

T.C.
- EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DÜNYASI ARAŞTIRMALARI ANABİLİM DALI

108570

DOĞULU ARAŞTIRMA MERKEZİ

RAUF YEKTA BEY'İN 'ESÂTİZ-İ ELHÂN' ADLI ESERİ VE
İNCELENMESİ

108570

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Halil İbrahim YÜKSEL

Danışman

Doç. Dr. Metin EKİCİ

İZMİR – 2001

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne sunduğum RAUF YEKTA BEY'İN 'ESÂTİZ-İ ELHÂN' ADLI ESERİ VE İNCELENMESİ adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

21.08.2001

Halil İbrahim YÜKSEL

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 25. / 07 / 2006 tarih ve 16 / 24 sayılı kararı ile oluşturulan jüri Halk Bilimi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Halil İbrahim YÜKSEL'in 'Rauf Yekta Bey'in 'Esâtiz-i Elhân' Adlı Eseri ve İncelenmesi' başlıklı tezini incelemiş ve adayı 21 / 08 / 2006..... günü saat 13.00'da tez savunmasını almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN

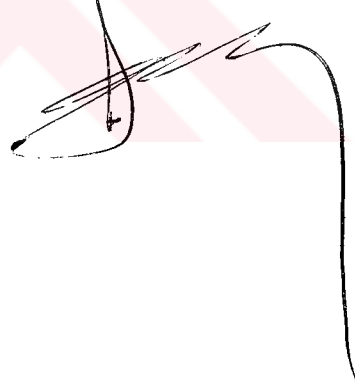
Doç. Dr. Metin İkici

ÜYE

Doç. Dr. M. Halim Cevahir

ÜYE

İÇİNDEKİLER

	<u>SAYFA NO</u>
ÖNSÖZ.....	I
KISALTMALAR.....	III
GİRİŞ.....	1
1. 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl Başlarında Türk Müziğine Genel Bir Bakış.....	5
2. Rauf Yekta Bey'in Hayatı ve Eserleri	13
2.1. Rauf Yekta Bey'in Hayatı	13
2.2. Rauf Yekta Bey'in Mûsikî Hayatı	15
2.3. Rauf Yekta Bey'in Mûsikî Yazarlığı.....	16
2.4. Rauf Yekta Bey'in Mûsikî Nazariyatçılığı	17
2.5. Rauf Yekta Bey'in Eserleri.....	20
2.5.1. Kitapları	20
2.5.2. Makaleleri.....	22
2.5.3. Nota Yayınları	24
I. BÖLÜM:	
Esâtiz-i Elhân'ın Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metni	25
I.1. Hoca Zekâi Dede Efendi'nin Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metni.....	26
I.2. Hoca Abdülkâdir Merâgî'nin Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metni	75
I.3. Dede Efendi'nin Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metni	131
II. BÖLÜM:	
Esâtiz-i Elhân'ın Transkripsiyonlu Metni	192
II.1. Hoca Zekâi Dede Efendi'nin Transkripsiyonlu Metni.....	194
II.2. Hoca Abdülkâdir Merâgî'nin Transkripsiyonlu Metni	248
II.3. Dede Efendi'nin Transkripsiyonlu Metni	320
SONUÇ.....	387
KAYNAKÇA	390
DİZİN	392
ÖZET	

ÖNSÖZ

Günümüz dünyası müzik literatürüne bakıldığında, özellikle Avrupa’da müzik tarihi, teorisi ve genel müzikoloji hakkında yapılmış pek çok araştırma, biyografi ve ansiklopedi olarak hazırlanmış kitap bulmak mümkündür. Bunun sebebi, Avrupa’da, her konuda olduğu gibi, müzik konusunda da “yazılı kaynak kullanma bilinci”nin yüzyıllar öncesinden yerleşmiş olması ve bu geleneğin günümüzde de aynı şekilde devam etmesidir.

Türk Mûsikî tarihine baktığımızda ise, Batı’daki yazılı kaynak kullanma anlayışının, çok geç bir dönemde Türk Mûsikîsi ile uğraşanlar arasında yerleştiği görülür. İşte bu sebeple de, Türk Mûsikî tarihi hakkında yazılmış kitap sayısı oldukça azdır. Türk Mûsikî Tarihi ve teorisi hakkında yapılmış araştırma ve yazılmış kitap sayısının azlığı ise, Türk Mûsikîsi ile uğraşanların kendileri esas olarak “Mûsikî icrası”nı seçmiş olmalarından kaynaklanmaktadır. İcra konusunda en üst seviyeleri ve hatta zirveyi yakalayan Türk Mûsikî üstâdlarının, kendi Mûsikî tarihleri ve teorisi hakkında çok fazla araştırma yapmamış olmaları, Osmanlı İmparatorluğu’nun son yıllarına geldiğinde meydana gelen imparatorluk hayatındaki köklü değişimler sırasında çok ciddi bir sıkıntı olarak hissedilmiş ve dönemin müzisyenleri Türk Mûsikîsi tarihi, gelişmesi ve teorik yönleri hakkında araştırma yapmaya koyulmuşlardır.

Türk Mûsikîsinin geçmişi ve teorik yönüyle ilgili kaynak sıkıntısını ilk hissedenlerden biri de Rauf Yekta Bey olmuştur. Rauf Yekta Bey, yapmış olduğu araştırmalar ve bin bir güçlkle yayımlayabildiği eserleriyle, Türk Mûsikîsinin önemli üstâdlarından bazılarının hayatlarını, eserlerini ve onların teorik yaklaşımlarını bilimsel bir yolla ortaya koymayı başarmıştır.

Rauf Yekta Bey’in, “Esâtiz-i Elhân” (Mûsikî Üstâdları) adlı eseri, yüzyıllardır devam eden Türk Mûsikî tarihindeki önemli bir boşluğun doldurulması konusunda bir başlangıç olmuştur.

Hazırlamış olduğum elinizdeki bu çalışma, Rauf Yekta Bey ve onun önemli biyografi eseri “Esâtiz-i Elhân” hakkındadır.

Bu çalışmanın “Giriş Bölümü”nde ilk olarak Rauf Yekta Bey’in yaşadığı dönem olan 19. yüzyıla kadarki Türk Mûsikî Tarihi hakkındaki bazı eserler tanıtılmış ve daha sonra 19. yüzyıl Türk Mûsikî hayatının genel özellikleri hakkında bilgi verildikten sonra, Rauf Yekta Bey’in hayatı ve eserleri tanıtılmıştır.

Çalışmanın “Birinci Bölüm”ü Rauf Yekta Bey’in “Esâtiz-i Elhân” adlı eserinin günümüz Türkiye Türkçesine aktarılmasından oluşmuştur. “İkinci Bölüm”de ise “Esâtiz-i Elhân”ın transkripsiyonlu metni yer almıştır. Çalışmamızda “Esâtiz-i Elhân”da yer alan Farsça metinler üzerinde değişiklik yapılmamış ve bu metinlere aynen yer verilmiştir. Çalışmamız kısa bir değerlendirmenin yapıldığı “Sonuç” kısmı ve de bu çalışmada kullanılan eserlerin yer aldığı bir “Kaynakça” kısmı ile tamamlanmıştır.

Bu çalışmayı hazırlamam için beni teşvik eden, şahsi fikirleri ve çalışma hakkındaki değerlendirmeleriyle katkıda bulunup, bana her zaman destek olan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Metin Ekici’ye teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca, bu çalışmanın yazıya geçirilmesi ve metinlerin düzenlenmesi sırasında bana mesai arkadaşlığı eden kıymetli Ağabeyim Yrd. Doç. Dr. Aziz Can Yüçetürk’e ve de çalışmam sırasında bana yardımcı olan arkadaşlarıma sonsuz teşekkürler.

Halil İbrahim YÜKSEL

KISALTMALAR

Ans.	: Ansiklopedi
Çev.	: Çeviren
Haz.	: Hazırlayan
Kül.Bak.	: Kültür Bakanlığı
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
R.M.	: Revue Musicale
R. Y.	: Rauf Yekta
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
ss.	: Sayfadan sayfaya
vb.	: Ve başkaları, ve benzerleri, ve bunun gibi
vs.	: Ve saire
y.	: Yıl
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl
Bkz.	: Bakınız
TMM	: Türk Mûsikîsi Nazariyatı
A.g.e.	: Adı geçen eser

GİRİŞ

Türklerin tarih sahnesine çıkışlarından itibaren, güzel sanatların çeşitli alanlarında üretim yaptıkları, değişik tarihçiler tarafından kaydedilmiştir. Yine, Türkler tarafından üretilen yazılı ve sözlü eserlerin yanında, özellikle günlük hayatta kullanılan maddi kültür unsurları ile ilgili pek çok alet, araç ve gereç ürettikleri de bilinmektedir.

Türk kültür hayatının önemli bir kısmını oluşturan mûsikî de, Türklerin tarihlerinden itibaren en verimli oldukları güzel sanat alanlarından biri olmuştur. Farklı din ve kültür çevrelerine giren Türk boylarının kültürel zenginlikleri mûsikî alanında da kendini göstermiş, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan coğrafi alanın çeşitli mûsikî unsurları, özünde Türk unsurunu koruyan bir anlayış ve zevkle, Türk Mûsikîsi'nin zirveye çıkmasına yol açmıştır.

Ancak, mûsikî alanındaki bu gelişmeler daha çok mûsikî icrasında kendini göstermiş, Türk Mûsikîsi'nin etimolojisi ve teorisi ile ilgili çok fazla çalışma yapılamamıştır. Yapılan bazı ciddi çalışmalara ait yazma eserler de ya günümüze kadar ulaşmadan kaybolmuş, günümüze kadar ulaşanlar da özel kütüphanelerde saklanmıştır. Türk Mûsikîsi teorisi hakkındaki diğer bazı çalışmalar ise, koruma altına alınan eski kitaplar grubu içinde değerlendirildiği için, günümüz araştırmacılarının kullanımına sunulamamıştır.

Biz, konumuz olan Rauf Yekta Bey ve onun "Esâtiz-i Elhân" (Mûsikî Üstâdları) adlı kitabının tarihi değerlendirmesine geçmeden önce, Türk Mûsikîsinin gelişimi ve teorisi hakkında yazılmış ve günümüze kadar ulaşma şansına sahip olmuş bazı eserleri burada tanıtmayı uygun buluyoruz.

Mûsikî nazariyesi hakkında günümüze kadar ulaşmış ilk eserler; büyük İslam filozofları Fârâbî (870-950) ve İbn-i Sînâ (980-1037) tarafından hazırlanmıştır. Farabi'nin; "Kitâbü'l-Mûsikîü'l-Kebir" adlı eseri tek nüshadır ve şu an Madrid Kütüphanesi'ndedir (no:602).¹ İbn-i Sina'nın "Kitâbu'ş-Şifa" adlı eserinin "Riyâzî İlimler" kısmının XII. bölümünde mûsikî hakkında bölümler görmek mümkündür.

---

¹ Öztuna, Yılmaz. Büyük Türk Mûsikî Ansiklopedisi. Ankara: Kültür Bak. Yay., 1990. Cilt: 1, ss.284-285.

Ayrıca yine İbn-i Sina'nın "Kitâbü'n-Necât"ında ve Farsça yazdığı "Danış-Nâme"sinde mûsikî bahisleri vardır.²

1237-1294 yılları arasında yaşamış, Türk ve İslam âleminin en önemli mûsikî bilginlerinden olan Safiyyuddin 'Abdü'l-Mümîn Urnevî mûsikî üzerine bir çok eser hazırlamıştır. Safiyyuddin'in mûsikî hakkındaki en önemli eserleri, "Risâletü's-Şerefiyye fin-Nisâbi't-Te'lifiyye" ve "Kitâbü'l-Edvâr"dır. Bu eserler dönemin ilim dili olan Arapça'dır ve daha sonra hazırlanmış olan Abdülkâdir Merâgi'ye ait edvârların ana kaynağı olmuştur.³

Daha sonra 1353-1435 yılları arasında yaşamış olan büyük Türk bestekârı ve mûsikî bilgini Abdülkâdir Merâgi, Türk mûsikîsi tarihi açısından çok önemli eserler hazırlamıştır. Bunlardan ilki, elimizde mevcut nüshası bulunmayan "Kenzü'l-Elhân"dır. Çeşitli kaynakların verdiği bilgilere göre, "Ebcet Notası" ile hazırlanmış olan bu eserde yüzlerce mûsikî notası yer almıştır. Merâgi'nin elimizde mevcut olan en önemli eseri "Câmi'ü'l-Elhân"dır ve bu eserin nüshaları Nuruosmaniye Kütüphanesi⁴ ve Oxford Kütüphanesi'ndedir.⁵ Merâgi'nin bu eserinde, önceki eserlerde yer almayan Türkistan sahası Türk Mûsikîsi hakkında da bir çok bilgi bulunmaktadır.

Ladikli (Lâziki) Mehmed Çelebi'nin (ölm.1500?) eserleri, Safiyyuddin ve Merâgi'nin eserlerinden sonra, Türk Mûsikî Nazariyatı'nın en önemli üçüncü grup kaynağını oluşturur. Bunlardan "Fethiyye" (er-Risâletü'l-Fethiyye, el-Fethiyye fi'l-Mûsikî) adlı eser, adından da anlaşılacağı üzere Fatih Sultan Mehmed'e sunulmak için yazılmıştır.⁶ "Zeynü'l-Elhân fi İlmi't-Te'lif ve'l-Evzân" adlı diğer eser, Ladik'de (Samsun) kaleme alınmış olup, Fatih'e ithaf edilen yukarıdaki ilk eserin, 1483'de İstanbul'da İkinci Beyazid'a sunulmak üzere hazırlanmış olan genişletilmiş şeklidir.

² Öztuna, Yılmaz. A.g.e., Cilt: I, s.377.

³ Öztuna, Yılmaz. A.g.e., Cilt: II, ss.250-251.

⁴ Nuruosmaniye Kütüphanesi, no:3644-3645.

⁵ Oxford Kütüphanesi, Bodleian, Marsh Kitapları, no:282.

⁶ Öztuna, Yılmaz. A.g.e., Cilt: II, s.413.

16. yüzyıldan sonra mühim bir edvâr yazılmamıştır. Bu yüzyılda hazırlanmış olan edvârlar daha önceki devirlerde hazırlanmış olan edvârların tekrarı şeklindedir. 16. yüzyıl edvarlarının hemen hepsinde nazariye kuralları ve makam bilgileri ele alınmış ve bunlar hakkında geniş bilgi verilmiştir.

17. yüzyılda yazılmış en önemli bir edvar, Kantemiroğlu'na ait olan “Kitâbü’İlmü’l-Mûsikî’ala Vechi’l-Hurûfat” veya “İşâret-i Perdehâyi Mûsikî” adlı eser olup, bu eser kısaca “Kantemiroğlu Edvarı” olarak da anılır. Bu eser, nefis bir Osmanlı Türkçesi ile yazılmıştır. II. Ahmed’e (1691-1695) ithaf edildiği kabul edilen bu eseri, Kantemiroğlu 20 yaşında iken yazmıştır. İki bölüm halindeki eserin ilk bölümünde, klasik edvar kitaplarına benzer şekilde perde, makam ve usûllerden bahsedilir. Eser bu yüzyılda hazırlanmış en önemli Türk Mûsikîsi Nazariyatı kitabıdır. Eserin yazma nüshaları İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi’nde, Arel Kütüphanesi’nde⁷ ve Şefik Gürmeriç Bey’in şahsi kütüphanesinde. Eserin özellikle önemli olan ikinci bölümünde, 16.-17. yüzyıllarda bestelenmiş 309 peşrev, 39 saz semai ve bir beste olmak üzere toplam 349 adet eser bulunmaktadır.⁸

17. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına kadar geçen sürede hazırlanmış eserler ise, nota ve güfte mecmuası şeklindedir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında bakıldığı zaman, 15. yüzyıl dahil olmak üzere, bu yüzyıla kadar nazariyat ve deneme ağırlıklı, 15. yüzyıldan sonra yapılan eserlerin ise, bir nevi daha öncekilerin tekrarları ve yine aynı eserlerin içerisindeki notaların ve dönem dönem yeni notaların eklenmesinden ibaret olduğu söylenebilir. Bu dönemlerde biyografi şeklinde hazırlanmış hiçbir eser bulunmamaktadır. Bu durumun ana sebebi; genel olarak mûsikî eğitiminin, bir sistem içerisinde yapılanmasından uzak olan öğretim şeklinden kaynaklanmaktadır. 19. yüzyıla kadar olan dönemde mûsikî öğrenimi, usta çırak ilişkisi şeklindedir. “Meşk Usûlü” ile ezberden eserler geçilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde “Mekteb-i Enderûn” yahut “Enderûn-i Hûmâyûn”da da usta çırak ilişkisinin aslı olduğu bir sistem vardır. Bu okul doğrudan doğruya padişahın

⁷ Öztuna, Yılmaz. A.g.e., Cilt: I, ss.67-94.

⁸ Öztuna, Yılmaz. A.g.e., Cilt: I, ss.422-424.

şahsına bağlıdır. Gerek talebesi, gerek hocası rütbeli subaylardır. Bu okula bağlı olan “Enderûn İcrâ Hey’eti” de padişaha aittir.

İmparatorluk döneminde Enderûn ile mukayese edilebilecek çok yüksek düzeyde mûsikî eğitimi yapan ikinci bir kurum ise “Mevlevîhâneler”dir. Her Mevlevîhâne’de mutlaka semâ töreni yapıldığı ve semâ törenlerinin de mûsikîsiz yapılamayacağından dolayı, en küçük Mevlevîhâne’de bile mûsikî bölümünün mevcut olduğu bilinmektedir. Galata ve Yenikapı Mevlevîhâneleri gibi bazı büyük mevlevi dergâhları, büyük mûsikî mektepleri olarak da yüzyıllarca mûsikî alanında öncülüklerini sürdürmüş, pek çok üstâd ve mûsikîşinas yetiştirmişlerdir.

Aynı dönemde mûsikî eğitiminin diğer bir kaynağı da loncalardır. Klasik Osmanlı devrinde saraya, camiye ve tekkeye bağlı olmayıp, sadece halka mûsikî dinleten hanende ve sâzendeler esnaftan sayılmışlar ve diğer esnaf gibi lonca teşkilatına bağlanmışlardır. Burada da ustalar çıraklara öğretmiş, çıraklarını yetiştirerek kendi geleneklerini oluşturmuşlardır. Bu grupta çok beğenilen müzisyenler, padişah iradesi ile Enderûn’a alınmışlardır.

İmparatorluk döneminin bir başka önemli mûsikî kurumu ise “Askeri Mûsikî” eğitiminin yapıldığı “Mehterhâne-i Hûmâyûn”dur. Gerek İstanbul’daki merkez teşkilatında ve gerekse bütün beylerbeylik (eyalet) ve sancak (vilayet) merkezlerinde ve çok küçükleri hariç “Kıla-i Hâkaaniyye”de (imparatorluk kaleleri) mehter takımları bulunmaktadır. Bu kurumlar, mûsikî istidadı taşıyan ve asker sınıfından olan isteklileri kabul edip yetiştirmişlerdir.

1826 yılında Mehterhâne kapatılıp yerine “Muzıkâ-ı Hûmâyûn”un açılmış, yeni kurulan bu okulda Batı Mûsikîsi ve Türk Mûsikîsi eğitimi birlikte verilmeye başlanmıştır. Tanzimat’la ortaya çıkan Türk Kültürü’nü korumak, fakat Batı Kültürü’nü de edinmek gayesi bu kurumun esaslarından olmuştur. Ancak Muzıkâ-ı Hûmâyûn’un Türk Mûsikîsi kısmı ve Saray Fasil Hey’eti’nin buraya bağlanması, muhteşem mazisi olan Enderûn’un yok olmasına sebep olmuştur.

1. 19. Yüzyıl ve 20. Yüzyıl Başlarında Türk Müziğine Genel Bir Bakış

19. yüzyıl, hem doğu, hem batı dünyası için çok önemli bir zaman dilimidir. Bu yüzyılda “Klasik Çağ” kapanmış, yeni anlayış ve ihtiyaçlara göre, yeni sanat akımları gelişmiş; edebiyat, resim, mûsikî, heykel vb. gibi, güzel sanatlar alanlarında bambaşka karakterde eserler ortaya konmaya başlanmıştır. Türk kültür hayatına 30-40 yıl gecikerek gelen yeni sanat akımları, belirgin şekilde Türk Mûsikîsinde etkisini göstermiştir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren mûsikî sanatımızda, edebiyatta ortaya çıkan “Romantik Edebiyat” döneminin etkileri görülmeye başlamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu’nda “Tanzimat” adını alan yenilik hareketlerinin başlatıldığı dönem; Avrupalı mûsikîşinasların “İtalyanizm” den kurtulmaya çabaladığı bu yıllarda, ileride “Romantik Çağ” ın ustaları olacak olan pek çok san’atkar, daha sonraları “Senfonik Sanat” ın ilerlemesini sağlamıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak; mûsikî ustaları her ne kadar “Klasik Okul” un bütün kurallarına bir ölçüde bağlı kalmış, bazı yeni duyuş ve anlayışlar çerçevesinde eser vermişlerse de, sayılı birkaç kişinin dışında, mûsikî san’atımızın eski ihtişamından bahsetmek pek doğru olmayacaktır.

Divan Edebiyatı şairlerinin, kendi dillerinde eser vermelerini sürdürmelerine rağmen, Sultan III. Ahmet gibi bir hükümdarın, Nedim gibi ünlü bir divan şairinin Türkçe’ye yönelmiş olması dikkat çekicidir. Bu yönelişi, daha sonraları yaşayan şair ve bestekârlarda da görmek mümkündür. İşte bu düşünce anlayışı 19. yüzyılda daha ileri bir seviyeye ulaşmış, ünlü bestekârlarımızın çoğu, şiirle de uğraşarak eserlerinin bazılarının sözlerini kendileri yazmak konusunda başarılı olmuşlardır. Sultan III. Selim ve Sultan II. Mahmut gibi hükümdarlar, Numan Ağa, İsmail Dede, Dellâl-zâde, Şakir Ağa ve Latif Ağa gibi büyük bestekârlar bu yönelişin en güzel örneklerini vermişlerdir.

Dahi bestekâr İtri Efendi’den başlayarak, Tanbûrî Mustafa Çavuş, Yahya Nazım Çelebi ile devam eden “Şarkı Formu”nun ilk örnekleri Hacı Arif Bey ve Şevki Bey’le zirveye ulaşmıştır. Bununla birlikte, 19. yüzyıl bestekârları zaman zaman yine Divan Edebiyatının klasik bir dil ile yazılmış divanlarından seçmiş oldukları şiirleri bestelemekten de geri kalmamışlardır.

19. yüzyılda güzel sanatların diğer dallarındaki gerilemenin tam tersine; mûsikîmiz ilerlemesini bir ölçüde sürdürmüştür. Bunu Sultan III. Selim'in mûsikîye gösterdiği ilgi ve değere bağlamak doğru olur. Ancak, Batı'dan gelen esintilerin şiddeti; Sultan II. Murad'ın saltanat yıllarında artmış, ünlü san'atkârlarımız bile bu esintiden az çok etkilenmişlerdir.

Geleneksel beste tekniğinin ve meşk sisteminin unutulmaya yüz tutması, bestekârların da eserlerini nota ile bestelemesi sonucu, eserlerde eski akıcılık kalmamış, mûsikîmizde nüans işaretlerinin bulunmaması sebebiyle de, birçok icra özellikleri de unutulmaya başlamıştır.

Türk Sanat Mûsikîsinde bu olumsuz gelişmeler sürerken, Türk Halk Mûsikîsinin, Türk Sanat Mûsikîsi üzerindeki etkisinin daha belirgin bir duruma geldiği de bir gerçektir. 19. yüzyılda her iki mûsikî arasında yer alan pek çok mûsikî eseri vardır. Aynı zamanda "Piyasa Sazendeliği" de bir meslek haline geldiğinden bu gruptan topluluklar da arada kalan eserlerin yaygınlaşmasına vesile olmuşlardır.⁹

Mehterhâne ile kurumsallaşan askeri müzik, 1826'da mehterhânenin kaldırılıp, yerine batılı bir askeri müzik topluluğu şeklinde "Bando" nun kurulması, Batı Mûsikîsi eğitiminin devlet eliyle başlatılmasının da tarihini düşmüştür. Bu durum aynı zamanda yerel ve bölgesel müzikler dışında, ülkede tek olarak yaşayan "Klasik Türk Mûsikîsi" nin bundan böyle Batı Mûsikîsi ile birlikte yaşaması ve kimi etkileşimleri başlatması anlamına gelmektedir.¹⁰

Tarihimizde oldukça önemli bir olay olan bu dönemin müzik tarihimize etkilerine ilişkin olarak Yalçın Tura şunları yazmıştır:

"19. yüzyıl ilk çeyreğinde vuku bulan bir hadise, Türk tarihinde olduğu kadar, Türk mûsikîsinde de son derece ehemmiyeti haizdir; bu hadise "Vak'a-i Hayriyye" dir. Yeniçerilikle birlikte, 1826' da mehter-hane' nin de ilga edilmesi ve yerine Muzika-i Hümayun' un kurulması, bir yandan da batı mûsikîsi tedrisatının Türkiye'de resmen

⁹ Özalp, Nazmi. Türk Mûsikîsi Tarihi. İstanbul: M.E.B. Yayınları, Cilt: I-II, 2000.

¹⁰ Erol, Ayhan. "Mehterhâne ve Toplum". Tarih ve Toplum, Ekim 1996, S.154, s.33.

başlatılmasına yol açmakla, günümüze dek sürüp gelecek bir ikiliğin temelini atmış, Türk kültürü ile Batı kültürünün savaşında, birincinin aleyhinde, ilk büyük yıkımın meydana gelmesine sebep olmuştur. İki farklı kültürün karşılaşması bazan faydalı neticeler doğurabilir. Mesela Batı kültürü, kaynaklarının tükendiği her dönemde, çeşitli yabancı kültürlerle açılarak, hatta o kültürleri sömürerek, yeni bir soluk alabilmiş, kendini yenileyebilmiştir. Bir kültür çatışmasında önemli olan husus, yerli kültürün yabancı kültürü sindirebilmesi, onu kendi benliği içinde eriterek faydalı yanlarını kendine maledebilmesi, böylece yeni bir senteze, daha yüksek bir seviyeye ulaşabilmesidir. Doğu kültürlerinin batı kültürleri ile karşılaşması ise, çok kere birincilerin yozlaşp benliklerini kaybetmelerine neden olmaktadır. Türkiye’de de bu böyle olmuştur. Bu güne dek, bilhassa mûsikî sahasında, ortaya yeni, değerli bir sentez koymak ümidi tahakkuk etmemiş, buna mukabil kendi mûsikîmiz, onarılması çok güç, belki de imkânsız yaralar almış, çok büyük tahribata uğramıştır. 1826, Türk Mûsikî Tarihi içinde yeni bir dönemin başlangıcıdır. Devrin büyük bestekârı Hammâmîzade İsmal Dede Efendi’nin tabiriyle ‘Oyunun tadı kaçmıştır artık’. Gene de 19 yüzyıl, Dede Efendi’nin çağdaşları ve şakirtleriyle, Şakir Ağalar, Dellâlzâde İsmail Efendiler, Hacı Faik Beyler, Hacı Arif Beylerle ve son büyük klasik Zekâi Dede ile, Türk Mûsikîsinin parlak dönemlerinden biri sayılabilir.”¹¹

Yılmaz Öztuna da, bu dönemin Batılılaşma ile beraber klasik değerleri bozduğu yolundaki görüşleri benimser ve kendi düşüncelerini şöyle dile getirir:

“Bu asırda, mûsikîde, batı mûsikîsinin girmesi, 1826 Vak’a-i Hayriyye’si, Türkiye tarihinin -Cumhuriyet rejimi hariç- en büyük inkılâbının gerçekleşmesi ile yeni istikametlere ayrılır ve klasik değerler zayıflar. Adeta Arif Bey’i bekleyiş devresine girer. Şakir Ağa, Dede Efendi, Emin Ağa gibi bestekârlar, açık şekilde Batı Mûsikîsi dinlemenin neticesi olan eserler ortaya koyarlar. Hatta onların talebesi Haşim Bey, Türk makamlarını, batı makamlarıyla mukayese etmeye kalkışır. Bu arada Dellâlzâde gibi Dede’nin bile tecrübe ettiği bu bidatlere yanaşmayıp klasik ekolü bütün

¹¹ Tura,Yalçın. “Cumhuriyet Dönemi’nde Türk Mûsikîsi”. Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi. Cilt:VI, s.1510.

ananeleriyle devam ettiren bestekârlar da vardır. III. Selim'in genç yaşta ve darbeyle iktidardan ayrılması, Türk mûsikîsi için de çok büyük darbe teşkil eder. Bilhassa asrın sonlarında Yenikapı Mevlevîhânesi, mûsikî çalışmaları bakımından, Galata dergâhına geçmiştir. Şeyh Ali Nutki Dede, 29 yıllık şeyhliğinde, dergâhı bir konservatuar ve akademi haline getirmiştir.”¹²

Ercüment Berker de bu dönemin değerlendirmesini yaparak bunu bir “Reform Dönemi” olarak adlandırmıştır:

“Mûsikîde Batılılaşma, Selçuklular’dan Osmanlılara intikal eden, devlet teşkilatı hakimiyet sembolü olarak önemli yeri olan askeri mûsikî okulu Mehterhânenin, İkinci Mahmut’un saltanatı döneminde, 16. 6. 1826’da ‘Vaka’-i Hayriyye’ denilen ıslahat hareketi sırasında Yeniçerilik ve diğer Kapıkulu ocakları ile birlikte kaldırılıp, yerine Batı ülkelerindeki bandolar örnek alınarak ‘Mûzika-i Hûmayun’un kurulması ile devlet teşkilatına girmiş, giderek devlet yönetiminde etkinliğini arttırmıştır.”¹³

III. Selim döneminde (1789-1807) oluşturulan Nizam-ı Cedit Ordusu için bir boru trampet takımı kurulmuştur. II. Mahmut’un 1826’da Yeniçeri Ocağı ile birlikte Mehterhaneyi de kaldırdıktan hemen sonra çıkardığı fermanla örgütlenen “Asâkir-i Mansure-i Muhammediye” için de böyle bir boru trampet takımı oluşturulmuştur. II. Mahmut, o dönemde, Avrupa’da müzik alanında en ön sırada yer aldığı düşünülen İtalya’dan öğretmen getirtmek için Sardunya’nın İstanbul elçisi “Marki Grappallo” ya başvurmuş ve bu iş için uygun görülen “Giuseppe Donizetti” İstanbul’a çağrılarak 1828’de “Mûzika-i Hûmayun Ustakârı” ünvanıyla göreve başlatılmıştır.

Mûzıkâ-i Hûmâyûn’da ilk temel bölüm olarak bando ile orkestra oluşturulmuştur. Bir süre sonra “Fasıl Hey’eti” ve “Müezzinân” bölümünün kurulmasıyla Türk Mûsikîsine de yer verilmiştir. Fasıl bölümü daha sonra “Fasl-ı Atîk” ve “Fasl-ı Cedîd” diye ikiye ayrılmıştır. Fasl-ı Atîk; klasik fasıl heyeti türündedir, geleneksel Türk Mûsikîsi örneklerini seslendirmiş ve geleneksel çalgılar kullanmıştır.

¹² Öztuna, Yılmaz. Türk Mûsikîsi Teknik ve Tarih. İstanbul: 1987. ss. 70-110.

¹³ Berker, Ercüment. “Türk Mûsikîsinin Dünü, Bugünü ve Yarını”. *Türk Mûsikîsinin Dünü, Bugünü Yarını*. Haz. Feyzi Halıcı, Ankara: 1986. ss.128-129.

Fasl-ı Cedid’de ise Türk algılarıyla birlikte bazı Batı algıları da kullanılmış, gerektiğinde Batı Mûsikîsine ait çalgılarla batılı eserler icra edilmiş ve topluluk bir Őef tarafından yönetilmiştir.

İkinci Meşrutiyet’le (1908) birlikte saray teşkilatı çok küçültülmüş, bu arada Mûzika-ı Hûmâyûn da merkez askeri bandosu ve saray orkestrası durumuna dönüştürülmüştür. 1914 yılında Dârü’l-Elhân kurulmuş, eski maarif nazırlarından bestekâr Vezir Ziya Paşa bu kurumun başına getirilmiştir. Tiyatro ve mûsikî olarak iki bölümün bulunduğu kurumda; mûsikî kısmı da Türk ve Batı Mûsikîsi olarak ikiye ayrılmıştır. Mûsikî bölümünün başına da hem Türk hem de Batı Mûsikîsi’ne vakıf olan Mûsa Süreyyâ Bey getirilmiştir.

Türk Mûsikîsi kısmı müdürleri arasında Rahmi Bey, Muzikâ-ı Hûmâyûn’da ise, kaymakam olan İsmail Hakkı Bey görev almışlardır. Türk mûsikîsinin ameli ve nazari olarak öğretildiği kurumda mûsikî tarihi ve nazariyat derslerini veren Rauf Yekta Bey de bu kurumun önemli isimlerinden birisi olarak ortaya çıkmıştır.

Rauf Yekta Bey’in mûsikî tarihi ve nazariyatı konularında yapmış olduğu incelemeler neticesinde ilk defa akademik anlamda çalışmalar başlatılmış ve konunun önemine vakıf yeni mûsikîşinaslar yetiştirilmeye başlanmıştır. Özel kütüphanesinde yer alan bir çok eserden çıkarmış olduğu notlarını öğrencilerine aktaran Rauf Yekta Bey, bu notları bastırabilmek için büyük mücadeleler vermiştir. Mûsikî tarihimiz içerisinde ilk biyografik çalışmalar yine Rauf Yekta Bey’in çabaları neticesinde başlamıştır.

Yukarıda kısaca bahsettiğimiz üzere 16. yüzyıldan itibaren Türk mûsikîsi ameli bir şekilde ele alınmış, 15. yüzyılda yazılan ve ilmi seviyeleri gerçekten çok yüksek edvarlara bu yüzyıldan sonra yenileri eklenememiştir. 15. yüzyıldan sonra mûsikî bilgisine yeterince önem verilmemiş, birkaç mûsikîşinasın eski yazmaları okuyarak yenilik yapma çabaları mûsikîmizin ilmi çizgisini yükseltememiştir. 19. yüzyılda, Rauf Yekta Bey’e kadar olan dönemde de durum pek değışmemiş, mûsikîmiz hemen hemen ilimsiz, yazısız ve notasız kulaktan kulağına geçen bir sanat şekline dönüşmüştür.

Rauf Yekta Bey’in hazırlamış olduğu “Esâtiz-i Elhân” (Mûsikî Üstâdları) adlı eser, Türk mûsikîsi alanında yapılmış araştırmalara önemli bir katkı olmuştur. Rauf

Yekta Bey'in risaleler halindeki eserinin Zekâi Dede, Abdülkâdir Merâgî ve Dede Efendi hakkındakiler yayınlanmış, ancak aynı yazar tarafından hazırlandığı belirtilen Safiyyuddin ve Hacı Arif Bey hakkındakiler yayınlanamamıştır.

Yukarıda adı geçen risalelerden ilki "Esâtiz-i Elhân, birinci bölüm, Hoca Zekâi Dede Efendi" başlığı altında 1902 yılında Rauf Yekta Bey tarafından yayınlanmıştır. 19. yüzyılın büyük Türk bestecisi Zekâi Dede'nin (1825-1897) kendisinden ve yakın çevresinden, Rauf Yekta Bey tarafından bizzat derlenen bilgiler bu risalede yer almaktadır. Risalenin asıl önemli bir tarafı ise Türk Mûsikî Tarihimizde ayrıntılı ilk biyografi eseri olmasından kaynaklanmaktadır.

Esâtiz-i Elhân'ın ikinci bölümünü (cüzünü) oluşturan risale ise, 1435 yılında ölen ilk Türk mûsikî bilgini ve bestecisi Abdülkâdir Merâgî hakkındadır. Bu risale, o zamana kadar yazılmış ve Abdülkâdir Merâgî'yi mitolojik bir Türk Mûsikîsi kahramanı olarak tanıtan eserlerden farklı bir şekilde değerlendirip, Merâgî hakkındaki tarihi bilgileri, rivayetleri ve belgeleri birleştirerek değerlendirmiş, sonuçta büyük usta Merâgî'nin gerçek tarihi kişiliğini ortaya koymuştur. Eser bu konudaki ilk araştırma olması bakımından Türk Mûsikî Tarihinde özel bir önem ve yere sahiptir.

Yukarıdaki iki risaleden ancak 23 yıl sonra, 1925 yılında Rauf Yekta Bey tarafından yayınlanan Esâtiz-i Elhân'ın üçüncü bölümü ise Dede Efendi hakkındadır. Günümüz Türk Mûsikîsi uzmanlarının da hem fikir oldukları üzere, Rauf Yekta Bey'in bu üçüncü risalesi de Dede Efendi hakkında yapılmış ciddi ve en değerli araştırma olma özelliğine sahiptir.

Kısaca tanıttığımız eserlerin ciddiyetinden de anlaşılacağı üzere Rauf Yekta Bey, Türk Mûsikîsinin yüzyıllar boyunca üzerinde durulmamış yönlerini araştıran, önemli bestekârlar üzerinde ciddi ilk değerlendirmeleri yapan bir mûsikî tarihçisidir. Rauf Yekta Bey ve eseri Esâtiz-i Elhân, geçmişteki büyük Türk bestekârlarını bilimsel olarak hem Türkiye'de hem de Türkiye dışında tanıtan ilk araştırmacı ve ilk eser olması bakımından da önemlidir.

Türk Mûsikîsi Tarihi açısından da son derece önemli olan bu eserin bilimsel metotla incelenmesi, transkripsiyonlu metinlerinin hazırlanıp günümüz Türkçesi'ne aktarılması bu çalışmanın esasını oluşturmaktadır.

Eser içerisinde biyografi çalışması yapılan bestekârların, özellikle eserlerinin sayıları hakkındaki bilgiler değişik kaynaklarda farklılıklar göstermektedir. Örneğin, Dede Efendi hakkındaki risalede kendisine ait 156 eserin olduğu belirtilmektedir. Sayın Yılmaz Öztuna Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi'nde Dede'ye ait 288 eserin olduğunu açıklamaktadır. Ayrıca bu eserlerin bir listesini ansiklopedi içerisinde vermiştir.¹⁴

Aynı konuda Ender Ergün-Fatih Salgar-Serhan Aytan'ın hazırlamış oldukları "Dede Efendi Besteleri" adlı eserde ise, Dede Efendi'ye ait 156 eserden bahsedilmektedir.¹⁵

Hoca Abdülkâdir Merâgî ile ilgili risale içerisinde Hoca'ya ait 30 eserden bahsedilmektedir. Bu eserlerin Abdülkâdir Merâgî'ye ait olup olmadıklarını kesin olarak söylemek sadece Türkiye'de değil, İran başta olmak üzere, çeşitli ülkelerdeki güfte mecmuaları araştırıldıktan sonra ortaya çıkarılabilir. Rauf Yekta Bey'in listesindeki bazı eserlerin kesinlikle Abdülkâdir Merâgî'ye ait olmadığı iddiasında bulunanlar da olmuştur. Lakin Hoca Abdülkâdir'e ait olduğu kabul edilen eserlerin güfteleri, Türkçe değil Farsça'dır. Zaten "Kâr Formu" için Farsça güfte seçmek geleneği 19. yüzyılda yaşamış olan Dede Efendi ve Zekâi Dede gibi büyük bestekârlar tarafından da devam ettirilmiştir. Bunun yanında Hoca Abdülkâdir Merâgî'nin elimizdeki eserlerinin tamamının 19. yüzyılda notaya alınmış olması, aynı zamanda Hoca'ya ait olduğu ifade edilen eserlerin melodik yapıları incelendiğinde ortaya çıkan benzerlikler, eserlerin Merâgî'ye ait olduğunu daha da desteklemektedir.¹⁶

Bu çalışma içerisinde Esâtiz-i Elhân'ı hazırlayıp, günümüze ulaşmasını sağlayan Rauf Yekta Bey'in hayatı, eserleri, Türk Müzik Tarihi içindeki yeri ve önemi ayrı ayrı

---

¹⁴ Öztuna, Yılmaz. Büyük Türk Mûsikî Ansiklopedisi. Ankara: Kültür Bak. Yay., 1990. Cilt: I, ss.394-400.

¹⁵ "Dede Efendi Besteleri", Ankara: Kültür Bak.Yay., 1996.

¹⁶ Öztuna, Yılmaz. "Hoca Abdülkâdir Merâgî". Ankara: Kültür ve Turizm Bak.Yay, no:916.

bölümler halinde açıklanmıştır. Rauf Yekta Bey'in yaşadığı dönemi de kapsayan 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın ilk çeyreği arasındaki dönemin Türk Mûsikîsi açısından genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Ayrıca üç risaleden oluşan eserin her bölümünün transkripsiyonlu metinlerinin ve günümüz Türkçe'sine aktarılmış hali çalışma içerisinde mevcuttur.

Umuyorum ki bu çalışma, Türk Mûsikîsi Tarihi açısından önemli şahsiyetler olan Hoca Abdülkâdir Merâgî, Dede Efendi ve Zekâi Dede üstâdların hayatları, eserleri ve mûsikî kişilikleri hakkındaki bir çok sorunun cevaplanmasını ve sağlıklı bilgiler edinilmesini sağlayacaktır.

2. Rauf Yekta Bey'in Hayatı Ve Eserleri:

2.1. Rauf Yekta Bey'in Hayatı:

Araştırmacılar tarafından genellikle “*Şark Mûsikîsi*” olarak adlandırılan Türk-İslâm Müziği'nde 9.-10. yüzyıllarda başlayan teori çalışmaları, 13.-15. yüzyıllarda, “*Sistemci Okul*” mensuplarının eserleriyle en parlak dönemini yaşadıkdan sonra, 1800'lerin sonuna kadar, büyük bir sessizlik içine girmiştir.

15. ve hatta 16. yüzyıldan sonra, teori alanında çalışmalar sürdürülmüş ve ortaya çok sayıda eser konulmuşsa da, bunlar, yeni araştırmalar olmaktan çok, eskilerin tekrarıdır ve genellikle *Sistemci Okul* döneminde verilen eserlerin kısmi kopyaları olmalarının yanı sıra, hurafeler ve astroloji gibi, o dönem inançlarını da mûsikî teorisiyle birleştiren ve bütünüyle ampirik ifadeler taşıyan çalışmalar olmaktan öteye geçememişlerdir.

Rauf Yekta Bey, bu gayri ilmî akıma son vererek, müziğin yüzyıllar boyunca ihmale uğrayarak unutulmuş yanını, yani bilimsel tarafını araştıran, öğrenen ve Türkiye'nin yanı sıra Batı dünyasındaki mûsikî bilgilerini öğreten kişidir.

Ahmed Arif Bey'le İkbâl Hanım'ın oğlu olan Mehmed Rauf, 5 Muharrem 1288'de (27 Mart 1871) İstanbul'un Aksaray semtinin, Muhtesip Karagöz Mahallesi'nde, şimdi İstanbul Belediye Sarayı'nın olduğu yerde bulunan ailesine ait konakta dünyaya gelmiştir, 8 Ocak 1935'de de, Beylerbeyi, Çamlıca Caddesi'ndeki köşkünde ölmüştür.¹⁷

Rauf Yekta Bey'in soykütüğü oldukça gerilere gider: Harbiye Nezareti Mektubî-i Seraskerî Kalemî birinci mümeyyizi olan babası Ahmed Arif Bey, ilmiye sınıfından Mehmed Emin Efendi'nin, Mehmed Emin Efendi de, Reis'ül küttab vekili Hüseyin Hüsnü Bey'in oğludur. Dergâh-ı mualla kapıcıbaşılardan Abdullah Bey'in oğlu olan Hüseyin Hüsnü Bey'in görevi nedeniyle, Rauf Yekta Bey'in ailesi, eski İstanbul muhitinde “*Reisülküttabzâdeler*” şeklinde anılmıştır.

¹⁷ Nasuhioğlu, Orhan. Türk Musikîsi-Rauf Yekta Bey. İstanbul: Pan Yay., 1986, ss. 8-15.

Kapıcıbaşı Abdullah Bey'in babası ise, Yeniçeri Ağalığı'ndan 11 Şaban 1178'de (3 Şubat 1765) Kapdan-ı Deryalığa getirilen ve bir yıl sonra azledilen Ağa Hüseyin Hüsnü Paşa'dır.¹⁸

Mehmed Rauf, 3-4 yaşlarındayken, Alemdağ'a ailece yapılan bir gezi sırasında, yaylı arabanın okunun annesinin göğsüne girmesi sonucu öksüz kalır. Babası Ahmed Arif Bey, Yıldız adında bir başka hanımla evlenir ve Mehmed Rauf, kendisine üvey anneliği hissettirmeyen Yıldız Hanım tarafından büyütülürken, yedi yaşında bulunduğu sırada, bir çiçek hastalığının ardından babasını da kaybedince, vasîliğini o dönem İstanbul'un tanınmış zenginlerinden Altunîzâde üstlenir.

Simkeşhane İbtidâîsi'ni ve 15 Temmuz 1300'de (28 Temmuz 1884) Mahmudiye Rüşdiyesi'ni "Aliyyülala" dereceyle bitirdikten sonra, 13 Şevval 1301 (6 Ağustos 1884 Çarşamba) günü, dedesi Mehmed Emin Efendi'den gelen 12 bin 500 kuruşluk zeametın mande olmaması, yani hazineye kalmaması için Divan-ı Hümayun Kalemi'ne girer. İlk görevi, katip yardımcılığıdır. Bu arada, Küçük Said Paşa'nın Fransızca öğretimi için açmış olduğu Lisan Mekteb-i Alîsi'ne de kaydolarak, çok iyi derecede Fransızca öğrenir ve dört yıl sonra diploma alır. 1894 yazında, Hasan Paşa adında Halep'te görevli bir yönetici tarafından kitabet ve yazısının beğenilmesi üzerine Halep'e çağrılır ve giderse de, çok kısa bir süre sonra geri dönerek, Divan-ı Hümayun'daki görevine devam eder. Burada hattatlık da öğrenir ve icazetle birlikte kendisine "Yekta" mahlası verilir.¹⁹ Mehmed Rauf, bu mahlası almasından sonra, sürekli olarak Rauf Yekta adını kullanacaktır.

Rauf Yekta Bey'in ailesi, soyadı kanunundan sonra Yektay soyadını almıştır. Eşi Zeliha Mün'ime Yektay (1888-1970), baba tarafından, Lâle Devri'nin ünlü sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa soyundandır. Babası Mustafa Süreyya Bey, İbrahim Asım Bey'le, Sultan Abdülaziz'in sarayından çerağ edilen Fevridil Hanım'ın oğlu, İbrahim Asım Bey ise, İbrahim Paşa'nın torunlarından "Şikk-ı Sam Defterdarı", yani

¹⁸ Öztuna, Yılmaz. Büyük Türk Müsikî Ansiklopedisi. Ankara: Kültür Bak. Yay., 1990, Cilt:II, s. 453.

¹⁹ İnal, Mahmut Kemal. Hoş Sadâ, Son Asır Türk Müsikîşinasları. İstanbul: İş Bankası Yay., 1958, ss. 241-244.

Başdeftardar yardımcısı, Mustafa Reşid Bey'e aslen dilsiz bir esir olan, Mehveş Hanım'ın çocuğudur.

Zeliha Mün'ime Yektay'ın annesi, yani Rauf Yekta Bey'in kayınvalidesi Fatma Hanım ise, eski Aydın valilerinden Maktul Abdullah Paşa'nın torunudur. Fatma Hanım'ın ailesi, uzun yıllar Nazilli-Kuyucak taraflarında, Abdullah Paşa'dan kendilerine kalan çiftliğin geliriyle geçinmiş, küçük yaşta annesini kaybeden Fatma, Abdülmecid'in şehzadesi Burhaneddin Efendi tarafından büyütülmüştür. Rauf Yekta Bey'le Zeliha Mün'ime Hanım'ın dört çocuğu dünyaya gelmiştir. Celâleddin Emced Yektay (1904-1954), Fatma Lamia (1909-1916), Emine Talia Tanın (1913) ve Ahmed Arif Yektay (1917-1984). Celâleddin Emced Yektay'ın oğlu Yavuz Yektay (1930) da mûsikîyle ilgilenmektedir.

2.2. Rauf Yekta Bey'in Mûsikî Hayatı:

Rauf Yekta Bey'in mûsikî hayatı, üç yönden incelenmelidir. Çünkü Rauf Yekta Bey her şeyden önce, Türk Müzikolojisi'nin kurucusu, ikincisi bir besteci ve son olarak da mevlevîhanelerde neyzenbaşı olacak seviyede bir ney icracısıdır.

İlk hocası, Galata Mevlevîhanesi Şeyhi Ataullah Efendi'dir (1842-1910). O dönemde artık unutulmuş olan mûsikî nazariyatını eski kaynaklardan incelemiş olan bu Mevlevî Şeyhi, nazariyat ile ilgili çalışmalarını 1895'ten itibaren genç öğrencisine aktarmış, Rauf Yekta ise, daha sonraki yıllarda yalnızca kendi çabalarıyla derinleşmiş, mûsikî nazariyatı hakkında Doğu ve Batı literatürünü taramış, ancak kendisini bu yolda teşvik eden ilk hocasını da hiçbir zaman unutmamış ve minnetle andığı Ataullah Efendi'ye Farsça'dan çevirdiği Molla Cami'nin "Mûsikî Risalesi"ni hocasına ithaf ederek, bir öğrenciden beklenen kadirşinaslığı yerine getirmiştir.

Diğer hocaları da, mûsikî alanında oldukça yüksek kişilerdir. Bahariye Mevlevîhanesi Şeyhi Hüseyin Fahreddin Dede (1854-1911) ve Yenikapı Şeyhi Celâleddin Efendi'yle (1849-1907) çalışmış²⁰, Cemal Efendi (?-?) ile ney meşketmiş,

---

²⁰. Ezgi, Suphi. Nazari ve Ameli Türk Müsikîsi. İstanbul: Belediye Konservatuvarı Yay., 1940. Cilt: IV, s. 185.

Zekâi Dede (1825-1897) ve Bolahenk Nuri Bey'den (1834-1910) de oldukça sağlam ve zengin bir repertuar edinmiştir. Müzikolojinin ayrılmaz bir parçası olduğuna inandığı ses fiziği konularında da, ünlü fizik bilgini Salih Zeki Bey'in (1864-1921) bilgisinden yararlanmıştır.1932 yılında Kahire'de yapılan müzik kongresinde Rauf Yekta Bey, Mesud Cemil Bey ile beraber ülkemizi temsil etmişlerdir²¹.

Rauf Yekta Bey, Bab-ı Alî'deki resmî görevinin yanı sıra, mûsikî alanında da bazı resmî görevlerde bulunmuştur. O zamanki adı Darülelhan olan İstanbul Konservatuvarı'nın kuruluşundan itibaren verdiği dersler, Türk Mûsikîsi bölümünün lağv edilmesine kadar sürmüştür. Şark Mûsikîsi Tarihi ve Türk Mûsikîsi Nazariyatı okutmuş, Medreset'ül- Hutaba'da mûsikî dersleri vermiş, 1926'dan ölüm yılı olan 1935'e kadar da, İstanbul Konservatuvarı, Tarihî Türk Mûsikîsi Eserlerini Tespit ve Tasnif Komisyonu Başkanlığı yapmıştır.²²

Rauf Yekta Bey'in besteciliği ise, kesinlikle birinci sınıftır. Günümüzde de hemen her gün çalınan Mahur Peşrevi ve Bayatî-Araban Saz Semaisi başta olmak üzere, elimizde bulunan çeşitli formlardan 40 kadar eseri, onun klasik ezgi biçimlerini oldukça iyi anlamış ve parlak melodileri ardarda getirebilen bir kişi olduğunu göstermektedir.

2.3. Rauf Yekta Bey'in Mûsikî Yazarlığı:

Rauf Yekta Bey, mûsikîyle ciddî olarak ilgilenmeye başladığı dönemden itibaren bir mûsikî yazarı olmuştur. Atullah Efendi'yle nazariyat çalışmaya başladığı 1889 yılında gazetelere mûsikî makaleleri vermeye de başlamış, önceleri İkdâm'da duyurduğu adını, daha sonra dönemin diğer gazete ve dergilerinde sık sık göstermiş ve mûsikînin her dalında yayında bulunmuştur.

Eski dergi koleksiyonları karıştırıldığında, onun, çocuk, kadın ve ev dergilerinden, sanat mecmualarına ve siyasal gazetelere kadar her türlü yayında imzasının bulunduğu görülür.

²¹ Süreksam, İsmail Baha. "Rauf Yekta Bey'in 1932 Kahire Şark Mûsikîsi Kongresine Dair Notları." Mûsikî ve Nota Dergisi. 1972, S. 28-32, ss. 4-5.

²² Borrel, E. "Rauf Yekta Bey'in Eserleri Hakkında Birkaç Not." Mûsikî Mecmuası. Çeviren: Erol Pektaş. 65, S. 203, s. 323.

Mûsikî yazarlığına ses fiziği ve bilimsel üslûbu getirmiş olmasının yanı sıra, Rauf Yekta Bey, usta bir polemikçi olarak da karşımıza çıkar. Bilimsel makalelerinin sayısı kadar, hatta belki daha da fazla polemik yazdığı söylenebilir.

Rauf Yekta Bey'in polemik yazılarında en dikakti çeken, 1914 yılında, Darülelhan'ın İslahı meselesinden kaynaklanan uzun süreli bir polemğin ardından, 1926'da Türk Müziği'nin yasaklanması çalışmaları sırasında giriştiği polemiklerdir. Onun yazıları gazete sahifelerini günlerce işgal etmiş, tartışmalar son derece sert geçmiş, kendisini hedef alan yazılara cevap verirken, bir yandan da yasaklama kararına karşı çıkmıştır.

Rauf Yekta Bey'i "Batı'yı bilmeyen, alaturka bir müzikçi" olmakla suçlayıp tartışmaya girişenlerin başında, Mahmud Ragıp (Gazimihal), Halil Bedî (Yönetken) ve Ekrem Zeki (Ün) gelirken, sonraki yıllarda Türk Müziği'nin savunucusu oluveren birçok ünlü kişi ise, bu dönemde susmayı ve onu yalnız bırakmayı tercih etmişlerdir.

2.4. Rauf Yekta Bey'in Mûsikî Nazariyatçılığı:

Ana hatları 13.-15. yüzyıllar arasında, Sistemci Okul mensuplarının eserleriyle ortaya çıkan nazariye kavramını, yüzyıllar sonra Türk Mûsikîsi hayatında yeniden gündeme getiren kişi, Rauf Yekta Bey'dir.

Yazdıklarından anlaşıldığına göre, Şark Mûsikîsi'nin dayandığı kuralları bilimsel bir çerçeve içerisinde sunmayı başarabilmek, onun tek arzusudur. Bu amaçla yayınlamaya başladığı, ancak tamamlayamadığı, "Türk Mûsikîsi Nazariyatı"nın (1924) girişinde, bu isteğini açıkça ifade etmiştir:

"... Millî kütüphanemizin işte bu mühim boşluğunu ala-kadir'ül-imkan doldurmaktan ve bu vesile ile, sevgili milletimin sanayî-i nefîse sahasındaki müstesna kabiliyetini ve bedîi dehasını yar-ı ağyar nazarında hakikî veçhile anlaşılmasına acizane hizmet edebilmekten ibarettir..." (s.4)

Rauf Yekta Bey'in Türk mûsikîsi için önerdiği sistem, eşit olmayan 24 aralıktan oluşan bir dizi temeline dayanır.²³

Aslında bu dizi, 13. yüzyılda Urumyalı Safiyüddin tarafından esasları ortaya konmuş olan 17 aralıklı dizinin tashih edilmiş şeklidir. Eski yüzyıllarda kaleme alınan bazı mûsikî risalelerinde 24'lü sistemden bahsedilmişse de, diziyi bilimsel olarak inceleyen ilk kişi, Arap teorisyen Misel Meşakka (1800-1889) olmuştur.

Ancak, Meşakka'nın hocası Şeyh'ül-Attar'dan (1764-1828) öğrendiğini belirttiği 24'lü dizi ile Rauf Yekta Bey'in dizisi, perdelerin sayısı bakımından aynı olmakla birlikte, bu perdelerin yerleri açısından değişiklik gösterir. Örneğin, Açık Tel Yegah kabul edilirse, Irak Perdesi Meşakka'da 344, Rauf Yekta'da 384; Çargâh, Meşakka'da 1003, Rauf Yekta'da 996 cent kabul edilmektedir. Bu ve benzeri farklılıklar diğer perdelerde de önemli rol oynamaktadır.

Ana hatları Rauf Yekta Bey tarafından ortaya atılan ve bilimsel analizini de yine onun yaptığı bu sistem, ölümünden sonra Dr. Suphi Ezgi (1869-1962) ve Hüseyin Sadeddin Arel (1880-1955) tarafından da benimsenmiş, ancak perdelerin kesin yerini belirleyen kişinin Rauf Yekta olduğu belirtilmemiştir, "*yıllar önce, Mevlevî şeyhlerinden mûsikî nazariyatı dersleri alırken, bu sistemi müştereken ortaya koyduk*" gibi ifadeler kullanılmıştır.

Rauf Yekta Bey'in Türk Mûsikîsi alanındaki diğer görüşleri ve önerdiği yenilikler de, başka kişiler tarafından "*Türk Müziği'ni evrensel düzeye çıkartabilecek formüller*" olarak aynen tekrarlanmış, ancak bu görüşlerin yıllar önce Rauf Yekta tarafından ortaya atıldığından, hiç bahsedilmemiştir.

Bu davranışlara örnek olarak, Rauf Yekta Bey'in metodoloji zorunluluğu, nazariyat, çok seslilik, akort ve kompozisyon konularındaki görüşlerini içeren bazı bölümler aşağıda kendi ifadeleri ile aktarılmıştır:

---

²³ Oransay, Gültekin. Cumhuriyetimizin İlk Elli Yılında Geleneksel Sanat Mûsikîmiz. Ankara: 1973, s. 235.

1. Çok Seslilik Konusunda:

"... Şuna eminiz ki, bizim mûsikîmize de birgün ilm-i ahenk (armoni) tatbik edilecektir. Lakin şuna da şüphe etmiyoruz ki, bizde mevki-i tatbikata va'z edilecek 'ahenk ilmi', garb inusikisinin yalnız majör ve minör makamlarından çıkarılan 'ahenk' kalıpları ile iktifa etmeyecek, kendi mûsikîmizdeki makamların ahengi bünyesinden doğacak başka temezzücleri (akorları) havi bir 'ilm-i ahenk' olacaktır..." (Türk Mûsikîsi Nazariyatı, s. 76-77).

2. Nazariyat Çalışmaları Konusunda:

"...Memleketimizde şimdiye kadar, Şark Mûsikîsi'nin mühim bir şubesi olan Türk Mûsikîsi'nin müstenid olduğu kavaid-i nazariyeyi izah eder bir eser yazılmamıştır... 'Mûsikî Nazariyatı' namı altında meydana çıkarılan kitaplar münderecatı, en ziyade Garb mûsikîsine müteallik bahislerin tercümeleriyle kitabet-i mûsikîye usulünün her iki mûsikîye de kabil-i tatbik bulunan bazı kavaidinden ve biraz da makamlarımıza dair nakıs malûmatdan ibarettir" (TMN, s. 46-47).

3. Akort Sorunundan Doğan Zorluklar Konusunda:

"... Avrupa'da insanların hal-i tabiîdeki sesleri nazar-ı itibare alınarak, hiç kimse, sesinin güçlüğüle yetişebileceği perdeden okumaya icbar edilmemekte olmasından dolayı, büyük-küçük herkes şevk ve şataretle tegannî etmekte ve şark hanendelerinin yüzlerinde görülen izdırab alaiminden Garb hanendelerinde eser bulunmamaktadır" (TMN, s. 62).

4. Gelecekteki Besteciler Konusunda:

"... Darülelhan'ın Şark Mûsikîsi şubesinde bir bestekarlık sınıfı açılmalı, bu sınıfta talebeye Şark asar-ı mûsikîyesinin eşkaal-i mütenevviyası ve üslûbları hakkında nazari ve amelî malumat verilmekle beraber Garb asarının şekilleri de anlatılmalı ve bu şekillerden mûsikîmiz hesabına ne suretlerle istifade olunabileceği amelî tecrübelerle anlatılarak, istikbal için sağlam temellere müstenid ve millî vukuf ve bilgi ile mücehhez Türk bestekarlarının yetişmesi zemini hazırlanmalıdır" (TMN, s. 52).

5. Türk Mûsikîsi'nin Zenginliği Konusunda:

"... Darülfünundan ve sair irfan müesseselerimizden yetişen nesl-i münevver, millî mûsikîlerinin diğer milletlerin mûsikîlerine nisbetle kat kat zengin ve alelhusus daha makul ve daha metin esaslara müstenîd olduğunu ve bizim de vücuduyla iftihar edebilecek bir mûsikîye minelkadîm sahip bulunduğumuzu anladıkları gün, majör-minör nazariye-i mahdudesi içinde bulunan ve bu mahdud nazariye çenberini kırmak için daha yeni zamanlarda bir takım tecrübelerle başlayan Garb mûsikîsinin hakikî mahiyetini takdir edecekler ve kendi mûsikîlerinin de -istihale mevzubahs olmamak şartıyla- usul ve kaidesi dahilinde terakkîsi için, olanca gayretleriyle çalışmaya başlayacaklardır..." (TMN, s. 73-74).

2.5. Rauf Yekta Bey'in Eserleri:

2.5.1. Kitapları:

A. Türkçe Kitapları:

1. *Esâtiz-i Elhân, I.Cüz: Hoca Zekâi Dede Efendi*, İstanbul Mahmud Bey Matbaası, 1318 (1902)

Türk Müziği'nin ünlü adı Zekâi Dede'nin (1825-1897) hayatını konu alan bir risaledir. Bestecinin ölümünden beş yıl sonra ve onun en yakın öğrencisi olan Rauf Yekta tarafından kaleme alındığından, oldukça sağlam bir kaynaktır.

2. *Esâtiz-i Elhan, II. Cüz: Hoca Abdülkâdir-i Merâği*, İstanbul Feride Matbaası, 1318 (1902)

1357-1435 yılları arasında yaşamış olan müzik bilgini ve besteci Maragalı Abdülkâdir hakkında yapılmış ilk ve bugüne kadar ki en değerli çalışmadır. Abdülkâdir'in hayat hikayesini karanlıklar içerisinden çıkartan ilk kaynak kabul edilen bu risalenin 100. sahifeye kadar ki bölümü, konuyla ilgili olarak gazetelerde çıkmış polemiklere ayrılmış, daha sonra müzik adamının hayat hikayesi ve sanatı incelenerek, son kısma eserlerinin listesi eklenmiştir.

3. *Risale-i Mûsikî*, Beylerbeyi, Mürettibhane-i Husûsî-i R. Y., 1328 (1912)

Tanınmış İslam düşünürü ve bilgini Molla Camî'nin, aslı Farsça olan mûsikî risalesinin, Türkçeye tercümesidir. Rauf Yekta Bey bu çalışmasını, mûsikî nazariyatının "varlığını" kendisine öğreten ve teori zevkini aşıl原因 Galata Mevlevîhanesi Şeyhi Ataullah Efendi'ye ithaf etmiş ve evinde kurduğu bir matbaada basmaya çalışmışsa da, ancak 1-4. ve 13-32. sayfeler arasında yayınlatabilmiştir. Eski mûsikî risalelerinin Türkçe'ye çevirisi konusunda da öncü olma kimliği taşıyan bu çalışmasıyla "Müellifin-i Kadîme-i Mûsikîye Kütübhanesi" adlı bir seri oluşturmak isteyen Rauf Yekta Bey, bu amaçla Maragalı Abdülkâdir'in "Cami'ül-Elhan" ve "Makasid'ul-Elhan" adlı kitaplarıyla, Urumyalı Safiyüddin'in "Şerefiyye"sini de Türkçe'ye çevirmiş, ancak yayınlamamıştır. Bu çeviriler, torunu Yavuz Yektay'da bulunmaktadır.

4. *Millî Notamız İle Kıraat-ı Mûsikîye Dersleri*, İstanbul Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1335 (1919)

Müzik bilgininin, eski "harf" notalarından olan "ebced"den esinlenerek icat ettiği nota yazım sisteminin esaslarını açıklayan bir risaledir ve ancak bir forması basılabilmektedir.

5. *Türk Mûsikîsi Nazariyatı*, İstanbul Mahmud Bey Matbaası, 152 sah. (145'den sonrası Latin harfleriyle), 1343 (1924)

Eser, Türk Mûsikîsi Nazariyatı'nı konu alan bilimsel anlamdaki ilk çalışmadır. Formalar halinde yayınlanmış, ancak yayın 9. formada kalmış²⁴, Latin harfleriyle olan dört yaprak da bu formalara eklenmiştir. O dönemin konservatuarı olan Darüelhan'da okutulmak üzere, ders notu biçiminde yazılmıştır. Her bölümün sonunda, bölümle ilgili soruların da bulunduğu bu çok değerli çalışma, 24 aralıklı Türk Müziği dizisini esas almaktadır.

6. *Esatîz-i Elhân, III. Cüz: Dede Efendi*, İstanbul Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1341 (1925)

Hammamîzâde İsmail Dede'nin (1778-1846) hayatı ve sanatı üzerinde, yine ilk çalışma olma özelliği taşıyan bu kitap, Dede Efendi'yi tanımış kimselerin anılarının

²⁴ Kam, Ruşen Ferit. "Rauf Yekta Bey." Mûsikî Mecmuası. 1965. S. 203, s. 327.

yanısına, hakkındaki menkabevî söylentilere de yer vermektedir, kitabın son kısımda ise, Dede Efendi'nin eserlerinin bir listesi yer almaktadır.

Rauf Yekta Bey, toplam 176 sayfalık "Esâtîz-i Elhân" serisini sürdürerek, Türk Müziği'nin en tanınmış bestecilerinin hayat hikayelerini Türk müzik literatürüne kazandırmayı amaçlamış, bu maksatla Urumyalı Safiyüddin ve Hacı Arif Bey'le ilgili bölümleri de kaleme almış, ancak bunlar maddî imkansızlıklar nedeniyle yayımlanamamıştır.

7. *Şark Mûsikîsi Tarihi*, İstanbul Mahmud Bey Matbaası, 1343 (1925)

Mûsikî tarihimizle ilgili olarak, ülkemizde basımına başlanmış ilk eserdir. Bu kitap da formalar halinde yayınlanmış, ancak dördüncü formada kalmıştır.²⁵ Antik dönem mûsikîsini inceleyen bölümleri basılmış olan çalışmanın, Rauf Yekta Bey'in elyazısıyla olan basılmamış kısımlarının, öğrencilerinden Kemal Batanay'da (1893-1981) olduğu ve onun da ölümünden sonra, varislerine geçtiği belirtilmektedir.

B. Yabancı Dildeki Kitapları:

1. *La Musique Turque*, Librairie Delagrave, Paris, 1922, s. 2945-3064 arası.

Türk Mûsikîsi Monografisi olarak kabul edilen bu bölüm gerek içeriği gerekse de hacmi bakımından ayrı bir kitap sayılmaktadır.

2. *Mutaleat ve Erae*, Kahire 1934, Matbaat'ül-Evalî, 104 sah., Muhadene Gazetesi Yayınlarından.

Arap Mûsikîsi'nin yayılması hakkında kaleme alınmış bir eserdir. 1932 yılında Kahire'de toplanan Arap Mûsikîsi Kongresi'ne katılan Rauf Yekta Bey, kitabı burada yazmış ve eser Arapça'ya Abdülaziz Emin el-Hancı tarafından çevrilmiştir.

2.5.2. Makaleleri:

A. Türkçe Makaleleri:

1. "*Zekâi Dede*", Hale, 1 K. Evvel 1325 (1909).

²⁵ Süreksam, İsmail Baha. "Rauf Yekta." Musiki Mecmuası. 1965. S. 203, ss. 328-329.

2. "*Tarih-i Mûsikî*", Hale, 1. K. Evvel 1325 (1909).
3. "*Tenkidat-ı Mûsikîye*", Hale, 1 K. Evvel 1325 (1909).
4. "*Avrupa Darülmûsikîleri*", Ümmet, 10 Temmuz 1326 (1910).
5. "*Mahmud-ı Sanî*", Ahmed Rasim'in "Osmanlı Tarihi"nde, Cild 4, İstanbul 1328 (1912).
6. "*Tanburî Cemil Bey*", Tasvir-i Efkar, 7, 15, 24 Ağustos 1916.
7. "*Tanburî Cemil Bey Merhuma Dair*", Tasvir-i Efkar, 16 K. Evvel 1916.
8. "*Osmanlı Marşı*", Atî, 30 Temmuz 1918.
9. "*Millî Tekbir Hakkında*", Yeni Mecmua Nüsha-i Fevkalade, 1918.
10. "*Itrî*", Tevhid-i Efkar, 15.2.1922.
11. "*Anadolu Halk Şarkıları*", Vakit, 20 K. Evvel 1923.
12. "*Eski Türk Mûsikîsi'ne Dair Tetebbular: 1. Kökler*", Millî Tetebbular Mecmuası, 3.
13. "*Eski Türk Mûsikîsi'ne Dair Tetebbular: 2. Türk Sazları I-II*", Millî Tetebbular Mecmuası, 4-5.
14. "*Dede Efendî*", Darülelhan Mecmuası, 1-2-3-4-5-6-7.
15. "*Darülelhanlar Tarihine Bir Nazar*", Darülelhan Mecmuası, 1-2.
16. "*Kitabet-i Mûsikîye Tarihi'ne Bir Bakış*" I-II, Şehbal, 7-11.
17. "*Tanbur*", Şehbal, 58.
18. "*Tanburî Osman Bey*", Şehbal, 51.
19. "*Dellâlzâde*", Şehbal 64.
20. "*Cennetmekan Sultan Bayezid Han-ı Sanî ve Fenn-i Musikî*", Şehbal, 19.
21. "*Memalik-i Şarkiyede Seyahat-ı Mûsikîye*", Resimli Kitap, 7-9.
22. "*Selîm-i Salis*", Yeni Mecmua, 16.

23. "*Bestekar ve Hanende Hacı Arif Bey*", Şehbal, 39.
24. "*Kantemiroğlu*", Şehbal, 52.
25. "*Hacı Arif Bey*", Şehbal, 53.
26. "*Kafkasya'da Mûsikî*", Şehbal, 59.
27. "*Mûsikî Muallimlerine Rehber*", Çiçek, 14-16.

B. Yabancı Dildeki Makaleleri:

1. "*Musique Orientale-Pechreve dans la Mode Ouchak-Poucelik*", RM, 15 Avril 1907.
2. "*Le Compositeur du Pechreve dans le Mode Nihavend*", RM, 1 Mars 1907.
3. "*Musique Orientale*", RM, 1 Juin 1907.
4. "*La Vraie Theorie de la Gamme Majeure*", Revue Musicale, 15 Avril 1908.
5. "*Pechreve Dans le Mode Rast-Yeguiah*", RM, 15 Mai 1908. .
6. "*Correspondance*" (sütununda), RM, 1 Juin 1908.

2.5.3. Nota Yayınları:

1. 1. "*Darülelhan Külliyyatı*", İstanbul Konservatuvarı Yayını, 1922-1927, 180 parça.
2. 2. "*Mevlüt Tevşihleri*", İstanbul Konservatuvarı Yayını, 1931.
3. 3. "*Muharrem, Safer, Rebiulevvel İlahileri*", İstanbul Konservatuvarı Yayını, 1933 (2 Fasikül).
4. 4. "*Bektaşî Nefesleri*", İstanbul Konservatuvarı Yayını, 1933 (2 Bölüm).
5. 5. "*Mevlevî Ayinleri*", İstanbul Konservatuvarı Yayını, 1934 (3 Bölüm).

I.BÖLÜM

Esâtiz-i Elhân'ın Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metni

I.1. Hoca Zekâi Dede Efendi'nin Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metni

RAUF YEKTA

Mûsikî Üstâdları

Doğu ve batının meşhur mûsikîşinaslarının biyografileri ile kıymetli eserleri ve yazdıkları eserlerden seçkin bir tanesi hakkında mükemmel bilgiler içeren bir eserdir ki diğer cüzleri yavaş yavaş basılacaktır.

Birinci Cüz: Hoca Zekâi Dede Efendi

İSTANBUL

Mahmut Bey Matbaası – Bab-ı Ali civarında

Eyub-el Su'üd Caddesinde Numara 26

1318 (1902)

Önsöz

Tarihin ele geçirebildiği zamanlardan itibaren ilimler sınıfının birine mensub olarak yetişen yüce kişinin biyografisini içinde bulundurmak üzere yazılan eserlerin, o ilmin eski zamanlardaki ilk halleri ile yavaş yavaş ulaştığı ilerleme derecesini öğrenmek isteyenler için ne kadar kıymetli bir yarar kaynağı hükmünde bulunduğu inceleme yapanların bildiği bir olaydır.

Bizde eskiden beri geçmişteki konuşması düzgün olan insanların biyografilerinden bahs olarak (şairlerin biyografisi) adı altında türlü türlü eserler yazıldığı gibi alimler, din ilminin üstâdları ve hatta tıp ilmini bilenlere mahsus ayrıca 'biyografi' ler bile mevcut olduğu halde nasılsa eşi benzeri olmayan mûsikî ilmiyle ilgili ve bu ilme hizmet vermiş önde gelen biri olan değerli üstadın büyüklüğüne değer mükemmel bir eser yazılamamıştır.

Gerçi 1161 (1748) tarihlerinde şeyhülislam bulunan (lehçel-ül-lugat) ın yazarı Esat Efendi merhum tarafından (Atrab-ül-asar fi tezkiret irfa'ül divar) ünvanı ile bir (Mûsikîşinas Biyografisi) yazmasına gayret edilmişse de bu seçkin eser özellikle o asrın mûsikîde ileri gelenlerini içermiş ve hele tarihi bilgiler vermesi yönü yazarı tarafından ihmal edilerek iyi yoldaki güçlüklerinden ibaret kalan içindekilerde sahip tercümenin mûsikî kıymetine, mesleğine mûsikîde ortaya çıkardığı yenilikler ve değişmelere dair hiç bir bilgi ve düşünceye tesadüf edilmemiştir.

1311 (1893) senesinde Fazıl Muhterem Velid Biha'i Efendi Hazretleri, Esad Efendi'nin bu biyografisini zamanımızın ifade tarzına uyarak sade bir dille kaleme alıp (Mektep) süreli yayınına girdirmişler idi; nüshası hemen bulunmaz hükmünde bulunan (Atrab-ül Asar) ın bu yolla neşri o zaman meraklılarını cidden memnun ederek herkese bunun daha mükemmeline olan ihtiyacımızı sezdirmiş, hatta Fazıl Bey dahi adı geçen biyografiye ilave ettiği sonda

“-Eğer devrin ilmine ilgisi olanlardan başarılı ve gayretli biri ortaya çıkıp da mükemmel bir biyografi yazarsa bilimler alemini kendisine minnetdar etmiş olur” dileklerini tekrara lüzum görmüş idi. Bu arada böyle bir biyografi yazmak çoktan beri acizce (alçak gönüllülük için kullanılmış) isteklerimden biri idi; ancak şimdiye kadar

doğu memleketlerinde mûsikîşinaslığa tek başına bir meslek gözü ile bakılmamasından dolayı -sadece bir asır zarfında yetişen Osmanlı mûsikî sahiplerini içeren “Atrab-ül-asar” ile (Ebu el Farih Isfahanî) nın Arap mûsikî bilenlerinden bahsedilen “Kitap-ül-gani” adındaki eserinden başka- eski ve yeni üstadların biyografisini toplayan elde başlıca bir eser bulunmaması, asrımızda (mûsikî bilenlerin biyografisini) yazacak kişinin eserine tedbir kaynakları konusunda ne gibi güçlüklerle karşı koymaya mecbur olacağını kendi bakışımla tayin etmeye çalıştığımdan bir türlü bu işe başlamaya cesaret edemiyordum.

Güzel bir tesadüf sonucu o sıralarda okuduğum Süleyman Fehim’in “Sefinet-ül-Şuara”sında mûsikî bilenlerden bazı kişilerin biyografileri bulunduğunu görmeyeyim mi? Bu tesadüf üzerine meydana getirdiğim incelemeler neticesinde çok vakit mûsikî sahiplerinin birinde bahsedildiğine bilgi olmuş ve hemen ciddi bir azim ve niyetle kütüphanelerimizde mevcut biyografileri, “Tapkat” ünvanı altındaki eserler bu yönden bir takım mecmuaları düşünce gözünden geçirmeye başlamış idim. Ancak incelemeler ve yazmalarımın toplayabildiğim faydaların ne kadar az olduğunu gördükçe bu güç işi -arzuma sahip mükemmel bir mertebede- başa çıkabileceğinden ümit etmek derecelerine geliyor idim. Velid Biha’i Efendi hazretlerinin teşrifleri işte böyle bir zamana tesadüf olmuş, takip etmek maksadıyla bu acize yeniden bir gayret ve dayanıklılık gelmişti.

O tarihten beri sona ermeden devam eden uzun uzadıya incelemelerin neticesi olarak mûsikî üstâdlarımızdan hamd olsun çoğunun biyografisine erişebildim. Şu kadar ki incelemelerimin merkezine esasen oldukça geniş tutmuş, ta İslam’ın doğuşundan itibaren zamanımıza kadar Arab’da, Acem’de, Türk’de ortaya çıkan mûsikî üstâdlarının biyografilerini içeren bir eser ortaya çıkmasını ve bu zeminde batılı mûsikîşinaslardan en meşhurlarının ve özellikle doğu mûsikîsine bir yönden münasebetleri olan kişilerin de dahil bulunmasını arzu etmiş bulunduğumdan ciltler teşkil edecek olan bu eserin birden neşrindeki güçlükler yazarımız bendenizi düşündürmekte idi.

Diğer taraftan ise Hocam, mûsikînin meşhur üstadı Zekâi Efendi merhumun beş altı ay kadar (İkdam) gazetesine yazdığım biyografisinin kitap şeklinde olarak ayrıca

basımı hakkında birçok ulu kişiler tarafından tekrarlanmış tehlikeler ortaya çıkıyordu. Bununla beraber geçmiş ve çağdaşlarından en meşhur üstâdların biyografileri ile eserler ve yazarlarına dair sağlam bilgileri içermek ve cüz cüz basılmak üzere (Mûsikî Üstâdları) genel adı altında bir mûsikî bilenler kitaphanesi çıkarılması ve ilk formasını da uğur sayarak Zekâî Efendi'nin biyografisinden bahsedilmesine karar verdim. Mûsikî Üstâdlarının yavaş yavaş neşr edilecek cüzleri bazen bir ve bazen bir kaç mûsikî üstâdının biyografisini içerecek ve mümkün olduğu kadar tercüme sahibinin güzel bir şekilde basılacak bir resmi de ilave olunacaktır.

Şimdiye kadar (İkdam) gazetesi ile neşrettiğim mûsikî makalelerine ulu okuyucular tarafından gösterilen ilginin güzelliğinden –yine o ilgiye güvenerek neşrine başladığım- (Mûsikî Üstâdları) dahi pay sahibi olduğu halde lüzum ve önemi izah etmeye muhtaç olmayan böyle bir eserin bir an evvel meydana gelmesine ve mûsikî edebiyatımızın önemli bir noksanının tamamlanmasına işaret etmiş olacağından nacizane eserimi Osmanlı okuyucuların burada bile tekrar tesadüf edilecek küçük yanlışlarının affedilerek gizlenmesini iktidar sahiplerinden niyaz ederim.

Rauf Yekta

Hoca Zekâi Dede Efendi

Ebediyyen kaybı Osmanlı mûsikî aleminin büyük bir yıkım olan Hoca meşhur, eşsiz üstad Hafız Mehmet Zekâi Dede Efendi Allah'ın yakınlığına kavuşalı bir buçuk sene¹ kadar oluyor. O tarihten beri onun biyografisini yazmak kudretli ve harika mûsikîsini bakışlarda belirginleştirmek bu aciz öğrencinin en çok istediği emellerinden idi; ama bilmem ki nedendir? Sayfanın adını süsleyen muhterem, şimdiye kadar belki 20 defa şu uzunluğuna kesilmiş müsveddelik kağıtların en başında yer almış iken bendeniz o kıymetli adın altına birkaç kelime olsun yazmaktan adeta beceriksiz kalıyor idi. Sanki üstâdın olanca iktidarı ve yüceliği bir deha heykeli gibi görünerek göz önünde yüce bir şekilde belirlemekte, bu yaratılış harikasının güzellik ve süslülüğünü tasvire yeltenmek bizim gibi acizin işi olmadığını dil ile farkına varmaya çalışmakta idi.

Gerçek; merhum hocanın –her biri bir seçkin insan için övünme sebebi olmaya neden olan- bunca yücelikler ve süslerinin hangi birisini sayacak ve bunları hakkıyla tasvir etmeyi nasıl başaracaktım? Ahlak ifadesinin bir güzel timsali olan o alçak gönüllü tavırlar ve tevazu, herkesi kaderince teşvik gibi kadir bilenlerin üstünlük sıfatlarına, o seçkin nezakete ulu büyük, birer birer sütun saymalar doldurmaya yeterli olan birçok seçkin tabiatlar, imrenilen iyi huylar. Bunların hepsinden bir an olsun bahsetmek, ulu okuyuculara bir fikir birikimi vermek icab ediyor idi.

Halbuki şu perişan ifadeler ile o kadar sonsuz anlamların tasviri nasıl mümkün olacağını bir türlü kestiremiyor idim. Bu düşünceler sebebiyledir ki şimdiye kadar merhum hakkında bir makalecik olsun yazmak kısmet olmadı. Nihayet yücelik örneği yazar Mehmet Ziya Bey Efendi tarafından (178) numaralı haftalık (Malumat) risalesine koyulan bir hususi fikra tarafımdan üstadın mükemmel bir biyografisinin yazılması talep olundu; artık tereddüte sebep kalmamıştı. Şu kadar ki onun büyük kısmı zaten ele geçirilmiş olan biyografisinin eksik kalmış bazı yönlerini hemen araştırıp tamamlayarak şu satırları yazmaya başlamak cesaretini kendimde bulabilmiş ve hatta işte beş-on satır

---

¹ Bu “bir buçuk sene” sözü Zekâi Efendi'nin biyografisi (İkdam) gazetesi ile neşredildiği tarihe göredir; yoksa Hoca'nın vefatı 1315 olmasına rağmen gönül yakan ölüm olayından beri bugün iki seneyi aşan bir zaman geçmiştir.

da karalamış olduğum halde yine aynı tereddütlerden kurtulmak mümkün olmadığını hissediyorum. Bununla beraber Hoca merhumun ahlakının yüceliğine dair sözü kısa kesmek erken olacağına hükmettim. Çünkü ne yazılsa o şerefli insanın hayattayken tanımayanlara şimdi hakkıyla tanıtmak mümkün olmayacak; tanıyanlara ise bu şekilde yazacağım sıfatlar ve övgüler pek eksik görünecek. Onun için üstadlığı hakkında: “erdemli ahlakın tanınmış bir örneği idi” cümlesinden daha güzel, daha doğru bir güzel benzetme bulmaktaki acizliğimi itiraf ettikten sonra muhterem üstadın resmi mûsikîsine mutlak olaylar ile seçkin bir eserin inceleme ve araştırmasına hemen başlamayı daha uygun buluyorum.

Zekâî Efendi 1240 (1824) yılında Eyüp civarında ‘Cedid Ali Paşa’ mahallesinde doğmuştur. Babası, adı geçen mahallenin imamı olan Hafız Süleyman Hikmeti Efendi’dir. Zekâî Efendi henüz 7-8 yaşlarında bulunduğu halde o civarda bulunan “Kalenderhane” dergâhı bitişiğindeki “Lâlâzâde Abdülkâdir Efendi” ilk mektebine devama başlamıştır ki “Pepe Hoca” namıyla tanınan amcası Hafız İbrahim Zühtü Efendi bu mektebin öğretmeni, babası Hafız Süleyman Efendi de güzel yazı yazma sanatı bilenlerden idi. O zamanlar ilk mekteplerde okunan dersleri tamamladıktan sonra Zekâî Efendi’nin en büyük isteği –ulu insanlar gibi- hafız olma şerefini elde etmekten ibaretti. Bununla beraber bu mukaddes emelinin gerçekleşmesi için vakit kaybetmeyerek hemen amcasından ezber derslerine başlamış idi, bir taraftan da babasından güzel yazı yazma sanatı öğreniyordu.

1259 (1843) senesi Receb’inde en büyük isteği olan hafızlık derslerini başarı ile tamamlamış ve yine aynı tarihte güzel yazı yazma sanatını da öğrenmişti. Mezuniyeti esnasında levh üzerine yazdığı nefis iki kıta muhterem oğlu tarafından korunmuş imiş; geçende uğur sayarak ziyaret ettim. Henüz 19 yaşında iken yazdığı satırların güzelliğine ve inceliğine hayran kalmamak mümkün değildir. Levhlerin altına asrın meşhur hattatlarından: “Mustafa Rakım”² “Elhac Mustafa İzzet Hatip Cami Hazret-i Halid”

² Zekâî Efendi’nin yazısını takdir eden bu kişinin yine aynı adla ünlenen eşsiz Hattat Mustafa Rakım Efendi olmayıp, Taşeli Birun-i Dergâhı Şerifi Postnişini Şeyh Süleyman Efendi’nin damadı ve saray muhitinden güzel yazı yazma sanatının sahibi diğer Mustafa Rakım Efendi olduğu sonradan araştırılmıştır.

“Elseyd Mehmet Raşit Mintelamiz Elhac Mehmet Emin Elvasfi Elmeşhur Beğbecizâde” “Mustafa Hilmi Elnakşibendi” “Elseyd Mehmet Emin Elzihni” gibi bilgili üstâdlar tarafından yazılan birer özel fikir ile yeni yetişen hattatın başarısı ve becerisi övgü dolu sözlerle beğenilmiş ve tebrik edilmiştir.

Zekâi Efendi, (Hafız) yüce ünvanına kavuşabilmek için bir taraftan geceyi gündüze kattığı halde –bilimi kazanmak konusundaki şiddetli istek ve çekim nedeniyle diğer taraftan işleri arasında vakit bulabildikçe Eyüp İskelesi civarında bulunan yalıların birinde oturan o zamanın meşhur alimlerinden Balçıklı Hoca Ali Efendi’ye giderek en ince ayrıntısına kadar Arap ilmini öğrenmiştir.

Ezberini tamamlayıp (Hafız Zekâi) ünvanını kazandıktan sonra bu geleceğin mûsikî üstadının bir güzel emeli daha kalıyordu: Kalbinin en özel bir yerini alan bu isteğe küçük yaşından beri ruhunun gıdası, can ve gönül dostu bildiği; hakkında sonsuz bir güzel his beslediği bir ilime, güzel mûsikî ilmine bağlı olmaktan ibaretti. Bu sebepten dolayı o ruhunun ilmini öğretecek bir başarılı üstâdın araştırmasından geri durmuyordu. Sonunda aradığını bulmayı başardı; bu ünlü kişi –o asrın Fârâbi’si, diğer bir tabirle mûsikî ilmimizin ikinci kurucusu olup “Dede Efendi” adıyla meşhur olan- (Hamamizâde İsmail Dede) merhumun en seçkin öğrencilerinden Yücekapı Ser-askeri Mektep kalemleri halifelerinden (Eyyubi Mehmet Bey) idi.

Mehmet Bey’in mûsikîdeki başarısı, Dede Efendi gibi yüceliği tartışmasız birinden senelerce yararlanıp ondan feyz ve beceri alması ve üstâdının en sevdikleri mertebesini kazandıktan sonra bestelediği o güçlü, o renkli eserlerinin bugün hala mûsikînin kadir bilenlerince biyografisi yazıldığı zaman verilecek bilgiler ile de mûsikîsinin yüceliği bir kat daha ortaya çıkıp artacağından şimdilik bu konuda sözü uzatmayı uygun görmüyorum.

Mehmet Bey daha ilk çalışmada Hafız Zekâi’nin sahip olduğu olağanüstü yeteneği takdir ederek mûsikî terbiyesini özellikle özenle ve önemle göz önünde bulundurmuş ve Dede Efendi’den aldığı mûsikî hazinesini içine alan sonsuz eserleri sırasıyla seçkin öğrencisine büyük bir özenle öğretmeye gayret etmiştir.

Mûsikî derslerine devamı Zekâî Efendi'nin yazıya çalışmasına, yazı ilmindeki mektep bilgilerini yavaş yavaş artırmaya uğraşmasına engel olamamıştı. Zekâî Efendi, bir taraftan mûsikî ilmine devam etmekle beraber güzel yazı yazma sanatındaki merakının kendisinde bütün önceki şiddet ve kuvvetinin kalıcı olduğunu gördüğü yönle 1260 (1844) tarihinde mukaddes imamlık hizmetinde bulunan Hattat ve Mûsikîşinas meşhur Reis El-alma-ı Esbak (Mustafa İzzet) Efendi merhuma bir sene kadar devam ederek yazı sanatı hakkındaki bilgilerini ondan öğrenmiştir. Hatta İzzet Efendi, güzel yazıdaki öğrencisinin az vakitte mûsikîde kazandığı şöhret konusunda yayılan haberleri önceden işitmiş olduğundan ilk yazı göstermeye geldiği zaman bir şey okumasını emretmesi ile Zekâî Efendi'nin üstâdın emri üzerine söylediği bir ilahiye kulaklarını açarak dinlemiş ve sanat konusundaki becerisini güzel bulup takdir etmiştir. Hoca merhum ondan sonra ne vakit ders için gitse Efendi önce öğrencisinden bir kaç ilahi dinlemedikçe yazısını çıkarmaz imiş...

Mehmet Bey emeklerinin boşa gitmediğini görünce çok memnun oluyor idi.

Derslere başlayalı hemen hemen bir sene olduğu halde Zekâî Efendi beş on fasıllık küçük bir üstâd olmuş, ufak tefek şarkılar ilahiler bile bestelemeye başlamıştı.

(Dede Efendi), o tarihte "Ahver Kapı" civarında kendisi'ne ihsan edilmiş olan bir konakta oturduğundan Mehmet Bey haftada birkaç gün oraya gelerek ders arkadaşları olan Eski Baş Müsteşar Ali Şevketi Efendi, Dellâlzâde İsmail Efendi merhumlar gibi değer öğrenciler ile mûsikî öğrenimine gayret sarfediyordu.

Zekâî Efendinin mûsikîdeki gelişmeleri nasılsa Dede Efendinin kulağına gelince birgün Mehmet Beye der ki:

"-Yeni çırakların varmış, pek övüyorlar; gelecek hafta beraber alıp getirsen de dinlesek..."

Bunun üzerine Mehmet Bey seçkin öğrencisi (Hafız Zekâî) ve kabiliyetli öğrencilerinden (Hafız Hamdi) Efendileri yanına alıp yüce üstâdın evine görürür, Dede Efendiye takdim eder. Biraz sohbetten sonra geçtikleri mûsikî eserlerinden birisini okumaları Dede Efendi tarafından emredilir; iki yeni öğrenci utanarak ve çekinerek meşk ettikleri dörtlüklerden birini söylerler. Dede Efendi her ikisini de ayrı ayrı taktir

ederek gönüllerini okşamakla beraber özellikle Hafız Zekâî'de ortaya koyduğu mûsikî kabiliyetine hayran olmaktan kendini alamayarak yalnızca bir şey okumasını talep eder; üstadın bu defa dikkati büsbütün açılır ve henüz mûsikî ilminin çok başında bulunduğu halde bu derece başarılı eserler göstermekte olan Zekâî'nin ileride ne yaman bir mûsikî dahisi kesileceğini tahmin etmiş olmalı ki Zekâî Efendi'nin o sırada oraya çıkardığı hünerli eserleri güzel bir şekilde alkışlamaktan kendini alamaz.

Hep beraber biraz meşk edilmesini takiben namaz vakti gelip çatarak abdeste kalkılınca odada Hafız Zekâî'nin yalnız kaldığı bir sırada Dede Efendi merhum der ki:

“Oğlum! Artık Hocan ile her vakit buraya meşke devam edebilirsin. Ancak haftada bir gün de ayrıca gelmeye vaktin uygunsa herhalde yararlanmak isteyeceğini ümit ederim; çünkü Mehmet Bey daha mûsikînin o rüstevpulleylik³ yollarını öğrenemedi.”

Amaçlarına yönelik bu dünyaya değer müjdeyi kabul etmekle şereflenen Hafız Zekâî, sevincinden ne söyleyeceğini şaşırarak üstâdın davetini kabul ettiğini öncelikle bir vazife ve meşguliyet olarak göreceğini anlatabildiği kadar mahcup ve şükran dolu bir dille söyler.

İşte 1260 (1844) senesi sonuna tesadüf olan bu günden itibaren – aşağıda sırası gelince bir açıklama yazılacağı üzere- Mısırlı Mustafa Fazıl Beyin⁴ dairesine yine o sene birinci günü ulu insan ile beraber Mısır yönüne gittiği tarihe kadar geçici olarak bir seneye yakın bir müddette Zekâî Efendi, haftada iki gün üstadı Mehmet Bey'le, ayrıca bir günde yalnız başına Dede Efendi'ye devam ederek mûsikî ilminin sınırlarını onun gibi bu ilmin cidden sınırlarını bilen bir kişiden öğrenmiştir.

Dede Merhum, Zekâî Efendi'ye başlarken meşhur (Zaharya)nın (Segâh) makamında ve (Çenber) usulünde:

---

³ Tabirin garipliğinden ise de hoca merhumdan bizzat işitildiğine göre Dede Efendi'nin bir kendine has tabiri olduğundan sözün aynısını korumak maksadıyla yerini tutacak bir kelime kullanılmasına izin verilmemiştir.

⁴ Saygıdeğer kimselerden ve devletin ileri gelenlerinden olan Mustafa Fazıl Paşa merhumdur ki o tarihte henüz yüce vezirlik rütbesini kazanmamış idi.

(Çeşm-i meygûnin ki bizim meyde cânân döndürür) güfteli dörtlüğünü⁵ ve ondan sonra kendi kalıcı eserlerinden olan ve o esnada bestelediği:

(Ey çeşm-i ahû hicr ile tenhalara saldun beni)

(Hicaz) nakışı ile (nühüft) makamından:

(Bend oldu dil bir şuh-ı cihana)

Şarkısını meşk etmiştir ki şu üç parça eser Zekâi Efendi'nin Dededen öğrendiği nefis eserlere mükemmel bir örnek olduğu için Hoca merhum eserleri meşk etmesini, sırası geldikçe en güzel mûsikî hatıralarından alarak hikaye ederdi.

O sırada Mehmet Bey (Sûz-i dil) faslından (Darb-ı Fetih) ve (Hafif) usûlleriyle yazdığı mükemmel iki dörtlüğü henüz tamamlayarak öğrencilerinin en seçkinleri olan Hafız Zekâi ve Hafız Hamdi Efendilere öğretmişti. Bir gün yine bir meşk için Dede Efendi'nin konağına gidildiği zaman Mehmet Bey yeni eserleri hakkında Dede'nin fikirlerini anlamak maksadıyla öğrencileriyle dörtlüklerinin üstâdın huzurunda okunmasına müsaade ister; Dede Efendi memnûniyetle dinlenip değerlendirilmekle Hafız Efendiler tarafından besteler söylenir. Cidden nefis eserlerden olan şu iki eserdeki nağmelerin düzgün söylenmesi ile özellikle hafif bestenin meyanına girdirilen sûz-i dil makamında üstâdların hiç birinin akıl ve hayaline gelememiş olan bir sanat şaheserini Dede Efendi tekrar taktir ettiği gibi eserleri güzelliğine yaraşır, gönül alıcı bir eda ile

---

⁵ Dört mısradan oluşup her mısrasından sonra “terennüm” bulunan ve büyük usûller ile bestelenen parçalara zamanımızda genel olarak (beste) namı veriliyor ise de mesela “beste-i itri” tabirinin “İtri tarafından bestelenmiş” demekten başka bir manayı ifade etmediği düşünülür ise “beste” lafının uzun uzadıya açıklanması üzerine düzenlenen eserlere “ilm”olarak özellik verilmesi yanlış olduğu gibi bu parçalara mûsikî teriminde “dörtlük” adı verildiği bile mûsikî edebiyatımızca tek bir kıymetli eser olan (Atrab-ül-asar) ın işaretiyle sabit olduğundan biz de bundan sonra beste yerine “dörtlük” tabirinin tercihen kullanılmasını uygun görüyoruz. Zaten pek eski mecmualarda yazılı “dörtlük” lerin üzerinde çoğunlukla (Güfte-i baki beste-i Itrihafif) gibi kayıda tesadüf edilmesi ve özellikle semailerin, şarkıların üstünde bile (Güfte-i nazm beste-i nali) şeklinde işaretin görülmesi “beste” nin, sadece “kâr”, “nakış”, “Semai”, “Şarkı” gibi mûsikî terimlerimizden sayılmayıp alafranga havalara başlangıçlarında görülen (Musique de...) gibi sırf gereksiz manalardan eskimiş bir laf hükmünde bulunduğunu isbata mümkün olacak kuvvetli delilerdendir.

zenginleştiren Hafız Efendilerin başarılarını da özellikle tebrik ettikten sonra bir özel iltifat olarak der ki:

“-Mehmet Bey! Eserlerin gerçekten güzel olmuş. Ama faslı bitirmek için bunlara iki semai eklemeli. Artık bu görev de Hafız Efendilere kalıyor; Zekâi Efendiden bir (sûz-i dil ağır semai) Hamdi Efendi'den de bir (Sûz-i dil yürük semai) bestelemelerini rica edelim. İnşallah gelecek haftaki meşkte semaileri dinleriz.”

Bu teklifin edilmesindeki güzellik ve zorluğun derecesini tarif etmeye gerek var mı? Öncelikle üstâdlık gerektiren bir eseri yapıp, bu konuda hakkıyla başarılı olabilmek, ikinci olarak yapılan eseri Dede Efendi gibi bir güç beğenen kişinin huzurunda okuyup ona beğendirmek gerekiyordu!...

Zekâi Efendi o anda zihninden geçeni daha bu yolda bir çok konunun tesiriyle Dede'nin bu kibarlık saçan teklifine karşı ne cevap vereceğini tayin etmekten aciz kalmış. Hamdi Efendi ise adeta şaşalamış idi ki Mehmet Bey imdatlarına yetişerek:

“-Madem ki yüce arzuları bu yoldadır; emir buyurulan semaileri Allah'ın yardımıyla yapmaya çalışarak sizin yüce nazarınıza sunsunlar. Manevi gayretleri üstad olma yolunda başarı sağlamaları için güzel bir başlangıç olur.”

Kelimeleriyle cesaret göstererek öğrencilerini içinde buldukları bu güç durumdan kurtarmaya girişir.

Mehmet Bey, Zekâi Efendi'nin –kendisince daha tecrübeli ve üretici olan güç ve başarısından dolayı – istenilen semaiyi güzel bir şekilde gerçekleştirmeyi başaracağını bildiği için o yönden hiç endişe etmemekte ise de Hafız Hamdi Efendi'nin sanat icra etmede o derece pay sahibi olmadığını bildiğinden mahcup olmamak için alelacele

Uşak ile tolsun dir isen gûy-i muhabbet

Gösterme rakibin olana rûy-i muhabbet

Kâne bu yâdı kûyunu seylab-ı serşekm

Hûn-i dil ile taşdı meğer cûy-i muhabbet

Beyitlerini (Sûz-i dil) makamından (yürük semai) usûlüyle besteleyip Hafız Hamdi Efendi'ye meşk etmeye başlar.

Zekâi Efendi.. Böyle yardımları alçakgönüllülüğünden başka buna gerek olmayan hârika mûsikîsi'nden dolayı, kendisine düşen parçanın “ağır semai” bunun yanında bestelenmesi “yürük semai”ye göre daha güç olmasına da önem vermeyerek iyi niyet ve dostça geçinmelerine güvenerek:

Dil hasret ü vaslın ile nâfân gel efendim
Cevrinle beni eyleme giryân gel efendim
İtmekte felek sûz-i dilim dem-be-dem efzûn
Bir kat da sen itme beni sûzan gel efendim

Ağır semaisi'ni hemen o gece Itri gibi renkli bir tavırla nağme dizesine geçirmiştir ki – önce bestelediği bazı değişik eserler istisna edilirse –Kâr, nakış, murabba, semai gibi mûsikînin esaslarından olarak bilinen eserlerin bestelenmesi üstadın mertebesini kazananlara has olan parçalardan Hoca merhumun ilk eseri olmak üzere işte bu (sûz-i dil ağır semai) si gösterilebilir.

Meşk için Dede Efendi'ye gidileceği gün gelince Zekâi Efendi hem bir kere eserini Mehmet Bey'e okumak, hem de birleşilip beraberce gitmek üzere adı geçen büyük insanın hanesine uğrar. Bir de ne baksın? Mehmet Bey, Hafız Hamdi Efendi'yi karşısına almış, hediye ettiği semainin – bir haftadan beri meşk ettiği halde – yine istediği gibi çıkamayan yerlerini Hamdi Efendi'ye öğretmekle meşgul! Tabii iş anlaşılır... Mehmet Bey bir defa da Zekâi Efendi'nin semaisini dinlemek ister; Zekâi Efendi korkuyla karışık eserini okuyup üstâdından yanlışlarını düzeltmesini ister ise de muhterem insan, semaiyi ümit ettiği için ve beklentisinin kat kat üstünde bularak der ki:

“-Zekâi! Böyle eserlerini gördükçe cidden övünme sebabim oluyorsun! Eser'in yanlışlarını düzeltmeye gerek olmadığından başka doğrusunu istersen benimkinden bile âlâ; Allah devamına erdirsin...”

Nihayet Mehmet Bey ve öğrencileri, o asırda “ilim devirlerinin dostu” namını kazanmış olan Dede Efendi'nin konağına giderler. Derhal semaileri sorar. (Nezaketten) dolayı yüce üstâda layık olmayan öyle acizane birşeyler yapıldığı cevabı verilerek semailer okunur. Hafız Hamdi Efendi'nin okuduğu semai – arz olunduğu üzere – esasen üstadın malı ... Mehmet Beyin yaptığı bir eser olduğu halde Dede Efendi gibi bir mûsiki

bilgini Zekâi Efendi'nin semaisini daha çok beğenmesin mi? Artık o günden itibaren Dede Efendi'nin yüce nazarı büsbütün Zekâi Efendi'ye yönelmiş ve haftada üç dört gün akşamlara kadar yüce üstâdın huzurunda onun yanındaki mevkide öğrenimine devam ederek, o mûsikînin uçsuz bucaksız denizinden suya dalarak yararlanmak isteyen Zekâi Efendi için meşguliyetlerin öncesi hükmüne geçmişti.

Zekâi Efendi bu sayede (Şehnaz) ve (Gülizar) fasıllarıyla ismi henüz bulunamayan diğer birkaç fazlı daha geniş hafızasına işlemeyi başarmıştır.

Ne fayda ki bu yararlanmalarına uzun süre devam edebilmek Hoca merhuma nasip olamamıştır. Sebebini söyleyelim: Hazret-i Halid civarında “bahariye” adı verilen sahil, özellikle yüksek mevkiden ve zenginlerin yazlıklara sahip olmasına rağbet ettikleri mevkilerden biri idi; bahsettiğimiz tarihlerde ise bu rağbet – şimdiki gibi- büsbütün kesilmeyerek oraları oldukça güzel sahilhanelerle süslü duruyor idi ki bunların birisi de Hadiv Esbak, Said Paşazâde Mustafa Fazıl Bey merhumun sorumluluğunda idi. Adı geçen insan her sene yaz mevsimini bu sahilhanede geçirdiği gibi o yaz da bir süre yalısına geçmişti. Mustafa Bey bir gece dairesinde Hazret-i Muhammed'in menkîbelerini okutmak isteyerek okuma esnasında süslemeler ve ilahiler ile saygı ve hürmet göstererek bir vefalılık örneği göstermek ister. Zekâi Efendi'nin güzel eserleri ve üstâdlığının şöhreti tam o sıralarda mûsikî ile uğraşanlar tarafından bilinmeye başladığından hüner erbabı ve marifetin kadir ve kıymetini bilen bir kişi tarafından Zekâi Efendi adı geçen irfan sahibi kişiye tavsiye olunur. Bu tavsiye üzerine Mustafa Fazıl Bey, Hoca merhum ile arkadaşlarını bir Pazartesi gecesine sahilhanesine davetle Hz. Muhammed'in menkîbelerini okutur. Hafız Zekâi'nin o gece ortaya koyduğu edepli tavırları, terbiye ve kibarlığı ve bilhassa mûsikîsinin gücü adı geçen yüce şahsın dikkatini çektiği gibi ayrıca icra eylediği araştırma neticesi de hislerinde aldanmadığını gösterdiğinden Hoca merhumu dairesinin mûsikîyle ilgilenme hizmetiyle yanına alır.

Arası çok geçmeden Mustafa Fazıl Bey Mısır'a gitmiş ve Zekâi Efendiyi de beraber götürmüştür. Hazret-i üstâd İstanbul'dan ayrılmış ve İskenderiye'ye kısa bir sürede varmış ve aynı yoldaki macerasını İskenderiye'den 6 Cemadi-el-ahire (Haziran)

1261 (1845) tarihiyle İstanbul'da bulunan babası Süleyman Hikmet'i Efendiye yazdığı mektubunda bildirmiştir ki; bu mektup bugün hala saygıdeğer oğulları Hafız Ahmed Efendi kardeşimizde bir kıymetli yadigâr olarak korunmaktadır.

Mısır'a gitmesiyle beraber Zekâî Efendinin her konuda yardımcısı görülen Mustafa Fazıl Beyin takdir ettiği mûsikî ile ilgilenme işi onun sorumluluğunda kalmak üzere dairesi müdürlüğünü de üstâdın sorumluluğuna bırakmıştır.

Zekâî Efendi'nin işte bu suretle İstanbul'dan ayrılmaya mecburiyeti bir taraftan Dede Efendi'den, diğer taraftan Mehmet Bey'den olan mûsikî derslerinden mahrum olmasına sebep olmuş idi. Hoca merhum veda etmek için Dede Efendi'nin huzuruna gittiği zaman üstâd ile öğrenci arasında ayrılma süresi cidden yakıcı bir hüznün ortaya koyuyordu. O muhterem insan, nurlu yaşlarını hazin hazin akıttığı tesirle çok üzgün olduğu halde Zekâî'nin her zaman mesud ve bahtiyar olması isteğini tekrar ediyor, bilgili öğrencisini de her nerede bulunursa bulunsun tek başarı sebebi, başarı ve beceri sermayesi bildiği gayret gücünden ve üstad olma yolundaki azminden asla uzak kalmaması dileklerinde bulunuyordu. Meğerse kader şu kötü vedanın bu iki mûsikî dahisi arasında sonsuz bir ayrılma olmasını uygun görmüş imiş!... Gerçekten Zekâî Efendi'nin İstanbul'dan ayrılmasından dört beş ay sonra – ki 1261 (1845) senesi Şevval'ine (Ekim) tesadüftür - Dede Efendi mukaddes hac vazifesine niyet etmiş bu yüzden hicaza gitmiş ve – bilindiği gibi-hac vazifesini eda edip huzura kavuştuktan sonra güzel nağmeleri gönlünden ve canından atamayarak cennet saraylarına giden gül bahçeli yollarda yürümeye başlamıştır.

(Allah Rahmet Eylesin)

Zekâî Efendi birkaç sene Mısır'da kaldıktan sonra bir aralık nedendir bilinmez yalnızca İstanbul'a gitmişti; 1268 (1851) cemâdi elahiresindeki vazifesi'yle meşgul olmuştur.

Adı geçen yüce şahıs, 1264 (1847) senesi Ramazanında vezirlik ikinci rütbesine layık görülerek (Mustafa Fazıl Paşa) ünvanını kazanmış ve hemen İstanbul'a gelip yüce devletin yüksek zümresine dahil olmakla gerek İstanbul'da ve gerek Mısır'da kaldığı

müddetçe Zekâi Efendi'yi yanında bulundurmuş ve 1292 (1875) tarihine tesadüf olan ölümüne kadar yanından ayırmamıştır.

Adı geçen paşa, herkes tarafından bilinen şöhreti, gönül okşayıcı davranışları, gayret ve itinası nedeniyle meşhur üstâdı pek çok hediyeye ve ihsanıyla onurlandırmıştır. Paşadan gördüğü iyilik ve iltifatlar, yediği ekmeğin kıymetini bilen Hoca'nın minnet dolu kalbinde o kadar kalıcı bir hatıra bırakmıştı ki o sıralardaki mutluluğunu bir dille anlattığı zamanlar - mesleğinden edindiği tecrübelerle verdiği kanaatlere göre - yine son derece üzgün olmaktan kendini alamazdı...

Her nerede bulunsa araştırmacı olmaktan kurtulamayan ve kendisi için kılavuz olmayı kabul etmekten geri kalmayan ve bu yoldaki çalışmalarından bir manevi zevk duyan Zekâi Efendi, Mısır'da devam eden ikametinden yararlanarak doğu mûsikîsinin mühim bir temel direği olan (Arab Mûsikîsi) hakkında şahsî araştırma fırsatını kaçırmamıştır; çünkü Arab Mûsikîsinin sahip olduğu sanat ve ilim bilgisine sahip olmayan kişiye mûkisîce bitirmiş gözüyle bakılamayacağını daha ilk derslerinde Dede Efendi'den işitmiş ve o zamandan beri bu mûsikî hakkında کافیye bilgisi edinmeyi zihnine koymuş olduğundan Arab Mûsikîsi'nin en geniş bir alanı olan hatta Mısır'da oturması üstâd için kıymetini tarif etmesi mümkün olmayan bir güzellik idi.

Zekâi Efendi talihin arz ettiği bu fırsattan istifade için Mısır'a gidişini takiben oranın en meşhur mûsikî bileninin kim olduğunu araştırmaya girişerek (Şeyh Şehâb)⁶ namında bir kişinin bu ilmde şöhret sahibi olduğunu öğrenmiş ve bilhassa şeyhi ziyaret için bir gün evine gitmiş idi. Meğer şeyh yalnız mûsikî ilminden değil, yüce ilimlerde bile başarılı bir yüce insan imiş. Zekâi Efendi'nin gelişi ders zamanına tesadüf ettiği için Hazret-i Şeyh-yirmi kadar tahmin edilen öğrencisine ders verme ile - meşgul imiş; ders bittikten sonra iki üstâd orada bulunan bir tercüman vasıtasıyla fikirlerini konuşmaya başlamışlar. Şeyh Şehâb'ın Arap Mûsikîsi'nde cidden işinin ehli olduğu daha bu konuşmada Zekâi Efendi'nin dikkatini çeker.

---

⁶ Mısır ilminden (İmam Mehmed Şehâbeldin) adlı kişi erdem sahibidir ki mûsikî ilmine dair (Şeînet-el-melik ve nefiset-el-felek) aldı eseri 1271 (1854) tarihinde taş basmasıyla Kahire'de basılmıştır.

Dikkat etmek mümkün değildir ki Arap Mûsikî şinâsını içinde söylediği parçanın hangi usûlde olduğunu bilip o usûlü güzelce çalmak nedir denecek kadar azdır; eline udu alıp birkaç defa işittiği bir eseri doğal bir şekilde icra eden bir takım nağmeler topluluğu ile çalmak ve tamamlamak onlarca işlerin en kolayıdır. Fakat adı geçen eserler özellikle bizdeki (düyek) usûlüne dönüş olan “masmûdî “... ve onun gibi küçük ve kolay usûller ile bestelenmiş mûsiki eserleri aleminden ibarettir. Halbuki; Arap Mûsikisi’nde bile bizim Muhammesler, Çenberler, Darb-ı Fetihler ... gibi – bilinen büyük usûller ile bestelenmiş bir çok mûsikî eserleri mevcut ise de bu yoldaki yeni ve nefis mûsiki eserleri ile meşgul eden ve benzerine çok az tesadüf edilen yüce insanların bildiği gibi Zekâi Efendi İstanbul’da görüşebildiği ‘Arab mûsikişinâsânı gibi bu usûlleri bilen birine rastlamamıştır. Bununla beraber Şeyh’in adı geçen usûlleri tamamlamaya kabil olmaktan başka her birisinden ayrı eserler bulunduğunu görünce muhterem üstâdın hissettiği zorluğun derecesini tarif etmek, güç bir duruma gelmişti, yalnız şeyhin usûl örmesinden başka bir şey onlayamıyor idi; çünkü hazretin usûl vurmadaki şartları bizim gibi (düm) için sağ eli sağ dize, (tek) için de sol eli sol dize vurmak suretiyle olmayıp sağ elini bazen yumulu, bazen de açık olduğu halde yalnız sağ dizine vurmaktan ibaret idi. Nihayet yumulu olan vurmaların (düm) açıkların da “tek” anlamında olduğunu inceden inceye dikkat ettikten sonra anlayabildi.

Artık işleri arasında vakit bulabildikçe Şeyh Şehâbin hânesine devam, Zekâi Efendi için bir vazife gibi olduğundan marifetli üstâd bu sayede Şeyh’in bildiği ne kadar Arapça usûl var ise hepsini öğrenmişti. Fakat bazı eserlerin yazıldığı anda aldıkları durumları hakkıyla öğrenebilmek için her birisinden üçer dörder parça değişik eserler geçmek gerekiyordu. Hoca merhum bu durumda dahi üşenmeyerek hafızasını öğrendiği çeşitli usûllerden değişik ve sanatkarâne parçalarla doldurmuştur ki Osmanlı mûsiki bilenleri içinde ilk defa olarak kendilerine nasib olan şu önemli başarıdan dolayı mûsikînin kadirbilenlerinin gözünde ne derece önemli olduklarını izah etmeye gerek yoktur. Şeyh Şahâb’tan öğrendikleri usûllerin isimlerini buraya yazıyoruz:

- 1) Masmûdî
- 2) Nevhat
- 3) Medûr

- 4) Murabba
- 5) Semai-i Arabî
- 6) Aksak semai-i arabî
- 7) Rahc
- 8) Hezc
- 9) Sittet-i aşr
- 10) Erba û aşrin

Zekâi Efendi (Dâr-ül-Şefika) mektebindeki mûsikî öğrencilerinden bazılarına bu usûllerden bir ikisini öğretmiş ise de bugün hala sevgili Hafız Ahmed Efendi kardeşimizden başka cidden hakkettiği şekilde adı geçen usûlleri tamamlayabilen ve her birisinden bestelenmiş Arap eserleri meydana getiren bir kişiye rastlamadık.

Yukarıda yazılmış arz ve beyan edildiği üzere ilim devirleri zamanının tek ve eşsizi olan (Dede Efendi)nin 1261 (1845)'de hac vazifesini eda etmek niyetiyle İstanbul'dan ayrılıp af ve mağfiret dergâhı olan Mekke'ye kavuştuğu tarihten sonra meşhur üstâdımız – kaybolmaya yüz tutmuş mûsikî meydanında – diğerlerinden üstün ve farklı olmak isteğiyle birbirleriyle rekabete başlamışlardı. Dede merhumun öğrencisi ve Zekâi Efendi'nin muhterem üstâdı (Eyyubi Mehmed Bey) ile yine Dede Efendi'den hayli müddet yararlanan (Dellâlzâde Hacı İsmail Efendi) bu rekabet meydanının güçlü birer cirit oynayan binicilerindendiler.

1278 (1861) tarihine tesadüf etmişti ki iki üstad arasında çoktan beri süregelen bu rekabet büsbütün kızışmıştı. Dellâlzâde, bağışlayıcı yaratılışı olan yakıcı sesine eklenen kavrama üstünlüğü ve tabiatının güzelliğine mağrur olduğu gibi eserlerinde de kendisini gösteren kendini beğenmiş tavırları bugün hala en zor beğenen insanları bile sözünü dinleyip takdir etmeye mecbur eden Mehmed Bey bile (Dede) gibi bir dahinin senelerce suya kanmış çeşme gibi olan ilmi olduğu için mûsikînin anlaşılmaz şeylerine kattığı yüceliği bildirmekle beraber hafızasındaki nefis eserlerin bolluğuna güveniyordu.

Bunun yanında Mehmet Bey merhum yaratılışının mayasında şöhret kazanmaya meyil ve rağbeti olmayan mütevazı bir yapı ve sifata sahip olduğundan kıymetli eserlerini bastırıp umumileştirme yönüne pek de önem vermemekte, bunun yanında o

seçkin eserleri – Dellâlzâde İsmail Efendininkiler kadar – mûsikînin toplantı yerlerinde ortaya çıkaramamakta idi. Ona göre en mukaddes bir emel var ise o da Dede Efendi'nin ilim hazinesinden kazandığı bütün kıymet ve güzellikleri övünme sebebi olan yüce öğrencisi Zekâî Efendi'ye tamamıyla bağışlamak ve hediye etmekten ibaretti.

Mehmet Bey'in şeyhliği dışında yüce kapı ser-askeri mektûbi kalemlüğinden başka bir meşguliyeti yoktu; Zekâî Efendi ise veli nimeti olan Mustafa Fazıl Paşa merhumun eskisi gibi dairesinde müdiriyetlikle meşguldü. Yaz mevsimini Paşa ile "Bahariye"de bulunan yalıda, kış mevsimini de şehzadebaşı civarındaki konakta geçirmekte olduğundan onun dairesindeki vazifelerini tamamlayınca Mehmet Beyi bulup mûsikî öğrenimine devam etmekten başka bir şey düşünmüyordu.

Hele mevsim yaza tesadüf ederse bu meşkler pek güzel olurmuş... Bu Siyan İskelesindeki Kahvehanelerin birisinde üstâd ile öğrenci hemen her gün birdenbire, birleşirler imiş. O vakit tabii herkes işine gücüne gitmiş, kahvehanelerde yabancı kimse kalmadığından akşamlara kadar meşk ile vakit geçirilir imiş. Hiç unutmam: Bir Çarşamba günü idi; Hoca merhum ile beraber – Bahariye Mevlevihanesi'ne gitmek üzere – Eyüb'ten bir sandala binmiştik. Bu Siyan İskelesinin önünden geçerken muhterem üstad, o kahvehaneyi parmağıyla işaret ederek dedi ki:

"-Ah bilseniz! Bey merhum ile şurada geçen saadet dolu günlerin hatırası buradan geçdikçe beni nasıl üzüyor. Burası bizim meşkhanemiz idi; meşk ile vakit geçirdiğimiz o zamanlar kadar ömrümde tatlı geçmiş mesud anlar tasvir edemiyorum. (Zaman olur ki hayali cihan değer) derler:İşte şu mısra insanın böyle zamanlardaki hislerini tamamen ifade etmekte en güzel söz yerine geçiyor!..."

Dikkat ettim: Üstâdın hafızasında ciddi izler ve etkiler bulunuyordu. Teselli edici sözlerle sakinleştirmeye gayret ettiysem de – zannederim ki pek de başaramadım; çünkü o hala düşünüyordu...

Senelerce devam eden bu meşkler sayesinde Mehmed Bey'in gönül mûsikisi olduğu gibi Dede Efendi'ye intikal etmiş ve bu iki muhterem insan – başarıları, ilim ve faziletleri ile – başka üstâdların gıpta dolu dikkatlerini çekmeye başlamış idi ki Mehmet

Bey ile Dellâlzâde İsmail Efendi beyinde yerleşmiş olduğunu yukarıda belirttiğimiz rekabet tam bu sıralarda bir kat daha şiddetlenmişti.

Benzerine her zaman tesadüf edildiği üzere böyle birbiriyle rekabet eden aynı meslekten iki kişi arasında söz taşıyan, arabuluculuk eden çok bulunur; bu durum aynıyla “Mehmet Bey-Dellâlzâde” rekabetinde de meydana geldi. Dellâlzâde – herkesin bildiği yüce iktidarıyla beraber – her zaman, mağrur biri olduğundan kendisinden ders alanlara mesela bir eserini geçerken :

“-Acaba Mehmet Bey’in de böyle bir eseri var mı? !”

Tarzında durmadan ve uzun uzadıya övünmekten geri durmazmış, söz taşıyanların – büyük olasılıkla biraz da ilavelerle –bu sözleri Mehmed Bey’e yetiştirdiklerini söylemeye lüzum yok ya? O bilinen bir şey! Bey merhum sahip olduğu terbiye ve tevazu gereğince bir süre bu gibi sözleri duymamazlıktan gelmiş ve : (Düşmanın sitemini anlamamak düşmana sitemdir.) mısrasıyla cevap vermiştir. Ancak Dellâlzâde’nin taşlamaları bitip tükenmek bilmediğinden Mehmet Bey merhum bu taşlamalara bir son vermek üzere Dellâlzâde’ye bir imtihan teklif eder, ama bu imtihan meydanına bizzat girmeyi de ağırbaşlılığına yakıştırmayarak yüce öğrencisi Zekâi Efendi’ye istediği makam ve usulden bir beste yapmasını tavsiye eder. Dellâlzâde’nin, üstâdını küçük gördüğünü işite işite kalbi kırılan Zekâi Efendi, Mehmet Bey’in bu tavsiyesindeki maksadı hemen anlamış ve bunu fırsat bilerek kabul etmiş “Bayati” makamında, “devr-i kebir” usulünde meşhur:

Ol gelen gülzar hüsn-i bad-ı muhabbet bulsun

Gonca ruhsar-ı zibası elemle solmasun

Zülf-i şebve-i hissini ey saba incitme kim

Nergis şehla çeşmi şebnem alevd olmasun

Bestesini çağdaşlarını kıskandıran bir yakıcı tarzla yazıya geçirip üstâdına arz etmiştir.

Mûsikî üstâdları arasında gelenek haline gelen bir şeydir ki iki bestekâr arasında ciddi bir müsabaka meydana geldiğinde karşılık olarak aynı usûl ve aynı makamdan bir beste yapılması teklif edilir; nağmelerin gerek incelik ve güzelliği ve gerek- hangi usul

ve makamda ise – o usul ve makama uygunluk derecesine göre bir bakış açısından bakılarak bestelerin hangisi daha mükemmel bulunursa, o eser sahibinin diğerine üstünlüğüne hükmedilir. Zekâi Efendi'nin bestesi mûsiki heveslilerinden bir çoğuna meşk edilip hayliden hayli bilinmeye başladığı esnada Dellâlzâde'nin öğrencilerinden birine de güzelce öğretildikten sonra Mehmet Bey o kişiye der ki;

“-Lütfen gidip bu besteyi Hacı İsmail Efendi'ye okuyunuz; ve kendisine özel selamımı götürmeye gayret ederek deyiniz ki: “Bayatı” faslından meydana getirdiğim besteler meydandadır; ama daha şimdilik kendisiyle müsabaka meydanına girmeye lüzûm göremiyorum. Öğrencim ve övünme sebebim Zekâi'nin bu eserinin benzerini yapsın. Eğer başarabilirse o vakit sıra bize gelir. Lütfen – rica ederim – taşlama ve küçük görmelere lüzum yoktur; bizi üzmesin!...”

Gerçekten – Zekâi Efendi'nin nisbeten kolay usullerinden olan “Devr-i Kebir” bestesinin yanında – Mehmed Bey'in “Hâvi”, “Zincir”, “Devr-i Revan”,⁷ gibi büyük ve güç usullerden “bayatı” besteleri var idi ki –güzel mûsikî ilmini” cimdalli!...” ve benzeri oyuncaklardan ibaret zanneden insanlar istisna edilirse – bilinen eserler şimdi bile ciddi mûsikî meraklılarının hafızasının sonucu bulunmaktadır.

Mehmet Bey tarafından gönderilen bu lelafetli cevabın, son olarak teklif edilen bu müthiş imtihanın Dellâlzâde üzerinde bıraktığı büyük etkiyi şundan anlamalı ki aradan aylar, seneler geçtiği halde Dellâlzâde ne “Devr-i Kebir”den, ne de başka bir usulden “bayatı” hiçbir beste yapmamıştır! Daha garibini arz edelim mi? Eski, yeni bütün mecmuaları gözden geçirdik, nota koleksiyonlarımızı alt üst ettik; Dellâlzâde'nin “Bayatı” makamından küçük bir semaisine, bir şarkısına, elhasıl hiçbir eserine tesadüf edemezsek ne buyurursunuz?... Sonuç olarak bu olayı bu şekilde anlatmamızdan (Dellâlzâde) gibi eşsiz üstâdın kaderini aşağılamak fikrinde bulunduğumuzu zannetmemelerini ulu okuyuculardan arz ederim ve hatırlatırım; çünkü ayrıca biyografisi yazıldığı zaman, onun da ne yönlerle çağdaşlarına ve benzerlerine eşit, ne mertebe sahibi hürmet edilmesi gereken bir muhterem dahi olduğu anlaşılacaktır.

⁷ 26 darblı bir usuldür ki ayin-i şeriflerde kullanılan (14) darblı diğer “Devr-i Revan” usûlüyle hiçbir alakası yoktur.

Zekâî Efendi'nin muhterem babası Süleyman Hikmeti Efendi – ki Cedid Ali Paşa mahallesinin imamı idi- 1280 (1863) tarihinde hac edası için hacca gittiğinde maalesef orada vefat etmekle bilinen yere gitmesi olayı gerçekleşmiştir. Yine o tarihte Eyüp civarında bulunan (Mihri Şah Valide Sultan) ve (Şah Sultan) ilk mekteplerinin güzel yazı yazma sanatı sorumluluğu üstâda yüklenmiştir. Hoca merhum ölümüne kadar bu mekteplerdeki vazifesini tamamlamayı terk etmemiştir.

Zekâî Efendi, öğrenimi için Dede'ye devam ettiği zamandan beri yüce mevlevî tarikatına bir meyil ve sevgi, derin bir çekim ve ilgi duymaya başlamıştı. Dede Efendi'nin o nurânî güler yüzlü çehresini süsleyen başlığı Zekâî Efendi'ye – nedenini pek de anlayamadığı – rûhunu okşayan, manevî birtakım hisler veriyor; anlam veremediği bir çok içli ezgilerin isimleri; yani onu başka alemlere, ruhunun sonsuz bir alışkanlığı olduğunu hissettiği ulu bir yola doğru götürüyordu. Bu çekime kendini kaptıran Zekâî Efendi – vakit bulabildiği haftalar – Yeni Kapı Mevlevihanesi'ne, oradan çıkıp mukabeleye gidiyor; hiç olmazsa bu şekilde ilim yolunun yolcusu olan içinden gelen coşkuyu sakinleştirmeye çalışıyordu. Zaten, gün geçtikçe böyle uzaktan ziyaretler – her ne kadar olsa yabancı bir ilgiden ileri varamadığı için – şevk dolu gönlüne teselli olmaya başlamış, hakikat şansı olan bu yüce gayret o mukaddes yolunu daha yakından tanımak meziyet ve yüceliğini anlamak sevdalarına düşürmüştü. Güneşin cazibesine tutulan gezegenler gibi Zekâî Efendi de nihayet ilim güneşi olan yüce Mevlana'nın çekimine girmekten kendini alamamıştır. 1281 (1864) senesine tesadüf idi ki mevlevihanede püsetnişin bulunan mesnevi havan şehir ü mürşid bi-nezir, katb-ı El-arifin El-seyd Osman Salahaddin Dede Efendi (Kuds-i Sire) hazretlerine yalvarırcasına gönülden istekte bulunmuş ve hemen o yüce insandan tekbirlerle dahil olmak bahtiyarlığına kavuşmakla çok yıllardan beri eline geçmediğine üzüldüğü “yüce” mevlanayı övüneceği bir şekilde sahiplenmekle şereflenmiştir.

1280 (1863) senesi muharrem-el-hirâmının on birinci günü yeni derviş şeyhi ve öğretmeni olan Osman Efendi hazretlerinden mevleviyenin dini dualarını ezberlemiş mezuniyet elde etmiş ve yüce yolun usul ve adabına dair onun kurtuluş gayeleri hakkında fikirlerini alıp nefsini aklama ve kalp ve vicdanını temizleme yollarını öğrenip olgunlaşma yolunu tutmuştur.

Ayin-i Şeriflerin zaten çoğunun ele geçirilmiş metini olduğu gibi kendisinde bulunmayan birkaçının da bu sırada meşk edilmesi ve öğrenmesine gayret etmekle her hafta mukabele, günleri ilim, yuvası dergaha devam eder ve semai esnasında dervişlerin evinde çalgıcılarla şevkle ve huzurla “Ayin-i Şerif” okurlardı.

Zekâi Efendi, bir gün Mustafa Fazıl Paşa'nın huzurunda – onun dinlemekten çok hoşlandığı – “Şevk-i Tarab” Ayin-i Şerifi'ni okumuş idi; paşa merhum üstâdı takdir ve tebrik ettikten sonra demiş ki:

“-Zekâi! “Sûz-i dil” makamını ne kadar sevdiğimi bilirsin. Geçen gün bir sohbet esnasında bir kişi: “Sûz-i dil makamının gidişi ve seyri ayin bestelemeye pek de uygun değildir” dedi. Sebebini sordum, iddiasını isbat edecek geçerli bir delil bulamadı; yalnız “olamaz” demekle yetindi. Sûz-i dilden bir ayin-i şerif besteleyecek olsan ne kadar makbule geçerdi? Zaten o makamdan başka ayin-i şerif de yok...”

Paşanın bu teşviki ve isteği Zekâi Efendi'de etki yaratmıştı. Üstâd üç dört gün içinde “Sûz-i dil” den mükemmel bir ayin-i şerif besteleyip Mustafa Paşa'ya okudu. Kadirbilirliğiyle tanınan paşa, ayin-i şerifi yüce bir hürmetle dinledikten sonra çok takdir etmiş ve üstada bir çok hediye ve ihsanda bulunmuş idi.

İşte Zekâi Efendi'nin ilk bestelediği ayin-i şerif budur ki düzenlemesi 1287 (1870) tarihinde tesadüf ettiği halde nasılsa o esnada dergâhların birinde okunması kolay olmayıp – sırası gelince bir açıklama yazılacağı üzere – 1309 (1891) senesinde Bahariye Mevlevihanesi'nde okunabilmiştir.

1292 (1875) tarihinde Mustafa Fazıl Paşa hayat ve azim kargaşası içinden cennete yolculuk etmekle Zekâi Efendi; otuz seneyi aşkın bir zamandan beri ekmeğini ve niğmetini yediği, sonsuz yardım ve desteğine kavuştuğu böyle bir nadir insanın birdenbire ebediyete gitmesiyle çok fazla üzülmüştür.

(Allah Rahmet Eylesin)

Hoca Zekâi Efendi'nin Osmanlı Mûsikîsi'ne geçen hizmetlerinin en önemlisi ve en verimli olan kısmı (Dâr-ül-Şefika) ilim kazanma yeri mektebi meşkleridir. Bu meşkler mûsikînin gerçek zevkinin, geçmişlerin eserlerinin... yani bütün faydalı ve

süslü doğu mûsikîsi'ne ait karmaşık, ince ve güç anlaşılır şeylerin memleketimizde bulunmasına pek çok hizmet etmiştir.

Zekâi Efendi'nin adı geçen mektepteki mûsikî öğretimi tarih tayini olan 1300 (1882) senesi Temmuz'undan ölümüne kadar geçen on dört sene süre zarfında öğrenci üstâdlardan bir çok mûsikîşinas yetirmiştir ki bunların en iyisi, en seçkini Dâr-ül-Şefika ve hukuk mektebi mezunlarından Hafız Ahmed Bey Efendi kardeşimizdir. En nazik mûsikî'i ilminden başka diğer ilim ve özellikle hukuk yûce ilminde başarı dolu olan irfan dolu arkadaş ile Hoca merhum iftihar eder idi; zaten ahlak faziletleri ve ilimlerin yüceliğine sahip olan, yûce kişilerini yakından tanımakla şereflenen kadirbilenlerin haklarında samimi bir his meydana gelmemesi mümkün değildir ki biz bile şu satırlarla ilimlerinin habercisi olabildiğimizden dolayı kendimizi mutlu sayıyoruz.

Ahmet Bey Efendi ile o iktidar derecesine yaklaşmış bulunan bazı arkadaşlarında gördüğümüz şaşırıcı bir mûsikî hassasiyeti, bir mûsikîşinaslık alışkanlığı hakkında – hususi önemine karşın birkaç söz söylemekten geri duramayacağız: Hoca merhum mûsikî seslerinin ele geçirme ve yazma vasıtası olan (işaretnama-nota) ile meşgul olmazdı. Bu sözümüzden “nota bilmezdi, anlamı çıkarılmamalıdır. Notanın ne demek olduğunu, nasıl yazıldığını, her türlü kuralını çok iyi bilirdi; ama kendisine Allah tarafından verilen zeka şiddeli ve hafızasının gücü sayesinde notaya hiç ihtiyacı yok gibiydi. En az seksen fasla yakın olan mûsikî ezberinin her fasıldan oluşan ilahiler, duraklar, şarkılar... vesaire ile beraber her birisi bir fasla bedel olan otuza yakın ayin-i şerifler çoğalarak şöyle bir hesap yapılacak olsa iki bine yakın olan kıymetli eserleri koruyacak bir hafızaya sahip; ve eline aldığı bir güfteyi istediği makamdan hemen o dakikada bestelemek derecesinde hatıra topluluğu ve okuyucuya sahip olan bir dahinin notaya lüzum görmemesi – bizim fikrimizce – pek de önemli bir sorun teşkil etmese gerekir.

Bunun yanında okunan bir mûsikî parçasının perdelerini o kadar ustalıklarla tahlil ederdi ki bu özelliğin değme notacılar da bile bulunamayacağını itirafa mecburuz. Hiç aklımdan çıkmaz:bir gün Bahariye Mevlevihanesi'nde Zekâi Efendi'nin odasında bulunuyordum. Üstâd, Dâr-ül-Şefika mektebine has olarak Hazret-i Muhammed'i öven,

bestelediği bir manzumeyi notaya almamı istemişti. Derhal cep defterimi çıkararak Hoca merhumun okuduğunu kaydetmeye başlamıştım; manzumenin sonlarında bulunan çok zor bir nağmeyi iki üç defa tekrar ettikleri halde nasılsa anlayamadığımdan bir kere daha okumalarını rica edince Hoca merhum (mi, do...) diye o nağmeyi karşılayan notaların ismini söylemesin mi? Bu aciz öğrenci ise o zamana kadar hocanın çok iyi bir şekilde perde bilir olduğunu anlamakla beraber nota bildiğini ve perdelerin adını bu şekilde solfej edebileceğini hatırlatıp hayalime getirmemiştim.

İşte nota ile meşgul olmadığı halde mûsikînin seslerini yavaş yavaş tanımaktaki alışkanlığının derecesi, arz ettiğim şu olay ile anlaşılabilir olan Zekâî Efendi, Dâr-ül-Şefika'da öğrettiğini öğrencisine bile – kendisine mahsus bir usul ile – notasız, işaretli bütünü perdeleri sırasıyla anlamak için inceden inceye tahlil etmek işaret alışkanlığını ortaya çıkarmıştı ki yüce öğrencinin bu başarısını bizzat gördüğüm ve tecrübe ettiğim üstad gayretinin vaktini takdir etmeye mecbur olmuşum.

Zekâî Efendi her hafta Pazartesi, Perşembe günleri Yeni Kapı Mevlevihanesi'ne devam ettiği gibi bunun yanında Bahariye Mevlevihanesine de gider ve ayinin meyanında mevki kabul ederek hürmet ederdi. O tarihlerde Bahâriye Mevlevihane'mizin başı, Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Reşâdetlü Ali Efendi sorumluluğunda bulunuyordu.

(Arif Dede Efendi eyledi rihlet-i bûsal)

Tarihî mısrasının söylediği gibi 1302 (1884) senesi Ramazan'ının beşinci günü yüce efendinin ahirete geçmesiyle Zekâî Efendi özel tarikat merasimiyle "Dedegan" zümresine geçtikten sonra "bahariye" dergâhının başlığına tayin olunmuştur.

Zekâî Dede Efendi'nin –"ehle mehle" ifadesine uygun olarak – bu hizmetini gerçekleştirmek için tayin edilmesiyle seçimdeki güzel isabetini isbat etmiş olan dergah postnişîni Fahr-el-arifirreşâdetlü Hüseyin Efendi Hazretleri'nin⁸ bu seçimdeki çabaları

⁸ Başka ilimlerde eserler veren yüce ilimlerinden başka mûsiki ilminde de sahip oldukları ciddi başarının meyvesi olan seçkin eserleri ile iyi makamlara gelen Hüseyin Efendi Hazretlerinin mükemmel bir biyografisi (mûsikî üstadları'nın topluluğu ile yazılmak uygun bulunduğu)ndan yüce ilim bilgisi hakkındaki fikirlerimizi oraya yazıyoruz.

hepsinin memnuniyet ve şükran duymasını sağlamıştı. Şeyh Efendi hazretleriyle Zekâi Dede arasında ayrıca o kadar samimi bir güzellik ve birbirlerine ısınma süresi olmuştur ki bunun önemini taktir edebilmek için “Hocam!” hürmet dolu hitabı, yüce şeyhten bir ruh okşayan samimiyet ile meydana gelince Hoca merhumun da aynı hisleri ifade için “Şeyhim!” neşe dolu cevabı hazret-i şeyh hakkındaki kalbindeki düşünceleri ne derece gösterdiğini bir kere görmek gerekirdi. Yüce üstâd o tarihe kadar fes giydiği halde mevlevihanenin başı Dedegân’a dahil edilip tayin edildiği günden itibaren bir daha fes giymemiş ve ölümüne kadar Mevlana başlığını takmaktan büyük bir manevi zevk duymuştur.

1303 (1885) senesi – ki mûsikî ile yeni meşgul olmaya başladığım o ana tesadüftür – olanca sermayesi bu ilme meyil ve sevgiden ibaret bir yeni hevesli olarak “Bahariye” Mevlevihanesi’nde Zekâi Dede Efendi’ye takdim edilmişim. Üstâd, alışkanlığı olan güler yüzlülüğü ve tatlı dili ile bu acize birçok iltifatlarda bulunmuştu. O zamanlar “şarkiyat ünvanı altına giren parçalara zaten önem” vermediğim gibi mûsikînin nefis eserlerinden de – yalan yanlış öğrendiğim bir iki beste istisna edilirse – başka hiçbir şeye sahip değilim. Birkaç gün önce bir mûsikînin toplantı yerinde Dede Efendi’nin:

(Yine neş’e-i muhabbet dil ü cânım itdi şeydâ)

güfteli “hicaz” semaisini dinlemiştim. Bu semainin yazarlar üzerindeki ilk etkisini hala unutamıyorum. Tanıdık olan bazı kişilere bu gönlün beğendiği eseri bilip bilmediklerini sormuşsam da hepsinden olumsuz cevap almıştım; nihayet içlerinden hayırlı bir kişi semaiye olan şevkimi görünce;

“-Madem ki bu gibi değerli eserlere hevesin var; seni Hoca Zekâi Efendi’ye götürüyüm, istediğin eserleri geçersin...”

demiş ve bu sözü üzerine eşsiz üstâda mensup olmasına kılavuzluk etmişti. Biraz ordan burdan konuştuğundan sonra Hoca merhum, hangi fasılları geçtiğimi sordular; (cahil cesaretiyle) anlamında tereddütle:

“-Hiç efendim...”

cevabını verdim. Daha garibini ister misiniz? Böyle ilk defa gidilen bir üstâda:”Falan eseri isterim, bana onu öğretiniz” şeklinde söz söylemek –sonradan meydana geldiği gibi-eski mûsikînin şan ve şöhretine uygun değilmiş! Lakin buralarını kimin düşündüğü var? Aklım o güzel semaiyi geçmekte! Artık sabrım tükenmiş olmalı ki üstada:

“-Efendim, Dede Efendi'nin hicaz bir semaisi var; geçen gün bir yerde dinledim pek hoşuma gitti. Onu efendimizden öğrenmek istiyorum. ” deyivermişim! Bu cesur talebim üstadın pek de hoşuna gitmemiş olmalı ki:

“-Evet! Gerçekten çok güzel bir semaidir; Dede'nin nefis eserlerindendi!”

Sözleriyle yetinerek lafı değiştirmek istedi. Baktım ki olacak şey değil? Halbuki o gün semaiyi öğrenmeden gitmek? Ona da hiç razı olamıyordum!...

Artık her şeyi göze aldım; sırasını getirip ricamı tekrar ettim. Heyecanla cevabını beklediğim sırada gülyüzlülüğünü bozmayarak deki ki:

“-Semai, şarkı gibi şeyleri çoktandır ağızımıza aldığımız yok. Çoğunu belki de unuttuk bile! Şimdiki halde meşguliyetimiz ayin-i şeriflerdir. Bizim hâfıza⁹ müracaat ediniz; istediğiniz semai –zannederim ki – onda olacaktır. ”

Muhterem üstâdın hücreğine bitişik olan oda, erdemli diye adlandırılan oğluna mahsustu. Kalktım, oraya gittim. Cesaretimi toplayarak babasıyla olan olayı hikaye ettim. Hemen semaiye başlamak inceliğini esirgemediler. Birinci derste iki mısra kadar yerini hafızama alabildim. Ondan sonra her hafta “Bahariye” dergah-ı şerifine duama başlayarak üçüncü haftasında semaiyi tamamlamış ve bu başarıyı hazret-i üstada teşekkür etmek için hücreğine gitmiştim ki ayin-i şeriflerde bulunan mûsikînin inceliğinden bahs ederek o esnada yeni besteledikleri (Saba Zemzeme) Ayinini öğrenmemi emir buyurdular.

Üstâdtan mûsikî öğrenenlerin bildiği gibi merhum, meşkten asla usanmadıktan başka karşısındaki taleple biraz eser istek ve hevesi görünce her işini feda ederek meşke devam etmekten çok memnun olurdu. Öğrenciler ise – istek yönlerini pek bilmem ama-heves içinde olduklarından geç vakitlere kadar devam eden dersler sayesinde beşinci

⁹ Yüce oğulları Hafız Ahmed Efendi biraderimize işarettir.

hafta güzel bir ayin-i şerif çıkarılmış yine seçkin üstâdın eserlerinden olan (Sûznâk) Ayin-i Şerifi'nin meşkine başlanmıştı. İşte aziz hocamdan ilk öğrendiğim şu iki mukaddes eserlerdir; üstâdın öğretme esnasındaki kendinden geçerek okumasının ruhumdaki etkisini şundan anlamalı ki – aradan on dört senelik bir müddet geçtiği halde –şu satırları yazarken hala o kendinden geçerek okumalarının belki daha içten, belki daha ruh okşayan bir ahenk ile hüzün dolu hafızamda hazin sesler ortaya çıkardığını hisseder gibi oluyorum.

Gün geçtikçe Zekâi Efendi'nin iyi bakış açısı ve iltifatının çoğaldığını mutlulukla görüyordum. Ayin-i şerif derslerine durmadan devam olunuyor, fakat ara sıra değişik bazı besteler de geçiliyordu.

Aklımda kaldığına göre 1307 (1889) senesi başlarında idi ki (Tercüman-ı Hakikat) gazetesine mûsikî makaleleri yazan Avni Bey Efendi ile nasılsa bilinen gazete sütunlarında bir mûsikî tartışmasına girişilmişti. Bu tartışmada yalnız değildim; yukarıda ismi geçen Hafız Ahmet Bey Efendi de yazar yardımlarından faydalanıyorlardı.

Avni Bey Efendi de hocanın en seçkin öğrencilerinden olması ve gazetelerde bu gibi mûsikîden bahsedilmesi olayına onun esasen katılması sebebiyle tartışmaya bir son verilmesini Zekâi Efendi her ne kadar çevresindekilere tavsiye etmekten ve uyarmaktan geri kalmamış ise de bir kere iş çığırından çıkmış olmakla şefkatli Ahmet Midhat Efendi hazretlerinin bir hususi makale¹⁰ ile meseleye müdahale buyurdukanı tarihe kadar tartışmadan kurtulmak mümkün olamamıştı.

Bu makale üzerine tartışma son bulmuştu; ancak Hoca merhum bilinen ahlak güzelliğinden dolayı tartışanlar arasında doğal olarak ortaya çıkan gururun da ortadan kalkması arzusunda bulunduğundan bu arzusunu şu sebepten şiddetlendirmiştir;

Hazreti Halid civarında bulunan (Şah Sultan) dergah-ı şerifi postnişini Efendi hazretlerinin oğlu faziletli Burhan Efendi ile devam eden şair mûsiki heveslisi meşk

---

¹⁰ (Manamünazara) adını taşıyan bu makale, 1307 (1867) senesi cemadi-el –valâsının 21. günü çıkan (3737) numarılı (Tercüman-ı Hakikat) nüshasında bulunmaktadır.

etmekte Avni Bey Efendi de devam edenlerin yanında bulunmakta imiş ... Bizim bundan haberimiz yok ya! Bir Çarşamba günü Ahmet Bey kardeşimizle meşk için Bahariye Mevlevihanesi'ne gitmiştik. Biraz geçildikten sonra bir an açılan mûsiki muhasebesi esnasında düşünceler, haftada bir kere edilen meşkten ibaret olan ifadenin çok az olduğuna karar verince muhterem üstad dedi ki:

-Hakkınız var, misafir geliyor, yahud başka bir engel çıkıyor. Burada hakkıyla meşk edemiyoruz. Ben her hafta Pazar günleri (Şah Sultan) dergahında ufak tefek şeyler için çalışabiliyorum. Vaktiniz uygun olup da oraya gelebilerseniz hoş olur.

Aceleyle ayarlanmasını cana minnet bildiğimiz bu davete üzerine hemen o haftanın Pazar günü sabah Ahmet Bey Efendi ile birleşerek adı geçen dergâha gitmiştik; vakit erkence olduğundan daha Hoca Efendi gelmemişlerdi. Yalnız meşke devam eden efendilerden üçü gelmişti ki bunların ikisini – Doktor Suphi ve Arif Bey Efendileri – zaten tanıyor ise de diğerini henüz tanımıyorduk. Arası çok geçmeden Zekâi Efendi de geldiler. Meğerse tanımadığımız kişi, Avni Bey Efendi imiş, Hoca Efendinin dostuylu işte o gün birbirimizi tanımış ve o tarihten beri kendisiyle bir hayli süre meşk arkadaşlığı yapmıştık.

(Tercüman-ı Hakikat) te zamanında açılan bir mûsikî bahsinden ve onu takip eden arzolan olaydan burada uzun uzadıya bahsedişimiz belki de yersiz bulunmuştur. Ancak bu olayı anlatmazsak Hoca merhumdan asıl o günden başlayan mûsikîmizin feyz olması sayesinde kendisinin nasıl bir eşsiz dahi olduğunu takdir etmeye çalışmamızı çok zor bir surette olsun – izah etmeye bir giriş bulamayacak idik ki buna gönlümüz bir türlü razı olmadı.

Artık yaz olsun, kış olsun Pazar günleri yazar kesimi için en kutsal bir vazife varsa o da meşke devam etmekten ibaretti. O günlerimiz ne kadar da güzel geçirdi!... Bahar mevsimine tesadüf eden haftalar, o civardan herkesin neşe ve şevk dolu akın akın eşi ve benzeri olmayan baharı izlemeye, bülbül seslerini dinlemeye gittiğini görürdük . Halbuki bizim rahata kavuştuğumuz yer üstâdtan birşeyler öğrendiğimiz yerd; orada duyduğumuz ilim ve yüce rahatlığı en güzel gül bahçelerinde bulamamakta, orada işiterek kulağımıza taktığımız ve belleğimize işlediğimiz rûhani nağmeleri bilinen saray

tabiatının hiçbir gönül alan bahçesinin bülbülünde işitememekte idik. Havalar pek güzel olduğu zaman meşkehanemiz o civardaki meyve tarlalarının bir yanı... gölgeli bir meyve ağacının altı olurdu. Hem kusur kondurmaz hem de yararlanarak vakit geçirirdik. Kış soğuğu bu kusursuzluğa gıpta edince üstâdın isteği üzerine mangalbaş alemleri başlardı. Meşk fasıllarında bazen güzel bir mûsikî aletinin ânı. Hüzünlü bir tanburun inleme dolu çınlamasına karışarak şevk içinde dinlenir, öğrendiğimiz parçaların sazlı sözlü bir anlamda provası yapılırdı.

İki seneye yakın bir müddet yararlanmak için feyiz aldığımız bu meşkler sayesinde çok şükür güzel mûsikî ilminin en ince ayrıntılarını, mûsikîmizin makamlarını her türlü bilgilerini idrak edip kavrama başarısı gösterildi; bunun yanında şimdi; (Acem aşiran ile Rastın ne farkı vardır?) (Buselik perdesi ikidir!) şeklinde ortaya atılan soru ve fikirlere, mûsikîmiz hakkında söylenen garip garip fikirlere karşı ufak bir tebessümle cevap vermemek mümkün olamıyor.

Zekâi Efendi merhumdan senelerce edindiğim bir çok yarar öğrencilik sorumluluğunu düzenleyen teşekkür sebebini gerçekleştirmek için şu satırları yazmaya vicdanen mecbur olmasaydım – geçmişteki örnekler gibi gururlara, övünmelere sebep olacağımı bildiğim için – sözü buralara kadar getirmeyi hiç de arzu etmezdim. Ne fayda ki o mecburiyet bir iki engeli düşünmeme mani oldu.

1302 (1884) senesinde üstâd Kudret İsa Bey en ziyade mûsikî faaliyetini meydana çıkaralı bir sene olmuştur. Bahariye Mevlevihanesi'nin başlığına tayini onda birtakım istekler meydana getirmişti. Mukabele esnasında okunmak üzere bir çok üstâd ve mürşidle (Dede Efendi) tarafından birçok Ayin-i Şerifler bestelenmiş ise de üstâd alışkanlığı olduğu üzere bunların miktarını küçümsüyor, daha bir çok makamlar olduğundan onlardan da birer “ayin” düzenleyerek rûhânî mûsikînin bu kısmında gördüğü seslerin tamamlanmasına hizmet etmek istiyordu. Fakat (Dede Efendi) gibi bir mûsikî dahisinin bile, bestelediği o parlak Ayin-i Şerifler'den dolayı zamanında ne yolda taşlama ve dokundurmalar hedef olduğunu görmüş, işitmiş olduğundan – ikinci bir “Dede Efendi” olmaktadır teslimiyetle beraber – aynı taşlamalara uğramayı alçakgönüllüğü ve tevazusu gereğince arzu etmiyor, yalnız herşeyiyle kendini verdiği o

mübarek hizmeti güzel bir şekilde yerine getirmeye başarısını kalben yardımcı olan Hazret-i Pir Efendimizden istemekle yetiniyordu.

Nihayet bir gün geldi ki hizmet arzusunun şiddetli isteğine karşı koymakta başarısız kaldığını anladı, hemen Hazret-i Pir'den yardım isteyerek, güzellik ve kalp temizliğine dayanarak (maye) makamından bestelediği bir Ayin-i Şerifi yüce şeyhine utanarak ve çekinerek okudu. Pir hazretleri eserde gayret gösteren üstadı özellikle takdir etti ve özel bir ilahiyle güzel bir şekilde karşılayıp ağırladıktan sonra mukabele esnasında okuması hakkında bile istekte bulunarak sahibini bir kat daha sevindirip gönlünü okşadı. Bunun üzerine Ayin-i Şerif, 1302 (1884) senesi rabi'ülevvelinin 12. Perşembe günü birinci defa olarak "Yeni Kapı" Mevlevihanesi'nde ve bir hafta sonra da "Bahariye Mevlevihanesi"nde okunmuştur.

Maye Ayini'nin sahip olduğu güzellik, bu yolda hizmete devam için Zekâî Efendi'yi teşvik etmişti. Hatta Zekâî Efendi'ye edilen taşlamaların aynısıyla kendi eseri hakkında bile tekrar edildiğini ve:

"-Artık eski ayinler beğenilemez oldu; yenileri yapılıyor, bari eskilerden güzel bir şey olsa?..."

Gibi kıskanç sözlerin söylendiğini işittiği şekilde bir dereceye kadar hevesi kırılıyordu. "Yeni Kapı" dergahı postnişini Efendi Hazretleri bu sözlerin ne derece dikkate değer önemde olmadığını duyurmak maksadıyla bir gün sevenleriyle beraber Zekâî Efendi'yi huzuruna çağırıp yeniden bir Ayin-i Şerif daha bestelemesini buyurmuşlardır. Üstâd, bu isteğin şiddetini izah etmeye gerek olmayan bu emir ve isteği hakkında Hazret-i Şeyh'den ayin için bir güfte ve makam seçmeyi buyurup buyurmadıklarını sormayı düşünmüştü ki pir hazretleri:

"-Orasını hazret-i pir efendimizden soralım..."

Şeklindeki sözleri ile divandan vezin parçaları işaret edilerek derhal Pir'in divanı açılmış ve menevi bir ortaya çıkışla:

(Ey çeng-i perde hay "sipâhânım" arzu est)

mısrası ile ilk dereceden emsalsiz bir gazel çıkmıştır. Bunun üzerine ayinin (İsfahan) makamından bestelenmesi ve bu mısranın da ilk ayin-i şerif gibi olması pir'den emr buyurulmuştur. Zekâî Efendi hemen o gün ayinin bir kıtasını bestelediği gibi Reşad İçlü Celâleddin Efendi hazretleride güftelerini yavaş yavaş düzenleyerek ayinin az süre zarfında kolay bir şekilde tamamlanmış olmasıyla 1302 (1884) rabi'ül-âhirinin dokuzuncu Pazartesi günü "Yeni Kapı" Mevlevihanesi'nde okunmuştur.

(Maye) gibi bütün kadir bilenlerin takdir ve tebriğini alan (İsfahan) ayininden sonra Hoca merhum (Sûznâk) ve (Saba Zemzeme) makamlarından iki Ayin-i Şerif daha düzenlemiştir ki birincisi yine adı geçen sene zi-el-hiccesi-nin dördüncü Pazartesi günü birinci defa olarak "Yeni Kapı" ikincisi de 1303 (1885) senesi rebi'ül-velinin on altıncı Çarşamba günü "Bahariye" Mevlevihaneleri'nde okunmuştur.

Yukarıda adı geçtiği üzere muhterem üstâd tarafından vaktiyle Mustafa Paşa'nın isteği üzerine (Sûz-dil) makamından da bir ayin bestelenmiş idi. (Şah Sultan) dergahtaki meşke devam ettiğimiz sırada bir gün hoca merhum bu ayinden bahsederek o güne kadar nasılsa meşk edilemediğini, dergahın birinde okunması kolay olmadığını bir teessüf edici dille söylemişti; mûsiki arkadaşlarına bi sözler etki ederek:

"-Bize meşk buyurun, yüce gayretinizle hep beraber okuruz. Bari bu şeref de bize nasib olsun..."

Temennileri arz edilmiş ve Zekâî Efendi bu aceleciliğimizden son derece hoşlanmış derhal adı geçen ayini meşke başlamıştır. 1309 Şabanının on yedisine tesadüf eden bir Çarşamba günü idi ki Sûz-dil Ayininin meşki tamamlanarak "Bahariye" Mevlevihanesi'nde meşk arkadaşlarımız ile hocanın sevdiği öğrencilerinden karışık bir topluluk tarafından eşi benzeri olmayan bir düzen ile okunmuştu. Zekâî Efendi'nin o günkü neşe ve sevinçleri hala gözümün önünden gitmez; mukabeleden sonra öğrencilerine ayrı ayrı teşekkür etmiş ve özellikle yazarlara memnuniyetle bir çok hayırlı davetlerde bulunmuştu.

1315 (1897) tarihlerine doğru Zekâî Efendi'nin davranışlarında dikkate değer bir zaaf alameti görünmekteydi. Bu zaaafın çoğalmasını her hafta memnuniyetle görmekteydim; ancak dilim varıp da kimseyle bu konuda konuşmaya cesaret edemiyor,

daha doğrusu o fazilet ve yücelik dolu dahinin sevinmek üzere bulunduğunu hatırıma bile getirmek istemiyordum. Bir Çarşamba günü, Hoca Efendi'nin sevenlerinden ve övünme sebebimiz olan en hoş mûsikîşinasan edasına sahip – eski Başmüezzin Hazret-i Şehriyari Refet Bey merhumun seçkin öğrencisi – Tophaneli Sabri Bey Efendi ile “Bahariye” Mevlevihanesi'nden geliyorduk; Zekâi Efendi'nin bir süreden beri devam eden, hele o gün büsbütün göze çarpan içindeki kötü durumu meğerse arkadaşlarının gözünden kaçmamış... Yolda giderken bu konudaki düşüncelerini hüznü bir dille anlatınca artık yapabileceğim herşeyi yaparak kimseye açamadığım derin üzüntümü o yüce insana anlatmış, Eyüp'ten bindiğimiz vapurun köprüye gelişine kadar durmadan dertleşmekten kendimi alamamıştım.

Şurası hayret edilecek bir şeydir ki o sırada hastalığının gösterdiği lüzum üzerine devam ettiği üzüntüyle bedeni büsbütün çökmüş olduğu halde Zekâi Efendi yine gayreti elden bırakmaz, her hafta mukabelede bulunurdu. Kötü durumundan cidden endişe duyduğum için her Çarşamba “Bahariye” Mevlevihanesi'ne gitmek, hocanın halini hatırıma sormak en mukaddes görevimdi. Bilemem ki nasıl bir anlam ortaya çıkarak bir hafta bu vazifemi yerine getirememiştim. Bir de ertesi Çarşamba günü sabahleyin elime aldığım 1207 numaralı (İkdam)ın dördüncü sayfasından ... Ah! O kara haberi (Bir ziya-ı esef engiz) ünvanı altında yakıcı acıyla yazılan satırları görmeyeyim mi? O anda duyduğum acıyı ömrümün sonuna kadar unutamam...O bir onulmaz yara idi ki zayıf kalbin en derin bir köşesine açılmıştı. Ağlamak istedim... Başaramadım. Gözümün önünden süratle geçen o satırların her kelimesi birer bela sevki gibi beynime saplanıyordu. Bir zaman korkuyla şaşırmış ve soluğum kesilmişti...

Evet! Anlıyordum, her şey olmuş bitmişti... Cemâdî el-ahiranın yirmi sekizinci Salı günü akşamı yani Çarşamba gecesini yüce hoca bi fani dünyaya veda etmiş, affolunmuş naaşı Çarşamba günü bütün sevdikleri özellikle “Bahariye” Mevlevihanesi postnişini erdemli insanı Reşâdetlü Hüseyin Fahreddin Dede Efendi Hazretleriyle dergahın dervişleri, bir çok ilim sahibi ve müridler çok üzgün oldukları halde bir müslüman topluluğu ile hanesinden kaldırılarak cenaze namazı Hazret-i Halid Camiinde kılındıktan sonra (Kaşgari) dergah-ı şerifi civarında tahsis edilen makberine defin işlemi gerçekleşti.

(Allah Rahmet Eylesin)

Bence Osmanlı mûsikisinin temel direği elden gitmişti. Çünkü Dede Efendi mektebinin yetiştirdiği mûsikişinasların Zekâi Efendi merhum sonuncusu hükmündeydi. Yani, Mehmet Nuri Bey Efendi gibi Zekâi Efendi'den bir hayli süre öğrenmiş bu muhterem kişiyi teselli etmek istedim ise de Hoca Merhumun seçkin bir arkadaşı olan bu matem dolu kalbin hiçbir şeyle tesellisi mümkün olmuyordu. Bu sırada merhumun erdemli oğlu, hazinesi olan Hafız Ahmet Efendi Hazretleri metanetliydi. İşte bu metanet bize cidden teselli olmaya yeterdi; çünkü Hafız Ahmet Efendi üstâdımız, babasının yüce ahlak ve tavırlarını tamamıyla aldıktan sonra cennet mekan babasının mûsikiye bıraktığı yüce eserlere ve çeşitli usûlleri bırakmaya ve Arapçayı da öğrendiği şekilde yüce kişiliği ile birleşen mûsiki bilgilerinin bakış açısından ilim üstadları devrinin en üst seviyesinde bulunduğu muhakkaktı. Bunun yanında babalarının bu süre içinde koruduğu (Mahzen-i esrar-ı mûsikî) ünvanını Hafız Ahmet Efendi biraderimizin de haklı olarak miras ettikleri ve korudukları kanaatimizdir.

Muhterem babalarının en çok şükran çeken seçkin hislerinden birisi –mûsikî üstâdlarının çoğunda gördüğü gibi- birtakım nadir eserleri yedi katmanına geçirip heveslilerinden esirgemek fikrinin yanlışlığını bilmeleriydi.

Hoca merhumdan hangi faslı kim istemiş olsa – istekli kişilerden olmak ve o eserin değerini bilecek kişilerden olmak şartıyla – saklamadıkları herkesin bildiği bir şeydir. Gururla söyleyebiliriz ki yıldızları bile (El'üled- i sanvebiye) doğruluğunca aynı parlaklıkla yanmaktadır. Bu olay, ifademizin ne derece gerçek olduğunu gösterir:

Eski üstâdlardan (Hatipzâde)nin “Rast” makamından: (Rast geldim mergüzâr içre o şuh-ı dilgüşa) mısrasıyla başlayan ve her beyitinde usûlü değişen büyük bir “kar-ı natık” vardık ki bu kıymetli eseri Zekâi Efendi'ye ilk mensubiyetimden beri meşk etmek arzusunda bulunduğum halde nasılsa bu emelimde başarılı olamamıştım; çünkü üstâdın oturduğu evin semtime uzaklığı, meşguliyetimin sonucu – başkalarının tam bir senede öğrenebildiğim bu kıymetli eseri geçmek için geçen zamanla eşit anları teşkil ediyordu. İkisi ne kadar oluyor:bu kâr-ı natıkı yine hoca merhumda meşk eden Mehmed Nuri Bey Efendiye müracaatla cidden nefis eserlerden olan adı geçen karın öğrenimini kendilerinden rica etmişken red cevabı alarak üzülmüştüm. Geçende Hafız Efendi

üstâdımıza gidip o “kâr” ı meşk buyurmalarını rica ettim; içten yaptığım bu istek hemen kabul edildi.

Yüce çabalarıyla o seçkin ve bedelsiz eser bugün saygı ile süslenen hafızamı şu güzel sözlerine karşı burada bile teşekkürü bir vazife bilirim.

Hemen Cenab-ı hakk ona rahmet ettikçe kendilerine emir ve afiyet ihsaniyla bizim gibi öğrencilere onun irfanlarına kavuşmayı nasip etsin, amin.

Bu satırların yazıldığı tarihten iki ay sonra bir Pazar günü idi ki bahar mevsimi bütün güzelliğiyle gülümsemesini gösteriyor, herkesi bu güzelliği seyretmeye mesirelere, dinlenme yerlerine sevk ediyordu. Nereye gideceğimi bilmediğim halde aya kapısından Haliç vapurlarının birine atlamıştım. O kadar dalgındım ki vapurun Eyüb’e gittiğini memurun;

-Eyüb’e çıkan!

Nidasını duyunca anlayabilmişim. İskelede çıkmış, yürümeye başlamıştım. Ama nereye gittiğim ben de bilmiyordum. Evet! Gerçekten nereye gidecektim? Bu soruyu kendime sormaya lüzum görmüştüm. Bir derûnî sesi cevap verdi;

-Hoca merhumu ziyarete!

Bu vicdanî sese uymak zorundaydım. Çünkü-yukarıda söylediğim gibi – sevgili üstâdın hastalığı esnasında, son anlarında bulunamamış, bundan dolayı çok üzülmüştüm. Bununla beraber o yüce insanın mezarını ziyarete hala kendimde cesaret bulamıyor, tereddüt ediyordum. Bir hayli müddet devam eden nefsimle mücadeleden sonra olanca gücümü taplayarak (Kaşgari) dergahına doğru giden, iki tarafı müslüman kabirlerle dolu bir hüznün yuvası arz eden yokuştan... O yorgun ahiretten çıkmaya başladım. Oradan geçmem, bende ne kadar acı hatıralar uyandırmıştı. Sağda solda birçok kabir, o da gömülmüş idi ki her birisi sonsuz gözyaşı akıtarak bu vakitsiz sonsuzluğa gitmiş, insanların son sığınacak yeri olan Allah’ın rahmetine bırakmıştık.... Hepsinin ruhunun istirahatı için kendi kendime Kuran Ayetleri okumakla meşgul olarak ağır ağır ilerliyordum. Uzaktan (Kaşgari) dergahı görününce beni bir heyecandır aldı. Sol taraftaki mezar taşlarını sırasıyla gözümde geçirdim. Birdenbire kalbimin en derin

köşesinde birbuçuk sene önce açılan yaranın sızladığını duydum. Üstâdın mezartaşını okuyordum; üzerinde onun mükemmeliğine az kalan sade bir tarzla;

(Bahariye Mevlevihanesi kaddimizin başısı mahzun)

(İsrar-ı mûsikî üstâd-ı şehir Hafız Mahmud)

(Zekâi el-mevlevi Dede Efendinin ruhu için...)

Cümlesi kazınmış idi ki acıyla okurken gözyaşlarımı tutmaya engel olamadım. Kabrin baş tarafına oturup okuduğum Kuran-ı Kerim’i hazret-i üstâda okudum; ondan sonra garip garip düşünmeye başladım ki o andaki hislerimi, üzüntümü burada anlatmayı başaramayacağımı bildiğim için boş yere makaleyi uzatmaya lüzum görmüyorum.

Etrafıma şöylece bir baktım: Dünya baharın güzelliği ile sevinç dolu idi. Haliç tarafına baktım: Herkes rahat ve mutlu, saadete doğru akıp gidiyordu. Dört sene öncesine bu güzel mevsimde hoca merhumun bir hüznünlü tarz ile “hüzzam” makamında bestelediği:

(Açıldı verd-i nevbahar bülbüller itsün def’ a-ı gam)

Şarkısını hatırlayarak bir dalgınlık içinde olduğum halde – matem gibi çıkan zayıf sesimle –şarkıyı söylemeye başlamışım. Gölgesinde oturduğum ağaçlarda cıvıldağan gün oğün kuşları mûsikî ve geçmişle karışık o anda öyle bir ruh besleyen tarz ile kanat çırpıyorlardı ki ruhu akan üstâdın – sonsuz istirahati olan bu anda – mırıldanmama katılan arkadaşları olduğu zannedeceğim geliyordu... Gittikçe üzerimdeki üzüntüsünü arttırmakta olan bu sessiz vadide durmaya artık gücüm kalmamıştı; hemen kalktım ve Ekrem Bey Efendi hazretlerinin:

Tarik zendigani çoksa da fanilere “ekrem”

Yolunda herkesin hadd ü nihayetidir mezaristan

Beytini ve duasını okuyarak oradan uzaklaştım...

Zekâi Efendi'nin Eserleri

Son asırlarda yetişen mûsikî üstâdları içinde –eserlerinin bolluğu itibariyle – (Dede Efendi) merhumdan sonra Zekâi Efendi hemen birinci dereceyi kazanmıştır denilse mübalağa sayılmaz. Hakikaten mûsikînin bölümlerinden Ayin-i Şerif, Na'at, İlâhi, Durak, Kâr, Nakş, Muraba, Semai, Şarkı... gibi hiç biri yoktur ki hoca merhum o kısımlardan çeşitli eserler meydana getirmiş olmasın. Onun eserleri bu kadar kesin olmakla beraber bilinen eserleri içinde en parlaklarının hangisi olduğunu tayin etmek gerçekten güçtü. Gerçekten eserlerin her biri kendisine mahsus bir güzelliğe sahip, diğerine nisbet kabul etmez birtakım sanatsal güzellikler içerir.

Zekâi Efendi'nin mûsikî üslûbu esasen “Dede Efendi tavrı” denilen üslûbun hemen aynısı ise de merhum bu tavra bazı özel tavırlarını da eklediğinden eserler bugün hala başka bir renk, başka bir şekilde bakmak icab ederler. Dede Efendi tavrında güfte taksimleri garip bir kurala tabidir; bazı ince şeyleri anlayan kimselerin tenkiti olan bu şartlara sahip tercüme bile – o tavrı ile bolluğundan dolayı – uzaklaştırmakta başarısız kalmıştır. Mesela Zekâi Efendi'nin (Karcığâr) faslında cidden nefis eserlerinde bir olan:

(Feryad ederim zülf-i siyahkârın edinden)

Bestesinin önceki mısrasındaki “feryad” sözü adı geçen tavrın gereğince “ferdîyâd” okunacak şekilde düzenlenmiş ve yine (tahir) yürük semaisinde “çeşmim” sözüne tesadüf eden nağmelerin yazılış tarzı insanı “çeş şî mim” demeye mecbur edecek bir garip şiveyle beraber bulunmuştur ki zamanımızda bu şekilde güfte taksimini hoş görmeyenler pek fazladır.

Fakat bazı kişilerin zannetikleri gibi Zekâi Efendi'nin mûsikî üslûbuna “ilâhi tavrı” adını vermek doğru olmaz; çünkü yazdığımız gibi o mûsikîyi Dede Efendi'nin seçkin öğrencisi Eyyubi Mehmet Bey'den öğrenmiş ve bu sayede ilahiyet ile murabbalar, semailer, şarkılar arasında duran nasıl bir fark gözetmek lazım geleceğine mükemmelen sahip olduktan başka bu isteğini çeşitli eserleriyle de ispatlamış bir üstâd olduğundan mükemmel eserlerini her birine has olan tavrı ile bestelemek konusunda zerre kadar taviz vermemişlerdir. Bununla beraber son elli sene zarfında meydana konulan mûsikî mahsulâtının – asaletli tavrı itibariyle – en ziyade taklit olunmaya şayan

bir yüce örneğini görmek isteyenler Zekâi Dede'nin eserlerini yararlı bir gözden geçirmelidirler.

Muhterem üstâdın eserlerine “ilahi tavrına sahiptir” yolunda bir iftirada bulunulmasına öğrencilerinden bazı kimseler sebep olmuştur denilebilir. Gerçekten öğrenci yönünden Zekâi Efendi çok bedbaht olmuştur. Çünkü kendisinden uzun uzadı meşk edenlerin çoğu ya güzel sesli, ya da mûsikî tabiatı adına pek az bilgisi olan kişilerden olup bu iki mûsikî gereğini biraraya toplayanları ise nadirdi. İşte bu özelliklerden birinde olan kimselerin orada burada – sahiplerine nefret getiren bir karışıklık sürecinde – okudukları nefis eserleri Zekâi Efendi'den öğrendiklerini söylemeleri ve onun piri ile gerçekleştirmeye mecbur kaldığı bazı taklit tavırlara yeltenerek bu “goy goy” ların mûsikîden sayılamayacağını söyleyenlere de:

“-Hocan Efendi böyle okurdu...”

gibi sözler söylemeleri Zekâi Efendi'nin mûsikî tavrı hakkında bazı kişilerin kötü düşünmesine sebep olmuştur. Halbuki hocanın öğrencilerinden Şeyh Hüseyin Efendi hazretleri, Şevki Bey Efendi gibi bir çok kişilerin tavrı ve edalarında görülen incelik ve nezaketi, mûsikîdeki nefis eserleri dinleyip takdire muvaffak olanlar, ona iftira edilen tavırlarının ne derecelere kadar üstâdın meşrebine karşı olduğunu anlamakla zorlanmasalar gerek.

Zekâi Efendi'nin mûsikî eserlerini –yüzeysel bir şekilde olsun- incelemeye ve uzun uzadıya gözden geçirmeye risalemizin hacmi uygun değildir. Nasıl uygun olabilir ki, bu eserlerin yalnız isimlerini saymak bile en az kırk elli sayfalık bir cilde ihtiyaç duyar. İşte bu sebepten biz burada üstâdın miktarı iki yüzü bulan “ilahi”lerini, sayıca yine bu miktardan aşağı olmayan “şarkı”larını ve eserlerini okuyuculara şöylece bir hatırlatarak yalnız mûsikî'nin en çok bilinenlerinden oluşan kâr, nakış, murabba, semai tarzındaki kıymetli eserlerini sayıp onları sunacağız:

Türü	Usûlü	Güftesinin Birinci Mısraı
		Rast
Murabba	Zencir	<i>Cüylarla kühsarda çağlardı Kühken</i>
Ağır Semai	Sengin Semai	<i>Durmaz işler ta ciğerde hançerinin yaresi</i>
		Suznak
Kâr	Hafif	<i>Dil şevk-i lebet müdam dared</i>
Murabba	Zencir	<i>Gözüme külhen olur sahn-ı gülistan</i>
Nakış	Lenk Fahte	<i>Serde hevayı kakül dilde hayali canan</i>
Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Biya sakî an mey ki hal-avered</i>
		Hicazkar
Murabba	Darb-1 Fetih	<i>Bir kerre iltifatın ile hurreni olmadık</i>
Murabba	Zencir	<i>O nihai ki serv-i revan olur giderek</i>
Murabba	Çenber	<i>Büsü lal-ı dilberi her dem ki efkar eyledim</i>
Nakış	Lenk Fahte	<i>Hicr-i lebinde yarin bir dil ki oldu nahoş</i>
Ağır Semai	Sengin Semai	<i>Gülşende hezar nağmei demsaz ile mahsus</i>
Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Bülbül gibi pur oldu cihan nağmelerimden</i>
		Saba
Kâr-1 Natık	Evsat	<i>Dağıtma ey saba giysü-yı yari</i>
Murabba	Darb-1 Fetih	<i>Bir lahza nihan olsa o meh-rü nazarımdan</i>

Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Kalmaz kararım ol büt-i mekkarı görürsem</i>
		Uşşak
Murabba	Sakil	<i>Peyman-ı dilberana inanmam kefil ile</i>
Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Severim gerçi seni bana vefadar olasın</i>
		Bayati
Murabba	Devr-i Kebir	<i>Ol gülün gülzar-ı hüsnü bad-ı mihnet bulmasın</i>
		Acem
Murabba	Çenber	<i>Ney gibi inlersin ey dil mübtelalık var gibi</i>
Nakış	Lenk Fahte	<i>Bir şeh ki tacdaran olmakta hak-i rahu¹¹</i>
Nakış Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Etmezem ikrar-ı aşkı saklarım canım gibi</i>
Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Ey bülbül-i şurîde gülistanıma girme</i>
		Gerdaniye
Murabba	Çenber	<i>Benzetir aşık-ı şurîde hilali kaşına</i>
Nakış	Lenk Fahte	<i>Mübtelayım bir perîye dilsitanım kim bilir</i>
Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Yare gerdaniyedir kasd-ı niyaz</i>
Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Ol müjdeler ki fitneye oldu sipah-ı çar-saf</i>
		Muhayyer
Murabba	Darb-ı Fetih	<i>Hengam-ı safadır yine dil nüş-i mey eyle</i>

¹¹ Haşim Bey merhumun 1269 (1853) tarihinde neşrettiği mecmuanın 247. sayfasında güftesi muharrer olan bu "nakış"ın kadim bestesi mürür-ı zamanla unutulmasına mebni muahharen Zekâi Efendi tarafından bestelenmiştir.

		Tahir
Murabba	Remel	<i>Dil düştü yine Şevk ile bir dilber-ı naze</i>
Murabba	Muhammes	<i>Aşk ilinden aşıkı cam ile canan döndürür</i>
Nakış Ağır Semai	Yürük Semai	<i>Gördükte tehi sagarı çeşmim dola düştü</i>
		Sipih
Murabba	Devr-i Revan	<i>Çıkımda ahım sipihre yine ol meh naz eder</i>
		Neva Buselik
Murabba	Çenber	<i>Nihal-i işyemiz aya neden uşşakına muğber</i>
Murabba	Hafif	<i>Ne gam-ı yare ne lütf-ı dilberana mailiz</i>
Ağır Semai	Sengin Semai	<i>Ey gonce-i ziba-yı gülistan-ı taravet</i>
Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Ne geçti bir sözüm ol mest-i naze</i>
		Hisar-Buselik
Murabba	Darb-ı fetih	<i>Yar olmayıcak cam-ı safayı çekemez dil</i>
Murabba	Çenber	<i>Zahm-ı sineni hançer-i zer-kar bilmez kim bilir</i>
Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Yar alıp destine peymane gelir mi Bilmem</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Gönlüm heves-i zülf-i perişane düşürdüm</i>
		Mahur-Buselik

Murabba	Çenber	<i>Aşık oldum ben yine bir afet-i meh-peykere</i>
Murabba	Fer	<i>Mîresed ey can bad-ı baharî</i>
Nakış Ağır Semai	Yürük Semai	<i>Kühl-i işve hak-pay-i çeşm-i fettanın senin</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Mest ü harab mîrevem ez-mey aşk-I zül-ala</i>
		Şehnaz-Buselik
Murabba	Darbeyn	<i>Feryad ki feryadımı güş etmez ol simîn-beden</i>
Murabba	Evsat	<i>Gönül adab-ı bezm-i işreti fağfurdan görmüş</i>
Nakış Ağır Semai	Ağır Semai	<i>Naz etse n'ola cihana ol gül</i>
Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Kul oldum bir cefakare cihan bağında gülfemdir</i>
		Bayati-Buselik ¹²
Nakş	Devr-i Revan	<i>Baz şîrî ba-şeker amîhtend</i>
Murabba	Remel	<i>La'lin gören ey hür-lika kevseri neyler</i>
Ağır Semai	Sengin Semai	<i>Rahat bulamam ney gibi zar eylemeyince</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Şeb-i aşıkan-ı bî-dil çi şeb-i dıraz başed</i>

¹² Bayati ile Buselik makamlarının birleşmesinden meydana gelen bu "terkip" Zekâî Efendi'nin oluşturduğu bir terkiptir.

		Neva-Kürdi
Murabba	Devr-i Revan	<i>Yare dedim tab-ı mülden gül gül olmuşsun yine</i>
Nakış	Lenk Fahte	<i>Açıldı sahn-ı gülsen çeng ü çeganelerle</i>
Nakış Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Gül yüzün gülşende cana gösterirken gülgüle</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Hey hey diye hanendeler ettikçe terane</i>
		Acem-Kürdi
Murabba	Remel	<i>Dildar işitip velvele-i efganım</i>
Murabba	Muhammes	<i>Kimi mestane seher yar ile gülşende yatur</i>
Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Bir nazeninle aşık-ı zar olmak isterim</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Aşık gam-ı dil-rübasız olmaz</i>
		Muhayyer Kürdi
Murabba	Darb-ı Fetih	<i>Arz-ı niyazımız sana gerçi cemiledir</i>
Murabba	Hafif	<i>Va'd eyleyicek vaslını dünya benim oldu</i>
Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Dilsüz eden ol afeti tab-ı nazarımdır</i>
Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Ağuşa çekerdim seni pîrahenin olsam</i>
		Müstear
Kâr	Muhammes	<i>Gönül derbend-i giysü-yi muanber olmak istermiş</i>
		Hüzzam
Murabba	Evsat	<i>Var iken sende hu ayine gibi sine-isaf</i>

Murabba	Hafif	<i>Derdim izhar edemem bezm-ı şarab olmayacak</i>
Ağır Semai	Sengin Semai	<i>Ah eyle gönül vuslat-ı canan ise</i> <i>Maksud</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Dil verdiğin ol çeşm-i siyeh-meste işittim</i>
		Karcığar
Murabba	Fer	<i>Feryad ederim zülf-i siyehkarın</i> <i>elinden</i>
Nakış	Lenk Fahte	<i>Dil haste-i muhabbet düçar-ı hicr-I canan</i>
Ağır Semai	Sengin Semai	<i>Amade olup zevk-i Cem'e zümre-i rindan</i>
Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Gam değil bana cefa ise eğer mu'tadın</i>
		Dilkeş-haveran
Murabba	Devr-i Revan	<i>Ben yine bir dilber-i ranaya oldum</i> <i>mübtela</i>
Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Düştükçe safa eyleyelim sizde ve bizde</i>
		Evç
Murabba	Çenber	<i>Ruhların kaldık temaşa zülf-i anber-fame</i> <i>dek</i>
		Ferahnak
Murabba	Hafif	<i>Söyletme beni canım efendim kederim var</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Sensiz cihanda aşıkâ işret reva mıdır</i>
		Acem-Aşiran

Murabba	Muhammes	<i>Bin cefa görsem ey sanem senden</i>
		Hüseyini –Aşiran
Murabba	Hafif	<i>Bî-huş olurum naz ile reftarı görünce</i>
Nakış	Lenk Fahte	<i>Baktıkça hüsn ü anına hayran olur aşıkların</i>
Ağır Semai	Sengin Semai	<i>Reng-i ali ruhundan almış gül</i>
Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Şarab iç kızarsın ruhun gülleri</i>
		Hicaz-Aşiran ¹³
Murabba	Çenber	<i>Gönlümü viran eden a'dayı dilşad eyleme</i>
Murabba	Fer	<i>Zülfün ki benim sümbül-i bag-I hevesimdir</i>
Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Hele nîm-mest keştem kadehi diğer medet kün</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Aşüfte-diliz dam-ı heva meskenimizdir</i>
		Suzidil
Ağır Semai	Sengin Semai	<i>Dil hasret-i vaslınla nalan gel efendim</i>

Halifelîği koruyan Hazret-i Padişahı övmek için (Dar-ül-Şefika) mektebi talebeleri için Zekâi Efendi'nin bestelediği seçkin manzumelerdir ki, uğur sayarak koyulup süslenmiş ve ebedileştirilmiştir.

Nihavend   Ağır aksak semai
Ey hükümdar-ı muzaffer padişah-ı kamran
Feyz-yab oldu senin sayende ebna-yı zaman
Doldu sît-i adl ü dadınla zemin ü asuman
Nakarat
Devletinle bin yaşa ey mefhar-ı Osmaniyan

¹³ Bu "terkip" de Zekâi Efendi tarafından meydana getirilmiştir.

Acem-Aşiran

Düyek

Nur-ı adlin serteser kıldı cihanı ruşena

Lutfunun şükründen aciz kaldı hep bay u geda

Sen serîr-i saltanatta padişahım çok yaşa

Nakarat

Lutfunun şükründen aciz kaldı hep bay u geda

Sûznâk

Ağır aksak semai

Kamer devr eyledikçe asumanı

Huda hıfz eylesin şah-ı zamanı

Odur bu devlete banî-i sanî

Nakarat

Huda hıfz eylesin şah-ı zamanı

Acem-Aşiran

Şahenşeh-i mihr ü vefa

Hurşîd-i adli ru-numa

Gördükçe daim pür-ziya

Yürük semai

Hakan-ı şevket-ihativa

Bahşetmede ruha safa

Reşk etmede mihr-i sema

Nakarat

Ömrün mezîd olsun şeha

Sultan Hamid binler yaşa

Osmanlı matbaası tarafından Zekâî Efendi'nin ölüm haberi ilan edildiği sırada meşhur üstâdın seçkin eserleri çeşitli makalelerde anılıp hatırlandığı gibi aynı asırdaki onu tanıyan meşhur şairler ve bazı önemli kişiler manzumlar, tarihler yazmış oldukları yönde bunlardan elimize geçenlerin üç kitasını merhumun biyografisinin sonuna koymayı uygun gördük.

Şair ve yazar sevgili Hüseyin Haşim Beyefendi Hazretleri'nin göstergesi manzume şöyledir:

Döksün zaman kederle dumü-ı melaleti
Koptu cihan-ı fazl u kemalin kıyameti
Düştü zemîne nüsha-i meşhüre-i zeka
Etti ufül mihr-i dırâşende-i deha
Hak-i siyaha girdi bedayî' hazînesi
Etti veda halka meali definesi
Üstâd! Ey ziya-yı fuad, ey zeka-penah!
Gittin cihanı gözlerime ey'ledin siyah
Kudsî terennümünle verirdin bana hayat
Raksan olurdu savtını duydukça kainat
Olmuştu dillere sebep-i şevk cavidan
Aheng-i ruh-bahşına hayran idi cihan
Bed'-i sürud eylese evvel tab'-ı bi-bedel
Güya gelirdi güş-ı dile nağme-i ezel
Bir hiss-i i'tila uruyordu dilinde berk
İlan-ı iftihar ederdî seninle şark
Virdin karar; vardı sükûta o tab'-ı pak
Hicrinle doldu nağme-i dil lahn-ı suznak
Cuş eyledikçe şevk ile ol aşık-ı Huda
Elhan-ı dilpezirine olmazdı intiha
Ruha verirdi ruh-ı diğêr ol terennümat
Güya feminde titrer idi pertev-i hayat
Vicdan-nüvaz idi niğeh-i arifanesi
Ehl-i gararnı gaşyederdi teranesi
Uşşak görse vech-i ilahî-senasını
Dinlerdi güş-ı can ile kudsi nevasını
Gittikçe etti tab'-ı safa-darı ittisa
Daim latif nağmeler eylerdi ihtira
Oldu vücudu kalbüd-i musikîye ruh
Verdi o alemin nice esrarına fütuh

Mümtaz idi tabiat-ı bala-ruy, o merd
Olmuştu müşikî cihetince sahih ferd
Vech-i müniri muktebes-i nur-ı Ahmedî
Kalb-i fasihi şu'le-geh-i şevk-i sermedi
Eylerdi cilve cebhe-i pakinde feyz-i pir
Oldu o nurdan dil-i hassası müstenîr
Rüyinde münclî idi envar-ı ihtîşam
Nağmeydi hep çıkan deheninden değil kelam
Ya Rab nedir bu lutf-ı kaba-yı sefid-fam
Ettikçe seyr saff-ı melaik eder hıram
Hurşîd-var çehresi pür iltima'dır
Rîş-i sefid sanki hututu'ş-şua'dır
Seyr eyliyordu cemm-i gafir üzre bir hayal
Hatırdadır o gulgule-i lafza-i Celal
Karşımdadır o levha-i kübra-yı sîne-suz
Avaz-ı Hu simah-ı teessürdedir henüz
İster mi hüzn-i kalbime bundan büyük güvah
Dilden sudur etmede perde perde ah
Gıryan gözümde kalmadı dünya saadeti
Billah yok gönüldeki hüznün nihayeti
Bir ben miyim tahassür ile etmeyen karar
Oldu kulüb-ı halk umümen cerîhadar
Enmüzec-i mehasin-i ahlak idi, ilah
Kılsın o nûra sadr-ı behiştî teranegah...

Divan-ı Hümayun kalemi başkatibi şair-i fezail-siret saadetlü İsmet Beyefendi
hazretlerinin tarih-i nefisleridir:

Cenab-ı Hâce-i Zekâi-i ma'rifet-ayîn
Semahane-i lahûta kıldı azm ü güzar
Neva-yı rahatu'l-ervah-ı "îrci'î"yi duyup
Revan-ı pakin o sırr-ı nühüfte etti nisar

Ederdi Kar'ını beste usul-ı Uşşak'a
Çıkardı Evc-i semaya figanı hem çü hezar
Fenada peyrevi hep sazkar-ı Mevlana
Bekada pişrevi olsun İlahi ol hünkar
Erişti guşuma İsmet nidayı tarihi
Makam-ı vaslde verdi Zekâi devri karar

1315 (1897)

Tophane-i Amire muhasebe kalemi müdürü meşahir-i üdeba-yı asırdan saadetlü
Edhem Efendi hazretlerinin hame-i arifaneleri olan tarih-i güzîndir:

Dirîğa nağme-sencan eylesin feryad-ı nay-asa
Zekâi gitti pür şevk ü tarab dergah-ı Mevlaya
Anın tutmuş idi sıytı Hicaz ile Nihavendi
Aceb mi Rahatü'l-ervah olsa zatına maye
Hakikat rast-gu tutî-i şehnaz-ı tabiat kim
Neva-yı şöhreti çıkmış idi ta evc-i a'laya
Ferahnak eylesin Mevla makam-ı huld-i akdeste
Karargâhın edip rüh-ı Resulullah'a hem-saye
Çıkıp bir Mevlevi döndü dedi tarih-i menkutun
Zekâi Sûz-ı dildir firkatın kalb-i ihla'ya

1315 (1897)

**I.2. Hoca Abdülkâdir Merâgî'nin Türkiye Türkçesine Aktarılmış
Metni**

Rauf Yektâ

Esâtîz-i Elhân

Doğu ve Batının meşhur mûsikîşinaslarının biyografileri ile eserleri ve yazıları hakkında mükemmel bilgiler veren bir eserdir ve bu eserin parçaları ardarda yayınlanacaktır.

Aded: 2

HOCA ABDÜLKÂDIR-İ MERÂĞÎ

Maarif Nezaret-i Celilesinin 28 Teşrinisâni 1326 tarih ve 382 numaralı ruhsatnâmesiyle basılmıştır. Bu sayfada yazarın mührü bulunmayan kitaplar sahte olduğundan basan ve satan sorumludur.

Dersaadet

Feridiye Matbaası Bâbîâli Caddesi, Numara: 38.

1318

Esâtiz-i Elhân'ın birinci cildinden bir nüshasının Ahmed Midhat Efendi'ye takdim edilmesi üzerine, Ahmed Midhat'ın 25 Temmuz 1316 (7 Haziran 1900) tarihli ve 1726 numaralı Tercüman-ı Hakikat gazetesinde yayınlanan cevaplarıdır ki –hak ettiğimizin üstünde bir teveccühle yazılmış olmakla birlikte- yazarın bizde bir ışık gördüğünü bildiren fikirlerine teşekkür sayfasının önsözünün sonunda yer verilmiştir.

Esâtiz-i Elhân (Mûsikî Üstâdları)

Mûsikînin yüce ilmine vakıf oldukları, gazete sayfalarını uzun zamandan beri süsleyen faydalı makaleleri ile değerini ispat etmiş olan, Rauf Yekta Bey, uzun zamandır hazırlamakta oldukları mükemmel eseri, bu defa Esâtiz-i Elhân genel başlığı altında, yayınlamaya başlamışlar ve 1. cildinde, merhum Hoca Zekâi Dede Efendi hakkındaki incelemelerinin değerlendirmesine yer vererek yayınlamışlardır. Rauf Yekta Bey'in bu eseri gerçekten kıymetli eserlerden birisidir. Zira bu eser, Doğu ve Batı'nın meşhur mûsikîşinaslarının sözlerinin tercümeleri ile mükemmel eserlerin en nadideleri hakkında, mükemmel bilgilere sahip olacağından Osmanlı kütüphanesinin şimdiye kadar mahrum olduğu böyle bir eser, güzel sanatların en önemlilerinden olan müzik hakkında bilgi edinmek isteyenleri gereği gibi bilgilendirecektir. Yalnız bu özellik dahi, söz konusu eseri mükemmel eserler sınıfına dahil etmek için yeterlidir. Geçen 1300 sene zarfında mûsikî alanında yüzlerce üstâd, yeterliliklerini ispatla, çoğunun eserleri hala kalp ve kulaklarımızı şereflendirmiş olduğundan, nazik yaratılışları bu kadar ruh okşayıcı olan, bu büyük adamların hayatlarını da merak etmemiz doğal olduğu halde, bu merakımızı gidermek için, yüzlerce kitapta ancak bir kaç kelime aramak zorunda olmamız, en cesurlarımızın bile gayretlerini kıracak haldeyken Rauf Yekta Bey, gerçekten büyük bir gayretle bu külfeti ortadan kaldırmış ve senelerce yaptığı araştırmaların ve yayınların sonuçlarına Esâtiz-i Elhân'da yer vermiştir. Gayretleri için teşekkür etmek gönül borcumuz olmalıdır.

Konusu bu kadar önemli olan Esâtiz-i Elhân'ın çok fazla meziyeti de bulunmaktadır. İlk önce bu eser öyle bir üslûpla yazılmıştır ki, güzel tabir ve ifade meraklısı olan ve üstâdların mükemmel üslûplu eserlerini taklit etmek isteyenlerin, gerçekten örnek alması gerekir. İfade tarzı sade üslûbun en güzelidir. Bu eser

okundukça, belagatın akıcı suları, fikir denizinde birbirini takip eder... Uzman kişiler tarafından yapılacak basit bir okumayla bile bu eserin değeri anlaşılır. Üstâdların mizaçları ile öğrencileri ile olan dostluklarını tasvir edişinde bile Avrupalıların “kuzır” yani sohbet diye isimlendirdikleri edebi sanatın kullanıldığı görülmektedir. Bu eserde, üstâdların karşılaştırılmasında, birinin üstünlüğünü ispat için diğerlerini küçümsemek gibi bir hata yapıldığı görülmez. Derin bir inceleme sonucunda, Rauf Yekta Bey her üstâdın özelliklerine yeteri derecede yer vererek, karşılaştırma dengesini çok güzel ayarlamış olduğundan ve olayları gerçekçi bir bakış açısıyla yansıtmaktadır ki, incelediği üstâdlar hayatta olsalar ve yazdıklarını okusalar, kendileri için yazılanları kıskanacakları ve yazılanları takdir ederek, hoşnut olacakları muhakkaktır. Bu başarıya ulaşan yazarlar çok azdır.

Esâtiz-i Elhân okunurken dikkati çekeceği gibi Rauf Yekta Bey, çeşitli sebeplerle önemli mûsikî bilgilerine de yer vermekte ve bir takım meşhur hataları dahi düzeltmektedir. Meşhur hatanın, az bilinen doğrudan daha iyi olduğunu düşünmek, kulağa güzel gelebilir fakat, bilime ve sanata uygun olmaz. Mesela, şimdiye kadar beste olarak adlandırılan şeylerin doğru tabirinin murabba olduğu ispat edilmektedir. Bunun gibi düzeltmelerine teşekkür etmek borcumuzdur. Her çeşit güfteye yapılan nağmeye beste denilebildiği halde, dört mısradan oluşan bir güfteye yapılacak bestenin dahi özel bir tabiri olması gerekir. Örneğin, Arap üstâdlarının, sağ ellerinin avuçlarını yumup açarak usul vurdukları ifade edilmiştir. Bunun gibi ilginç ve az bilinen bilgilere yer verilmesi bu eseri zenginleştirmektedir. Büyük üstâdın iyiliklerini takdir eden Rauf Yekta Bey’in, gösterdiği gayretleri, lüzumsuz sözler olarak değerlendirenlerin de olacağını zannederiz. Fakat onların bu çabasını haklı göstermek nasıl mümkün olabilir? Yalnız kâr, murabba, nakış ve semai türünde yüze yakın eseri olan, iki yeni makam icat eden, ilahi ve şarkı türünde beş yüze yakın eseri olan güçlü bir muallim için yazarın düşüncesinde bir öğrencilik hakkı bulunsa dahi bu eserde yaptığı övgüler ancak hatırbilirliktir.

Üstâdı gaygayhanlıkla¹⁴ tenkit edenlere karşı Rauf Yekta Bey'in söylediği bir kaç söz onlara ağır gelmemelidir. Rauf Yekta Bey, Zekâi Dede Efendi gibi bir sanatçıyı okurken zarif bir tavır aramak yerine, yazdıklarında sanatçı incelediği aranması gerektiğini açıklayarak sözlerini kuvvetlendirebilirdi. Mûsikî o kadar geniş bir alandır ki, onun sıradan bir öğrencisi bile meşhur olduğu halde, o meydana icra edilen eserlerin sahipleri, o meydana adım atamazlar. Güzel üretilmiş ticari malları satmakta başarılı olanlar, olsa olsa madrabazlıkla övünebilirler. O eserlerde görülen hüner ise, onları yaratan üstadların büyüklüklerini gösterir. Her söz, harf ve noktasında bir sanat gösteren, hünerli bir şair nadide eserlerini güzel bir şekilde icra edemiyor diye eleştirilebilir mi?

Zekâi Dede Efendi'nin mizacından bahsedilmemesi dikkatimizi çekti. kendisiyle biz de bir kaç kez karşılaştık. Bize göre besteledikleri güftelerin çoğu kendi şairane yaratılışlarının ürünüdür. Örneğin, bayati makamından evsat (orta) usulüyle besteledikleri şu:

Ey nübüvvet tahtının şahı habîb-i kibriya

Vey risalet evcinin mahı habib-i kibriya

Cürmü çok amma Zekâî şüphesiz mağfur olur

Dilese Hak'tan o gümrahi habîb-i kibriya

Güzel ilahinin altında kendi imzaları bulunmaktadır.¹⁵

¹⁴ Teganni ederken sedalarıyla bir takım kötü nağmeler, ortaya çıkâranlara “gaygayhan” denir.

¹⁵ “İkdam” gazetesi okurlarından biri tarafından gönderilen adı geçen gazetenin 2190 sayılı nushasında yayınlanan bu ilahi güftesinin tercüme sahibinin Zekâi Dede olmayıp, bu eseri İstanbul’da Mustafa Zekâi Efendinin yazdığı ve kendi adıyla basılan kitabede dahi saklanmış olduğu belirtildiğini tekrar belirtmek zorunda kaldık. R. Y.

Bu uyarıyı yapmaktaki amacımız, Esâtiz-i Elhân'ın birinci baskısında bir kusur bulmak değildir. Üstâdın bir özelliğini de bu vesile ile biz eklemek istedik. Rauf Yekta Bey'i bu eserlerinden dolayı tebrik eder, Esâtiz-i Elhân'ın diğer baskılarının da yayınlanmasını temenni ederiz.

Ahmed Midhat

ÖNSÖZ

Mûsikî sanatı ile ilgilenmeye başladığımdan beri Hoca Abdülkâdir-i Merâgî adı bende her zaman büyük bir merak uyandırmıştır ve mûsikî dehasıyla beş asra yakın bir süre içinde yetişen üstadların imrenerek baktıkları, bu çok değerli insanın biyografisini öğrenmeyi merak etmişim. Eski güzel eserleri öğrenmek isteyenlerin alfabetesi olan (Amed nesim-i subh dem...) nakşını meşke başladığım gün, o nakşın başlığında: "Nakş-ı Hoca usuleş düyek" kaydını görerek, üstadıma bu Hoca'nın kim olduğunu sormuştum. Aldığım cevap, o zamana kadar Hoca'nın biyografisi olarak her öğretmenin öğrencisine türlü ilavelerle anlattığı asılsız bir hikayeden ibaretti. Bir kaç sayfa ileride bütün ayrıntıları ile aktarılacak olan bu hikayeyi burada ayrıca yazmaya gerek görmüyorum. Hikayeyi dinlediğimde gerçekliğinden şüphe etmemiş ve bahsettiğim merak o günden sonra arttığı için Hoca'nın mûsikî hayatı ile ilgili ciddi bir araştırmaya başladım. Bu konudaki çalışmalarım boşa çıkmadı. Bir tanesi yazarın kendi el yazısı ile yazılmış olan ve mûsikî teorilerini ele alan değerli eserlerine ulaştım. Bazı nadir kitaplarına ve Hoca'nın biyografisine dair pek çok bilgiye de ulaştım. Bu araştırma sonucunda açıkça ortaya çıktı ki, Hoca ile ilgili duyduğum hikaye, uydurulmuş ve aslı olmayan bir hikayedir.

Abdülkâdir'in biyografisini araştırırken, mûsikî üstâdlarımızdan bazılarının da isimlerine rastladım. Fakat o zaman bunların sayısının bir antoloji oluşturmaya yetmeyeceğini ve böyle bir antoloji oluşturmak için çok çaba gerektiğini bildiğimden, o sırada rastladığım mûsikîşinasların isimleri ile onlara ait bilgileri bir deftere kaydetmekle yetindim. Aradan uzun zaman geçtikten sonra, önemli nağmeşinaslarımızdan Nuri Şeyda Bey, İkdâm gazetesinde mûsikî üstâdlarımızın biyografilerini konu alan makaleler yazmaya başlayarak, bütün mûsikî dostlarını sevindirmiştir. Her gün yayınlanmasını sabırsızlıkla beklediğim bu makalelerden sekizincisinin başlığında Hoca Abdülkâdir-i Merâgî başlığını görünce, bu makalede Hoca'ya dair bilmediğim bazı bilgilerin bulanacağı ümidiyle, gerçekten sevinmişken, fazla bilgi şöyle dursun, yine o hikayeden başka bir şey bulunmadığını sonunda anladım. Nuri Şeyda Bey bahsettiğim makalesinin bir bölümünde, Abdülkâdir-i Merâgî

hakkında bilgi sahibi olanların bildiklerini İkdam gazetesine anlatmasını istemiştir. Kendilerine, bu konuda sahip olduğum bilgileri ve bu makale¹⁶ hakkındaki görüşlerimi bildireceğimi belirtmişim. Bunun üzerine Ahmed Mithad Efendi, İkdam sayfalarında yayınlanan bir makaleleriyle Nuri Şeyda Bey'e ve bana iltifatlarda bulunmuşlar ve Necib Asım Efendi tarafından mûsikîşinaslar antolojisi adlı eser hakkındaki düşüncelerini bildirmişlerdir. Gerçi sonraları Nuri Şeyda Bey'le aramızda açılan tartışma ile karşılıklı alınıp verilen makalelerde tarafımızdan düzeltmeler yapılmışsa da sonuçta o tarihe kadar hangi asırda yaşadığı bile bilinmeyen Hoca Abdülkâdir'i tanıtmış olan bu tartışmanın son derece önemli olduğu açıktır.

Hoca Abdülkâdir'in bu bahsin ardından iki makale ile İkdam'ın 1532 ve 1540 sayılı nüshalarında yer almasını sağladığım biyografisini, bu defa düzeltilerek ve bazı ilaveler yapılarak Esâtiz-i Elhân bölümleri dahilinde yayınlanmasına karar verdiğimiz sırada, bu biyografinin yazılmasına sebep olan bu makalelerin gazete sayfalarında kalmasına gönlüm razı olmadı. Biyografilerden oluşan eserimizde bu makalelerden bazılarını, hacminin çok artacağı sebebiyle yer verilmemiştir. Esâtiz-i Elhân'ın gelecekte yayınlanacak üçüncü cildi Hoca Abdülkâdir ile Hacı Arif Bey'in biyografilerini içerecek ve Hoca'nın bir resmine de yer verilecektir.

Rauf Yekta

---

¹⁶ İkdam gazetesinin 2 Eylül 1314 (14 Eylül 1898) tarihli sayısında yayınlanmıştır.

Nuri Şeyda Bey'in İkdâm Gazetesinde yazmaya başladıkları ve bir süredir devam eden ve mûsikîmizin üstadlarının biyografilerinden bahseden makalelerinin sekizincisidir. Gazetelerde bir süredir yer alan ve mûsikînin fatihası olan Abdülkâdir-i Merâgî ile ilgili makaleyi naklediyoruz:

HOCA ABDÜLKÂDİR-İ MERÂGÎ¹⁷

Önsöze ve yazara göre Hoca ismiyle anılan Hoca Abdülkâdir-i Merâgî aslında büyük bir insan olmakla birlikte milli mûsikîmize olan büyük tesirinden dolayı bizce de önemli bir kişidir.

Kâr ve nakış adıyla anılan ve bugün unutulmuş olan eski eserleri yani mûsikîmizin esasını, ülkemize ilk defa kendisinin ithal ettiği ve çok önemli üstâdların yer aldığı bu eserde ona da yer verildiği düşünülürse Abdülkâdir-i Merâgî'nin ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılır.

Hoca kimdi? Bu bilinmiyor!... İsminden anlaşılacağı üzere Meraga şehrindeymiş. Kaynaklarda, onun biyografisi ile ilgili tek bir kayda dahi rastlanmamıştır. Abdülkâdir-i Merâgî, İstanbul'lu değildir ve buraya hiç gelmemiştir. İleride aktaracağımız rivayete gerçek gözüyle bakılacak olursa, mevcut olan eserleri, öğrencisi Gulam vasıtasıyla bize ulaştırmıştır. Hoca İstanbul'un fethinden kısa bir süre önce veya sonra vefat etmiştir.

Bizim hocalarımızdan duyduğumuz ve onların da hocalarından öğrendikleri rivayetlere göre Abdülkâdir-i Merâgî, Horasan hükümdarlarından meşhur Sultan Hüseyin Baykara'nın yaşadığı devirde yaşamış ve ilim, irfan sahibi olduğu için Horasan'a gelerek, orada bulunan alimler arasında o da kendisini ispat ederek, güzel sesi ve mûsikî ilmindeki bilgileri sayesinde hükümdarın sevgisini kazanmıştır.

Bir süre Herat'ta, saray nedimliği yaptıktan sonra vefat etmiştir. Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan bir yazma cildin, tamamen Hoca'nın kâr ve nakışlarıyla dolu olmasına rağmen bunlardan ancak yirmi, yirmi beş tanesinin bestelerinin günümüze

---

¹⁷ 15 Ağustos 1314 (27 Ağustos 1898)'de çıkan 1483 numaralı İkdâm gazetesinden.

kadar ulaşmış olması nedeniyle, Abdülkâdir-i Merâgî'nin de Dede Efendi gibi, pek çok eser meydana getirmiş olduğunu düşünmekteyiz.

Efendisi tarafından, eserlerinin meşk edilerek halka sunulması emredilirse, eserlerinin elinden alınacağını ve kendisinin de mevkisini kaybedeceğini düşünen Abdülkâdir-i Merâgî, eserlerini kimseye vermez.

Dairesine çekilip eserlerini yalnız başına okurken, hizmetçilerinin, eserlerini öğreneceklerinden korktuğu için, bir bahane ile bütün hizmetçilerinin işine son vermiştir. Sonunda, Hükümdar tarafından sağır ve dilsiz rolü yapması emredilen, Gulam adlı çok zeki bir hizmetçi görevlendirilmiştir. Gulam'a bu oyundan, Hoca'nın kesinlikle haberdar olmaması gerektiği tembih edilmiş ve Hoca'nın eserlerini, kendisine fark ettirmeden öğrenecek olursa, ödüllendirileceği söylenmiştir. Gulam, hizmetine başladığı andan itibaren, Hoca onun gerçekten sağır ve dilsiz olmadığını denemeye başlar. Ona seslenerek, bazı şeyler ister, cevap alamayınca sinirlenmiş gibi yaparak, bağırır ama Gulam'dan ses seda çıkmaz. Gulam, efendisinin yüzünü görmeyince emirlerini anlamaz. Hoca, buna benzer pek çok deneme yapar, ancak Gulam'la yüzyüze geldiği zaman verdiği emirlerin hepsi yerine gelir. Lakin sesle verilen emirleri yerine getirilmez. Gariptir ki, Hoca bu kadar çok deneme ile tatmin olmaz. Bir sabah, Gulam merdiven başında dururken, olanca sesi ile gelmesini emreder. Tepki görmeyince eline aldığı ağır bir şeyi Gulam'a fırlatır. Zavallı Gulam, merdivenden yuvarlanır, alını kanar ama of bile demez.

Bu son deneme ile Hoca insafa gelir ve işte bu sayede bu nefis eserler, gizli bir hazine olmaktan kurtulur. Hoca kendini emniyette hissettiği için, kâr ve nakışlarını birer birer okumaya başlar. Gulam'dan artık çekinmez. Gulam ise, verilen görev gereği, Hoca bire kârı tamamen çıkarınca bu eseri öğrenerek, hazır olan hanengana meşk edermiş.

Hoca'nın eserlerinin çoğu bu şekilde çekildikten sonra, hükümdar bir gün özel bir meclis düzenleyerek, Hoca'yı da çağırır. Onun eserlerini, Gulam da dahil olmak üzere beş, altı genç mûsikîşinasa okutturur. Eserleri okudukça Hoca renkten renge girerek bayılır. Dairesine götürülüp, özel bir bakımla tedavi edildiği halde fazla yaşamayarak vefat eder. Bu eserler halka sunulurken, günümüze kadar ulaşmışlardır.

Kasiraneme konusuna gelince: Bu hikaye gerçek olmasa bile, çok güzel kurgulanmıştır. Zira bugün nadir bir eseri kim kime verir ki, Hoca'yı eserlerini herkesten sakladığı için yadırgayalım. Beş yüz sene sonra bugün böyle olan gerçekler o gün için de geçerlidir.

Ancak şurası gerçektir ki; Sultan Hüseyin Baykara'nın H. 846 (1442-1443) senesinden itibaren, otuz sekiz yıl hükümdarlık yaptığı düşünülürse, tarih H. 884 (1479-1480) olması gerekir. O halde Sultan Hüseyin Baykara'nın asrı, Fatih'in asrına denk geldiğinden Hoca Abdülkâdir-i Merâğî fetihten bir süre önce veya sonra vefat etmişse, Hoca'nın yaşadığı yıllar açıkça anlaşılır.

Gerçek biyografisi bulunmadığı için, fetihten sonra milli şiir ve mûsikîmizde Türkçe , Farsça'ya üstün geldiği ve Hoca'nın eserlerinde de Türkçe bir kelime bulunmayıp, bütün eserleri Farsça olduğu için, Hoca'nın fetihten bir süre önce hayatta olduğu ve Hüseyin Baykara ile çağdaş olduğu kabul edilebilir.

Bu konu hiç şüphesiz ki çok önemlidir. Bu kadar önemli bir konunun, gerçek olarak düşünülmesini mûsikîşinaslarımıza tavsiye edemem. İleride bölümler halinde değinileceğimiz,dört, beş asırdır notasıyla beraber mevcut olan milli bir mûsikînin zamanında yeterince araştırılarak, bir araya toplanmaması ve bu konuda yazılanların, biyografilerde anlatıldığı gibi topu topu dört satırlık bilgilerden ibaret olması ve bunların sayfalar dolusu değersiz seci ve teşbihlere boğulması, Arapça ve Farça öğrenmenin zor olması sebebiyle bu bilgilere ulaşmak ve onları değerlendirmek çok zordur. Fakat, bugün biz de çalışmazsak, gelecek nesillerin bu kitapların içinden çıkabilmesi zor olacaktır. Kendinden sonraki üstâdları düzenli bir şekilde anlatılabilmesi için Hoca hakkındaki bilgilerin değerlendirilmesi çok gereklidir. Çünkü elimizde, ondan önceki bir üstâdın eseri yoktur.

EK

Bu büyük Hoca hakkında bilgi sahibi olan araştırmacılar, bu konuda bildiklerini, İkdâm Gazetesine yazacak olurlarsa, bir kez daha incelenerek kitap halinde yayınlanacak olan Osmanlı'nın Mûsikîşinasları adlı esere büyük bir hizmette bulunacaklardır.

Hoca'nın yaşadığı zamanı belirlemek konusundaki mecburiyetimizi açıkladıktan sonra, istediğimiz belge ve bilgilerin gelmesini bekleyerek, bir sonuç alamayınca Hoca'nın Fatih devrinde yaşadığına karar verilmiştir. Buna bağlı olarak, yazılacak olan kitapta da bu şekilde beyan edilecektir.

Hoca Abdülkâdir-i Merâgî'nin biyografisi ile ilgili elimizde kesin bilgilerinin bulunmaması nedeniyle, bu konu daha sonra ele alınacaktır. Bundan sonraki bölümde, Hoca'nın eserleri ile ilgili araştırmalarımıza yer verilecektir.

Bugün mevcut olan eserlerinde görüldüğü üzere, Hoca kendi zamanındaki makamların hepsinden birer kâr veya nakış yazmıştır.¹⁸ Çünkü, o vakitler beste, şarkı, türkü gibi şeyler yoktu. Osmanlı mûsikîsinin genel usûl kaynağı, Hoca'dır. Bunun için Hoca'ya ölçülü bir usûl tayin etmeye çalışmak, usûlsüzlük yaratmaktan öteye geçmeyecektir.

Hoca'nın eserlerini ele alalım: Öncelikle Şes-avaz adıyla anılan Kârı görürüz. Konu ne kadar güçlü, esas ne kadar sağlam, nağmeler ne kadar uyumludur. Çünkü konu Hz. İmam Musa-er Rıza, esas Fârâbi ululü, nağmeleri ise tamamen ruhanidir.

Can kulağıyla dinlendiğinde: “Yâ Alî merd-i meydân, yâ Alî şîr-i Yezdân” (Ya Ali meydanın merdi, Ya Ali Allah'ın aslanı) nağmeleri duyulurken, insan kendini Kerbela Çölü'nde hisseder. Hatta Irak'taki: “Her şeb nigerânest meh-i nev tâ tû-berâyî” nağmeler, insana, ıssız bir Arap çölünde yıldızlı bir gecede olduğunu hissettirir.

Diğer taraftan: Leşker-keşîd aşk dilem tek-i cân girift” nakşı, büyük küçük hepimizi etkileyen nağmelerle dopdolu değil mi? En basit kalp bile, ne olduğunu anlamadan, Leşker.....'in esiri olmaz mı?

“Âmed nesîm-i subh dem” nakşı, yirmi sene önce bütün okullarda ilahi adıyla okutulan ve bütün büyüklerimizin, çocukluğuna ait özel bir nağmedir. Fakat ne yazık ki, bu büyük şahsiyet o zaman bile tanınmıyordu.

---

¹⁸ Hoca Abdülkâdir'in, o zamanki makamlardan bir değil, bir çok kârları bulunduğuna eski mecmualardan anlaşıldığından makale yazarının bu ifadesinin düzeltilmesi gerekmektedir.

Mükemmel eserlerine kıyasla, çok basit kalan: “Ehinnu şevken ilâ diyârin” kârı acaba bugün taklit edilebilir mi? “Berâ-yı ta’ne-i mâ” semâisi mûsikî mücadelesi unutuldu mu? Üstâd Behlül Efendi, bu meseleleri hatırlamaz mı? bunların hepsi ne içindi ? Bu kadarcık bile olsa, kimliğini anlatmak istediğimiz Hoca’nın kârları, nakışları içindi.

Metaneti, asaleti bozulmadan dört, beş asır sonra bile, eserleri dilimizi süsleyen bu büyük şahsiyete bir fatiha okuyalım ve eserlerini analım. Bu eserlerin, arifleri memnun edeceğine eminim.¹⁹

M. Nuri Şeyda

Önceki makale üzerine yazılan ve 2501 sayılı İkdâm Gazetesinde yayınlanan makaledir:

M. Nuri Şeyda Bey tarafından yazılan ve İkdâm Gazetesinde yayınlanan, mûsikîmizin meşhur üstâdlarının biyografilerini içeren makaleler bu konuyla ilgilenenler tarafından takdir edilmektedir. Ahmet Mithad Efendi’nin gazetede yayınlanan yazıları buna delil olarak gösterilebilir. Ahmet Midhat bundan on yıl önce dahi, Tercüman-ı Hakikat Gazetesinde, Osmanlı mûsikîsinin mükemmel bir tarihi ile Osmanlı mûsikîsinin üstâdlarının biyografilerini içeren bir Mûsikîşinaslar Antolojisi’nin yazılmasına ne kadar ihtiyacımız olduğundan bahsetmiştir. Bu iki eseri yazan kişiye, Kırk Anbar Gazetesi’nin bir takımının hediye edileceğini de vadetmiştir. İşte Midhat Bey, bu iki kitabın düzenlenerek yazılması için, bende bir azim oluşturmuş ve o zamandan beri bir taraftan bu eserlerin toplanmasıyla ve bir taraftan da vakit buldukça İstanbul Kütüphanelerini gezerek bu konudaki belgelerin toplanmasıyla meşgul oldum. Bu sayede pek çok bilgi edinmiş olmama rağmen, bazı üstâdların biyografileri ile ilgili hiç bir kayıt ve bilgiye rastlamamış olmam, bana üzüntü vermekle birlikte, meydana gelecek eserin mükemmel olması için araştırmalara devam ettim.

---

¹⁹ Nuri Şeyda Bey makalesinin sonunda Hoca’nın eserlerini tablo şeklinde göstermiş ise de şairlerin hocası olarak tanınan ve bütün musikişinaslarımızda bulunan eserlerin isimlerine yer verilen tabloya kitabımızın sonunda yer vereceğimizden söz konusu tabloyu ele almıyoruz.

Kütüphanelerimizde bulunan geçmişimize ait hazineler bir kez daha gözden geçirilecek olursa, çeşitli bilim dallarında ünlü olan üstâdların biyografilerinin antolojilerinin hazırlandığı halde, güzel sanatların önemli bir bölümü olan mûsikînin üstâdlarının biyografilerine dair hemen hemen hiç bir kitabın bulunmadığı anlaşılır. Meşhur üstâdların geniş bilgi ve yetenekleri, gerek yazdıkları eserlerinden gerekse bugüne kadar ulaşan mûsikî eserlerinden anlaşıldığı halde, bugün içlerinden sadece isimleri bilinen bazılarının kim olduklarına ve hangi asırda yaşadıklarına dair hiç bir bilgi bulunmamaktadır. Bu üstâdların çoğu, mûsikîden başka ilimlerle de meşgul oldukları için, diğer ilimlerdeki üstâdlara ait eserlerde, onlara ait bilgilere ulaşabiliyoruz. Yoksa onların da, diğerleri gibi yok olacağı kesindi. Mesela, merhum Buhuri-zade Itri'nin biyografisini, Salim tezkiresi'nde bulabiliyoruz. Çünkü bu eserde, mûsikîde ünlü olan ve bilgisinden çok şairliği meşhur olan şahsiyetlere yer verilmiştir. Yine merhum Müstakim-zade'nin yazdığı, Tezkiretü'l-Hattatim adlı eserde de: Itri Efendi, Tophaneli Mahmud Efendi'nin öğrencilerinden talik yazısı öğretmenlerinden meşhur Siyasi Ahmet Efendi' den yazdığı ünlü hattat ve şairdiler ibaresiyle tanıtılmış buluruz; zira Buhurizâde zamanında yaşamış bir talik-nüvis idi. Bir mûsikîşinaslar tezkiresi yazacak olan kişinin görevinin ne kadar zor olduğuna dair bir fikir oluşmuştur sanırım. Artık gelsin şairler tezkiresi adıyla cilt cilt eserler; -tarih kitaplarında dahi bazı mûsikîşinasların isimlerine rastlandığı için- gelsin kütüphane defterlerinde tarih kitapları ve yolları adı altında toplanmış binlerce ciltlik bilgiler; ya beş yüz sayfalık bir tarihi göz nuru dökerek, baştan başa inceledikten sonra bir tane bile mûsikîşinas ismine rastlamamak, elde sıfır kalmak yok mu, insanın ne kadar üzüleceği düşünülmesi! Bari okunan kitapların çoğunun konuları, faydalı şeyler olsa, yine çekilen zahmetle acınmaz! Aksine eski yazarların tarzları gereği Acemane teşbihler, garip garip mazmunlar, bir sürü boş laf. Bir sayfada bahsedilenler toplansa işe yarar şeyler o kişinin hangi şehirde doğduğundan ve hangi hocanın öğrencisi olduğundan başka bir tek tarihi bilgiye, eserleri ve mesleği hakkında bir eleştiriye rastlanmaz. Mesela Çemenzade Mehmet Çelebi adında bir mûsikîşinasın biyografisi yazılmak istenmiş değil mi? Elde Çemenzâdelik gibi, mazmun yapılmaya uygun bir zemin var ya! Bu kadarı yeterli tarihi bilgilere ne gerek var? Bakınız nasıl hünerler gösterilmiştir: Özenin ve çalışmanın güzel

bahçesi, güzel boyun kuyusunun dönen suyunun akışı ve anlayış ile suya katmanın olgunluk sebzelerinin büyümeleri ve tabiatın cömert güzelliğinin mutluluk devrinin ilim çimenliğini gaye edinip üstâdların yetiştirdiği asırdan sevinç bilgilerinin büyüyen tohumlarının yayılmasını öğrenmeyi kendine şiar edinmekle mûsikînin bahçıvanı olmuştur. 5- 6 satır tutan şu ifadelerden oluşan şu anlam, zamanımızın ifadesiyle yazılacak olursa ne kalır? Çemenzâde Mehmet Çelebi gayret ederek zamanındaki hocalardan mûsikîyi öğrenmiş, sonunda bu sanatın üstâdları sırasına geçmişden ibaret değil mi?

Bu sözlerden eskileri beğenmediğim anlaşılmasın. Her devrin üslûbu, ifade tarzı başkadır; bu gerçeği bilir ve her zaman söyleriz. Amacımız biyografinin nasıl yazılması gerektiği hakkında geçen asırlarda yazılan örneklere bakarak, mükemmel bir mûsikîşinaslar tezkiresi yazmak için gereken bilgileri bu eserlerde bulma ihtimalinin ne kadar az olduğunu göstermek ve böyle bir işi yapan kişinin çekeceği zahmetleri gözler önüne sermektir. Elimizde mûsikî eserleri mevcut bulunan kişilerin eserinde bulunan delillere dayanarak, meslek ve eserleri incelenerek haklarında bir fikir edinmenin mümkün olmakla beraber bu konuda farazi ve hayali vadilere kapılmaktan kaçınmak gerekir. Büyük üstâdlardan bazıları hakkında ağızdan ağıza nakledilerek hurafeler ve efsanelere hiçbirisi gerek ilim gerekse tarih bakımından gerçek olmayan bir takım rivayetler nazarıyla bakarak yazılacak biyografilerine onları yazmak ve uydurma bir meslek bulmaya çalışmak abesle iştigal olduğu gibi, bu efsaneler meşhur olmaları sebebiyle yazılsa bile bilimsel delilleri reddetmek, zamanımıza yakışacak bir hareket değildir.

Bir de nakledilecek tarihi bilgi için kaynaklarını gösterme usûlüne bunun gibi eserler için kesinlikle dikkat edilmelidir. Avrupa'da bu yolla tarihe veya önemli bir meseleye dair –önceden yazılmış çeşitli eserlerin incelenmesi üzerine- yazılan makalede hemen her satırda nakledilen rivayet ve bilgilerin kaynaklarını birer rakamla sayfa sonunda vermeye çok dikkat edildiği halde Osmanlı yazarları tarafından bu kuralın uygulanması hala benimsenmemiş ve –güya kaynak gösterilecek olursa o konunun kaynağı anlaşıldığı için önemi kalmayacakmış gibi bir düşünceden dolayı- bu usul uygulanmamıştır. Bir örnek verelim:

1497 sayılı İkdâm'da yayınlanan Seyyid Muhammed Nuh adlı makalede kaynak gösterilmeyerek ünlü üstâdın Konyalı olup Sultan Mehmet Han'ın asrında yaşadığı ve 1066 (1655- 56) tarihinde vefat ettiği anlatılır. Halbuki merhum Şeyhülislam Sait Efendinin yazdığı Atrabü'l-Asar fi Tezkireti Urefai'l-Edvar isimli eserde Seyyid Nuh'un Diyarbakırlı olduğu ve Sultan Ahmet Han'ın zamanına kadar hayatta olup 1126 (1714) yılında Diyarbakır'da öldüğü anlatılmaktadır. Bu rivayetlerden hangisine gerçek gözüyle bakalım? Makalede kaynak gösterilmediği için kaynak esere bakarak sorunumuzu halledemiyoruz. Kısaca, bundan sonra yazılacak makalelerde kaynak yazma usûlüne uyulacak olursa araştırmacılar, bu tip tereddütlere düşmekten kurtulmuş olacağından, yazarların buna dikkat etmeleri rica olunur.

Şimdi biraz da amacımızı anlatalım: Nuri Şeyda Bey ile karşılaşmamız bir iki defa olmuşsa da kendilerine büyük bir saygımız vardır. Hele son zamanlarda yazmaya başladıkları makaleler bu saygıyı, şükrana çevirmiştir. Kendilerine mûsikîmiz adına çok teşekkür ederiz. Yapmış oldukları çalışmanın ne kadar zor olduğundan daha önce söz etmiştik. Bu zorluğu 10 senedir yapmakta olduğumuz araştırmalarla bizzat yaşadığımızdan yazılarına herkesten fazla değer vermemizin doğal olduğunu kendileri de anlar sanırsınız. Önceki makalede bahsettiğim bir mûsikîşinaslar tezkiresi yazılması hayalimi kendilerinin gerçekleştirmesini rica ederim. Bu makaleyi yazmaktaki amacım, “Böyle bir kitabı ben yazacaktım, siz niye yazdınız?” diye sitem etmek değildir. Bu aklımdan bile geçmez. Böyle bir rekabet fikrinin kişiliğime uygun olmadığını, beni tanıyanlar gayet iyi bilirler. Yalnız şöyle bir uyarıda cesaret edelim ki, şimdiye kadar yayınlanan 9 makalenin içerikleri hakkında gerçek mûsikî sanatı ve gerçek sahip olduğu fikirler açısından, bazı fikirlerim olduğu gibi benim topladığım ve bu makalede bahsedilmeyen pek çok tarihi bilgiden bahsetmek istiyorum. Daha önce bunu gerekli görmemiştim. Çünkü o makale ki gazete sayfalarında kalmayacak mı? Kaydedilen bu bilgiler ileride bir mûsikîşinaslar tezkiresi yazıldığı zaman toplanır diye düşünmüştüm. Ama sonradan işin rengi değişti; bu makalelerin kitap olarak basılmasına A. Mithat Efendi'nin teşviki üzerine, karar verildi. Nuri Şeyda Bey de Hoca Abdülkâdir-i Merâgî bölümünde, Hoca'nın biyografisi ile ilgili hiçbir bilgi bulamadığı için, Hoca ile ilgili bir bilgiye sahip olanların, bu bilgileri İkdâm Gazetesi'ne yollamalarını ilan etti. Bunun

üzerine artık tereddüdüm kalmadı. Zaten yayınlanan makalelerde görülen bazı yanlışlıklar üzerine, bu konudaki incelemelerimden haberdar olan kişiler, “Niçin bir şey yazmıyorsun?” diye soruyorlardı. Endişem şuydu: Geçende muhterem yazar Ş. Sami Bey bir makalelerinde gazete sütunlarında gördükleri konulardan bahsettikleri sırada: Edebiyat ve ilme yapılacak hizmetler o kadar çokken ve amaç okuyucunun yararlanacağı bilgilerin sunulmasından ibaret olduğu halde yazarların bu görevi bırakarak birbirleriyle uğraşmaları memleketimizde adet haline gelmiş olaylardandır, şeklinde bir bölümle bu münakaşaların lüzumsuzluğunu kendine has bir dille ima ediyordu. Acaba yazacağım makalelerle ben de eleştirilecek miyim? Yoksa aksine, gerçeğin ortaya çıkmasına hizmet ettiğim için takdir mi edileceğim? İşte bu beni biraz düşündürüyor. Ama mûsikîmizin en önemli üstadı olan Hoca Abdülkâdir-i Merâgî hakkında, daha sonra yayınlanacak olan mûsikîşinaslar tezkiresinde gerçek olduğu şüpheli bir hikayeden başka ciddi bir bilginin olmaması... Buna razı olamıyordum. Sonunda özrümün kabul edileceğini düşünmeye başladım. Bir de bazı kişilerin biyografileri yazılırken Hoca'nın eserleri ve mesleği hakkında mûsikî için önemli görülen bilgilerin toplandığı ve Dede Efendi'nin biyografisi ile ilgili makalede bile Hoca Abdülkâdir-i Merâgî'ye dair bazı bilgilerin ve rivayetlerin bulunduğu dikkatimizi çekmiştir. Ortaya çıkarmaya çalıştığımız bilgiler ve yaptığımız çalışmalar nedeniyle yazarın bizi tenkit etmek yerine teşekkür edeceğini ümit etmekteyiz. Şimdilik bu kadarla yetinelim... Yayınlanacak makalelerdeki bilgi ve araştırmalarımızı daha sonra sırayla arz ederiz.

Rauf Yekta

Nuri Şeyda Bey'in 5 Eylül 1314 (17 Eylül 1895) tarihli ve 1504 sayılı İkdâm gazetesinde yayınlanan cevap makaleleridir:

Her biri yaşadıkları asrın önemli kişileri olan ve zamanımıza yadigar kalan mükemmel eserleriyle gelecek nesillerin iftiharını olan, mûsikîmizin meşhur üstâdlarının eserleri gibi unutulacaklarından duyduğum üzüntüyle, onların biyografileri ve unutulmuş eserleri tarafımdan yazılmakta idi.

Şimdiye kadar yayınlanan 9-10 parça eser hakkında bazı ilmi ve tarihi bilgilere ilişkin Rauf Yekta Bey'in evvelki gün İkdam Gazetesi'nde yayınlanan yazıları tarafımdan şükranla okundu.

Güzel sanatlar gibi güzellikten ibaret olan bir yolda maharet ve tecrübe edinebilmenin ancak güzel ahlakla olabileceğini, pek güzel anlatan yazara, tartışılan kurallara değinilerek yazdıkları makaleleri için teşekkür ederim. Amaç gerçeği ortaya çıkarmak ve bilim adamlarına uygun bir görevi yerine getirmek olduktan sonra fikir beyan etmekten niçin kaçınmalı? Bizim gibi gençler kararlılıkla ve sabırla çalışmadıktan sonra, kim yoktan yonga çıkarmaya çalışacak?

Makalelerinde bir mûsikîşinaslar tezkiresi yazılırken karşılaşılan zorlukları ciddi bir bakışla ele almış ve sonuçta eleştirmek yerine teşekkür edeceğimi tahmin etmiş ki, işte bu ona yakışan samimi bir tahmindir. Kendisine tekrar teşekkür eder ve bu konudaki bilgilerimi açıklamak için müsaadelerini rica ederim.

Meslektaşımın makalesinde üzerinde durulacak üç nokta var. Bunların tespiti ve açıklanması gerekir. Makalelerinde ilk önce:

“Elimizde mûsikî eserleri mevcut bulunan kişilerin eserde bulunan delillere dayanarak, meslek ve eserleri incelenerek haklarında bir fikir edinmenin mümkün olmakla beraber bu konuda farazi ve hayali vadilere kapılmaktan kaçınmak gerekir”

“Büyük üstâdların bazıları hakkında hurafe ve esatir şeklinde nakledilen ve hiçbir bilimsel ve tarihî açıdan doğru kabul edilmeyen bir takım rivayetlere gerçek gözüyle bakarak yazılacak biyografilerinde bu rivayetlere yer vermek ve bu hurafelere dayanarak üstâdlara bir meslek yakıştırmak yanlış olduğu gibi bu hurafeler meşhur oldukları için biyografilere dahil edilse bile bilimsel açıdan bunları reddetmek asrımızın düşüncesine yakışacak bir hareket olacağından şüphe edilmemelidir.” buyuruluyor.

Öncelikle kendisi de bilir, bildiğini de 10 yıldır çektiği zorlukları anlatarak ispat eder ki, konumuz olan mûsikîşinasların biyografileri bugün adeta unutulmuştur ve onları araştıranlar da çalışmalarının bir sonuç vermediğini görmüşlerdir. Burada tarih ve ilim açısından bilinmesi gereken önemli bir kural vardır ki, bu da bir kavmin medeniyeti yazılı eserlere bağlı olmayınca, tarihçinin olaylara dikkat etmesi ve onları olduğu gibi

nakletmesidir. İşte tarihçi bunları yazarsa bilgiler değişmeden ve kaybolmadan nakledilir, daha sonra –mümkün olabiliyorsa- incelenebilir.

Fakat bu rivayet asılsızmış. O sonunda sabit kalır. Ama tarihçi hurafe bile olsa rivayetleri de nakletmelidir.

Eğer bu böyle olmasaydı, bugün önemi bilinen arkeoloji, mitoloji vs. gibi ilim ve alimler gerçek kabul edilmezdi. İşte şair Homer Virgil ve tarihçi Herodot, seyyah Marko Polo vs. gibi kişiler hurafe olduğu düşünülen bilgilerden yararlanarak bilime hizmet etmişlerdir.

Şimdi hurafe denilen, bizim mûsikî efsanelerimizi ele alalım: Yazar, bunları kitaplarda gördüğü ve hocalarından öğrenen üstâdlardan derlediği gibi aynen nakletmiştir. Fakat bunlara güvenmeyerek fikirlerini ayrıca yazdı değil mi? Ama kendi fikirlerinde hata varmış! İşte bu düzeltilebilir.

Bu konuda, bilimsel deliller meselesine gelince: Bazı üstâdlar eski eserleri kırk yılı yararcasına incelemektedirler. Bunlar araştırmalarının sonuçlarını yayınlacakları gibi, yazmakta olduğumuz silsile de şimdiki haliyle kalmayıp, kitap halinde yayınlanacağı zamana kadar bulunacak yeni bilgiler takip eden baskılara eklenecektir.

Daha sonra makalede şu hususlara değinilmektedir:

“Bir de nakledilecek tarihî bilgilerin kaynaklarını gösterme usulüne bunun gibi eserler için kesinlikle dikkat edilmelidir” (Pek doğru) “Avrupa’da bu yolda tarihe veya önemli bir meseleye dair –önceden yazılmış çeşitli eserlerin incelenmesi üzerine- yazılan makalede hemen her satırda nakledilen rivayet ve bilgilerin kaynaklarını birer rakamla sayfa sonunda vermeye çok dikkat edildiği halde Osmanlı yazarları tarafından bu kuralın uygulanması hala benimsenmemiş ve –güya kaynak gösterilecek olursa o konunun kaynağı anlaşıldığı için önemi kalmayacakmış gibi bir düşünceden dolayı- bu usul uygulanmamıştır.” Biz de arz edelim: Kendisine ilk defa rastladığım bir Ramazan gecesinde, eski mûsikî eserlerinden bahsedilirken, kendisine 2 kaynaktan bahsedilmiş, biz de Habibü’s Siyer adlı kitabı tavsiye etmiştik. Bunu, kaynak olarak gösterilemeyeceğinden emin olmaları için yazıyorum; yoksa amacım eleştirmek değildir.

Osmanlı yazarlarının değil, fakat böyle önemli işlerde çalışma ve gayret sahiplerinin kaynaklar konusundaki mazeretlerine gelince: Avrupa'daki (Grad Ans., Diksiyoner Larus, Zigarvit Ans.) gibi önemli eserlerin yazarını ki bazıları da binlerce bilim adamı ve araştırmacıdan oluşur, bunlar bilimsel incelemeleri mensup oldukları bilimlerdeki külliyelerine bağlı olarak kaynakları da milliyetlerine göre dört-beş yüz, hatta bazılarınca altı-sekiz yüz seneden beri mevcut olduğundan yazdıkları makaleden, daha çok bilgi edinmek isteyenler için yazılarının altına 1'den 10'a kadar kaynak yazarlar.

Fakat bizim için bu mümkün mü? Kendileri gibi bir bilim adamına her kaynak her zaman arz olunabilir. Bizim gibi okuyanı az, heveslisi çok bir millet içinde bizim kişilere uygun bir kaynak faydadan çok sorun yaratır. Niçin mi? Böyle ciddi kitaplardan bir şey öğrenmekle mücadele meydanına atılmak isteyenlerimiz, özellikle mûsikî meselesinde henüz Kenzü'l-Elhân gibi bir eseri layık olduğu şekilde incelemeyen bu önemli işe karışan gençlerimiz, elimizde mektupları bulunmaktadır - pek çok olduğundan böylelerinin sorularını cevaplamak zorunda kalan yazarın işinden alıkonulmasına neden olur.

Dahası var, şimdiye kadar gazete sayfalarında açılan bunca meslek üzerine yazılan itiraz makaleleri nedeniyle hiçbir konunun sonuçlanmaması ve bu nedenle esas amaç olan genelin yararlanmasının sağlanmasıdır.

Daha sonra makalede şu hususa değinilmiştir:

“Seyyid Muhammet Nuh adlı makalede kaynak gösterilmeyerek ünlü üstâdın Konyalı olup Sultan Mehmet Han'ın asrında yaşadığı ve 1066 (1655- 56) tarihinde vefat ettiği anlatılır. Halbuki merhum Şeyhülislam Sait Efendinin yazdığı Atrabü'l-Asar fi Tezkireti Urefai'l-Edvar isimli eserde Seyyid Nuh'un Diyarbakırlı olduğu ve Sultan Ahmet Han'ın zamanına kadar hayatta olup 1126 (1714) yılında Diyarbakır'da öldüğü anlatılmaktadır. Bu rivayetlerden hangisine gerçek gözüyle bakalım?” Bu bölüme de şu şekilde cevap veriliyor:

Tercüme sahibi Seyyid Muhammet Nuh'un biyografisi, Karaçelebizâde'nin Devhatü'l Ebrar adlı eserinde ve vefatına dair bilgiyi de meşhur Fındıklılı Mehmet

Halife tarihinde görülmüştür. Bu kitaplara başvurularak sorun çözümlenir umarım.²⁰ Bu biyografileri toplandığı tarih 1302 (1885-86) tarihleridir, eğer o zaman elime Atrabü'l-Asar da geçseydi burada yazılan rivayeti de alarak tıpkı Ravzatü'l-Ahbâr yazarı gibi her anlatıcının rivayetini aynen nakleder, Rauf Yekta Bey'i bunları yazmaktan kurtarırdım.

Ama madem ki, Esad Efendi'nin kitabında böyle bir işaret vermiş, onu da gözden geçirdikten sonra ileride kitap tertip edildiği zaman üçünün de rivayetlerini aynen nakletmek gerekir.

İşte Rauf Yekta Bey'le yapılan bu ciddi görüşme neticesinde incelemede henüz mükemmeli yazılamayan Osmanlı Tarihi'ni, mevcut olan tarihten başka bir yerde, eldeki yazılı eserlerde aramak gerektiği gibi mûsikî eserlerini inceleyenler ise bu yoldaki eski eserleri yalnız Kittabü'l-Agani, Tabakât-ı Mûsikîyyân, Kitâbü's-Şifâ, Kenzü'l-Elhân, Atrabü'l-Asâr gibi matbu ve gayri matbu kitaplarda görülmekle yetinmemelidir.

Mûsikîşinaslar içinde öyleleri vardır ki, mecmualarda yalnız bir ismi bir de eseri bulunduğu halde Osmanlı Tarihi'nde başka bir alanda mühim bir mevkiye sahiptirler. Madem ki Rauf Yekta Bey, bu işle 10 yıldır uğraşıyorlarmış, şu halde: Sultan Mehmet Han'ın asrına ait Hadimî, Tuhfetü'l-Kibâr, İlm'üz-Zevâhir, İzzî Süleyman Efendi, Zahîretü'l-Memûl, Fındıklılı Mehmet Halife, Telhîsü'l-Hikem, Ravzat'üs-Satâ, Cenâbîzâde, İkdü'l-Manzûm, Nizâmü't-Tevârih vs. gibi eserleri incelemişler olacaklarından bir kere daha incelemelerini tavsiye etmek gerekir. Bunlardan başka işe yarayacak 50-60 kadar mecmua vardır ki bu mecmualar: Mecmuatü'r-Resâil adlarıyla her kütüphanede bulunmaktadır. Üşenmeden onlara bakmalı.

Yazar makalelerinin sonunda şu fikirlere yer vermiştir:

“Bir de bazı kişilerin biyografileri yazılırken Hoca'nın eserleri ve mesleği hakkında mûsikî için önemli görülen bilgilerin toplandığı ve Dede Efendi'nin biyografisi ile ilgili makalede bile Hoca Abdülkâdir-i Merâgî'ye dair bazı bilgilerin ve rivayetlerin bulunduğu dikkatimizi çekmiştir.”

²⁰ Birincisi Şehit Ali Paşa, ikincisi de Bayezid ve Lâlâ İsmail Ağa kütüphanelerindedir.

Biz de deriz ki, üstâdın eserleri ve mesleğini tenkitte bu ilme sadık olan herkes istediği gibi fikir beyan etmekte serbesttir. Bunların doğruluğunu daha önce belirttiğim gibi bilir kişilere bırakmış olduğundan onların fikirleri yayınlanacağından bu tartışılmaz.

SONUÇ

Meslektaşımın yazdığı makalede buyurdıkları iltifatlara şükranım. Karşılık olarak, madem ki amaç şan ve şöhret değil de ilme hizmettir, bize eşlik etmelerini, yazılacak şeyleri fikir teatisi ile, birlikte kaleme almamızı teklif ediyorum. İkdâm matbaasına bu konuda bir mektup gönderilirse amacımıza ulaşmış oluruz.

Haklarında sahip olduğum hisleri lütfen kabulünü rica ederim.

M. Nuri Şeyda

Makale hakkındaki fikirlerim A. Mithat Efendi'nin 1506 sayılı İkdâm Gazetesi'nde yayınlanan makaleleridir:

MÛSİKÎYE HİZMET

Nuri Şeyda Bey'in bir süredir gazete sayfalarını süsleyen mûsikîşinâslara dair eser incelemeleri hakkında daha önce bir iki söz söylemiştik. O zamandan beri mûsikîye hizmet amacı bir iki adım daha ilerlemiştir. Çünkü Rauf Yekta Bey de araştırmalarının sonuçlarını yayınlamaya başlamıştır. Bu iki yazar arasında son zamanlarda İkdâm Gazetesi'nde yayınlanan tartışmalar o kadar güzeldir ki, ilim ve edebiyat amacıyla her bir söylediği halde hiç biri söylenmeyen şeyleri dinlemek sabrını gösteren kişiler bundan ders alsalar yeridir.

Yaptıkları işlerin gerçekten uzmanı oldukları sözlerinden belli olan bu iki kişinin yaptıkları tartışmalar mûsikî için değerli bir hizmettir, bu fikrimizin boşa çıkmamasını ümit etmekteyiz. Burada sadece Nuri Şeyda Bey ve Rauf Yekta Bey'e değil, bu yolda çalışan bütün araştırmacıları uyarmak isteriz ki, üstadların biyografileri yazıldığı sırada zamanımıza kadar nakledilen hikayeleri, hurafe sayarak göz ardı etmek doğru değildir. Bir kere bize intikal eden bu hikayelere “hurafe” demekten çok “menkıbe” demek doğru olmaz mı? Burada hurafeyi “mythe” ve menkıbeyi “legende” olarak düşünmekteyiz. Üstâdlar hakkında bize nakledilen anlatmalar menkıbe yani akli hikayeler olmayıp, akıl dışı hurafe ve esatirden ibaret olsalar bile yine de göz ardı edilmemelidir. Ama amaç bunları, okuyanlara doğru olarak göstermek olmamalıdır. Okuyucuların o kadar saf olduklarını düşünmek doğru olmaz. Fakat menkıbeler ne kadar yalan olsalar da

menkıbelerin varlığı gerçektir. Örneğin Hoca Abdülkâdir ile Gulam arasındaki olaylar gerçek olmasa bile böyle bir menkıbenin bizler tarafından icat edilmeyip, bize kadar nakledildiği gerçektir. Hatta o hikayeler menkıbe derecesinde de olmayıp, Farabi'ye yada başkalarına ait olan kullanımı isterse ağlatan, isterse güldüren, isterse uyutan fıkra gibi hayal ürünü ve hurafe olsalar da değerli oldukları açıktır. Çünkü bu hikayeler, hikayelere konu edilen kişinin önemine işaret eder. Eserleri nota usûlüyle yazılmamış oldukları halde zamanımıza kadar ulaşan üstâdların değerleri, kendileri ile ilgili anlatılan bu hikayelerden de anlaşılır.

Sonuçta, hurafeler ve esatir “tarih”in her zaman ilk basamağını oluşturmuşlardır. İkel tarihi, esatirden ibaret olmayan bir kavim, ilim veya sanat var mıdır? Hele dahi, yeni adamların bile tarihlerini, biyografilerini süsler. En yeni büyük adamlar hakkında o kadar çok menkıbeler anlatılır ki, o kişi işittikçe hayrete düşer. Bizim mûsikî tarihimiz henüz kitap haline getirilmemiştir. Ama zamanımızdan önceki hali mutlaka mûsikînin ilkel tarihi şeklinde olacaktır. Bu halde onun menkıbe ve hurafelerle karışık olması akıl dışı değil, gereklidir. Ama bundan sonra mûsikîmizin tarihinin efsane ve mitik olmayacağı ve özel bir ciddiyetle yürütüleceği açıktır.

Bu yazıyı yazdığım sırada Nuri Şeyda ve Rauf Yekta Beylerin mûsikîmiz için harcadıkları emeklere bir kez daha teşekkür etmeliyim. Bu işin ne kadar zor ve önemli olduğunu bilenler az değildir. Bu hizmetlerinde başarılı olmaları herkesi, onlara minnettar bırakacaktır. Allah bu başarıyı onlara ve bize nasip etsin, duasına amin diyenler çoktur.

Ahmed Midhat

“Mûsikîşinaslar Tezkiresi hakkında bir inceleme” adıyla bilinen Necip Asım Bey tarafından yazılan makaledir: ²¹

Nuri Şeyda Bey'in İkdâm gazetesinde yayınladıkları mûsikîşinasların biyografilerinden biz de faydalanmaktayız. Bu hizmetlerinden dolayı kendilerine şükranlarımı sunarım.

---

²¹ 9 Eylül 1314 (21 Eylül 1898) tarihli İkdâm gazetesinden menkuldür.

Nuri Şeyda Bey'in ilk makalesinde Türk mûsikîşinaslarının tamamını yazacaklarını vaad etmeleri ayrıca dikkatimi çekmişti. Sonra makalelerin Osmanlılık alemiyle, Osmanlı Türkleriyle sınırlı kaldığı görüldü. Buna da teşekkür ederim.

Yalnız Osmanlı mûsikîsinin kurucusu olarak ortaya çıkan Hoca Abdülkâdir-i Merâgî merak konusudur. Hiçbir sanatın bir mucit tarafından kurulduğu görülmemiş bir şey olmadığından mûsikînin de bir kurucu tarafından ortaya koyulduğuna hükmedilemez. Araştırmalarıma göre bugünkü alaturka saz takımlarımızın hepsi Beni İsmail tarafından bilinmekteymiş. Zebur ve Tevrat'ta bilhassa bunlar üzerine yazılan eserlerde bu aletler tamamıyla tarif ediliyor. Bu hesaba göre Beni İsmail'e nereden geldiği bilinmeyen mûsikî o zaman Fenike, Asuriye, Keldaniye'ye intikal edebileceği gibi, İran ve Turan'a, hatta Uzak Doğuya kadar yayılabilir. Hala Nasturi misyonerlerinin Turan ve Hitay'a kadar gittikleri ve medeniyetin yayılmasına hizmet ettikleri tarih tarafından yazıldığına göre mûsikînin hiç olmazsa o zamandan İran ve Turan'a ve daha ilerilere kadar götürüldüğüne hiç şüphe yoktur. Yalnız İslamiyet'in ortaya çıkmasıyla İran ve Turan'ın istilası sebebiyle mûsikîşinasların yayılmasının kesildiği hatırlanırsa Gaznelilerin ve özellikle Mahmut Sebüktekin'in ilim, sanat ve edebiyata olan bu eğilimi ve sanatçıları desteklemesi sebebiyle sanatçıların bağlılığına diyecek yoktur. Abdülkâdir-i Merâgî de Asya'daki kavimler, kabileler ve reislerin korumasında olan mûsikîşinaslardan bize kadar ulaşan üstadlardan birisi olmalıdır. Hoca'nın künyesine bakılınca Meraga'lı yani Azerbaycanlı olduğu görülür. Gürgan'dan Hüseyin Baykara ve veziri Ali Şir Nevai'ye intisap ettiği rivayet edilir. Bu rivayet nasıl doğrulanacak? Eserler ile değil mi? Ali Şir Mecalisun-Nefais adlı eserinde sohbet meclisindekileri tanıtmıştır. Acaba bu eserde Hoca'dan bahsedilmiş mi? Bu eseri çok merak ettiğim halde göremedim. Sonuçta bu eser görülmeli!²² Hoca'nın nerede, ne zaman yaşadığını açıklayacak başka ipuçları da var: Onlara bakmalı. Hoca'nın bestelediği güftelerinin tamamının Farsça olması, Rum'a başka bir yerden geldiğini

²² Aslı Çağatayca yazılmış olan "Mecâlisü'n-Nefâis" in Farsça tercümesi Esad Efendi Kütüphanesinde bulunmaktadır. Mecâlisü'n-Nefâis'i henüz tamemen incelememiş isek de bu eserde Hoca Abdülkâdir'e ait olan bir bölümün "Habibü's-Siyer" yazarı "ez Mecâlisü'n-Nefâis çünân malum mişevd ki..." diyerek kitabına nakletmekle Hoca'nın, tarafımdan biyografisinde bu rivayet de aynen anlatılmıştır.

gösterir. Çağatayca eserler tabii buraya kadar gelemez. Bir de o Farsça güfteler hangi şairlerin divanında bulunuyor? İşte bunlar bize Hoca'nın yaşadığı asrı, yaşadığı yeri, dahil olduğu meclisi açıkça gösterir. Aranacak ipuçları bunlardır.

Bence Hoca buralara gelmemiştir. Gelse, bir iki Türkçe eseri en azından mecmualarda kalırdı. Geldiği ispat edilse bile mûsikînin kurucusu olamaz.

Selçuklular zamanında mûsikî bulunduğu gibi, Mevlevi Ayinlerinde icra olunuyor, mûsikî meşkleri oluyordu; hatta İstanbul'un fethinden çok önce tepanni edilmek üzere söylenmiş şiirlerimizden bazı parçalar tarihlerimizde görülebilir. Hoca'nın hünerlerinden faydalandığımızı itiraf etmekle beraber tek mûsikî kurucusu olduğunu kabul edemeyiz. Bir de Sehi Bey Şairler Tezkiresi'ndeki Sultan Korkud biyografisinde şu kayıt görülüyor: “ve devirler ilminde usta ve her tür sazı çalmaya yetenekli hatta ruhun gıdası adlı bir saz tasnif etmiştir. Güzel bir sesi vardır.” Sultan Korkud Fatih'in terbiye edildiği hücrede yetişmiş bir hafızdır. Bu kayıt “Devirler İlmi” denilen mûsikî sanatının bizde daha önce dikkat edildiğine bir delildir. İşte düşüncelerim bu kadardır. Tarih incelemeleri ilerledikçe mesele daha iyi anlaşılacaktır.

Necip Asım

Yazar Nuri Şeyda Bey'in 3178 sayılı Sabah gazetesindeki cevapları:

İkdam Gazetesi'nin 1508 sayılı Çarşamba nüshasında: “Mûsikîşinaslar Hakkında Bir İnceleme“ adıyla yayınlanan Necib Asım Bey'in Yazdığı makaleleri tartışma konusu olmuştur.

Gerek Ahmet Midhat Efendi ve gerek Rauf Yekta Bey ile son görüşmemiz neticesinde onların çalışmalarının yanında Necib Asım Bey'in de fikirlerini gördükçe çalışmalarında yalnız kalmadığımı, en güzide kişilerin de bu konuyla ilgilendiklerini gördükçe nasıl memnun olduğumu tarif edemem.

Zamanımız gençlerince itirafı ayıp sayılsa da, bundan 20-21 sene önce 13-14 yaşlarında bir gençken, mûsikîye ilgim vardı. Meşk etmekte olduğum eserlerin sahiplerini bilmek, hatta onları görmek arzusundaydım.

Gururum bu arzularıma engel oldukça, mesela Dede Efendi'yi gözümün önüne getirir, ona kendimce bir giysi giydirir, bir yüz uydururdum. Örneğin merhum Gavsî Dede'nin:

Kürre-i aşk-ı Hudâdır hânkâh-ı Mevlâ

Pûta-i iksîr-i hikmettir külâh-ı Mevlevî

buyurdıkları bir Mevlevî fahriyesinin başında, Allah'ın sırlarını nakleden Mevlana'nın neyindeki anlamı ya da eski hanedanların çatma döşemelerinde oturan nur yüzlü pîrin ve şimdi tarif edemediğim bir halde ak sakalıyla Neyzen Osman Dede ya bir çeşit nevâ peşrevini üflemeyle veya İtri'nin

Mesleğimdir dâimâ sırr-ı sırât-ı müstakîm

Benden alsın feyzini her kim diler feyz-i amîk

adlı durağını terennüm etmekte olduğunu hayal ederdim. Bazen de Aşık Süphan'ın Nathan-ı Nazim'in dizleri üstüne çökerek zayıf beni ve güzel sesiyle titreye tırteye:

Eyledün mektebinin hâce-i ümmî-lakabı

Enbiyâ vü rusûlün zîver-i tesbih u lebi

Eyledin da'vetinin kabza-i teshîrine râm

Rûm u Hind ü Acemi, Mısr ile Şâm u Haleb'i

adlı Hüseyini naatını okuduğunu iman gözüyle veya nevâda makamında

Def gibi sîne-germ idim, nâle-i dil rebâb iken

Hûn-ı dilim şarâb idi, laht-ı ciğer kebâb iken

Bir dil-i tîre kim bula, pertev-i aşk ile Kemâl

Zerresi âfitâb olur, zerre-i âfitâb iken

semaisini okuyor zanneder, daha garibi hafif bir ses de işitirdim!

Bu hayaller gerçek gibi olmazdı elbette ki... Çünkü onların buldukları zamana yetişememiş, hiç olmazsa onların zamanını görmüş seksen, doksanlık bir üstâdın ayağına yüz sürememiştin.

İşte bu hayaller ve mûsikî hayalim büyüüp bir görev şeklini aldı. "Neden büyük adamların kimlikleri araştırılmıyor?", "Neden onlar halka tanıtılmasın?" diye düşündüm. "Benim manevi zevkim kendime ait, ama benim gibi düşünenlere karşı bir borcum, vazifem yok mu?", "O zamana kadar eski, yeni bu kadar mûsikî eserini benden esirgemeyen hocalarım, usul ahengine uyan bir çocuğu dinlemek için mi bana bunları öğrettiler?", "Hem benim faydamdan onların kazancı nedir?" diye düşünür kendimi haksız bulurdum.

Bir takım resmi kayıtlarda bunlar hakkında bilgiler vardı. İşte o zaman büyük bir fedakarlıkla yedi yıl kadar kütüphane kütüphane dolaştım. İki yüz sayfa kadar bir proje hazırladım. Acaba bunlar işe yaracak mıydı?

Bazılarına ulaştımsa da ne faydası var, sonuçta bunca emeğe rağmen koca bir Atrabül- Asar'ı görmemiş, Esad Efendi'nin, Seyyid Nur hakkındaki fikirlerini okumamıştım.

En tuhafı şudur ki, Esad Efendi'nin biyografisini, eserlerini incelediğim halde yazdığı o önemli eser, bu kadar incelemeye rağmen gözümünden kaçmıştı. bunları anlatmaktaki amacım işin zorluğunu göstermektir.

Gelelim Necib Asım Bey'in makalelerine:

Söz konusu makalede ifade edilen şeyler "Bütün Türk mûsikîşinaslarını yazacağımı vaadettiğim halde, sadece Osmanlı Türklerinden bahsettiğimden Hoca Abdülkâdir-i Merâgî'nin mûsikîmizin kurucusu olduğunu belirttiğim, oysa onun mûsikî kurucusu olamayacağından, alaturka saz takımlarımızın Hz. Davut'ta, Tevrat'ta tarif edildiğinden, şu halde işi meselenin başından incelemenin gerekli olduğundan ve Ali Şir Nevai'nin Mecalisü'n- Nefais adlı eserine ve Hoca Abdülkâdir-i Merâgî'nin kârlarında bulunan güftelerin İran şairlerinin divanlarında bulunduğunu incelemek için Farsça eserlere, Fatih'in hafızı Sultan Korkud'un Gıda-yı Ruh adlı bir saz keşfetmesinin onun

mûsikîde ne kadar üstâd olduğunu gösteren bir delil olduğu için onun eserlerine müracaat etmemi tavsiye"den ibaret görülüyor.

Hoca Abdülkâdir-i Merâgî bölümünde bir kısmını açıkladığım şekilde biz Hoca'yı kurucu olarak tanımıyoruz, fakat ondan önce gelen üstâdların bugün elde bir eseri bulunmadığı için Fatih'ten sonra gelen ve mûsikîmizin bu zamana nakledilmesine hizmet eden üstâdları sıralayabilmek için Hoca'nın yaşadığı zamanı tespit etmek istiyorum ki, bu da ortaya çıkmış gibidir.

Necib Asım'ın söylediği gibi Hoca İstanbul'a gelmemiştir. Bizim de fikrimiz budur. Gulam hikayesinde anlattığımız üzere Hoca'nın meşhur kârları ağızdan ağıza dolaşarak şehrimize gelmiştir.

Hoca'nın eserleri buraya ulaştığı zaman mûsikîde derecemiz hangi noktadaydı, yoksa hiç mi bilmiyorduk, burası meçhul...²³ Ama ulaşabildiğimiz ilk mûsikîşinaslarımızdan başlayarak bütün üstâdların biyografilerini tarih sırasına göre inceleyen bu eserin kısaltması olan *Kafîle* adlı eser için bunları bilmeye gerek de yoktur.

Bu nedenler mûsikî tarihine ait bir özelliktir ki, bu büyük iş tamamlandığında bu sorunlar da çözülecektir Safiyüddin Abdülmümin, Ebu Nasr Farabi, Şeyh Celaledin, İbni Sina, Pisagor, Kemaleddin-i İsfahani, Muhammed Lala Mısri, Seyyid Hamza gibi üstâdların tamamı yazılacak, Allah'ın izniyle bu eserin tamamlanmasına çalışılacaktır. Bu üstâdların biyografileri yabancı dillerde yazılmış olduğundan bizi çok yormayacaktır, zannediyoruz.

Bu eserin kısaltması olan *Kafîle*'ye gelince iş değişmektedir. Emni adındaki bir şairin, Burnaz Mehmed Çelebi ismiyle mûsikîde önemli bir mevkide olduğunu ve

---

²³ Fatih'in devrinden önce mûsikî teorisinin bilindiği meçhul değil bilakis kesindir. Çünkü II. Sultan Murad Han'ın asrında meşhur bir hayli musikişinas yetiştiği gibi yine o asrın en önemli üstâdlarından Ahmetoğlu Şükrullah meşhur Hoca Safiyüddin Abdülmümin'in Kitabü'l-Edvar'ını Türkçeye tercüme etmiş, Hızır bin Abdullah adlı kişi de bir Edvar-ı Mûsikî yazmıştır. Mûsikînin o zamanlar Osmanlı'da ne derecelere kadar malum olduğunu ispat etmeleri sebebiyle bilimsel ve tarihi açıdan önemi açık olan ve Osmanlı üstâdları tarafından Türkçe ile yazılmış olan mûsikî eserlerimizin en eskisi olan bu iki kitabın birer nushası kütüphanemizde mevcuttur.

Çelebi ismiyle yıllarca arayıp bulamadığımız halde, tesadüfen bir şairler antolojisinde Emni adıyla bulduğumuzu, bunların ikisinin aynı kişi olduğunu, fakat şiirde Emni, mûsikîde Burnaz Mehmed Çelebi adıyla anıldığını söyleyecek olursak hayret edilmez mi?

Araştırmalarımız sırasında öyle tuhaf olaylar meydana geliyor ki, en sabırlı adamları bile çileden çıkarır. Arkadaşımızdan şu 150-200 yıl içinde gelip geçen, daha doğrusu İkinci Selim Han zamanına kadar bütün mûsikîşinaslar hakkında bilgi veren kitapların isimlerinin verilmesini rica ediyoruz. Mûsikî tarihini son derece iyi bildiği için bilgilerine müracaat etmeye mecburuz.

Şimdi olduğu gibi sonra da yardım edecekleri, makalelerinden anlaşılan Necib Asım Bey'e teşekkür eder, yazılacak makaleler hakkındaki fikirlerini beklerim.

M. Nuri Şeyda

Abdülkâdir-i Merâğî'nin biyografisi konusunda açılan tartışma üzerine "Mûsikî Eleştirisi" adlı 19 Eylül 1314 (1 Ekim 1898) tarih ve 1518 sayılı İkdam'da yayınlanan makaledir:

Osmanlı mûsikîsi gibi kendine has bir şekilde ruha tesir eden -makamları ve akışı nedeniyle- Avrupa mûsikîsinin sınırlı nağmelerini bilen sanatçıları etkileyen mûsikî üstadlarımızın her nasılsa şimdiye kadar ihmal edilmiş olan biyografilerini içeren ve Nuri Şeyda Bey tarafından yazılan biyografi makaleleri hakkındaki eleştiri ve fikirlerime bir önsöz olmak üzere yazdığım makaleye cevap olarak yazdıkları ve 1504 sayılı İkdam'da yayınlanan makale burada ele alınacaktır.

Nuri Şeyda Bey'in övgüleri karşısında gerçekten mahcup oldum. Her zaman itiraf ettiğim kusurlarım nedeniyle bu övgüleri iltifat saymam doğaldır. İltifatlarına teşekkür ederim. Nuri Şeyda Bey makalesinde üç noktanın dikkatini çektiğini belirtiyorsa da bu fikirleri konunun tamamıyla anlaşılamadığını ispat etmekte olduğundan bu noktalar hakkındaki fikirlerimizi bir defa daha arz etmeye mecburuz.

Nuri Şeyda Bey'in makalemizde belirttiği üç hususun ilki şudur: Üstâdlar hakkındaki hurafeler ve esatirler nakledilerek günümüze kadar gelen ve hiç birisi

bilimsel ve tarihi açıdan kabul edilmeyen bir takım rivayetlere gerçek gözüyle bakılarak yazılacak biyografilerini yazmak ve hurafe bir meslek yakıştırmak abesle iştigal olduğu gibi, bu hurafeler meşhur olmaları nedeniyle yazılsa bile onları bilimsel açıdan reddetmek zamanımızın bakış açısına yakışacak bir hareket olacaktır.

Yazdığımız bu bölüme şu şekilde cevap veriliyor: Yazarlar tarafından bilimsel ve tarihi açıdan bilinmesi gereken bir kural vardır ki, bu da bir kavmin medeniyeti yazılı eserlerle incelenip doğrulanmayınca yazarın olaylara kendi fikirlerini eklemesi ve onları olduğu gibi nakletmesidir. İşte bunlar yazılır ve mümkün olursa incelenip eleştirilerek problem çözülür.

Bu iki bölüm birbiriyle karıştırılacak olursa fikirlerimizin aslında pek de açık olmadığı anlaşılır. Biz bu hurafeler esere kaydedilmesin demedik, yalnız bunların çoğunun batıl inançlar olduğunu anlatmak isteyerek, bu hurafelere dayanarak üstadlar hakkında bir fikir beyan etmenin doğru olmayacağını ifade ettik. Hatta bu hurafeler meşhur olmaları nedeni ile kaydedilseler bile bilimsel açıdan reddedilmelidirler, diyerek onların kaydedilerek incelenmesine tamamen karşı olmadığımızı, ancak hurafe oldukları açık olanların eleştirilmesi gerektiğini belirttik. Nuri Şeyda Bey ise yukarıda aynen nakledilen fikirlerinin ardından: "Fakat bu rivayet asılsızmış. O yazılınca sabit olur, ama yazar itiraz etmelidir. Hatta bu rivayetler hurafe bile olsa onları nakletmesi nedeniyle yazara teşekkür edilmelidir." diyerek şimdilik mûsikî üstâdlarımız hakkında işitilen rivayetleri yazmakla yetineceklerini söylüyorlar.

Halbuki bu rivayetlerin hurafe oldukları bugün bilinmektedir. Bunun için beklemeye gerek kalmamıştır. Bu nedenle rivayetleri nakletmek gerekli değildir.

Fikrimizi doğrulayan bir örnek olarak 1483 sayılı İkdâm gazetesindeki Hoca Abdülkâdir-i Merâğî bölümünü ele alalım: Bu bölümün büyük bir kısmını oluşturan ve Hoca'nın ölüm sebebi olarak gösterilen hikaye okuyucuların notları olmalıdır. Kısaca: Hoca çok ketummuş ve eserlerini kimseye dinletmezmiş. Gulam adlı zeki bir köleye sağır ve dilsizdir diyerek Hoca'nın hizmetine vermişler. Amaçları Hoca'nın kâr ve nakışlarını birer birer çalmakmış. Hoca pek çok denemeden sonra Gulam'ın gerçekten sağır olduğuna inanarak eserlerini onun yanında okumaktan çekinmemiş. Eserleri bu

şekilde Gulam tarafından öğrenilerek Sultan'a sunulmuş. Nihayet bir gün Hüseyin Baykara, Hoca'yı çağırarak Gulam'a eserleri okumasını emretmiş. Eserler okundukça Hoca renkten renge girmiş, onu tedavi etmeye çalışmışlarsa da vefat etmiş!...

Yukarıda anlattığımız bu hurafeyi beş on yıl önce Hoca Zekâi Efendi'den dinlemiştim. Doğruyu söylemek gerekirse o zaman "gerçek" olduğunu düşünmüştüm. Daha sonra mûsikî incelemelerim arttıkça "uydurma" olduğuna kanaat ettim. Fikrimi ispat edeyim:

Hoca Abdülkâdir-i Merâgî'ye ait olduğu düşünülen bu hikayenin aslı yoktur. Bu konuda iki delilimiz bulunmaktadır. Birincisi: Biraz sonra ispat edileceği gibi bu hikayenin tarihi bilgilere tamamen ters olmasıdır. İkincisi: Hoca'nın Makasidü'l-Elhân ve Camiu'l-Elhân adındaki eserleri ile Hoca tarafından, Hoca Safiyyüddin Abdülmümin bin Fahir el-Urmevi'nin eserlerinden olan Kitabü'l-Edvar için yazılan bir şer elimizde bulunuyor. Hoca Abdülkâdir-i Merâgî bu eserlerinde kâr ve nakışlarının mükemmel olmamasından yakınıyor. Bu da doğal değil midir? Camiu'l-Elhân adlı eserinin sonunda:

غرض نقشیست کز مابازماند

که هستی رانمی بینم بقایی

beytini yazarak şu fani dünyada ismini duyurmaktan başka bir arzusu olmadığını teessüfle beyan eden Hoca, o kadar emek vererek meydana getirdiği bu değerli eserini acaba kendisiyle beraber mezara götürmek için mi bestelemiştir? Yoksa sonsuza kadar yaşayacak –bütün mûsikî severler tarafından yapıldığı gibi- her okunuşunda kendisini rahmetle anılmasını sağlaması için mi yazmıştır? Bize göre birinci görüş göz önüne alınarak güvenilir bir fikre sahip olunamaz.

Timurleng'in hadimlerinden Şahruh Bahadır adına yazdığı Camiü'l-Elhan'ın önsözünde Hoca eserlerinden bahsettiği sırada teessüfle şunları beyan eder:

. درین علم و عمل تصانیف ساختم، آنچه در عملیات بود تصانیف سهله المأخذ که طباع

..)

عامه مردم را خوش آمد، بعض از تلامذه ضبط و حفظ بعض از آنها کردند، آنچه در ان اشکال بود

در ضبط و حفظ آنها عاجز شدند...

Bu sözlere göre Hoca, eserlerinden mûsikî bilgisi sıradan olan kimseler tarafından okunabilen parçaları meşk edebilmiş, daha güçlü olan parçalar ise daha az imiş. Onları öğrenecek yetenekte çırak bulamamış. Demek ki Hoca'nın birçok öğrencisi varmış ve herkes gibi eserlerini yaymaya çalışmış. İşte bu sayede eserlerinin bir kısmı olsun günümüze kadar gelebilmiştir.

Gerçi Nuri Şeyda Bey bu hikayeden bahsettikleri sırada: "Yazar bunu kitaplardan gördüğü ve hocalardan duyduğu gibi aynen nakletmiştir, fakat buna kendisi de güvenmeyerek kendi fikirlerini de yazmıştır. " denilse de, hikayeden sonra, kendi fikirlerini anlatan, yalnız şu cümleye rastlanıyor: "Bu hikaye aslında gerçek olmasa da çok güzel kurgulanmıştır. Zira nadir bir eseri bugün kim kime veriyor ki Hoca'yı bunun dışında tutalım. Beşyüz sene sonra bugün yaşanan bu husus, o zaman için yalan mı olur?" Peki gerçek mi diyelim? Oysa bir iki satır önce "Gerçek olmasa bile iyi kurgulanmış" olduğunu söylemekteydi. Bunların hangisine inanalım? Gerçek ise tarihi kanıtları göstermek gerekir. Yoksa bunun gibi tartışmalar akıl karıştırmaktan başka bir işe yaramaz.

Gelelim Hoca'ya ait olan hikayenin tarihi bilgilere ters olduğu fikrimizin ispatına: Bunun için öncelikle Nuri Şeyda Bey'in Hoca Abdülkâdir adlı makalesinde görülen şu bölümlere bir bakmalıyız.

"Bizim Hocalarımızdan işiterek naklettiklerimize ve hepsinin isimleriyle eserleri elimizde olan üstadların rivayetlerine göre Hoca Horasan Hükümdarlarından Meşhur Sultan Hüseyin Baykara asrına yetişmiş..."

Yine makaleden:

"Ancak şurası önemlidir ki Hüseyin Baykara H. 846 tahtta olduğuna ve 38 yıl hüküm sürdüğüne göre ölüm tarihinin H. 884 senesi olması gerekir. O halde hükümdarın asrı Fatih'in asrına denk geldiğinden Hoca gerçekten fetihten az önce veya sonra vefat etmiş ise kendisine mûsikî açısından bir zaman tespit edilirse bu bizim için yeterlidir.

Bu iki hususta bir kaç düzeltme gereklidir. Çünkü tarih kitaplarına göre Hüseyin Baykara'nın tahta geçişi H. 846 (1442/43) senesi değil, 875 (1470/71) tarihine, ölümü ise 884 (1479/80) değil, 911 (1505/06) tarihine denk gelir. buna göre 36 yıl hükümdarlık etmiştir. Hoca ise Habibü's-Siyer fi Ahbar-ı Efradi'l-Beşer adlı tarihte anlatıldığı üzere, 838 (1434/35) tarihinde vefat etmiştir. Bu da Hüseyin Baykara'nın tahta geçişinden tam 37 yıl öncedir.

Bu hakikate göre Hoca'nın Herat'ta Hüseyin Baykara'nın sarayında nedim olduğuna ve hükümdarın düzenlediği bir mecliste Gulam tarafından çalınan eserleri Hoca'nın yanında okununca kendisinin dayanamayarak bayıldığı ve daha sonra da öldüğünü anlatan hikayeye inanmayarak değerli bir uyarıda bulunmuş oluruz. ayrıca Hoca'yı asılsız bir atıftan da kurtarmış oluruz.

Bir de nakledilen tarihi bilgi ve belgelerin kaynaklarını göstermek kuralına uyulmasının mûsikîşinaslar antolojisi için kesinlikle gerekli olduğunu makalemizde belirtmiştik. çünkü bu şekilde eser bir kat daha ciddi hale gelecek ve daha şimdiden güçlü bir müdafaa teşkil etmiş olacaktır.

Nasılsa bu fikrimizin Nuri Şeyda Bey tarafından tasvip edilmediğini gördük. Avrupalı yazarların bu konuda, tarihe ait veya önemli konular hakkında önceden yazılmış eserlerin incelenmesi sonucunda yazdıkları makalelerde naklettikleri fikirlerin kaynaklarını belirtmekten çekinmedikleri ve bu uygulamanın çok faydalı olduğu fikirlerimiz Nuri Şeyda Bey tarafından doğrulanmıştır. Bununla beraber bizim için "Bu gibi önemli işlerde, çalışma sahiplerinin kaynaklarını açıklama konusunda mazur görülmeleri gerektiği" şöyle belirtiliyor:

"Bizim gibi okuyanı az, heveslisi çok bir millet içinde uzman kişilere uygun kaynak bulunması faydadan çok sorun yaratır. Niçin mi? Böyle ciddi kitaplardan bir şey öğrenmekle mücadele meydanına atılmak isteyenlerimiz, özellikle mûsikî meselesinde henüz Kenzû'l-Elhân gibi bir eseri layık olduğu şekilde incelemeyen bu önemli işe karışan gençlerimiz -elimizde mektupları bulunmaktadır- pek çok olduğundan böylelerinin sorularını cevaplamak zorunda kalan yazarın işinden alıkonulmasına neden olur."

Bu bölümden anlaşıldığına göre incelemeleri eksik olan bir kişi yazara saçma bir itiraz göndermiş olabilir. yazarların bu gibi olaylara alışkın olması gerekir. yine bu sırada belirtildiği gibi, şimdiye kadar gazetelerde yer alan meseleler üzerine her taraftan gelen itiraz makalelerinin sonuçsuz olmadığı bilinmektedir. ama insanlarda bu sorunun çözülmesi için niyet olduktan sonra ve bu tartışmalar şahsi olmadığı sürece karşılıklı fikir yürüterek çözülmeyecek sorun yoktur.

Kısaca, yazar tarafından kaynak meselesi ile ilgili olarak öne sürülen itiraz ciddi bir mazeret olmadığından bu konudaki ricamızı tekrarlıyoruz.

Üstâdların bibliyografyaları için başvuru kitapların isimlerini gösteren yazarlarımıza teşekkür ederiz. Bu kitapların bir kısmını zaten incelemiştik. uyarıları üzerine diğerlerini de inceleyeceğiz.

Dede Efendi adlı makalelerinde düzeltilmesi gereken bazı hususlara üstadla ilgili olarak yazılacak bir makalede değinileceği için şimdilik bunlardan bahsetmiyoruz.

Bundan sonra yazılacak şeyleri, elde bulunan kitaplara müracaat ederek birlikte kaleme almamızla ilgili tekliflerine gelince, görevlerim nedeniyle bunun mümkün olamayacağını belirtmek zorundayım. Kendileri makalelerini yayınlamaya devam ederlerse biz de gerekli gördükçe fikirlerimizi arz ederiz. Böyle bilimsel bir konuda fikirlerimiz çatıştı diye küsecek değiliz ya!... Gerçekten kendilerine karşı duyduğum saygı hiç değişmemiştir. Bu makalede fikirlerimi biraz daha serbest ifade edişimin sebebi ise kendilerine duyduğum saygı ve samimiyetin sonucudur.

Osmanlı mûsikîsine en önemli üstadlardan biri olan Hoca Abdülkâdir-i Merâğî hakkında bugünlerde gazetelerde yer alan bir kaç makale görüldü. Hoca ile ilgili olarak herkes bildiğini söylüyor. İkdâm idarehanesine gönderilip aynen yayınlanan makaleler de bunlara örnektir. Bundan sonraki makalemizde Hoca'nın mükemmel biyografisi ile eserlerinden bahsedilecektir.

Rauf Yekta

Hoca Abdülkâdir-i Merâgî

Necib Asım Efendi'ye

Kendileriyle daha önce hiç tanışmadığım halde fikirlerimi kendilerine takdim etmek cesaretinde bulunuyorum, şöyle ki: Bugünlerde mûsikîşinasların tezkiresinin yazılması meselesine dair İkdâm gazetesinde yayınlanan makalelerin birisinde üstad Abdülkâdir-i Merâgî'nin hangi asırda yaşadığının bilinmediği açıklanıyordu. İkdâm'da kendileri tarafından yayınlanan makalede de Hoca Abdülkâdir-i Merâgî'den bahsedildiği dikkatimi çekti. bunun üzerine biraz düşündüm. Hoca Abdülkâdir-i Merâgî ismini bir zaman okumuş ve görmüş gibi oldum. "Eve gidip tarih kitaplarına bakayım" dedim. Dün akşam eve gelir gelmez, antika değeri olduğunu düşündüğüm ve bu nedenle titiz bir şekilde sakladığım bir tarih kitabım vardır ki, memleketimizde matbaanın kurucusu olan İbrahim Müteferrika'nın 1142 (1729/30) yılında Darü't-tıbaatü'l-Amire'de bastığı Tarih-i Timur-ı Güranlı Nazmizade adlı tarihtir, hemen karıştırdım. Kitabın 117 ve 118. sayfalarında Timurleng'in hükümdar olduğu zamanda yaşayan hükümdarlar, vezirler, alimler, hafızlar, mûsikîşinaslar v.s. yazar tarafından anlatıldığı sırada vaktin hafızı hakkında bilgi veriliyor. Aynen: "... Abdülkâdir-i Merâgî olup mûsikîde tekti." ibaresi bulunuyor.

Verilen bilgiler içinde Hoca Abdülkâdir-i Merâgî'den bu kadarlık bahsedilmiştir. Buna bağlı olarak Abdülkâdir-i Merâgî'nin Timurleng asrında hayatta olduğu ve değerli bir mûsikîşinas olduğu anlaşılıyor, vefatına ve biyografisine dair başka bir kayda rastlanmıyor.

Ceride-i Mehakim İdaresi Baş Katibi

Abdülhakim Hakkı

Hoca Abdülkâdir-i Merâgî

Şark mûsikîsinin müstakil bir sanat olarak kabul edildiği zamandan başlayarak asrımıza kadar ne kadar ilerlediğini, bu mûsikîye kimlerin nasıl hizmet ettiğini anlamak için mûsikî tarihine bakılacak olursa adı bu sayfanın başlığını süsleyen Hoca Kemaleddin Abdülkâdir bin Gaybi'l-Hafizü'l-Merâgî kadar bu sanata hizmet eden bir üstadın daha yetişmemiş olduğu anlaşılır.

500 sene önceden beri unutulmayan eserlerin bestekarı, kütüphanelerde saklanan mükemmel eserlerin yazarı, Hoca Abdülkâdir-i Merâgî hicri sekizinci asrın ortalarında İran'ın Azerbaycan eyaletinde Nasuriddi'n-i Tusi'nin inşa ettiği rasathane ile ünlü Meraga adlı kasabada doğmuştur.

Babası şair Gıyaseddin Gaybi'dir. Babası çeşitli ilimlerde, mûsikî konusunda bilgi sahibiydi. Hatta Abdülkâdir-i Merâgî eserlerinin birinde babasından söz ederken:

(در انواع علوم شتى يد طولى ومرتبہ اعلى داشت، خصوصا درين علم و عمل همانا كه كسى

بدو نرسیده و غالباً نرسد)

demesine bakılırsa mûsikî açısından çok bilgili olduğu anlaşılır.

Babası, Abdülkâdir-i Merâgî'nin iyi bir hafız olmasını da istemiştir. Oğlunun çok güzel bir sesi olduğunu görünce bu isteği daha da artarak iyi bir eğitim alması için çalışmıştır.

Hoca Abdülkâdir-i Merâgî Makasîdü'l-Elhân fi İlmi'n-Nağam ve'l-Evzan adlı kitabında kendi eğitiminde babasının ne kadar etkili olduğunu şöyle anlatmaktadır:

(چون بحال این بنده ضعیف فقیر حقیر اهتمام تمام و شفقتی مالا کلام داشت، و در اصناف

علوم تعلیم و ارشادمی فرمودند، خصوصا درین فن که بیمن همت مبارکش خیرت و مهارت و تصرفات درین علم و عمل بمرتبہ رسید که بر عالمیان واضح و لایح شد، و غرض آن حضرت از

لميم بنده درين فن آن بود که چون قرأ نرا حفظ کردم، خواست تا معرفه نغمات کما ینبغی معلوم این
تع

بنده کردد، تا تلاوت قرآن بنغمات طيبه کنم و آن از سر وقوف باشد.)

Hoca'nın mûsikî bilgisinden ve kabiliyetinden bahseden İran tarihçileri devrin en iyi üstadı olduğunu belirtirler. Handmir, Hoca hakkında kısaca:

(ودر علم موسیقی وادوار هیچ کس از ابنای روز کار باوی خیال مساوات پیرامن خاطر نمی
کذاشت)

demektedir.

Yine bu tarihlerin aktardığına göre Hoca mûsikîden başka, okuma (kıraat) sanatında ve şiirde de çok değerliymiş.

Güzel sanatların her dalı için yetenekli olduğu anlaşılan Hoca, yine Handmir'in:

(ودر نوشتن کتابه بقاع خیر ید بیضامی نمود)

cümlesiyle yazısının güzelliği övülmektedir.

Abdülkâdir-i Merâgî, babasının vefatından sonra Meraga kasabasını terk ederek seyahate çıkmış ve Tebriz'e uğramıştır. 745 (1344/45) tarihinden 813 (1410/11) tarihine kadar Irak'taki İlhanlılar Devleti'nin 3. hükümdarı olan ve 776 (1374/75) yılında tahta geçen Sultan Hüseyin B. Şeyh Üveys o sırada Tebriz'de bulunuyormuş. Abdülkâdir-i Merâgî'nin şöhretini duyarak onu huzura çağırılmış.

778 yılının şabanü'l muazzamın 28. gününde (10 Ocak 1377) hükümdar şeyh Kecec-i Tebrizi ve Emir Şemseddin Zekerriya mûsikîşinas Safiyüddin Abdülmümin, Kitabü'l-Edvar ve Şerefiyye adlı eserlere şerh yazmış olan Celaledin Fazlullah el-Ubeydi ve Saadeddin Kuçek, Ömer tac-Horasani ve Hoca Radyüddin Rıdvanşah ve üstad Ömer Şah gibi devrin ileri gelenlerinden oluşan bir meclise Hoca Abdülkâdir-i Merâgî de davet edilmişti.

Tartışma mûsikî bestelerinin hangisinin daha zor olduğu konusuna geldi. Biraz sohbetten sonra devrin bakış açısına göre nevbet-i müretteb adı verilen parçaların

bestelenmesi en güç eserler olduğuna karar verilerek Bir nevbet-i mürettebin bir ayda bile bestelenemeyeceği hususunda fikir birliğine varıldı. Bunları işiten Hoca Abdülkâdir-i Merâgî bir anda galeyana gelerek:

- Siz ne diyorsunuz! Bir ayda bir değil, tam otuz tane bestelenebilir.

iddiasında bulundu. Meclistekiler hep birden buna itiraz edince, Hoca tekrar dedi ki:

- İddiamı her zaman ispata hazırım. Madem ki sözlerim iddia kabul ediliyor, ramazandan önce her gün bir Nevbet-i Müretteb yazarak huzurunuzda olacağım ve arefe günü otuz adet eseri sırasıyla tekrarlayacağım.

Mecliste bulunan devrin şairleri ve musannifleri ile Hoca Rıdvanşah bu iddiayı gerçekleştirmenin imkansız olduğunu açıkladılar. Tebriz'in en önemli mûsikî üstadı olan Hoca Rıdvanşah şu sözleri ilave etti:

- Hoca Abdülkâdir-i Merâgî belki de eski bestelerini bize yeni diye okuyacak olabilir.

Hoca Abdülkâdir-i Merâgî buna şöyle cevap verdi:

- Her gün bestelenecek beyit ve şiirleri siz belirleyin. Yine her gün yapılacak bestenin usul ve makamına siz karar verin. Böylece hiç bir şüpheye yer kalmayın.

Bunun üzerine Sultan Hüseyin her güne ait beyitlerin Şeyh Kecec, Emir Zekeriya, Celalledinü'l-Ubeydi ve Hoca Selma-ı Saveci tarafından belirlenmesine karar verdi. ayrıca ramazanın birinci gününde okunacak şiirlerin kendi adına mahsus olarak hemen o mecliste düzenlenmesini, 5 kıta olmasını ve ilk 4 kıtasının Hüseyini makamında olmasını ve son kıtasının ise 12 makamı ve 6 avazı içermesini emretti. Bunun üzerine 5 kıta, mecliste bulunanlar tarafından söylenerek Hoca'ya iletildi. Celâleddin-i Ubeydi'nin eseri olan ilk kıta elimizde mevcuttur:

ايا اكرم الناس كن دائما
على البر والعدل والاهتدا
سعادتنا اليوم فى مقدم
لسلطاننا خير اهل الورى

Biraz düşündükten sonra istenilen nevbet-i mürettebi belirlenen usul ve kurallara tamamen uygun şekilde hemen besteleyerek okuduğu için Hoca Abdülkâdir-i Merâgî'nin yeteneğini takdir etmek gerekir. Meclistekilerde uyanan hayret Hoca okumaya devam ettikçe alkışa dönüşmüştür. Eser tamamlanınca herkes Hoca'yı tebrik etmiştir. Hükümdar da Hoca'ya ihsanda bulunmuştur.

Hoca Abdülkâdir-i Merâgî her gün yazılıp kendisine verilen ve mûsikî kuralları belirlenen beyitleri hemen besteleyerek yukarıda bahsedilen meclise her gün okumaktaydı. Arefe günü gelince bir aydır bestelediği eserleri baştan sona okudu. Zaten mûsikîye ilgisi olan Sultan Hüseyin bu olaydan sonra kabiliyeti anlaşılan Hoca'yı meclisinden ayırmadı.

Sultan'ın ölümünden sonra yerine geçen kardeşi Şeyh Üveys de Hoca'ya çok hürmet etmiştir. Timurleng 788 (1386) tarihinde Azerbaycan'ı işgal edince, Ahmed Celayiri kaçarak Bağdat'a gitti. Hoca da beraberinde Bağdat'a geldi. Timur'un 794 (1391/92) de Bağdat'ı fethetmesiyle Ahmed Celayiri oradan da kaçarak Yıldırım Beyazid Han'a sığındı.

Timur, Bağdat'tan sonra Semerkand'ı ele geçirmiştir. Alman tarihçi Handmir'in sözlerine göre²⁴ Hoca Abdülkâdir-i Merâgî de bu sırada oradaymış.

Abdülkâdir-i Merâgî, Timur'un 3. oğlu Mirza Miranşah'ın nedimlerine katıldı. Miranşah, Timur'un aleyhinde hareketlerde bulunduğu için Timur onun nedimlerinin hepsinin katlini emretti. Hoca ise firar ederek kurtulmayı başardı.

Uzun zaman geçtikten sonra heyecan içinde yaşamaktan bıkmış olmalı ki, Hoca her şeyi göze alarak tarihçi Handmir'in tabiriyle Timur'un güneş ışığı kadar sınırsız askerlerine doğru yöneldi. Bir gün sokakta Timur'a rast gelerek onun dikkatini çektiğini görünce bağırarak Kur'an okumaya başladı. Abdülkâdir-i Merâgî'nin bu hali Timur'u gülümseterek, Timur:

(ابدال زيم چنك در مصحف زد)

²⁴ Osmanlı Devleti Tarihi, Cilt 2, sayfa 35.”

mısrasını okudu ve Hoca'yı affederek, ona ihsanda bulundu. Timur'un zalimliği kadar bilimadamları ve sanatçılara saygısının bir göstergesi olarak yanından ayırmadığı sanatçılar zümresine Hoca'yı da dahil etti.

Hoca durmak oturmak bilmeyen Timur'un yanında sürekli seyahat etmekten bıkmıştı. Timur'un hüküm sürdüğü ve alim ve sanatçıların şehri olarak bilinen Semerkand'a yerleşmek isteyen Hoca korkusundan bu isteğini Timur'a bir türlü arz edemiyordu.

Timur'un 800 (1397/98) yılında Hindistan'a yaptığı seferi fırsat bilen Hoca bu seyahate dayanamayacağını bu nedenle Semerkand'a gitmesine izin verilmesini istedi.

Timur, Hoca'nın bu isteğini kabul ederek divan katibi Şemseddin'e Hoca'yı Semerkand alimlerine tavsiye eden bir nişan yazmasını emretti.

Bu nişanın bir kopyası Hoca'nın Makasidü'l-Elhân adlı eserinin sonunda bulunmaktadır. Nüshası ender bulunan bu kitap Hoca'nın el yazısı ile yazılmıştır. Bu nedenle paha biçilemez bir eserdir.

Çok değerli bir eser olan ve aşağıda nakledilen nişandan da anlaşılacağı üzere Timur tarafından Hoca'ya çok güzel iltifatlarda bulunulmuştur ki bu kadirşinashlığın Timur gibi bir kimsede bulunması insanı hayrete düşürür.

(صورت نشان امیر جهانگیر امیر تیمور کورکان درباب سپارش)

(حضرت خواجہ باہل سمرقند نوشتہ بانشای مولانا شمس الدین منشی)

” فضلاى آفاق و فصحاى عصر على الاطلاق تخصیص افاضل و اکابر سمرقند“

” بدانند، مؤلف نغمات طیبہ و مصنف تألیفات مستعذبہ مستطربہ اصول اختراع،“

” درازل ازال تلفیق ابعاد طبقات ادوار و ترتیب مقادیر ایقاع لیل و نہار“

” بحکمت بالغہ (وربك یخلق ما یشاء) باظهار رسانیده، درمقسم دوکاه (وهدیناه النجدین)“

” هر کسرا از خواص انام و مستعدان ایام (اولئک الذین انعم اللہ علیهم) بتوفیق قطع“

” مسالک حجاز توجه بصوب کعبہ) کمالات بمقتضای (تؤتی الحکمة من یشاء) ارزانی“

” داشته که درعالم تشخصات مظاهر عنصری که (یؤت کل ذی فضل فضلہ) بر مثال“

” نفوس قدسیہ مطلع فیضان انوار... ربانی و بدایع لطایف صمدانی می باشند“

” و بدین واسطه چون فیض عمام مشهور آفاق، چون بدر تمام منظور احداق“
” می شوند و (ذلك فضل الله يؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم) هر آینه ترجیب“
” و ترجیب و استحسان و اعلای شان و رفع مکان و تشهیر مآثر و فضایل چنین مستعدان“
” بر سلاطین روزگار و خواقین رفیع مقدار واجب بود، و مقصود از سیاق این“

حمیده و کمالات سدیده | جناب مولانای اعظم قدوة الفصحا
” کلمات شرح خصال

” فی العالم، او حد زمان نادره | جهان:

وار مثل او نیامد در وجود

” آنکه دراد

و آنکه بر مجموع موسیقی شناسان پادشاست

” از صفی الدین که کویدزانکه پیش فضل او

صد چو فیثاغورث استاد یونانی کداست

” زهره چون چنک از خحالت سر به پیش افکنده است

تا جهان از صیت صوت دلنوازش پر صداست

” در حجاز از زمره | دانش چنین کامل که دید

نی مخالف شد سخن همتاش در عالم کجاست

” چون ضمیرش کوکی از مشرق رتبت نتافت

چون وجودش شعبه | از روضه | دانش نخاست

” و آنکه از تأثیر ساز روح بخشش در عراق

هچو بلبل کار عشاق صفاهان با نواست

” هم اشارتش بنور علم مصباح نجات

هم عباراتش زفرط لطف قانون شفاست

” من چکد از لفظ در بارش زلال سلسبیل

آبداری | سخن بین لاجرم مخصوص ماست

"استاد البشر محسود الافاضل محمود الخصايل مولانا كمال الملة والدين (عبدالقادر)"
 "رفع الآله معارج اقداره وقرنت بانجاج... شرايف اعصاره است، آنكه،"
 "صدای صیت کمالات او صخره | صماء شنیده و تا ارغنون ساز دواير افلاك"
 "نهفت سراير دلهاى عشاق رادر پرده | راست نوامى دهد، درقانون فن موسيقى كه"
 "از علوم رياضى است مثل مستعدى زبان بنغمه سرايى نكشاده است:
 "زدست خحك آواز عود اوزهره على الدوام خورد كوشمال چون طنبور"
 "بكه خواندن قرآن بعقل جان بنخشد چنانكه نغمه داود درادای زبور"
 "واوضح تبياناً و اوضح لهجة، واعظم برهاناً و اكرم موردا، واحسن اخلاقاً"
 "والطف شيمه، واطيب اعرافاً و اشرف محتدا،... ايكار مبرقع افكار نكارينش"
 "بصفت حورعين كامثال لؤلؤ مكنون اتصاف يافته و چهره | خجته سيمای لطايف"
 "الفاظ مبارکش درسلك خطاب (افسحر هذاام انتم لاتبصرون) منتظم كشته"
 "عباراته فى النظم والنثر كلها، غرايب تصطادالقلوب بدايح، تا طفل غنچه درمهد"
 "زبرجدى به تنسم رياح ربيعى مبتسم است، بلبلى خوش الحان ترازو دركلزار معانى"
 "مترنم نشده، بدین سبب چون آفتاب جهان تاب مشهور و چون سخن"
 "مذكور هر زبان كشته است:
 "خجل از لذت شهد سخنش آب حيوه
 واله از نكهت انفاس خوشش بادشمال"
 "هم هنر شرف رتبت ازوبسته لوا
 هم سخن را نظر فكرت او داده جمال"
 "آنله تاباغ جهانست چنين نشانده است
 دست دهقان ازل درچمن فضل نهال"
 "و با وجود هيات مطبوع و طبيعت موزون و كمال فصاحت و بلاغت رعايت رسوم"
 "ملازمت و آداب مجلس بروجهى ملكه | ذات ملكى الصفات اوست كه درنور قرص"
 "آفتاب نكته اعتراض پيدا توان كرد و درمايده | پر فايده | نعمت محاسن خصال او"
 "پيدا نتوان كرد، لقد جاء اقسام الفضائل كلها، فامسى وحيدا فى فنون الفضائل،"

” فلا جرم منظور نظر رللہفت و مخصوص حضرت فردوس حصرت(?) داشته“
” بتقرب تام و خصوصیت مالا کلام فائق و فایز کردانیده شد و چون مستحق صنوف“
” عنایات خسروانہ است همکنان برین جملہ محقق شناسند و در استرضای او کوشند“
” وانحاج مطالب و تحصیل مأرب او بجای آورند و تعظیم او واجب شناسند و شکر“
” او مؤثر دانند تحریراً فی غرہ رجب المرجب سنہ ثمانمائۃ.“

بمشافہہ حضرت خاقانی

مرقوم کشت

Onur nişanını alan Abdülkâdir-i Merâgî, Semerkand'a yerleşmiştir. Hoca'nın şöhreti Senerkand'da da bilindiği için bütün alimler onu ziyarete gelmişlerdir.

Hoca Semerkand'da kaldığı sürece bütün meşhur mûsikîşinaslar ona saygı göstererek, sorunlarını danışmışlardır.

Bir gün Hoca Semerkand'ın alimlerinden Hoca İmadeddin Abdülmelik, Hoca Kemaleddin Abdülevvel, Emir Seyyid Şerif ve Mevlana Numanüddin-i Harezmi ile bir mecliste sohbet ederken mûsikî üstadlarından Nasrullah-ı Kaani elinde bir kitapla meclise geldi. Hoca, kitabın neden bahsettiğini sordu. Nasrullah-ı Kaani:

- Safiyüddin Abdülmümin'in yazdığı Kitabü'l-Edvar'a şerh yazdım. Hoca kitabın rastgele bir sayfasını açınca tellerin taksimi konusuna tesadüf etti. Yazarın bu konudaki bazı fikirlerinin düzeltilmesi gerektiğini gören Hoca musikşinasları her zaman meşgul eden bu sorunu izah ve ispat etti. Bunun üzerine kitabın şerhini yapan Nasrullah-ı Kaani de Hoca'ya teşekkür etti.

807 (1404/05) yılında Timur'un vefatı üzerine dört oğlundan Muiddin Şahrüh, Hoca'yı meclisine dahil etti.

Hoca, Şahrüh adına yazdığı Camiü'l-Elhân adlı eserini 818 yılının seferinin 3. cumartesi günü (11 Şubat 1423) tamamlamıştır. Kitabın sonunda şu beyit vardır:

غرض نقشیت کزما بازماند
که هستی را نمی بینم بقایی

Abdülkâdir-i Merâgî'nin, Sultan Mehmed Han devrinde İstanbul'a geldiği rivayet edilmektedir, fakat bu rivayet güvenilir değildir. Çünkü Hoca'nın vefatı 838 (1434/35) yılındadır, ama bu tarih İstanbul'un fethinden tam 18 sen öncesine denk gelir. Ancak Makasidü'l-Elhân isimli eserinin önsözünde eseri Sultan Mehmet adına yazdığı düşünülürse, Hoca'nın Osmanlı'nın başkenti olan Bursa'ya kadar gelerek eserini padişaha takdim ettiği anlaşılır. Hoca'nın İstanbul'a geldiği rivayetinin de buradan doğduğu düşünülebilir.

Abdülkâdir-i Merâgî eserlerinden birisi de, Abbasi halifelerinden Müstasım zamanında Bağdat'ta yaşayan mûsikî üstadı Hoca Safiyüddin Abdülmümin bin Fahir el Urmevi'nin eserlerinden Kitabü'l-Edvar için yazdığı Farsça şerhidir. Yazılış tarihi kitabın sonunda belirtilmemişse de şerhte Camiü'l-Elhân ve Makasidü'l-Elhân isimlerinin geçmesine bakılınca, şerhin bu kitaplardan sonra yazıldığı anlaşılır.

Hoca'nın pek çok eserinde, Şüpheli görülen konular için Kenzü'l- Elhân'a başvurulmasını tavsiye etmesine bakılınca en önemli eserinin Kenzü'l-Elhân olduğu anlaşılır.

On yıldır bu kitabı aramamıza rağmen bulunamamıştır. Bu kitapla ilgili bilgi sahibi olanların bize ulaşmaları rica olunur.

Abdülkâdir-i Merâgî'nin ud çaldığı da bilinmektedir. Tezkiretü'ş-Şuara adlı eserde meşhur Şahrüh'tan bahsedilirken Hoca hakkında da şu sözler söylenmektedir:

” کویند چهار هنرمند دریای تخت شاه رخی بوده اند که ذکر ایشان در آفاق مشهور است،
و در ربیع مسکون مثل خود نظیر نداشته اند: (خواجه عبدالقادر مراغی) در علم ادوار و موسیقی،
(یوسف اندکانی) در خوانندگی و مطربی، (استاد قوام الدین) در معماری و هندسی و (مولانا خلیل)
مصور که معمر ثانی بوده...”

Hoca'ya ait olan ve daha önce anlattığımız rivayeti doğrulamak amacıyla 1526 sayılı İkdam gazetesinde yayınlanan yazıda, olayın Timur'un oğlu Mirza Baykara -ki Hoca'nın çağdaşıdır- zamanında cereyan etmiş olma ihtimaline değinilmiştir. Buna cevaben deriz ki:

Gerçi Abdülkâdir-i Merâgî, Baykara'yla çağdaş ise de onunla tanıştığına dair tarihi bir bilgi yoktur, fakat Hoca'nın Timur'un vefatından sonra oğlu Şahruh'un mahiyetine dahil olduğu tarihçi Handmir'in tarihinde görülen

(خواجه عبدالقادر بعداز فوت صاحبقران کیتی سنان در ملازمت پادشاه عالیمکان ” شاه رخ “
بسر میبرد، تا در سنه ۸۳۸ بواسطه طاعون آهنگ سفر آخرت کرد)

ibaresinde açıkça belirtilir.

Abdülkâdir-i Merâgî'nin Camiü'l-Elhân ve Makasîdü'l- Elhân adlı eserleriyle, Safiyüddin Abdülmümin'in Kitabü'l- Edvar adlı eseri için yazdığı şerhte açıkladığı teorileri incelenecek olursa Doğu mûsikîsinin ne kadar zor olduğu ve akli kurallara dayandığı görülür.

Hoca'nın, Farabi, İbn-i Sina, Safiyüddin Abdülmümin gibi alimlerin teorileri hakkında bilgi veren eserleri incelendiği ve bu eserlerde görülen bazı karışıklıkların sebeplerini açıklayarak düzelttiği, kendi eserlerinin mükemmel olmasından anlaşılmaktadır. Kutbüddin Şirazi'nin Dürettü't-Tac fi İzzeti'd-Dibac adlı ansiklopedi tarzında yazdığı kitabın mûsikî ile ilgili bölümünde üstadların yazıları hakkında bazı itirazların bulunduğunu gören Abdülkâdir-i Merâgî, bu itirazların doğru olmadığını ispat etmiş ve Şirazi'nin bu itirazlarının sebebinin de mûsikî alanındaki yetersizliği olduğunu şöyle beyan etmiştir:

سلطان العلماء مولانا قطب الدین شیرازی نوراه مرقدہ اگر چه در انواع علوم کامل و ماهر بوده و ید
)

و مرتبه اعلیٰ داشته این معنی واضح ولایح و اظهر من الشمس است، اما تحقیق این فن بآن میسر
طولی

شود که جامع باشند بین العلم والعمل مع الذوق، و آن صاحب کمال غالباً بعملیات این فن اشتغال

نموده لاجرم سخنان او شاهد است برین معنی...)

Hoca'nın ilmi ve teorik bilgisinden bahsedecek olursak söz uzar. Eserlerinin içerikleri hakkında söylenecekler ve mûsikî teorilerimizden, daha sonra yazacağımız bir yazıda yer vereceğimizi belirterek, burada üzerinde durmuyoruz.

Eskiden mûsikî nağmelerinin kaynağının gezegenlerin dönüşünden meydana gelen güzel sesler olduğu düşünülürdü. Mûsikîye "dönüş ilmi" denmeside buna sebep olarak gösterilirdi. Yazarlar bunula yetinmeyerek, makamları burçlara, daha tuhafı dört unsura bağlamaya ve her makam için bir teganni zamanı belirlemeye çalıştıkları ve hatta bu hurafelerin en önemli bilgiler kabul edildiği halde Hoca'nın yazılarında bu hurafelerden hiç bahsedilmediği görülür.

Şimdiye kadar Hoca'nın eserlerinde verilen bu önemli bilgilere dikkat edilmemiş ve eserleri kütüphanelerde unutulmuştur.

Hoca'nın eserlerindeki konular bugüne kadar değerlendirilmiş olsaydı Şark mûsikîsinin ne demek olduğuna bir türlü akıl erdiremeyen Avrupalılara gösterebileceğimiz Osmanlı mûsikîsinin mükemmel bir teorisi elimizde bulunurdu. Ama Hoca'nın eserlerinin bugün her konuda yapılan bilimsel incelemelere konu olacağından şüphe etmemekteyiz.

Daha önce de söylediğimiz gibi Hoca Abdülkâdir-i Merâgî'nin mûsikî kitapları her nasılsa bizim mûsikîşinaslarımızın dikkatini çekmediği halde birçok Avrupalı mûsikîşinasın eserlerinde Hoca'dan Doğu mûsikîsinin en büyük üstâdı olarak bahsedilmiştir.

Hoca'nın eserleri Avrupa kütüphanelerinde bile bulunuyor, Felemenk'te Leiden şehri darulfunununun kütüphanesinin 1061 numaralı cildinde Hoca'nın bütün eserlerini içeren bir kitap bulunmaktadır. Kütüphane fihristinde de bu rakamın karşısında Arap harfleriyle (*Kitabu Makasıdı'l-Elhan fi İlm-i Telifi'n-Negan ve'l-Evzan*) ibaresinin yazılı olduğu görülür.

Avusturya mûsikîşinasından olan ve 1850 yılında Viyana - Baden'de vefat eden Kieseppetter adlı kişinin "Arapların Mûsikîsi"²⁵ adlı eserinde; Hammer, Hoca'nın eserleri içinde önemli bulduğu kısımları Almancaya tercüme ederek yazara vermiş ve Kiesswetter de eserinde Arap mûsikîsi hakkında verdiği açıklamalarda bu tercümeyi kaynak olarak kullanmıştır.

Berlin darülfununu öğretmenlerinden Helmholtz da Mûsikînin Nazariyat-ı Fizyolojikiyesi adlı eserinin 372. sayfasında Abdülkâdir-i Merâğî'nin eserlerindeki teorileri incelemiştir.

Nuri Osmaniye camisi yakınındaki kütüphanede mûsikîden bahseden Nakavetu'l-Edvar adlı Farsça bir kitaba rastlamıştık. Ön sözünden yazarının Abdülaziz bin Hoca Abdülkâdir olduğu ve kitabın Sultan Muhammed Han adına yazıldığı anlaşılıyordu. Demek ki Hoca'nın 838 (1434/35) yılında vefat ettiği düşünülürse, İstanbul'a geldiği anlaşılıyor. Yine aynı kütüphanede Makasidü'l-Edvar adlı bir kitap daha bulunuyor ve Hoca'nın oğlu tarafından yazıldığı, ön sözünden anlaşılıyordu.

Hoca'nın 813 (1410-11) yılında yazdığı Camiü'l-Elhân adlı eserinin sonunda Nureddin Abdurrahman, Nizameddin Abdurrahim adlarında iki oğlu olduğu ve bestelediği kârlarını meşk edecek, bildiklerini öğretecek kimse bulamadığını ve oğullarının yetenekli ve öğrenmeye hevesli olmalarını istediğini belirtmesine bakılınca Abdülaziz'in, Hoca'nın en küçük oğlu olduğu ve 813 yılından sonra doğduğu anlaşılır.

Eserlerini öğrenecek kimsenin olmamasına üzüldüğünü ve oğullarının mûsikî eğitime özen gösterdiğini yazdığı sırada oğullarına gösterdiği şefkat, Hoca'nın eserlerini saklayarak kendileriyle birlikte mezara götürmek sevdasında olanlara bir ders verecek yapıya sahip olduğunu gösterir. Bu bölüme aynen yer veriyoruz:

(وجود درین علم، کسی دیگر نیافتم که اوراقابلیت تکمیل این علم و عمل باشد تا بتعلیم او اشتغال نمایم لاجرم تصانیف که در عملیات ساخته بودم و سالها دران سعی بلیه بتقدیم رسانیدم اکثر آنها مستورماند و مشهور نشد، نه يك دري که هر دم هزار باد دري ! اکنون حق سبحانه و تعالی

²⁵ Die Musik der Araber nach originalquellen, etc. (La musique des Arabes, d'après les sources originales avec un avant-propos, parle Baron de Hammer – Purgstalt.)

زاندن بخشیده است؛ امیدوارم که قادرمطلق کمال توفیق رفیق ایشان گرداند و سعادت دوجہانی بر
فر

ایشان نیز کرامت فرماید، ودرین ایام کہ این کتاب را تألیف کردم فرزند اعز واکرم (نورالدین
عبدالرحمن) درسن دوازده سالگی وفرزند عزیز (نظام الدین عبدالرحیم) درسن ہفت سالگی بود،
حالیابندہ زاد کانرا بحضرت خالق بی زوال تعالی شانہ و توالی احسانہ سپردہ ام، وازان تضرع
کرده ام کہ ایشانرا بعداز توفیق ایمان و اسلام بتکمیل این فن موفق گرداند، وحالیابتعلیم و تربیت
ایشان اشتغال نموده ام، ہر روز بعد از تلاوت کلام الہی ودرہر علم، بعلم و عمل این فن مشغول
می شوند امید کہ حق تعالی مدد فرماید و ایشانرا درعلوم خصوصاً درین علم و عمل خبیرت و
مہارت تمام حاصل شود.)

Abdülkâdir-i Merâgî'nin güya, eserlerini kimseye öğretmemek fikrinde
olduğunu gösteren hurafelere karşı Hoca'nın yukarıdaki sözleri delil niteliğindedir.

Abdülkâdir-i Merâgî'nin, ud-nevazlıktaki usta olduğu gibi, sesinde gayet güzel
olması Abdülkâdir-i Merâgî'yi bu yönde adıyla ünlenmesine neden olmuştur. Ud dışında
diğer mûsikî aletleriyle ilgili olduğu ve bir kaç tür saz icat ettiği eserlerinde yazılıdır.

Bunların en ilginç çeşitli parçalardan imal edilmiş çini kaselerden oluşan bir
muski aletidir. Makasdü'l-Elhân adlı kitabının sonunda bu aletin resmini çizerek nasıl
çalındığını açıklamıştır.

Hoca bu sazı Tebriz'de ikamet ettiği sırada icat etmiş ve İlhanlı hanedanının 3.
hükümdarı Sultan Hüseyin Celayiri'ye takdim ederek ilk defa onun huzurunda çalmıştır.
Hükümdar bu ahengi ve Hoca'nın başarısını takdir ederek mecliste bulunan şairler de
üstâdı takdir kıtalarıyla tebrik etmişlerdir. Bunlar arasında Kemal Hocefendi ile Şeref
Rami de olduğu için Hoca'nın biyografisinde bu isimlere sırasıyla yer verildi.

کمال دولت و دین مقتدای اهل هنر

زہی رسیدہ ہنر از وجود تو بکمال

وجود تست سراپا کمال فضل و ہنر

وزان وجود نموده کمال استکمال

نظم قوایم اصوات

بصوت تست

بساز تست قوام مجامع افضال

مقام که بنواخت عود را چنکت

دران

نوای نغمه داود را نماند مجال

بنان تو بییان معانی ادوار

کنند منتظم ادوار چرخ را اطوال

دران مقام که داری سر نوازش عود

بنغمه حل کنی ادوار را همه اشکال

چو آفتاب در آفاق رو شنست که نیست

کمال ذات ترا بر سپهر فضل همال

حرام نیست بقانون عقل اگر کویند

که دل نوازی ساز توهست سحر حلال

خیال عقل تصور کند نظیر ترا

زهی تصور باطل زهی خیال محال

=====

آواز کاسه تو این بنده شنید

وز طعم لطیفش بناها بر سید

کاسه دیده که بیننده ماست

تا کاسه دیده هست مثل تو ندید

HOCA ABDÜLKÂDİR-İ MERÂĞÎ'NİN ESERLERİ

Abdülkâdir-i Merâğî'nin eserlerinde meşhur olan nağmelerindeki düzen ve incelik diğer üstâdların hiç birinde görülmez. Eski mûsikî ile ilgilenen bir kişi, Hoca'nın kârlarını -özel bir tavırla okunmak şartıyla- ne zaman duyacak olsa hemen tanır. Bu eserlerde zamanımızın kıvraklığını aramamak ve bazı üstâdların yaptığı gibi bunları düz, sade bularak eleştirmemek gerekir. Bu, müsedeki bir vazunun süslerini sade bularak, ona yeni süsler eklenmesine benzer ki, şüphesiz münasebetsiz bir harekettir.

Bize göre Hoca'nın eserleri meşhur hattat Şeyh'in yazısına benzetilebilir. Sahip olduğu tavır asla taklit edilemez. "İtri"lerin, "Dede Efendi"lerin eserlerinde görülen incelik ise Rakım'ın Hattı'ndaki güzelliğe benzer.

Nuri Şeyda Bey'in 1483 sayılı İkdâm'da yazdığı makalede, Hoca'nın eserlerinden şöyle bahsedilir: Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan bir yazma cildin tamamen Hoca'nın kârlarıyla dolu olması, bunlardan 20-25 kadarının bestesinin zamanımıza kadar gelebilmesi nedeniyle Dede Efendi gibi Hoca'nın da zamanında pek çok eser meydana getirdiği anlaşılır.

Bu fikirler düzeltilmeye muhtaçtır. Nuri Şeyda Bey'in ifade ettiği "cilt" kütüphane defterinde 3652 numaralı kitaptır. Bu eser, mûsikî eserlerinin yazılması amacıyla İstanbul kütüphanelerini dolaştığım zaman dikkatimi çekmişti. Bu eser gerçekten baştan başa Hoca'nın kârlarıyla doludur, ama bunlardan 20-25 tanesinin değil bir tanesinin bile bestesi bugün kimse tarafından bilinmemektedir.

Zaten Hoca'nın eserleri olarak bildiğimiz kârlar, nakışlar, semailer hakkında bildiğimiz şudur: Daha önce değindiğimiz kitaba, Hoca'nın eserlerini içeren bir kütük gözüyle bakar ve Hoca'nın bestelediği kârların o kitapta görülen tarzda olması gerektiğini düşünürsek, aşağıda vereceğimiz eserlerin hiçbirinin orada bulunmaması gerektiği açıkça anlaşılır ve kitapta bulunan kârların arasındaki terennümlerin de tamamen başka bir tarzda düzenlenmiş olması gerektiği reddedilemez. Acaba bu eserler yazarın üstadlarından bazıları tarafından-eski mûsikîyi taklit amacıyla- bestelendi de Hoca'ya mı mal edildi. Mesela günümüz üstadları tarafından Abdülkâdir-i Merâğî'nin eseri olduğu açıklanan evc makamında Heva-yı bağ kârı elimizde bulunan eski bir

kitapta "kâr-ı Hevayı baĝ, amel-i Abdülali" kaydıyla Abdülali adında bir üstâdın eseri olarak gösteriliyor. Bu öyle hassas bir noktadır ki çözümlenmesi için konuyu derinleştirmek gerekmez, bu kadar işaret araştırmacılar için yeterlidir.

Abdülkâdir-i Merâğî'ye mal edilen ve besteleri bugün hayatta olan üstâdlar tarafından bilinen eserler, isimleri aşağıda verilen otuz parçadan ibarettir. Hoca gibi yüzlerce bestesi olan bir dahinin elimizde bu kadar az sayıda eserinin kalmasına ne kadar üzülsek azdır.

Türü	Usûlü	Güftesinin Birinci Mısraı
		Rast
Kâr (Şevkname)	Hafif	<i>Ez şevk-i tu an zülf-i cemal-i tu nedidim</i>
Kâr (Haydername)	Düyek	<i>Numune ist be-guş-i sipihr</i>
Kâr (Muhteşem)	Devr-i Hindî	<i>Hey ki yar yar yar ten ne nen na</i> ²⁶
Kâr	Düyek	<i>Ehinnu şevkan ila diyarin</i> "
Nakış	Düyek	<i>Amed nesîm-i subhdem tersem ki</i>
Nakış	Fer ²⁷	<i>Seyr-i gül-i gülşen bi tu haramest</i>
Nakış Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Mah-ı men der-mektebest men der ser-i reh muntazır</i> ²⁸
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Ahu biya mirzam ahü biya</i> ²⁹
		Rehavi

²⁶ Atüfetlu Ahmet Mithat Efendi hazretlerirün bir makalelerin-de beyan buyurdıkları vecihle -güfte enkazından tereküp eden-bu kârın birinci mısraını tefrik kabil olmadığından baştaki terennümden bir miktarı yazılmıştır.

²⁷ Bu nakış ekser mecmualarda "Muhammes" usulüyle mukayyet ise de "Fer" usulünde olduğu üstâd-ı ekremim merhum Hocâ Zekâi Efendi tarafından beyan buyurulmuştur.

²⁸ Bu semailerin gerek güftelerinin seçmesine, gerek bend-i sanîlerinin Türkçe olmasına nazaran bunların da Hocâ'ya isnat edildiğine şüphe yoktur.

²⁹ Bu semailerin gerek güftelerinin seçmesine, gerek bend-i sanîlerinin Türkçe olmasına nazaran bunların da Hocâ'ya isnat edildiğine şüphe yoktur.

Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Ger sihi çünin buved çeşm-i tu berhelak-i ma³⁰</i>
		Pençgah
Kâr	Sengin Semai	<i>Ah tene nen vah tene nen³¹</i>
Ağır semai	Aksak Semai	<i>Bi tu nefesi hoş nezedem hoş</i>
		Nikriz
Nakış Ağır Semai	Sengin Semai	<i>Beray-ı ta'ne-i maîn heme der-cevşened</i>
		Nihavend
Kâr	Devr-i Hindi	<i>Ah güzeşt arzu ez had...</i>
		Mahur
Kâr	Hafif (Murassa)	<i>Gül bî-ruh-ı yar hoş nebaşed³²</i>
Kâr	Hafif	<i>Ruhî fedake ey sanemi</i>
		Saba
Nakış	Hafif	<i>Naka-i Leylî nedared serbeser har averd</i>
		Uşşak
Kâr	Hafif	<i>Zi-şevk-i lika aşk cemalest u dîdîm</i>

³⁰ Bu semainin meyam olan: (Der heves-i sükker-lebet "Feyzî-i zar can dade") mısraından, semai güftesinin 954 (1547) tarihinde tevellüt eden Hindistan meşahir-i şuarasından Şeyh Feyzî'nin olduğu maznun bulunmasına göre bu semainin de Hocâ'nın eseri olmaması muhtemeldir.

³¹ Hocâ Abdülkâdir'in tehfât-ı musikiyyesinden müsteban olan fezail ve ahlak-ı kemaliyyesiyle katiyen münasebet almayacak eifaz-ı müstehceneyi ihtiva eden bu kârın da Hocâ merhumna isnad edildiğine kaniyiz.

³² Bu kârın güftesi Hafız-ı Şirazî'nindir.

		Hüseyinî
Kâr	Muhammes	<i>Cana zi-lutf eğer nazari, suy-ı ma kunî</i>
Nakışî	Muhammes	<i>Leşker keşid aşk dilem terk-i can girift</i>
Nakış Ağır Semai	Ağır Aksak Semai	<i>Çeşm i bedkiş be-çeşm-i mestet neresed</i>
		Acem
Kâr	Muhammes	<i>Buti darem gerd-i gül zi-sünbül sayeban dared³³</i>
		Arazbar
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Ta nam-ı cemali yar bordim</i>
		Segah
Kâr (Şeşavaz)	Hafif	<i>Ey şehinşah-ı Horasan ya imam ibn-ül hümam</i>
Kâr	Hafif (Murassa)	<i>Ruhsar-ı tu çun ayine-i suret ma'niest</i>
		Evç
Kâr (Heva-yı Bağ)	Hafif (Murassa)	<i>İmrüz heva-yi bağest</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Genci vü kitabî vü harifî dü se yek renk</i>
		Irak
Kâr (bağ-1 bihişt)	Hafif	<i>Nemi keşed ser-i mu-yi dilem he-bağ-ı bihişt</i>

³³ Bu kârın güftesi Hafız-ı Şirazi'nindir.

Kâr	Düyek	<i>Min fart-ı narül iştiyak</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Her şeb nigeranest meh-i nev ta tu berayi</i>
		Bestenigar
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Derviş reca-yı serfirazî ne küned</i>

Esâtiz-i Elhân'ın üçüncü cildinde Hoca Safiyüddin Abdülmümin ile Hacı Arif Bey'in biyografilerine yer verilecek ve Hoca'nın Viyana'da yaptırdığımız bir resmi ile süslenecektir.

I.3. Dede Efendi'nin Türkiye Türkçesine Aktarılmış Metni

Rauf Yekta

Dar-ül Elhan'da Türk Mûsikîsi Nazariyatı ve Tarihi Bölümü

Mûsikî Üstâdları

Doğu ve batının en meşhur mûsikîşinaslarının biyografileri ile nefis eserleri ve kıymetli çevirileri hakkında mükemmel bilgiler içeren bir eserdir ki devamı yavaş yavaş yayınlanacaktır.

Üçüncü Cüz

DEDE EFENDİ

İstanbul

Evkaf-ı İslamiye Matbaası – Şehzadebaşı

Fiyatı 15 kuruştur.

132

Önsöz

Birinci ve ikinci cüzleri 1902 yılında yayınlanan (Mûsikî Üstâdları)'nın üçüncü cüzünü –aradan yirmi iki senelik zaman geçtikten sonra- ancak bugün bastırmak mümkün oluyor.

O tarihte, bir taraftan (Encümen-i teftiş ve muâyene) namı verilen sansür heyetinden taslakların basımı için ruhsat almaktaki güçlük diğer taraftan bu gibi eserlere okuyucular tarafından gösterilen rağbetin azlığı hevesini kırmış ve daha doğrusu eserin basımına devam etmeliğime imkan sebebi bırakmamış idi.

(Esâtize-i Elhân)'ın ilk cüzlerini okuyan bazı ulu insanlar, o zamandan beri her fırsat düştüğünde bir çok emekler sarfiyla meydana geldiğini bildikleri şu eserin tamamlanıp basılması için yazarları teşvik etmekte kayıtsız kalamazlar idi; bu teşviklerden cesaret alarak yeniden işe başlamak üzereydim ki dünya savaşı ortaya çıktı ve zihnimde şekillendirdiklerimin yapılması yine ertelendi...

Hamd olsun barış ve huzur devrinin geri geldiğini görebildik; bununla beraber mûsikî sevenlerin eserin devamı hakkındaki istek ve teşvikleri de günden güne artmaya başladı. Bundan dolayı (umur-ı merhûnet-i bâ vü kâtiha) anlaşması gereğince bu kadar senedir terk edilmiş duran şu naçiz eserin tamamlanması zamanı gelip çatığına karar vererek Allah'ın yardımıyla eskisi gibi cüz cüz yayınlanmasına uğraşıyorum.

(Esâtize-i Elhân)'ın bu cüz'ü Türklerin büyük mûsikî üstâdı Dede Efendi'nin uzun uzadıya anlatılan hayatıyla resmini ve en seçkin bir eserinin notasını içerir. Allah'ın yardımıyla yakında bunu diğer cüzler takib edecek ve diğerlerinin yerine getirilenlerin de – muhterem okuyuculardan görülecek rağbet nispetinde – sık sık yayınlanmasına gayret edilecektir.

Rauf Yekta

Dede Efendi

Türklerin büyük bestekârı Itri'nin hayatından bahsederek vaktiyle (Tevhid-i Efkâr) gazetesine yazdığımız makale münasebetiyle (mûsikî meraklılarından) imzalı bir mektup almış idik. Mektup sahibi, bizdeki mûsikînin önde gelenlerinin biyografilerini okumayı pek fazla arzu ettiğini ve bu sebeple kütüphanelerde bir hayli araştırmalarda bulunduğu halde bu konuya dair hiçbir kitaba rastlayamadığından şikâyetle ara sıra bu gibi ünlü kimselerin hayatları ve eserleri hakkında birer makale yazılmasının mûsikî tarihimiz açısından önemli bir hizmet olacağını hatırlatıyordu.

Geçenlerde görüştüğümüz diğer bir mûsikî heveslisi de meşhur üstâd Dede Efendi'ye dair bizden bilgiler istemiş ve üstâdın Damat İbrahim Paşa devrinin mevki sahiplerinden (!) olduğunu işitmiş ise de hayatını kimseden öğrenemediğini söylemiş idi.

Dede Efendi gibi 1846 yılında vefat etmiş pek ünlü bir bestekârımızı Lâle Devri'nde yaşatacak kadar mûsikî tarihimizin cahili mûsikî bilginleri bulunabileceğini doğrusu tahmin etmezdik;meğerse ne kadar yanılıyor imişiz! Bununla beraber ,bu olayda biraz da mûsikî yazarlarımızın kabahati yok değildir. Öyle ya, bu gibi ünlü kimselerin biyografileri yazılmasa ve tesbit edilmezse meraklı insanlar bunları nereden arayıp bulacak? Durumun gidişatı gösteriyor ki mûsikîmizin ünlüleri hakkındaki haber alınan bilgilerimizi bizler de yazmayacak olur isek üstadlarımızın belli bir zaman için ancak isimleri yaşayabilecek ve biraz zaman daha geçtikten sonra belki isimleri de unutulacaktır.

Dünya savaşından çıkan Almanya'nın Leipzig şehri kitapçılarından birinin bastığı bir fihrist elimize geçmiş idi ki, özellikle Alman mûsikî dahisi Vagner'in besteleri ve çevirileri ile mesleği ,hayatı ve eserleri hakkında Almanya ve başka memleketlerde yazılmış bütün kitapların ve incelemelerin isimlerini içeriyor idi. Vagner için bir kütüphane dolusu eser yazılmasına karşın, mûsikî tarihimizde mevkisi Vagner'in Alman mûsikisi tarihindeki mevkisi derecesinde önemli bulunan Dede Efendi'mize dair şimdiye kadar bizde hemen hiçbir şey yazılmamış olmasına ne kadar üzülsünse azdır.

Milli Kütüphanemizin bu eksikliğini alçakgönüllülükle telafi amacıyla bu büyük mûsikî üstâdımız hakkında bir kısmı onun zamanına yetişmiş güvenilir kişilerden araştırmış ve kaydetmiş, bir kısmını da çeşitli özel mecmualarla değerli ,güvenilir başka kaynaklardan toplamış olduğumuz bilgileri ayrıntılı olarak muhterem okuyucularımıza sunmak istiyoruz. Türk Mûsikîsi tarihinin pek önemli bir şahsiyeti olan Dede Efendi'nin bugün büyük çoğunlukla en meşhur üstâdlarımızın bile hayatlarının bilinmeyen safhalarını gösterecek olan bu incelememizin mûsiki ile alakâdar olanlar tarafından lezzetle okunacağı ümidindeyiz.

19. yüzyılda Türkler arasında yetişen mûsikîşinasların şüphesiz en ünlüsü olup Dede Efendi namıyla meşhur olan en eski baş müezzin şehriyârî Hamamizâde İsmail Dede Efendi 1778 senesi onikinci ayın ondördüncü günü Şehzâdebaşı civarında bir evde doğmuştur. Babası olan Süleyman Ağa'nın eski Manastır vilayetimizin Görice Soyda valisi Bosnalı Cezar Ahmet Paşa'nın bir hayli zaman mühürdarlığında bulunmuş ise de Paşa'nın gaddar ve kan dökücü olmasına dayanamadığından hizmetinden istifa edip İstanbul'a gelmiş ve Şehzadebaşı'ndaki Acemoğlu hamamını satın alarak hamamcılıkla geçinmeye başlamış idi. Süleyman Ağa İstanbul'a geldikten bir müddet sonra Rukiye isminde bir hanımla evlenmiş ve bu evlilikten Dede Efendi dünyaya gelerek doğumunun Kurban Bayramı'nın birinci gününe tesadüfî sebebiyle babası tarafından İsmail adı verilmiştir.

Küçük İsmail henüz üç- dört yaşlarında iken babası Acemoğlu hamamını satmış ve Alet-i Mermer'de Kurusebil mahallesinde Çavuş Hamamı ile civarında bir de ev alarak o mahalleye taşınmıştır. İsmail sekiz yaşına gelince Hekimoğlu Ali Paşa camisinin bitişiğindeki Çamaşırçı ilkokuluna devamı başlamış ve tahsilini orada tamamlamıştır. Bu mektebe devamı esnasında İsmail, sesinin güzelliği ve özellikle çocukların mektebe başlaması merasiminde İlahicibaşılık vazifesini güzel bir şekilde gerçekleştirmekteki başarısı ile dikkat çekmekte idi.

Mektebin civarında konağı bulunan o asrın mûsikî üstâdlarından Uncuzâde Kise-dâr-ı Andolu Seyid Mehmed Emin Efendi çocuklarından birinin çamaşırçı mektebine başlaması sebebiyle İsmail'in sahip olduğu fevkâlade mûsikî kabiliyetini

bilhassa takdir ederek Hamamizâde'yi himayesine almış ve seçkin öğrencisine bir çok nefis eserler öğretmiştir. İsmail'in ilk mûsikî öğretmeni işte bu kişidir ki sonradan mûsikî aleminin en büyük temel direği olan Dede Efendi gibi bir dahinin izi olması dolayısıyla mûsikî tarihimizde adını bırakmasına muvaffak olmuştur; yoksa tek bir şarkıdan başka eseri bulunmayan Uncuzâde namının çoktan tarihin unutulmuş karanlığına karışacağı şüphesiz idi.

Uncuzâde Efendi, İsmail'e evlat gözüyle baktığından mûsikî terbiyesine dikkat ettiği kadar istikbalinin teminini de düşünmüş ve ondört yaşına gelmiş olan İsmail'in Baş muhasebe kalemine öğrenci olmasına yardımcı olmuştur. İsmail, yedi sene kadar hem bu kaleme hem Uncuzâde'nin derslerine devam etmekle beraber Pazartesi ve Perşembe günleri de Yeni Kapı Mevlevihanesi'ne devam etmekle o tarihlerde dergâhta mevki sahibi bulunan Şeyh Ali Nutki Dede Efendi'den mûsikî çeşitlerinin inceliklerini öğrendiği kadarıyla az vakitte pek çok ilerlemiş idi, o derece ki İsmail'in kişisel becerisine hayran olan Ali Nutki Dede, bir gün öğrencisini takdir ederek:

“-Oğlum! Mûsikî ilmi sana bir Allah vergisi! Öyle görüyorum ki geleceğin en büyük üstadı olacaksın ;Cenab-ı Hak bilgini çoğaltsın.” demeye mecbur olmuştu. Ali Nutki Dede ile İsmail arasındaki ilişki “öğretmen-öğrenci” mertebesinde kalmayarak “baba-oğul” derecesini bulmuş ve şeyh efendi İsmail'i evladı gibi sevmekte bulunmuş idi. İlk iş olarak mûsikî öğrenimi sebebiyle dergâha devama başlayarak sonraları “mukabeleler”de dahi bulunan İsmail –bu meşguliyetleri sebebiyle olacak ki- yüce mevlevî tarikatına karşı pek samimi bir çekim hissetmekte idi. Mevleviliğe olan sevgisinin günden güne kuvvetlendiğini gören İsmail nihayet bu isteğine karşı duramayacak bir hale gelir; 1789 senesinde bir gün dergâha gidip doğruca Şeyh Efendi'nin yanına çıkarak :

“-Efendim! Fakiriniz artık kalemi falan terk edip kabul ederseniz bu günden itibaren yüce tarikata büsbütün hizmet arzusundayım; itiraf edeceğim...” der.

Nutki Dede cevaben: *“-Oğlum! Pekala ama burası tekkedir; çilekeşlik kolay değildir sonra yapamazsan nafile bu işe girme; çünkü, burada insana sırasına göre*

odun yarıcılık da yaptırırlar...” gibi sözlerle mevlevi çilesinin güçlüklerinden bahsederse de yeni derviş her türlü hizmette kusur etmemeye çalışacağına dair söz vererek çilekeşliğe kabulünü ısrarla rica eder. Halbuki İsmail’in ailesi biricik oğullarının bu suretle derviş olmasına hiç de razı değillermiş; Şeyh Efendi bundan haberdar olduğu için bu hususda öncelikle aile rızasını elde etmenin şart olduğunu söyler. Bununla beraber İsmail’in aşırı ısrarı üzerine ailesi de kabul ettiklerini Hazreti şeyhe bildirmeye mecbur olurlar; İsmail de isteğine kavuşarak Şeyhi Ali Nutki Dede’nin dergâhta bugün hala korunan özel mecmuasının;

*“Şeyhlik zamanımızda yüce dergaha çile çıkarıp
Derviş olmaya gelen canlar”*

Baş levhalı kısmında yazıldığı üzere 3 Haziran 1789 tarihine rastlayan cumartesi günü 21 yaşında olduğu halde Matbah-ı Mevlana hizmetine dahil olur. Yine bu mecmuanın Sema-i şerifi meşk edip mukabele-i şerife giren canlar faslının sonundaki kayda nazaran Derviş İsmail, Dervişlerin ilk terbiye yerinde çile çıkarırken semazenliği öğrenmek için çalışmış, adı geçen işin göstergesi olarak 14’üncü Perşembe günü ilk defa ilim ve yücelik dolu semahanede mevlevi dervişlerin sema ayinleri sırasında giydikleri geniş eteklik giymiştir.

Derviş İsmail’in çileye girmesinden bir müddet sonra babası Süleyman Ağa’nın vefatı vuku bulur. İsmail, babasından kendisine kalan hamamı hemen satmak ister; annesi Rukiye Hanım, buna karşı çıkmaya çalışsa da kadıncağız küçüklüğünden beri pek sevdiği ve çok yüz verdiği oğluna söz geçiremediğinden nihayet hamam satılarak parasıyla dergâhta alışılmış “âyin-i cem”ler, ziyafetler yapılır, hamamın parası da bu suretle suyunu çeker!...

Derviş İsmail, çileye girdiğinin ikinci senesinde en nefis eserlerinden biri olan:

Zülfündedir benim baht-ı siyahım

Güfteli meşhur bûselik şarkısını bestelemiş idi. Bu şarkı hızla mûsikî meraklılarına aksederek herkes tarafından pek çok beğenilir ve yaratıcısının Yeni

Kapı mevlevihanesi çilekeşlerinden olduğu anlaşılınca bu derece ustaca bir şarkıyı besteleyen dervişi görmek için bir çok mûsikî meraklıları dergâha gelip;

“-Burada bir Derviş İsmail varmış, görmek isteriz..”

demeye başladılar. Dergâhtakiler tabii ki halkın bu hücumundan memnun olmazlar. Bununla beraber şarkının şöhreti gittikçe artmakta olduğundan havanındaki şehriyarı tarafından söylenerek Üçüncü Selim’in huzurunda okunur; şarkı padişahın cidden hoşuna gittiğinden bestekârının saraya çağrılması hakkında emir çıkar. Bunun üzerine padişahın özel işleriyle ilgilenenlerden Vardakusta Ahmed Ağa, dergâha gelip yüce buyruğu yetiştirip müsaade isteyince Şeyh Efendi:

“-Emirleri baş üstüne ancak, kendileri çilededir, çilesi de iki seneye erişti, tarikimizin usulüne göre gece dışarıda kalmaz, rica ederim her halde akşam ezanından evvel dergâha dönsün...” diyerek Derviş İsmail’i Musâhib Ahmed Ağaya teslim ederek Topkapı Sarayına gönderir. Üçüncü Selim, İsmail’i derhal huzuruna kabul ile bir çok iltifatlardan sonra bûselik şarkısını okutur; şarkı padişahın o derece hoşuna gider ki bir defa daha okumasını ister. Bunun üzerine Üçüncü Selim, İsmail’i padişah ihsanı ve nazik muamelelerle dergâha geri gönderir.

Derviş İsmail, saraydan çıktığı zaman akşam ezanına ancak bir saat kaldığından koşmaya başlayıp yol üzerinde bulunan annesinin evine uğrar, kapı açılınca;

“-Anneciğim! Hamamı sattık da parasını tekkede dervişlere yedirdik diye bana darılmıştın; bak işte pirim bana neler ihsan etti...”

diyerek hediye dolu keseyi içeri atar ve alelacele kapayıp vakit ve zamanıyla dergâhıyla yetişir.

1799 senesi ramazanına rastlar ki, Derviş İsmail, binbir günden ibaret olan çile süresini tamamlamasıyla Dede ünvanını almış ve dergâhın kendisine ayrılan bir “ hücre”sine çekilmiş idi.

İsmail Dede’nin çilesini tamamlayıp Yeni Kapı Mevlevihanesi hücrede oturanlar zümresine oturanlar zümresine dahil olduktan sonra bilhassa mukabele

günleri odası ondan yararlanmak için gelen mûsikî heveskârları ile dolmaya başlamıştı.

Bu esnada Dede Efendi, birçok eşsiz eserler meydana getirmekte ve bu eserler dergâha devam eden öğrencileri vasıtasıyla İstanbul'un o tarihlerde pek renkli olan mûsikî toplantısı yapılan yerler yayıldıkça İsmail Dede namının büyük bir şöhret kazanmasına sebep olmaktaydı. Dede'nin eserleri birbirinden parlak düşüyor idi; özellikle hicaz makamından meşhur:

Ey çeşmi ahu hicr ile tenhalara saldun beni
Çün nafe bağrım hûn idüb sahralara saldun beni
Ey kaameti serv-ü semen salınmada ellerle sen
“Haşır olalım” dedikce ben ferdâlara saldun beni.

“Nakış”ını bestelemesi İstanbul mûsikî alemince büyük bir olay olarak algılanmış idi; o derecede ki, her mûsikî meraklısı bu yeni sanat eserini edinmeye büyük bir istek gösteriyor idi.

Dede'nin cidden nefis eserlerinden biri olan bu “nakış” yaratıcısı hakkında Üçüncü Selim'in tekrar dikkatini çekmeye vesile olmuştur. Ünlü Hakan, Zülfündedir benim bahtı siyahım, şarkısıyla mûsikîdeki iktidarının yüce derecelerini anladığı Dede'yi bu “nakış”ı bestelemesi üzerine tekrar huzuruna kabul ile yeni eserin haftada iki defa sarayda yapılan huzur fasıllarına devamını emretmiştir. Bir müddet sonra Dede Efendi'ye musahib şehriyârî ünvanı verilmiş ve arası çok geçmeden Ser müezzinlik hizmeti de vazifeleri arasına eklenmişti.

Hakkında şahane iltifatların bu suretle ardı arkası kesilmeksizin sürmesi Dede'yi pek duygulandırdığından bu tesir altında bizzat yazdığı;

Müştak-ı cemâlin gece gündüz dil-i şeydâ
Etdi nigeş-î atifetin bendeki ihyâ
Merûr ede Hakk kalb-i hümâyününü dâim
Ediyye-i hayrın dil-ü canımda hüveydâ.

Nazmını Sûznâk makamında ve darbeyn usulünde besteleyerek arkadaşlarıyla beraber Üçüncü Selim'in huzurunda okumuş ve Dede'nin bu suretle teşekkürlerini göstermesi padişahın pek çok hoşlanmasına sebep olmuştur.

Ser-müezzin olduktan sonra 1801 senesi sonlarında Dede Efendi evlenmiştir. Hanımının saraylı olduğu rivayet edilse de ismi araştırılmadı. Dede evlenince tabii ki, dergâhtaki hüccresini terk ile Akbıyık mahallesinde kiraladığı bir evde oturur ve yalnız mukabele günleri dergâhına gidip kendine mahsus hücrede öğrencilerinin mûsiki öğretimiyle meşgul olur idi.

Dede'nin hem şeyhi hem mûsikî ilminde üstâdı olan Şeyh Ali Nutki Dede, ölümünden pek az önce şevk-ü tarab makamında bir ayin-i şerif bestelemiş ve bu şaheser sanat ilk defa olarak 7 Haziran 1804'te Yeni Kapı dergâhında mukabele esnasında okunmuş idi. Bununla beraber Nutki Dede, bu ayini seçilmiş öğrencisine ithaf etmiş olduğundan ayinin dergâh mecmuasındaki kaydının üzerine Derviş İsmail namını yazmış idi. Şevk-ü Tarab ayini okunalı henüz bir ay kadar zaman geçmişdiki, 1804 senesi cemaat-i el-veliyyinde Nutki Dede vefat etmesiyle Dede Efendi mecmuadaki ayin güftesinin sonuna aynen şu sözleri yazarak gerçek durumu itirafa lüzum görmüştür:

“Şeyhim, azizim Yeni Kapı şeyhi es-seyyid şeyh Ali Efendi Hazretlerinin görüş ve tedbiri ve her bir nağmede katkıları olduğundan halâ okunan bestede benim dahiliyetim yoktur. Hayattayken tenbihleri gereğince kendi üsîmlerini gizleyerek üstüne bu fakirin ismini yazıp fakire büyük bir hediye ihsan buyurdular”

El-fakir

Derviş İsmail

Dede Efendi, şeyhinin vefatından çok kederlenmiş idi. Bu üzüntüsü henüz sona ermeden üç yaşında oğlu Salih de Allah'ın rahmetine kavuşarak, dergâh

civarındaki şeyhler ve tarikat mensublarına ait kabristana defnedildi. Bugün hâlâ mevcut olan mezartaşının üzerinde *Musahib Şehriyarı Hammamizade İsmail Dede'nin oğlu merhum ve mağfur Mehmet Salih Dede'nin ruhiyçün...* ifadesi ve altında 1802 tarihi yazılıdır.

Pek çok sevdiği Salih'ini ebediyyen kaybeden Dede'nin bu kederli kayıp için kan ağlatmıştı. Beyâti makamında ve hafif usuldeki;

Bir gonca femin yâresi vardır ciğerimde
Ateş dökülürse yeridir âh-ı serimde
Her lahza hayali duruyor didelerimde
Takdire nedir çare ,bu varmış kaderimde

Dörtlüğünü işte bu sırada kalbini coşturan sonsuz etkiden ilham alarak yazmış ve bestelemiştir ki, hakikaten yakıcı ve pek hüznü bir eserdir.

Üç sene sonra çaresiz Dede'nin annesi Rukiye Hanım da vefat ederek oğlu Salih'in ön tarafına defnedilmiştir. Mezar taşında “*Yeni Kapı şeyhlerinden baş müezzin Şehriyarı İsmail Dede'nin validesi, merhume ne mağfurlehâ Rukiye Hanım...*” sözleri yanında 1808 tarihi kazınmıştır.

Artık felaketler birbirini takibe başlamış idi; 1810 senesinde Dede, ikinci oğlu altı yaşında Mustafa'nın da birden bire ölümüyle yıkılmış ve aniden sevgili Salih'inin yanına defnetmiştir.

Dede Efendi'nin bunlardan sonra çeşitli tarihlerde üç kızı dünyaya gelmiştir. Büyük kızı Hatice Hanım, meşhur Tanburi Keçi Arif Ağa³⁴ ile evlenmiş ve evlilikten eski, baş müezzin tanınmış bestekârlarımızdan Rıfat Bey doğmuştur. Ortanca kızı olan Fatma Hanım, Dürrî Bey adında bir kişiye varmıştır; eski saray mûsikisi başçavuşlarından Hanende Şevket Bey, bu kişinin oğludur. Dede Efendi'nin üçüncü kızı Ayşe Hanım evlenmeden onüç yaşında iken vefat etmiştir.

³⁴ Arif Ağa'nın boyu ve kolları gayet kısa olduğundan tanbur çalarken yegâh perdesine doğru inmek istedikçe yerinden sıçramak alışkanlığı imiş ve bu hali kendisine Keçi namının verilmesine sebep olmuş imiş! Enderun tarihinde bu kişiye ait bir hayli bilgi vardır.

Dede Efendi'nin başında bu felaketler geçtiği sürede memleketin içinde bulunduğu durumları da pek kötü safhalar geçirmekte idi. Bir taraftan Üçüncü Selim'in feci bir şekilde şehid edilmesi hassas kalpleri sızlatmış, diğer taraftan İkinci Mahmud'un tahta çıkmasını takiben meydana gelen sıkıntılar gönüllerde mûsikî ile meşguliye heves bırakmamış idi. Gerçi İkinci Mahmud, hem bizzat mûsikîden anlayan hem de bunu yanında görüldüğü gibi mûsikî sahiplerine iltifatı çok bir padişah ise de tahta çıkışının ilk senelerinde içinde bulunduğu meşguliyet içinde böyle şeyleri düşünmeye vakit bulamamış idi.

Zaten Üçüncü Selim'in şehid edilmesinden sonra Dede Efendi doğal olarak saraydan ve ser müezzinlikten uzaklaşmış idi. Tamamı ile dervişlik hayatına dönen Dede ,bu iki olay arasındaki devresini inzivaya çekilerek geçirmek için bir taraftan şeyhi Nutki Dede'nin yerine geçen Nâsır Seyyid Abdülbaki Dede'den neyzenlik öğrenmeye başladığı gibi diğer taraftan da Kâr, murabba, nakış, semai, şarkı gibi nefis eserleri bestelemekle meşgul oluyor idi.

Pazartesi ve Perşembe günleri düzenli olarak dergâha devam eder ve mevlevihanede "Ayin-i Şerif" okur idi. Rivayete göre na'at hanlık görevini de ayrıca Dede Efendi yerine getirir imiş; hatta her mukabelede okunacak "Âyin-i Şerif" hangi makamdan ise Dede Efendi, Itri'nin Rast makamındaki meşhur Na'tını âyin'in bestelenmiş olduğu makama göre birden bire değiştirerek bir Na't okumuş ki, bundaki güçlüğü başarabilmek için mûsikî ilminde ne derecelere kadar bilgiye sahip olmak lazım geldiğini mûsikî bilenler takdir eder .

Dede Efendi, o tarihlere kadar belirlenmiş birkaç makamdan bestelenmiş olan "ayin"lerin sayısını yeterli bulmuyor ve daha bir çok güzel makamlar bulunduğundan o makamlardan da birer ayin bestelemeyi istiyordu. Dede, bu arzusunu bir gün Şeyh Receb Hüseyin Hüsnü Dede'ye açmış ve ondan beklediğinden fazla teşvik görmüştür. Şeyhinin bu teşviki üzerine derhal Saba makamından bir ayin besteleyerek 18 Şubat 1824'te Yeni Kapı Mevlevihanesi'nde okumuştur.

Saba Ayini'nin Mevlevi Şeyhleri ve büyükleri tarafından iyi bir şekilde karşılanması Dede'yi bir ikinci ayin daha bestelemeye sevk etmiştir. Dede Efendi, bu

niyetle hemen çalışmaya başlamış ve bu defa da Neva makamında ölmez bir eser olan Âyin'ini bestelemiştir. Ayin-i Şeriflerdeki güftelerin Celâleddin Rumi hazretleriyle saygıdeğer oğulları Sultan Velid'in şairlerinden seçmesi alışılmış ise de bazen tarikatın ileri gelenlerine aid eserlerin bestelendiği de olurdu; bunun yanında Dede Efendi Neva Ayininin birinci ve ikinci bentlerini Mevlana'nın oğullarından Ulu Arif Çelebi'nin aşk ve tasavvuf dolu sözlerinden seçmiştir. Yalnız birinci bendin sonundaki;

Ey ruy-i tû nevbahar-ı handân
İhnet-i zihi nigar-ı handân
Ey şehri cihân harabîyi tû
Ey hüsr-u şehriyar-ı handân

Beyitleri Mevlana Celaleddin'in üçüncü benddeki rubailerde oğulları Sultan Velid'indir. Neva Ayini 1824 yılının Nisan ayının ortalarında bestelenmiş ve o sene Ramazan'ın Kadir Gecesi ayininde ilk defa olarak Yeni Kapı dergâhında şatafatlı bir şekilde okunmuştur.

Saba ve Neva Ayinlerinin bestelenmesi mevleviler arasında olduğu kadar diğer mûsikî meraklıları arasında bile ehemmiyetle kabul edilmiş idi. Mukabele günleri Yeni Kapı dergâhının semâihânesi bu ayinleri dinlemeye hevesli misafirlerle dolmakta idi.

Yeniçerileri ortadan kaldırdıktan sonra biraz içi rahatlayan İkinci Mahmud 1826 senesi sonunda Perşembe günü Yeni Kapı Mevlevihanesi'ni ziyaret etmiş idi; o günün mukabelesinde de tesadüfen neva ayini okunuyor idi. Bu ayin vesilesiyle İkinci Mahmud, Dede'yi hatırlayarak hemen saraya çağrılmasını emretmiştir. Dede huzura çıkınca padişah;

"-Ben, seni kendime müsâhip tayin ettim; burada kal..." der; Dede Efendi, *"Ferman Efendimizin yalnız başımdan mevlana külahını çıkaramamaklığımıza müsaade buyurun."* isteğinde bulunur ise de çıkan emir nedeniyle Dede'ye derhal sarıklı bir kavuk ve enderûna mahsus elbise giydirilerek müsâhipler arasına dahil edilir.

Dede'nin tekrar saraya alınması Enderun Hanendeleri arasında dedikodulara sebep olmuştur;çünkü Enderûn'da mûsikîce herkesten farklı olma arzusu içinde olan bazı kişiler, Dede gibi eşsiz bir üstadın oraya gelmesi üzerine eski mevkilerini artık koruyamayacaklarını pekala anlamışlardı. Bütün ezanların baş müezzini Şakir Ağa merhum, Dede'yi çok fazla rakib görmeye başlamıştı.Şakir Ağa sahip olduğu fevkalade mûsikî tabiatından ,sesinin güzelliğinden dolayı gururlu idi, halbuki Dede'nin sesi o kadar güzel olmamakla beraber o da bilgilerinin ve doğuştan gelen yeteneklerinin bolluğu dolayısıyla Şakir Ağa'ya her zaman üstün geleceğinden emindi.

Şakir Ağa, bir yolunu bulup Dede'yi İkinci Mahmud'un huzurunda mahçup etmeyi çok arzu edermiş; bu maksadla enine boyuna düşündükten sonra zihninde bir plan düzenlemiştir ki,o planda yeni bir mûsikî planı icadıyla o makamdan kendisinin besteleyeceği eserleri birden bire padişahın huzurunda okumak ve bu eserleri okurken Dede'yi sessizliğe mecbur etmekten ibaret imiş.

Nağme bilenlerce bilinir ki, mûsikîmizde eskiden beri evc namıyla bir makam mevcuttur. Şakir Ağa, parlak mûsikî tabiatının yardımıyla Evc faslında taksim ederken bir takım seslerle süsleyerek bu makamı daha ruh okşayıcı bir tarza sokmuş; bu süsleme sayesinde makamın başka bir renk aldığını gören Şakir Ağa, yeni bir makam icadını³⁵ başardığını zannetmiş ve Ferahnâk adını verdiği bu makam ile Dede Efendi'ye karşı mûsikî sahasında bir üstünlük kazanmayı zihnine koymuş idi.

Eski mûsikîşinaslarımızda garip bir zihniyet vardı; devlet büyüklerinin huzurunda fasıl yapılırken mesela hanendelerden biri eski eserlerden –ve hatta bazı defa bestelerinden- bir parça okumaya başlayıp da o eseri bilmeyen arkadaşlarını mecburen sükuta davet eder ise bu durum o kişi için övünme sebebi, arkadaşları içinde mahçubiyet sebebi sayılırdı! Şakir Ağa işte bu anlamsız zihniyetle sorunlu biraz da kendini beğenmiş biri olduğundan Dede'nin haberi olmadan ferahnâktan bir

---

³⁵ Halbuki mûsikî tarihimiz gösteriyor ki,bu makamın düzenlemesi Hacı Abdülkâdir Merâgî'ye aittir; o, Doğu mûsikîsi nazariyesince bilinen kuralların zıddına zevalarba'ın ve zevalâhmis'e karıştırılması süretiyle ferahnâk makamını oluşturmuş ve bununla birlikte bu makamı bir isimle adlandırmamıştır.

fasıl besteleyerek münasip bir zamanda İkinci Mahmud'un huzurunda okumayı ve eserlerini okurken sükuta mecbur olacak olan rakibini bu suretle padişahın huzurunda mahçup etmeyi çok fazla arzu ediyordu.

Bu arzusunu gerçekleştirmek için kendisine refakat edecek sazendelere de muhtaç olan Şakir Ağa, meşhur Tanburi Zeki Mehmet Ağa'ya düşüncelerinden bahsederek yeni makamdan bir peşrev, Kemani Ali Ağa'dan da bir saz semaisi istedi. Fakat, Ferahnâk makamına dair kimseye bir şey söylenmiyor yapılan eserler de gizli tutuluyor idi.

Şakir Ağa yeni faslın birinci dörtlüğü ile yürük semaisini çoktan hazırlamış ve bunlara ek olarak;

Ey şah Melik, hû kadd-i bâlâ-ı ferahnâk
Vecihinde muharrer senin imza-ı ferahnâk
Teşrif kadd ü mekk şeref-i efza-ı ferahnâk

Nakarât

Cennet gibidir işte bu nevca-ı ferahnâk

Güfteli ve cismen sanatlı bir şarkı bestelemiştir. Bir müddet sonra peşrev ile saz semaisi de başlamış ve bunları o tarihte padişahın huzurunda yapılan fasıllarda neyzenlik vazifesi yapan Mustafa Efendi bile³⁶ katılmış olduğundan bir keman, bir ney, bir de tanburdan oluşmuş olan bu takımın fertleri Şakir Ağa ile birlikte Enderun'un تنها bir köşesine arasına çekilirler yeni faslın itina ile sazlı sözlü provalarını yaparlardı.

Halbuki Ferahnâk Faslından kimsenin haberdar olmaması hakkındaki bütün önlemlere rağmen Dede Efendi, nasılsa Şakir Ağa'nın bu hazırlığını duymuş idi; hatta bir gün tesadüfen enderun koşularından birinin önünden geçerken içeride hafif sesle Ferahnâk okunduğunu işiterek durmuş, dinlemiş ve yeni makamın yürüyüşünün neden ibaret olduğunu anlamış idi.

³⁶ Sonradan Kaz-asker ve reis-ül- ulema görevlerini kazanan hattat ve musikişinas meşhur Mustafa İzzet Efendidir ki bu saygıdeğer zâtın musiki hayatı hakkındaki araştırmalarımızı da ayrıca yazacağız.

Bunun üzerine Dede Efendi, derhal aynı makamdan zencir usûlünde bir murabba ile bir de ağır semai bestelemiş ve seçkin öğrencilerinden olan çavuşlardan İsmail ve Ahmed Ağalara söylemiştir.Şakir Ağa ise ferahnâkdan :

Sâki benûr bâde bir efruz-ı cam mâ

Mutrib benû ki kâr-ı cihan şid benam mâ

Güfteli büyük bir kâr bestelemeye başlamış ve ancak zeminini tamamlayabilmişti. Faslın ikinci dörtlüğü ile ağır semaisi de hazır değildi. O esnada bir gün İkinci Mahmud, Enderûn saz takımını istemiş ve yüce emir çoktan beri dinlenmeyen makamlardan birinin icrası merkezinde çıkmış idi. Dede Efendi bu fırsattan istifade;

“-Müezzin başı kulunuz Ferahnâk namıyla yeni bir makam icad etmiş emredilirse okunacak ...”

demesiyle çaresiz Şakir Ağa fena halde şaşırarak:

“-Henüz faslı tamamlanmadı; yeni başladığım “Kâr”ı da yarıdadır.İkinci dörtlüğü ile ağır semaisi ise bestelenmedi inşallah tamamlansında...”

gibi sözlerle Dede'nin bu yaman muzipliğini geçiştirmeye çalışır. Lâkin padişah Ferahnâkın nasıl bir makam olduğunu anlamaya merak ettiğiinden bestelenmiş olanları dinlemek ister. Bu emir neticesinde hemen Zeki Mehmet Ağa'nın tanburla bir taksimini takiben o güzel peşrev çalınır; arkasından Şakir Ağa fevkalade güzel ve tiz sesiyle – aynı usûl ve makamda- hemen eşi benzeri olmayan bir sanat abidesi olan:

Meyl ider bu hüsne kim görse ey gülfem seni

Taze sümbülzare döndürmüş siyeh perçem seni

Bîbedel bir hüsne maliksin ki kaşı hilal

Bir birine gösterir çün mah-ı nevalim seni

Dörtlüğünü okur, Dede ve arkadaşları dinlerler.Bu eser biter bitmez Şakir Ağa ferahnâk şarkısını okuyacağı sırada Dede Efendi, yukarıda isimleri geçen Dellâlzâde İsmail ve Çilingirzâde Ahmed Ağalarla beraber ferahnâk makamında bestelediği “Zencir” usulündeki;

Figân ider yine bülbül bahâr görmüştür

Benim gibi o da bir gülizâr görmüştür

İkinci dörtlüğünü okumaya başlamaz mı? Bu defa sukut sırası Şakir Ağa'ya gelir; sazlar da ustalıkla eşlik ederler.

Şakir Ağa neye uğradığını anlar. Fakat düştüğü güç durumdan bir an evvel kurtulmak için dörtlüğün sonuna katılır ise de bu ümidi de boşa çıkar; çünkü dörtlükten sonra Dede ile arkadaşları derhal ;

Dil-i biçare-i mecrûh iden tîg-i nigâhındır.

Beni sevdalara dûş eyleyen zülfi siyahındır

Ağır semaisine başlarlar, Şakir Ağa ikinci dörtlüğün bilhassa “terennüm” lerinde “zemîn” ile “meyân” arasında Dede'nin “şedd” yolunda göstermeyi başardığı ezgilerin karşılaşması ile ağır semaideki ifade güzelliği karşısında şaşırıp kalır.

Ağır semaiden sonra Dede Efendi, Şakir Ağa'ya manalı bir suratla bakarak;

“-Buyrun sıra size geldi!”

der; Şakir Ağa da adı geçen şarkısı ile cidden güzel ve hareketli bir tarzda bestelediği:

Bir dilbere dil düştü ki, Mahbûb dilimdir,

Reftâr-ı güzel kameti arar bedeldir.

Yürük Semaisini okur ve arkasından da Kemani Ali Ağa'nın saz semaisi çalınarak fasla³⁷ son verilir.

Mûsikînin ince ayrıntılarına sahip ve bizzat nağme bilen biri olan İkinci Mahmud, tabii ki huzurunda meydana gelen bu mûsikî kavgasını en ince ayrıntılarını bile dikkatten kaçırmamak üzere takib etmiş idi. Şakir Ağa'nın eserleri inkâr

³⁷ Bu faslın Şakir Ağa üzerinde bıraktığı olumsuz tesiri, şununla anlaşılır ki; o, başladığı ve meyanına kadar bestelediği kâr'ını tamamlamamış ve kıymetli eser tamamlanmamış olarak hala değer bilenlerin hürmetli hafızalarına süslemekte bulunmuştur.

edilemez bir şekilde renkli ve hoş olmakla beraber Dede'ninkiler sanat ve aynı zamanda zerafet ve güzellik itibarıyla onlara üstün geliyor idi.

Faşlın sonunda padişah bu konudaki fikrini açıkça – ve daha doğrusu biraz olumsuz bir tabir kullanarak- söylemekten çekinmemiş ve müezzin başına hitaben:

“-Şakir Şakir.Dede mûsikîde bir canavardır.Sen onunla güreşemezsin!”

demişdir. Bu söz gerçi Dede'nin mûsikîdeki kudretinin büyüklüğünü temsil için söylenmiş ise de söyleniş tarzında olumsuzluk olduğundan Dede Efendi,Padişahın bu takdirle karışık sözlerinden tersine gayet üzüntü duymuş idi;Dede'ye yetişip görüşenlerden rivayet edildiği üzere o, İkinci Mahmud'un huzurundan çıkınca bir köşeye çekilip ağlamış ve;

“-Padişah beni benzetecek başka bir şey bulamadı mı?” diye memnuniyetsizliğini belirtmiştir.

1832 senesi sonlarında meydana gelen bu Ferahnâk müsabakası, Dede üzerinde üzücü bir tesir meydana getirmiş idi; o derecede ki, bir hayli zaman küçük bir şarkı bile bestelememiş ve bu suskunluk hali 1833 tarihine kadar devam etmiştir.

Bu tarihten sonra Dede Efendi tekrar mûsikî faaliyetleri göstermeye başlamıştır; lâkin bundan sonraki faaliyet, özellikle saygıdeğer usta ve muhterem yardımcı Mevlana Celaleddin Rûmi hazretlerinin tarikat ayinleri sırasında okunmaya mahsus mûsikî şaheserlerini meydana getirmeye karar vermiştir ki, bestelerinin şüphesiz en kıymetlileri de bunlardır.

Dede Efendi'de zaten pek genç iken ortaya çıkan ruhani aşk hissi elli altı yaşını tamamladığı bu sıralarda doğal olarak daha çok artmış ve olgunlaşmış idi; dünya lezzetlerinden, saray hayatından büsbütün uzaklaşmış olan Dede'nin hücreindeki meşgul olduğu şeyler bazen kitap okumaktan, bazen de hislerine tercüman olacak şiir parçaları yazmaktan ibaret bulunuyor idi.

Evet, Dede Efendi biraz da şairdir; hem Farsça, hem de Türkçe bir miktar eseri vardır. Vaktiyle Saba Ayininin üçüncü bendine sıkıştırdığı:

Ey maksad-ı aşıkıyn olan Mevlana,
Ey neş'e –i mü'minin olan Mevlana
Biçareleriz halimize rahmeyle
Biçarelere mu'in olan Mevlana

Rubaisi yazı tecrübesi bakımından ilk yazdığı manzum eseri idi, bununla beraber Dede'nin hassas kalbi, Mevlana aşkı ile o derece kendinden geçercesine dolu idi ki koca mûsikî dahisi bu direnişini yok eden manevi cazibe karşısında bazen huzurunun kaçmış olduğunu görerek şairlik kudretinin tasvirine imkân olmadığı konularda bile manzumeler yazmaya kalkışır ve bunun sonucu olarak yine Saba Ayini güftelerinden;

Olduk yine biz secde bir nar-ı muhabbet
Olmaz dolmaz beste-i inkâr-ı muhabett
Can ü dilimi eyler idim gamzene teslim
Mahrem-i (!) gâm olsa dilzar-ı muhabbet

Rubaisi gibi söz ve mana itibarıyla hatalı eserler de meydana getirir idi. Bahsettiğimiz tarihlerde ise Dede'nin sanatçı tabiatı fazlasıyla coşmuştu.

Men bî ser ü samanım
Hasret keş-i cananım
Guyende-i mevlânâ
Hem bende-i fermanım

Rubaisi bu sırada söylediği beğenilen eserlerindedir. Sözün kısası Dede Efendi "Ferahnâk" faslı olayından beri devam eden sessizliğini muhafaza edemeyeceğini nihayet anladı ve 1832 senesinde ölmez eserlerinden biri olan (Bestenigâr) Ayin-i Şerifini besteledi ki hissiyat devrinin doyuma ulaştığını ve bilhassa bu hissiyatın güzel sesler ve ezgiler vasıtasıyla ne derecelere kadar tasvir edilebileceğini gösteren şahane bir deha timsalidir.

Bu ayinin güfteleri baştan başa yalvarışlı ve aşıkânedir; başta ki;
Ey kible-i ikbâl-i cihan hak deret
Sermaye-i mukbilan kabul nezaret

İmrûz-i tûy-i saki-i bezm-i tevhid
Ferdâ be-kenar-ı havz-ı kevser bederet

Rubaisiyle Dede gerçek mutluluğun nerede olduğunu dünya ve onun içindekilere ağır bir şekilde ilân eden gururlu bir nağme lisanı ile söyler bununla beraber derhal;

Pîr-i men ihsan-ı men dert-i men derman-ı men
Can-ı men canan-ı men mevlâyı mevlanayı men

Nağmeleriyle yardımcı ustasının yüce ihsanına sığınır.Bunu takiben kaside yazan şairlerin övünmeleri sınıfından olarak;

Bülbül-i bağ-ı o menem akl küca vû men küca ?
Çeşm-i çerâğ-ı o menem, akl küca vû men küca?

Nağmesiyle ilahi aşk gül bahçesinin başı boş bir bülbülü olduğunu söyler ve bunun sebebini de:

Hayran-ı ruhsâr-ı tü'em
Mestan-ı çeşmân-ı tü'em

Sözleriyle anlayarak yine eskisi gibi (Pîr men ihsân men...) nağmesine döner ve bununla beraber;

Mecnun ü perişan tü'em destem gîr
Serkeşte vû hayrân-ı tü'em destem gîr
Her bî ser ü Pay-i dest gîri dâret
Men bî – ser –ü sâ mân-ı tü'em destem gîr

Rubaisiyle Mevlânâ'nın kapısında başka sığınak olmadığını itiraf ettikten sonra kendi tabiatının ürünü olan yukarıda yazılı:

Men bî ser ü sâ mânem

Başlangıçlı rubaiyi Hüseyini makamında pek yakıcı bir aşıkâne edayla söyleyerek ayîn-i şerîfin birinci bendine son verir.Ayînin ikinci bendindebir çok bestekârın kullandığı:

Sultan meni sultan meni
Endir dil ü can iman meni
Ger men bed mi men zende şevem
Yek can çeşevi dost can menem

Rubaisiyle Dede Efendi yine Bestenigâr makamına o derece alışılmamış bir şekilde döner ki bu başarısı cidden takdire değer. Ayinin üçüncü bendini teşkil eden ve beş beyitten oluşan ;

Bîdâr şev bîdâr şev vü zain cihan bizar şev
Derkâr-ı hakk derkâr-ı şev ey dildem-i bîdâr şev

Gazelinin bestesi ise Dede Efendi'nin namını mûsikî tarihimize altın harflerle yazdıracak dinleyiciye zevk veren bir nağme beğenisidir.

Bütün ayîn-i şeriflerin üçüncü bendine dahil olası alışılmış olan :
Ey ki hezâr-âferin bu gice sultân olur,
Kavli olan kişiler hüsrev ü hakan olur

Beyitlerinden itibaren Dede Efendi yine kendi eserlerinden olan Sabâ ayinine geçmiş ve Bestenigâr Ayinini bu suretle tamamlamıştır.

Ayin-i Şeriflerden bazılarının besteleri arasındaki bu ortaklığı diğer bir tabirle bir ayinin kısmen diğer ayinle tamamlanmasına Mevlevilerin en eski ayinlerinde bile rastlanmaktadır; gerçekten mecmualarda bestekârı gösterilmeyerek beste-i kadim olarak yazılı bulunan ve Kale Köprüsü Mevlevihânesi postnişini Ahmed Dede Efendi'nin söylevlerine göre Menlâ Camii Hazretleri tarafından bestelendiği rivayet olunan penç-gâh ,dü-gâh ve hüseyni ayinleri kısmen diğeriyle aynıdır. Bazı mûsikî bağımlıları ,ayinlerin bu şekilde düzenlenmesini ve hele de her hangi bir makamdan bestelenmiş olan bir ayinin aynı makamda ayinin karar vermesine ve Dede'nin Saba Buselik makamındaki ayinin Nevâ Ayiniyle tamamlanmasını Nevâ Ayininde Segâh perdesinde kalmasına itiraz ederler.

Bunların fikrine göre Batı mûsikisinde mesela Sonat denilen eserlerin karışık olmasına alışılmış parçaların bestelenmesi konusunda nasıl bir takım şartlar kabul edilmiş, çeşitli şartlar nedeniyle bir sonatın ilk ve son parçalarının aynı makamdan

ve Şu kadar ki ilk parça “minör” ,bir makamdan olduğu takdirde son parçanın da aynı karargâha sahip “majör” makamında olabilip aksi halde izin verilmemesi gibi şartlar kabul edilmiŐi ise ayinlerin bestelenmesinde de böyle şartlara uyulmalı imiş!

Bu fikirdeki kişilere verilecek cevap Şudur; mevlevi ayinleri bir bestekâr gözüyle incelenir ise başlıca üç sınıfa ayrıldıkları görörlür; 1-Arada çeşitli makamlara geçmekle beraber baŐlangıcının dışında bir makamda kara verenler; 2-Çeşitli makamları dolaŐtıktan sonra başladığı makamda kalanlar; 3-Baştan sona kadar aynı makamı koruyanlar³⁸. Bu üç sınıfın en meŐru becerikli bestekârlarımızın ayinleri bulunduğundan birinin eseriyle yetinme hiÇbir zaman tenkit sebebi olamaz;bilakis içlerinde muhteşem Segâh Ayiniyle cennet mekân İtrî de dahil bulunan bu üstâdları sebepsiz yere tenkit etmeye kalkıŐmak daha çok tenkidin çekiciliğine bağlı bir cesaret ve adeta bir küstahlık olur.

Hele mevlevi ayinlerini sıradan mûsikî paralarıymıŐ gibi “harici” bir gözle görmek de doğru değildir. Bunlar rûhanî mûsikîn kendinden geçercesine meydana gelen ürünü olan yine rûhanî parçalardır; bu Şekilleriyle yahud boyun eğenlerin tabiri ile bu Şekilsiz lekeleriyle ve hiÇ Şüphesiz özellikle bestekârlarının kalp temizliğinin göstergesi olarak okumaya mahsus buldukları evliyâ-illah meydanları sahiplerinin iyi bir Şekilde kabul etmelerine sahip olmuş ve bugün hâlâ bundan sonra yine o meydanlara devam eden dervişler tarafından okunacakları da Şüphesizdir.Buna karşılık üstâdlarımızdan en becerikli kişiler,ilmi ve fenni hiÇbir eksiği olmayan alışılmış ayinler bestelemişlerdir ki her neden ise bunlar mevlevihânelerde ya bir defa okunabilmiŐ veya bu Şerefe de eremeyerek terkedilmiŐ ve unutulmuŐlardır;tıpkı Süleyman elebi merhumun yazdığı Menkbe-i Mevlüd-i Nebevî, manzumesinin kazandığı genel rağbete ondan sonra yazılanların eriŐememesi gibi.

³⁸ Yeni Kapı Mevlevihânesi Şeyhlerinden ‘ İbdalar Hayyam Efendi merhumun ayini bu sınıfın parlak bir örneğidir ki baştan başa Hicaz makamından bestelendiği halde tek düzelik (Monotonie) lekesinden tamamen temizlenmiŐtir.

Yeni Kapı Mevlevihânesinin ayin mecmuasında Bestenigâr ayininin sahip olduğu sayfaya Dede'nin bizzat yazarak buraya aynen naklettiğimiz fikrası imân gözüyle okunursa ayinlerin tarikat üyeleri tarafından ne gibi dervişlik hisselerinin tesiri altında bestelendiği ve bu gibi eserlerde görülen ve çok bulunan bir takım işgal ve kuvvete sebep aranmaması gereği anlaşılmış olur:

[1833 tarihinde bitirilip ilk okuması Yeni Kapı Dergâhında gerçekleşmiştir.“Men bî ser ü sâmanem”rubaisi ve“Ey maksud-i aşkın” rubaisinin beste sahibi Derviş İsmail'dir. “Men gayr-ı hadd.” kabulünü yalvarırcasına göstermem hâkir görülmüştür.Bütün Derviş kardeşler bilsin ki bu hâkir köleye yedi aded ayin-i şerif ayırımı nasib oldu; lakin her beyitin heyet ayırımında güya bu aşağılanan kölenin dilinden Hazreti Pîr efendimiz okumuşlardır;hatta bu çaresiz fakir geri kalmış zavallı dilsiz ve sağır mecalsiz olup okunan ayin-i şeriflerin bestelerinde ve her bir perdelerinde zerre kadar katkı olmayıp hepsi yardımcım Alimlerin Alimi Hazreti Mevlana Efendimizindir.]

El-fakîr Dervîş İsmail

Bestenigâr ayinin okunduğu gün Şeyh Efendi ile Dervişler ve dostlar üzerinde bıraktığı iyi etkiden Dede pek mutlu olmuş ve gördüğü teşviklerden cesaret alarak Sabâ –bûselik makamından da bir ayin bestelemeye karar vermiş idi;halbuki o esnada kendisine iletilen yüce emir Dede'yi bu kararının gerçekleşmesini bir müddet bir ertelemeye mecbur etmiş idi.

Mahmud Sani Mareşüllerden Halil Rıfat Paşa'yı evlilikle gerçekleştirecek bir akrabalığıyla şereflendiriyor ve bu münasebetle İstanbul şehri çoktan beri misâlini görmediği şahane bir düğün ile zevk doluyor ve neşeleniyordu.Dede ,bu saray düğünü sırasında sarayda okunmak üzere bazı yeni parçalar bestelemeye başladı.Padişah ,buselik makamını pek severdi,Dede bu makamdan –güfteleri kendi eseri olarak- bir “kâr” ile bir “murabba” ve bir de “yürük semai” besteledi.Faşlın geri kalan parçalarını da Dellâlzâde İsmail Efendi tamamladı. “Kâr”ın güftesini Dede'nin eseri olduğundan buraya nakledeceğiz.

Sûr şahı eyledi âlâmı tayy

Asumandan tâ bu sûrun seyrine

Nâğmesâz oldu gönül mü yâr mı   Verdi hurşîd nicem vü nâhidi pey
Bu donanma-ı ferahzâde-i cihân   Dem bu demdir zevk ü şev kandin gönül
Neş'esinden hoş eder mânendini   "Kâr"a ağaz ile seven mânendini

Buselik-kâr, padişahın huzurunda okundu; İkinci Mahmud pek memnun oldu, Kâr'dan sonra okunan "remel" usulündeki "murabba"nın güftesi de şöyle idi;

Olduk yine bu şevkle mesrûr-ı meserret
Lebriz-i sürûr etdi dili sûr-ı meserret
Alemde keder kalmadı sayende efendim
Her rûzû sâid ü şebidir nûr-ı meserret

Bu murabbayı Dellâzâde'nin ağır semaisi takib etti. Bundan sonra seçilmiş birkaç şarkı meyan kısmında tabii ki Dede'nin mutluluk sebebi olan meşhur (zülfündedir benim baht-ı siyahım) şarkısı³⁹ ve nihayet yine Dede'nin:

Dehr olmada bu sûr ile ma ' mur-ı meserret

Güfteli yürük semaisi söylendi İkinci Mahmud'un memnuniyeti son haddine ulaştı ve Dede ile arkadaşları padişah ihsanıyla ödüllendirildi.

Bu saray düğünü münasebetiyle tekrar iltifat gören Dede yine ferahnâk

Fasl-ı hadisesinden beri padişaha karşı kalbinde koruduğu kırgınlığını unuttur gibi oldu. Fakat arası çok geçmeden Dede'nin saray hayatı yine tekke hayatına dönmüş idi.

1833 tarihinde olan saray düğünü şenlikleri son bulduktan sonra gerçekten Dede Efendi, Yeni Kapı Mevlevihânesi'ndeki dervişlik hüccresinin sessiz bir yerine çekilmiş ve saray düğününden beri bestelemeyi düşündüğü Sabâ-Bûselik Ayiniyle meşgul olmaya başlamış idi.

Bu ayin-i şerif, Dede'nin yazılmış ilmi nağmelerden yüce bir mertebeye geçtiğini gösteren bir eserdir. Ayrıca, Dede'nin bütün âyinleri başka başka eleştirmenlerin bakışından özel üstünlük vasıflarını içeren birer sanat eserleridir;

³⁹ Bu şarkının güvenilir kaynaklardan elde edilen notası – Dede Efendi'nin mûsikî uslûbu hakkında bir fikir edinebilmek üzere- karşıki sayfaya koyulmuştur.

ama sabâ-bûselik ayinin üslubundaki karmaşıklık ve ihtişam, tavır ve edasındaki asil ifade, bestenin güfte ile tamamı arasındaki uyumun başarısı harikulade itibarıyla cidden seçkin ve eşsiz bir mevkiî sahibidir. Bu ayin, ustalar tarafından okunacak olursa daha başlanırken dinleyenlerinden hassas, mûsikî güzelliklerini anlayan kişiler üzerinde pek ruh okşayıcı bir tesir meydana getirir. Ayinin okunması devam ettikçe bu tesirin gücü artar, eksilmez; bestenin her satırında ortaya çıkan yeni yeni duygular karşısında dinleyici de ruhunun derece derece yükselerek hiç durmadan ruh dünyalarına doğru ilerlediğini duyar sonuç olarak, Sabâ-bûselik ayini öyle bir şaheserdir ki Dede Efendi namının tâ kıyamete kadar kıymet bilir dillerde hürmetle anılmasına sebep olacaktır. Doğrusu, başar ve elde etmenin bu derecesi biz ölümlülerce gıpta ile bakılacak bir olaydır.

Sabâ-Bûselik Ayini için Dede'nin seçtiği güfteler de bilhassa manâ doludur. Hazreti Mevlana'nın meşhur;

Ateş-i nüzned der dil mâ elâ hû
Hâlî nükned menzil mâ elâ hû
Ger âlem yân cümle tabîban bâşet
Hâlî nükned müşkül mâ elâ hû

Rubaisi “ beste-i kadim” namıyla bilinen ayinlerden hüseyini ile Nâyî Osman Dede merhumun rast, uşak ve çârgâh ayinlerinde bestelenmiş iken Dede bu rubaiyi hissiyat dünyasına o kadar uygun bulmuştur ki Sabâ-bûselik ayinini de bu rubai ile başlamaktan kendini alamamıştır.

Bu rubaiden sonra Dede, mevlevî şairlerinden Gülşen-i Tevhîd nazmı Hazreti Şâhidi'nin bir manzumesinden seçtiği :

Hey hey ne acaib bezemiş hüsne yari
Bu suret-i yârı bu nakş u nigârı
Herahül nazar kim göre tâhsin ola kârı
Bu çeşm ü 'izarı kalmaya karârı

Ebyâd (iki mısradan oluşan manzum sözler) âşıkânesinin Buselik makamında ve konu ile uygun dervîşane eda ile söylemiş ve yine aynı manzumeden:

Uşakı kadar eyledi aşk içre Muhammed

Ol şah mümecced ol matlub u maksud

Beyitinin sonunda “Sehl-i mümteni” tabirine uygun olarak makam “hicaz”a geçer geçmez gezilen hayret veren bir geçişin güzelliği ile açıverdiği bir segâh perdesiyle :

Ey eşter-i dil sen ola gör pîş-i katârı

Çek aşk ile barî bî verd eyle hârı

Beyitinde Hüzzam makamına geçmiş ve ayinin en dikkate değer bir parçası olan:

Ben bilmez idim gizli ıyân, hep sen imişsin

Tenlerde ve canlarda nihân hep sen imişsin

Senden bu cihan içre nişân ister idim ben

Ahîr bunu bildim ki cihân hep sen imişsin

Rubaisini de Hicazkâr makamının o zamana kadar benzeri olmayan bir tarzla bestelenmiştir.

“Vahdet-i vücud” tasavvuf inancını güzel bir dille tasvir eden bu rubainin bestesi Dede'nin mûsikîdeki mucizeye benzer ustalığının kudreti parlak meşalelerinden biridir: her mısranın sonuna ilave ettiği:

Yâr yâr ma 'budum Allah

Tahlilkârını süslemesi ise -değerli bir manzumenin ötesine berisine serpiştirilip bakınca gözleri kamaştırın ateşin kırmızı parçaları gibi- dinleyiciyi pek coşkulu bir şekilde keyiflendiren süsleme makamında olarak cidden ruhu besleyen bir güzelliğe sahiptir.

Sabâ-Buselik Ayini bestesinin bu noktasına kadar eserleri hayretle görülen kudret bestekârı kâfi değilmiş gibi Dede'nin sonsuz mûsikî dehasının yüksek desteklerinden birine de bundan sonra şahit oluruz. “Ben bilmez idim...” rubaisini takiben Dede Efendi, yine Hazreti Mevlâna'nın:

Resîdim bir leb-i deryâ bedîdim hû ve ye men hû

Mısralarıyla başlayan gazellerinden seçilmiş bir kıtayı bestelemek ve bununla sabâ-buselik ayininin birinci bendini bitirmek istiyordu. Pek yüce bir fikir tasavvufu içeren bu kıtayı şüphesiz Dede bile konunun yüceliğiyle uygun olarak besteleyecekti. Gerçekten bu mısrayı okuyan bir mûsikî bileninin gözü önünde başarılı bir ressam tarafından yapılmış şöyle bir levhanın canlanmaması mümkün değildi:

“Engin bir deniz bakış, ufka kadar uzandığı halde kusursuz, dost dalgalardan başka hiçbir hale tesadüf etmiyor. Sahilde gerçek eşyayı gören gözlere sahip bir bilgili kimse bu yüce manzara karşısında Allah'ın kudretine sahip aklının varlığından daha doğrusu bizzat “hû ve ya men hû”dan başka bir şey görmediği şekilde meydana gelerek kendinden geçmesine engel olamayacaktır.”

Bu manevî ve hayâlî mûsikî kederi ile ifade için Dede, Beyâtî Araban makamını uygun bulmuştur. Muhayyer perdesi üzerinde yapılacak uzun nağmeler, o büyük saray dalgaları bütün enginliğiyle tasvire sahip olacak makamın kararındaki karcığâr nağmeleri de “hû ve ya men hû” manzumunu yalvarırcasına ve ibadet edercesine bir ifade katacak idi. Lâkin, işin zor bir yönü kalıyordu ki o da daha önceki rubainin bestelendiği hicazkâr ile onu takip edecek Beyâtî Araban makamları arasında gerek karargâh gerek tavır ve görüş itibarıyla mevcut olan karşıtlık ve zıtlık idi; bununla beraber birdenbire bu makamların birincisinden ikincisine geçme işi güç bir mûsikî meselesi idi. İşte Dede, deha dolu kudretinin yüksek bir örneğini de burada göstermiş ve

Dost dost

Mahbûb men ah

Sözleri arasında misâfirperver ustaların rûh durumlarına sığınarak ettiği bir hamle ile bu güçlüğü de kolayca halledip Beyâtî Araban'a engin bir zemin hazırlamıştır.

Dede'nin başarılarına taç giydiren bu son kıtanın bestesinden sonra Nevâ Ayinine geçilerek bu ayinin cidden parlak olan ikinci, üçüncü ve dördüncü bendleri okunur ki, şu halde Sabâ-Bûselik Ayini bir selamdan ibaret kalmış olur.

Sabâ-Bûselik'in bestesi tamamlanınca Dede,hoş mûsikî öğrencilerine yeni ayini geçmiş ve 1833 senesi recebinin birinci gününe tesadûf eden Perşembe günü Yeni Kapı Mevlevihânesi'nde boyumuzun baş mevkiinde kendisi bulunduğu halde ayinin gösterişli bir şekilde okunmasına başkanlık etmiştir.

Rivayet edildiğine göre Dede Efendi'ye Hûzzam makamı pek fazla tesir edermiş;hatta bu makamdan Kômürcüzâde Hafız Efendi'nin;

Aldım hayal-i perçemin ey mah-ı dîdeme

Güfteli Remel dörtlüğünü ilk defa dinlediğinde Dede bunun tesirinden gözyaşlarını engelleyememiş; hazin hazin ağlamıştır.

Bu sebepten Hûzzamdan bir ayin-i şerif bestelemeyi kendisi arzu ettiği gibi, üstadın bu makama ferdi zaafını bilen güzel şeyler sevenler dahi meydana geleceği belli olan beğenilen nağmeleri bir an evvel kulağa küpe yapabilmek için bu konuda Dede'yi teşvik etmekten geri kalmıyorlardı. Ancak o sıralarda 1833 senesi Ramazan'ı gelip çatmıştı ve bu sebeple Dede saraydaki başmüezzinlik görevine hazırlıklarda bulunmaya lüzum görüyordu; bununla beraber Hûzzam Ayininin bestelenmesini bayram sonrasına ertelemeye mecbur oldu.

Dede İkinci Mahmud'a kıldıracağı "teravih" namazlarında okunmak için bir taraftan yeni "ilahi"ler besteliyor, diğer taraftan bunları saray müezzinlerine söylüyordu. Nihayet mübarek af ayı gelip çattı.

O tarihte İkinci Mahmud'un baş imamı Anadolu rütbelilerinden Zeynelabidin Efendi isminde bir kişi idi. İmam Efendi "mûsikî ilmi"ile pek az meşgul olmuştu; bununla beraber fevkalâde mûsikî tabiatı olduğundan teravih namazında müezzinler hangi makamdan bir ilahi okusalar derhal o makamdan şanı büyük olan yüce Kur'an'ın okunmasını başarırdı. İtrî merhum asrından biri kurulu usulden olduğu üzere teravihin son dört rekatında Acemaşiran makamından "ilahiler" okunmakta ise de bugün halâ Ferahfeza denilen terkip o zaman henüz kullanılmadığından doğal olarak ferahfeza'dan "ilahi" bile yapılmamış idi. Teravih aralarında duyulmamış ve zor makamlardan "ilahiler" okuyan Dede gibi bir müezzinbaşı ile İkinci Mahmud gibi mûsikîden anlayan bir padişahın önüne geçip namaz kıldırarak kolay bir iş

değildi. Bir gece tevarihten sonra padişahın huzuruna çıkma şerefine erişen Zeynelabidin Efendi'ye padişah:

“-Bizim Dede, seni epeyce sıkıyor ama, maşallah sen de ondan hiç geri kalmıyorsun!”

iltifatında bulunur; hatta bu saray iltifatından cesaret alan imam efendi bile;

“-Dahî müezzinbaşı kulunuza bir azizlik yapmak istiyorum ama...”

iznini istemeye cesaret eder. İkinci Mahmud bu azizliğin nasıl olacağını sormaya gerek görmeden :

“-Hay hay, sadece o sana yapacak değil ya!”

cevabını verir. Baş imam da yüce müsaade üzerine hemen ertesi günün akşamı içindeki düşünceyi gerçekleştirmeye karar verir.

Müsikî çevresi tarafından bilinir ki Acemaşiran makamının kararını Yegâh perdesinde gerçekleştirmesine Ferahfeza adı verilir. Zeynelabidin Efendi, Kuran-ı Kerim okurken bazen soğuk tabiatıyla Ferahfeza yapar ve bunun ne olduğunu bilmemekle beraber herhalde Acemaşirandan farklı yeni bir makam bulduğunu zanneder imiş. İşte İmam Efendi'nin Dede'ye yapacağı azizlik, teravihte bu yeni makamdan okumak aynı makamda bestelenmiş “ilahi” bulunmadığından Dede'yi güç durumda bırakarak çaresiz Acemaşiran bir ilahi okumaya mecbur etmekten ibaretti. O akşam teravihin sonlarında müezzinler yol yordam gereğince “Acem” perdesinden “satl-ı âlî” demişler ve İmam Efendi bile aynı perdeden başladığı halde aynı zıtlık yegâh'ta kalmış ve ikinci rekatta yine aynı durum tekrar etmişti. Dede bundaki maksadı anladı; ilk iki rekât bitince yanındaki Dellâlzâde'ye:

“-Siz idare edin!”

diyerek hemen mahfilin (büyükcamilerde hükümdara ya da müezzinlere ayrılmış ve etrafı parmaklıkla çevrili olan, yerden biraz yüksek yer) bir köşesine çekildi ve alelacele pek seçkin güftelerinden :

Şürîde vü şeyda kılan yarin cemalidir beni

İlahisini son rekatlar kılınırken Ferahfeza yolunda besteleyerek selamı takiben arkadaşlarına:

“-Bana pirülük edin!”

emrini verdi.Bu aniden oluşan makam üzerine müezzinbaşının hangi makamdan ilahi okuyacağını bekleyen padişah Dede'nin birden bire bestelediği ilahi mahfilinde hoşnutlukla dinlerken yaptığına pişman olan baş İmam Efendi de mihrabında yeni icad ettiği makamdan bestelenmiş bir ilahi nasıl olup da müezzinlerin okuduğuna bir türlü akıl erdiremiyordu! Gerçekten Dede iki dakika önce bestelediği Ferahfeza ilahisini okuyor, arkadaşları da hiç belli etmeden baş müezzine pirülük ediyorlardı.

Teravihten sonra İkinci Mahmut Dede'yi huzuruna kabul edip pek neşeli bir tavırla:

“-Dede !Bu yeni makamınızın adı nedir ?”

sorusunu sormuş ve Dede Efendi macerayı anlatmakla beraber bunun yeni bir makam olmadığını ve Üçüncü Selim devrinde musahiplerden Seyid Ahmed Ağa tarafından bulunarak Ferahfeza ismi verilmiş bir “terkib” olduğunu ve bununla beraber o vakitten beri bu yolda hiçbir eser bestelenmediğini söyleyince :

“-Her neyse , bu terkib benim çok hoşuma gitti;adı gibi ferah feza...”

diyerek Dede'ye bir hayli iltifatlarda bulunmuş ve neşesinin çokluğundan o gece ince saz takımının Topkapı Sarayı bağlantılarından Serdâp köşkünde ayinlerin yapılmasını emretmiştir.

Topkapı Sarayı'nın arkasından cennet mekan Üçüncü Selim'in annesi için yaptırdığı Serdâp isminde⁴⁰ bir güzel köşk vardı. Sarayburnu'nun en güzel yerine

---

⁴⁰ Serdâp köşkü ile sarayın Gülhane Meydanı tarafındaki İshakiye ,İncili ,Muradrabia ve Sultan Mahmut köşkları yakın vaktikere kadar mevcudken o zamanlar harbiye mektebi vekili olan Galib Paşa'nın başmabeyncilikte bulunduğu sırada “gereksiz yere duruyor” diyerek bu köşkları yıktırdığı tarihçi şeyhler tarafından Şerif beyin (Tarih-i Osmani Encümeni) mecmuasında yayınlanan bir makalesinde görülmüş ise de bizim araştırmalarımıza göre Serdâp Köşkü'nün acımasızca yıktırılması, Rumeli Şemend ve Ferinin Sarayburnu'nu dolaşarak “Sirkeci”ye ulaşabilmesi için o vaktin hükümeti tarafından kimbilir ne gibi şahsi menfaatler sonucu gösterilen müsadeden ileri gelmiştir.Gerçekten köşkün halâ görülebilen bazı eserleri güzergâh çizgisine çok yakın bir yerdedir.

sahip bir noktasına baştan ayağa kadar taştan yapılmış olan köşk Türk mimarisinin eşi benzeri olmayan bir örneği idi.Köşkün büyük salonunun duvarları aynalarla kaplanmış ve aynaların arasına süslü “Selsebil”ler, göz alıcı çiçek saksıları konulmuş idi.Salonun ortasındaki havuzun fiskiyesi cidden sarmıç idi.Salonun kubbesine bilinen şamdanları içine alan şahane bir avize asılmış ve selsebillerin arasına kıymetli fanuslar konulmuştu. Gece mumlar yanınca oradaki aynalara akseden ışıklardan gözler kamaşıyor,sulara akım verilince meydana gelen gönül okşayan seslerden en kederli gönüller bile ferahla doluyordu.

İşte (Ferahfeza) ilahiyi bestelediği gece (Dede Efendi) ile arkadaşları bu cennete benzer köşkte bir (Küme Faslı) ortaya koymaya çalışmışlardı. Saray kurallarınca padişahların huzurunda yapılması bazen emredilen bu gibi saz eğlencelerine (Küme Faslı) denilir idi ki bu adı almasının sebebi bu fasıllara özellikle saraydan yetişmiş ve çavuşluktan musahipliğe geçmiş mûsikiden anlayanlardan başka mûsikî öğrenimi görerek sonradan musahiplikle saraya alınan üstadların bile dahil olması idi. Saray adetine uyarak fasıl sahipleri padişahın huzurunda yerlere döşenen kırmızı ihramlara otururlar ve padişahın iltifatını aldıktan sonra ahenkli bir şekilde başlarlar idi.

İkinci Mahmud devri insanlarıyla görüşen kişilerin ifadelerine göre o devirdeki Küme faslı sahipleri, sekizi hanende, ikisi neyzen, üçü kemanî, dördü de tanburî olmak üzere isimleri aşağıda yazılı 17 üstâddan oluşuyor idi.

Hanendeler- Dede Efendi, Dellâlzâde İsmail Ağa, “Ferahnâk” makamını bulan Şakir Ağa, Çilingirzâde Ahmed Ağa, Suyolcuzâde Salih Efendi, Kömürcüzâde Hafız Efendi,Basmacızâde Abdi Efendi

Neyzenler- Meşhûr Hattat Mustafa İzzet Efendi ile Musahib Bî-Nezîr Seyid Efendi, [Seyid Efendi “ney” bile çalar ise de küme fasıllarında “giriftzenlik”edermiş.]

Kemânîler-“Tahir Buselik” peşrevi sahibi Rıza efendi,Şakir Ağa'nın kardeşi Mustafa Ağa, “Ferahnak” saz semaisi sahibi Ali Ağa.

Tanbûrîler-Numan Ağa,Zeki Mehmed Ağa,Keçi Arif Ağa,Necib Ağa.

Her biri uzman olduğu sazda o devrin eşsiz hünereleri olan bu gibi ünlü kimselerin ve yukarıda isimleri geçen arkadaşlarıyla bizzat Dede Efendi'nin katıldığı böyle bir mûsikî faslından meydana gelecek güzel ahengin –Özellikle “Serdâp Köşkü” gibi bir yerde – meydana gelmesini düşünmek bile insanı sevinç sarhoşu etmeye yeterli iken bu nağmeyi dinlemek mutluluğuna erişenlerin ne hallere gireceği düşünülemez kadar güzel olduğundan biz bu yönü okuyucuların hayallerine terkederek yalnız olayın-Yeni Köy Dergahı Şeyhi merhum Servet Efendiden bulabildiğimiz – gerçek yönünü hikaye etmekle yetineceğiz.

Teravih namazından çıktıktan sonra (Dede) ile arkadaşları Serdâp Köşkü'nde toplanmışlar ve padişah gelmeden önce hangi makamdan nağme yapacaklarını düşünerek netice itibariyle (Arazbar bûselik) faslının icrasına kadar vermişlerdi; çünkü bu faslın (Üçüncü Selim) devri mûsikîyesinden (Hacı Sadullah Ağa) tarafından bestelenmiş olan;

Mevsim nevrûz erişti geldi, eyâm-ı bahâr
Hûş-ı hirâmın eyler elbet yine azâm-ı lâlezâr
Sen de ey dil-i bülbül âsâ nağme sâz ol ki bu dem
Eyleyince kara ağız eylesün cânâna kör

Güfteli “Kâr”ı ile “Murabba” ve “Semai”leri zaten parlak eserler olduğu gibi Sultan Selim'in bile bunları pek sevdiğini ve hatta her senenin bahar mevsiminde Kâğıthâne'de bulunan (Çağlayan) köşküne gittikçe o zaman bu faslın okunması alışkanlık olduğunu (Sultan Mahmut) işitmiş olduğundan (Arazbar-bûselik) faslı okunduğu zaman padişahın pek çok mutlu olduğu böylece anlaşılmıştı.

İkinci Mahmud'un Serdâp'a dönmesiyle beraber fasıl da başlamıştı. Mustafa İzzet Efendi'nin “ney” ile üstadına bir taksimini takiben “peşrev” çalınmış ve “kâr” ile “murabba” ve “ağır semai” de okunduktan sonra Kömürcüzâde Hafız Efendi'nin dinlemekle doyulmaz etkisi ve pek seçkin edası ile başladığı “taksim” Zeki Mehmet Ağa tanburuyla eşlik etmiş ve sıra şarkılara gelince Numan Ağa'nın:

Sen ey Şah Melik Sîmâ
Heman sağ olunur megara
Cihanı eyledik ihya

Güfteli zemin ve zaman uygun şarkısı ile meşhur Kemânî (Ali Ağa)'nın :

Şahım senin daim heman

Müzdâd ola zevk ü sefan

Budur de'âl-i bendegân

Şarkısı ve daha bazı farklı şarkılar okunarak en sonra (Al gönlümü ayı'ne-i manadır bu) yürük semaisi ve sonunda söylenen saz semaisi ile (Arazbar buselik) faslı meşki son bulmuş oldu.

Fasıl sahipleri huzurdan çıkarken (İkinci Mahmud) hepsini hoşnut bir şekilde yüce padişahın ihsanı dağıtılmasını emretmiş ve beklemesini istediği (Dede Efendi)'ye doğru hitap ederek demiştir ki:

"-Bu gece pek güzel bir vakit geçirdim; adeta kendimi cennette zannettim. (Arazbar buselik) faslı şimdiye kadar bu derece parlak okunmamıştı. Ancak (mevsim nevrüz...) Kârı, cennet mekan Sultan Selim'im tahta çıktığı senenin baharında (çağlayan) köşküne gittiği gün okunmak üzere bestelenmiş bir eser olduğundan böyle kış ortasında⁴¹ okunması bana zamansız göründü. Dedem ! bu gece teravih namazında meydana çıkardığınız (Ferahfeza) makamından bu köşk içinde "kâr" ile beraber senden mükemmel bir fasıl istedim. Kârın güftesiyle bestesi (Serdâp)'ın şu halini .suların akmasını ,bunlardan meydana gelen kulak okşayan ahengi tasvir etmesi olmayacak kadar zor mudur? Hadi göreyim seni! Bayram ertesine kadar hazır olsun; inşallah yine burada dinlerim..."

(Dede Efendi) bu iltifat ve yüce emir üzerine teşekkür ederek:

"-Emir ve ferman şu kutlu efendimizindir."

cevabıyla ellerini göğsüne koyarak – mevlevilerin usûlünce- eğilmiş ve dervişhâne vaziyetiyle geri geri çekilerek huzurdan çıkmıştır.

---

⁴¹ 1833 senesinin Ramazan'ı gerçekten kış mevsimine tesadüf etmişti.

Ramazan'ın yarısı geçmiş olduğundan (Dede)'nin kaybedecek vakti yoktu. Sultan Mahmud'un mûsikîye olan sevgisini bilen (Dede), bayram sonrası istenileceği şüphesiz olan (Ferahfeza) kâr için evvela bir güfte yazarak hemen bestelemeye başlıyor ve kârdan sonra;

Ey kaşı keman tir-i müjgân cânıma geçti
Peykânlarının her biri bir yanıma geçti

Güfteli "Fireng-i fer" bir dörtlük ile (Bir dilber nadide bir kâmet-i müstesna) ve (Bu gice yine ben bülbülleri hamuş ittim) ağır ve yürük semailerini biran önce bitirmeye çalışıyordu. Ancak vaktin darlığı (Dede)'yi kendisine yardımcı aramaya mecbur etti; faslın:

Yarimi gördüm bu gün,dünya görünmez dideme

Güfteli ikinci dörtlüğünü de seçkin öğrencisi (Eyyübî Mehmed Bey)'e bestelettirdi. Dede Efendi aynı makamdan birkaç şarkı hazırladığı gibi (Zeki Mehmet Ağa) da pek parlak bir peşrev ile bir peşrev semaisi yapmış ve bestelenen eserleri bir taraftan geceli gündüzlü hanende ve sazandelere öğretilmesine devam edildiğinden bayram geçince (Ferahfeza) faslı dinlenecek hale gelmiş ve Sultan Mahmud bu durumdan haberdar edilmişti.

Artık mûsikî faslı sahipleri (Ferahfeza) emrinin ortaya çıkmasını sabırsızlıkla bekliyorlardı; nihayet beklenen gece gelip çattı (Serdâp) köşkü o gece gösterişli bir şekilde ışıklandırıldı. (İkinci Mahmut) himayesindeki Hüsrev Paşa ve (Damat Seyid Paşa) olduğu halde pek neşeli bir suratla köşke geldi. (Musahib Seyid Efendi)nin bazı komik fıkra ve hikayeleri padişahı bir kat daha neşelendirdi. Havuzlu salonun yanındaki odada (küme faslı) sazandelere eski İran şahlarından birinin bütün bir fasla tercihen beğendiği hazırlık nağmesine başlamışlardı! Bir süre sonra nağmenin aldığı şekil,hazırlığın tamamlandığını göstermekte ve bu sırada sazandelere heyecanla yaptıkları yukarı ve aşağıya doğru egzersizler bile-harekete hazır vapurlarda yaranın doymasıyla makinenin titremeye başlaması gibi-fasla başlamak emrinin beklendiğini göstermekteydi.

Tam bu sırada istenen emir sebebiyle bir süre yerlere ihramlar serilmiş Ve (Dede) ile arkadaşları birer birer huzura gelmişlerdi. (İkinci Mahmud) öncelikle (Dede)'den (Ferahfeza kâr)ın ismini sormuş ve:

“-İsmi(kâr-ı kasr-ı cennet)tir padişahım!”

cevabı alınca :

“-Çok uygun bir isim! Gerçekten burası dünyada yapılmış bir cennet köşküdür; aman hadi şunu dinleyelim...”

diye sabırsızlık göstermişti. Faslın ilk anlarında (Kemânî Rıza) Efendi'nin (Ferahfeza) taksiminden sonra (Zeki)'nin peşrevi çalınırken sazların kulakları okşayan civıltısı, salonun duvarlarındaki “Selsebil”lerden akan suların oluşturduğu akıcı nağmeler ile karışıyor, güzelliğinin tarifi ancak işitmekle mümkün olabilecek unutulmayan anlar meydana getiriyordu.

(Dede)'nin biraz da şair olduğunu daha önce söylemiştik. Üstâdın mûsikîdeki muhteşem dehası derecesinde şairlikten de bilgisi olsaydı (Serdâp Köşkü)'ndeki şiirleri de bir şaheser olurdu. Ne faydaki Allah insanları her yönden mükemmel yaratmıyor; (Cennet Köşkü) kârının aşağıda aynen yer alan güftesi, yaratılışın başı ve hikmeti anlaşılamayan bu türlü oluşundan bir parçadır;

Kasr-ı cennet havz-ı kevser ab-ı hay

Zevk ü sohbet gûşe-i hay yâr hey

Görmemiştir böyle câ-ı bî bedel

Kays vü fağfûr ve cem kâvûs vekî

Padişahım ümrân-ı efvân ide Hakk

Rûz vü şeb virdim bu der mânendini

Fakat (Ferahfeza) kârın bestesi cidden nefis bir eserdir. (Dede)'nin bu kalbe ferahlık veren kârını ne zaman sazla sözle dinlemiş isem kendisi (Serdâp) köşkünde zanneder, nağmelerin düzenleme tarzında gösterilen hüner sebebiyle etrafımda suların şırıltısını duyar gibi olurum. Bu şüphesiz (Dede)nin büyük bir başarısıdır. Üstadın bu kârı ile başka seçkin eserlerindeki sanat inceliği hakkıyla tahlil ve tayin edebilmek için batılılardan (Birleyu)'nun (A travers chants) ünvanlı eserinde

(Bethoven)in senfonileri hakkında yürüttüğü tahlil ve tenkidi okuma yönünden araştırmaya ihtiyaç vardır; bu eserimizde ayrıntının o derecesine inmeye imkan olmadığından bu kadar çok bir işaretle yetineceğiz.

Rivayete göre (Ferahfeza) Kârî (Dede) de pek beğenir imiş; hatta bir gün bundan bahsedildiği sırada:

“-Hacı (Abdülkâdir Meragî)nin şimdiye kadar (Itrî) sağında ,ben solunda idim;bu kârî yaptıktan sonra ben sağına geçtim, (Itrî) solunda kaldı...”

Zemininde bir söz sarfettiği rivayet edilir ise de biz (Dede)nin bildiğimiz kadarıyla dervişâne yaratılışına pek de uygun bulamadığımız bu sözün ona iftira edildiği kanısındayız; bununla beraber rivayet olarak buraya koyduk.

Sonuç olarak o gece (Ferahfeza Kâr) büyük bir özenle okunmuş ve kârî takib eden “dörtlükler”le semailer ve şarkının söylenmesinde bile aynı özen gösterilmişti. (Sultan Mahmud) bundan son derece memnun oldu ve faslın sonunda (Dede)yi huzuruna çağırarak yetki sahibi göğsü kendi göstergesi olan (Mersa Nişan-ı iftihar) ile süsledi. (Dede Efendi) nail olduğu bu yüce hediyeden pek duygulanmış ve tekrar karşılık olarak şükranlarını arz etmiştir. (Dede)ye yetişen kişilerden duyduğumuz üzere Cuma günleri selamlık resimlerinde başmüezzinlik vazifesini yerine getirdiği sırada (Dede) bu nişanı daima taktığı gibi ömrünün sonunda (Akbıyık) mahallesinde kendisine sunulan konakta mûsikî öğretimi ile meşgul olduğu günlerde bile üzerinden eksik etmez hatta (Zekâi Efendi) merhum Hacı Eyyûbî Mehmet Bey’le ilk defa adı geçen konağa gittiği gün (Dede)yi bu nişan ile gördüğünü anlatır ve :

“-Göğsünde at nalı gibi elmaslı büyük bir nişan olduğu halde köşeye oturup çubuk içerken gördüğüm (Dede)nin hali hiç gözümün önünden gitmez” der idi.

(Serdâp) köşküne İkinci Mahmud’a (Ferahfeza) faslını okuyarak bu şekilde onurlandırıldıktan sonra (Dede Efendi) herşeyden evvel Ramazan’ın ilk günlerinden beri uzak kaldığı (Yeni Kapı) dergâhına o toplanılacak yer olan mevlevî yuvasına kavuşmayı düşündü.

(Dede) dergâhını o kadar çok özlemişti ki saraydan gelirken yolda :

Bu ayrılık odunu canım nice bir yane

Mısrasını kederli bir dille söylemek ve tekrar etmekten kendini alamıyor ve hücreğine girer girmez Ramazan'dan beri bestelemeyi tasarladığı (Hüzzam) ayinine başlamaktan dakika kaybetmiyordu.

(Dede)nin en seçkin eseri olan (Hüzzam) ayini güftelerinde uğur getirsin diye (Sultan Velid) divanından seçmeyi, arzu etmiş idi; zaten yolda yürüken dilinden düşürmediği yukarıdaki mısra da Sultan Velid'in aşağıda yazılı seçkin bir kıtasından alınmış idi:

Mâ mest-i nedîmanım hurşîd-i raht yâne

Bu ayrılık oduno canım nice bir yâne

Sevda-ı reh leylî şedd hâsıl mâ hayli

Mecnun gibi vâvîli oldum deli divane

Bununla beraber (Dede) yeni ayinine bu kıta ile başladı. Bu kıtadan sonra kaynağının kim olduğu bulunamayan :

Âşık oldum bilmedim yâr özgelerle yâr imiş

Allah Allah âşka bunca cefâlar az imiş

Beyiti ihtimal ki kendi tabiatından meydana gelmiştir.

(Hüzzam) ayininin özellikle birinci bendi can kulağıyla dinlenirse hissedilir ki (Dede) bu manalı eserinde dert isteği ile aylayan ve inleyen hassas ve ince bir kalbin acı ve kederini pek güzel bir mûsiki lisanıyla söylemiştir. Bu ayin, büyük bestekârimızın baştan ayağa feryat ve figan şeklinde ortaya çıkan bir deha abidesidir. Kuvvetli bir kelime ortaya çıkıp da (Dede)nin bu gibi eserlerde üstünlük vasıfları içinde bir tasviri başaramadığımdan çok üzgünüm. Bununla beraber bu kadarlık olsun yazmakla üzüntümü doğruluyorum.

Yürük mûsikîsi, (Dede) ile mûsikî üstâdlarımızın benzerleri tarafından meydana getirilmiş bu derece önemli ve aynı yolda bugün benzetmesi hemen hemen mümkün olmayan nefis eserlere sahip olduğu halde mûsiki heveskârlarımız bunların

içinde oluğu güzelliklerden ve hatta varlıklardan bile habersiz olarak ipe sapa gelmez bir takım eserlerle boş yere vakit geçirdikten sonra mûsikimizin yokluğuna hükmederek batı mûsikîsinin çoğu yüce zevkimiz ve beğenilen güzelliğimize kelime olarak yabancı kalan ürünleriyle zaman öldürmeye mecbur oluyorlar ki cidden teessüf edilecek durumlardandır.

Bestekârlık ilminin bütün anlaşılmaz şeylerine sahip (Dede), Hüzzam Ayini'ni tekdüzelikten kurtarmaya verdiği önemi ihmal etmemiş ve:

Tümâ hey 'acayib ki misli nedârı

Bahar-ı celveh câzrâ der ateş-i sepârı

Doğmasıyla başlayan beyitlerde "Tebdil-i makam" sanat dakikasını eşine az rastlanır bir ustalıkla ortaya koymuştur. Anlayanlar bilirler ki makam değiştirme sanatı, ne derece beklenmeyen bir anda yapılırsa tesiri de o oranda artar; bununla beraber önceki bestekârlardan bu zemini hazırlamayı bilmeli ve bu hazırlık dinleyenlerce asla fark edilmemelidir. Dinleyenler ne yapılacağını önceden hissederler ise istenilen tesir ortaya çıkamayacağı gibi hazırlıksız yapılan makam değişikliği de hiçbir işe yaramayarak boşa gider. İşte (Dede Efendi) yukarıdaki beyitin birinci mısrasında bu inceliğe tamamiyle uymuş ve ikinci mısrasında birdenbire (Hüzzam)dan (Şadaraban) makamına öyle farketmeden ve hünnerli bir şekilde geçivermiştir ki bu ani değişiklik karşısında farkları anlamaya çalışan kişilerin hem şaşırması, hem hoş bir tat almış olmaması mümkün değildir.

(Dede) bu başarısından sonra Zekâi yaratmasının yeni bir göstergesini de ayinin birinci bendinin son parçasını oluşturan üç beyitin bestesinde göstermiştir. (Bahar-ı recz)den (müfte 'ilün mefâ 'ilün müfte 'ilün mefâ 'ilün)veznindeki bu beyitlerin birincisi olan :

Hüsn yeni hüsn yeni yâr yeni sahn yeni

Rûh yeni beden yeni yâr yeni sahn yeni

Beyitindeki (h)nin arttırılmasıyla (hüsn) kelimesinde (s) ve (n) harflerinin sakın bulunması bu bütün (Devr-i revân) usûlünde bestelenmesi için oldukça zor bir vaziyet gösteriyordu; burada (Dede) iki şıktan birini seçmeye mecbûr idi:ya sakın

olan (n) harfini (müfte 'ilün)ün (t) sine karşı tutarak taktiye dahil ederek hür gelecek,yahud(s) harfini arttırarak okuyacaktı. Birinci şıkta (hüs-nü) tarzında garip bir güfte taksimi meydana geleceğinden (Dede) bunu seçmemiş, hiç akla gelmeyen bir yol bulup (hü) hecesini usulün sonuna aldıktan sonra usulün başına getirdiği (s) harfini de ötreli okuyarak –biraz şüpheli bir kural olmakla beraber- meseleyi kolayca halletmiştir.Bu şekilde beyitin birinci (sün) hecesi ile (mefa 'ilün) karşılığı olan (hüsn yeni)deki (sen) hecesi arasındaki “suni bir karşılaşma” meydana gelmiştir ki bu da başka takdir sebebidir.

İkinci satırdaki (rûh) kelimesi böyle karşılığa muhtaç olmadığından (Dede) bunu yol yordam gereğince bestelemiş ise de bunu takip eden;

Yâr-ı dil hazin tâ dem ateşi yeni

Mülket-i aşk vü din yeni yârinşi sahn-ı yeni

Aşk ü melâmetim yeni sekım ü selâmetim yeni

Meti'ü melâmetim yeni yârin sahn-ı yeni

Beyitlerinde güfte taksimleri ile “usûl” arasında müthiş bir mücadele ortaya çıkmasına rağmen (Dede)nin her iki tarafa da galip vaziyetini muhafaza ettirerek hareketlerine devam etme imkanını sağlaması o ana kadar bestekârlarımızın kimsenin hatırına gelmemiş bir seçilmiş fikirdir.

(Hüzzam) ayininin birinci bendini bu gibi eşsiz güzelliklerle süsleyen (Dede) eserinin bir an evvel mukabelede okunmasını istiyordu; bu arzusu ayinin diğer bendlerini bestelemesine engel oldu.(Saba) ayininin ikinci bendine geçilecek şekilde bir “karar” ile (Hüzzam)ı tamamlayarak 1833 senesi Şevval'inin sonunda bir Perşembe günü ilk defa olarak (Yeni Kapı) mevlevihânesinde okundu.

(Hüzzam) ayini birkaç defa bu şekilde okunduktan sonra bazı kıymetbilenlerin tekrar eden istekleri üzerine o senenin ilkbaharında dört bende ayrılmış ve tamamlanmıştır ki (Dede) bunun ortaya çıkışını dergâhın mecmuasına bizzat yazdığı şu satırlarla hikaye etmektedir:

[Bu ayin-i şerif, öncelikle bir selam olarak sınıflandırılıp “sabâ” ayini ile bitirilirdi. İhvan-ı safa bu fikire yalvararak bitmesini istediklerinden Mesnevi-i şerifden ayinin bitmesi için tefâ ‘ül edip (Devletet payende bada ey süvar) beyiti

geldiği için ayini bitirmek ve özellikle (Devletet ...) beyitini ikinci selama koydum.]

El-Fakir

Derviş İsmail

(Hüzzam)ın sonradan bestelenen ikinci, üçüncü ve dördüncü bendleri de baştan ayağa renkli ve cidden ustaca olup özellikle bu meyânda:

Ey hâlik-ı hefit-i asmân dermânda em-i feryâdersin

Vey-i râzık-ı pîr ü civan dermânda em-i feryâdersin

Ey rahm-ı tü bemeyk vü bedânsan tûvâbı hü ü ‘id

Her lahza güyem ey ahd-i dermânda em-i feryâdersin

Güfteli ikinci bendi ile mesnevi-i şerif’ten alınması üzerine ortaya çıkan ve:

Devletet pâyında bâdâ ey süvâr

Rahmken bir âşıkân mu ‘z ver-i dâr

Çün talebgerdi becd-i âmedenzâr

Cedd-i hatâ nekend-i çünün âmed-i haber

Beyitlerini içeren üçüncü bendin (Devr-i kabir) usûlündeki kısmı özellikle hatırlanmaya değer.

(Hüzzam)dan sonra (Dede Efendi) bazı dostlar ve dervişlerin istekleri üzerine (İsfahan) makamından da yine yalnız bir bend olarak bir ayin besteleyerek 1836 senesi Ramazan’ının Kadir Gecesi mukabelesinde okumuş ise de çok yadırganır ki bu ayin bugün tamamıyla unutulmuştur. Rivayete göre bazen (Dügah), bazen (Hüseynî) ayinleriyle tamamlanan (İsfahan) ayini (Dede)nin diğer ayinleri gibi, hatta onlardan da parlak ve ruh okşayıcı imiş. Yeni Kapı mevlevihanesinin sokak kapısı üzerine işlenmiş:

Mevlevihaneye (ikram)dedi pirim tarih

“Yaptı bu dergahı Dünya Sultanı Mahmud Han”

1817

Tarihi mısrasını içeren manzumede yazıldığı gibi dergahın gerek sema ‘ihane ve gerek türbe ve diğer eklentileri harap olduğundan cennet mekan (Mahmud Sani) tarafından yenilenip inşa ettirilerek 22 Şubat 1817 tarihine tesadüf eden Perşembe günü açılış merasimi yapılmıştı. Ancak aradan 21 sene geçtikten sonra dergahın bazı yerlerinin yine tamire muhtaç hale geldiğini duyan Hakanın verdiği emir sonucunda tekrar mükemmel bir şekilde tamir edilmiş ve padişah kapısı yukarıda bahsedilen senede padişah vakfı gibi olan mevlevî dostlarından (Ziver Paşa) tarafından söylenen pek güzel bir manzume kazanmış idi ki, tarihi söylev olan beyitin bir kesiti yazılmıştır:

(Ziver) kehrûş çıktı bir târih-i genç tâmeden

Kıldı iki kere bana bu hân-ı kâhı şehriyar

1837

Mevlevihânenin tamiri son bularak açıldığı gün (Mahmut Sani)nin de mukabelede bulunacağı haber alınmakla padişah kapısı önünde o zaman henüz (18) yaşında olan cennet mekân şeyh (Osman Salahaldin) Dede ile dergâhımızın başı (Dede Efendi), Başnâyî (Ali Dede) ve diğer şeyhler ve dostlar toplanarak padişahın gelişini beklemeye başlamışlardı. (Sultan Mahmut) bindiği attan inerek evvela Şeyh Efendi ile müridlerine sevgi göstermiş ve takiben gözü kapının üzerine kazanmış, manzumeye takılınca bunu yüksek sesle okuyarak en çok:

Menlâ vü şemse ideli ol mihr-i şevket-i ahterâm

Çarh üzere olmuş mevlevi mâhâyla mihr-i tâbedâr

Beyitini beğenmiş ve orada hazır bulunan (Ziver Paşa)ya hitaben bazı sözler söylemiştir. Manzumenin:

“Sultan Veled”devrinde bu tâ “Gül Devri” ahinin evveline

Ol şâhın ahd-ı şevk-i nusretle olsun pâ-y-dâr

Beytine gelince padişah durmuş ve (Dede) ile neyzen başına doğru bakarak :

“-Öyle ise bugün sizden “Gül Devri” ni isterim...”

demiştir. Bu arada gereğince o günkü mukabelede (Nayi Osman Dede)nin (Rast) makamında yaptığı meşhur “Gül Devri” peşrevi çalınmış ve bunu takiben yine onun aynı makamdaki ayini okunmuştur.

Mukabeleden sonra şeyh efendi ile dergâh sahipleri ve bütün herkes “güzel dilekler” ile sevgi görmüşler ve tekkelerini tekrar tamir ettirip güzelleştiren yüce lütufkâr olan padişaha minnet ve şükran ile kapıya kadar uğurlamışlardı.

(Serdâp) köşkünde (Ferahfeza) faslı okunduğu geceden beri (İkinci Mahmud) bu yeni makamı çok sevmeye başlamış idi;o derecede ki huzurunda yapılan fasıllardan da ayrıca (Ferahfeza)nın söylenmesini istiyordu.

Padişahın bu makama olan sevgisinden mevlevilerin mûsikisi de yararlandı. Mevlevi tarikatına karşı çok fazla sevgi ve yardımı olan (İkinci Mahmud) ayrıca Çarşamba günleri Beşiktaş mevlevihanesine⁴² gider, uğur olarak mevlevi ayininde bulunurdu. Bir Çarşamba günü mukabeleden sonra Sultan Mahmud (Dede)yi çağirtmiş ve üstâda;

“-Dedem! (Ferahfeza)yı ne kadar sevdiğimi bilirsin;bu makamdan da bir ayin besteler isen çok memnun olurum...”

demiştir. (Dede Efendi) bu emir üzerine hemen (Ferahfeza) makamından gayet renkli ve ruh okşayan bir (ayin) ile aynı makamdan bir de peşrev bestelemiştir.

(Dede)nin neyzenlikte de mahareti olduğunu önceden söylemiş idik; bu sebeple söyleyelim ki (Dede Efendi), Ferahfeza ayinini özel hazırladığı eşsiz peşrevden başka (Bestenigâr) ve (Sabâ-buselik) ayinlerinin peşrevlerini de bizzat

---

⁴² O tarihlerde Beşiktaş mevlevihânesi şimdiki yanmış olan (Çırağan) sarayının civarlarında (1869) senesinde sarayın inşasına başlandığından mevlevihane (Maçka)ya geçilmiş ve nihayet o yolda Maçka kışlasının inşası tekrar ettiğinden (1874) te (Eyup Sultan) civarında “bahriye” de yeniden bir bina yapılarak orası mevlevihane ilan edilmiştir.

bestelemiştir. Bu peşrevler, meşhur üstadın saz eserleri düzenlemesinde de nasıl yüksek bir hünere sahip olduğunu göstermeleri itibarıyla özellikle dikkat çekicidir.

1838 senesi sonunda İkinci Mahmud'un vücuduna birden bire bir kırıklık gelmiş ve hastalığı devam etmiştir. (Ferahfeza) ayinini özellikle padişahın emriyle bestelenmiş olduğundan diğerleri Dede'nin öğrencilerinden olan padişah müezzinleri ve dergâhı ayin söyleyenleri tarafından aceleyle öğrenilmiş ve meşhur bestekârının son ayini olan bu sanat şaheserini 3 Nisan 1839 tarihine tesadüf eden bir Çarşamba günü Beşiktaş mevlevihanesinde gösterişli bir şekilde okunmasına karar verilerek bu durumdan özellikle padişah haberdar edilmişti.

Mukabele günü Beşiktaş dergâhı bir çok şeyhler, dervişler, dostlar, mûsikîden anlayanlar ile hınca hınç dolmuştu. Herkes (İkinci Mahmud)un gelişini beklediği sırada dergaha bir yaver gelerek padişahın üzerindeki kırgınlık sebebiyle ulu insanın mukabelede bulunacakları şüpheli olduğunu ve bununla beraber (Ferahfeza) ayininin o gün herhalde okunması yüce emir gereğince gerçekleşeceğini başkâtib beyden aldığı emir üzerine Şeyh Efendi'ye bildirdi. Bu haber üzerine memleketin gerekli kuralları gereğince ayini yapmak için semahaneye girildi. Henüz (na't)ın okunmasına başlanmıştı ki yüce (Sultan Mahmud) dergaha geliverdi! Bu hal orada bulunanların ve saz heyetinin şevkini arttırdı ve (Ferahfeza) ayini can ve gönülden bir aşk ve şevkle okundu. Mukabeleden sonra padişah (Dede)yi huzuruna çağırarak:

"- Çok rahatsız idim, gelmeyecek idim, gayretle geldim; lakin çok iyi etmişim (ferahfeza) ayini bana hayat iksiri gibi etki etti hamdolsun adeta iyileştirdim..."

gibi bol bol iltifatlar etti ve o gün "yüce padişah niyazı" olarak dergahın şeyhinden itibaren bütün dervişlere hediyeler dağıtıldı.

Gerçekten İkinci Mahmud'un hastalığı epeyce zamandan beri devam ediyordu. O günkü sözlerini mûsikînin rûh üzerinde yaptığı güzel etki altında hissetti ki hissedilen bir iyilik ile söylendiğine şüphe yoktu. Nitekim o günden sonra hastalığı bir kat daha artmış ve nihayet ferahfezanın okunmasından iki ay bir gün geçmişti ki (5 Nisan 1839) tarihinde vefât etti.

(Ferahfeza) ayini o devrin mûsikî sevenleri tarafından pek çok taktir edildiği halde (Dede) aksine bu eseri hiç beğenmez ve bundan bahsedildikçe:

“-Diğer ayinlerimi hep şeyhlerin emir ve tarifleri gereğince bestelemiştim.(Ferahfeza)yı ise padişahın emriyle bestelediğim için o kadar içli olmadı;onlardaki zevk ve neşeyi (Ferahfeza) da bulamıyorum...”

diyormuş. Fakat bilgi alınan yazarların fikir ve düşüncelerine göre bu söz (Dede)nin manevi hissiyatı itibarıyla doğru olabilir ;yoksa mûsiki ilminin bakış açısından bu ayin, baştan ayağa “sehl-i mümteni” tabirine değer ve az bulunur bir üslupla bestelenmiş bir eser dehasıdır ki ,burada tahlil ve araştırması uzun bilgi vermeye müsait olduğundan kelimeleri uzatmaktan sakınarak bu kadarcık bilgiyle yetineceğiz.

Sultan Mahmud’un ölümünden sonra oğlu (Abdülmeccid) tahta çıkınca (Dede Efendi)yi yine müezzinbaşılıktta bıraktı. Sarayda haftanın değişik günlerinde öteden beri alışkanlık olduğu üzere mûsikî fasılları yapıyordu.Bu fasıllar Dede’nin başkanlığı ve idaresi altında bulunuyor ve bu sebeple (Dede Efendi) padişahın yüce ihsan ve iltifatlarına sahip oluyordu.

1842 senesinde (Ahver Kapı) civarında bulunan bir konağın⁴³ boşalmış olduğunu (Dede) işitmiş ve kendisi senelerden beri kirâhânelerde dolaşmaktan bıkmış usanmış olduğundan kendisine gösterilen yüce yakınlık ve güler yüze güvendiğinden bu konağın kendisine ihsanı için padişaha durumunu arz etmiş idi. (Abdülmeccid) hemen (Dede) nin isteğini kabul etmiş ve konağın ait olduğu vakfa verilecek icrasını saray hazinesinden sağlamak üzere Dede Efendi adına mülkün alınmasını emretme lütfunda bulunmuştur.

Bu konağın hâlâ mevcut olduğunu işittiğim yönde geçenlerde bir gün özellikle o tarafa giderek bu tarihi binayı arayıp buldum (Akbiyık) Camisinin karşısında bir çeşme ve caminin diğer köşesinde (Akbiyık Hamamı) var; bu caminin tam karşısında ve çeşmenin bitişiğinde eski, kırmızı renkli bir bina görülüyor ki

⁴³ Mûsikî üstâdlarının 13. ve 17. sayfalarında bahsedilen konaktır ki aziz ustam merhum (Hoca Zekâi Dede) bir müddet oraya devam etmiş ve Dede Efendi’den bir hayli nefis eserler öğrenme şerefini bulmuştur.

burası konağın selamlık kısmı imiş; arkasındaki harem kısmı eskiden yıkılmış ve arsası da şimdiki halde askeriye için depo halinde kullanılmaktadır.

Konağın kapısını açık bulduğumdan içeri girdim, orada kimseyi bulursam içini gezmek için izin isteyecektim. Görünüşe göre konağa göçmenler yerleştirilmişti.Konağın harap hali etkilenmeme sebep oldu. Sokak kapısının o gündeki binek taşından başlayan merdivenlere bakınca (Eyyübî Mehmet) Bey'in öğrencisi Hafız Zekâî Efendi ile yukarı çıktığını görür gibi oldum.İhtimal ki birkaç seneye kadar büsbütün yıkılacak olan bu harabeyi gezmekten vazgeçerek üzüntüyle dışarı çıktım...

Batı memleketlerinde yetişen meşhur bestekârlardan bazılarının biyografilerini okurken bu mutlu insanların doğdukları, oturdukları,öldükleri evlerin mahalli belediyeler tarafından satın alınarak asıl haliyle tamir ve koruma güzelliklerine dikkat edildiğini takdir ederek okumuş ve hatta bu evlerin fotoğraflarını da görmüştüm.

Dede Efendi'nin Türk Mûsikîsi tarihindeki yeri herhalde bahsedilen batılı bestekârların kendi milletleri gözündeki yerinden aşağı değildir.Bununla beraber bu konağın genel belediyece korunmasına karar verilerek eski haliyle tamir edilecek şekilde sürekli korunmasına dikkat edilirse ve Dede'nin vefatına tesadüf günün her yıl dönümünde orada bir anma töreni yapılsa hem bütün bir kadirşinaslık gösterilmiş hem de mûsikişinaslık mesleğine dahil olacak gençlerimiz için kolaylıkla ve sürekli bir teşvik sebebi ortaya çıkmış olur.

Batıda her mesleğin meşhurları adına abideler dikiliyor; bu abide dikme alışkanlığı henüz bizde yaygın değil ise de yakın bir zamanda yayılacağına şüphe yoktur. O vakite nazaran hiç olmazsa şimdilik Dede Efendi gibi meşhurlarımızın kadir ve kıymetini bildiğimizi gösteren bu gibi icraate başlanması cidden istenilen bir temennidir.

Abülmecid'in Dede'ye karşı olan iltifat ve yakınlığı devam etmekle beraber padişahın bir taraftan da batı mûsikîsine rağbet göstermekte olması ve bunun sonucu

olarak saray mûsikîsi dairesinde alafranga mûsikî ile meşguliyetin günden güne artması Dede'nin canını sıkmaya başlamış idi. Dede zaten çoktan beri hac vazifesini yerine getirmek istiyordu; bununla beraber padişahın özel müsaade isteyerek 1845 senesinde İstanbul'da hicaza hareket etti.

Hac yolunda Dede'ye seçkin öğrencilerinden (Dellâlzâde İsmail Efendi) ile (Mutafzâde Ahmed Efendi) refakat ediyorlardı. Yolda Dede Efendi, öğrencilerine (Nayi Osman Dede) merhumun meşhur "Mîrâciyye"sinin bestesini meşk etmişti. (Bahriye) Mevlevihanesi Şeyhi merhum Hüseyin Fahreddin Efendi, bu besteyi, (Mutafzâde)den öğrenmiş ve tamamıyla kimseye öğretmeden vefat etmişti. "Mîrâciyye"nin zamanımızda (Hazret Sümbül Seban) dergahında çeşitli yerlerde okunan ve bir çok yönlerinin çok fazla değiştirme ve ilavelere uğradığı şüphesiz olan tavrı ile (Dede)den öğrenilen özel tavır arasında çok önemli farklar vardır. Maalesef o "tavır" bugün unutulmuştur.

Yüce Kâbe'nin tavafı sırasında (Dede) ile Dellâlzâde arasında bir hadise⁴⁴ meydana gelmiştir ki tuhaflığına rağmen buraya yazacağız; hadise şudur:

Dellâlzâde'nin yıldız ilmine çok merakı varmış. Saygıdeğer bir duruma geldiği sırada hacılardan hem müneccim hem mûsikişinas bir Hindli ile tesadüfen görüşen, o kişiden mûsiki makamlarının "yedi gezegen" ve "ber-vech-i esnâ asr" ile olan münasebet konusuna dair bazı şeyler öğrenmiş. Dellâlzâde esasen mükemmel tahsil görmüş biri olmadığından bu hurâfelere o kadar büyük bir önem vermiş ki tavaf sırasında (Dede Efendi)ye rastlayınca hemen yanına sokularak:

"-Müjde üstâd! Mûsikî aleminin nazariyatını öğrendim..."

demiş ise de beytullahın tavafı ve Allah'ı anmakla meşgul olduğu sırada Dellâlzâde'nin bu alaycı hitabı Dede'nin patlamasına sebep olmuş ve :

"-Haydi oradan deli!..."

çıkışmasıyla öğrencisini başından kovmuştur.

---

⁴⁴ Hadisenin anlatıcısı Mutafzâde Hacı Ahmed Efendi'dir.

Cidden mümin ve dindar bir inançlı olan(Dede Efendi)yi tavaf merasimi o esnada çağrılan (Lebbeyk Allahümme Lebbeyk) nidaları çok fazla etkilemişti. Yanında bulunanlardan duyulduğu üzere tavaf ederken (Dede) kendisini tutamamış, üzüntüsünden için için ağlayarak tavaf etmiştir. Tam bu sıralarda idi ki (Dede Efendi) , Derviş Yunus'un :

Yürük değirmenler gibi dönerler
Elele vermişler hakka giderler
Gönül kâbesini tavaf ederler
Muhammed'in kûsu çalınır burda
Ol sultanın demi sürülür burda

Güfteli aşıkâne ilahisini hatırladı.Bu güfte binlerce ulu hacıların katılımıyla yapılan tavaf merasiminin büyüklüğü ve ihtişamından meydana gelen duygulanmasını göstermek ve tesbit için Dede Efendi'ye bir "kânevâ" hizmetini görmüş idi.

(Şehnaz) makamından (evsat) usûlündeki meşhur ilahisini işte bu esnada bestelemiştir ki (Dede)nin son eseridir. Diğer tarikatlara mensup dergahlarda zikir sırasında hâlâ okunan bu seçkin ilahiye tavafı takiben öğrencileri (Dede)den öğrenmişler ve hacdan sonra İstanbul'a getirerek umûmileşmesi ve dağılmasına vasıta olmuşlardır.

Dede'nin hacca gittiği hicaz senesinde şiddetli kolera hastalığı baş göstermişti. Çaresiz (Dede) hac görevini yerine getirdikten sonra 1846 senesi Kurban Bayramı'nın birinci günü akşam ezanı vaktinde bu müthiş hastalığa tutulmuş ve o gece sabaha karşı (Meynâ) da öbür dünyaya göç etmiştir.Cenazesinin ulu cemaati ile kaldırılarak Hazreti (Hatice)nin ayak ucuna defnedildiğini Mutafzâde Ahmed Efendi, merhum hikâye ederdi.

Garip bir tesadüftür ki, (Dede)nin doğumu da ölümü de Kurban Bayramının onuncu günü olmuştur.(Allah affına ve rahmetine kavuşursun)

Sevgili üstadlarını sonsuza dek kaybeden Dellâlzâde Hacı İsmail ve Mutafzâde Hacı Ahmed Efendilerin İstanbul'a dönmeleri çok acı olmuş idi.Dede'nin

vefatı haberi de İstanbul'a bu kişilerle gelmiş ve bu büyük bestekârın kadir ve kıymetini bilenleri tabii ki çok fazla tüzümüştü.

O devrin ünlü şairlerinden ve Dede'nin başlıca dostlarından meşhur (Kazım Paşa) yeri doldurulamayacak bu yüce insan hakkındaki kederini göstermek için şu târihi söylemiştir ki aşağıya aynen geçiriyoruz:

Hazret-i Farabi-i Sani mü'ezzin başı kim
Zatına olmuşdu ilm-i mûsiki ihsan-ı hakk
Aşina-ı her makam itmişdi kalb aghin
Saye-i mollada lütf ü himmet-i merdan-ı Hakk
Persev-i şems-i hakikatten kılıp kesb-i kemal
Zerre-i naçiz iken oldu mâ taban-ı Hakk
Fehm olur bundan makam-ı kurba aheng itdiği
Hacc idüp Mînâ'da oldu vasl-ı gufran-ı Hakk
Çar tekbirin çeküb (Kâzım) didi tarihini
"Keşb-i canın kıldı İsmail Dede kurban-ı Hakk"

1846

Dede Efendi'nin Eserleri ve Mûsikîdeki Mesleği

(Dede Efendi)nin eserleri “üslûb” itibariyle gayet asil ve büyüklüğüne yakışacak şekildedir. Büyük bestekârimızın ustaca kişiliğinde herşeyden önce göze çarpan önemli nokta, Türk mûsikîsinde İtri'lerin ve geçmişteki üstadların benzerlerinin çalışmalarıyla asırlardan beri yerleşen geleneksel tarz ve tavırın gayet uygun bir şekilde korunmasıdır. Bununla beraber Dede Efendi'nin bu uyumu eserlerini daha öncekilerinin gösteremediği yeniliklerle süslemesine ve icadına mani olmamıştır. Tereddütsüz bir şekilde denilebilir ki son asırda yetişen Türk bestekârları içinde (Dede Efendi) derecesinde hem klasik üslûba tamamıyla sadık kalmış hem de bu üslûbun kayıt ve şartlarından dışarı çıkmamak şartıyla nağmekârlıkta yenilemiş biçimde ve çok eskiyi terk etmiş şekilde eserler ortaya çıkarmayı başarmış bir bestekâr daha gösterilemez.

Bir de şurası dikkate değerdir ki Dede Efendi, bazı bestekârlarımız gibi en ziyade yalnız bazı eserlerin düzenlenmesinde bilgi sahibi olan üstaplardan değildir: Mesela (Hacı Arif Ağa) merhum sadece “şarkı” alanında devrinde en ayrılmış eşsiz bir üstad idi. Başka alanlarda her nasılsa aynı başarıyı gösterememiştir, nitekim bir aralık (Nihavend) makamından bir “murabba” bestelemek arzusuna düşmüş ise de onda bile başarılı olamamış ve bu eserinden sonra bir daha kâr, murabba, semai gibi parçalar bestelemekten bu sebepten vazgeçmiştir.

Bu bakış açısından bakılınca (Dede Efendi)nin her zaman mûsiki eserlerinin düzenlenmesinde gösterdiği mükemmel başarıyı takdirle anmamak mümkün olamaz. “Rûhanî mûsiki” deki (ayin)leri, (ilahi)leri, (durak)ları ile (Dede Efendi) namı mûsiki tarihimizde adeta geçmişine gıpta ile bahsetme mevkesini kazandırmıştır.

“Klasik” mûsikimiz alanında (Dede)nin vücuda getirdiği kârlar, murabbalar, nakşlar, semailer -kıymet ve sanat bakımından- geçmişinin eserlerinden aşağı olmamaktan başka bazı noktalarda geçmişini bile geçmiştir.

Şarkılarına gelince o devirde bir hayat olan mûsikîşinaslar arasında (Dede Efendi)nin şarkılarından daha parlak ve daha ustaca şarkı yapan bir bestekâra rastlanılmadığını rahat bir vicdanla söylemeye mecburuz.

Sonuç olarak (Dede Efendi) yaşadığı sürece Türk Mûsikîsi aleminin hiçbir rakibi olmayan bir büyüğü idi. (Dede)nin eserleri o kadar çoktur ki bunların hepsini birer birer burada saymak ve bu eserlerin sahip oldukları kıymet ve meziyetleri araştırmaya ve açıklamaya imkan yoktur. Fakat (Mûsikî Üstâdları)mızda kullandığımız usule göre en ziyade meşhur olan kâr, nakış, murabba, semai, şarkı alanındaki eserlerini buraya yazacağız:

Türü	Usûlü	Güftesinin Birinci Mısraı
Kâr-ı Nev	Düyek	<i>Gözümde da'im hayal-i canan</i>
Şarkı	Aksak	<i>Sevdi gönlüm bir dilberi</i>
Şarkı	Düyek	<i>Bu hüsn ile sen dilruba</i>
Şarkı	Düyek	<i>Üftadeğim ey bi-vefa</i>
Şarkı	Yürük Semai	<i>Yüzündür cihanı münevver eden</i>
Şarkı	Yürük Semai	<i>Yine bir gülñihal aldı bu gönlümü</i>
		Rehavi
Murabba	Muhammes	<i>Ne edadır bu ne kaküldür</i>
Şarkı	Düyek	<i>Ey bülend-i ahter, şeh-i sahib kerim</i>
		Rast-ı cedit
Kâr	Hafif	<i>Aşk-ı tü nihâl hayret amed</i>
Murabba	Çenber	<i>Navek-i gamzen ki her dem bağrımı pürhun ider</i>
Ağır semai	Sengin Semai	<i>Ba-tü yek-dem baht-ı bed hemdem nemi sazed mera</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Oynar yürek terennüm-i çeng ü çeğaneden</i>
		Nihavend
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Rencide sakın olma nigah eylediğimden</i>
		Neveser
Murabba	Zencir	<i>Nasıl eda bilür ol dilber-i fedayı görün</i>

Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Diyemem sine-i berrakı semenden gibidir</i>
		Sûznâk
Murabba	Darbeyn	<i>Müştak-ı cemalin gice gündüz dil-i şeyda</i>
Nakış Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Nesin sen a güzel nesin huri mi ya melek misin</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Cana firak-ı aşkın ile süznakinem</i>
		Pesendide
Murabba	Darb-ı Fetih	<i>Her ne dem aşkıyla deryalar gibi çuş eylerim</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Ey afet-i can-ı aşık-ı azar</i>
Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Ne gönül safaya mecbur ne esir-i dilrubadır</i>
		Mahur
Murabba	Yürük Semai	<i>Ey gonce-dehen har-ı elem canıma geçti</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Yine zevrak-ı derunum kırılıb kenare düşdü</i>
Şarkı	Aksak	<i>Sana layıkımı ey gül-i ten</i>
Şarkı	Düyek	<i>Gördüm bugün canan-ı dil</i>
		Saba
Nakış	Muhammes	<i>Sünbülü sünbülü siyeh canem</i>
Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Güş itdi nayı nalelerim naza başladı</i>
Şarkı	Aksak	<i>Bana gayrı karışma</i>

Şarkı	Aksak	<i>Küçükden bir yar sevdim ezeli</i>
Şarkı	Düyek	<i>Güş eyle gel bülbülleri</i>
Şarkı	Sofyan	<i>Gel güzelim gülistan-ı güle gel</i>
		Uşşak
Murabba	Darb-ı Fetih	<i>Dil nale ider bülbül-i şeyda revişinde</i>
Şarkı	Ağır Aksak Semai	<i>Pür ateşim açdırma sakın ağzımı zinhar</i>
Şarkı	Aksak	<i>Aman felek ömrüm felek</i>
		Bayati
Murabba	Hafif	<i>Bir gonca femin yaresi vardır ciğerimde</i>
Şarkı	Ağır Aksak Semai	<i>Ağlatma beni incitme aman</i>
Şarkı	Aksak	<i>Karşıdan yar güle güle</i>
Şarkı	Aydın	<i>Ağlatırlar güldürürler</i>
Şarkı	Düyek	<i>Bir bi-bedel şuh-ı cihan</i>
Şarkı	Düyek	<i>Her dem idüb hayal-i cefa</i>
Şarkı	Düyek	<i>Nice bir 'aşkınla feryad ideyim</i>
Şarkı	Sofyan	<i>Mübtelayım ey gül-i ra'na sana</i>
		Karcıgar
Şarkı	Aksak	<i>Girdi gönül 'aşk yoluna</i>
Şarkı	Aksak	<i>Gel derim gelmez yanıma</i>
		İsfahan
Şarkı	Aksak	<i>Aşık olalı sen yare gönül</i>

		Hicaz
Murabba	Zencir	<i>Ol mahtabı 'aceb gösterirmi bana felek</i>
Nakış	Düyek	<i>Ey çeşmi ahı hicr ile tenhalara saldın beni</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Yine neş'e-i muhabbet dil ü canım etti şeyda</i>
Şarkı	Ağır Düyek	<i>Seyr-i gülşen idelim ey şivekar</i>
Şarkı	Ağır Düyek	<i>Aşkınla ben ey nazenin</i>
Şarkı	Ağır Düyek	<i>Çokdur gönülde dağ-ı melalim</i>
Şarkı	Ağır Düyek	<i>Ben bilmedim bana noldu</i>
Şarkı	Aksak	<i>Baharın zamanı geldi</i>
Şarkı	Sofyan	<i>Mah yüzüne 'aşıkınım</i>
		Nişabur
Şarkı	Düyek	<i>Biganelik itdin bana</i>
		Neva
Murabba	Muhammes	<i>Zeyn iden bağ-ı cihanı gül müdür bülbül müdür</i>
Nakış Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Ey gonca-i bağ-ı cihan vey ziynet-i destarı can</i>
Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Ey gonca-i dehen ah-ı seherden hazer eyle</i>
Şarkı	Ağır Aksak Semai	<i>Gülzare salın mevsimidir geşt ü güzârın</i>
Şarkı	Aksak	<i>Müşkül oldu suzişim etmek nihan</i>
		Hisar

Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Hava güzel yine gülşende gösteriş günüdür</i>
		Gül'izar
Şarkı	Aksak	<i>Sular gibi çağladığım</i>
Şarkı	Aksak	<i>Nazlı nazlı seküb gider ah</i>
Şarkı	Aksak	<i>Sular gibi çağladım ben</i>
Şarkı	Aksak	<i>Bi-vefa bir çeşm-i bidad</i>
		Arazbâr
Murabba	Muhammes	<i>Ol peri veş kim melahat mülkünün sultanıdır</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Derdim bana kar eyledi dermana el virmez</i>
		Gerdâniye
Şarkı	Düyek	<i>Bir güzeli sevüb bilmezim noldum</i>
		Sipih
Murabba	Çenber	<i>Gül yüzündür 'andelibe ah u efgan ettiren</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Halat-ı dili benzedemem halet-i sihre</i>
		Şehnâz
Murabba	Zencir	<i>Açıldı lale 'izarın ciğerde dağ-ı derun</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Sevdi bu gönül seni yaman eylemedi</i>
Şarkı	Düyek	<i>Sana ey canımın canı efendim</i>
		Bayâtı 'Arabân
Şarkı	Düyek	<i>Akıl alır 'aşıkların dil eyler</i>

		Muhayyer
Şarkı	Düyek	<i>Ben sana aşık değilim</i>
		Buselik
Kâr	Hafif	<i>Sur-ı şahı eyledi alamı tay</i>
Murabba	Remel	<i>Olduk yine bu şevkle mesrur-i meserret</i>
Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Dehr olmada bu sur ile ma'mür-i meserret</i>
Şarkı	Ağır Aksak Semai	<i>Zülfündedir benim baht-ı siyahım</i>
Şarkı	Aksak	<i>Eda ile revişlerin</i>
		Sabâ Buselik
Murabba	Çenber	<i>Yar ile ateş mekan olsam da gülşendir bana</i>
Murabba	Zencir	<i>O nahl-i bağ letafet-i aman aman geliyor</i>
Ağır Semai	Sengin Semai	<i>Reng-i ruh-ı gülzarı tebah eyledi bülbül</i>
Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Sevdi seni ey yüzü mahım</i>
Şarkı	Düyek	<i>Sahbayı doldur sakiya</i>
		Hicaz Buselik
Murabba	Remel	<i>Bülbül gibi feryad ü figanım seheridir</i>
Murabba	Lenk Fahte	<i>Cana beni 'aşkınla ferzane iden sensin</i>
Ağır Semai	Sengin Semai	<i>Bir afetin aşkıyla gönül eyledi ülfet</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Açıl açıl gel efendim cihan bahar olsun</i>
		Hisar Buselik
Kâr	Devr-i Hindi	<i>Ruy-i tü can-ı tarab-ı gülgün-i bad</i>

Murabba	Muhammes	<i>Her sözün 'uşşaka ihsan her kelamın lütf-i tam</i>
Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Ey huma-ı padişahı berser-i bala-ı tü</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Yine bezm-i 'ayş-ı vuslat dil-i bikarara düşdü</i>
		Evc Buselik
Murabba	Çenber	<i>Ağlar inler payına yüzler sürer gönlüm gözüm</i>
Murabba	Muhammes	<i>Ayıp ider hal-i dil-i aşufte samanım gören</i>
Ağır Semai	Sengin Semi	<i>Koy açılalım bilsin her zarımı cananım</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Sakiya mest ü müdam eylesen olmaz mı beni</i>
		Şehnaz Buselik
Murabba	Remel	<i>Bir devlet için çarha temennadan usandık</i>
Nakış	Lenk Fahte	<i>Nevruza erdin ey gönül</i>
Şarkı	Aksak	<i>Seyr edeliden hüsn ü anın</i>
Şarkı	Düyek	<i>Ben mübtela oldum sana</i>
		Tâhir Buselik
Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Söyleyin ol yare benim çeşmimi pürab itmesün</i>
		Zevk ü Tarab
Kâr	Hafif	<i>Gonca-i ikbal handid vü dem-i devlet resid</i>
		Hüzzam
Murabba	Zencir	<i>Gören fütade olur hüsn-i bi- bahanesine</i>

Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Reh-i aşkında idüb kadd'imi kütah gönül</i>
Şarkı	Aksak Semai	<i>Bir nevcivanın hüsn ü cemali</i>
Şarkı	Ağır Düyek	<i>Derdimin dermanı sensin ey peri</i>
Şarkı	Ağır Düyek	<i>Halimi bir kere takrir eylesem sultanıma</i>
		Mâye
Murabba	Zencir	<i>Olmamak zülfün esiri dilruba mümkün değil</i>
Şarkı	Ağır Aksak Semai	<i>Sermest-i gamım bade-i hun-ı ciğerimden</i>
		Irak
Murabba	Remel	<i>Bir ah ile ol gonca feme halin ayan et</i>
Murabba	Devr-i Kebir	<i>Her zaman piş-i nigahımda hüveydasın sen</i>
Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Nice bir ağlayayayım 'aşk ile her gah meded</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Hasretle tamam nale döndüm sensiz</i>
Şarkı	Düyek	<i>Hüsnün gibi ey bi vefa</i>
		Beste Nigar
Murabba	Zencir	<i>İrişdi mevsim-i gül seyr-i gülistan edelim</i>
Murabba	Lenk Fahte	<i>Dil oldu şimdi meftun bir afet-i zamana</i>
Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Men bende şudem bende şudem bende şudem</i>
Şarkı	Sofyan	<i>Ben seni sevdim seveli kaynayub coşdum</i>
		Evc

Şarkı	Ağır Aksak Semai	<i>Ebrularının zahmı nihandır ciğerimde</i>
Şarkı	Ağır Aksak	<i>Bülbülü asa ruz ü şeb karım neva</i>
Şarkı	Aksak	<i>Söyleyin ol nevcivane</i>
Şarkı	Sofyan	<i>Sevdim bir gonca-i ra'na</i>
		Evc Ârâ
Şarkı	Devr-i revan	<i>Bir letafetli heva kim bu şeb ey mehlîka</i>
Şarkı	Sofyan	<i>Gel ey güzeller serveri</i>
		Ferahnâk
Murabba	Zencir	<i>Figân ider yine bülbül bahar görmüştür</i>
Ağır semai	Ağır Aksak Semai	<i>Dil-i biçareyi mecruh iden tiğ-i nigahındır</i>
Şarkı	Düyek	<i>Senin çün ey meh-i huban</i>
Şarkı	Sofyan	<i>Ben mübtela olsam sana</i>
		Nühüft
Şarkı	Ağır Aksak Semai	<i>Bend oldu dil bir şuh-ı cihane</i>
Şarkı	Düyek	<i>Ey serv ü naz-ı nevresim</i>
Şarkı	Yürük Semai	<i>Kasdı o şuhun yine azaremi</i>
		Acemaşiran
Murabba	Zencir	<i>Meşam hatıra buy-ı gül-i safâ bulagör</i>
Ağır Semai	Sengin Semai	<i>Ey lebleri gonca yüzü gül serv-i bülendim</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Ne hevayı bağ-ı sazem ne kenar-ı kişt-i mara</i>

		Tarz-ı Cedid
Murabba	Çenber	<i>İltifatınla gönül şad olduğu demdir bu dem</i>
Nakış Yürük Semai	Aksak Semai	<i>Ben bendesiyim bendesiyim bendesiyim</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Han-ı kademin çeşmimize ayn-ı ciladır</i>
		Şevk Efzâ
Murabba	Çenber	<i>Ermesün el o şehin şevket-i valalarına</i>
Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	<i>Ser-i zülf-i anberinin yüzüne nikab edersin</i>
Şarkı	Yürük Semai	<i>Oldu gönül fütade</i>
		Ferahfeza
Kâr	Muhammes	<i>Kasr-ı cennet havz-ı kevser ab-ı hay</i>
Murabba	Frengi Fer	<i>Ey kaşı keman tir-i müjen canıma geçti</i>
Nakış Ağır Semai	Sengin Semai	<i>Bir dilber-i nadide bir kamet-i müstesna</i>
Yürük Semai	Yürük	<i>Bu gece ben yine bülbülleri hamuş ettim</i>
Şarkı	Aksak	<i>El benim çün seni sarmış biliyor</i>
Şarkı	Yürük Semai	<i>Bir verd'i ra'na itdim temaşa</i>
		Sultani Yegâh
Murabba	Murabba Zencir	<i>Misalini ne zemin ü zeman görmüştür</i>
Murabba	Hafif	<i>Can u dilimiz lütf-ı şehenşah ile mamur</i>
Ağır Semai	Aksak Semai	<i>Nihan itdim seni sinemde ey mehbare canımsın</i>

Nakış Yürük Semai	Yürük Semai	Şad eyledi can u dilimi şahı cihanım
----------------------	-------------	--------------------------------------

II.BÖLÜM

Esâtiz-i Elhân'ın Transkripsiyonlu Metni

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ *

ا (آ)	a, ā	ش	ş
ا (أ)	a, e, ı, i, u, ü	ص	ş
.	,	ض	đ, ž
ب	b	ط	ţ
پ	p	ظ	z
ت	t	ع	‘
ث	s	غ	ğ
ج	c	ف	f
چ	ç	ق	ķ
ح	h	ك	k
خ	h	ل	ñ
د	d	ل	l
ذ	z	م	m
ر	r	ن	n
ز	z	و	v (o, ö, u, ü, ū)
ژ	j	ه	h (a, e)
س	s	ی	y (ı, i, ī)

---

* TİMURTAŞ, Faruk Kadri. *Osmanlı Türkçesine Giriş (Eski Yazı, Gramer, Aruzi Metinler)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1993, s. 100. (Bu çalışmada kullanılan transkripsiyon alfabesinde F. Kadri Timurtaş'ın "Osmanlı Türkçesine Giriş" adlı eserinde verilen transkripsiyon alfabeti esas alınmış ve bu alfabe Türk Dil Kurumu'nun hazırladığı "Times Turkish Transcription" fondu kullanılarak bilgisayara aktarılmıştır.)

II.1. Hoca Zekâi Dede Efendi'nin Transkripsiyonlu Metni

Ra'uf Yekta

Esâtîze-i Elhân

Şark u ğarb meşâhîr-i mûsikî şinâsânınıñ terâcim-i aĥvâli ile âşâr-ı nefîse ve mü'ellifât ber-güzîdeleri hakkında ma'lûmât-ı mükemmeleyi ĥavî bir eşerdir ki eczâsı pey-der-pey neşr idilecektir.

Birinci Cüz'

ĤACE ZEKĀ'Î DEDE EFENDÎ

Mâarif Nezâret-i Celîlesinin fi 11 Safer sene 1318 tarih ve 111 numaralı ruĥsatnâmesiyle tab'olunmuştur

İstanbul Maĥmut Bey Maţba'ası – Bâb-ı 'âlî civârında

Eyyub el Su'ûd Caddesi'nde Numara 26

1318

Muqaddime

Tārīhiñ zabt idebildiği zamānlardan i'tibāren şu'bat-ı fūnūndan birine mensūp olarak yetişen erbāb-ı kemālīñ terācim-i aḥvālīni cāmī' olmak üzere yazılan eṣerleriñ, o fennin edvār-ı qadīmedeki ḥāl-i ibtidā'īsiyle tadrīcen vāşıl olduđu merātib-i terāqqiyātını öğrenmek arzū idenler içün ne kadar kıymetdār bir menba'-ı istifāde ḥükmünde bulunduđu erbāb-ı tetebbu' uñ ma'lūmudur.

Bizde mine'l-ḡadīm sūḥanverān-ı eslāfiñ terācim-i aḥvālinden baḡş olarak "tezkīre-i şu'arā" nāmı altında müteaddid eṣerler yazıldığı gibi 'ulemā, fuḡahā ve ḡatta eṭibbāya maḡşuş ayrıca "tezkīre"ler dağı mevcut olduğu ḡalde naşılssa fenn-i bedī'-i mūsikīye müntesib ve bu fenne ḡidemāt ber-güzīdesi mesbūk olan esātīze-i muḡteremeniñ tezkīr nām ü şanlarına medār olacak mükemmel bir eṣer te'lif idilmemiştir.

Gerçi 1161 (1748) tārīḡlerinde şeyḡü'l-İslām bulunan Lehcet-ül-Luġāt mü'ellif Es'ad Efendi merḡūm tarafından Aṡrabü'l-āşār fī tezkiret 'irfā'ü'l-Edvār 'ünvānyıla bir tezkire-i mūsikī şināsān tahrīrine himmet idilmişse de bu eṣer-i güzīn dađı münḡaşırañ o 'aşrıñ ricāl-i mūsikīyesini iḡtivā itmiş ve hele ma'lūmāt-ı tārīḡiye i'tāsı ciheti mü'ellif-i muḡtediri tarafından iḡmāl idilerek yalnız tekellūfāt-ı münşiyānedēn 'ibaret ḡalan mündericātında şāḡib tercümeniñ kıymet-i mūsikīyesine, mesleġine, mūsikīde ḡuşūle getirdiği işlāḡāt ve tebdilāta dā'ir hiç bir müṡāla'a ve mülāḡazaya teşādūf idilememekte bulunmuştur.

1311 (1893) senesinde idi ki Fāzıl Muḡterem Velid Bihā'ī Efendi (İzbudak) ḡazretleri, Es'ad Efendi'niñ bu tezkiresine zamānımızniñ tarz-ı ifādesine tevfiḡan sāde bir lisān ile ḡaleme alup Mekteb risāle-i mevḡütesine derc ittirmişler idi; nüşḡası heman nā-yāb ḡükmünde bulunan (Aṡrabü'l-āşār)'iñ bu veḡhile neşri o zaman Āşār-ı nefise müştāḡīnini ciddeñ memnūn iderek herkese bunuñ daha mükemmeline olan iḡtiyācımızı iḡsās itmiş, ḡatta Fāzıl müşārünileyh dağı mebhūş-ün-'anh-ı tezkireye 'ilāve ittiği ḡātīmede:

"Eġer müntesibīn-i 'ilm-i edvārdan bir ġayretkār-ı rastgirdār zḡḡūr idüb de mükemmel bir tezkire yazarsa 'ālem-i ma'ārifi kendisine minnetdār itmiş olur."

Temenniyâtını tekrâra lüzüm görmüş idi. Fî-el-vâka‘ böyle bir "tezkire" tahrîri çoktan beri cümle’âmâl-i kem-terânemden idi; ancak şimdiye kadar memâlik-i şarkiyede müsikî şinaslığı bir meslek-i müstakîl nazarıyla bakılmamasından nâşî-ıtopu bir ‘aşr zarfında yetişen ‘Osmanlı erbâb-ı müsikîsini ihtivâ iden “*Aṭrab-ül-âşâr*” ile (Ebû’el fariḥ-i İşfahânî)niñ ‘Arab müsikî şinasânından bahş olan “*Kitâb-ül-gânî*” nâmındaki eşerinden başka- Esâtize-i müteḳaddimîn ve müte’ahḥîrîniñ terâcim-i ahvâlini câmi‘ elde başlıca bir eşer bulunmaması, ‘aşrımızda (Tezkire-i müsikî şinasân) yazacak zâtıñ eserine me’âhiz-i tedârükî huşûşunda ne gibi müşkilâtıñ iḳtiḥâmına mecbûr olacağını nazar-ı ‘âcizânemde ta’yîne kifâyet ittiginden bir dürlü bu işe başlamağa cesâret idemiyor idim.

Şâyân-ı teşekkür teşâdüfât-ı ḥüseneden olmak üzere o sıralarda müṭâla‘a ittigim (Süleymân Fehîm)in *Sefînet-ül-şu‘* arâ’sında müsikîşinasândan ba‘zı zevâtıñ tercüme-i ḥalleri münderc olduğunu görmeyeyim mi? Şu teşâdüf üzerine icrâ ittigim tettebbu‘at netîcesinde, ale’l-ekşer erbâb-ı müsikîniñ şir ile daḥi meşgûl olmasına metnî ya ‘adedi pek çok olan “tezkîr”-i şu‘ aranın birinde zıkr idildiğine müṭâla‘a olmuş ve hemân ciddî bir ‘azm ü niyetle kütübḥânelerimizde mevcûd tezkîreleri, “ṭabḳât” ‘üvnâı altındaki âşârı vesâ’ir bu ḳabîlden bir ṭaḳım mecmu‘aları nazar-ı müṭâla‘adan imrâra başlamış idim. Ma‘mâfîḥ tettebbu‘ât ve tahriyât-ı ‘âcizânemden iḳtiṭâf idebildiğim semerâtıñ ne ḳadar cüz’î olduğunu gördükçe bu emr-i düşvârı -arzûma muvaffaḳ bir mertebe-i mükemmeliyetde- başa çıkarabileceğimden ḳaṭ‘a ümîd itmek derecelerine geliyor idim. Velid Bihâ’î Efendi Ḥazretleriniñ teşvîḳât-ı ‘alîleri işte böyle bir zamana müşâdüf olmuş, ta’ḳîb-i maḳşad içün bu ‘âcize ez-ser- nev bir gayret ve metânet bahş itmiş idi.

O târihten beri lâyenḳatı’ devâm iden tedḳîḳât-ı dūr-â-dūr netîcesi olarak esâtize-i müsikîyemizden le-el-ḥamd ekşerîsiniñ terâcim ahvâline destres olabildim. Şu ḳadar ki dâ’ire-i tettebbu‘âtımı esâsen ziyâdece vâsi‘ ṭutmuş, tâ zuhûr-ı İslâmdan i’tibâren zamânımıza ḳadar ‘Arabda, ‘Acemde, Türkde iştihâr iden esâtize-i müsikîyeniñ tercüme-i ḥallerini ḥavî bir eşer vücûda gelmesini ve bu meyânda garb-ı müsikî şinasândan eñ meşhûrlarınıñ ve ‘al-el-ḥuşuş Şark müsikîsine min- cihetin münâsebetleri

olan zevâtıñ da dâhil bulunmasını arzu itmiş bulunduğumdan cildler teşkîl idecek olan bu eŝeriñ birden neşrindeki müşkilât muharrir-i ‘âcizi düşündürmekde idi.

Diğer taraftan ise hoca mükerremim, üstâdŝehîr-i mûsikî Zekâ’î Efendi merhûmuñ beş altı ay muqaddem (*İkdam*) gazetesine yazdığım tercüme-i hâliniñ kitâb şeklinde olarak ayrıca tab‘ı hakkında bir çok zevât-ı kirâm tarafından ahtarât-ı mükerrere vuqû‘ buluyor idi. Binâ’en‘aleyh eslâf ü mu‘âŝşırından eñ meşhûr esâtizeniñ terâcim-i ahvâliyle âşâr ü mü’ellifâtına dâ’ir ma‘lûmât-ı mevŝûkayı hâvî olmak ve cüz’ cüz’ neşr idilmek üzere (*Esâtize-i Elhân*) ‘ünvân-ı ‘umûmîsi altında bir kitâbhâne-i mûsikî şinâsân teşkîli ile ilk kurmasının da teberrüken Zekâ’î Efendi’niñ tercüme-i hâliinden bahş bulunmasına karar virdim. (*Esâtize-i Elhân*)ıñ peyderpey neşr idilecek eczâsı ba‘zen bir ve ba‘zen birkaç üstâd-ı mûsikîniñ terâcim-i ahvâlini ihtivâ idecek ve mümkün olduğu taqdîrde şâhib-i tercümeniñ şüret-i nefîsede i‘mâl itdirilecek bir kaţ‘a resmi de ‘ilave olunacaktır.

şimdiye kadar (*İkdam*) gazetesiyile neşr itdiğim maqâlât-ı mûsikiyeye kâr’îni-ı kirâm tarafından lütfen ibrâz buyrulan hûsn-i teveccühden -yine o teveccühe iğtirâren neşrine başladığım- (*Esâtize-i Elhân*) dañi hûŝadâr olduğu halde lüzûm ve ehemmiyeti muhtâc-ı izâh olmayan böyle bir eŝeriñ bir an evvel meydâna gelmesine ve edebiyât-ı mûsikiyyemiziñ mühim bir noŝŝânınıñ ikmâline delâlet buyrulmuş olacağından eşer-i nâçîzimi kâr’îni-ı ‘Oŝmâniyeniñ nazar-ı rağbet ve teveccühlerine arz iderve her zamân mu‘terif bulunduğım ‘aciz ü noŝsanımı burada dañi bi’ltekâr teşâdüf kılınacak haţî’ât-ı ahkârânemiñ dâmen-i ‘afv ü ŝafh ile mestûr buyurulmasını erbâb-ı iktidârdan niyâz eylerim.

Veminallaheltevffîk

Ra’uf Yektâ

HACE ZEKÂ'İ DEDE EFENDİ

Gaybûbet-i ebediyyesi 'Osmanlı 'âlem-i müsikîsi için zâi'ât-ı 'azîmeden olan Hoca şehîr müsikî, üstâd bî-müdânî Hâfız Mehmed Zekâ'î Dede Efendi kurb-ı rahmete intikâl ideli bir buçuğ sene²⁶ kadar oluyor. O tārîhden beri müşārileyhiñ tercüme-i hâlini yazmak, kudret hârika-i müsikîyesini nazarlarda ta'yîn etmek bu telemmiz-i 'âciziñ ahaşş-ı âmâlından idi; lakin bilmem ki nedendir? Ünvân-ı şahîfeye ziynet viren nâm-ı muhterem, şimdiye kadar belki yigirmi def' a şu tülânî kesilmiş müsveddelik kâğıdlarıñ bālâsında ahz-i mevki' itmiş iken hâme'-i nâçiz, o nâm-ı muqaddes altına bir kaç kelime olsun yazmakta 'âdeta bîmağâl kalıyor idi. Güyâ ki üstâdın olanca iktidâr ve kemâli bir heykel-i dehâ şeklinde tecessüm iderek pîş-i nazar-ı tehîrde tecellînümâî 'ulviyyet olmakda, bu hârika-i fıtratıñ muhâsin ve müzeyyâtını taşvîre yeltenmek bizim gibi 'aczeniñ kârı olmadığımı lisân-ı hâl ile tefehhüme çalışmakta idi.

Hakîkat! Hoca merhûmuñ-her biri bir 'ârif-i mümtâz için medâr-ı mübahât olmağa kifâyet iden- bunca kemâlât ü müzeyyâtınıñ hangi birisini ta'dâd idecek ve bunları hakkiyla taşvîre nasıl muhtedir olacak idim? Me'âlî-i ahlâkıñ bir timşâl-i bedî' i olan o etvâr-ı mahviyyet ü tevâzü', herkesi qadrince talîf ve teşvîk gibi mezâyâyı qadirşinasâna, o nezâket-i perverâne 'ulu cenâb, yegân yegân ta'dâdı sütünler taldurmağa kâfî olan daha bir çok haşâ'il bir güzide, faza'il-i mağbû. Bunlarıñ hepsinden bir nebze olsun bahş itmek, qar'in-i kirâma bir fikir ecmâli virmek îcâb idiyor idi.

Halbuki şu perîşan ifâdât ile o kadar me'âlî-i halkiyeniñ taşvîri nasıl mümkün olacağını bir dürlü kesdiremiyor idim..Bu düşünceler sâ'ikasılıdır ki şimdiye kadar merhum hakkında bir maqâlecik olsun yazmak müyesser olmadı. Nihâyet edîb-i kemâlât intimâ Mehmed Ziyâ Beg Efendi tarafından (178) numaralı haftalık (*Ma'lûmât*) risâlesine derc idilen bir fıkra-i maşûşede taraf-ı 'âcizânemden üstâdın mükemmel bir tercüme-i hâliniñ yazılması talep olundu; artık tereddüde mağal kalmamış idi. Şu kadar

---

¹ Bu "bir buçuğ sene" sözü, Zekâ'î Efendi'niñ tercüme-i hâli (*Akdâm*) gazetesiyle neşr idildiği tarih i'tibâriyledir; yoksa Hoca müşârünileyhiñ vefâtı 1315 cemâdîelâhiresiniñ yigirmi sekizine meşâdüf olmasına nazaran vaq'a-ı dilsûz irtihâlından beri el-yevm iki seneyi mütecâviz bir zaman geçmiştir.

ki müşârinileyhiñ kısm-ı küllîsi zâten mazbût olan tercüme-î hâliniñ nokşan qalmış ba'zı cihetlerini hemen taħkîk ve ikmâl iderek şu satırları yazmağa başlamağ cesâretini kendimde bulabilmiş ve hatta işte beş on satırda qaralamış olduğum halde yine 'aynı tereddütlerden qurtulmağ mümkün olmadığını his idiyorum. Binâ'en'aleyh Hoca merhûmuñ kemâlât-ı ahlâkiyyesine dâ'ir sözü kışa kesmek evvelî olacağına hüküm itdim. Çünkü ne yazılsa o zât-ı şerîfi hâl-i hayâtında tanımayanlarayanlara şimdi hağkıyla tanıtmak mümkün olamayacak; tanıyanlara ise bu zemînde bulub yazabileceğim evşâf ü medâyiğ pek nâkış görünecek. Anıñ için hađq-ı üstâdânesinde, "Fazâ'il-i ahlâkiyeniñ timşâl-i müşahhaşı idi."Cümlesinden daha müciz, daha muvaffak bir tavşîf-i belîğ bulmağdaki 'aczimi i'tirâf itdikden řoñra üstâd-ı muhteremiñ 'amir-i müsikîsine mut'lađ vaqâyi' ile âşâr bir güzîdesiniñ tezkîr ü tedkîkine ibtidâr itmeği daha münâsib buluyorum.

Zekâ'î Efendi 1240 (1824) sene-i hicriyesinde Eyüb civârında "Cedid 'Ali Paşa" maħallesinde tevellüd eylemişdir. Pederi mezkûr maħalleniñ imamı olan Hâfız (Süleyman Hikmetî) Efendi'dir. Zeka'î Efendi, henüz yedi sekiz yaşlarında bulunduğu halde o civârda kâ'in "Qalenderhâne" dergâh şerîfi ittişâlinde vâqa'(La'lazâde 'Abdülqadir Efendi) mekteb-i ibtidâ'îsine devâma başlamışdır ki "Papa Hoca" nâmıyla ma'arûf olan 'amcası Hâfız (İbrâhîm Zühdü) Efendi bu mektebiñ ma'lumu, pederi Hâfız Süleymân Efendi dağı ħüsn-i hađt-ı hocası idi.

O zamanlar mekâtib-i ibtidâ'iyede oğunan dersleri ikmâl ittikten řoñra Zekâ'î Efendi'niñ ađz-ı âmâli-eccâd-ı kirâmı gibi-ĥâfız kelâm ilâhî olmak şerefini iĥrâz itmekden 'ibâret bulunuyor idi. Binâ'en'aleyh şu emel-i muqaddesiniñ istişşâli ağverinde dağıka fevtini câ'iz görmeyerek heman 'amcasından ĥıfza çalışmağa başlamış, bir şaraftan da pederinden ĥüsn-i hađt-ı ta'limine müdâvemet itmiş idi.

1259 (1843) senesi Receb-i şerîfide ikmâl-ı ĥıfza muvaffakiyetle nâ'il aqřâ-l-merâm olmuş ve yine 'aynı târiħde ĥüsn-i hağtdan icâzet almışdır. Eřnâi me'zûniyetinde yazdığı iki kış'a levĥ-i nefîse necl-i mükerrerlerinde maĥfûz imiř; geçende teberrûken ziyâret itdim.Henüz on toğuz yaşında iken yazdığı satırlarıñ metânet ü leťâfetine ĥayrân qalmamak mümkün değildir. Levĥleriñ zîrîne 'ařrıñ müşâhîr-i hağtâtininden: "Muřtafa

Rākım”², “Elḥac Muştafa‘ İzzet Ḥaṭṭīb Cāmi‘ Ḥāzret-i Ḥālid” “Elseyd Meḥmed Rāşid Mintelāmiz Elḥac Meḥmed Emin El-vaşfī Elmeşhūr Beġbeci zāde” “Muştafa Ḥilmi Elnakşibendī” “Elseyd Meḥmed Emin elzihnī” gibi esātize-i muḳtedire tarafından yazılan birer fiḳr-i maḥşūse ile nevrēsīde ḥaṭṭāṭıñ iḳtidār ü mahāreti lisān-ı sitāyişle taḳrir ve taḥşīn İdilmiştir.

Zekā‘i Efendi, (Ḥāfız)‘ünvān-ı mübeccelini nāmına izāfe için bir taraftan giceyi gündüze ḳatdığı ḫalde-iktisāb-ı ‘ulūm ve ma‘ārif ḫuşūşundaki şiddet-i meyl ü incizābı sā‘iḳasıyla-diġer cihetden daḫī iḫtilās-ı vaḳt idebildikçe Eyüb iskelesi civārında bulunan yalılarıñ birinde iḳāmet iden o zamānıñ müşāḫīr-i ‘ulemāsından balıḳlı Hoca ‘Ali Efendi‘ye devām ile taşvirāt ü taşdīḳāta ḳadar ‘ulūm-i ‘arabiye taḥşīl eylemiştir.

Ḥıfzını ikmāl ile (Ḥāfız Zekā‘ī nāmını iḫrāz itdikten soñra bu üstād-ı müstaḳbel-i müsiḳīniñ bir emel-i ḫāşş-ül-ḫāşşı daha ḳalıyor idi: ḳalbiniñ eñ mu‘azzez bir mevḳi‘ni işġāl iden bu emel-i eyse küçük yaşından beri ġidāī rūḫī, enīs-i dil-ü cānı bildiġi; ḫaḳḳında ezeli bir ḫiss-i meftūniyet beslediġi bir fenne.. Fenn-i bedī‘-i müsiḳīye intisāb itmekten ‘ibāre idi. Bu sebebden nāşī o fenn-i rūḫānīyi ta‘lim idecek bir üstād-ı kāmil taḫarrīsinden girü ṭurmuyor idi. Āḫirelāmir aradıġını bulmaġa muvaffaḳ oldu: bu zāt-ı kemālāt-ı şıfat-o ‘aşrıñ Farābīsı, ta‘bīr-i diġer mübennāi müsiḳīmiziñ baḫḳın bānī-i şānīsı olub “Dede Efendi” nāmıyla iştihār iden-(Ḥamāmī zāde İsmā‘īl Dede) merḫūmuñ eñ güzīde telāmizinden ve bāb-ı vālāi ser‘askeri meḳtübī ḳalemi ḫalifāsından (Eyyübī Meḥmed Beġ) idi.

Meḥmed Beġiñ iḳtidār-ı müsiḳīsı, Dede Efendi gibi bir mu‘lem-i kāmilden senelerce istifādeçin feyz ve ma‘rifet olması ve mertebe-i refi‘a-ı üstādını iḫrāz eyledikten soñra bestelediġi o metīn, o rengīn eşerleriniñ elyevm-i ḳadirşināsān-ı müsiḳīce tercüme-i ḫāli yazıldığı zaman virilecek İzāḫāt ile de kemālāt-ı

---

² Zekā‘ī Efendi‘niñ yazısını taḳdīr iden bu zātıñ, yine ‘aynı nām ile iştihār iden ḫaṭṭāt-ı bī-naḫīr (Muştafa Rākım) Efendi olmayub taşeli birün-i Dergāh-i şerīfi pūset nişini Şeyḫ Süleymān Efendi‘niñ dāmādı ve mihnedseḫāne-i Hümāyün ḫüsn-i ḫaṭṭ-ı ma‘lumu diġer (Muştafa Rākım) Efendi olduġu mu‘aḫḫaren taḫḳīḳ ḳılınmıştır.

müsiqiyyesiniñ dercâtı bir kâat daha tezâhür ideceğinden şimdilik bu bâbda taṭvîl-i kelâma lüzûm görmüyorum.

Meḥmed Beğ daha ilk meşḳde Ḥâfız Zekâi'niñ meftûr olduğu isti' dâd ḥüdâ-dâdı taḳdîr iderek terbiye-i müsiqiyyesini bilḥaşşa nazâr-ı diḳḳat ü ihtimâma almış ve Dede Efendi'den aḥz u temellük ittigi ḥazîne-i müsiḳîniñ muḥteṽi olduğu âşâr-ı kerânîḥâyî sırasıyla şâkird-i nev'în feṭânet ḳarînine baḥş ve ihdâya ḥaşr-ı ğayret eylemiştir.

Müsiḳî meşḳine devâmı Zekâ'i Efendi'niñ yazıya ḳalışmasına, fenn-i ḥaṭṭdaki mülge-i mektebesine tederîcen tezyîde bedel muḳadderat itmesine mâni' olmamış idi; Zekâ'i Efendi, bir taraḳdan ta'lim-i müsiḳîye devâm itmekle berâber diğer taraḳtan da ḥüsn-i ḥaṭṭ-ı merâḳınıñ kendisinde bütün şiddet ü ḳuvvet-i evveliyesiyle bâḳî olduğunu gördüğü cihetle 1260 (1844) târiḳinde imâm-ı şanîlik ḥadmet-i muḳaddesesinde bulunan ḥaṭṭaṭ u müsiḳî şinâs şehîr Re'î el'almâi esbaḳ (Muştafa 'İzzet) Efendi merḥûm bir sene ḳadar devâm iderek şülûş ü nesh ḥuṭûṭunuñ deḳâyıḳını müşârileyhden ta'lim itmiştir. Ḥatta 'İzzet Efendi, ḥüsn-i ḥaṭṭ-ı şâkirdiniñ az vaḳitde müsiḳîce ḳazandığı şöhret şâyi' ayı evvelce işitmiş olduğundan ilk yazı göstermeğe geldiği zaman bir şey oḳumasını emr itmesiyle Zekâ'i Efendi'niñ emr-i üstâda imtişâlen terennüm eylediği bir ilâḥîyi sâmia'-i taḳrîr ile diñlemiş ve şan'at daḳîḳa-ı tegennîdeki mahâretini şüret-i maḥşûşada taḳdîr ve taḥsîn eylemiştir. Hoca merḥûm ondan şoñra ne vaḳit temeşşuḳ için gitse efendi-i müşârileyh şâkirdinden evvelâ bir ḳaç ilâḥî istimâc itmedikce yazısını ḳıḳartmaz imiş...

Meḥmed Beğ emekleriniñ boşa gitmediğini gördükce pek ziyâde memnûn oluyor idi. Meşḳe başlayalı heman bir sene olduğu ḫalde Zekâ'i Efendi beş on faşillik küçûk bir üstâd olmuş, ufaḳ tefek şarkılar, ilâḫiler bile bestelemeğe başlamış idi.

(Dede Efendi), ol târiḳde "Aḫver Ḳapu" civârında kendisine iḥsân buyurulmuş olan bir ḳonaḳda sâkin bulunduğundan Meḥmed Beğ haftada bir ḳaç gün oraya devâm ile meşḳ refîḳleri olan şadâret-i müsteşâr esbaḳı 'Ali Şefḳatî Efendi, Dellâlzâde İsmâ' il Efendi merḥûmlar gibi telâmize-i sâ'ire ile müsiḳî ta'limine şarf-ı ihtimâm idiyor idi.

Zekâ'i Efendi'niñ müsiḳîdeki terâḳḳiyatı naşılca Dede Efendi'niñ vâşıl sem'-i ıtlâc'ı olmasıyla müşârileyh bir gün Meḥmed Beğe dir ki

-Yeñi çıraqların varmış, pek medh idiyorlar; gelecek hafta berāber alub getirsen de diñlesek...

Bunuñ üzerine Meħmed Beğ şākird güzīni (Hāfız Zekā'i) ve müsta'idd telāmizesinden (Hāfız Hāmdi) Efendileri yanına alub iķāmetgāh-ı Üstād-ı bezirgüvāra götürür, Dede Efendi'ye taķdīm ider. Biraz muşāhabatdan soñra geçdikleri āsar-ı müsikiyyeden birisini okumaları Dede Efendi tarafından emr olunur; iki şākird'i nevniyāz kemāl-i hicab ve ihtirāz ile meşķ itdikleri murabba'lardan birini terennüm iderler. Dede Efendi, her ikisini de taķdīrāt-ı maħşūsasıyla talķīf itmekle berāber bilħaşşa hāfız Zekā'i de muşāhede itdiği isti'dād-ı müsikiye hayrān olmaķdan kendini alamayarak yalnızca bir şey okumasını taleb ider; kuvvece üstādın bu def'a nazār-ı diķkati büsbütün açılır ve henüz mirķāt-ı terķiyāt-ı müsikiyenin evvelin pāyesinde bulunduğu halde bu derece āsar iķtidār göstermekde olan Zekā'iniñ ilerüde ne yamān bir dāhiye-i müsiki kesileceğini tahmīn itmiş olmalı ki Zekā'i Efendi'niñ o şırada ibrāz ittiği āsar-ı liyākāt bir şüret-i fevķal'ādede alkışlamaķdan kendini alamaz.

Cümleten biraz meşķ idilmesini müte'ākib namaz vaķti hulül iderek abdeste kalkılınca oñada hāfız Zekā'iniñ yalnız kaldığı bir şırada Dede Efendi merħüm dir ki:

-Oğlum! Artık bundan böyle hocan ile her vaķit birlikde buraya meşķe devām idebilürsün. Ancaķ haftada bir gün de ayrıca gelmeğe vaķtiñ müsā'id ise her halde istifāde ideceğini ümīd iderim; çünkü Meħmed Beğ daha müsikiñiñ o rüstev pülleylik³ yollarını öğrenemedi...

Cihāndeđen bu tebşīrāt-ı teveccüh gāyātı telaķķī ile müşerref olan Hāfız Zekā'i, sevincinden ne söyleyeceğini şaşırarak da'vet-i üstāda icābeti aķdem-i vezā'if ve müşāgil 'add ideceğini muķtedir olabildiği derecede minnetdārāne ve müteşekkirāne bir lisān ile söyler.

İşte 1260 (1844) senesi evāsitiñe meşādūf olan bu günden i'tibāren -aşağıda şırası gelince bir tafşīl yazılacağı üzere-1261 cemādī-ül-velāsinde (Mayıs 1845) Mısırlı

³ Ta'bīrāt-ı ğarībden ise de hoca merħümdan bildef'āt işildiği vechile Dede Efendi'niñ bir ta'bīr-i maħşūsu olduğundan sözün 'aynıtını muħāfazā maķsadıyla maķāmına kā'im olabilecek bir kelime-i isti'māli tecvīz kılınmamışdır.

Muṣṭafa Fāzıl Beğîñ⁴ dā'iresine bilnetsāb yine o sene cemādīel-āḫiresiniñ birinci günü (7 Haziran 1845) mīr-i müşārileyh ile berāber cānib Mıṣır'a 'azīmet ittigi tārīḫe ḳadar güzerān olan bir seneye yaḳın bir müddetde Zekā'i Efendi, haftada iki gün üstādı Meḫmed Beğle, ayruca bir günde münferiden Dede Efendi'ye devām iderek ğavāmız-ı fenn-i müsikīyi müşārileyh gibi bu fenniñ cidden vāḳıf-ı esrārı olan bir zatdan ta'lim ve iktisāb eylemiştir.

Dede merḫūm, Zekā'i Efendi'ye ibtidā-i meşhūr (Zāḫāriyā)niñ (Segah) maḳāmında ve uşul (çenber)de:

(Çeşm-i meygūnin ki bizm meyde cānān döndürür)

güfteli murabba'ını⁵ ve ondan şoñra kendi āşār-ı muḫalledesinde olub o eşnāda bestelediği:

(Ey çeşm-i āhū hicr ile tenhālara şaldıñ beni)

(Ḥicāz) naḳışı ile (nüḫüft) maḳāmından:

(Bend oldu dil bir şūḫ-ı cihāna)

Şarkısını meşḳ itmişdir ki şu üç parça eşer Zekā'i Efendi'niñ Dede'den aḫz itdiği āşār-ı neffīseye bir muḳaddime-i müteyemmene olduğu için hoca merḫūm mezkūr

⁴ Efāḫim ve kilāi devlet 'āliyyeden Muṣṭafa Fāzıl Paşa merḫūmdur ki ol tārīḫde henüz rütbe-i sāmī'yi vezāreti ihrāz itmemiş idi.

⁵ Dört mıṣrā'dan mürekkeb olub her mıṣrā'ından şoñra "terennüm" bulunan ve büyük uşuller ile bestelenen parçalara zamānımızda 'alelḫalāḳ (beste) nāmı viriliyor ise de meşelā "beste-i 'İtrī" terkībiniñ "İtrī tarafından bestelenmiş" demekden başḳa bir ma'nāyı müfīd olmadığı düşünülür ise "beste" lafzınıñ minvāl-i meşrūḫ üzere tanzīm idilen āşāra "'ilm" olarak ḫaşr u taḫaşşusu ğalat olduğu gibi bu parçalara ıṣṫılāḫ-ı müsikīde "murabba'" tesmiye idildiği daḫī edebiyāt-ı müsikiyyemizce yegāne bir eşer-i mu'teber olan (*Aṭrab-ül-şār*)niñ. şehādetiyle şābit olduğundan biz de ba'demā beste yerine "murabba'" ta'bīriniñ terciḫen isti'mālını münāsib görüyoruz. Zāten pek eski mecmū'alarda muḫarrer "murabba'"larıñ üzerinde ekseriyetle (Güfte-i bāḳī beste-i 'İtrī ḫafīf) gibi ḳayuda teşādūf idilmesi ve 'al-el-ḫuşuş semā'İleriñ, şarkılarıñ bālāsında bile (Güfte-i nazm beste-i na'lī) ḳābīlinden işāretiñ görülmesi "beste"niñ, minelḳadīm "kār" "naḳış" "semā'ī" "şarkı" gibi ıṣṫılāḫāt-ı müsikiyyemizden ma'dūd olmayub ālāfrāḅa havalarıñ ibtidālarında görülen (Musique de...) muḳābili olarak şırf ma'nāi laḅviyyesinden müsta'mel bir lafz ḫükmünde bulunduğunu işbāta kifāyet idecek delā'il-i kuviyedir

eşerleri meşq itmesini, münasebet düşdükçe eñ laţif hâţırât-ı müşikiyyesinden olarak hikâye ider idi.

O şırada Meħmed Beg (Süz-dil) faşlından (Darb-ı fetih) ve (ħafîf) uşulleriyle te'lıf itdiği mükemmel iki murabba'ı henüz ikmâl iderek telâmiziniñ eñ güzîdeleri olan Hâfız Zekâ'i ve Hâfız Ĥamdi Efendilere ta'lım itmiş idi. Bir gün yine bir mu'tâd meşq için Dede Efendi'niñ konağına girildiği zaman Meħmed Beg, yeñi eşerleri ĥakkında Dede'niñ fikr ü müţâla'asını añlamak maķşad-ı istifâde cüyânesiyle murabba'larıniñ ĥuzûr-ı üstâdda okunmasına müsâ'de taleb ider; Dede Efendi ma'al memnûne irâ'e-i reviiy-i ruşsat itmekle Hâfız Efendiler tarafından murabba'lar terennüm olunur. Cidden âşâr-ı nefiseden olan şu iki eşerdeki insicâm-ı nağamât ile 'al-el-ħuşûş ĥafîf murabba'ıniñ meyânında mündemic olub süz-dil maķâmında esâtize-i eslâfdan ĥiç biriniñ ĥatır ü ĥayâline gelememiş olan bir şan'at-ı daķıķayı Dede Efendi tekrâr 'al-el-tekrâr taķdîr itdiği gibi eşerleri sezâvâr-ı taĥsîn bir edâr dilnişîn ile taĥnî iden Hâfız Efendileriñ muvaffakiyetlerini de bilĥaşşa tebrîk itdikten soñra bir iltifât-ı maĥşûş olarak dir ki:

-Meħmed Beg! Eserleriñ ĥaķîķaten güzel olmuş. Lakin faşıl tekmiîl olmaķ için bunlara iki semâ'i 'ilâve itmeli. Artık bu himmetde Hâfız Efendilere ĥalıyor; Zekâ'i Efendi'den bir (süz-dil ağır semâ'î), Ĥamdi Efendi'den de bir (süz-dil yürük semâ'î) bestelemelerini ricâ idelim. İnşallah gelecek haftaki meşqde Semâ'îleri diñleriz.

Bu teklîfiñ ĥüsn-i îfâsındaki müşkilâtıñ derecesini ta'rîfe ĥâcet var mıdır? Evvelâ eşer-i üstâda iķtifâ iderek bu ĥuşûşda ĥaķķıyla muvaffaķ olabilmek. şâniyen yapılan eşeri Dede Efendi gibi bir müşkil-pesendiñ ĥuzûrunda okuyub oña beğendirmek İcâb idiyor idi!..

Zekâ'i Efendi o anda zihninden geķen daha bu yolda bir çok müţâla'atıñ te'şiriyle Dede'niñ bu teklîf-i teveccüh-nişârına ĥarşı ne cevâb vireceğini ta'yînden 'âciz ĥalmış, Ĥamdi Efendi ise 'âdetâ şaşalamış idi ki Meħmed Beg imdâdlarına yetişerek:

-Mâdem ki arzû 'âliyyeleri bu merkezdedir; emir buyurulan semâ'îleri 'al-ķadr-el-istiţâ'a tanzîme şırf muķderit iderek nażar-ı taşĥîĥ-i 'âlîñize 'arz eylesünler. Himmet-i ma'neviyye-i üstâdâneleri muvaffaķ olmaķlarına berâ'at-i istihlâldir..."

kelimāt-ı cesāret baḥşasıyla şākirdlerini buldukları mevķi'-i müşküldeñ taḥlīşe müsāra'at ider.

Meḥmed Beğ, Zekā'ı Efendi'niñ -kendisince mücerrib ve müsellim olan iktidār ü kifāyetine binā'en-maṭlūb-ı semā' İyi ḥüsn-i tanzime muvaffaq olacağını bildiği için o cihetden hiç endişe itmemekte ise de Ḥāfız Ḥamdi Efendi'niñ şan'at-ı te'līfte o derece ḥā'iz-behre olmadığını taḳdīr itdiğinden müceb maḥcūbiyeti olmamak maḳşadıyla 'alel'acele:

'Uşşāk ile ṭolsun dir iseñ gūy-i muḥabbet

Gösterme raḳībiñ olana rūy-i muḥabbet

Ḳāne bu yādı kūyunu seylāb-ı serşekm

Ḥūn-i dil ile ṭaşdı meger cūy-ı muḥabbet

beyitlerini (sūz-dil) maḳāmından (yürük semā' İ) uşülüyle besteleyüb Ḥāfız Ḥamdi Efendi'ye meşḳ itmeğe başlar.

Zekā'ı Efendi.. Böyle mu'āvenetleri 'arz-ı iftiḳārdan esāsen müsteğnī bulunan o ḥāriḳa-i mūsikī, ḥuşşasına düşen parçanıñ "ağır semā' i" , binā'en'aleyh bestelenmesi "yürük semā' i"ye nisbetle daha güç olmasına da ehemmiyet vermeyerek ḥüsn-i niyet ve muḥālesetine i'timāden:

Dil ḥasret ü vaşlıñ ile nālān gel efendim

Cevriñle beni eyleme giryān gel efendim

İtmekde felek sūz-i dilim dem-be-dem efzūn

Bir ḳat da sen itme beni sūzān gel efendim

Ağır semā' İsini heman o gice 'İṭrī-pesendāne bir ṭavr-ı rengīn ile keşīde-i silk-i nağam itmişdir ki -evvelce bestelediği ba'zı āşār-ı müteferriḳa istiḣnā idilür ise-kār, naḳış, murabba', semā' İ gibi ümmehāt-ı mūsikiyyeden ma'dūd olub bestelenmesi mertebe-i üstādiyeti iḥrāz idenlere ḥaş olan parçalardan hoca merḥūmuñ ilk eşeri olmak üzere işte bu (sūz-i dil ağır semā' i)si gösterilebilür.

Meşķ için Dede Efendi'ye gidilecek gün gelince Zekā'î Efendi hem bir kere eşerini Mehmed Beğe okumak, hem de birleşüb berāberce 'azîmet olunmak üzere mîr-i mūma-ileyhiñ hānesine uğrar. Bir de ne baķsun? Mehmed Beğ, Hāfız Hāmdi Efendi'yi karşıasına almış, hediye-gerdesi olan semā'î iniñ-bir haftadan beri meşķ itdiği halde- yine lāyıkı veçhile çıkamayan yerlerini Hāmdi Efendi'ye ta'lîm ile meşgul! Tabî'î iş añaşılır... Mehmed Beğ bir def'a da Zekā'î Efendi'niñ semā'îsini dinlemek ister; Zekā'î Efendi bin-el-havf vālarca eşerini okuyub üstādından taşhîhini istirhām ider ise de mîr-i muhterem, semā'îyi ümîd ve intizārınıñ kat kat fevķinde bularak dir ki:

-Zekā'î! Böyle eşerleriñi gördükce cidden medār-ı iftihārım oluyorsuñ! Eşeriñ taşhîh ihtiyācından müsteğnî olduğdan başka toğrusunu ister iseñ benimkinden bile a'lā; cenāb-ı haķķ berhūdār eylesun!..

Nihāyet Mehmed Beğ ile şākirdleri, o 'aşırda "rāz-dān-ı 'ilm-i edvār" nāmını baķkın kazanmış olan Dede Efendi'niñ konağına giderler. Müşārileyh derhāl semā'îleri sorar. (Elāmîr-i fevķalāden) mantūķunca emr-i üstād-ı ekreme imtişālen 'ācizāne öyle bir şeyler yapıldığı cevābı virilerek semā'îler okunur. Hāfız Hāmdi Efendi'niñ okuduğu semā'î-'arz olunduğu üzere- esāsen üstād mālî... Mehmed Beğ'iñ eşer-i te'lîfi olduğu halde Dede Efendi gibi bir hurdaşinās-ı mūsikî Zekā'î Efendi'niñ semā'îsini daha ziyāde tağdîr itmesün mü? Artık o günden i'tibāren Dede Efendi'niñ nazar-ı teveccühü büsbütün Zekā'î Efendi'ye mün'atıf olmuş ve haftada üç dört gün akşamlara kadar hużūr-ı üstād ekreme zānū zade-i mevķi' ta'lim bulunarak o deryāı bî-kerān-ı mūsikîden güte-har istifāde olmak Zekā'î Efendi için akdem-i meşāgil hükmine geçmiş idi.

Zekā'î Efendi bu sāyede (Şehnāz)ve (Gül'izār) faşlılarıyla esāmîsi mazbūt 'ācizi olmayan diğer birkaç faşlı daha Hāfıza metînine naķış itmeğe muvaffak olmuşdur.

Ne fā'ide ki bu istifādesine uzun müddet devām idebilmek Hoca merhūma naşîb olamamışdır. Sebebini 'arz idelim:

Civār-ı Hāzret-i Hālidde "Bahāriye" nāmı virilen sāhil, min-el-ķadîm ekābir ve ađniyāniñ şayfiyye ittihāzına rağbet itdikleri mevāki'den beri idi; baķş ittiğimiz

tarihlerde ise bu raġbet -şimdiki gibi-büsbütün münkaṭ‘ olmayarak oraları oldukça mükellef sāhilhānelerle müzeyyen bulunuyor idi ki bunların birisi de ḥadīv esbak Sa‘id Paşazāde Muştafa Fāzıl Beg merḥūmuñ ‘uhdesinde idi.Mīr-i müşārileyh her sene mevsim-i şayfī bu sāhilhānede imrār ittigi gibi o yaz daḥī bir mu‘tād yalısına nakl itmişti idi. Muştafa Beg bir gice dā‘iresinde menkıbe-i velādat Ḥazret-i nebevī kıra‘at itdirmek isteyerek eşnāi kıra‘atda tevşīḥāt ve ilāhiyāt ile taşnīf-i āzān-ı ta‘zīmāt itmek üzere hoş elhān ḥıfāz-ı muḳtedire teḥrī itdirir. Zekā’ī Efendi’niñ şayt-ı cemīl ve edāi bī-‘adīl elhān-şināsānası tam o sıralarda muḥāfil-i mūsikiyece ma‘lum olmaġa başladığından erbāb-ı hüner ve ma‘rifetiñ ḳadir ve ḳıymetini bilen bir zāt tarafından Zekā’ī Efendi mīr-i ‘irfān-semīre tavsiye olunur. Bu tavşih üzerine Muştafa Fāzıl Beg, hoca merḥūm ile refikāsını bir pazarirtesi gicesi sāhilhānesine da‘vetle menkıbe-i cellīle-i nebeviye kıra‘at itdirir. Ḥāfız Zekā’i’niñ o gice nümāyān olan eṭvār-ı edībānesi, terbiye ve dirāyeti ve bilḥaşşa iḳtidār-ı mūsikīsi mīr-i ehliyet-i perveriñ naẓar-ı diḳkatini celb ittigi gibi ayruca icrā eylediği taḳḳīkāt netīcesi de ḥissiyātında aldanmadığını gösterdiğinden hoca merḥūmu dā‘iresiniñ mūsikī mu‘lemliġi ḥadmetiyle ma‘iyetine alır.

Arası çok geçmeden Muştafa Fāzıl Beg Mışır’a ‘azīmet itmiş ve Zekā’ī Efendi’yi daḥī berāber götürmüştür. Ḥazret-i üstād, āsitāne-i ‘aliyyeden müfāreḳat ve İskenderiye’ye şüret-i mevāşaleti ile eşnāi rāhideki sergüzeştini İskenderiye’den 6 cemādī’l-āḥire 1261 (12 Haziran 1845) tārīhiyle der-sa‘ādetde bulunan pederi Süleymān Ḥikmetī Efendi’ye yazdığı mektübunda beyān itmiştir ki bu mektüb ḳıymetdār olarak maḥfūz bulunmaktadır.

Mışır’a mevaşaletleriyle berāber Zekā’ī Efendi’niñ her ḥuşuşda āşarı görülen ‘aft ve istiḳāmeti Muştafa Fāzıl Beg’iñ mazḥar-ı taḳdīri olduğundan mūsikī ma‘lūmluġu kemākān-ı ‘uhdesinde ḳalmaḳ üzere dā‘iresi müdürliġini de ‘uhde-i dirāyet-i üstāda tevdi‘ eylemiştir.

Zekā’ī Efendi’niñ işte bu şüretle der-sa‘ādetden müfāreḳata mecbūriyeti, bir taraftan Dede Efendi’den diġer cihetden Meḥmed Beg’den olan istifāde-i mūsikiyesinden maḥrūmiyetine sebep olmuş idi. Hoca merḥūm vedā‘ı için Dede Efendi’niñ ḥuzūruna gitdiği zaman üstād ile şākird arasındaki şüret-i iftirāk cidden sūz-nāk bir levḥ-i ḥüzni-intimā teşekkül idiyor idi. O pīr-i muḥterem, leḫye-i nūrānisi ḥazīn

hazİN akıtdığı demū‘ te’sirle nemennāk olduğu halde Zekā’İniñ dārİNde mes‘ūd ve bahtiyār olması da‘vātını tekrār idiyor, şākird-i ‘irfānı da her nerede bulunur ise bulunsun yegāne medār-ı muvaffakiyet, sermāye-i mübāhāt ve mefharet bildiği teveccühāt-ı kalbiyye mehāsin-i enzār-ı üstādānesinden dūr u mehcūr qalması temenniyātında bulunuyor idi. Meğerse kader şu veda‘-ı ciğersüzüñ bu iki dāhiyye-i müsikī arasında ebedī bir müfarekat olmasını taqdīr itmiş imiş!.. Fīelvāka‘ Zekā’İ Efendi’niñ İstanbul’dan müfarekatından dört beş ay sonra-ki 1261 (1845) senesi şevval-el-mükerrimine meşādüfdür-Dede Efendi dağİ İfāi farīza hac niyet-i muqaddesesiyle cānib hicāz-ı mağfired-tırāza ‘azīmet itmiş ve -ma‘lüm olduğu üzere- hacc-ı şerīfi edā ve ihrāz ecr ü mesübāt bī-intihā eyledikten sonra nağme-i celīl (erci‘i...) şamāğ dil ü cānına ‘aks-endāz olarak rāhil-ı gülşen saray cennāt-ı ‘āliyyāt olmuştur.

(Raḥme ah ta‘ ālī raḥmet ü is‘ et)

Zekā’İ Efendi, bir kaç sene Mısır’da ikāmet ittikden sonra bir aralık lācelālmaşlaşa yalnızca der-sa‘ādete ‘avdet itmiş idi; 1268 cemādīelāhiresinde (Mart-Nisan 1851) tekrār mısra-ı ‘azīmetle kemā-fi-s-sābık Muştafa Fazıl Begiñ dā’iresindeki vezā’ifiyle meşğül olmuştur.

Mīr-i müşārileyh, 1264 (1847) senesi Ramazānı evā’ilinde rütbe-i sāmī’-i vezāretle mażhar-ı talīf ‘ālī buyurularak (Muştafa Fāzıl Paşa) ‘ünvān-ı şerif iktirānını ihrāz ve mu’aḥḥaren der-sa‘ādete gelüb vekilā-ı faḥām devlet ‘aliyye zümre-i celīlesine iltihāk itmiş olmağla gerek der-sa‘ādetde ve gerek Mısır’da ikāmeti müddetince Zekā’İ Efendi’yi mu‘İtinde bulundurmuş ve 1292 tārīhine (1875) meşādüf olan irtihāline kadar yanından ayırmamıştır.

Paşa-ı müşārileyh āfākgīr-i iştiḥār olan cūd-i şehāsı, ehnevāzlıkdaki fert-i himmet ve i’tināsı İcābınca üstād-ı şehīri pek çok en‘ām ve ihsānına müstegrik kılmıştır. Paşadan gördüğü iltāf ü ‘ināyāt, nān ü ni‘met qadrini bilen hocanın kalb-i minnet perverinde o kadar mu’lem bir ḥātırā bırakmış idi ki o demlerdeki sa‘ādet ḥālini bir lisān-ı telehhüf-beyān ile ḥikāye itdiği zamanlar-müsellim olan meslek qanā‘at pervirānesiyle berāber- yine şoñ derece müte’eşşir olmağdan kendini alamaz idi...

Her nerede bulunsa cūyā-ı tekmil ve te'ālī olmağı kendisi için bedreka hirkāt ittiḥāz itmekden ḥālī kalmayan ve bu yoldaki mesā'ī-i teraḳḳī-pürsitāneden bir zevḳ-i ma'nevī tayan Zekā'ī Efendi, Mıṣır'da devām iden iḳāmetinden bil-istifāde Şark mūsīḳīsiniñ bir rükn-i mühimi olan (mūsīḳī-i 'Arabiyye) ḥaḳḳında tedḳīkāt-ı maḥşūşada bulunmaḳ fırsatını fevt itmemişdir; çünkü 'Arab mūsīḳīsiniñ ḥā'iz olduğu şanāyi' ve daḳāyıḳ-ı fenniyeye vāḳıf olmayan zevāta mūsīḳīce tekmil itmiş nazarıyla bakılamayacağını daha ilk mülākātında Dede Efendi'den işitmiş ve o zamandan beri bu mūsīḳī ḥaḳḳında ma'lūmāt-ı kāfiye idinmeğı zihinde koymuş olduğundan mūsīḳī-i 'Arabiyyeniñ eñ vāsi' bir cevelān-gāh-ı nefaseti olan ḥaḫḫa Mıṣriyyede iḳāmeti üstād-ı muḫterem için kıymet-i taḳdīri mümkün olmayan zera'yi' -i ḥüsmeden idi.

Zekā'ī Efendi ḫālī' iñ 'arz itdiğı bu fırsattan istifāde maḳşadıyla Mıṣır'a mevaşāletini müte'ākib oraniñ eñ meşhūr mūsīḳī şināsı kim olduğunun taḫḳīkine girişerek (Şeyḫ Şehāb)⁶ nāmında bir zātıñ bu fende şöhret şāi'āsı bulunduğunu öğrenmiş ve bilḥaṣṣa şeyḫi ziyāret maḳşadıyla bir gün ikāmetgāhına gitmiş idi. Meğer şeyḫ yalnız 'ulemā-ı mūsīḳīden değil, 'ulūm-i āliyye ve 'āliyyede daḫi mütebaḫr bir zāt-ı kāmil imiş... Zekā'ī Efendi'niñ verevdi ders zamānına tesādūf itdiğı cihetle ḫazret-i şeyḫ-yiğirmi kadar taḫmīn olunan talebesine ders taḳrīri ile-meşḡul bulunuyor imiş; ders-i ḫitāma irdikten soñra iki üstād orada bulunan bir tercümān vasıtasıyla te'āḫī-i efkāre başlarlar. Şeyḫ Şehābıñ mūsīḳī-i 'Arabīde cidden ḥā'iz nişāb-ı kemālāt olduğu daha bu mülākātta Zekā'ī Efendi'niñ nazarında taḫḳīk ider.

Erbāb-ı diḳḳate ḫafī değildir ki 'Arab-ı mūsīḳī şināsānı içinde terennüm ittiğı parçanıñ hangi uşūlde olduğunu bilüb o uşūlü güzelce evrān-ı nādır dincek derecede azdır; eline 'ūdu alub bir kaç def'a işitdiğı bir eşeri şevḳ-i ḫabī'atle tevārüd iden bir taḳım naḡamāt müteselsile ile terennüm ve ikmāl idivirmek onlarca eshel-i umūrdan ma'düddur. Ma' māfih āşār-ı mezküre 'al-el-keşir bizdeki (düyek) uşūlüne ma'ādil olan "maşmüdi"... ve mişālī küçük ve ḳolay uşuller ile bestelenmiş ḫarc-ı 'ālem-i āşār-ı

---

⁶ 'Ulemā-ı Mıṣriyyeden (imām Meḫmed Şehābe'd-dīn) nām-ı zāt fezā'il semātdir ki fenn-i mūsīḳīye dā'ir (*Sefīnet-el-Melik ve Nefīset-el-Felek*) 'ünvānlı eşeri 1271 (1854-55) tārīḫinde taş basmasıyla ḳāhire'de ḫabb' olunmuştur.

müsiķiyeden ‘ibâretdir; ĥalbuki ‘Arab-ı müsiķisinde daĥî-bizim muĥammesler, çenberler, darb-ı fetihler... gibi-mut‘add büyük uşuller ile bestelenmiş bir çok âşâr-ı müsiķiyye mevcûd ise de bu yoldaki enaâfis-i âşâr-ı şüret-i ciddiyede müsiķi ile iştiğal iden ve emşâline pek nâdir teşâdüf olunan erbâb-ı kemâliñ ma‘lûmi olduğundan Zekâ’î Efendi İstânbul’da görüşebildiği ‘Arab müsiķi şinâsânı meyanında bu uşülleri bilen zevâta teşâdüf idememiş idi. Binâ’en-‘aleyh Şeyĥ Şehâb’dan eñ evvel uşûlât-ı müsiķiyye ‘Arabiyyeniñ istîzâhına başlamış ve şeyĥiñ mezkûr uşülleri bitemâmaha ‘ârif olduğdan başka her birisinden mût‘add âşâr-ı mü’ellifeye daĥî mâlik olduğunu görünce üstâd-ı muĥteremiñ ĥiss ittigi meserretiñ derecesi ta’rîfi müşekkil bir dereceye gelmiş idi. Yalnız şeyĥiñ uşûl örmesinden vehleten bir şey anlayamıyor idi; çünkü ĥazretiñ darb-ı uşûldeki kâ’ide-i müteĥezzesi bizim gibi (dum) için sağ eli sağ dize, "tek" için de şol eli şol dize urmaĥ şüretiyle olmayub sağ elini ba’zen yumulu, ba’zen de açık olduğu ĥalde yalnız sağ dizine urmaĥdan ‘ibâret idi. Nihâyet yumulu olan darblarıñ "düm", açıklarıñ da "tek" maĥâmında olduğunu ‘arîz ve ‘amîķ tetebbu‘dan soñra anlayabildi...

Artık ihtilâs-ı vaĥt idebildiği Şeyĥ Şehâb’iñ ĥânesine devâm, Zekâ’î Efendi için bir vazîfe şırasına geçdiğinden üstâd-ı ma’rifet gerdâr bu sâyede şeyĥiñ bildiği ne kadar uşûlât-ı ‘Arabiyye var ise cümlesini zabt itmiş idi. Ma‘mâfih muĥtelif usûlleriñ ĥîn-i te’lîfde aĥz itdikleri revş ü refâra ĥaĥķıyyla maĥla‘ olmak üzere her birisinden üçer dörder parça âşâr-ı müntahabe geçmek İcâb idiyor idi. Hoca merĥûm bu bâbda daĥî tecevvîz-i terâĥî itmeyerek ĥâfîzâ-i metînini, öğrendiği metbû uşûllerden muĥtelif ve maşnû‘ parçalarla tezyîñ eylemişdir ki ‘Osmânlı müsiķi şinâsânı içinde ilk def’a olarak kendilerine naşîb olan şu muvaffâkiyet-i mühimmeden tolayı ĥadir şinâsân-ı müsiķî nazarında ne derece şâyeste-i tecbîl oldukları müsteĥnî-i İzâĥdır. Şeyĥ Şehâb’dan zabt itdikleri uşûlleriñ esâmîsini bir uca âtî zıkr ve ta‘dâd idiyoruz:

1. Maşmûdî	6. Akşak Semâ’î-i ‘Arabî
2. Nevĥat	7. Rehc
3. Müdevver	8. Hezc
4. Murabba‘	9. Sittet-i ‘Aşr
5. Semâ’î-i ‘Arabî	10. Erba‘ü ‘şrîn

Zekā'i Efendi (dār ül şefiqa) mekteb feyz-meksebindeki telāmīz-i mūsīkiyesinden ba'zılarına bu uşullerden bir ikisini ta'līm itmiş ise de el-yevm ferzend ercümendleri Hāfız Ahmed Efendi kardeşimizden başka cidden etvār-i müstehsineye mālīk bulunan, mezkūr uşulleri bitemāmaha bilen ve her birisinden bestelenmiş āşār-ı 'arabiyyeye mālīk olan bir zāta teşādūf idemedik.

Bālāda hāme-güzār 'arz ü beyān olduğu üzere 'ilm-i edvārca zamānınıñ ferīd ü vaḥīdi olan (Dede Efendi)niñ 1261'de (1845) edā-ı farīza-i ḥac niyetle der-sa'ādetden bilmüfāreka Mekke-i Mekreme'de vāşıl dergāh-ı 'afv ü mağfiret olduğu tāriḥden şoñra şehrimiz esātizesi-kaḥrmān bī-emānī ḡaybūbet iden meydān-ı mūsīkīde-ḥā'iz kaşab-üs-sabk imtiyāz olmak dā'iesiyle yekdiğerini istirkāna başlamışlar idi. Dede merḥūmuñ telemmiz aḥşı ve Zekā'i Efendi'niñ üstād-ı muḥterem (Eyyübī Meḥmed Beğ)ile yine Dede Efendi'den ḥayli müddet hīşāyāb-ı istifāde olan (Dellālzāde Hācı ismā'il Efendi) bu meydān-ı rekābetiñ müḥīb birer fāris çevgān biri ḥükümünde idiler.

1278 (1861-62) tāriḥine meşādūf idi ki iki üstād arasında çokdan beri ḥükfermā olan bu rekābet büsbütün tezāīd itmiş idi. Dellālzāde, baḥşāyiş-i fiṭrat olan şavt-ı muḥrikiñe inzīmām iden cevdet qarīḥa ve ḥüsn-i ṭabī'atına mağrūr olduğu gibi āşārında rününāī 'azimet olan etvār-i mütīne el-yevm eñ müşkülpesend zevātı bile serfürü perde-i taqdir olmağa mecbūr iden Meḥmed Beğ daḥī (Dede) gibi bir dāḥiñiñ senelerce sīrāb-ı çeşme-i feyvizātı olmaḥ sāyesinde ḡavāmız ü nekāt-ı mūsīkiyyeye ḥāşıl itdiği kemāl vaḥūf ve ıtlā' ile beraber ḥāfızasındaki āşār-ı nefīseniñ keşret ü şaḥtesine i'timād idiyor idi.

Ma'ahazā Meḥmed Beğ merḥūm māye-i fiṭratında şöhret-pürsetliğe meyl ü rağbet olmayan tevāzu' pervirāneden dervīş ḥaşlet bir zāt kerīm-el-şifāt olduğundan āşār-ı nefīsesini neşr ü ta'mīm cihetine pek de i'tinā itmemekte, binā'en'aleyh o güzīde eşerleri -Dellālzāde İsmā'il Efendi'niñkiler kadar-maḥāfil-i mūsīkiyyeye intişār idememekde idi. Mīr-i muḥteremce eñ muḥaddes bir emel var ise o da Dede Efendi'niñ gencīne-i 'irfānından aḥz ü iğtinām itdiği cevāhir ü bedāī'ñ kāffesini medār-ı mübāhatı, şākird-i kemālātı olan Zekā'i Efendi'ye tamamiyle baḥş ü ihdā itmekden 'ibāret idi.

Meḥmed Beḡin sinn-i şeyḡūḡatı vuṣūlüne mübennî-i ma'mür olduğu Bāb-ı Vālā-ı Ser'askeri Mektübî Kālemi'nden evvel târiḡlerde taḡā'idi icrā buyurulmuş olmağla bir ma'müriyyet ü meşġüliyyeti yok idi; Zekā'i Efendi ise velî ni'meti olan Muṣṡafa Fāzıl Paṣa merḡumuñ kemākān dā'iresi müdriyyetinde bulunarak mevsim-i şayfî pāṣā ile "Bahāriye"de kā'in yalıda, kış mevsimini de Şehzādebaşı civārındaki konağda geçirmekde olduğundan müşārileyhiñ dā'iresindeki vezā'ifini ikmāl idince Meḥmed Beġi bulub müsiḡî meşġine devām itmekden başka bir şey düşünmüyor idi.

Hele mevsim yaza teşādüf ider ise bu meşġler pek laṡif olur imiş...Bu siyān iskelesindeki ḡahveḡāneleriñ birisinde üstād ile şākird heman her gün ba'delzuhur birleşürler imiş. O vaḡit ṡabî'î herkes işine gücüne gitmiş, ḡahveḡāne-i aġyardan ḡālî kalmış olduğundan aḡşamlara ḡadar meşġ ile ümrār-ı vaḡit idilir imiş. Hiç unutmam: Bir çarşamba günü idi; hoca merḡum ile berāber-bahāriye mevlevîḡānesine gitmek üzere Eyübden bir şandala binmiş idik. Bu sitān iskelesiniñ önünden geçerken üstād-ı muḡterem, o ḡahveḡāneyi parmaġıyla işāret iderek didi ki:

-Āh bilseñiz! Beġ merḡum ile şurada geçen eyām-ı müsa'detiñ ḡāṡırāsı buradan geçdikce beni naşıl müte'eşşir ider? Burası bizim meşġḡānemiz idi; meşġ ile emrār itdiġimiz o zamanlar ḡader 'ömrümde tatlı geçmiş ān-ı mes'üdiyyet taşvîr idemiyorum. (Zaman olur ki ḡayālî cihān deġer) dirler; işte şu mıṣra' insanıñ böyle zamanlardaki hissiyātını tamāmen ifāde ḡuşuşunda eñ belig bir nuṡḡ-ı i'cāz-ı nümün yerine geçiyor!..

Dikḡat itdim: Üstādiñ cephe-i pāġinde ciddî 'alā'im-i te'sir-i nümāyān idi. Tesliyet-i baḡş sözlerle teskīn te'sirātına ġayret itmek istedim ise de-ḡann iderim ki-pek de muvaffaḡ olamamış idim; ḡünkü o ḡālā düşünüyor idi...

Senelerce devām iden bu meşġler sāyesinde Meḥmed Beġin meknüzāt-ı müsiḡiyyesi kāmelān Zekā'i Efendi'ye intikāl itmiş ve bu iki zāt-ı muḡterem-iḡtidārı,fażl ü 'irfānları ile- esātize-i sā'ireniñ naḡar-ı ġibtasını celb itmeġe başlamış idi ki Meḥmed Beġ ile Dellālzāde İsmā'il Efendi beyninde cāy-ġîr-i istiḡrār olduğunu yukarıda 'arz ittiġimiz reḡābet daḡı tam bu sıralarda bir ḡat daha kesb-i şiddet itmiş idi.

Emsāline her zaman teşādüf olunduğu üzere böyle yekdiġerini istiḡrāb iden hem meslek iki mütefferid arasında söz taşıyan, meyāncılık iden çok bulunur; bu ḡal 'aynıyla

“Meḥmed Beĝ- Dellālzāde” reḳābetinde daḫī vāḳa‘ oluyor idi.Dellālzāde-herkesiñ ma‘lumu olan kemāl-i iḳtidārıyla berāber-müdde‘ī,maĝrūr bir zāt olduğundan kendisinden meşḳ idenlere meşelā bir murabba‘ ını geḫer iken:

-‘ Acaba Meḥmed Beĝiñ de böyle bir eşeri var mı?!

Zemīninde devr ü derāz-ı tefāḫürlerde bulunmaḫdan girü ṫurmaz imiş; söz ṫaşıyanlarıñ-iḫtimā ki biraz da ‘ilāvelerle-bu sözleri Meḥmed Beĝe yetiřdireceklerini söylemeĝe lüzum yoḫ a!O bedīhī bir şey! Beĝ merḫūm meftūr olduĝu maḫviyyet ve tevāzu‘ İcābınca bir müddet bu gibi med‘yāt ḫūd-ı bīnāneye ḫavāle-i gūş i‘tibar itmemiş ve(ḫaşmıñ sitemin añlamamaḫ ḫaşma sitemdir) mıřra‘ ınıñ maźmūnıyla ‘āmil olmaḫ istemişdir.Ancak Dellālzāde’niñ ta‘rīzātı daḫī bitmek tükenmek bilmediĝinden Meḥmed Beĝ merḫūm bu ta‘rīzāta bir ḫātıme ḫekmek üzere Dellālzāde’ye bir imtiḫān teklīfini ṫařvir itmiş, ma‘māfih bu meydān-ı imtiḫāna bizzāt girmeĝi de vaḫār-ı üstādānesine muĝāyir ‘add iderek řākird-i kemālātı Zekā’i Efendi’ye istediĝi maḫām ve uşūlden bir murabba‘ yapmasını taṫşıye eylemiş idi.Dellālzāde’niñ,üstād-ı fāzılı ḫaḫḫında revā gördüĝü istiḫfāfātını işide işide dilḫūn olmaḫda bulunan Zekā’i Efendi, Meḥmed Beĝiñ bu taṫşıyesindeki maḫşadı derḫāl añlamış ve řu fırřat ĝayr-ı müterḫibeyi na‘mālūsiyle itḫāz iderek “Bayātī” maḫāmında, devr-i kebīr uşūlünde meşḫūr:

Ol geleñ gülzār ḫüsnü bād-ı muḫabbet bulsun

Ĝonca ruḫsār-ı zībāsı elemle şolmasun

Zülf-i şebve-i hissini ey řabā incitme kim

Nergis şehl-ı ḫeşmi şebnem-i ālevd olmasun

Murabba‘ ını ‘İṫrilere reşḫ-āver olacaḫ bir ṫarz-i dilnişīnde keşīde-silk ellā’il-i served idüb nazar-ı üstāda ‘arz itmişdir.

Esātize-i müsikiyyece ḫavā‘id-i mükerreredendir ki iki bestekār arasında ciddī bir müsābaka icrāsına lüzüm görüldükde ṫarḫīnede ‘aynı uşūl ve ‘aynı maḫāmda bir murabba‘ tañzīmi teklīf olunur; naĝamātıñ gerek leṫāfet ve imtizācı ve gerek-hangi uşūl ve maḫāmda ise-o uşūl ve maḫāma derece-i muvafaḫatı noḫṫa-i nazarından murabba‘ larıñ hangisi daha mükemmel bulunur ise o eşer řāḫibiniñ diĝerine tefviḫine

hüküm idilür. Zekâ'î Efendi'nin murabba'ı heveskârân-ı müsikîden bir çoğuna meşq idilüb hayliden hayli intişâr itdiği eşnâda Dellâlzâde'nin telâmizinden bir zâta da güzelce meşq olunduğdan sonra Mehmed Beg o zâta dir ki:

-Lütfen gidüb bu murabba'ı Hacı İsmâ'il Efendi'ye okuyunuz; ve kendisine selâm-ı mahşûşumu teblîğ'e himmet buyurarak diyiniz ki: "Bayâtî" faşlından 'âcizâne tanzîm itdiğim murabba'lar meydândadır; lakin daha şimdilik kendisiyle meydân-ı müsâbakaya girmeğe lüzüm göremiyorum. Şakirdim ve medâr-ı iftiharım Zekâ'î'nin bu eserini tanzîr itsün. Eger muvaffaq olabilür ise o vakit şıra fakîr kekîlere gelür. Vâlâ-ricâ iderim-blüzüm-i ta'rîzât ve istihfâfât ile bizi müte'essir itsün!..

Fî'l-haqqâ-Zekâ'î Efendi'nin bilnisbe kolay uşullerden olan "Devr-ı kebîr" murabba'ına beden-Mehmed Begin "hâvî" "zencîr" "devr-ı revân"⁷ gibi büyük ve güç uşullerden "bayâtî" murabba'ları var idi ki -fenn-i bedî'-i müsikîyi "cîm dâllı!.." ve emşâli oyuncaqlardan 'ibâret zann iden hevâ pürsitân istisnâ idilür ise-âşâr-ı mezkûre şimdi bile ciddî müsikî meraklılarının hâfızâ arâi taqdîri bulunmağdadır.

Mehmed Beg tarafından gönderilen bu şifâhî evveletimâtumuñ, ta'bîr-i âhîrle teklîf idilen bu müdhiş imtiyhânın Dellâzâe üzerinde hâsıl itdiği te'sîr-i mu'cizi şundan ânlamalı ki aradan aylar, seneler geçtiği halde kuvvece Dellâlzâde ne "devr-i kebîr"den, ne de başka bir uşûlden "bayâtî" hiç bir murabba' yapmamışdır! Daha garîbini 'arz idelim mi? Eski, yeñi bütün mecmu'aları gözden geçirdik, noğa kolleksiyonlarımızı alt üst itdik; Dellâzâe'nin "bayâtî" mağâmından küçük bir semâ'îsine, bir şarkısına, elhâşıl hiç eserine teşâdüf idemezsek ne buyurursunuz?.. Ma'hezâ bu mâcerâyı şu şüretle naql idişimizden (Dellâzâe) gibi bir üstâd nâdirelemsâlini kadrini tenezzül fikrinde bulduğumuza zâhib olmamalarını kâr'în-i kirâma 'arz ü ihtâr mecbûriyyetinde bulunuyoruz; çünkü ayrıca tercüme-i hâli yazıldığı zaman, müşârileyhiñ de ne cihetlerde akrân ü emşâline mütefevķ, ne mertebe şâyân-ı hürmet dâhî'-i muhterem olduğu ânlâşılacağdır.

---

⁷ 26 darblı bir uşûldür ki âyîn-i şerîflerde isti'mâl olunan 14 darblı diğerk "Devr-ı revân" uşûlüne hiç bir müşâbahatı yoğdur.

Zekā'ı Efendi'niñ vālid-i muhteremi Süleymān Hıkm̄eti Efendi-ki Cedīd 'Ali Paşa Maħallesi'niñ imāmı idi- 1280 (1863) tārīhinde ferīze-i ĥaccı edā için cānib-i ĥicāza bil' zimme orada irtiħāl-i darbūka itmekle maħle-i mezkūre imāmeti maħdūmuna intikāl itmişdir. Yine ol tārīhlerde, Eyüb civārında kā'in (Mihr-i şāh Vālide Sulţan) ve (Şah Sulţan) mekteb-i ibtidā'īleriniñ şülüş ü nush ĥaţları mu' alemligi 'uhde-i kifāyet-i üstāda tevciye olunmuşdur. Hoca merħūm vefātına ĥadar bu mekteblerdeki vazīfe-i ta' līmiyesini terk itmemiş idi.

Zekā'ı Efendi, meşĥ için Dede'ye devām itdiği zamāndan beri tarīkāt-ı 'aliyye-i Mevlevīyeye bir meyl ü muħabbet, derūnī bir incizāb ü meftūniyyet ĥāşıl eylemiş idi. Dede Efendi'niñ o nūrānī ĥehre-i beşāşetnūmāsını tetevvīc ve tezeyyin iden serpüş nazār rūbā Zekā'ı Efendi'ye -māhiyetini pek de añlayamadığı -rūħānī, ma' nevī birtakım ĥissiyāt ilķā idiyor; ma' nāsını tefehhüm idemediği bir ĥoĥ lāhūhī zemzemeler esmā' idiyor; el-ħāşıl ānī başķa 'ālemlere, rūħunuñ ezelī bir āşinālık ĥis itdiği 'avālim-i 'ulūyeye toĥru şevĥ idüb götürüyor idi. Bu cāzibe-i ārā mesūz elcāsıyla Zekā'ı Efendi-vaĥt bulabildiği haftalar-Yeñi ĥapu Mevlevīħānesi'ne, o mecmu' el' uşāķa 'azīmetle muķābele-i şerīfede bulunuyor; bu şuretle olsun şu tarīķ-i feyz refīķa olan iştiyāķı tesķine ĥalışıyor idi. Ma' māfih gün geĥdikce böyle uzaĥdan ziyāretler-her ne ĥadar olsa bigānelik ĥadvedinden ileri varamadığı için-dil-i pūrşevķine teselliyetsaz olamamaĥa başlamış, tālib-i ĥaķīķat olan o merd 'ālī himmeti bu tarīķ-i muķaddesiñ daha yaĥından taĥdīr mezīyet ve 'ulviyyetini idrāk sevdālarına düşürmüş idi. Cāzibe-i şemse tutulan seyyāreler gibi Zekā'ı Efendi de nihāyet mihr-i münīr feyūzāt semīr cenāb-ı Mevlānā'nıñ biliħtiyār meclūb-ı cāzibesi olmaĥdan kendisini alamamıştır. 1281 (1864-65) senesine meşādūf idi ki Mevlevīħāne-i mezkūrde pūsetnişīn irşād bulunan meşnevī ĥavān şehīr ü mürşid bī-nezīr, ĥaţb-ı el-' ārifīn el-Seyd 'Oşmān şalāħ el-dīn Dede Efendi (ķuds-i sire) ĥāzretlerine niyāzmendāne 'arz-i irādet itmiş ve hemān o gün dest-i müşārileyhden ma' eltekbīr sigepüş olmaĥ baħtiyārılıĥına nā'iliyyetle sinīn-i keşīreden beri zeyb-i serā fethār itmeĥe müteħessir bulunduĥu "faħr" Mevlānāyı hāme-i mübāhātına almaĥ şerefiyle müşerref olmuşdur.

1280 senesi Muħarrem-el-haram on birinci günü (4 Mayıs 1863) dervīş-i nevniyāz, mürşid ve mürebbiyesi olan 'Oşmān Efendi ĥāzretlerinden ĥirā'at-ı evrād-ı

Mevleviyeye me'zûniyet-i istiḥşâl itmiş ve uşûl ü âdâb-ı tarîkat 'aliyyeye dâ'ir müşârileyhiñ telaḳḳinât-ı necât gâyâtını telaḳḳî ile tezkiyye-i nefis ü taşfiyye-i ḳalb ü vicdân vesâ'itini öğrenüb insân-ı kâmil olmak yolunu tutmuşdur.

Âyîn-i şerîfleriñ zâten ekşerîsi mażbûḫ ḫâfıza-i metîni olduğu gibi kendisinde bulunmayan bir kaçınıñ da bu şırada temeşşuḳ ve ta'limine gâyet itmekle her hafta muḳâbele günleri dergâḫ feyz penâhına devâm ider ve eşnâ-ı semâ'-i bâşefâda muḫribḫâne-i ḫânḳâḫda pür şevḳ ve şîḫâret "âyîn-i şerîf" ḳırâ'at eyler idi.

Zekâ'î Efendi, bir gün Muştafa Fâzıl Paşa'nıñ ḫuzûrunda-müşârileyhiñ istimâ'ından pek ziyâde telezziz ittiği-"şevḳ-i ḫarab" âyîn-i şerîfini oḳumuş idi; paşa merḫûm üstâdı şûret-i maḫşûşada taḳdîr ve talîf buyurduğdan şoñra dimiş ki:

-Zekâ'î! "Sûz-i dil" maḳâmını ne ḳadar sevdiğimi! bilirsiñ. Geçen gün eşnâ-ı muşâḫabetde bir zât: "Sûz-i dil maḳâmınıñ seyr ü reftarı âyîn bestelemeğe pek de müsâ'id değildir" didi. Sebebini şordum, müdd'âsını işbât idecek maḳna' bir delîl bulamadı; yalnız "olamaz" demekle iktifâ itdi. Sûz-i dil'den bir âyîn-i şerîf besteleyecek olsañ ne ḳadar maḳbûle geçer idi? Zâten o maḳâmdan başḳa âyîn-i şerîf de yok..."

Paşanıñ bu teşvîkât ü temenniyâtı Zekâ'î Efendi'de te'sîr-i maḫlûbî ḫâsıl itmiş idi. Koca üstâd üç dört gün içinde "Sûz-i dil"den mükemmel bir âyîn-i şerîf besteleyüb Muştafa Paşa'ya oḳudu. Ḳadir şinâslıḳla iştiḫâr iden paşa, âyîn-i şerîfi kemâl-i ḫürmetle diñledikten şoñra fevḳâlâde taḳdîr itmiş ve üstâd-ı mâhire bir çok en'âm ve iḫsânda bulunmuş idi.

İşte Zekâ'î Efendi'niñ ibtidâ bestelediği âyîn-i şerîf budur ki tanzîmi 1287 (1870) târiḫlerine teşâdüf ittiği ḫalde naşılssa o eşnâda dergâḫ-ı şerîfleriñ birinde ḳırâ'atı müyesser olamayub-şırası gelince bir tafsil yazılacağı üzere-1309(1891-92)senesinde Bahâriye Mevlevîḫânesi'nde oḳunabilmişdir.

1292 (1875) târiḫinde Muştafa Fâzıl Paşa Türk dağdağa-i ḫayât ü 'azm cenât-ı 'âliyyât itmekle Zekâ'î Efendi, otuz seneyi mütecâviz bir zamândan beri nân ü niğmetiyle perverde olduğu, bñnihâyi iltâf ve 'avâtıfına müsteğriḳ bulunduğu böyle bir zât-ı nâdir elvücûduñ gaybûbet-i ebediyyesinden fevḳâlâde müte'eşşir olmuşdur.

(Raḫmeah 'Aliyye)

Hoca Zekā'î Efendi'nin mûsikî-i 'Osmānîye sabık iden hâdmât bir güzîdesinin eñ mühim ve eñ ziyâde şemeradâr-ı muvaffakiyet olan kısmı (dâr-el-şefîka) mekteb feyz-i meksebindeki meşşkeridir. Bu meşşkerler zevk-i haqqî-i mûsikî'nin, âşâr-ı maşna'a eslâfîn... El-hâşıl bütün muhâsen ü müzeyyâtıyla şark mûsikîsine 'â'id gavâmız ü dağâyıķın memleketimizde intişârına pek ziyâde hadmet itmişdir.

Zekā'î Efendi'nin mekteb-i mezbûr-i mûsikî mu'lemligine târih ta'yîni olan 1300 (1883-1884) senesi Temmuzundan vefâtına kadar merûr iden on dört sene müddet zarfında halka-i ta'lîm-i üstâddan bir hayli mûsikî şinâs yetişmiştir ki bunların eñ muhtediri, eñ güzîdesi dârelşefîka ve Mekteb-i Hukuk Şahâne me'zûnlarından Hâfız Ahmed Beg Efendi birâderimizdir. Fenn-i nâzikterîn-i mûsikîden başka 'ulûm ü fûn-ü sâ'irede ve bilhâşşa 'ilm-i celîl-i hukûkda hâ'iz yed tola olan mîr-i 'irfân semîr ile hoca merhûm bahkîn iftihâr ider idi; zâten fezâ'il-i ahlâkiye ve kemâlât-ı 'ilmiyelerine vâkıf olan, zât-ı 'âlîlerini yakından tanımakla teşrîf iden kadir şinâsânın haklarında şamîmî bir hiss-i ihtirâm hâşıl itmemesi kâbil değildir ki biz dahî şu satırlarla şana havân-ı 'irfânları olabildiğimizden tolayı kendimizi bahtiyâr 'add eyleriz.

Ahmed Beg Efendi ile o derece-i iktidâra yaklaşmış bulunan ba'zı refîkâsında gördüğümüz şâyân-ı hayret bir hassâsiyet-i mûsikîye, bir meleke-i elhân-şinâsâne hakkında-ehemmiyet-i maşşuşasına binâ'en- bir kaç söz söylemekten girişemeyiz: Hoca merhûm eşvât-ı mûsikîyeniñ vâsîta-i zabt ve tahtîri olan (işâretnâme-noça) ile ol kadir iştigâl itmez idi. Bu sözümüzden "noça bilmezdi" ma'nâsı çıkarılmamalıdır. Noçanın ne demek olduğunu, nasıl yazıldığını, her dürlü kavâ'id ü ısrârını pek a'lâ bilür idi; lakin kendisine muhibe-i maşşuşa cenâb kebriyâ olan şiddet-i zekâ ve metânet-i hâfıza sâyesinde noçaya hemen de ihtiyâcı yok gibi idi. Zeyr-el-aql seksen faşla karîb olan maşşûzât-ı mûsikîyesine her faşıldan mut'add ilâhîler, tıraklar, şarkılar.. vesâ'ire ile berâber her birisi bir faşla bedel olan 30'u mütecâviz âyîn-i şerîfler zamm idilerek şöyle bir hisâb ecmâli yapılacak olsa iki bine bâliğ olan âşâr-ı mütenü'ayı zabt idecek bir hâfızaya mâlik; ve eline aldığı bir güfteyi istediği maşşâmdan hemen o daķıkada bestelemek derecesinde cem'iyet-ı hâtıra, ve sa'at-i karîhaya şâhib olan bir dâhînin noçaya 'arz-ı iftikâra lüzûm görmemesi -fîkr-i 'âcizânemizce- pek de şâyân meâheze bir istîgnâ-pesendliğe mehmûl olmamak lâzım gelür.

Ma‘māfih okunan bir mūsikī parçasınıñ perdelerini o kadar māhirāne taḥlīl ider idi ki bu melekeniñ deġme noṭacılar da bile bulunamayacağını i‘tirāfa mecbūruz: Hiç ḥatırımıdan çıkmaz: Bir gün “Bahāriye” Mevlevīḥānesi’nde Zekā’î Efendi’niñ oṭasında bulunuyordum. Üstād-ı Ekrem, dārel-şefika mektebine maḥşūş olarak eşniye ü meḥāmed seniyye-i ḥazret-i ḥalāfetpenāhiyi mütezemin bestelediġi bir manzūme-i de‘āiyeyi noṭaya almaḳlıġımı iltimās itmiş idi. Derḥāl ceyb defterimi çıkararak hoca merḥūmuñ okuduġunu zabṭ itmeġe başlamış idim; manzūmeniñ nihāyetlerinde bulunan ġāyet güç bir naġmeyi iki üç def’a tekrār itdikleri ḥalde naşıl da añlayamadıġımdan bir kere daha okumalarını ricā idince hoca merḥūm (mī, do...) diye o naġmeyi teşkīl iden noṭalarıñ esāmīsini söyleyivirmesun mi? Bu telemmīz-i ‘ācizse o zamāna kadar hocanın fevḳ-al-‘āde perde-āşinā olduğunu bildef’āt müşāhede itmekle berāber noṭa bildiġini ve perdeleriñ esāmīsini bu şüretle şulfiye (Solfier) idebileceġini ḥatır vü ḥayālime bile getirmemiş idim.

İşte noṭa ile iştigāl itmediġi ḥalde eşvāt-ı mūsikiyyeyi yegān yegān tanımaḳdaki melekesiniñ derecesi, arz’itdiġim şu vuku‘ ile añlaşılmiş olan Zekā’î Efendi, dār-el-şefikada meşḳ itdiġi talebesine daḥī -kendisine maḥşūş bir uşūl ile-noṭasız, işaretsiz bütün perdeleri sırasıyla añlamak ve ‘ind-el-ḥāce taḥlīl itmek meleke-i ‘imliyyesini tedricen iñtisāb itdirmiş idi ki talebe-i mūmī-el-yehmiñ bu iḳtidārını rā’ī-el-‘īn müşāhade ve bizzāt daḥī tecrübe itdiġim vaḳt-i ‘ulu himmet-i üstādı ‘acizāne taḳdīr ve tecebbīyle mecbūr olmuş idim.

Zekā’î Efendi her hafta pazar irtesi, perşembe günleri “yeñi kapu” mevlevīḥānesine devām itdiġi gibi ‘al-el-kesir “bahāriye” mevlevīḥānesine daḥī ‘azīmet ider ve āyīn-i ḥuvānān meyānında aḳz-ı mevḳi‘ ḥürmet eyler idi. Ol tāriḫlerde bahāriye ḳaddimizin başılıġı, ḳasımpaşa mevlevīḥānesi şeyḫi reşādetlü ‘Ali Efendi ḥazretleriniñ ‘umūcesinde bulunuyor idi.

(‘Ārif Dede Efendi eyledi rihlet-i būsāl)

Mışra‘-ı tāriḫisiniñ nāṭıḳ olduġu üzere 1302* (* Mısram ebced toplamı 1301 rakamım vermektedir.) senesi ramazān-ı şerīfiniñ beşinci günü (18 Haziran 1885) efendī –i mūmī-elīḥ ‘āzim dār-ı āḫiret olmasına mübennī Zekā’î Efendi merāsım

maḥşūşa-i tarīkatıñ icrāsıyla "dedegān" zümresine elḥāk eyledikten soñra "bahāriye" dergāh-i şerīfi ḳaddimizin başılığına ta'yīn olunmuşdur.

Zekā'î Dede Efendiniñ –"Ehle meḥle" tavşīfine māşadḳ olarak- bu ḥadimet nāz-ı keye ta'yini ile ḥüsn-i intiḥābdaki aşābetini işbāt buyurmuş olan dergāh-ı şerīf mezkūr pūsetnişīni Fahrü'l-Ārifīn reşādetlü Ḥüseyn (Fahredden) Efendi ḥazretleriniñ⁸ şu tevceye vecye ehl-i pervirāneleri cümleñiñ dā'î'i şükrān-ı memnūniyeti olmuş idi. Şeyḥ Efendi ḥazretleriyle Zekā'î Dede arasında bilāḥire o ḳadar şamīmi bir iḥlāş ve müddet-i müteḳābile cāyegīr olmuşdur ki bunuñ dercāt-ı ḥuḳīḳiyesini taḳdīr idebilmek için "Ḥocam!" ḥiṭāb-ı ḥürmeti dehān-ı cenāb şeyḥden bir şamīmiyet-i rūḥnevāzāne ile şadır olduḳca ḥavāce merḥūmuñ da 'aynı ḥissiyātı ifāde iden "şeyḥim!" cevāb-ı pūr incizābıyla ḥazret-i şeyḥ ḥaḳḳındaki iḥtirāmāt-ı ḳalbiyyesini ne şüretle izḥār ittigini bir kere görmek kifāyet ider idi...

Üstād-ı mükerrrem o tāriḥe ḳadar fess iktisā ittigi ḥalde ḳaddimizin başılığına ta'yīn ü şānef Dedegāna elḥāk eylediği gündən i'tibāren bir daḥa fess giymemiş ve irtihāline deḡin sikke-i mavlānāyı teberrüken bezīb ḥāme-i ta'zīm ve mübāḥāt itmekden büyük bir zevḳ-i ma'nevī ṭuymuşdur.

1303 (1885-86) senesi-ki müsīḳī ile yeñi iştiḡāle başladığım āvāne meşādüfdür-olanca sermāyesi bu fenne pūrsetiškārāne meyl ü muḥabbetden 'ibāret bir nevheves olarak "bahāriye" mevlevīḥānesinde Zekā'î Dede Efendiye taḳdīm olunmuş idim. Üstād, mu'tādı olan beşāşet ü ḳūrāne ile bu 'ācize bir çok iltifatlarda bulunmuş idi. O zamanlar "şarkiyāt 'ünvānı altına giren parçalara zāten ehemmiyet" virmediğim gibi āşār-ı nefise-i müsīḳiyeden de-yālan yañlış öğrenebildiğim bir iki murabba' istiḡnā idilür ise- başḳa ḥiç bir şeye mālik deḡil idim. Birḳaç gün evvel bir maḥfil-i müsīḳiyede Dede Efendiniñ:

---

⁸ 'Ulüm-i sa'irede müsellim olan kemālāt-i 'irfānelerinden başḳa 'ameliyye-i müsīḳīde daḥi ḥā'iz olduḳları iḳtidār-i ciddiyeñiñ dercāt-ı mümtāzesi āşār bir güzīde-i üstādāneler ile rehīn mertebe-i şebūt olan ḥüseyn Efendi ḥazretleriniñ mükemmel bir tercüme-i ḥāli (esātīze-i elhan) ıñ eczā-ı atıyyesi ile neşr idilmek maşmum bulunduğundan mezyāt-ı 'āliyye-i fāzilāneleri ḥaḳḳındaki taḳdīrāt-ı 'ācizānemizi oraya ta'liḳ idiyoruz.

(Yine neş'e-i muḥabbet dil ü cānım itdi şeydā)

güfteli "ḥicāz" semā'isini diñlemiş idim. Bu semā'iniñ muḥarrer 'āciz üzerindeki te'sīr-i ibtidā' iyesini ḥālā unutamıyorum. Mu'arefem olan ba'zı zevāta bu eşer-i dilpesendi bilüb bilmediklerini şormuş isem de cümlesinden cevāb-ı nefi almış idim; nihāyet içlerinden ḥayr-ı ḥavāh bir zāt-ı semā' iye olan ferḥ-i iştiyākımı görünce;

-Mādem ki bu gibi āşār-ı mu'tebereye hevesiñ var; seni Hocā Zekā'î Efendi'ye götüreyim, istediğini eşerleri geçersiñ...

dimiş vü bu sözi üzerine ūstad-ı bīnezīre intisāba delālet itmiş idi. Biraz āfākı muşāhebeden soñra hocā merḥūm, hangi faşılları geçdiğimi su'al buyurdular; (El-cahil-i cesūr) feḥvāsınca bilā tereddūt:

-Hiç efendim!..

cevābını virdim. Daha ğarībini ister misiniñiz? Böyle ilk def'a teşerrif idilen bir ūstāda: "Felan eşeri isterim, baña anı meşḫ idiñiz" zemīninde söz söylemek

-Soñradan matla' olduğu vaehile-dāb-ı dirīn-i mūsikiyine gülyen muḥālif imiş! Lakin buralarını kimin düşündüğü var? 'Aqlım o güzel semā' iyi geçmekte! Artık şabrım tükenmiş olmalı ki ūstāda:

-Efendim, Dede Efendinin hicāzdan bir semā'îsi var; geçen gün bir yerde diñledim, pek hoşuma gitti. Anı efendimizden meşḫ itmek istiyorum...

diyivermişim! Bu muḥālebe-i cūr'etkārānem ūstādın pek de hoşuna gitmemiş olmalı ki:

-Evet! Hakikaten pek latīf bir semā'îdir; Dedeniñ enāfis āşārındandı!

sözleriyle mukābele iderek zemin-i bahşi değiştirmek istedi. Bakdım ki olacak şey değil! Halbuki o gün semā' iyi öğrenmeden 'avdet? Ana da hiç rāzı olamıyor idim!.. Artık herçe bād-ı ābādi göze aldım; sırasını getirüb ricāmı tekrār itdim. Kemāl halcān ile civāne müntezir bulunduğum sırada beşāset dā'imesini bozmayarak didi ki:

-Semā'î, şarkı gibi şeyleri çokdan ağzımıza aldığımız yok. Ekseriyesini ihtimāl ki unuttuk bile! Şimdiki halde iştiğālımız āyîn-î şeriflerledir. Bizim hâfızā⁹ mürāca' at idiñiz; istediğñiz semā'î -zann iderim ki- onda olacaktır.

Üstād muhteremiñ hüccesine muttaşıl olan ota, maḥdüm fezāi'l mevsūmlarına maḥşüş idi. Kalkdım, oraya gittim. Bi' delmeşāfeḥe şarḥ māfiel-zemire cesāret vü peder bezirgüvārlarıyla olan mācerāyı bir tafşil 'arz vü hikāyet itdim. Derḥāl semā'îye başlamak lutfunu deriğ itmediler. Birinci meşkte iki mısrā' kadar yerini hâfızāma alabildim. Andan şoñra her hafta "bahāriye" dergāh-ı şerifine devāma başlayarak üçüncü haftasında semā'îyi ikmāl itmiş vü bu muvaffaqiyetimi ḥazret-i üstāda ma'el-teşekkür 'arz için hüccesine gitmiş idim ki āyîn-i şeriflerde mündemiç olan neḳāt vü daḳā-yıḳ-ı mūsikiyeden baḥşle o enāda yeñi besteledikleri (şabā-zemzeme) āyinini meşḳ itmekliğime emr buyurdular.

Üstād-ı meşār-ı ileyhden mūsikî ta'lim idenlerin ma'lūmu olduğu üzere merḥūm, meşḳden aşlā uşanmadıḳdan başka karşıdaki taleble biraz eşer isti'dād vü heves görünce her meşgūliyetinî fedā ile meşḳe devām itmekden fevḳāl'āde mütelezziz olur idi. Telemmiz nevhinde ise -isti'dād-ı cihetini pek bilemem ama- heves ümerāk derece-i gāyede olduğundan geç vakıtlere kadar devām iden meşḳler sāyesinde beşinci hafta kuvvece āyîn-i şerif çıkarılmış yine āşār bir güzide-i üstāddan olan (sūznāk) āyîn-i şerifiniñ meşḳine başlanmış idi. İşte hocā-i 'azizimden ilk meşḳ itdiğim şu iki muḳaddes eşerlerdir; üstādıñ eşnāi ta'limdeki terennümāt kudsiyesiniñ rūḥum üzerine olān te'şirini şundan añlāmali ki -aradan 14 senelik bir zaman-ı medid geçtiği halde- şu satırları yazarken ḥālā o ḳudsî terennümleriñ belki daha mü'eşşir, belki daha ruḥnevāz bir āhenk ile şamāḥ-ı te'eşşürümde ḥazin engiz 'aksler ḥuşūle getirdiğini his ider gibi oluyorum.

Gün geçdikce Zekā'î Efendiniñ nazār teveccüh vü iltifātınıñ ḥaḳḳ telemmizānemede müzdād olduğunu kemāl-i şükrān ile görüyor idim. Āyîn-i şerif meşḳlerine kemākān devām olunuyor, ma' māfiḥ ara şıra munteḥib ba'zı murabba'lar da geçiliyor idi.

⁹ Maḥdüm-ı 'alileri hâfız Ahmed Efendi birāderimize işāretidir.

Hâtırımında kaldığına göre 1307 senesi evā'inde idi (Ağustos-Eylül 1890) ki (*tercümân-ı haqîkât*) gazetesine müsiķi maķāleleri yazan 'Avnî Beg Efendi ile naşılssa mezkûr gazete sütunlarında bir münāzara-i müsiķiyeye girişilmiş idi. Bu münāzarada yalnız değil idim; bālâda ezķār-ı cemilesi şibķat iden hâfız Ahmed Beg Efendi daķı muharrer 'âcizi mu'âvenetleriyle müstefid idiyorlar idi.

'Avnî Beg Efendi de hocânın eñ güzide telâmizinden olması ve gazetelerde bu gibi mübâheşât-ı müsiķiye icrâsına meşârileyhiñ esâsen ma'âruz bulunması hasebiyle münāzaraya bir hâtıme virilmesini Zekâ'î Efendi her ne kadar tavafına tavsiye ve ihtâr itmekden hâlî kalmamış ise de bir kere iş çıgrından çıkmış olmağla 'aţufetlü Ahmed Midhat Efendi hâzretleriniñ bir maķāle-i maşşûse¹⁰ ile mes'eleye müdâhale buyurdıkları târihe kadar münāzaradan ferâgat itmek mümkün olamamış idi.

Bu maķāle üzerine münāzara hitâm bulmuş idi; ancak hocâ merhûm meftûr olduğu muhâsen-i ahlâkiye icâbınca tarfin-i mübâhişin arasında tabî'î el-ħuşul olan az çok bir igbirârında birkeliye ortadan kalkması arzul hayr-ı havâhânesinde bulunduğundan bu arzusunu şu vechile mevķi-'i ħuşûle işâl itmiştir:

Civâr-ı hâzret-i hâlidde kâ'in (Şah Sulţan) dergâh-ı şerîfi püsetnişini Efendi hâzretleriniñ maĥdûmî fazîletlü Burhân Efendi ile devâm iden şâ'ir heveskârâne-i müsiķi meşķ itmekte, 'Avnî Beg Efendi de müdâvimîn meyânında bulunmaķda imiş... Bizim bundan haberimiz yok ya! Bir çarşamba günü Ahmed Beg birâderimizle meşķ için bahâriye mevlevîhânesine gitmiş idik. Biraz şey geçildikten sonra bir mu'tâd açılan muşâhebe-ı müsiķiye eşnâsında şadr-ı kelâm, haftada bir kere idilen meşķden hâşıl olan istifâdeniñ pek az olduğuna intikâl idince üstâd-ı muhterem didi ki:

-Haķķıñız var, misâfir geliyor. Yâhûd başka bir mâni' çıkıyor. Burada haķķıyla meşķ idemiyoruz. Fakîr, her hafta pazar günleri (Şâh Sulţân) dergâhında ufaķ tefek şeyler müzâkire idiyorum. Vaktiñiz müsâ'it olub da oraya gelebilür iseniz hoş olur.

---

¹⁰ (Mana' münāzara) 'ünvânını hâ'iz olan bu maķāle 1307 senesi cemâdi-el-valâsınıñ 21. günü (2 Ocak 1891) çıkan 3737 numaralı (*Tercümân-ı haqîkât*) nüshasında mündericidir.

Kemāl-i müsār‘atla icābeti cāna minnet bildiğimiz bu da‘vete binā’en heman o haftanın pazar günü ‘alelşabāh Aḥmed Beğ Efendi ile birleşerek dergāh-ı mezkûre ‘azîmet itmiş idik; vâkit erkence olduğundan daha hocā efendi teşrîf itmemişler idi. Yalnız meşke müdâvim efendilerden üçü gelmiş idi ki bunların ikisini -Doğtor Şubḥî (Ezgi) ve ‘Ārif Beğ Efendileri -zâten tanıyor ise de diğerini henüz tanımaqla müşerref değil idik. Arası çok geçmeden Zekā’î Efendi de teşrif buyurdular. Meğerse tanıdığımız zât, münâzınız olan ‘Avnî Beğ Efendi imiş; hocā efendiniñ toştıyla işte o gün yekdeğirimizi tanımış ve evvel târiḥden i‘tibāran mir-ri muḥterem ile bir hâyli müddet meşq arkadaşlığı itmiş idik.

(*Tercümân-ı Ḥaḳîkât*) da vâkiyle açılan bir mübāheşe-i müsikiyeden ve anu ta‘kîb iden vaḳa-ı ma‘rûzadan burada uzun uzadıya bahş idişimiz belki de nâ-be-maḥal görülmüştür. Ancak bu tafşilâtı i‘fâ itmesek hocā meşhumdan aşıl o günden başlayan istifâzât-ı müsikiyemiz sâyesinde kendisiniñ nasıl bir dâhî’ bînezîr olduğunu takdîre muvaffakiyetimizi velev pek nâkış bir şûretde olsun- izāḥ ve teşrihe bir girizgāh bulamayacak idik ki bu kâde gönülümüz bir dürlü kâ’il olamadı.

Artık yaz olsun, kış olsun pazar günleri muḥarrer ‘âcize için en muḳaddes bir vazife var ise o da meşke devām itmekden ‘ibaret idi. O günlerimiz ne kadar da laṭîf geçer idi?.. Mevsim-i bahārâ teşādûf iden haftalar, o civârdan herkesiñ pür şevk ü şîâret aḳın aḳın bedâyi‘ bahârı seyr ve temâşâyâ, istimâ‘ nevâi ‘andelib dilküşâyâ gittiğini görür idik. Halbuki bizim tenzigāh râḥatel-revāḥımız ḥalka-i ta‘lîm üstâd idi; orada tıyduğumuz buy ‘irfân ve kemâli eñ müsteşnâ gülistānlarda bulamamaqda, orada istima‘ ile teşnîf-i âzân ve cedd ü ḥâl itdiğimiz rûḥâni zemzemelesi muṭrib saray tabi‘atıñ hiç bir ḥadiqa-i dilsitanı hezârında işidememekde idik. Havalar pek laṭîf olduğu zaman meşq ḥânemiz o civârdaki fevliye tarlalarınıñ bir ciheti... sâyenisâr bir derḡhatt-ı meyvedârıñ altı olur idi; hem tenzih hem istifâde iderek vâkit geçirir idik. Serde-i şitâ bu tenzihlere gibṭa küşâne mâna‘ nümâ olunca: Elnâ-ı fâkühte ilşitâ’ mazmûnı üzerine mangāl başı ‘âlemleri başlar idi. Meşq fasıllarında ba‘zen laṭîf bir âlet-i müsikiñiñ demi. Ḥazîn bir tanbûrûn enin pür taninine qarışarak sâmi‘ nevâz şevḳ olur, öğrendiğimiz parçalarıñ sazlı sözlü bir nev‘-i provası icrâ kılinur idi.

İki seneye yakın bir müddet istifade çin feyüzâltı olduğumuz bu meşkler sayesinde lelhâmd fenn-i bedi' mûsikîniñ gavâmız vü dağâyıķını, maķâmât-ı mûsikiyemiziñ ferûķ nâz ki vâtvâr maķşûşasını cali ķadir el-me-kân idrâk ve iz'âne in'tisâb-ı muvaffaķiyet olundu; binâ'en 'aleyh şimdi:

('Acem 'Aşîrân ile Rastîñ ne farkı vardır?), (bûselik perdesi ikidir!) ķabilinden ortaya atılan ta'tîrât ve müd'yâta, mûsikîmiz haķķında beyân idilen ğarip ğarip fikirlere karşı ufaķ bir tebessümle muķâbele itmemek ķâbil olamıyor.

Zekâ'î Efendi merhûmdan senelerce itdiğim istifade-i külliyeñiñ 'uhde-i tellemîznâme tertib iden ve cîbe-i şükrânını ifâ için şu satırları yazmağa vicdânen mecbûr olmasa idim -emşâl-i sâbıķası gibi ğurûrlara, tefâhurlara 'atıf olunacağını bildiğim için- sözü bu vâdilere intikâl itdirmegi hiç de arzu itmez idim. Çü fâ'ide ki o mecbûriyet bir iki mahzûrî düşünmekliğime haylûlet itdi...

1302 sene-i hicriyesi (1884-85) üstâd kudret i'îşâ beg ñn ziyâde fa'âliyet-i mûsikîye ibrâz itdiği bir sene olmuştur. Bahâriye ķaddimizin bâşılığına ta'yini, müşâr ileyinde birtaķım yeni emeller huşûle getirmiş idi. Eşnâi muķâbele-i şerifede kırâ'at olunmak üzere esâtize-i eslâf ve ezân-ı cemle (Dede Efendi) tarafından mut'add "âyin-i şerîf"ler bestelenmiş ise de üstâd tekmiil i'tiyâd bunlarıñ miķdârını istişğâr idiyor, daha birçok maķâmılar olduğundan onlardan da birer "âyin" tanzîm iderek mûsikî-i rûhâniyeñiñ bu kısmında gördüğü nevâķısı ikmâle ĥadmet itmek istiyor idi. Lakin (Dede Efendi) gibi bir dâhî-i mûsikîniñ bile, bestelediği o parlak âyin-i şeriflerden tolayı zamânında ne yolda ta'rîzât ve mü'ahhazâyâ hedef olduğunu görmüş, işitmiş olduğundan -ikinci bir "Dede Efendi" olmaķdaki ehliyet müsellemesiyle berâber- 'aynı i'tirâzâyâ uğramagı fert-ı maķviyyet ve tevâzu'u iķtizâsınca arzu itmiyor, yalnız pür setişķâr ezelişi olduğu o ĥadmet-i müteberkeyi ĥüsn-i ifâyâ muvaffaķiyetini ķalben ĥazret-i pîr-i desğîr efendimizden niyâz itmekle iķtifâ idiyor idi.

Nihâyet bir ğün geldi ki arzu ĥadmetiñ şiddet muhâcemâtına karşı muķâvemette meslûb-ül-batyâr ķaldığını añladı; hemân rûhâniyet ĥazret-i pîrden istimdâd, ĥüsnniyet ve ĥulûs-ı ķalbine iştinâd iderek (mâye) maķâmından bestelediği bir âyin-i şerîfi mürşid-i kemâlât pervesine kemâl ĥicâb ve ihtîrâz ile kırâ'at itdi. Müşârileyh ĥazretleri eşer-i himmet üstâdı bilĥaşa taķdîr ve bir ğülbâng-ı maķşûş ile rehîñ mevķi' tevķîr

itdikten başka eşnâi muḳâbele-i şerifede kıraati ḥaḳḳında daḫi beyân arzu ile şâhibini bir ḳat daha talḫif ve tesrîr buyurmaları üzerine müzekker âyîn-i şerîf, 1302 senesi rabî‘ ülvelîniñ on ikinci perşenbe günü (30 Aralık 1884) birinci def‘ a olarak “yeñi kapu” mevlevîḫânesinde ve bir hafta şoñra daḫi “bahâriye” mevlevîḫânesinde ḳırâ‘at olunmuşdur.

‘Mâye âyîn-i şerîfiniñ mazhar oldu hüsn-i ḳabûl, bu yolda ‘arz-ı ḥadmete devâm için Zekâ‘i Efendiye teşvîḳ itmiş idi. Ma‘ahazâ Dede Efendiye idilen ta‘rîzâtıñ ‘aynıyla kendi eşeri ḥaḳḳında daḫi tekrâr idildiğini ve:

-Artık eski âyînler beğenilmez oldu; yenileri yapılıyor, bâri eskilerden güzel bir şey olsa!..

Gibi ḥasûdâne sözleriñ meydân aldığını işitdiği cihetle bir dereceye kadar hevesi kırılıyor idi. “Yeñi Kapu” dergâhı püset nişîni Efendi ḫâzretleri bu terhâtıñ ne derecê şâyân nazar ehemmiyet olmadığını işnât buyurmak maḳşad-ı ehl-i perverânesiyle bir gün Zekâ‘i Efendiye ḫuzûruna çağırub yeñiden bir âyîn-i şerîf daha bestelemesini iltimâs buyurmuşlardır. Üstâd, âmâl ḫâluşasına şiddet tevâfîḳî muḫtâc îzâḫ olmayan bu emr ve ecb el-nefâzı telâḳḳiden muthaşıl mesreti arasında ḫâzret-i şeyḫden âyîn-i şerîf için bir güfte ve maḳâm intiḫâb buyurub buyurmadıklarını istifsâr itmeği taḫattur itmiş idi ki müşârileyin ḫâzretleri:

-Orasını ḫâzret-i pîr efendimizden şoralım...

Nuḫḳ-ı tevekkül âmûzi ile dîvân-ı şerîfden tefâ‘lî işâret buyurmalarıyla derḫâl dîvân ma‘âli beyân cenâb pîr-i destgîr açılmış ve zuḫûrât-ı ma‘neviyeden olarak müḫtâ‘î:

(Ey çeng-i perde hây “sıpâḫânım” arzu est)

Mışrâ‘ı ile ibtidâiden ḡazel-i bîbedel çıḳmışdır. Bunuñ üzerine âyîn-i şerîfiñ (ışfahan) maḳamından bestelenmesi ve temenniën bu mışrâ‘ıñ daḫi ibtidâ-ı âyîn şerîfe vuzu‘ taraf müşârileyhden emr buyurulmuşdur. Zekâ‘i Efendi hemen o gün âyiniñ bir ḳıḫ‘asını bestelediği gibi Reşâd içlü Celâleddin Efendi ḫâzretleri daḫi mâb‘edîniñ güftelerini pey-der-pey tertîb buyurarak âyîn-i şerîfiñ az müddet zarfında ikmâl-i müyesser olmasıyla 1302 rabî‘ ülâḫiriniñ toḳuzuncu pazar irtesi günü (26 Ocak 1885) “Yeñi Kapu” mevlevîḫânesinde Ḳırâ‘at idilmişdir.

(Māye) gibi bütün adirşināsānīn mahar-ı tadīr ve tasīni olan (ıřfahan) āyininde Őora hocā merūm (sūznāk) ve (řabā zemzeme) maāmlarından iki āyīn-i řerif daha tanīm itmiřdir ki birincisi yine sene-i merūme zī-el-iccesiniñ dōrdüncü pazar irtesi günü (14 Eylöl 1885) birinci def'a olarak "Yeñi apu", ikincisi de 1303 senesi rebī'öl-velīnīn on altıncı arřanba günü (23 Aralık 1885) "bahāriye" mevlevīhānelerinde kırā'at olunmuřdur.

Bālāda Zīkri sebat itdiđi üzere üstād-ı muterem tarafından vatiyle Muřtafa Pařanıñ iltimāsına bināen (sūzdil) maāmından da bir āyīn-i řerif bestelenmiř idi. (řah Sulan) dergāh-ı řerifindeki meřqe devām itdiđimiz eřnāda birgün hocā merūm bu āyīnden bař iderek o āna adar nařılřa meřk idilemediđini, dergāh-ı řerifleriñ birinde ıraati müyesser olamadıđını bir lisān-ı te'assüfle söylemiř idi; refiāl mūsikiye bu sözler te'řir iderek:

-Bize meř buyuruñ, himmet-i 'aliyyeñizle cümleten ouruz. Bāri bu şeref de bize nařīb olsun...

Temenniyāt telemmizānesi 'arz idilmiř ve Zekā'i Efendi bu müsār'atimizden feval'āde mazuř olub derāl āyīn-i řerif mezkūru meřqe bařlamıř idi. 1309 řa'bān-ī řerifiniñ on yedisine müşādūf (17 Mart 1892) olan bir arřanba günü idi ki sūzdil āyīn-i řerifiniñ meřki ikmāl idilerek "bahāriye" mevlevīhānesinde meřk refilerimiz ile hocānın řakirdān hoř elhānından mürekkep bir cem-i ğafīr tarafından emřālī ğayr-ı mesbū bir intizām ile okunmuř idi. Zekā'i Efendiniñ o günki řiřāret ve mesreti hālā gözümüñ öñünden gitmez; muābele-i řerifeden Őora telāmizine ayru ayru beyān teřekkür itmiř ve bilhařřa muarrei faire ezcān ve dil bir o da'vāt-ı ğayriyede bulunmuř idi...

1315 (1897) tārilerine tođru Zekā'i Efendiniñ avāl-i řayesinde řāyān-diqat bir za'af 'alā'imi görünmekte idi. Bu za'afīñ tedićen tezāyid itdiđini her hafta kemāl-i te'ānirle müşāhede itmekte idim; ancak dilim varub da kimse ile řu zemīnde řasb-ī hāle cesāret idemiyor, daha tođrusu o dehāl fal kemālīñ sevinmek üzere bulunduđunu ğatırırma bile getirmek istemiyor idim. Bir arřanba günü, hocā Efendiniñ ař muibbānından ve medār-ı iftibārimız olan eñ hoř eda-ı mūsiki řināsāndan -sābık sermü'ezzin-i ğazret-i řeh-riyāri Ref'et Beg merūmuñ telemmiz güzīni- tophāneli

Şabri Beğ Efendi ile “bahāriye” mevlevīhānesinden ‘avdet idiyor idik; Zekā’i Efendiniñ bir müddetten beri devām iden, hele o gün büsbütün göze çarpan aḥvāl-i za’af iştimali meğerse mīr-i ‘irfān semīriñde naẓar-ı dikkatinden devr almamış... Eṣnā-ı rāhide bu bābdaki ḥissiyātını muḥarrer ‘acizer bir lisān-ı ḥazın vasıfla teṣriḥ idince artık iḥtiyārın elden giderek kimseye açamadığı te’ēṣṣūrāt-ı derūniyemi mīr-i mūmī ileyhe añlatmış, Eyübden bindiğimiz vapuruñ köprüye mevāşaltına kadar mütelehfāne derdleşmekden kendimi alamamış idim.

Şurası şāyeste-i ḥayrettir ki o şıralarda ḥastalığıniñ gösterdiği lüzüm üzerine devām itdiği ḥemiye-i te’ēşirātıyla ḳavā-ı bedeniyesi büsbütün kesb-i za’af itmiş olduğu ḥalde Zekā’i Efendi yine gayreti elden bırakmaz, her hafta muḳābele-i şerīfede iṣḥāt-ı vücūd ider idi. Aḥvāl-i şaḥyesinden cidden endişenāk olduğum için her çarşanba “bahāriye” mevlevīhānesine gitmek hocā-i mekrememiñ ḥal ü ḥatırını istifsār itmek eñ muḳaddes bir vazīfem idi. Bilemem ki naşıl bir māna’ ḳavī zuhūr iderek bir hafta bu vazīfemi ifā idememiş idim. Bir de irtesi çarşanba günü şabahleyin elime aldığım 1207 numaralı (*Aḳdām*)ıñ dördüncü şaḥīfesinde... Ah! O ḳara ḥaberi, (bir ziyā’-ı esef engiz) ünvāni altında ḥünāb te’ēṣṣürle yazılan satırları görmeyeyim mi? O anda tıyduğum acıyı ‘ömrümün nihāyetine ḳadar unutamam... O bir cerīḥe-i iltiyām-ı nāpezir idi ki ḳalb-i nātavāniñ eñ derin bir gūşesine açılmış idi. Ağlamak istedim... Muvaffaḳ olamadım. Gözümün önünden kanāl sür’atle geçen o satırlarıñ her kelimesi birer şā’ iḳa-ı belā gibi beynime şaplanıyordu. Bir zaman mebhūt ve dembeste kalmışım...

Evet! Añlıyor idim, her şey olmuş bitmiş idi... (1315) Cemādī el-ḥaraniñ yigirmi sekizinci şālı günü (25 Kasım 1897) aḳşamı ya’ni çarşanba gicesi hocā-i kāmel bu ‘ālem-i fāniye vedā’ itmiş, na’aş-ı maḡfıret naḳşı ferdası çarşanba günü bütün odā ve eḥidāsı, bilḥaşşa “bahāriye” mevlevīhānesi pūsetnişin fezāil ḳarīni reşādetü Hüseyin Faḥraldin Dede efendi ḥazretleriyle dergāhiñ ‘umūm-ı dervişāni, birçok ‘ulemā ve meşāyih, eşknişār te’şir oldukları ḥalde bir cemā’at-ı kübrā-ı müslimīn ile ḥānesinden ḳaldırılarak cenāze namazı cāmi’ ḥazret-i ḥālidde ba’deledā (Kaşḡarī) dergāhi şerīfi civārında teḥī’e idilen maḳbere-i maḥşūşasına defīn ḥāñ ‘ıtrināk ḳılınmış idi.

(Rahmü’l-Allāh te’ālāi ‘aliye rahmeten vāsila)

Nazar-ı 'acizānemde mūsīkī-i 'osmānīniñ rŭkn-i rekīni elden gitmiş idi. Çünkü Dede Efendi mektebiniñ yetiştirdiği mūsīkī şināsāniñ Zekā'ı Efendi merhūm hātimesi hükümünde idi. Vākı'ā Meħmed Nuri Beğ Efendi gibi Zekā'ı Efendiden bir hayli müddet ta'lim itmiş bir zāt-ı muħteremiñ vücūduyla ta'dil-i te'āür itmek istedim ise de hocā merhūmuñ kemālāt vü meziyāt bei güzidesi piş-i nazār taħsire gelince kalb-i mātemzedeniñ hiç bir şeyle teselliyesi mümkün olamıyor idi. Bu sırada, merhūm müşārileyhiñ ferzend-i fa zā 'il şe'arı, gencīne-i isrārı olan hāfiz Aħmed Efendi hāzretleri ve arda hātır oldu. İşte bu teħatır bize cidden teselliye baħş olmağa kāfi idi; çünkü hāfiz Efendi üstādımız, peder bezirgüvārlarınıñ maħāsin ahlāk ve eṭvārına tamāmıyla vāriş olduktan başka vāled-i cennet maħralarının mezbūt hāfizāsı olan kāfi-i āşār-ı maşna'-ı mūsīkiye ve uşūlat-ı muħtelife-i terkiye ve 'arabiyeyi de betamāmiha zabṭ ve ta'lim eyledikleri cihetle zāt-ı 'ālileri maħfūzāt-ı mūsīkileriniñ vusu'atı noĸta-ı nazārından esātize-i 'ilm-i edvārīñ baħkın serfirāzı buldukları nezd-i 'acizide muħaĸĸak idi. Bināen'aleyh pederleriniñ müddet-i medide muħāfaza buyurduđu (maħzen esrār-ı mūsīkī) 'ünvān-ı ğıbtā resānını hāfiz Aħmed Efendi birāderimiziñ de bil istiħkāk tevāriş ve iħrāz itdiklerine kanā'at-i tāmemiz vardır.

Peder-i muħteremleriniñ eñ ziyāde cālib-i şükrān olan haşā'iş-i mümtāzesesinden birisi,-esātize-i mūsīkiyeniñ ekşerinde görüldüğü vecile-bir taħım āşār-ı nādireyi yedi katmānına geçirüb heveskārānından deriğ itmek fikriniñ kıṭ'ayen 'ileyhinde bulunmaları idi. Hocā merhūmun hangi faşlı kim istemiş olsa -erbāb-ı isti'dāddan olmak ve o eşeriñ ĸadrini bilecek zevātdan bulunmak şartıyla- ketum buyurmadıkları cümleñ ma'lūm ve müsliṃidir. Kemāl-i mesretle 'arzına müsār'at ideriz ki necl-i mekremeleri daħī (Elūled-i şānvābiye) mā şıdķınca 'aynı seciye-i ehlnevāzı ile muthalk bulunmaĸtadırlar. Vaĸ'a-ı atıye bu ifādemiziñ ne derece muvaffaĸ-ı haĸīkat olduğunu göstermeğe kifāyet ider:

Esātize-i sālifeden (haṭibzāde)niñ "rast" makamından: (*rast geldim mürgzār içre o şūh-ı dilgüşa*) mışrā'ıyla başlayan ve her beyitinde uşūlü değişen büyük bir "kār nāṭıķ"ı vardır ki bu eşer-i mu'tebiri Zekā'ı Efendiye ibtidāi intisābımdan beri meşķ itmek arzusunda bulunduğum ĸalde naşılsa bu emelime muvaffaĸ olamamış idim; çünkü üstādiñ iķāmetgahınıñ semt-i 'aciziye uzaklığı müşāğil-i zātiyemiñ keşreti -başkalarınıñ

tam bir senede öğrenebildiği bu eşer-i ma'zumi geçmek için iktizâ iden zamânı ihtilâsı bir ma'nâ-yı kuy-i teşkil idiyor idi. İki sene kadar oluyor: Bu kâr-ı nâıık-ı yine hocâ merhûmdan meşş iden Mağmud Nûrî Beg Efendiye mürâca'atla cidden âşâr-ı nefiseden olan mezkûr kârîñ ta'limini kendilerinden ricâ itmiş iken cevâb-ı redd alarak me'âyus olmuş idim. Geçende hâfız Efendi üstâdımızı dahâlet idüb o "kâr"ı meşş buyurmalarını niyaz itdim; niyâz-ı muhlisânem derhâl rehîn mevki' es'af oldu.

Himmet-i 'aliyeleriyle o mu'azzam eseri bî-bedel bugün hafıza-i ihtirâmımı tezyîn idiyor ki şu laîf kerîmânelerine qarşı burada dahi 'arz-ı teşekkürü bir vazîfe-i meftehare 'add iylerim.

Hemân cenâb-ı haqq vâled mâcidleri ganûde-i hân-ı rahmet olduça kendilerine 'emr ü 'âfiyet ihsânıyla bizim gibi şakirdân-ı hâliş elcenânı müdet-i medîde sirâb zelâl 'irfânları olmağa muvaffak buyursun âmîn.

Bu şatırlarîñ yazıldığı târiğden iki ay mağdem bir pazar günü idi ki mevsim bahâr olanca leğâfetiyle 'arz-ı didâr-ı ibtisâm idiyor, herkesi seyr-i çemenzâr için mesîrelere, tenze mağhallerine sevk iyliyor idi. Nereye gideceğimi bilmediğim halde âyâ kapusundan hâliç vapurlarîñ birisine atlamış idim. O kadar talğîn bulunuyor idim ki vapuruñ eyübe mevâşaletini mevki-i me'mûrîniñ:

-Eyübe çıkan!..

Nidâi sâmi'e hûrâşından aňlayabilmişim. İskeleye çıkmış, yürümeğe başlamış idim. Lakin nireye gitdiğimi ben de bilmiyor idim. Evet! Fî-el-haқиқа nireye gidecek idim? Bu su'âli kendi kendime irâd itmeğe lüzüm görmüş idim. Bir şadâ ı derûnî cevâb virmekde ta'hur itmedi:

-Hocâ merhûmi ziyârete!

Bu şada ı vicdâniye teb'î mecbûriyetinde idim. Çünkü -bâlâda 'arz itdiğim vechile- sevgili üstâdîñ eşnâ ı tedfîninde, soñ hadmetlerinde bulunamamış, bundan tolayı pek ziyâde dilhûn olmuş idim. Bunuñla berâber o mağbere-i mülâ'îñ âşiyânı ziyârete kendimde hâlâ cesâret bulamıyor, tereddüd idiyor idi. Hayli müddet devâm iden mücâhide-i nefesiyeden soñra olanca mutânitimi toplayarak (kaşğarî) dergâh-ı şerîfine togru imtidâr iden, iki tarafı muğâbir-i muslimîn ile mâlâmâl bir menzire-i

hazināver ‘arz eyleyen yokuşdan... O mamur āhırteden çıkmaya başladım. Oradan merürem, bende ne kadar ācī hātıralar uyandırmış idi? Sāğda şolda bir çok ihbā, oda medfün idi ki her birisini bīnihāye dümū‘ te’eşşür isāle iderek bu havābigāh ibediye nakı eylemiş, insanlarıñ soñ ilticāgāh teslīmiyeti olan hāñ rahmet ilāhiye tevdī itmiş idik... Cümlesiniñ istirāhat-ı rūhī için lisān hürmetim āyāt-ı celīle telāvetiyle meşgul olarak ağır ağır ilerliyor idim. Uzakdan (kāşağrı) dergāhı görününce beni bir hālcānedir aldı. Şol taraftaki mezār taşlarını şırasıyla nazār-ı dikkatden geçiriyor idim. Birden bire kalbimiñ eñ derīn köşesinde bir buçuk sene maqdem açılan yaranıñ sızladığını tıyudum... Üstādıñ seng-i mezārı önünde bulunuyor idim; üzerine teklifāt-ı münşiyāneden ‘arī bir tarz-ı sāde ile:

(Bahāriye mevlevihānesi Kıddimizin bāşısı maḥzun)

(İsrār-ı müsikī üstād-ı şehīr hāfiz maḥmud)

(Zekā’i el-mevlevī Dede Efendiniñ rūhiçün...)

Cümlesi hakk olunmuş idi ki ferḫ-ı te’eşşürle okurken gözyaşlarımı zabt itmeğe muqtedir olamadım. Leḫdiñ baş tarafına oturub okuduğum süze-i şerife-i furkāniyeyi rūhpāk ḫazret-i üstāda hikāye eyledim; ondan soñra garīb garīb düşünmeğe başladım ki o andaki ḫissiyātımı, tefekkürātımı burada taşvire muqtedir olamayacağımı bildiğim için nāfile yere tetavīl makale lüzüm görmüyorum.

Etrāfıma şöylece bir nazār-ı ‘atf itdim: Kā’ināt-ı leḫāfet bahār ile lebrīz-i sürür idi. Ḥalic tarafına bakdım: Herkes ferīḫ ve ḫandān, sa‘ad ābāde toğru akub gidiyor idi. Dört sene maqdemine bu mevsim-i bedāyi‘ enīsde hocā merḫūmuñ bir tarz-ı ḫazīn ile "hūzzām" maḫāmından bestelediği:

(Açıldı Verd-i nevbahār bülbüller itsün def‘a-ı ḡam)

Şarkısını taḫtur iderek bir ḫālet-i istiğrāk içinde olduğum halde -anın mātem gibi çıkan şadā ı nātüvānımla-şarkıyı terennüme başlamışım. Sāyesinde oturduğum ağaçlarda cıvıldaayan tıyūr-ı günāgünüñ elḫān ve cedd-i āmizi o ešnāda öyle bir tarz rūhperver ile ‘aks endāz sām‘em oluyor idi ki rūḫ revān üstādıñ -ārāmügāh istirāhatı olan bahset birinden- terennümātıma demsāz-ı iltihāk olduğunu zann ideceğim geliyor

idi... Gitdikce üzerimdeki te'ssirātını arttıрмаğda olan bu vādī'i hāmūşānda tırmağa
artık tākātım kalmamış idi; hemān kākıldım ve Ėkrēm Beg Efendi hāzretleriniñ:

Ṭarīķ zendiğānı çoķsa da fānilere 'ekrem'

Yolunda herkesiñ hadd ü nihāyetdir mezāristān

Beyit-i hikmet tevāmını okuyarak oradan uzaklaşdım...

ZEKĀ 'Ī EFENDİNİN ĀŞĀR-I

'Aşr-ı ahırde yetişen esâtize-i müsikiyye içinde -keşret-i āşār i'tibārıyla- (Dede Efendi) merhūmdan soñra Zekā 'ī Efendi heman birinci dereceyi ihrāz itmişdir dinilse mübalagaya maħmūl olamaz. Fi-el-vāka' aksam-ı cam' liyye-i müsikiniñ āyīn-i şerīf, na'at, ilāhī, durāk, kār, naqş, murabba', semā'ī, şarkı... gibi hiç biri yokdur ki hocā merhūm o kısımlardan müteaddit āşār-ı maħalde vücūda getirmiş olmasun. Meşārileyhiñ āşārı bu kadar keşin olmaqla berāber āşār-ı mezkūre içinde eñ parlaklarınıñ hangisi olduğunu ta'yīn itmek haqīqaten gücdür. Vāqı'ā eserleriniñ her biri kendisine maşşūş bir letāfeñi hā'iz, yekdiglerine nisbet kabūl itmez birtakım şanāyi'-i mūmtāzeyi cāmi' dir.

Zekā 'ī Efendiniñ üslūb-ı müsikiyesi esāsen "Dede Efendi tavrı" dinilen üslūbuñ heman 'aynı ise da merhūm bu tavra ba'zı etvār-ı huşūşiyesini de 'ilāve itdiğinden āşār Zekā 'ī el-yevm başka bir renk, başka bir kisve ile nazar taqdire 'arz-ı ihtişām itmektedir. Dede Efendi tavrında güfte taqsimleri ġarīb bir kâ'ideye tābi' dir; ba'zı hurde-şināsāniñ cālib-i intikādātı olan bu kâ'ideye şāhib tercūme dañi -o tavr ile keşret-i i'tilāfından nāşī- tebit itmekde meslūb-el-hatyār qalmışdır. Meşalā Zekā 'ī Efendiniñ (karcıġār) faslında 'idden enāfis-i āşārından biri olan:

(Feryād iderim zūlf-i siyahkārīñ elinden)

murabba'ınıñ mışrā'-ı evvelindeki "feryād" lafzı tavr-ı mebhūşūn'anh iktizāsınca "ferdī-yād" okunacak şūrette taqsīm idilmiş ve yine (tahir) yürük semā'isinde "çeşmim" lafzına teşādūf iden neġamātīñ tarz-ı te'lifi insanı "çeş şı mim" dimeġe mecbūr idecek bir şīve-i ġarībi muhteva bulunmuşdur ki zamānımızda bu yolda güfte taqsimātını hoş görmeyenler pek çokdur.

Ma' māfih ba'zı zevātīñ zann itdikleri gibi Zekā 'ī Efendiniñ üslūb-ı müsikisine "ilāhī tavrı" atlakı muvafıq-ı haqīqat olamaz; çünkü müşārileyh -yazdığımız vechile- müsikiyi Dede Efendi'niñ şākird-i hāşelhāşı eyyubī Maħmud Beġden aħz itmiş ve bu sāyede ilāhiyāt ile murabba'lar, semā'iler, şarkılar arasında turen naşıl bir fark gözetmek lāzım geleceğine mükemmelen vāqıf olduğdan başka ba vaqūfını müt'edid eserleriyle de işbāt eylemiş bir üstād-ı daqāyıkdan bulunduğundan āşār-ı maqbūlesini

her birine haş olan tavr ile bestelemek huşuşunda zerre kadar tecvîz-i müsâmaha itmemişlerdir. Binâen'aleyh, şoñ 5elli sene zarfında meydâna konulan maşşûlât-ı müsikiyenîñ -aşâlet tavr u reffâr 'ittibârıyla- en ziyâde taklîd olunmağa şâyân bir numüne-i kemâlini görmek isteyenler âşâr-i Zekâ'îyi nazar-ı istifâdeden geçirmelidirler.

Üstâd-ı muhteremîñ eşerlerine "ilâhî tavrını hâ'izdir" yolunda bir isnâdda bulunulmasına telâmizinden ba'zı kimseler sebep olmuştur dinilebilir. Fî-el-haķîķa, tellemiz cihetinden Zekâ'î Efendi pek bedbaht olmuştur; zîrâ kendisinden uzun uzadı meşķ idenleriñ ekşerîsi yâ hüsn-i şavt, veyâhud ṭabî'at-ı müsikiye nâmına pek az naşîbi olan zevâtdan olub bu iki lâzıme-i müsikîyi cemil' idenleri ise nâdir hükümünde idi. İşte bu kervehden olan kimseleriñ ötede beride -ṭabî' selîm eşḫâbına nefret âver olacak bir şûret-i müzebzebde- okudukları âşâr-ı nefîseyi Zekâ'î Efendiden meşķ itdiklerini söylemeleri ve müşârileyhiñ sâ'ika-ı pîri ile icrâsına mecbûr kaldığı ba'zı eṭvârî taklide yeltenerek bu "gây gâyy"larıñ müsikîden ma'dûd olamayacağını söyleyenlere de:

-Hocâ efendi böyle okur idi...

Yollu idâre-i kelâm eylemeleri Zekâ'î Efendiniñ tavr-ı müsikîsi hakkında ekşer zevâtıñ sū-i fikr hâşıl itmesini mücib olmuştur. Ḥalbuki hocânın ecl-i telâmizinden şeyḫ hüseyin Efendi ḥazretleri, Şevķi Beg Efendi gibi bir çok zevât-ı kirâmıñ tavr ü edâlarında meşhûd olan rıķķat vü nezâketi, elḥân maşna'a-ı nefâis-pesendâneyi istimâ' vü taķdîre muvaffaķ olanlar, müşârileyhe cazv vü isnâd idilen eṭvâr-ı gayr-ı müstaḥsineniñ ne derecelere kadar meşreb-i üstâda muḫâlîf olduğunu idrâk için güçlük çekmeseler gerekir.

Zekâ'î Efendiniñ âşâr-ı müsikiyesini -velevgâyet saḫḫı bir şûretde olsun. Nazar-ı tadķiķ ve istifâdeden geçirmeğe risâlemiziñ hacmi müsâ'id deĝildir. Naşıl müsâ'id olabilür ki bu âşârın yalnız ta'dâd-ı esâmîsi bile lâ-aķl kırķ elli sahîfelik bir cilde 'arz-ı ihtiyâc idi. İşte bu müṭâla'aya mübennî biz burada üstâdıñ miķdârı iki yüzü tecâviz iden "ilâhî"lerini, 'adedce yine bu miķdârdan aşıĝı olmayan "şarkı"larını vesâ'ir-i âşâr-ı müteferriķasını ķâr'în-i kirâma şöylece bir ihtâr iderek yalnız emhât-ı müsikîden ma'dûd olan kâr, naķış, murabba', semâ'î tarzındaki âşâr-ı kıymetdârını bir uca âtî zikr ve ta'dâd ile iktifâ ideceĝiz:

Nev'î	İkâ'ı	Güftesiniñ Birinci Mışra'ı
		Rast
Murabba'	Zencir	<i>Cularla küh-sārda çağlardı kuhken</i>
Ağır Semâ'î	Sengin Semâ'î	<i>Durmaz işler tā ciğerde hañçeriniñ yāresi</i>
		Sūznāk
Kār	Hañif	<i>Dil-i şevk-i ebed müdām-ı dared</i>
Murabba'	Zencir	<i>Gözüme gül-hen olur şahn-ı gülistān sensiz</i>
Naķış	Leng- fāhte	<i>Serde hevā-ı gönül dilde hayāl-i cānān</i>
Yürük Semâ'î	Yürük Semâ'î	<i>Beyā sāķi ān mey ki hāl-i avret</i>
		Hiçāzkār
Murabba'	Darb-ı Fetih	<i>Bir kere ülfetiñ ile hurrem olmadıķ</i>
Murabba'	Zencir	<i>O nihān ki sürür vān olur giderek</i>
Murabba'	Çenber	<i>Püş-i lā'ı-i dilberi her dem ki efkār eyledim</i>
Naķış	Leng-fāhte	<i>Hicr-i lebinde yārān bir dil ki oldu nāhoş</i>
Ağır Semâ'î	Sengin Semâ'î	<i>Gülşende hezār nağmēi demsāz ile maħsūs</i>
Yürük Semâ'î	Yürük Semâ'î	<i>Bülbül gibi pur oldu cihan nağmelerimden</i>
		Şabā
Kār-nāţık	Evsat	<i>Dağıtma ey şabā kisū-ı yāri</i>

Murabba‘	Darb-ı fetih	<i>Bir lahza nihan olsa o mihr ü nazarımdan</i>
Ağır Semā‘î	Akşak Semā‘î	<i>Qalmaz kararım ol büt- mekârî görürsem</i>
		<i>‘Uşşak</i>
Murabba‘	Şakîl	<i>Peyân-ı dilberâna inanmam kefil ile</i>
Ağır Semā‘î	Akşak Semā‘î	<i>Severim gerçe seni baña vefâdâr olasıñ</i>
		<i>Bayâtî</i>
Murabba‘	Devr-i Kebir	<i>Ol gülüñ gülzâr-ı hüsni bād-ı muhabbet bulmasın</i>
		<i>‘Acem</i>
Murabba‘	Çenberî	<i>Ney gibi iñlersiñ ey dil mübtelâlık var gibi</i>
Naqış	Lenk- fâhte	<i>Bir şeh ki tâcidârân olmağda hâkirâhi¹¹</i>
Naqış Ağır Semā‘î	Akşak Semā‘î	<i>İtmezim ikrâr ‘aşkı şaklarım cânım gibi</i>
Yürük semā‘î	Yürük Semā‘î	<i>Ey bülbül-i şürîde gülistânıma girme</i>
		<i>Gerdâniye</i>
Murabba‘	Çenber	<i>Beñzedir ‘aşık-ı şürîde helâl-i kaşına</i>
Naqış	Leng-fâhte	<i>Mübtelâyım bir perîye dilsitânım kim bilür</i>

¹¹ Hâşim Beğ merhûmuñ 1269 (1853) tarihinde neşr itdiği mecmû‘ anıñ 247. şâhifesinde güftesi muharrer olan bu (naqış)ıñ kadîm bestesi merûr zamân ile o nevdemesine mübennî mu‘aḥḥaren Zekâ‘î Efendi tarafından bestelenmiştir.

Ağır Semā'ī	Akşak Semā'ī	<i>Yāre gerdāniyedir kaşđ-ı niyāz</i>
Yürük Semā'ī	Yürük Semā'ī	<i>Ol müjeler ki fitneye oldu sipāh-ı çārşaf</i>
		<i>Muğayyer</i>
Murabba'	Darb-ı fetih	<i>Hengām-ı şafādır yine dil-i nüş mey ile</i>
		<i>Tāhir</i>
Murabba'	Remel	<i>Dil düşdü yine şevk ile bir dilber-i nāza</i>
Murabba'	Muğammes	<i>'Aşk ilinden 'aşığı cām ile cānān döndürür</i>
Naķış Ağır Semā'ī	Akşak Semā'ī	<i>Diriğ itmez mey cevri şunar her lahza cānānım</i>
Yürük Semā'ī	Yürük Semā'ī	<i>Gördükde tehī sāgiri çeşmim tola düşdü</i>
		<i>Siper-Siphir</i>
Murabba'	Devr-i revān	<i>Çıkmada āhım siphire yine ol mah nāz ider</i>
		<i>Nevā Būselik</i>
Murabba'	Çenber	<i>Nihāl-i 'işvemiz 'ayandan 'uşāķına māğber</i>
Murabba'	Haff	<i>Ne gam-ı yāre ne lütf-i dilberāne mā'iliz</i>
Ağır Semā'ī	Sengin Semā'ī	<i>Ey gonce-i zibānī gülsitān-ı tarāvet</i>
Yürük Semā'ī	Yürük Semā'ī	<i>Ne geçdi bir sözüm ol mest-i nāza</i>
		<i>Hışār-Būselik</i>

Murabba‘	Darb-ı fetih	<i>Yār olmayacağ cām-ı şafâyı çekemez dil</i>
Murabba‘	Çenber	<i>Zađm-ı sînem hañcer-i zer-kâr bilmez kim bilür</i>
Ağır Semâ‘î	Akşak Semâ‘î	<i>Yār alub destine peyâne gelür mü bilmem</i>
Naķış Yürük Semâ‘î	Yürük Semâ‘î	<i>Göñlüm heves-i zülf-i perîşâna düşürdüm</i>
		Mahur-Buselik
Murabba‘	Çenber	<i>‘Aşık oldum ben yine bir âfet-i mah peykere</i>
Murabba‘	Fer‘	<i>Mîrsad ey cân-ı bād-ı bahârî</i>
Naķış Ağır Semâ‘î	Akşak Semâ‘î	<i>Keđl-i ‘işve hâkpây çeşm-i fetâniñ seniñ</i>
		Şehnâz Büselik
Murabba‘	Darbeyn	<i>Feryād ki feryādımı güş itmez ol sîmîn beden</i>
Murabba‘	Evsat	<i>Göñül âdâb bizim ‘işreti fağfûrdan görmüş</i>
Naķış Ağır Semâ‘î	Ağır Semâ‘î	<i>Nâz itse nola cihâna ol gül</i>
Yürük Semâ‘î	Yürük Semâ‘î	<i>Ėul oldum bir cefâkâra cihan bağında gülfemdir</i>

		Bayātī Būselik ¹²
Naqış	Devr-ı Revān	<i>Baz şîrî ba-şeker amîhtend</i>
Murabba‘	Remel	<i>Lā’ liñ gören ey hūr-il liķā kevşeri neyler</i>
Ağır Semā‘î	Sengîn Semā‘î	<i>Raħat bulamam ney gibi zār eylemeyince</i>
Naqış Yürük Semā‘î	Yürük Semā‘î	<i>Şeb-i ‘aşîķān bîdil çeh şeb derāz bâşed</i>
		Nevā Kürdî
Murabba‘	Devr-i Revān	<i>Yāre didim tāb-ı melden gül gül olmuşsuñ yine</i>
Naqış	Leng-fāhte	<i>Açıldı şahn-ı gülşen çeniñ ü çegānelerle</i>
Naqış Ağır Semā‘î	Aķşak Semā‘î	<i>Gül yüzüñ gülşende cānā gösterirken gülgüle</i>
Naqış Yürük Semā‘î	Yürük Semā‘î	<i>Hey hey diye ħanendeler itdikce terenne</i>
		‘Acem Kürdî
Murabba‘	Remel	<i>Dildār işidüp velvele-i efgānım</i>
Murabba‘	Muħammes	<i>Kimi mestāne seħr-i yār ile gülşende yātūr</i>
Ağır Semā‘î	Aķşak Semā‘î	<i>Bir nāzenīne ‘aşîķ-ı zār olmaķ isterim</i>

¹² Bayātī ile Būselik maķāmlarınıñ imtizācından ħāşıl olan bu "terķib" Zekā’î Efendiniñ eşer-i ihtirā’ ıdır.

Naķış Yürük Semā' ī	Yürük Semā' ī	'Aşık ğam-ı dilrübāsız olmaz
		Muħayyer Kürdī
Murabba'	Darb-ı Fetih	'Arz-ı niyāzımız segā gerçe cemīledir
Murabba'	Ĥafif	Va' ad eyleyecek vaşlını dünyā benim oldu
Ağır Semā' ī	Aķşak Semā' ī	Dilsüz iden ol āfeti tāb-ı nazarımdır
Yürük Semā' ī	Yürük Semā' ī	Ağūşa çekerdim seni pīrāheniñ olsam
		Müste' ar
Kār	Muħammes	Göñül derbend-i kisū-i ma' neber olmaķ istermiş
		Hüzzām
Murabba'	Evsat	Var iken sende bu āyīne gibi sīne-i şāf
Murabba'	Ĥafif	Derdim izhar idemem bizim şerāb olmayacak
Ağır Semā' ī	Sengīn Semā' ī	Āh ile göñül vuşlat-ı cānān ise maķşūd
Naķış Yürük Semā' ī	Yürük Semā' ī	Dil virdiğin ol çeşm-i siyeh mestte işitdim
		Ķarcıĝar
Murabba'	Fer'	Feryād iderim zūlf-i siyehkārīñ elinden
Naķış	Leng-fāhte	Dil ĥasta-i maħabbet dūĥār hicr-ı cānān

Ağır Semā'ī	Sengīn Semā'ī	<i>Āmāde olub zevķ-i ceme zümre-i rindān</i>
Yürük Semā'ī	Yürük Semā'ī	<i>Ĝam değil baña cefā ise eğer mu' tādīñ</i>
		Dilkeş-ĥāverān
Murabba'	Devr-i Revān	<i>Ben yine bir dilber-i ra'nāya oldum mübtelā</i>
Yürük Semā'ī	Yürük Semā'ī	<i>Düşdükce şafā eyleyelim sizde ve bizde</i>
		Evc
Murabba'	Çenber	<i>Raĥalleriñ kıldık temāşā zülf-i 'anber fāmeden</i>
		Feraĥnāk
Murabba'	Ĥafif	<i>Söyletme beni cānım efendim kederim var</i>
Naķış Yürük Semā'ī	Yürük Semā'ī	<i>Sensiz cihānda 'aşıķa 'işret revā mıdır</i>
		'Acem 'Aşīrān
Murabba'	Muĥammes	<i>Biñ cefā görsem ey şanem senden</i>
		Hüseyni –Aşīran
Murabba'	Ĥafif	<i>Bihōş olurum nāz ile refţarı görünce</i>
Naķış	Leng-fāĥte	<i>Bađdıķca ĥüsn ü āniña ĥayrān olur 'aşıķların</i>
Ağır Semā'ī	Sengīn Semā'ī	<i>Reng-i ālı ruĥuñdan almış gül</i>
Yürük Semā'ī	Yürük Semā'ī	<i>Şerāb iç kızarsun ruĥuñ gülleri</i>

		Hiçaz ' Aşîrân ¹³
Murabba'	Çenber	<i>Gönlümü virân iden edâ-ı dilşâd ile</i>
Murabba'	Fer'	<i>Zülfüñ ki benim sünbül-i bâğ hevesimdir</i>
Ağır Semâ'î	Akşak Semâ'î	<i>Hele neyim mest-i keştim kadhi diğer mededken</i>
Nağış Yürük Semâ'î	Yürük Semâ'î	<i>Âşufte diliz dâm-ı hevâ meskenimizdir</i>
		Süz-i Dil
Ağır Semâ'î	Sengin Semâ'î	<i>Dil hasret-i vaşlñla nâlân gel efendim</i>

Eşniye ve medâiyih-i seniyye hazret-i hilâfetpenâhiyi mütezemin olarak (dâr-el-sefîka) mekteb feyz-i meksebi talebesi için Zeka'î Efendiniñ bestelediği mut'add manzûmât-ı de'âiyeniñ añ münteğabeleridir ki teberrüken risâlemize derc ile tezyîn şahâ'if 'ibvediyet idilmiştir.

Nihâvend Ağır Akşak Semâ'î

Ey hükümdâr-ı muzaffer pâdişâh-ı kâmrân

Feyzyâb oldu seniñ sâyeñde ebdâ-ı zamân

Ŧoldu şayt-ı 'adl ü dâdıñla zemîn ü âsmân

Nağarât

Devletiñle biñ yaşa ey müfhar-ı 'Osmanyân

¹³ Bu "terkîb" dağı Zeka'î Efendi tarafından ihtarâ' idilmiştir

‘Acem ‘Aşîrân Düyek

Nûr-ı ‘adliñ serteser kıldı cihānı dūşuna

Lütfuñuñ şekreniden ‘āciz kaldı hep pāy ü gedā

Sen serîr-i sulţanette pâdişāhım çok yaşa

Naçarāt

Lütfuñuñ şekreniden ‘āciz kaldı hep pāy ü gedā

Sūznāk Ağır Akşak Semā‘î

Ķamer devr eyledikçe āsmānı

Hüdā hıfz eylesün şah-ı zamānı

Odur bu devlete bānî-i pānî

Naçarāt

Hüdā hıfz eylesün şāh-ı zamānı

‘Acem ‘Aşîrân

Yürük Semā‘î

Şāhinşā mihr ü vefā

Ĥakān-ı şevket-I ihtivā

Ĥurşîd-i ‘adli revnemā

Baĥş itmede rûĥa şafā

Gördükce dā’im pūr ziyā

Reşk itmede mihr-i semā

Naçarāt

‘Ömrün müzeyyed olsun şehā

Sulāan ĥamîd biñler yaşa

Maţbū‘āt-ı ‘Osmāniye tarafından Zekā‘î Efendiniñ haber-i vefātı kemāl ta‘ sifle i‘lān kıldığı sırada üstād-ı şehiriñ müzāyā ve ĥaşā’il bir güzîdesi mufaşıl maķāleler ide yād ve tezkār idildiği gibi müşāhir-i şu‘arā ‘aşîrdan müşārileyhi tanıyan ba‘zı zevāt-

ı kirām daḥı ma' arız-ı telehhüfde manzûmeler, târiḥler inşād buyurmuş oldukları cihetle bunlardan destres olduğumuz üç kıt' asınıñ merḥûmuñ ḥâtıme-i tercüme-i ḥâli olarak dercini münâsib gördük.

Şâ' ir-i şîrîn beyân, edib nüktedân, sa' âdetlü Hüseyin Hâşim Beğ Efendi ḥâzretleriniñ zâde-i ṭab' ' âlileri olan manzûme-i belîgedir:

Döksün zaman kederle demû' melâleti

Çopdu cihân fazl u kemâliñ kıyâmeti

Düşdü zemîne nüşâ-i meşhûra-ı zekâ

İtdi efül mihr derḥaşende-i dehâ

Ḥân-ı siyâha girdi bedâyi' ḥazînesi

İtdi vedâ' ḥalka ma' âli defînesi

Üstad! Ey ziya-yı fuad, ey zeka-penah!

Gitdiñ cihânı gözlerime eyledin siyâh

Çaddesi terennümüñle virirdiñ baña ḥayât

Reḫşân olurdu şavtıñı tıyduḫca kâ'inât

Ulaşdı dillere sebep-i şevḫ câvidân

Âhınıñ rûḫ baḫşıña ḥayrân idi cihân

Bedi' served eylese ol ṭab' -ı bî bedel

Güyâ gelirdi gûş-ı dile nağme-i ezel

Bir ḥiss-i i' tîlâ örüyordu diliñde berḫ

İ' lân-ı iftiḥâr iderdi seniñle şark

Virdin ḫarâr; vardı sükûta o ṭab' -ı pân

Hicriñle oldu nağme-i dil laḫn sūznâk

Ḥoş eyledikçe şevḫ ile ol ' aşık ḫüdâ

Elḫân-ı dilpezîrine olmazdı ethâ

Rûha virirdi rûh dig̃er ol terennümât
Güyâ feminde titrer idi pertev-ı hayât
Vıcdân nevâz idi nege ‘ârifânesi
Ehl-i gurrâmı guşı iderdi terânesi
‘Uşâk görse vücûh ilâhî senâsını
Diñlerdi gûş-ı cân ile kıaddesi nevâsını
Gıtdikce itdi tab‘-ı şafâdarı ittisâ‘
Dâ’im-i laţif nağmeler eylerdi ihtirâ‘
Oldu vücûdu kâlebed-i mûsikîye rûh
Virirdi o ‘âlemiñ nice isrârına fetveh
Mümtâz idi tabî‘at bâlâ rûy, o merd
Olmuşdu mûsikî cihetince şahîh-i ferd
Veceh-i münîri muktebes nûr Aşmedî
Kıalb-i fasîhi şa‘le ki şevk-i sermedî
Eylerdi cilve cebhe-i pâkende feyz pîr
Oldu o nûrdan dil-i hüsâsı müstenîr
Rûyunda müncelî idi envâr-ı ibtisâm
Nağmeydi hep çıkan dehninden değıl kelâm
Yârab nedir bu lütf-ı kıabâ-i sefid fâm
İtdikce seyr-i şaf melâ’ik ider harâm
Hürşid var çehresi pür iltimâ‘ dır
Reyş-i sefid şânki huţûţ elşe‘â‘ dır
Seyr eyliyordu cem-i gâfir üzere bir hayâl
Haţurdadır o galgele-i lafza-i celâl

Karşımdadır o levhe-i kübrâ-ı sînesüz
    Âvâz-ı hû şamâh te'essürdedir henüz
İster mi hâzin qalbe bundan büyük güvâh
    Dilden şudür itmedî perde perde âh
Giryân gözümde kalmadı dünya sa' adeti
    Billâh yok gönüldeki hüznüñ nihâyeti
Bir ben miyim tahassür ile itmeyen karar
    Oldu qalüb-ı halk 'umümen cerîhedâr
Enmüzec maḥâsen ahlâk idi, ela
    Kılsun o nûra şadr bahşeti terânegâh...

*Dîvân-ı hümâyün qalemi baş kâtibi şa'ir-i Fazâ'il seyret sa'âdetlü 'İsmet Beg
Efendi ḥazretleriniñ târiḥ-i nefiseleridir:*

Cenâb Hocâ Zekâ'î ma'rifet âyîn
Semâ' ihâne-i lahûte kıldı 'azm ü güzâr
Nevâ-ı râhet el ârvâh erci'iyi tıyub
Revân-ı pâken o ser nehfete itdi nişâr
İderdi kârîniñ beste uşûl-ı 'uşâqa
Çıkardı üç semâya figânı hem çü hezr
Fenâ da pîrevî hep sâzkâr-ı mevlânâ
Beḳâda pîşervî olsun ilâhî ol ḥünkâr
İrişdi küşeme ('ismet) nedâ-ı târiḥi
Maḳâm-ı vaşl da vîrdi Zekâ'î devr-i qarâr

1315 (1897)

*Topḥâne-i 'âmiri muḥâsebe qalemi müdürü müşâhir edbâ-ı 'aşrdan sa'âdetlü
Edhem Efendi ḥazretleriniñ eşer ḥâme-i 'ârifâneleri olan târiḥ-i güzîndir:*

Dirigā nağme sencān eylesün feryād nā-ı āsā
Zekā'ı gitdi pür şevk ü tarab dergāh-ı mevlāya
Anıñ toymuş idi şaytı hicāz ile nihāvendi
' Acebimi rāhat-el-ārvāh olsa zātına māye
Haķıķat rast kũ tũti' şehnāz-ı tabi' at kim
Nevā-ı şöhreti çıķmıř idi tā uc-ı i' lāya
Ferahnāk eylesün mevlī maķam ḥalid nemsāye
Karargahın edib rūḥ-ı Resulullah'a hem-saye
Çıķub bir mevlevī döndü didi tārīḥ-i menķũtun
Zekā'ı sũz-i dilde ferķatıñ ḳalb-i aḥlāya

1315 (1897)

II.2. Hoca Abdülkâdir Merâgî'nin Transkripsiyonlu Metni

Raūf Yektā

Esātīz-i Elhān

Şarq ve Garp meşāhir-i mūsikīşinasānının terācīm-i aḥvālī ile asār-ı nefise ve müellefāt-ı bergüzīdeleri haqqında ma'lūmat-ı mükemmelliye havī bir eserdir ki eczāsı peyderpey neşredilecektir.

Aded:2

ḤĀCE ' ABDŪLĶĀDİR-İ MERĀĠİ

Ma'ārif Nezāret-i Celīlesinin fi 28 Teşrīn-i Şānī sene 1316 tārīḫ ve 382 numaralı ruḫşatnāmesiyle ṭabb' olunmuştur. Bu şaḫīfesinde muḫarrir-i kitābıñ mührü bulunmayan nüshālar sāḫte olduğundan tabi' ve bāyi' i ḳānūnen me'sūldür.

Der Sa'ādet

Ferīdiyye Maṭba'ası Bābī'ālī Caddesinde numara 38

1318

Esātīz-i Elhān'ın birinci cüz'ünden bir nüshası ḫakīm-i me'ālī-sīret 'aṭūfetlü Aḫmed Midḫat Efendī ḫāzretlerine taḳdīm ḳılınması üzerine müşarünileyh ḫāzretleriniñ,

25 Temmuz 1316 (7 Haziran 1900) tarihli ve 1726 numaralı mu'teber *Tercümân-ı Haqîkât* gazetesinde münderic taqrîz-i iltifât-kârâneleridir ki -liyâkât ve istihkâkımızıñ cidden fevkinde bir lisân-ı teveccüh-beyân ile muharrer bulunmaqla berâber- mehâsin-i enzâr-ı tahrîr-i ekremîleriniñ haqq-ı 'acizânemizde bâriqâ-nisâr-ı fuyûzât olduğunu mübeşşir bir veşîkâi sa'adet-i gâyat hükmünde olduğu cihetle ma'al-iftihâr zîb-i ser-nâme-i sahf-e-i şükran kılınmıştır:

Esâtîz-i Elhân

Fenn-i celil-i müsikîyyeye vukûf-ı kâmileleri sahayif-i ma'bü'âtı birçok zamandan beri tezyin etmekte bulunan maqâlât-ı nâfiâlarıyla müberhen olan Ra'uf Yektâ Beyefendi, bir hayli zamandır taşmim etmekte buldukları eşer-i nefisi, bu defa' *Esâtîz-i Elhân* sernâme-i 'umûmîsi altında neşretmeğe başlamışlar ve birinci cüz'ünü Hâce Zekâi Dede Efendi merhûm haqqındaki taqdîrât-ı müdaqqikânelerini hâvî olmak üzere meydân-ı intişâra koymuşlardır.

Mîr-i ma'ârif-semîrin bu eşerleri haqîqaten gâyet kıymetdâr âşârdandır. Zîrâ bu eşer Şark ve Ğarb meşâhîr-i müsikî-şinâsânınıñ terâcim-i ahvâli ile âşâr-ı nefise ve mü'ellefât-ı ber-güzideleri haqqında ma'lûmât-ı mükemmeleyi hâvî olacağından kütüphâne-i 'Osmâniyemizin şimdiye kadar ma'hrûmu olduğu böyle bir eşer, müellif-i ma'ârif-simâtınıñ ma'şûşâtından olan birçok mehâsin ve meziyyâtdan tecerrüt hâlinde bile, şanâyî-'i nefisenin en müşerreflerinden olan müsikî haqqında muhtâc-ı ma'lûmât olanları gereği gibi dilsir idecektir ki yalnız bu meziyyet, eşer-i mezkûr nefâis-i âşâr cümlesine ilhâk için kâfidir. Biñ üç yüz bu kadar senelik bir zamân-ı medîd zarfında 'âlem-i müsikîde yüzlerce esâtîz işbât-ı ehliyyetle beyne'l-musikîn hâiz-i çaşâbü's-sabağ olarak eñ çoğunuñ eşerleri hâlâ isti'mâlarıyla âzân ve kulûbumuzu teşnîf ve tervih etmekte olduğundan mehâsil-ı tabâyi-'i nâzikeleri bu kadar rûh-nevâz olan o büyük âdemlerin huşûşiyât-ı ahvâlini de merâk edeceğimiz tabî'i olduğu halde, bu merâkımızıñ def i yüzlerce kitâblardan birkaç kelime iltikâtına mecbûriyet derecesinde bir külfete vâbeste olub bu külfet ise en cesûrlarımızıñ bile gayretlerine fütür getürecek ahvâlden iken Ra'uf Yektâ Beyefendi, haqîqaten fütür şânından olmayan bir sa'y-i belîğ ile bu külfeti ortadan kaldırmış ve senelerce müddet icrâ eyledikleri ta'harriyât ve

tetebbu‘atıñ netāyicini bu *Esātīz-i Elhān* cüzlerine doldurmak gayretini ele almıştır. Sa‘yi meşkür olsun du‘ası aqdem-i vazāif-i qadirşināsıdır.

Mevzū‘u bu qadar ālī, bu derecelerde mühim olan *Esātīz-i Elhān’ın* kendine maḥşūş olan meziyyātı da çoktur. Bir kere bu eşer öyle bir iktidār ve mahāret-i qalemiyye ile yazılmıştır ki ḥüsn-i ta‘bīr ve ḥüsn-i ifāde meraklısı olarak esātīzeniñ āşār-ı nefise-i qalemiyyelerini temeşşuq ve taqlīd ihtiyācında bulunanlara ḥaḳīqaten meşk olmağa lāyıqtır. Tarz-ı ifādesi elyevm müte‘ammim bulunan tarz-ı sādeniñ en zīnetlisi, en revnaqlısıdır ki oqundukça ol cūy-ı revān-ı belāgatiñ mecrā-yı efkārden birbirini taqīb eden qatarat-ı pūr-leṭāfeti ṭab-‘ı qāri’i terṭīb ve tervīḥ eyler. Bu tarz laṭīf ifāde ile yazılan eşer ‘ādī bir qıra’at bile olsa erbābı nezdinde bir merḡūbiyyet-i mümtāzeye lāyıq görülmemek mutaşavver değildir. Üşād-ı ‘ālī-nihādı ile bazı muşāhabāt-ı tilmīzāne ve muḥibbānesini taşvīr edişi, eşeriñ bu cihetine Avrupalıların "kuzrı" yani muşāhabe tesmiye ettikleri leṭāfet-i ebediyyeyi tamāmiyle baḥşetmekte olduğuna her kāri’ elbette diqqat idecektir.

Esātīzeniñ muqāyesātında biriniñ rüçḥānını isbāt için diğerklerini istişḡār ve istiḥfāf gibi āşār-ı ‘aciz ve iftikār bu eşerde görölmez. Medīd ve ‘amīq bir tetebbu‘ neticesinde Ra‘ūf Yektā Beyefendi, her üşādın fezāil-i maḥşūşasını derece’-i kāfiyede bulub mīzān-ı muqāyesesinde pek güzel ta‘yīn etmiş olduğundan muqāyesāt-ı vākı‘ayı o derecelerde qadirşināsāne ve ḥaḳīqatperverāne bir sürette yürütmektedirler ki mevki-‘i tedḳike çektikleri esātīze berḥayāt olsalar da bu tedḳikātı oqusalar, ḥaḳlarına rāzı olacakları ve kendi hem-meslekleri için ḥükmolunan meziyetleri kışkanacaklarına, kendi meziyetlerinin daḫi biḥaḳkın taqdir idilmiş olmasından tolayı ḥoşnūd qalacakları muḥaḳqaktır. Bu meziyeti azımsamamalıdır. Şafḥa’-i tedḳikte ḥāmerān olan muḥarrirler için bu iktidār ḥaḳīqaten nevādirdendir.

Esātīz-i Elhān cüzleri oqunurken elbette diqqat olunacaktır ki Ra‘ūf Yektā Beyefendi güzel güzel birçok münāsebetler düşürerek pek mühim ma‘lūmāt-ı mūsīkiyye daḫi i‘ṭā ediyorlar. Meşḥūriyyet derecesine varmış olan bir taqım ḡalaṭları daḫi taşḫīḥ eyliyorlar. Ḡalaṭ-ı meşḥūr luḡat-i fasīḥ-adan evlā görülmek belāḡatça müsellemler olabilir ise de fūnūna, şāniyi‘e müteāllik mebāḥište müsellemler olamaz. Ezcümle şimdiye qadar "beste" ta‘bīr ettiğimiz şeylerin ta‘bīr-i şāḫīḫi "murabba‘"

olduğunu işbat ediyorlar ki bu kabilden olan taşhîhâtı için teşekkür etmek borcumuzdur. Öyle yâ her nev' i güfteye ta'lik olunan nağmeye beste denilebildiği halde dört mışrâ' dan 'ibâret olan bir güfteye yapılacak besteniñ dağı bir ta'bir-i mağşûşu bulunmak zarûriyyâtdandır. Esâtîze-i 'Arab'ıñ uşul vurmaları sağ elleriniñ avuçlarını yumub açmak şüretiyle olduğu hađđındaki haber gibi ma'lûmât-ı şettâ bu eşeri cidden zenginlendirecek terşî' at mağâmına ka'im olacağına kânîyiz.

Üştâd-ı fezâ' il-nihâdinin tağdır-i meğâsini emrinde Ra'ûf Yektâ Beyefendi'niñ gösterdikleri gayret-i memdûhayı itnâba haml etmek isteyenler bulunur zannederiz. Fakat bu hamlı hağlı göstermek 'acaba naşıl mümkün olabilir? Yalñız kâr, murabba, 'nağış ve semâ'î yolundaki âşârı yüze tağarrüb ederek bu miyanda müceddeden iki mağâm ihtirâ' etmiş ve âyîn-i şerîf yolundaki âşâr-ı şerîfesiyle dağı hizmetine bir meziyyet-i dâ'ime kazandırmış ve hele ilâhî ve şarkı yolundaki âşârını beş yüze yaklaştırmış olan bir mu'allim-i şâhib-i iktidâr için cenâb-ı mü'ellifin 'uhdesinde bir hađđ-ı tilmîziyyet bulunmasa dağı o risâleye derc ettiği medâyiğ ve meğâmid ile ancak vazîfe-i kadirşinâsiyi hüsn-i ifâ itmiş 'addolunur.

Hzret-i üstâdı gay gay hanlıkla¹⁴ mu'âheze idenlere karşı Esâtîz-i Elhân muđarririniñ irâd ettiği birkaç söz kendilerini iğzâb itmemelidir. Ra'ûf Yektâ Beyefendi biraz iltizâm-ı külfet buyuracak olsalar idi, hâzret-i üstâd ka'bına vâşıl olan bir şan' atkârda kıra' atçe letâfet-i edâ aranmayıp te'lifçe letâfet-i san' atkârî aranacağını baş ve temhîde girişerek sözünü daha ziyâde kuvvetlendirebilirdi. Müsiķî o kadar vâsi 'bir meydândır ki onuñ 'alel' âde yeñi tâzânı bile meşâhîr-i kibârdan 'addolunabildikleri halde o meydânda icrâ olunan hünerleriñ mücid ve mürettibi olanlarıñ büyüklükleri meydân-ı icrâya kademzen olmak külfetine hâcet bırakmaz. Emtîa'-ı nefiseyi hüsn-i furûhta muvaffağ olanlar olsa olsa mağrabazlıktaki mahâretleriyle müfteğir olabilirler. O meta' larda görülen âşâr-ı hüner ise onları vücûda getiren esâtîzeniñ kadirlerini i' lâ eder. Her elfâz, hurûf ve noğâtıında bir şan' at-ı belâgatperverî gösteren bir şâ' ir-i mâhir o âşâr-ı bergüzîdciyi bir de hüsn-i hađ ile ibrâz edemiyor diye mu'âhaze olunabilir mi?

---

¹⁴ Tağannî ederken şadâlarıyle bir tağım nağamât-ı gayr-i müs-tahsene izhâr idenlere gay gay hân ta'bir olunur.

Zekāi Dede Efendi merhūmuñ tabi' at-ı şı'riyyesinden bahşolunmaması nazarı-ı diğkatimizi celb eyledi. Hāzret-i üştād ile bir hayli def'ālar biz dağı müşerref olduk. Ğāyet ma'nāşinās bir zāt-ı ma'ārif-simāt olduklarına şüphe yok ā! Fağat bizim zannımıza göre besteledikleri güftelerin bir haylisi kendi mahşül-i tab-ı şā' iriyyetleridir. Ezcümle bayatı mağāmından evsağ uşülüyle besteledikleri şu:

Ey nübüvvet tağtınıñ şāhi ħabīb-i kibriyā

Vey risālet evciniñ māhi ħabīb-i kibriyā

Cürmü çok ammā Zekāi şüphesiz mağfūr olur

Dilese Hāğ'tan o gümrāhi ħabīb-i kibriyā

ilāhi-i lağifi işte kendi imzālarıyla muvaşşahdır¹⁵.

Bu küçük iğtārdan mağşad-ı 'acizānemiz ħāşā *Esātiz-i Elĥān*ın birinci nüşhasında bir kuşūr bulmağ için değıldir. Hāzret-i üştādın bir meziyyetini de biz göstermiş olabilir isek ħuzūruyla geçirmiş olduğumuz hoş demlerin ifā-yı şükrine vesile olur diye düşündük.

Her hālde Ra'ūf Yektā Beyefendi'niñ şu eşer-i bedi' lerinden tolayı ez-dil ü cān tebrīk ve tehniyetle *Esātiz-i Elĥān'ın* diğer nüşhalarının dağı peyderpey mevki-'ārā-yı intişār olmalarına muvaffağıyyet-i tāmmelelerini 'an şamimü'l-ğalb elğāf-ı ilāhiyyeden temennī ideriz.

Ağmed Midğat

---

¹⁵ *İğdām* ğazetesi kārī' lerinden biri tarafından gönderilib mezkūr ğazetenin 2195 numaralı nüşhasına derc kılınan bir varağada bu ilāhi güftesinin şāhib-i tercüme Zekāi Dede meğūmuñ olmayıb istanbul'da Şehremni'nde kutbü'l-'ārifin, pīr, Ümmī Sinan ħuddise sırrıhü'l-mennān ħāzretleriniñ asitānesinde postnişin bulunan Şeyğ Muştafa Zekāi Efendi'nin zāde '-i tab'ı olduğu ve ħatta kendi nāmına tab' edilen kitabda dağı meşūr bulunduğ iğtār kılınmağla bu varağada me'ālinin şuracığta tekrār ve tezkārına mecbūr olduk. R.Y.

İfāde'-i Maḥşūşa

Fenn-i bedī-'i mūsikī ile ibtidā-yı iştiğālimden beri Ḥāce 'Abdülkādīr Merāgī nāmı muḥarrir-i 'āciz üzerinde büyük bir ḥiss-i merāk uyandırmış, dehā-yı mūsikīyyesi ile beş 'aşra qarīb bir müddet zarfında yetişen kāffe-i esātīzeniñ nazar-ı ğıbtasını celb iden bu zāt-ı 'ali-kādrin tercüme-i ḥāline kesb-i ittıla' için şiddetli bir arzū ḥuşūle getirmiş idi. Āşār-ı bergüzīde'-i eslāfī zīver-i ḥāfıza-'i ihtirām itmek isteyenlerin elifbāsı ḥükmünde bulunan (*Āmed. nesīm-i şubḥ-dem...*) naḫşını meşke başladığım gün, o naḫşın serlevḥasında: (Naḫş-ı Ḥāce, uşūleş düyek) kaydını görerek bu Ḥāce'niñ kim olduğunu üstād-ı muḥteremimden sormuş idim. Şu su'ālime aldığım cevāb, o zamāna kadar Ḥāce-i müşārünileyhiñ tercüme-i ḥāli olmak üzere her mūsikī mu'alliminiñ telāmīzine her defāsında bir dürlü ilāvelerle naḫlettiği bī-aşl ve esās bir ḥikāyeden 'ibāret idi ki risālemiziñ bir kaç şaḥīfesi çevrilince kāriin-i kirām bu ḥikāyeyi olanca tafşilātıyla mütāla'a buyuracaklarından burada ayrıca taḥrīr ve taşvīrine lüzüm görmüyorum. Ḥikāyeyi dinlediğim vakit -doğrusu- sıḥḥatinde tereddüd itmemiş ve ma' māfih o günden itibāren bālāda 'arz ettiğim ḥiss-i merāk bir kat daha arttığı cihetle Ḥāce'nin 'ömr-i mūsikīyyesine dā'ir taḥarriyyāt-ı ciddiyye icrāsından ḥāli kalmamakta bulunmuş idim. Lehül-ḥamd bu bābdaki mesā'-i 'ācizānem boşa çıkmadı. Bir taraftan müşārünileyhiñ nazariyyāt-ı mūsikīyyeden bāhiş olan āşār-ı kıymetdārına -hem de içinden birisi müellifinin ḥaḫḫ-ı destiyle muḥarrer bulunduğu ḥalde- destres olduğum gibi diğēr cihetden daḫi ba'zı kütüb-i nādīre ve mu'teberede Ḥāce-i büzürkvārīñ tercüme-i ḥāline müte'allik bir ḥayli ma'lūmāta tesādūf itdim. Bu tetebbu'āt netīcesinde ḫaḫ' iyyen tezāhūr itdi ki Ḥāce ḫaḫḫında işittiğim ma'hūt ḫikāye āşār-ı eslāfī yed-i ğaşbına alarak erbāb-ı hevese ta'līm etmemek şūretiyle bu āşār-ı bediāniñ büsbütün maḥvolmasına sebep olan birḫaḫım kimseleriñ kendileriniñ de -güyā eşer-i 'Abdülkādīre iktifā ettiklerini göstermek fikriyle tertīb ve taşnī 'itdikleri bir maşaldan başka bir şey değıldir.

'Abdülkādīr'iñ tercüme-i ḥālini taḥarri ettiğim eşnāda esātīze-i mūsikīyyemizden daha ba'zı zevātīñ esāmīsine rast gelmiş idim; ancak o zaman bunlarıñ 'adedi bir tezkire teşkīl idebilecek miğdara bāliğ olmadığını ve o dereceye iblāğı ise pek çok çalışmağa mütevaḫḫıf bulunduğunu bildiğim için eşnā-yi mütāla'ada teşādūf kılınan

müsiķişinasân esâmisi ile onlara müte'allik tafşilâtın bir deftere kaydıyla iktifâ etmekde idim. Aradan bir hayli zamân geçmiş idi ki ser-âmedân-ı elhân-şinasânımızdan Nûri Şeydâ Beyefendi *İkdâm*, cerîde-i ferîdesinde esâtîze-i müsiķiyemiziñ terâcim-i ahvâlinde baķış maķâleler yazmağa ibtida' buyurmuşlar ve bu himmet-i 'aliyye-i edibânelerine karşı bütün müsiķi muķiblerini 'arz-ı şükrâna mecbûr etmişler idi. Yevm-i intişârını şabırsızlıkla beklediğim mezkûr maķâlelerden sekizincisinin bâlâsında Hâce 'Abdülkâdir-i Meraĝi nâm-ı mükerrerini görünce -bu maķâlede Hâce-i müşârünileyhe dâ'ir o âna kadar muţtali olamadığım ba'zı ma'lûmat münderic bulunacaĝı ümîdiyle-cidden sevinmiş iken fazla ma'lûmât şöyle dursun yine o hikâyeden başka bir şey bulunmadığını lede'l-mütâla'a anlayarak evvelki memnûniyyetim mübeddel-i maķzûniyyet olmuş idi. Ma'ahazâ Nûri Şeydâ Beyefendi, mebhûşün-anh maķâleleriniñ bir fıkrasında 'Abdülkâdir-i Merâĝi hakkında ma'lûmat-ı mevşûkası olan zevâtın bildiklerini ikdâm Maţba'ası'na iş'âr etmeleri lüzûmundan baķış buyurmalarına mebnî ol bâbda ba'zı mütâla'ât-ı maķşûşayı hâvî yazdığım maķâlede¹⁶ istedikleri ma'lûmât ile berâber maķâlât-ı münteşire hakkındaki mülâhazât-ı 'âcizânemi de 'arz edeceğimi beyân eylemiş idim. Bunuñ üzerine 'atûfetlü Aĝmed Midĝat Efendi ĝazretleri *ikdâm* şaĝifelerini tezyîn eden bir maķâle-i müşevvikâneleriyle gerek Nûri Şeydâ Beyefendi'ye ve gerek muĝarrir-i 'âcize bezl-i talţifât buyurmuşlar ve fâzıl-ı şehîr Necib 'Âsım Efendi daĝı mîr-i mumâiley tarafından o şırada tertîbi taşavvur idilen *Tezkire-i Müsiķişinasân* hakkında mütâla'ât-ı 'âlimâneleriyle müsiķi muķiblerini müstefid itmişler idi. Gerçi şoñraları Nûri Şeydâ Beyefendi birâderimiz ile aramızda açılan bâb-ı mübâĝase münâsebetiyle te'âtî olunan maķâlâtta tarafeynden şiddetlice idâre-i kalem olunmuş ise de neticesi -o tariĝe kadar hangi 'aşırda yaşadığı bile müsiķişinasânımızca ma'lûm olmayan- Hâce 'Abdülkâdir gibi bir zâtı aĝlâfa tanıtmış olan bu mübâĝasenîñ, ekşerisi bilâ-netice ĝitâmpezîr olmaķda bulunan mübâĝasât-ı sâ'ire meyânında bir mevki-'i müsteşna iĝrâz eylediği bedîhidir.

Hâce 'Abdülkâdir'in o mübâĝaseyi müte'âķib mufaşşal iki maķâle ile *ikdâm* gazetesiniñ 1532 ve 1540 numaralı nüşhalarına derc ettirdiğim tercüme-i ĝâlini-bu def'a

---

¹⁶ *İkdâm* gazetesiniñ 2 Eylül 1314 (14 Eylül 1898) tarihli nüşha-sında mündericdir.

birçok yerleriniñ ta'dil ve işlâhı ve bir hayli 'ilāvāt ve tevsî'ât icrâsıyle- *Esâtîz-i Elhân* eczâsı meyânında neşre karar verdigim şırada bu tercüme-i hâliñ tahtırine sebep olan ve heveskârân-ı müşîkice şâyân-ı mü'tala'a bulunan maqâlât-ı mezkûreniñ gazete şahîfelerinde kalmasına gönlüm râzı olamadı; binaen'aleyh o maqâleleriñ derci mümkün olanlarını târîh-i intişârları şırasıyla tercüme-i hâlden muqaddem *Esâtîz-i Elhân* şahîfelerine nakl iderek ba'zı mağallerine bu def'a 'ilâvesine lüzüm gördüğüm mü'lâhazât-ı 'âcizânemi on iki puntoluk küçük harfler ile şahîfe nihâyetlerine işâret itdim. Bir de *Esâtîze-i müsîkiyyeden Şafıyyü'd-dîn 'Abdülmü'min'iñ* bu cüz'de bulunacağı mev'üd olan tercüme-i hâli risâlemiz hacminiñ 'adem-i müsâ'adesine mebnî nüşha-i âtiyyeye kaldı. Bi-mennihi te'âlâ *Esâtîz-i Elhân'ın* kârîben neşredilecek üçüncü cüzü hâce-i müşârünileyh ile üstâd-ı bedâyi' perver Hâcî 'Arif Bey merhûmuñ terâcim-i ahvâlini hâvi olacağ ve mîr-i mükerreriniñ nefis bir kıt'a resmiyle müzeyyen bulunacağdır.

Ra'ûf Yektâ

Esâtîze-i mûsikîyyemiziñ terâcimi-i aḥvâlınden bâḥiṣ olarak edîb-i fezâ'ıl pîrâ Nürî Şeydâ Beyefendi'niñ bir zamanlar İkdâm gazetesine yazmağa başladıkları maḳâlât-ı biyografîyenin sekizincisidir ki, şaḥâif-i maṭbû'âtı bir müddet işgal iden 'Abdülkâdir-i Merâgî mübâḥase-i mûsikîyyesiniñ fâtiḥası maḳâmında olduğu için ber-vech-i âti naklediyoruz:

Ḥace Abdülkâdir-i Merâgî¹⁷

Müteḳaddimîn ve müte'ahḥirîn 'inde Ḥace ulâmıyla yâd idilen Mevlâna Ḥace 'Abdülkâdir-i Merâgî, ḥadd-i zâtında büyük bir âdam olmaḳla berâber millî müsîḳîmize olan farṭ-ı te'sîrinden dolayı bizce de pek mühim bir zâttır.

Kâr, naḳıṣ ta'bir olunup bugün metrûk ve mehcür ḳalmıṣ olan âṣâr-ı 'atîkayı, ya'ni müsîḳîmizin esâsını mülkümüze ilk def'a kendi idḥâl ettiği, terâcim-i aḥvâl ve âṣârını yazdığımız ve fi-mâbâd da yazacağımız esâtîze-i 'Osmâniyye'niñ ḥace-i evveli bulunduğu nazâr-ı diḳḳate alınrsa bu zâtın kıymet ve ehemmiyeti derḥâl taḳdîr olunur.

Ḥace kim idi? Bu mechûl!.. İsmiñ nihâyetinde yâ-yı nisbî ile görüldüğü üzere kendisi Merâğa şehrine mensûb imiş. İşte o ḳadar. Zirâ kendiniñ tercüme-i ḥâline dâ'ir me'ḥazlarımızda bir güne ḳayda tesâdüf olunmuyor, olunmayacağı da tabi'idir. Zirâ bu zât İstanbullu değildir, buraya ihtimâl ki hiç de gelmemiştir. Zirde nakledeceğimiz rivâyâta şaḥîḥ nazarıyla bakılacak olursa bugün mevcûd olan âṣârı, şâkird-i maḥşûṣı Ğülâm vâsiṣasıyla bize vâṣıl olmuş, kendisi târiḥ-i feth-i Ḳoṣṫantiniyye'den evvel veyahûd biraz soñra vefât etmiştir.

Bizim ḥacelerimizden işitmek şüretiyle naḳil ve beyânımıza onlarıñ da cümlesinin esâmîsi, âṣârı elyevm müşeyyed bir ḥalde mevcûd olan üṣṫadlarından rivâyetlerine göre Ḥace 'Abdülkâdir, Ḥorasan ḥükümdârlarından meşhûr Sultân Ḥüseyn Bayḳara 'aşrına yetişmiş ve ḥükümdâr-ı müşarünileyh fevḳal'âde muḥibb-i 'ilim ve ma'ârif olmağla zamânında Ḥorasan'a gelip tecemmu 'iden 'ulemâ ve erbâb-ı

---

¹⁷ 1314 sene-i rûmiyyesi Ağustosunuñ on beşinci günü (27 Ağustos 1898) çıkan, 1483 numaralı İkdâm gazetesinden.

fünün meyânında Hâce de işbât-ı vücüd iderek hüsni şadâsı, fenn-i mûsikîde olan kemâlatı sâyesinde o fâzıl daği hükümdârın nevâle-çîn-i hân-ı 'âtıfeti olmuş imiş...

Bir müddet Herat'ta sarây-ı hükümdârîde nedîmlik şerefine nâ'il olub soñra şehri mezkûrda irtihâl itmiş imiş. Şüret-i irtihâlini de şu yolda rivâyet iderler: Nûru'osmaniye Kütüphânesi'nde cesîm bir yazma cildiñ serâpâ Hâce'nin kârlarıyla memlû olması, bunlardañ yirmi yirmi beş kadarınıñ da zamânımıza kadar gelebilmesi cihetiyle 'asr-ı sâbıkın Dede Efendi'si gibi bu zât da zamânında pek çok eşer vücûda getirmiştir.

Garîbi şudur ki eşerlerini erbâbına meşq iderek şu şüretle halka ta'mim olunması hakkında, efendisi tarafından vukû 'bulan emri teşvik üzerine, elinden eşerleri alınır ise kendisiniñ ehemmiyeti kalmayacağından artık mevki-'i mümtâzından suķû' ideceği vâhimesi zihnini istîla eylediginden biçâre âdem kimseye bir şey 'ini virmez ve bunca talîflere, ikrâmlara rağmen biñ türlü özürler bularak işi geçiştirirmiş.

Dâ'iresine çekildiği zamân çok def'a kârlarını, nakışlarını yalnız başına okuyub tekrâr itmekte olduğu cihetle ma'iyetine me'mûr olanlar gizlice meşq idib elimden alırlar diye hizmetkârlarını da birer bahâne ile başından şavmış, nihâyet yalnızlık cânına kâr ittiği gibi şüphelerinden de henüz kurtulamadığından dilsiz ve sağır olduğunu hükümdârın te'min ittiği Gûlâm nâm, müsta'id, gâyet zekî bir hizmetkâr Hâce'yi talîfen ma'iyetine verilmiş; lâkin bu oyundan Hâce'nin kaç'iyen haberdâr olmaması ve Hâce'de bulunan cevâhir-i cihân kıymeti kendine duyurmaksızın aḡz u meşq edebilecek olur ise fevka'l-gâye talîf buyrulacağı çocuğa ayrıca tenbîh ve tefhîm edilmiş imiş. Gûlâm'ın hizmetine ta'yin olduğu dakîkadan itibaren Hâce, bunun cidden sağır, dilsiz olub olmadığını tecrübeye başlar, seslenir bazı şeyler emrider, cevâb alamayınca evvelâ ca'li, soñra da ciddî şürette hiddetlenür, bağırır, çağırır. Fakat Gûlâm'da ses şedâ yok, işitmez ki!.. Efendisiniñ emrini añlayacak, lâkin anınla mütenâzır degil ki... Hâşılı bunuñ gibi müte'addid tecrübelerle bir müddet geçer. Hâce, Gûlâm'ı tutub da yüz yüze geldikleri vakit verdiği işâretli emirleri, çocuk zerre kadar şaşırmaksızın hüsni ifâ idiyor. Lâkin emri semâiyi Gûlâm'a infâz itdirmek kâbil degil.. Garipdir ki Hâce bunca tecrübeler ile yine kanâ'at itmez. Bir şabah nerdibân başında kâimen duruyorken sesiniñ olanca kuvvetiyle gelmesini emrider, itâ'at görmeyince

eline geçen ağır bir şey'i kaldırır, çocuğunu üzerine atar. Biçäre Gülâm nerdibândan tekerlenir, alnından biraz yaralanur, lâkin of dimez. Yalnız bir kuru vâveylâ!..

Bu şöñ tecrübe üzerine artık Hâce inşâfa gelir, işte bu sâyede o âşâr-ı nefise mahzûn olduğu defîneden kırtulur. Hâce'nin emniyeti kazanılmış olduğu cihetle bermû' tād kârlarını, naqışlarını kendi kendine okumağa başlar. Gülâm'dan artık zerre kadar çekinmez. Berikine gelince esâsen tenbîhli olduğundan bir kârı tekâmîl çıkarınca Hâce'nin dâ'iresinde bulunmadığı zamân gelir, müretteb olan hânendegâna meşş ider imiş.

Bu şüretle Hâce'nin eşerlerinden bir kısm-ı küllisi cer olunduktan şöñra hükümdâr bir gün bir meclis-i huşûsî tertîb itdirerek Hâce'yi talîf kaşdıyla çağırır, huzûrunda kendi eşerlerim Gülâm da dâhil olduğu hâlde, beş altı nefer mûsikîşinâsa oğutturur. Kârlar, naqışlar oğundukça Hâce fart-ı infî'âlinden renkten renge girer, nihâyet tağammül edemeyüb bayılır. Biçäre'yi dâ'iresine götürüp tedâvisine hüsn-i diğğat iderler ise de bu vakâdan şöñra pek az yaşayıb irtihâl eyler. Bu eşerler halka ta' mîm ve ta' lîm idilerek pek çok zaman şöñralara kadar pâyidâr olur çalur.

Mülâhazât-ı kâşırâneme gelince: Bu fıkra hadd-i zâtında şahîh olmasa bile pek iyi yağışdırılmış olduğuna şüphe edilemez. Zirâ nâdir bir eşeri bugün kim kime veriyor ki Hâce'yi bu huşuştan tolayı mu'âteb tutabilelim! Beş yüz sene şöñra gözümüzüñ önünde olanca hağîkatiyle hüveydâ olan bir noğta, o zaman için yalan mı olur?

Ancak şurası şâyân-ı ehemmiyet, cidden sezâvar mülâhazadır ki Sultân Hüseyin Baykara'nıñ 846 (1442/43) sene-i hicriyyesinden bi'l-i' tibâr otuz sekiz sene hükümet ittigi muğakğak bulunmasına nazaran târiğ-i irtihâli 884 (1479/80) olmağ iğtizâ ider. Şu hâlde hükümdar-ı müşârünileyhiñ âşrı, aşr-ı celîl-i Fâtih'e iğtirân ettiginden filhağîka Hâce 'Abdülkâdir fetihden muğaddem veya muahğhar vefât itmiş ise kendisine mûsikî noğta-i nazarından bir zamân-ı zuhûr tağdır idilebilür ki bu bizim için şimdilik kâfidir.

Zirâ mädâm ki tercüme-i hâli şüret-i muğakğakada mevcûd degildir, mädâm ki fetihden şöñra gerek eş'âr-ı millimizde gerek mûsikîmizde lisân-ı Türkî, Fârisî lisânına galebe etmiştir, mädâm ki Hâce'nin âşârında Türkçe bir kelime bile bulunmayub cümlesi şırf Fârisîdir, şu hâlde Hâce 'Abdülkâdir-i Merâğî'nin fetihden bir müddet

muḳaddem berḫayāt olduđu ve Ḥüseyn Bayḳara ‘aşrı ricālinden bulunduđu rivāyeti kıyāsen ḳabūl edilmelidir!

Bu mes’eleniñ pek mühim olduğu şüphesizdir. Böyle mühim bir noktaniñ kıyās-ı mantıķı ile ḫaḳıḳat şüretinde telakķı edilmesini müsıķişinaslarımıza tavşıye ve cebr idemem. Lākin dört buçuk ‘aşrıdan beri mevcūd olan hem de -ileride mufaşşalan beyān olunacağı vechiyle- noḫasıyla berāber mevcūd olan bir millı müsıķiniñ zamānında ḫaḳkıyla in ve ta’līm olunamaması ve bu yolda yazılan şeyleriñ māhiyeti, yazdığımız tercüme-i ḫāllerde müşāhede olunduğu üzere topu dört satırlık ma’lümātdan ‘ibāret iken me’ḫazlarımızda bunlarıñ şaḫıfeler dolusu beyhüde secilere, teşbıhlere boğulması, ḫuşuşuyla şu ‘aşrı celil-i teraḳķıde el birliğiyle biz de çalışmaz isek -‘Arabı ve Fārisı taḫşilinde görülen raḫāvetten istidlālen bedıḫidir ki- aḫlāfımızıñ bu kitāblarıñ içinden çıkabilmesi muḫāl derecesinde düřvār bulunacağı ḫasebiyle kendisinden řoñra gelen esātızeyi bir intizāma rabṫ idebilmek için Ḥāce ‘Abdülḳādir ḫazretlerine bir zamān taḫşışı bence ḳaṫıyyen taḫt-ı vücūbdadır. Zirā andan evvel bir üstādıñ eşeri bizde mevcūd degildir!..

İstiṫrād

(‘Aşrıımızıñ erbāb-ı tedķıḳ ve ‘irfānından bu büyük Ḥāce ḫaḳķında ma’lümāt-ı mevşūḳası olan zevāt-ı kirām bu bābda bildiklerini lüṫfen İḳdām Maṫba‘ası’na taḫrıren iş‘ār buyuracağ olurlar ise, mu‘āşırımız dağı dāḫil olduğu ḫālide ileride bir ḳat daha tedķıḳ-i maşlahat olunduğtan řoñra kitāb şeklinde bi’t-tanzım ṫab‘ı ve neşri muşammem bulunan ḳāfile-i müsıķişināsān-ı ‘Oşmāniye büyük, fakat pek büyük bir ḫizmetde bulunmuş olacağlarından ‘ālem-i fenni, kendilerine minnetdār bıraḳmış olurlar.

Ḥāce merḫūma bir zamān-ı maḫşūş ta’yini ḫaḳķındaki mecbūriyeti ‘arz itdikten ve ber-vech-i muḫarrer ‘alenen ma’lümāt-ı mevşūḳa ṫalebi müddetini, esātıze-i sā’ire ḫaḳķındaki müṫala‘atıñ nihāyetine ḳadar bekleyip de bir netıce-i sālimeye destres olamadıđtan řoñra üstād-ı müşārünileyhiñ ‘aşrı celil-i ḫazret-i Fātiḫ ricālinden olduđuna bi’l-ḳıyas kesb-i ḳana‘atla bi-iznillāh-i te‘ālā yazacađım kitābda o mesleđi iḫtiyāra mecbūr olacađım.)

Hâce ‘Abdülkâdir-i Merâgî hazretlerinin tercüme-i hâli mes’elesî, ber-vech-i ma‘rûz, zan ve şek tahtında kalması inşaallah ileride taḥaḫkuḫ ve tebeyyün ettiği zamân yazılacağı cihetle müşârünileyhiñ tedkîk-i âşârına intikâl itmek zarûridir.

Bugün zamânımızda mevcûd âşârı zîrde müfredâtıyla taḫrîr olunduğu üzerine müşârünileyh kendi zamânında bulunan maḫâmlarıñ hemen hepsinde birer kâr, yahut birer naḫış bırakmıştır.¹⁸ Zîrâ o vakitler beste, şarkî, türkî gibi şeyler yogidi. ‘Osmânlı meslek-i ‘ümümî-i müsîkisinin mebdei bu zâttır, işte bunuñ içündir ki bu zâta mu‘ayyen bir meslek ta‘yîni ‘ayn-ı mesleksizlikten ‘ibâretidir.

Bu zâtiñ âşârını ele alalım: Evvelâ görürüz ki olanca ‘âzametiyile gözümüzüñ öñüne şeş-âvâz ta‘bir olunan kâr gelir. Yâ meded! mevzû‘ ne kadar metîn, esâs ne kadar sağlam, nağamât ne kadar mütenâsib. Zîrâ mevzû‘ hazret-i imâm Mûsâ er-Rızâ, esâs-ı meslek Fârâbî, nağamât şîrf rûhânî...

Cân kulağıyla diñlendiği zamân: "Yâ ‘Alî merd-i meydân, yâ Alî şîr-i Yezdân" nağmeleri terennüm olunur iken insân kendisini şahrâ-yı Kerbelâ'da zannitmez mi? Hattâ ‘Irâk'daki: "Her şeb nigerânest meh-i nev tâ tü-berâyî" nağmeleri, güş edilince bir ehl-i hâliñ kendisini ışsız şusuz bir bâdiye-i ‘Arabda şeb-i mükevkeb bekler gibi emel ve iḫbâlini ümit ittigini añdırmaz mı?

Diğer tarafta: "Leşker-keşîd ‘aşḫ dilem terk-i cân girift" naḫşı, büyüğümüzden küçüğümüze kadar cân alan nağmelerle meşhûn degil mi? En ‘âdî ḫalb bile ne olduğunu añlamadan: "Leşker..." iñ esîri degil mi?

"Âmed nesîm-i şubḫ-dem" naḫşı ‘acaba hangi büyüklerimiziñ terâne-i maḫşûşa-i tıflânesi degildir? Yirmi sene evveline gelinceye kadar ilâhî nâmına hangi mekteplerimizde oḫutturulmaz idi? Vâ esefâ ki bu büyük zât, o zamân bile hâcelerimize mechûl idi!..

---

¹⁸ Hâce ‘Abdülkâdir-iñ o zamân mütedâvil olan maḫâmâtın cümlesinde bir degil, müte‘addid kârları bulunduğuş kadîm mecmû‘alarıñ delâletiyle müşbet olduğundan muḫarrir-i maḫâlenin bu ifâdesi şâyân-ı tashihtir. R.Y.

Āşār-ı kāmilerine nazaran pek ‘ādī görünen: "Ehinnu şevkan ilā diyāri" kārı ‘acaba bugün kâbil-i taklîd midir? "Berā-yı ta‘ne-i mā" semā‘isi için raḥmetullāhi ‘aleyh Vāhib Efendi merḥūm ile olan mücādelāt-ı müsikīyye unutuldu mu? Koca üstād, Behlül Efendi ḥazretleri bu mes‘eleleri telakki buyurmazlar mı? Bunlarıñ hepsi de ne içindi? İşte bu kaçarcık olsun hüviyetini añlatmak istediğimiz Hâce'nin kārları, naķışları içindi.

Metānetine, aşāletine ḥalel gelmeyen, ḥattā dört buçuk ‘aşırdan soñra daḥi āşārı ziver-i lisān-ı ibcāl olunan o büyük ādeme fātiḥa-ḥān olalım da āşārını zikridelim. Bu eşerler ‘arifleriniñ nazar-ı ‘irfānlarını pek ziyāde tehziz edeceğinden eminim.¹⁹

M. Nūrī Şeydā

Meşmül-i nigāh-ı kārīn olan maķāle-i şabıka üzerine muḥarrir-i ‘āciz tarafından 2501 numaralı *İkdām* cerīde-i ferīdesiyle neşridilen maķāledir:

Meşāhīr-i esātīze-i müsikīyyemiziñ terācim-i aḥvālını ḥāvī edīb-i elḥān-şinās Nūrī Şeydā Beyefendi tarafından *İkdām* gazetesine derc idilmekte olan maķālāt ‘umūm kađırşināsānın nazar-ı taḥdīr ve taḥşinini celb itmektedir. Buña delil olarak ḥakīm-i me‘ālīperver, ‘aṭıfetlu Aḥmed Midḥat Efendi ḥazretleriniñ mīr-i mumāileyhi talṭifen geçende sāḥa-i maṭbu‘ātı tezyīn iden iḥṭār-ı müşevvikāneleri gösterilebilir. Bilḥaşşa erbāb-ı ‘ilim ve ma‘rifeti teşvīk ve terġīb ḥaşlet-i mümtāzesiyle meftūr ve müteḥallık olan müşārünileyh ḥazretleri bundan taḥmīnen on sene muḥaddem daḥi *Tercümān-ı Ḥaḳīkat* gazetesinde ‘Oşmānlı müsikīsinin mükemmel bir tārīḥi ile ‘Oşmānlı esātīze-i müsikīyyesinin terācim-i aḥvālını cāmī ‘bir tezkire-i müsikīşināsān taḥīr ve tertībine ne derece ihtiyācımız olduğundan baḥş ile bu iki eşeri şūret-i maṭlūbada vücūda getiren zāta *Kırk Anbār* maṭbū‘ātının tekmil bir ṭakımını hediye ideceklerini de va‘at buyurmuşlar idi. İşte Midḥat Efendi ḥazretlerinin şu teşvīkāt-ı ‘āliyyeleridir ki bu iki kitābıñ te‘lif ve taḥrīri için ‘ācizlerinde bir ‘azm-i ḳavī ḥāşıl itmiş ve o tārīḥten beri bir

---

¹⁹ Nuri Şeyda Beyefendi hatime-i makalesine Ḥocā‘mn eserlerim bir cetvel suretinde zeyl etmiş ise de Ḥocā-i müşārū-nileyhm olmak üzere tanınan ve elyevm musikişinasanımızın mahfuzu bulunan enafis-i asārın esamisini risalemizin nihayetinde ber-tafsil ta‘dat edeceğimizden mezkur cetvellerin naklinden sarf-ı nazar ediyoruz.

taraftan bu eŒerlere me'ħaz olabilecek āŒarın celbi ve cem' iyle meŒgöl olduğum gibi diğer taraftan dağı vakit bulabildikçe İstanbul kütüphānelerini gezerek ĥusöl-i maĥŒada hizmet idebilecek mü'ellesātın taħarrī ve tedĥikine ĥaŒr-ı evĥāt etmeĥliđimi mücib olmuŒ idi. Filvāĥi bu Œâyede ĥaylice ma' lümāt cem' idebilmiŒ isem de meŒāħirden daha ba' zı zevātın terācim-i aĥvāline dā'ir altüst itdiğim kitāblarda ĥiĥbir ĥayıd ve izāħāta teŒādüf idemeyiŒim bir dereceye ĥadar mücib-i ye's olmaĥda ve -mādām ki bir eŒer vücūda gelecek bāri mükemmel olsun- fikri de bir taraftan lüzüm-ı te'enni ve devām-ı tettebbu' u iĥtār itdiğinden mebhūŒün-'anh eŒerleriñ bu āna ĥadar meydāna ĥıĥamamasına ayruca bir sebep teŒkīl itmekte idi...

Kütüphānelerimiz eslāf-ı 'izāmımızıñ bizlere terk ettikleri o ĥazā'in-i 'irfān bir kere naħar-ı tedĥikten geĥirilecek olursa Œu'abāt-ı 'ulüm ve fūnūnuñ hemān bilcümle aĥsamında kesb-i iŒtihar iden zevāt-ı kirāmıñ terācim-i aĥvālini cāmi' olarak müte'addid taĥakalar tezkireler te'lif idildiği ĥalde Œanāyi-i nefiseniñ bir rükn-i mühimmi olan fenn-i bedī-'i müsīĥiyyede te'lifāt-ı mükemmele ve āŒar-ı bergüzideleriyle ĥāiz-i kaŒabü's-sabaĥ-ı imtiyāz olan esātizenin terācim-i aĥvāline dair heman ĥiĥbir kitābıñ bulunmadığı müŒādif-i naħar-ı teessüf olur ki esātize-i müŒārünileyħimiñ kemāl-i fażl ve 'irfānları gerek te'lif itdikleri eŒerlerden, gerek bāĥi ĥalabilen āŒar-ı muŒanna'a-i müsīĥiyyelerinden nümāyān olduğu ĥalde iĥlerinden bugün yalnız isimleri ma'lüm olan ba' zı esātizeniñ kim olduğlarına ve ne 'aŒırda yaŒadıĥlarına dā'ir elde ĥiĥbir ma'lümāt bulunmaması ne derece te'essüfü mücib olacağı az bir te'emmül ile anlaŒılabilir. Bereket versün ki bu esātizeniñ ekŒerisi müsīĥiden baŒĥa 'ulüm ve fūnūn-ı sā'ireden birisine mensüb oluyor da o münāsebetle 'ulüm-ı mezkūre erbābına maĥŒuŒ olan āŒarda bir mevĥi 'iħrāzına, bu Œüretle ibĥā-yı nāma muvaffaĥ oluyor; yoksa onlarıñ da diğerleri gibi 'adem-i ābād-ı nisyāna gidecekleri Œüphesiz idi.

MeŒelā Buĥūrizāde 'İtrī merĥūmuñ tercüme-i ĥālini *Tezkire-i Sālimde* bulabiliyoruz. Đünkü müŒārünileyħ fenn-i müsīĥiyyede müselleme-i enām olan kemāl-i iĥtidārından fażla 'aŒırının ĥātırı Œayılr Œā'irlerinden ma'dūd idi. Yine müŒārünileyħi Müstaĥimzāde merĥūmuñ te'lif-kerdesi olan *tezkiretül-ħaĥtāt'in'de*: ('İtrī Efendi, Topĥāneli Maĥmūd Efendi Œākirdānından mu'allim-i ĥaĥt-ı ta'lik meŒhur Siyāħi Aĥmed

Efendiden yazub hattât-ı fâhir ve şâ'ir-i mâhir daği idiler) 'ibâresiyle vaşfidilmiş buluruz; Zîrâ Buḫûrîzâde zamânında teferrüd itmiş bir ta'lik-nüvis idi. Ma'rûzât-ı 'ânifeden bir tezkire-i mûsikîşinâsân yazacak zâtîñ vazîfesi ne kadar müşkil olduğuna dâ'ir kâri'in-i kirâmca bir fikr-i saḥî ḥâşıl olmuşdur zannındayız. Artık gelsün tezkire-i şu'arâ nâmıyla cild cild tedvîn idilmiş âşâr; -kütüb-i tevârîḥte daği bilmünâsebe ba'zı mûsikîşinâsân esâmisine teşâdüf idildiği mücerreb olduğundan- gelsün kütüphâne defterlerinde kütüb-i tevârîḥ ve siyer 'ünvânı altında cem 'idilmiş biñlerce mücelledât-ı mütenevvi'a; ya beş yüz şaḥîfelik bir târiḥi göz nuru döküb de serâpâ mütâla'a ittikten soñra bir dâne olsun mûsikîşinâs ismine teşâdüf idememek, şıfru'l-yed kalmak yok mu, insânı ne derecelerde me'yûs ideceğini düşünmeli! Bâri okunan kitâblarıñ ekşerisi müṭâla'alarından telezzüz ve istifâde idilen nevi'den olsa yine çekilen zaḥmetlere acınmaz! Bil'akis tarz-ı kadîm-i edebin maḥşûşatından olan 'Acemâne teşbîhler, ğarîb ğarîb maẓmûnlar, bir alay lâf u güzâf ki bir şaḥîfelik laḳırdı toplansa şaḥḥü'l-bâkî farazâ o zâtı falân şehirde doğduğundan ve falân hâceden taḥşîl ittiginden başka bir günâ ma'lûmât-ı târiḥiyyeye, âşâr ve meslegi ḥaḳḳında bir mütâla'a-i tenḳîdiyyeye destres olunamaz. Meşelâ Çemenzâde Meḥmed Çelebi nâmında bir mûsikîşinâsın tercüme-i ḥâli yazılmak istenilmiş degil mi? Elde Çemenzâdelik gibi maẓmûn-furûşluğa müs'âid bir zemîn var ya! Bu kadarı kâfi ma'lûmât-ı târiḥiyyeye vesâireye ne lüzum var?.. Bakınız naşıl hünerler şarf olunur imiş: (Ḥadıka-i enîka-i sa'yi ve ihtimâmın isâle-i âb-ı dolâb-ı çâh-ı cid ve iz'ân ile irvâ ve eknân olmağın nemâ-yâfte-i sebzevât-ı(!) kemâlât ve bâḥa-i saḥa-i tab'ın çemenzâr-ı fenn-i edvâr-ı şâdı ğâyât idüb esâtîz-i ma'ârif-engîz 'aşrından te'allüm-i neşr-i toḥm-ı ezhâr-ı ma'lûmât-ı tarab şî'âr itmekle bâğbân-ı kârdân-ı 'ilm-i elḥân olmuştur). Beş altı satır işğâl iden şu 'ibâreden müstefâd olan ma'nâ, zamânımıñ tarz-ı ifâdesi vechiyle yazılacak olsa ne kalur? (Çemenzâde Meḥmed Çelebi sa'y ve ğayret iderek 'aşrındaki hâcelerden fenn-i mûsikî taḥşîl itmiş, nihâyet o fenniñ üştâdları sırasına geçmiş) den 'ibâret degil mi?..

Bu sözlerden eslâf-ı kirâmı beğenmemek ḥadd-i nâşinaslığında bulunduğumuza ḥükmidilmemelidir. Her devre maḥşûş üslûb-ı beyân, tarz-ı ifâde başkadır; bu ḥaḳîqati bilir ve her zamân i'tirâf ideriz. Maḳşadımız tercüme-i ḥâl naşıl yazılması lâzım geleceği ḥaḳḳında 'aşr-ı âḥirde bâzı erbâb-ı iḳtidâr tarafından ibrâz idilen nümûnelere taḫbiḳan bir tezkire-i mûsikîşinâsân yazmak için iḳtîza iden ma'lûmât-ı mükemmeleye

āşār-ı eslāfta teşādūf idilmek ihtimāli ender olduğunu ‘arz itmek ve böyle bir işi der‘uhde iden zātın çekeceği müşkilātı nazarlarda ta‘yîn ve tebyîne yol bulmaqdır. Elde āşār-ı mūsikīyyesi mevcūd bulunan zātın eşerden mü‘eşşire istidlāl kā‘idesince meslek ve āşārı ‘ariz u ‘amik mevki-‘i tenkide çekilüb haıklarında bir fikr-i maşşūş istiḥşālî mümkün olacağı bedihi bulunmaqla beraber bu bābda daḥi farāziyyat, ḥayālāt vādilerine ziyāde kapılmaḡdan ihtiraz lāzımdır. Esātīze-i kirāmdan ba‘zıları haḡında ḥurāfāt ve esātīr kabīlinden olarak ağızdan ağıza naklidile gelen ve hiçbirisi gerek fennen ve gerek tārīḡen maḡbūl ve müşbet bulunmayan bir taḡım rivāyāta şahīḡ nazarıyla bakarak yazılacak tercüme-i ḡāllerine anları derc itmek ve bu ḥurāfātın bir meslek istiḡrācına kalkışmaḡ ‘abeşle iştiḡāl olduḡu gibi, ḥurāfāt-ı mezkūre meşhūr bulunmaları ḡasebiyle derc idilse bile edille-i fenniyyesiyle red ve cerḡi arafına gitmek ‘aşr-ı hāzır-ı teraḡḡiye yaḡışacak bir ḡareket-i maḡbūle olacağına şübhe idilmemelidir.

Bir de naḡil ve irād olunacak ma‘lūmāt-ı tārīḡiyye ve sā‘irenin me‘ḡazlerini göstermek uşūlü, bu gibi āşār için kat‘iyyen nazar-ı diḡkatten dūr tutulmamalıdır. Avrupa‘da bu yolda tārīḡe veyāḡūd bir mes‘ele-i mühimmeye müte‘allik olarak - evvelce yazılmış muḡtelif eşerleriñ tettebbu‘u üzerine- kaleme alınan maḡālede heman her satırda naklidilen rivāyāt ve mütāla‘ātıñ me‘ḡazlarını birer raḡamla şahīfe zīrine işāret itmek uşūlüne ziyādesiyle ri‘āyet idildiḡi ḡālede muḡarrirīn-i ‘Oşmāniyye tarafından bu kā‘ideye taḡbiḡ-i ḡareket itmekteki muḡassenāt ḡālā taḡdir idilememiş ve - ḡūya me‘ḡāz gösterilecek olursa o baḡşıñ me‘ḡazı añlaşılaraq ehemmiyeti ḡalmayacakmış gibi bir vāhime-i ḡayr-i ma‘ḡūleye teba‘iyyet idildiḡinden olmalı ki- cidden dā‘iyi muḡassenāt olan bu uşūl mehāsīn-i şumūle ri‘āyetden tehāşī edilmekte bulunmuştur. Bir mişāl ‘arz idelim:

1497 numaralı iḡdām‘a derc edilen Seyyid Muḡammed Nūḡ unvānlı maāḡlede me‘ḡaz taşriḡ idilmeyerek üstād-ı müşārünileyhiñ Ḳonyalı olub cennetmekān Sultān Meḡmed Ḥān-ı rābi ‘ḡazretleri ‘aşrı fuḡalāsından idüḡi ve 1066 (1655/56) tārīḡinde vefāt ittigi beyan olunur. Ḥalbuki Şeyḡulislām-ı esbāḡ Sa‘id Efendi merḡūmun te‘lif ittigi *Aḡr-a-bū‘l-Āşār fī Tezḡireti ‘Urefāi‘l-Edvār* nām eşerde Seyyid Nūḡ‘uñ Diyārbekirli olub zümre-i erbāb-ı tımardan bulunduḡu ve cennetmekān Firdevs-āşiyān Sultān Aḡmet Ḥān-ı şāliḡ ḡazretleriniñ ‘aşrına ḡadar ber-ḡayāt olub 1126 (1714)

senesinde yine müvelledi olan Diyārbekir'de darb-ı dest-i bî-uşul-i ecel da'ire-i fāhire-i vücūdın şikeste ve o tār-ı rebāb-ı 'ömriñ küsüste kıldığından bahşolunuyor. Bu rivāyetleriñ hangisine şahih nazarıyla bakalım? Maḳāle-i mezkūrede me'ḥaz gösterilmemiş ki o eşere mürāca'atla müşkilimizi ḥallidelim. Elḥāşıl bundan böyle yazılacak maḳālātta me'ḥaz taşrihi uşulüne ri'āyet edilür ise erbāb-ı tettebbu' bu gibi tereddütlere düşmekten viḳāye buyrulmuş olacağından mîr-i kemālāt-semîriñ bu cihete mebzul-i himmet ve 'ināyetleri bilḥasşsa ricā olunur.

Şimdi biraz da teşriḥ-i mā-fi'z-zamîr idelim: Nūrî Şeydā Beyefendi ile teşerrüfümüz bir iki def'āya münḥaşır ḳalmış ise de haḳḳ-ı 'ālilerinde ciddî bir ḥürmet-i ḡiyābiyyemiz vardır; hele aḥîren yazmağa başladıkları maḳālāt-ı nefise o ḥürmet-i maḥşuşamızı 'arş-ı 'alā-yı şükrāna işād etti. Kendilerine teraḳḳiyyāt-ı müsîkiyyemiz nāmına aẓîm teşekkürler taḳdîm ideriz. Der'uhte ettikleri vazîfeniñ ne derece müşkül olduğunu ber-vech-i bālā bir nebze 'arz ve işbāta çalıştık; bu müşkülâtı on seneden beri bu bābda devām iden tettebbu'ātımızla bizzāt, nefsimizde tecrübe itdiğimiz cihetle 'uluvv-i himmet-i taḥrîrāneleriniñ herkesten ziyāde meftûn ve şenāḥānı bulunmaḳlığımız ḫabî'î olduğunu zāt-ı 'ālileri de teslim iderler zannındayız. İbtidāyı maḳālede bir tezkire-i müsîkişināsān yazılması nezd-i 'āciziyyede çoḳdan beri muḳarrer ve muşammem olduğuna da 'ir olan ifādātımıñ bir gūne sū-i tefsîre uğramamasını da kendilerinden şūret-i maḥşuşada niyāz eylerim. Bu maḳāleyi yazmaḳdan maḳşadım: Böyle bir kitābı ben yazacaḳdım siz niçün başladınız? demek ḳabilinden bir inḫişarpverlikte bulunmaḳ deḡildir; bu cihet ḫātır ve ḫayālinden bile geçmez. Böyle bir fikr-i reḳābetkārānede bulunmaḳ efkār ve meşrebime ne ḳadar muḫālif olduğunu 'ācizlerini tanıyanların teslim ideceklerine şüphem yoktur. Yalnız şu ḳadarcık bir iḫtārda bulunmağa cesāret iderim ki şimdiye ḳadar neşir buyrulan ḫoḳuz 'aded maḳāleniñ münderecātı ḫaḳḳında gerek fenn-i müsîki ve gerek ḫāvî oldukları efkār ve mütālā'āt-ı tenḳidiyyeniñ derece-i işābeti noḳta-i nazarından ba'zı mütālā'āt-ı maḥşuşam bulunduğu gibi şırf maḥşulāt-ı tettebbu'āt-ı zātîyyem olarak cem idilen ve mezkūr maḳālātta bahşidilmeyen ḫaylice ma'lūmūt-ı tārîḫiyye daḫi mevcūd olduğundan bunları şırasıyla 'arz itmek istiyorum. Evvel-emirde buña da ḫācet görememiş idim;

çünkü o maqâleler gazete şahâifinde kalacak değil mi? Naqş-ı ber-âb hükmündedir, ileride bir tezkire-i müsîkişinâsân yazıldığı vakit nevâkısı ikmâl idilir mütâla‘asında bulunmuş idim. Lâkin soñradan işiñ rengi deðişti; maqâlât-ı mezkûreniñ bilâhare kitâb şeklinde daði tab‘ idilmesi ‘Atüfetlu Ahmed Midhat Efendi hazretleri tarafından icrâ buyrulan teşviķât üzerine taqarrür itdü. Fazla olarak Nürî Şeydâ Beyefendi daði Hâce ‘Abdülkâdir-i Merâġî bendinde müşârünileyhiñ tercüme-i hâline dâ’ir hiçbir ma‘lûmâta destres olamadığından bahişle Hâce merhûm haqqında ma‘lûmât-ı mevşukası olanlarıñ bildiklerini İkdâm Maţba‘ası’na iş‘âr itmelerini i‘lân eyledi. Artık bunuñ üzerine tereddüde maħal kalmamış idi. Zâten maqâlât-ı münteşirede görülen ba‘zı yañlışlıklar üzerine bu bâbdaki tetebbu‘ât-ı ‘âcizâneme vâķıf olan zevât-ı kirâm: Niçün bir şey yazmıyorsunuz? gibi istifsârlarda bulunuyor idi. Bir endişem var idi ki anı da ber-vech-i zîr ‘arz ideyim: Geçende edib-i muhterem sa‘âdetlu Ş. Sâmi Begefendi hazretleri bir maqâlelerinde gazete sütunlarında görülen mübâhaşattan bahşittikleri sırada: (Edebiyyat ve fûnûnca idilecek hizmetler o kadar çok iken ve maqşad-ı aşlî kâriin-i kirâmca mücib-i istifâde olacak mübâhase ve ma‘lûmât ‘arzından ‘ibâret olduġu halde erbâb-ı kalemiñ bu vazîfe-i muqaddeseyi terk idüb de birbirleriyle uğraşması memleketimizde öteden beri ‘âdet olmuş eñ ziyâde şâyân-ı te’essüf ahvâldendir) zemîninde bir fıkra ile bu yoldaki münâkaşatıñ lüzûmsuzluġunu zât-ı ‘âlî-i fâzûlânelerine maşşûş bir lisân-ı edeb ile imâ idiyorlar idi. ‘Acaba yazacaġım maqâlelerden tolayı bu fıkra mücibince şâyân-ı mu’âhaze görülecek miyim? Yoksa maşza haķıķatıñ tecellisine hizmet ittigim için mesâ‘î-yi kemterânem meşķür mu olacak? İşte bu cihet muharrir-i ‘âcizi biraz düşündürüyor idi. Ma‘amâfih müsîkimiziñ en mühim üstâdı olan Hâce ‘Abdülkâdir haqqında bilâhare meydâna çıkacak tezkire-i müsîkişinâsân esâsı muhayyel bir hikâyeden başaa ciddi bir ma‘lûmât bulunmamaķ?.. Bunâ da râzı olamıyor idim. Nihâyet ma‘rûzâtımıñ mazhar-ı hüsn-i kabûl olacaġında tereddüd itmemeġe başladım. Bir de ba‘zı zevâtıñ terâcim-i ahvâli yazılırken zevât-ı müşârünileyhiñ eserleriyle meslekleri haqqında dermeyân idilen mütâla‘ât-ı tenķidiyyeniñ fenn-i müsîķice nevâķış-ı mühimmesi görüldüġü gibi ez-an-cümle Dede Efendi

merhūmuñ tercüme-i hālinden bâhiş olan maqālede daḥi uşul ve ādāb-ı tarīkat-ı ‘aliyye-i Mevleviyyeye fiqdān-ı vuḳuf eşeri olarak bir taḥım rivāyāt ve mülāhazāt-ı ‘indiyye dermeyān idildiği erbābınıñ naẓar-ı teessüfünü celb etmekten hālī kalmamışdır. Maḥza tebeyyün-i ḥaḳīkat maḳşadıyla bunlara karşı ‘arz ve irādını vazīfeden ‘addeylediğimiz mütālā‘āt-ı maḥşuşadan tolayı maḳālāt-ı mebhūse muḥarrir-i ‘āliḳadri ḥaḳḳındaki ḥürmet ve ri‘āyetimize zerre kadar ḥalel gelmeyeceği bedihī bulunduḡu gibi zāt-ı ‘ālileriniñ daḥi bu teşebbüsümüze karşı muḡber değil belki müteşekkir olmaları lāzım geleceğini ümid itmekteyiz. Şimdilik bu kadarla iktifā idelim, maḳālāt-ı münteşireye müte‘allik olan ma‘lümāt ve mütālā‘ātımızı ba‘demā şırasıyla ‘arz ideriz.

Raūf Yektā

Münāzır-ı muḥteremimiz Nürī Şeydā Beyefendi'niñ fi 5 Eylül 1314 (17 Eylül 1895) tārīhli ve 1504 numaralı *iḳdām* gazetesinde munderiç maḳāle-i cevābiyyeleridir:

Her biri idrāk ettikleri ‘aşrıñ ferīdi olub zamānımıza yādigār kalan āşār-ı nefise ve maşnu‘alarıyla aḥlāfiñ medār-ı iftiḥārı olan meşāḥir-i esātize-i müsīḳiyyemiziñ bi’t-teşviḳ değil, fakat bu zevāt-ı fāzılaniñ elyevm āşār-ı metrūkesi hemen hemen mensī bir ḥālde kalmasından ziyāde ilerüde esāmi-i üştādāneleriniñ bile zāyi‘ olacağı te’essüfünden mütevellid bir ḥiss-i vicdān-süz ile bunlarıñ mümkün mertebe tercüme-i ḥālleri, metrūk eşerleri ‘acizemden yazılmaḳda idi.

Şimdiye kadar taḥrīr ve neşrolunan toḳuz on parça eşer ḥaḳḳında ba‘zı mütālā‘āt-ı tārīhiyye ve fenniyyeyi mutaẓammın ‘izzetlü Ra‘ūf Yektā Beyefendi birāderimiziñ evvelki günki *iḳdām*, nüşhasında bir maḳāle-i nefiseleri naẓar-ı men ve şükrān ile mütālā‘a olundu.

Şanāyi-‘i nefise gibi esāsı ḥüsn-i mücerretten ‘ibāret olan bir meslek-i celilede kesb-i rüsūḥ ve meleke idebilmeniñ ancak ḥüsn-i aḥlāḳ ile kābil olduğunu pek güzel taḳdīr buyuran o edīb-i ḥalūḳ, ḳānūn-ı münāzarayı ḥissiyat-ı edībānesine dişār-ı maḥz ittiḥaz iderek maḳālelerini ser-tā-be-pā bir nümüne-i edeb itlāḳına sezāvār bir ḥāle getirmişlerdir ki bu fazīleti ba‘zı mübāḥişine bir enmüzec-i kemāl olmak üzere ira‘ede aşlā tereddüd etmem; teşekkürler iderim. Maḳşat tebeyyün-i ḥaḳīkatla erbāb-ı fenniñ

‘uhde-i ħamiyyetine mevdü’ olan bir vazîfe-i şan‘atkarâneyi ħüsn-i ifāya ğayret olduktan sonra beyān-ı mütāla‘attan niçün ictināb itmeli? Emr-i ma‘išet nokta-i nazârında ihtiyār-ı ħanā‘atla ihtilās-ı zamān idebilen bizim gibi genç ħizmetkārān-ı devlet ve millet çalışmadıktan sonra yokdan yonga çıkarmak gibi bir emr-i mühimmin ħuşülüne kimler çalışacaktır?

Maĳāle-i mufaşşalalarında bir tezkire-i müsikîşināsān tertibinde olan müşkilāt-ı eñ ciddî, eñ amîĳ bir nazarla tetĳik buyurmuşlar, netice-i maĳālelerinde ‘acizleriniñ muĳber olmamaktan başka müteşekkir bile olacağını, taĳmîn itmişler ki işte o zāt-ı necîbden beklenen de böyle şamîmî bir taĳmîn idi. Kendilerine ğıyāben teĳrār ‘arz-ı ihtirām ider, bu bābda olan mütāla‘āt-ı ĳaşırānemiñ beyānına müsā‘adelerini ricā eylerim.

Refîĳ-i mesleĳim, birāder-i muĳteremim begefendiniñ maĳāle-i nefiselerinde şāyān-ı baĳş ve mütāla‘a ancak üç nokta vardır. Bunları ‘aynen naĳil ile izāĳāt ve tafşîlāt-ı lâzimesini i‘tāya mecbûriyetim ĳabî‘idir. Evvelā maĳāle-i ‘aliyyelerinde:

"Elde āşār-ı müsikyyesi mevcut bulunan zevātın meslek ve āşārı ‘arîz ve ‘amîĳ mevki-‘i tenĳide çekilüb ĳaĳlarında bir fikr-i maĳşûş istiĳşālî mümkin olacağı bedîhi bulunmakla berāber bu bābda daĳi fāraziyyāt, ĳayālāt va ‘dîlerine ziyādece ĳapılmaĳan ihtirāz lâzımdır."

"Esātîze-i kirāmdan ba‘zıları ĳaĳĳında ĳurāfat ve esātîr ĳabilinden olarak aĳızdan aĳıza naĳlidilegelen ve ĳiĳbiri gerek fennen ve gerek târîĳen maĳbûl ve müşbet bulunmayan bir taĳım rivāyāta şaĳîĳ nazarıyla baĳarak yazılacak tercüme-i ĳāllerine onları derc etmek ve bu ĳurāfātın bir meslek istiĳrācına ĳalkışmak ‘abeşle iştiĳāl olduĳu gibi ĳurāfāt-ı mezkûre meşhûr bulunmaları ĳasebiyle derc idilse bile edille-i fenniyyesiyle red ve cerĳi ĳarafına gitmek ‘aşr-ı ĳāzır-ı teraĳĳiye yakışacak bir ĳareket-i maĳbûle olacağına şüphe edilmemelidir." buyruluyor, pek a‘lā.

Evvelā kendileri pek muĳaĳĳak biliyorlar, bildiklerini de on seneden beri çektikleri mezaĳim ve müşkilātı beyān ile işbāt buyuruyorlar ki mevzû‘ baĳşimiz olan terācim-i aĳvāl-i müsikkîyyün bugün ‘ādetā külliyyen mensî ve meĳcûr, onları iĳyāya çalışanlar da sa‘yeleriniñ semeresizliğini görerek pür-fütûr ĳalmışlardır. Şurada ancak

bilinmesi fennen ve tārīhen müverrihlerce elzem ve mühim bir қа'ide vardır ki bu da bir kavmiñ me'ser-i medeniyye ve fenniyyesi āşār-ı mazbūta ile müsebbet ve müteḥakkik olmayınca bir müverrihiñ, şuyū'-ı müteselsile-i vukū'āta nazar-ı ehemmiyyetini aḫfītmesi, anları külliyyen ziyādan muḥāfaza maqşadıyla olduđu gibi naqliylemesidir. İşte müverrih bunları yazar, maşlahat bu şüretle mazbūḫ kalur, bilāḫare mes'ele -eđer qābil ise- tenkid ve tedkik idilerek ihyā olunur.

Faḫaḫ bu rivāyāt aşılız imiş! O muaḫḫaran şābit olur. Bināen'aleyh müctehid, müverrih maşūnū'l-i'tirāzıdır. Ḥattā rivāyātı velev süllem-i ḫurāfāt bile olsa anları naḫil ve beyān itmesiyle cālib-i şükrān-ı aḫlāf olur.

Eđer bu böyle olmasaydı bugün ehemmiyet-i 'aḫimeleri derkār olan arkeoloji, mitoloji ves'aire gibi fūnūn ve 'ulūma esās vaż' idilemez idi. İşte şā'ir Homer, Virjil ilāāḫir, müverrih Herodot, seyyāḫ Marko Polo vesa'ir gibi zevātın ḫurāfāt telakkī idilen naqliyātından -bilāḫare ba'zılarınıñ şihḫati tebeyyün itmesi üzerine- aḫlāf büyük büyük istifādeler iderek nice fūnūna vaż'-ı esās eylemişlerdir.

Şimdi ḫurāfāt nām-ı nev-şenidesi virilen şu bizim esātir-i müsikīyyemizi ele alalım: Muḫarrir-i 'āciz bunları kitāblarda gördüğü ve elyevm vücūtlarıyla cidden iftiḫār edilen ihtiyār hācelerden işittigi ve birkaç da irtihāl iden üstādlardan zaḫḫ eylediği gibi hemen hemen 'aynen naḫlitti. Faḫaḫ bunlara vicdānen kendisi emniyyet itmeyerek mütāla'āt-ı maḫşūşasını da ayrıca yazdı değil mi? Ammā kendi mütāla'ātında ḫaḫası var imiş! İşte bu qābil-i ta'mirdir.

Bu ḫuşuşta edille-i fenniyye mes'elesine gelince: Daha şimdiden tebsir iderim ki āşār-ı eslāfi kılı kırk yararcasına tedkik için ba'zı esātize ile fen-āşinā zevāt-ı muḫtedire vūs'-ı beşer fevḫinde çalışmaktadır. Bunlar netice-i tetkikātlarında mes'eleyi 'alenen neşridecekleri gibi bu 'āciziñ yazmakta olduğu silsile daḫi şimdiki ḫālinde ḫalmayub kitāb ḫāliline ifrāğ idileceği zamāna ḫadar vukū' bulacaḫ tettebbu'ātdan tevellüd idecek şüret-i müneḫḫaḫada taḫrīr ve tab' olunacaḫtır.

Şāniyen maḫālede buyruluyor ki:

"Bir de naḫil ve irād olunacak mālūmāt-ı tārīhiyye ve sa'ireniñ me'hazlarını göstermek uşülü bu gibi āşār için kat' iyyen nazar-ı diḫḫatten dūr tutulmamalıdır." (Pek

doğru.) "Avrupa'da bu yolda tārīhe 'āid veyāhūd bir mes'ele-i mühimme hakkında evvelce yazılmış olan muhtelif eŕerleriñ tettebbu'u neticesi olarak yazılan maķālātta hemen her satırda naklidilen rivāyāt ve mü'tāla'ātın me'hazlarını birer rakamla ŕahife zirine iŕaret itmek uŕülüne fevķal'āde ri'āyet idildiği hālde muharrir-ini 'Oŕmaniyye tarafından bu ķā'ideye ta'tbīķ-i hareket itmekteki muhsenāt hālā taķdir idilememiŕ (edilmiŕtir) ve gūyā me'haz gösterilecek olur ise o baħŕiñ me'hazı añaŕılarak ehemmiyeti ķalmayacakmıŕ gibi bir vāhime-i ğayr-ı ma'küleye teba'iyet idildiğinden olmalı ki cidden dā'iyi muhsenāt olan bu uŕül-i meħāsin-i ŕumüle ri'āyetten teħāŕi idilmekte bulunmuŕtur." Biz de 'arz idelim: Kendileriyle ilk teŕerrüfüm ān-ı mes'üd olan bir ramazān-ı ŕerif gicesinde, bir kaķ ihvān arasında bu gibi āŕār-ı atīķa-i mūŕikīyyeden baħŕolunur iken ŕaleb-i vālāları üzerine daha o zamān kendilerine iki mükemmel me'haz 'arz idilmiŕ, hālā muķābilinde bu 'acize de *Habībū's-Siyer* nām kitāb tavŕiye buyurulmuŕ idi. Bunu 'acizlerince me'haz ibrāzından bir vecihle teħāŕi idilmeyeceğinden kendileri de emīn olabilmeleri iķün yazıyorum; yoksa maķŕad ihticāc ve istiŕhād degildir.

Muharrir-ini 'Osmāniyyenin degil, faķať böyle mühim iŕlerde aħŕāb-ı sa'y ve ğayretiñ te'ayyün-i meħazda olan ma'zūriyetlerine gelince: Vāķi'a Avrupa'daki (Grand Ansiklopedi, Diksiyoner Larus, Zigorvit İnsiklopediya) gibi mücelledāt-ı mühimmiñ muharririni ki ba'zıları yüzlerce ba'zıları da biñlerce 'ulemā ve müdaķķikinden müteŕekkildir; bunlar tedķiķāt-ı fenniyyeyi mensüb olduķları 'ulūm ve fūnūdaki ihāta-i külliyyelerine nisbetle yazdıķları gibi me'hazları da milliyyetlerine göre dört beŕ yüz, hatta ba'zılarınca altı sekiz yüz seneden beri mevcūd ve mükemmel olduđundan yazdıķları maķālelerden ziyāde tafŕilāt 'arzū idenleri re'ylerinde muħtār biraķmaķ emniyyesiyle yazılanıñ altına icābına göre birden ona ķadar me'haz yazarlar.

Faķať bizim iķin bu ķābil mi? Zāt-ı ma'ārifperverleri gibi erbāb-ı fenne her me'haz her zamān 'arz olunabilir. Pek ālā taķdir buyururlar ki bizim gibi oķuyanı az, heveskārānı çok bir ķavm iķinde erbāb-ı ihtīŕāŕā lāyık me'haz ira'esi istifādeden ziyāde mażarrat irāŕ ider. Niķin mi? İŕte ŕunuñ iķün ki böyle ciddī kitāblardan bir ŕey' ķapmaķla meydān-ı mu'ārazaya atılmaķ isteyenlerimiz, bi'l-ħuŕuŕ ŕu musīķi mes'elesinde henüz *Kenzü'l-Elhān* gibi bir eŕeri ŕüret-i lāyıkada tedķiķ itmeksizin bu

mühim işe karışan gençlerimiz -elde bulunan mektübları mahfûz olduğu cihetle- pek çok olduğundan böylelerini, işi teşvîş ile cevâb mecbûriyetinde bulunan muharririñ işinden alıkonulmasını intâc itmesidir.

Dahâsı var, işte şimdiye kadar şahâif-i maṭbū'âtda açılan bunca mes'eleler üzerine her taraftan yağdırılan i'tirâz maḳâleleri seyyiesiyle hiçbir bahşîñ biḳaḳkın netîce-pezir olamaması, bu şüretle esâs maḳşûd olan istifâde-i 'umûmiyyeniñ maḳv ve ziyâ'ına sebebiyet virilmesidir.

Şâlişen yine maḳâlede buyuruluyor ki:

"Seyyid Muhammed Nûḥ 'unvânlı maḳâlede me'ḥaz taṣriḥ idilmeyerek (bunuñ sebebi 'arz olundu) üştâd-ı müşârünileyhiñ Ḳonyalı olub cennetmekân Sultân Meḥmed Ḥân-ı râbi' 'aşrı fuзалâsından idigi ve 1066 târiḳinde vefât ittigi beyân olunuyor. Ḥalbuki Şeyḫülislâm-ı esbak Es'ad Efendi merḫûmuñ te'lif ittigi: *Aṭrabü'l-Âşâr fi Tezkireti 'Urefâi'l-Edvâr* nâm eşerde Seyyid Nûḥ'uñ Diyârbekirli olub zümre-i erbâb-ı tımardan bulunduḡu ve cennetmekân firdevs-âşiyân Sultân Aḫmed Ḥân-ı şâliş ḫazretleriniñ 'aşrına kadar ber-hayât olub 1126 senesinde yine müvelledi olan Diyârbekir'de ḍarb-ı dest-i bî-uşûl-i ecel dâ'ire-i fâḫire-i vücûdiñ şikeste ve o târ-ı rebâb-ı ömriñ küsüste ḳıldıḡından bahşolunuyor. Bu rivâyetleriñ hangisine şahîḫ nazarıyla baḳalım?" Bu fiḳraya da şu şüretle cevâb veriliyor ki:

Şâhib-i tercüme Seyyid Muhammed Nûḥ'un tercüme-i ḫâlini bu 'âciz, Ḳaraçelebizâde'nin *Devḫatü'l-Ebrâr* nâm eşer-i nefisinde ve şüret-i vefâtını da meşḫûr Fındıklılı Meḫmet Ḥalîfe târiḳinde görmüştür. Bu kitâblara mürâca'âta def-'i iştibâḫ buyrulur ümidindeyim.²⁰ Bu terâcim-i aḫvâlin esâsları toplandıḡı târiḳ ki 1302 (1885/86) târiḳleridir, eger o zamân elime *Aṭrabü'l-Âşâr* dahi geçmiş olsaydı burada muharrer rivâyeti daḫi alarak tıḳḳı *Ravzatü'l-Aḫbâr* müellifi gibi her râviniñ rivâyetini 'aynen nakleder, Ra'ûf Yektâ Beyefendi'yi tehzîz-i ḫâmeye mecbûr etmek külfetinden ḳurtarmış olur idim.

²⁰ Birincisi Şehîd 'Ali Paşa, ikincisi de Bâyezid ve Lâlâ İsmâ'îl Aḡa kütüḫânelerindedir.

Ma'amāfih mādim ki Es'ad Efendi merhūmuñ kitābında da böyle bir işāret var imiş; onu da gözden geçirdikten soñra ileride kitāb tertīb olduđu zamān her üçünün de rivāyetlerini 'aynen naklitmek zārūrīdir.

İşte mīr-i mumāileyh ile vukū' bulan şu mübāḥaḣe-i ciddiye neticesinden de müstefād oluyor ki emr-i tedkīk ve tettebbu' da henüz bir mükemmeli yazılamayan tārīḣ-i 'Oḣmāni-yi tevārīḣ-i mevcūdeden başka bir yerde āḣār-ı ḣaḣḣ-ı destten aramak lāzım olduđu gibi āḣār-ı müsīkīyye tedkīkinde bulunanlar ise -esāmi-i kütüb medlūlüne delālet itmediği cihetle- bu yoldaki me'ser-i eslāfı yalnız *Kitābü'l-Aḣāni, Tabāḣāt-ı Mūsīkīyyān, Kitābu's-Şifa, Kenzü'l-Elḣān, Aḣrabü'l-Āḣār* gibi maḣbu' ḣayr-ı maḣbu' kitāblarda görmekte iktifā itmemeli.

Erbāb-ı müsīkī içinde öylelerine teḣādūf olunur ki mecmū'alarda yalnız bir ismi bir de eḣeri bulunduđu ḣālide o zāt tārīḣ-i 'Oḣmāniyyede diđer bir noktadan mühim bir mevki' tutmuştur. Mādām ki Ra'ūf Yektā Beyefendi birāderimiz bu işi on seneden beru ta'kīb buyurmakta imişler, şu ḣālide: Sulḣān Meḣmed ḣān-ı rābi' ḣāzretleriniñ 'aşrı ricālinden Hādīmī, *Tuḣfetü'l-Kibār, 'ilmü'z-Zevāhir, 'İzzī Süleymān Efendi, Zāḣiretü'l-Me'mūl, Fındıklılı Meḣmed ḣālife, Telḣīḣü'l-ḣikem, Ravzatu's-Şafā, Cenābīzāde, 'İkdü'l-Manzūm, Nizāmü't-Tevārīḣ* ve sāire gibi āḣār-ı muḣalledeyi tabi' i mütāla'a buyurmuş olacaḣlarından bir kere daha tedkīk buyurmalarını tavsiye etmek vecībe-i zimmet-i muḣādenettir. Bunlardan başka aşıl maḣḣad-ı esāsiye yarayacak elli altmış āadar perākende mecmū'alar vardır ki bu mecmū'alar:

Mecmū'atü'r-Resā'il nāmlarıyla her kütüphānede vardır. Üḣenmeyip onlara da baḣmalı.

Edīb-i muḣterem maḣāle-i nefiseleriniñ nihāyetlerine doğru şu yolda idāre-i efkārda bulunmuşlardır:

"Bir de bazı zevātūñ terācim-i aḣvāli yazılır iken zevāt-ı müḣārünileyhiñ eḣerleriyle meslekleri ḣaḣḣında dermeyān idilen mütāla'āt-ı tenkīdiyyeniñ fenn-i müsīkīyyece nevāḣış-ı mühimmesi görüldüğü gibi ez-an-cümle Dede Efendi merhūmuñ tercüme-i ḣālinden baḣış olan maḣālede daḣi uḣūl ve ādāb-ı tārīḣat-ı 'aliyye-i

Mevleviyyeye fikdân-ı vuûkf eşeri olarak bir takım rivâyât ve mülâhâzât-ı 'indiyye dermeyân idildiği erbâbınıñ nazâr-ı te'essüfünü celb itmekten hâli kalmamıştır."

Biz de deriz ki müteâddimînin âşâr ve meslegini tenkîdde o fenne sâlik olan her kimse istediği gibi beyân-ı mülâhâzâda muhtârdır. Bi'l-husus bunlarıñ saķiminden müstekîmini tefriķ hakkını evvelce 'arz ittiğim zevât-ı muķtedireye terk itmiş olduğumdan bilâhare onlarıñ mütâla'atı da neşrolunacağı cihetle bu bahiş götürmez.

Netîce

Refîķ-i meslegim birâder-i ekremim beyefendinin yazdıkları maķâleye hakk-ı 'âcizîde irâe buyurdıkları hüsn-i tevcihâta o kadar müteşekkirim ki muķâbele olmak üzere mādâm ki bu işte şöret ve şân dâ'iyesi olmayub maķşat fenne hizmettir birâderlerine lütfen refâkat buyurmalarını, fi-mâb'ad yazılacak şey'leri elde bulunan kütüb-i nâdireye mürâca'atla te'atî-i efkâr iderek birlikte kaleme almamızı teklîf eylerim, İkdâm Maţba'ası'na bu bâbda bir mektüb gönderilir ise maķşat huşul bulmuş olur.

Her hâlde hakk-ı 'âlilerinde 'ani'l-ğiyâb perverde itmekte olduğum hissiyyât-ı uhuvvetkârâneniñ lütfen kabûlünü ricâ eylerim.

M. Nürî Şeydâ

Maķâlât-ı müteķaddime hakkındaki mütâla'ât-ı 'aliyye-i haķâyık-şinâsîlerini hâvî olarak 'Atüfetlu Aħmed Midħat Efendi hażretleriniñ 1506 numaralı iķdâm gazetesinde 'uyün-ı istifademizi tenvîr iden maķâle-i nefiseleridir:

MÛZİKAYA HİZMET

Bir zamândan beri genç erbâb-ı ma'ârifimizden Nürî Şeydâ Beyefendi'niñ müsîķiyyat-ı selefede dâ'ir şaħâif-i maţbû'atı tezyîn eyleyen âşâr-ı tetķikâtı haķķında bundan evvel bir iki söz söylemiş idik. O zamândan beri muzıkaya hizmet maķşadı bir iki adım daha ilerlemiştir. Çünkü yine erbâb-ı ma'âriften Ra'uf Yektâ Beyefendi daħı netâyic-i tetķikâtını meydâna koymaķ gayretini ele almıştır. Bu iki bizâ'alı muħarrirler arasında aħîren iķdâm gazetesini şaħîfelerinde te'atî edilen ba'zı mülâhâzalar o kadar güzeldir ki maķâşid-ı sâ'ire-i 'ilmiyye ve edebiyye haķķında her biri söylediği halde

hiçbiri söylenen şeyleri dinlememek isti'dādını gösteren rüfekā-yı sā'iremiz bundan 'ibret alsalar yeri vardır.

Her biri teşebbüs eyledikleri işin haqqkaten ehil ve erbābı oldukları sözlerinden nümāyan olan bu iki fa'al-i zī-iḫtidārın münāzaralarından muzıka için pek güzel hizmetler intizārındayız ki bu intizārımızıñ boşa çıkmayacağını 'ināyet-i Sübhāniyye'den ümīd eyleriz. Burada yalnız Nūrī Şeydā ve Ra'ūf Yektā Beyefendilere değil bu yolda tedkikāt icrāsı gayretinde bulunan sā'ir hizmetkārān-ı ma'ārifeye yalnız şu noktayı ihtār itmek isteriz ki esātize-i sālifenin tercüme-i hālleri yazıldığı şurada ağızdan ağıza zamānımıza kadar intikāl idegelen hikāyeleri ḫurāfattan olma üzere atmak lāyık değildir. Bir kere bunlar haqqında bize kadar intikāl iden şeyler "ḫurāfe" ta'birine lāyık olmağdan ziyāde "menākıb" ta'birine lāyık görülmez mi? Burada ḫurāfeyi (mythe) ve menkıbeyi de (legende) muḫābili 'addiderek böyle söylüyoruz. Esātize-i müşārünileyhīm haklarında bize intikāl iden şeyler menkıbe ya'nī imkān-ı 'aqlī dāhiliindeki hikāyeler olmayub da bilkülliye 'aqlın daḫi ḫāricinde olan ḫurāfāt ve esātir den 'ibāret olsalar bile bunları yine ziya'dan muḫāfaza itmelidir. Zīrā maḫsūd bunları okuyanlara doğrudur diye yutturmağ olamaz. Okuyanları o kadar şāf-derūn farz itmeğe imkān taşavvur olunamaz. Faḫaḫ o menkıbeler ne kadar yalan olsalar daḫi o menkıbelerin mevcūdiyetleri doğrudur. Ya'ni meşelā Ḥāce 'Abdülkādīr ile Gūlām arasındaki münasebet menkıbesi doğru olmasa daḫi böyle bir menkıbeyi biz icād itmiş olmayıp evvelden mevcūd ve bize muntekil olduğu gerçektir. Ḥattā o hikāyeler menkıbe derecesinde de olmayub Fārābī'ye mi bilmem kime isnad olunan müstā'mellerini isterse ağlatmağ, isterse güldürmek isterse uyutmağ fıkrası gibi şarf-ı ḫayālāt ve ḫurāfāt nev'inden olsalar daḫi 'inde'l-muḫaḫḫikīn yine ḫadir ve kıymetleri muḫaḫḫaktır. Zīrā bu ḫurāfeler müsnedün ileyhlerinin ehemmiyetlerine delālet iderler. Eşerleri noḫa uşūlüyle yazılmamış oldukları ḫalde şudūr-ı ḫadirşinasānda maḫfūzan zamānımıza kadar gelmiş olan esātizenin 'indennās ehemmiyetleri kendileri haqqında ḫıfzedilen işbu menkıbelerden ḫurāfelerden daḫi istidlāl olunur.

Ne ḫacet, ḫurāfāt ve esātir "tāriḫ" denilen mazbaḫa-i şu'unun her zamān her yerde ilk bāblarını teşkil itmiştir. Hangi kavim, hangi 'ilim, hangi şan'at vardır ki mebādī-i tāriḫiyyesi esātir den 'ibāret olmasun? Hele menkıbe eñ yeñi ādemlerin daḫi

tārīhlerini tercüme-i hāllerini tezyīn ider. Eñ yeñi büyük ādemlar haqqında o kadar menkıbeler tedāvül ider ki bunları o büyük ādem işittikçe mütehayyir olur. Bizim için tārīh-i mūsīkī henüz müdevven degildir. Bināen‘aleyh zamānımızdan evvelki hāli muṭlaḳā muzıkanıñ (histoire primitive)'yi şüretinde olacaqtır. Bu hālde onuñ menāḳıb ve ḥurāfāt ile ḳarışık olması müsteb‘ad degil, mültezem görülmelidir. Ammā bundan soñra muzıkamızın tārīhī (legendaire) ve (mythique) olamayacağı ve ciddiyet-i maḥşūşasına lāyık bir şürette yürütüleceği derkārdir.

Şu satırları yazdığım sırada Nūrī Şeydā ve Ra‘ūf Yektā Beyefendileriñ muzıkamıza ḥidmet ḥuşūşunda gösterdikleri himmetlere ḡayretlere bir daha teşekkür itmeyi levāzım-ı ḳadirşināsiden ‘addiylirim. Bu işiñ ne müşkil ne mühim bir iş olduğunu taḳdīr idenler az degildir. Bināen‘aleyh bu ḥidmette muvaffāqiyetleri cümleyi kendilerine minnetdār bıracaacağı muḥaḳḳaktır. Mevlā-yı müte‘āl ḥazretleri o muvaffāqiyet ni‘metiyle kendilerini ve cümlemizi mütene‘‘im buyursun du‘āsına ez-dil ü cān āmīn diyenler çokdur.

Aḥmed Midḥat

"Tezkire-i mūsīḳīşināsān haqqında bir mütāla‘a" ‘unvānyla fāzıl-ı şehīr, ‘izzetlu, Necīb ‘Āşım Beyefendi tarafından taḥrīr buyrulan maḳāle-i ber-güzīdedir.²¹

Nūrī Şeydā Beyefendi'niñ iḳdām, ile neşritmekte oldukları mūsīḳīşināsāniñ terācim-i aḥvālīm sā‘ir ḳıymetşināsān-ı ma‘rifet gibi ‘ācizleri de mütāla‘a ve istifāde etmekteyim. Evvelemerde şu ḥidmetlerinden dolayı kendilerine ‘arz-ı şükrān iderim.

Nūrī Şeydā Beyefendi ilk maḳālelerinde Türk mūsīḳīşināslarınıñ kāffesini yazacaklarını va‘d ve tebşīr buyurmuş oldukları cihetle ayrıca naḡar-ı diḳḳat-i ‘ācizānemi celb itmişlerdi. Soñra maḳāleleri ‘Oşmanlılık ‘ālemine, ‘Oşmanlı Türklerine münḥaşır ḳaldığı görüldü. Buña da teşekkürler idilir.

Yalnız şurası mücib-i merāk oluyor. ‘Oşmanlı mūsīḳīsiniñ mü‘essisi olmak üzere ortaya bir Hāce Abdülḳādir-i Merāḡi çıkarılıyor. ‘Ālemde hiçbir san‘at bir mücid elinden kemāliyle çıktığı görülmüş bir şey degildir ki mūsīḳīniñ de bir hāce tarafından

²¹ 9 Eylül 1314 (21 Eylül 1898) tārīhli iḳdām ḡazetesinden menḳüldür.

ihdās ve ikmāl idildiğine hükmidilsin, Tedkikāt-ı maḥşūşa-i ‘ācizāneme göre bugün alaturka saz takımlarımızı teşkil iden aletlerin hepsi Benī İsrā’îl’in ma’lumu imiş. Mezāmîr-i Davut (ā.m.) ve Tevrāt’ta bilḥaşa bunlar üzerine yazılan eşerlerde bu aletler tamāmiyle ta’rif idiliyor. Şu hesapça Benī İsrā’îl’e nereden geldiği kestirilemeyen mūsikî o zamān Fenike, Āsuriye, Keldāniye’ye intikāl idebileceği gibi İnan ve Tūran’a hatta akşā-yı şarka kadar da yayılabilir. Hele Nasṭūrî misyonerlerinin Tūran ve Hıta’ya kadar gittikleri ve intişār-ı medeniyete ḥidmet eyledikleri tārîḥçe mazbūt olduğuna bakılırsa mūsikîniñ hiç olmazsa o zamāndan İnan ve Tūran’a ve daha ilerilere kadar götürüldüğüne şübhe idilemez. Yalnız İslāmiyet’in zūhuruyla İnan ve Tūran’ın istilası münāsebetiyle bir müddet kâfile-i mūsikîşināsāniñ inkişā’ı vārid-i ḥāṭır olursa da Ġaznevîlerin ve ḥuşūşan Maḥmūd Sebüktegin’in ma’ārif, şānāyi’ ve edebiyāta olan meyl-i maḥşūşı ve erbāb-ı ma’rifete rāyegān eylediği iltifātı ḥasebiyle yine mecālîs-i ṭarabîñ in’ iḳādına ve ondan soñra da temādisine diyecek bulunamaz, işte ‘Abdülkādîr-i Merāġî Asya’daki ṭavā’if ve kabā’îl rüesāsı sāye-i ḥimāyetinde perver-şiyāb-ı kemāl olan kâfile-i mūsikîşināsāndan bize kadar işāl-i āvāza muvaffak olan esātizeden birisi olmak icab ider. Ḥāce’niñ künyesine bakılırsa Merāġa’lı ya’ni Āzerbaycan’lı olduğu görülür. Āl-i Gürgān’dan Ḥüseyn Baykara ile vezîri ‘Ali Şîr Neva’î’ye intisābı olduğu rivāyet ediliyor. Bu rivāyet ne ile tey’id edilecek? Āşār ile degil mi? ‘Ali Şîr *Mecālîsü’n-Nefāis* adlı bir eşer yazarak mecālîse ve muşāḥabe ittigi zevātı aḥlāfa tanıttırmiş. ‘Acaba bu eşerde Ḥāce’den bahşidilmiş mi? Bu eşeri ‘ācizleri çok merāk itdigim ḥâlde göremedim. İbtidā bu görülmeli.²² Şāniyen Ḥāce’nin nerede, ne zamānda yaşadığını ta’yîn idecek diger ipuçları var: Onlara bakılmalı. Ḥāce’nin bestelediği güftelerin bütün Fārisî olduğuna bakılırsa bir kere Rūm’a geldiğine hükmidiliyor. Çāġatayca āşārı tabi’î buraya gelemez. Bir de o Fārisî güfteler hangi şā’irlerin

---

²² Aşlı Çāġatay lisānı üzere muḥarrer bulunan "*Mecālîsü’n-Nefāis*" in tercüme-i Fārisiyyesi Esād Efendi Kütübḥanesinde mevcüddür. *Mecālîsü’n-Nefāis*’i henüz serāpā müṭāla’aya muvaffak olamamış isek de bu eşerde Ḥāce ‘Abdülkādîr’e mütē’allik olan bir fıkrayı "*Habîbî’s-Siyer*" müellifi "*ez Mecālîsü’n-Nefāis çünān ma’lum mişevet ki...*" diyerek kitābına naklitmiş olmakla ḥāce-i mūşārünileyhiñ ṭaraf-ı ‘ācizānemden yazılan tercüme-i ḥālinde bu rivāyet daḡi ‘āyinen zikredilmiştir. R. Y.

dīvānında bulunuyor? İşte onlar bize Hâce'nin yaşadığı 'aşrı, bulunduğu beldeyi, dāhıl olduğu mecālisi 'ayānen gösterir, işte aranacak ipuçları bunlardır.

Bence Hâce buralara gelmemiştir. Gelse bir iki Türkçe eşeri de mecmū'alarda olsun kalırdı. Bir de hatta geldiği işbat idilse bile musîkî mü'essisi olamaz.

Selçükîler zamānında mūsîkî bulunduğu gibi āyîn-i Mevleviyyede yine icrâ olunuyor, mūsîkî meşikleri oluyordu; hatta fetḥ-i Kōştānīniyye'den çok zamān evvel tegānî idilmek üzere söylenmiş āşār-ı manzūmemizden birkaç parça şey tārīḥlerimizde görülebilir. Bināen'aleyh Hâce'nin hūnerinden istifāde ittiğimizi 'itirāf ile berāber bizde yegāne mūsîkî mü'essisi olduğunu teslīm idemeyiz. Bir de Sehī Bey'iñ Tezkire-i Şu'arā'sında Sulṭān Korkud'uñ tercūme-i ḥālî zikrinde şu kayıt görölüyor: "ve 'ilm-i edvārda daḥi māhir ve her nevī sazı çalmāğa kādîr hatta kendiniñ iḥtirā'ātından ğıdayı rūḥ adlı bir sāz taşnif itmiştir. Ehli kaṭında mu'teber ve maḥbūb olan hōş āvāz düşmüştür." Sulṭān Korkud ḥazret-i Fātīḥ'iñ hücre-i terbiyesinde yetişmiş ḥafid-i güzīnidir. Hālbuki hāce o 'asrîñ mūsîkî-i ferīdi diye gösteriliyor. 'Ācizlerince şu kayıd "ilm-i edvār" dinilen fenn-i mūsîkîniñ bizde daha evvel nazar-ı diḳkate alındığına bir sened bir bürhāndır, işte mülāḥaza-i 'ācizānem bu kadardır. Tedḳīkāt-ı tārīḥiyye ilerledikçe mes'ele kesb-i vuzūh idecektir.

Necib Asım

Edib-i lebib Nürî Şeydā Beyefendi'niñ 3178 numaralı Şabah gazetesinde münderic cevābları:

İkdām gazetesiniñ 1508 numaralı Çarşamba nüshasında: "Tezkire-i mūsîkişināsān ḥaḳkında bir müṭāla'a" 'unvāniyla mu'anven cāmi'u'l-fezāil ve'l-me'ālim, 'izzetli Necib 'Āşım Beyefendi'niñ ḥaḳq-ı 'ācizide ba'zı tevciḥāt-ı şamīmane ile memzūc bir maḳāle-i fenniyye ve ciddiyyeleri müṭāla'a-güzār-ı muḥlişi oldı.

Gerek 'atūfetlu Midḥat Efendi ḥazretleriniñ ve gerek Ra'ūf Yektā Beyefendi birāderimiziñ aḥīran bi'l-müşāfehe vuḳū' bulan müzākerātımız neticesinde ḳabūl buyurdıkları mu'āvenetlere bu kere ma'ārif-i ḳadīmemiziñ iḥyāsına cidden çalışan Necib 'Āşım Beyefendi gibi bir müdaḳḳiḳ-i fāzılın daḥi inzimām-ı fikir ve müṭāla'alarını gördükçe kendimiñ şu bādiye-i ğarīb-i mūsîkide yalnız ḳalmadığıını,

milletiñ en güzide ‘ademlerinin şu işi nazâr-ı ehemmiyetle telaqqî buyurduklarını düşünerek ne kadar memnûn ve müftehîr olduğumu ‘arz ve beyândan haqqîkaten ‘âcizim.

İzhâr ve i‘tirâfi zamânımız gençlerince her ne kadar ‘ayıb daħi olsa şahîhdir ki: Bundan yirmi, yirmi bir sene önce evvel on üç, on dört yaşlarında o zamânıñ bir genci olduğum hâlde mûsîkî haqqında çocukça bir fikir ve hevesim var idi ki bu da meşğ itmekte olduğum âşârı zîver-i hâfîza itdikçe bunlarıñ şâhiblerini bilmek, hatta kendilerini görmek arzûsundan ‘ibâret idi.

Haylûlet-i tabî‘iyye bu arzûlarımâ mâni‘ olduğça farazâ Dede Efendi’yi gözümüñ önüne getürür, âna tab‘ımca bir kisve giydirir bir çehre-i fazl ve kemâl tertîb eylerdim. Meşelâ:

Ġavşî Dede merhûmuñ

Kürre-i ‘aşq-ı Hudâdır hanqâh-ı Mevlevî

Pûta-i iksîr-i hikmettir külâh-ı Mevlevî

buyurdukları bir fahriye-i Mevlevî’yi başında, nâkil-i esrâr-ı Hudâ olan nây-ı Mevlânâ’yı dehân-ı kemâlinde, büyükçe bir vücûd-ı mübareki ihâta iden tennûre-i muhît-ı me‘ânîyi düş-i fakîrânesinde yetişebildiğim eski hânedânlarıñ çatma döşemeleri şadrında olduğu halde bir pîr-i rüşenzamîrin ve şimdi tarifine muktedir olamadığım bir vaziyetle - ak sakalıyla Nayî Oşmân Dede merhûmuñ ya bir nevâ peşrevini üflemekte, yâhût İtrî’niñ:

Mesleğimdir daima sırr-ı sırâf-ı müstâkîm

Benden alsun feyzini her kim diler feyz-i amîm

nâm turağını terennüm itmekte olduğunu taħayyül eyler idim. Bazen de aşîk-ı habîb-i Sübhân, mürde-dil Nazîm-i na‘t-hânıñ bir mihrâb-ı muqaddese teveccühle iki diz üzere çökerek za‘îf bedeniyle muharriq şadâsıyla titreye titreye:

Ey ledün mektebiniñ hâce-i ümmî-lakabı

Enbiyâ vü rusülüñ zîver-i tesbîh u lebi

Eylediñ da 'vetiñiñ kabza-i teşhîrine rām

Rūm u Hind ü Acemi, Mısr ile Şām u Haleb'i

nām Hüseyni na'tını okuduğunu çeşm-i im'ān ile görür, yāhut maqām-ı nevādan:

Def gibi sîne-germ idim, nāle-i dil rebāb iken

Hün-ı dilim şarāb idi, laht-ı ciger kebāb iken

Bir dil-i tîre kim bula, pertev-i āşk ile kemāl

Zerresi āfitāb olur, zerre-i āfitāb iken

semā'isini okuyor zannider, daha garîbi şadā-yı hātiften işitir idim!..

Vākı'a bu taḥayyülāt, bu vecd-i cenān-süz-ı ma'nevî biṭṭab' bunlara bir ḥaḳîḳat kuvveti viremez idi. Çünkü anlarıñ buldukları zamāna yetişememiş, hiç olmazsa anlardañ biriniñ zamānını idrāk itmiş seksen doksan senelik bir üştādın ḥāk-i pāyine yüz sürememiş idim.

İşte bu ḥayālāt-ı fikriyye, hevācis-i müz'ice sin ileruleyip kan kesb-i i'tidal itdikçe icrāsı lābūd bir vazîfe-i ma'nevviyye rengini aldı. Düşünürdüm ki: "Niçün büyük büyük ādemlerin hüviyyet-i ḥaḳîḳilerini taḥḳîḳ itmemeli? Niçün anları aḥlāfa tanıtmamalı? Benim ma'nevî zevkim vākı'a kendime 'āid. Yā benim gibi 'aynı hissiyyāt ile müte'eşşir olanlara karşı bir borcum, bir vazîfem yok mu? O zamāna kadar eski, yeñi bunca bedāyi'-i müsikîyyeyi benden diriğ itmeyen muhterem ḥācelerim, muṭlaḳ uşul-i āhengine uyan bir çocuğu diñlemek için mü baña bunları ta'lim itdiler? Hem benim istifādemden onlara ne fā'ide?.." diye kıyaslar kurar, kendimi ḥaḳsız bulur idim.

Vākı'a mes'ele mühim, bir takım kuyūd-ı resmiyyede bunlarıñ taḥḳîḳine cidden ḥāil idi. İşte o zamanda büyük bir fedākārlik ihtiyār ve fikrimi rehber-i sa'y ittiḥāz iderek yedi sene kadar 'ale't-temādi kütüphāne kütüphāne dolaşdım, iki yüz şaḥîfe kadar proje ḥāzırladım. 'Acabā bunlar işe yarayacak şeyler mi idi?

Ba'zılarını bilāḥare vāḳıa yolunda buldum ise de ne fā'idesi var ki bu kadar emeklere muḳābil ḳoca bir *Atrābü'l-Āşār'ı* görememiş, Şeyḥülislām-ı esbaḳ Es'ad Efendi merḥūmuñ Seyyid Nūḥ ḥaḳḳında olan müṭāla'atını okumamışım.

Eñ ġāribi şudur ki müfti-i müşārünileyhiñ tercüme-i hālını, āşarım kemā-hüve haqqıha mükemmel tedkik ittiğim hâlde yazdığı o mühim eşer, bu kadar tetkikāta rağmen gözümünden nihān olmuştu. Bunları ‘arz itmekten maqşadım işiñ derece-i şūbetini ‘arz itmekten başka bir fikre müstenit deġildir.

Gelelim Necib ‘Aşım Beyefendiniñ maqāle-i ciddiyyelerine:

Maqāle-i mezkūreniñ hūlaşa-i müfādı: "‘Ācizleri bil‘umūm Türk müsikişināslarını yazacağımı va‘ditmiş olduğum hâlde ancak ‘Oşmanlı Türklerinden bahşettiğimden, Hāce ‘Abdülkādir-i Merāġi’yi müessis ‘adedib hālbuki müşārünileyh müessis-i müsiki olamayacağından, alaturka sāz taqımlarımızıñ mezāmīr-i Hazreti Dāvud (a.m.)’ta ve Tevrāt’ta ta’rif idildiğinden, şu hâlde işi tā mes’eleniñ künhünden yaqalamaq iktizā idüb bu bābda da Mīr ‘Ali Şir Nevāi’nin *Mecālisü’n-Nefāis* nām eşerine ve Hāce ‘Abdülkādir merhūmuñ kārlarında bulunan ġüfteleriñ hangi şu‘arā-yı İrāniyyeniñ dīvanında bulunduğunu taħkik için devāvīn-i ‘atīka-ı Fārisiyyeye, bi’l-huşuş hafid-i ġüzīn-i Hazreti Fātih, cennetmekān Sulţān Korkud’uñ *Ġidā-yı rūh* adlı bir sāz ihtirā’ itmeleri fenn-i müsikiyyede olan vukūflarına beraat-ı istihlāl olmağla anlarıñ da āşarına mürāca’at itmekliğimi tavsiyyeden"den ‘ibāret görölüyor.

Hāce ‘Abdülkādir-i Merāġi bendinde de bir nebze arz ittiğim vechile biz Hāce merhūmu müessis-i kül tanımıyoruz. Faqať andan evvel gelen esātīze-i muhteremeniñ bugün elde bir eşeri bulunmadığı cihetle devr-i celil-i Fātih’ten sonra gelen ve müsikimizi bu zamāna işāle hıdmet iden üstādlara hir silsile tanzīm idebilmek emniyyesiyle merhūma ciddi bir zamān-ı zuhūr ta’yin etmek istiyoruz ki bu da ‘ādetā taħaqquq itmiş gibidir.

Beyefendi birāderimiziñ buyurdukları gibi Hāce İstanbul’a gelmemiştir. Bizim de fikrimiz bu. Ġülām fıkrasında naklittiğimiz üzere merhūmuñ meşhūr kārları ağızdan ağıza dolaşarak mülkümüze dāhil olmuştur.

Hâce'nin âsârı buraya vâsıl olduğu zamân müsîkîde bizim derecemiz ne mertebede idi, yosa hiç mi bilmiyor idik, buraları mechül...²³ Hem de *Kâfile* için bunları aramağa şimdilik lüzüm yoktur.

Bu cihetler târîh-i müsîkiye 'aid bir keyfiyettir ki inşâallah o büyük iş meydâna geldiği zaman mes'ele künhünden tıtılacak (Şafiyüddin 'Abdülmü'min, Ebu Naşr-ı Fârâbî, Şeyh Celâleddîn, İbn Sînâ, Pisagor, Kemâleddîn-i İşfahânî, Muḥammed Lâlâ Mışrî, Seyyid Ḥamza) vesâire gibi esâtîzenin kâffesi yazılacak, Mevlâ muvaffak buyursa nefis hir eşeriñ vücûda gelmesinc çalışılacaktır. Bu esâtîzenin biyografileri lisân-ı ecnebiyyede yazılmış olduğundan onlar bizi çok yormayacaktır, zannideriz, faķať bunuñ bir nev'i muḥtaşarı demek olan *Kâfile'ye* gelince iş başkalaşıyor. Emnî nâmında bildiğimiz bir şâ'iriñ Burnaz Meḥmed Çelebi ismiyle 'ilm-i müsîkîde büyük bir mevki' tuttuğunu, biz bu Çelebi'yi yıllarca arayub bulamadığımız hâlde bi't-teşâdüf bir tezkire-i şu'arâda Emnî nâmıyla bulduğumuzu, bunlarıñ her ikisi de 'aynı âdem olub faķať şî'irde Emnî, müsîkîde Burnaz Meḥmed Çelebi nâmıyla yâd olduğunu, söyleyecek olur isek istiğrap buyrulmaz mı?

Eşnâ-yı tetebbuda işte böyle ğarîb ğarîb şeyler huşûle geliyor ki eñ şabırlı âdemlerin bile çileden çıkması istib'âd olunamıyor. Şu yüz elli, iki yüz sene zarfında gelüb geçen, daha iyisi 'aşr-ı Selîm Ḥân-ı şâlişe kadar güzerân iden müsîkişinâsân ḥaķķında birâder-i ekremimiziñ ma'lûmatları olan kütüb-i mütenevvîa' varsa ise onların isimlerinin lütf buyrulmasını ricâ eyleriz. Yoksa târîḥ-i müsîkiye ibtidâr olunduğu zamân müṭâla 'ât-ı 'âliyyelerine her hâlde mürâca 'ata mecbûruz.

---

²³ Devr-i cclîl-i Fâlih'dcn muķaddem 'Oşmanlılar arasmda fcnn-i müsîkiñiñ 'ameliyât ve nazariyatı mükemmelen ma'lûm olduğu mechül degil, bil'akis muḥaķķaktır. Çünkü cennetmekân Sulṭân Murâd Ḥân-ı şânî hazretleri 'asrında ma'lumül-esâmi bir ḥayli müsîkişinâs yetiştigi gibi yine o 'asrın en benâm-ı csâtîzesinden Ahmet oğlu Şükrullâh, meşhür Hâce Şafiyüddin 'Abdülmümin'in *Kitâbü'l-Edvârini* Türkçeye tercüme itmiş, Hızır bin 'Abdullâh nâm zât daḥi müstakillen bir *Edvâr-ı Müsîki* te'lîfiyle işbât-ı iktidâr eylemiştir. Fcnn-i bedî'-i müsîkiñiñ o zâmânlar nezd-i 'Oşmâniyânda ne derecelere ķadar malûm olduğunu ispat itmeleri ḥasebiyle ehcmmyet-i târîḥiyye ve fcnniyyeleri müstağnî-i 'arz u îzâh bulunan ve esâtîzc-i Osmâniyye tarafından lisân-ı Türkî ile yazılmış te'lîfât-ı müsîkiyye-nizin en ķadîmi olan bu iki kitâb-ı nâyâbın birer nüşha-i nefisesi kütüphâne-i 'acizide mevcuddur. R.Y.

Şimdi olduğu gibi bilâhare de dirîğ-i luţf ve muâvenet buyurmayacaklarına maķāle-i samîmiyyeleri şāhid ve kāfil bulunan mîr-i mumāileyh Necîb ‘Āşım Begefendi'ye ‘arz-ı ihtiram ider, fi-mā-ba‘d yazılacak maķāleler haķķındaki mütāla‘a-i ‘aliyyelerine de intizār eylerim.

M. Nūrî Şeydā

‘Abdülkādîr-i Merāğî'nin tercüme-i hāli mes‘elesine dā‘ir açılan mübāhase üzerine Tenķidât-ı Mûsikîyye ‘unvânı altında 19 Eylül 1314 (1 Ekim 1898) târih ve 1518 numaralı iķdām ile neşridilen maķāle-i ‘ācizîdir:

‘Osmānlı mûsikîsi gibi en raķîķ hissiyât-ı kalbiyyeyi en ‘amîķ teşîrat-ı rûhiyyeyi kendisine maķşûş bir edā-yı güzîn ile ifāde itmek huşuşunda –hā‘iz olduğu vüs‘at-i seyr ve keşret-i maķāmât cihetiyle- Avrupa mûsikîsinin elhān-ı maķdûdesine ezher cihet mütefevviķ bulunan bir fenn-i bedî‘ ve nefisîñ şu hāl-i nezāket ve letāfete gelmesine hîdemāt-ı bergüzîdeleri sebķ iden esātîze-i mûsikîyyemiziñ her naşılşa şimdiye kadar ihmāl idilmiş olan terācim-i aĥvālini hāvî olarak Nūrî Şeydā Begefendi tarafından neşridilen maķālât-ı biyoğrāfiyye haķķında ‘arz ve îrādına lüzüm gördüğüm ba‘zı mütāla‘atı ve mülāhazāt-ı tenķidiyyeye muķaddeme olmak üzere geçen yazdığım maķāleye cevāben mîr-i mūmaileyhiñ 1504 numaralı iķdām nüshasına derc olunan maķāle-i edibāneleri mütāla‘a-güzār-ı ‘ācizleri oldu.

Mîr-i fezā‘il-semîr tarafından liyāķat ve istiĥķāķ-ı kemterānemiñ ķat ķat fevķinde olan bir taķım ta‘birāt-ı teveccüh-gāyāt ibzāliyle müstağraķ-ı iltifāt buyrulduğumu görerek cidden mahcûb oldum; her zamān taht-ı i‘tirafında bulunan ‘aczim ĥasebiyle bu gibi eşniye ve medāyihi mahzā bir eşer-i teşvîķ ve talķîf olarak telāķķi edeceğim tabi‘idir. Her ĥâlde nā‘il olduğum ĥüsn-i nazār-ı üşādanelerine ķarşu ‘arz-ı şükrān ider ve beķā-yı teveccühāt-ı müstelzimü‘l-mübāhāt-ı taĥriranelerini ricā eylerim. Nūrî Şeydā Begefendi maķāle-i ‘ācizîde şāyān-ı baĥş ve mütāla‘a ancak üç nokta bulduğunu beyān ve bunları ‘aynen naķil ve dermeyān iderek her birisine ‘aid olan mütāla‘at-ı mahsusasını ‘ilāve idiyorlar ise de îrāt buyurdıkları mütāla‘atın ba‘zı cihetleri ma‘ruzātımızın tamāmiyle añlaşılmadığını işbāt itmekte olduğundan nukāţ-i mezkûre haķķındaki fikrimizi ber-vech-i ‘atî bir kere daha ‘şarz ve îzāha mecbûr oluyoruz.

Mir-i muhteremin maḳālemizde ŧāyān-ı baḧŧ ve müṭālaa gördüğü nuḳāt-ı selāŧeniñ birincisi ŧudur: (Esātīze-i kirāmdan bazıları ḧaḳḳında ḧurāfāt ve esātīr ḳabīlinden olarak ağızdan ağıza naḳlidilegelen ve ḧiçbiri gerek fennen ve gerek tāriḧen maḳbūl ve müŧpet bulunmayan bir ṭaḳım rivāyāta ŧaḧiḧ nazarıyla baḳarak yazılacak tercüme-i ḧāllerine anları derc itmek ve bu ḧurāfātadan bir meslek istiḧracına ḳalkıŧmak 'abesle iŧtigāl olduğu gibi ḧurāfāt-ı mezkūre "meŧḧūr bulunmaları ḧasebiyle derc idilse bile" edille-i fenniyyesiyle red ve cerḧi ṭarafıma ḡitmek 'aŧr-ı ḧāzır-ı teraḳḳīye yaḳıŧacak bir ḧareket-i maḳbūle olacağına ŧübhe idilmemelidir.)

Bu fıḳramıza ŧu yolda cevāb veriliyor: (ŧurada bilinmesi fennen ve tāriḧen müverriḧlerce elzem ve mühim bir ḳā'ide vardır ki bu da bir ḳavmiñ me'ŧer-i medeniyye ve fenniyyesi āŧār-ı mazbūṭa ile müŧbet ve müteḧaḳḳıḳ olmayınca bir müverriḧiñ ŧuyū'-ı müteselsile-i vuḳū'atā nazar-ı ehemmiyetini 'atḑitmesi, anları külliyyen ziyā'dan muḧāfaza maḳŧadıyla olduđu gibi naḳliylemesidir. İŧte müverriḧ bunları yazar, maŧlaḧat bu ŧüretle mazbūt ḳalur, bilāḧare mes'ele -eger ḳābil ise- tenḳid ve tedḳiḳ edilerek iḧyā olunur.)

ŧu iki fıḳra yekdiğerleriyle muḳāyese idilecek olursa fikirlerimiziñ esāsen pek de mübāyin olmadığı añlaŧılır. Bendeñiz bu ḧurāfāt bilkülliyye derc idilmesini, dimedim. Yalnız bunlardan ekŧerisinin buṭlānı bugün mertebe-i taḧaḳḳūḳa vāŧıl olduğunu añlatmak isteyerek bu ḧurāfātadan mesned-i ileyhleri ḧaḳḳında bir fikir, bir meslek istiḧŧāl ve istiḧrācına ḳalkıŧmak münasip olamayacağını 'arz itdim. ḧatta "ḧurāfāt-ı mezkūre meŧḧūr bulunmaları ḧasebiyle derc idilse bile edille-i fenniyyesiyle red ve cerḧ edilmelidir" diyerek anlarıñ dercine büsbütün mu'ārız olmadığımı, ancak buṭlānı ŧābit olanlar ḧaḳḳında icāb iden müṭāla'āt-ı fenniyye ve mülāḧazāt-ı tenḳidiyye irādı ṭarafdārı bulunduğumu söyledim. Nūrī ŧeydā Begefendi ise bālāda 'aynen naḳlidilen müṭāla'alarını müte'ākib: (Faḳat bu rivāyāt aŧılsız imiŧ; o muaḧḧaran ŧābit olur. Bināen'aleyh müverriḧ maŧŧünü'l-i'tirāzdır. ḧatta rivāyātı velev süllem-i ḧurāfāt bile olsa onları naḳil ve beyān itmesiyle cālib-i ŧükrān-ı aḧlāf olur.) diyerek ŧimdilik esātīze-i müsīḳiyyemiz ḧaḳḳında öteden beriden iŧittikleri rivāyātı yazmaḳla iktifā ideceklerini beyān buyuruyorlar.

Hālbuki bu rivāyat-ı müşevveşeniñ hurāfāt oldığı bugün çoğdan tezāhür itmiş bināen‘aleyh bilāhare şübütunu beklemeye hācet kalmamıştır. Anıñ için bunları yalnız naķil ve irād itmek ihtiyācāt-ı hāzıramıza göre biħaķķın istişgār olunacaķ bir hārekettir.

Fikrimizi müeyyid bir mişāl olarak 1483 numaralı İķdām'daki Hāce Abdülķādir-i Merāģi bendini ele alalım:

Bu bendiñ kısım-ı a‘zamını işgāl iden ve Hāce'nin irtihāliline sebep olmaķ üzere gösterilen hikāye-i mevhūme ihtimāl ki ķāriin-i kirāmın hātır-nişānidir. Hūlāşası: Hāce-i müşārünileyh ğāyet ketūm imiş, eşerlerini kimseye meşķ itmez imiş. Ğulām isminde zekī bir köleyi -dilsiz ve şağırdir diyerek-Hāce'nin hıdmetine ta‘yīn etmişler, bundan maķşad ise Hāce'nin haberi olmaķsızın bütün kārlarını, naķışlarını birer birer elde iderek anları ğüyā ziyā‘dan muhafazaya ğayret imiş, Hāce müteaddid tecrübelerden soñra Ğulām'ın haķıķaten şağır olduğuna ķanā‘at hāşıl itmiş, āşārını onun yanında oķumaķdan çekinmemiş, bu şüretle āşār-ı mezkūre birer ikişer Ğulām tarafından zabtolunaraķ diğerk hānendegāna ta‘līm idilmiş, nihāyet bir ğün Hüseyn Bayķara Hāce'yi huzūruna çağirtub zabtettikleri āşārı rüfekāsiyla berāber okumasını Ğulām'a emritmiş, eşerleri oķundukça Hāce fart-ı infi‘alinden renkden renge girmiş, nihāyet taħammül idemeyub bayılmış, biķāreyi dā‘iresine götürüb tedāvisine ihtimām itmişler ise de bu vaķ‘adan soñra pek az yaşayub irtihāl itmiş!..

Ber-vech-i bālā hūlāşaten naķlittiğimiz şu hikāye-i hurāfāt-ālūdı bundan on beş sene mukaddem birinci def‘a olarak üstād-ı ekremim Hāce Zekāi Efendi merhūmdan işitmiş - ve toğrusunu söylemek lāzım gelürse - ol zamān şihhatine ķāni‘ olmuş idim. Soñradan tetebbu‘āt-ı müsikıyyem ilerledikçe bu hikāyenin düzme olduğuna nazarımda taħaķķuķ itmeğe başladı; bilāhare büsbütün ķanā‘at hāşıl itdim, işbāt-ı müdde‘ā ideyim:

Hāce ‘Abdülķādir’e isnād olunan bu serģuzeştiñ aşlı yokdur; buna ise iki delilimiz vardır. Birincisi: Maķālemiziñ biraz aşāģısında müdellelen işbāt idileceğı vechile bu hikāyeniñ haķāyık-ı tārīhiyyeye külliyyen muğāyir bulunmasıdır. İkincisini de izāh edeyim: Hāce ‘Abdülķādir’iñ telifāt-ı müsikıyyesinden *Maķāşidü'l-Elhān ve Cāmi‘ul-Elhān* nāmındaki āşār-ı nefise ile yine müşārünileyh tarafından Hāce Şafıyyüddin ‘Abdülmü‘min bin Fāħir el-Urmev’iñ āşārından bulunan *Kitābü'l-Edvār* için yazılan mükemmel ve mufaşşal bir şerħ bugün elimizde bulunuyor; Hāce-i merhūm

bu eŝerlerinde kārlarının, naķışlarının arzū ettiği kadar intiŝārına muvaffak olamadığından baħşiderek ciddī te'essüfler itmekten kendini alamıyor. Bu da tabī degil midir?.. *Cāmiu'l-Elhān* 'unvanlı eŝeriniñ nihāyetinde:

غرض نقشیست کز ما باز ماند

که هستی رانمی بینم بقای

beytini irād ederek ŝu dehr-i fānīde bir eŝerle ibķā-yı nām itmekten baŝka arzū idilecek bir ŝey olmadığını lisān-ı te'essüfle beyān iden Hāce 'Abdülkādīr o kadar emekler ŝarfiyla vücūda getirdiği o muŝanna' āŝārını, 'acabā kendisiyle berāber ādem-ābād-ı fenāya götürmek için mi bestelemiŝtir? Yoksa ilelebed pāyidār ķalaraq -elyevm bilcümle ķadirŝinā-sān-ı mūsīķī tarafından yapıldığı gibi- her def'a ķırā'at idiliŝinde kendisiniñ raħmetle yād olunmasına bir sebep olmak için mi te'lif eylemiŝtir?.. İtiķād-ı 'ācizānemce ŝıķķ-ı evvele ihtimāl virecek bir ŝāhib-i fikr-i selīm taŝavvur olunamaz.

Timurleng'iñ meħādīminden ŝāhrūħ Bahādīr nāmına yazdığı *Cāmi'u'l-Elhān'ın* muķaddemesinde Hāce merħūm yine āŝār-ı mūsīķīyyesinden baħŝittiđi ŝurada lisān-ı te'essüfle ŝu yolda bir ħasbiħālede bulunuyor

(... درین علم و عمل تصانیف ساختم، آئینه در عملیات بود تصانیف سهله المأخذ که طباع

عامه مردم را خوش آمد، بعض از تلامذه ضبط و حفظ بعض از آنها کردند، آئینه دران اشکال بود

در ضبط و حفظ آنها عاجز شدند...)

Bu sözlerden añlaŝıldığına göre Hāce, eŝerlerinden ħarcı 'ālem olan ve ķudret-i mūsīķīyyesi vasať derecede bulunan kimseler tarafından okunabilen parçaları meŝķ idebilmiŝ, diğerleri ki daha güç, bināen'aleyh daha muŝanna' imiŝ, anları zabt ve ħıfz idecek iķtidārda ķırak bulamamıŝ. Demek ki Hāce'nin bir çok telāmizi varmıŝ, meŝķ

idermiş, herkes gibi âsârının intişârına çalışmış, işte bu sâyededir ki o eşerleriñ -velev bir kısm-ı cüz 'isi olsun- zamânımıza kadar vâsıl olabilmıştır.

Gerçi Nürî Şeydâ Begefendi maqâleleriniñ bir yerinde sâlifü'z-zıkr hikâyeden bahsettikleri şırada: (Muḥarrir-i 'âciz bunı kitablarda gördüğü ve elyevm vücûdlarıyla cidden iftiḥâr idilen ihtiyâr hâcelerden işittiği ve bir kaç da irtihâl iden üstadlardan zabteylediği gibi hemân hemân 'aynen naklitti. Fakat buna vicdânen kendisi emniyyet itmeyerek müṭâla'ât-ı maḥşûsasıñıda ayruca yazdı değil mi?) buyuruyorlar ise de Hâce 'Abdülkâdir kendine mürâca'at ittiğimizde bir sütun kadar yer işgâl iden bu hikâyeden soñra müṭâla'a-i maḥşûşa olmak üzere yalnız şu cümleye teşâdüf olunuyor:

(Mülâhaza-i kâsırâneme gelince: Bu fıkra ḥaddizâtında şahîḥ olmasa bile pek iyi yaşıdırılmış olduğuna şübhe idilemez. Zîrâ nâdir bir eşeri bugün kim kime veriyor ki Hâce'yi bu ḥuşûştan ṭolayı mu'âteb tutabilelim! Beş yüz sene soñra gözümüzüñ önünde olanca ḥaḳîḳatiyle hüveydâ olan bir nokta, o zamân için yalan mı olur?) Pek a'lâ ammâ şahîḥ mi diyelim? Hâlbuki iki satır yukarısında "şahîḥ olmasa bile pek iyi yaşıdırılmış olduğu" kaydı var. Bunlarıñ hangisine inanalım? Şahîḥ ise edille-i târiḥiyyesini irâd ile şuña müsteniden şahîḥdir, dimeli! Degil ise şu fikre binâen veyâḥûd bu mülâhazaya nazaran aşlı olmadığını söylemeli! Yoksa bu gibi mülâhazalar teşviş-i efkârdan başka bir şeye ḥidmet idemez.

Gelelim Hâce 'Abdülkâdir'e isnâd olan mahûd sergüzeştiñ ḥaḳâyıḳ-ı târiḥiyyeye külliyyen muḡâyir olduğu ḥaḳkıdaki iddi'âmızıñ işbâtına: Bunuñ için evvel emirde Nürî Şeydâ Begefendi'niñ Hâce 'Abdülkâdir 'unvânlı maqâlesinde görülen şu fıkralarına 'atf-ı nazar itmeliyiz:

(Bizim hâcelerimizden, işitmek şüretiyle nakil ve beyânımıza, onlarıñ da cümlesiniñ esamisi, âsârı elyevm müşeyyed bir hâlde mevcûd olan üstadlarından rivâyetlerine göre Hâce 'Abdülkâdir, Ḥorasan ḥükümdarlarından meşhûr Sulṭân Ḥüseyn Bayḳara 'aşrına yetişmiş...)

Yine maqâleden:

(Ancak şurası şâyân-ı ehemmiyyet, cidden sezâvâr mülâhazadır ki Sulṭân Ḥüseyn Bayḳara'nın târiḥ-i ku'udu 846 sene-i hicriyesi olmasına ve "38 sene ḥükümet

itdiği" muhakkak bulunmasına nazaran tārīh-i irtihāli 884 olmak iktizā ider. Şu hālde hükümdār-ı müşārünileyhiñ āsrı, āsr-ı celīl-i Fātīh'e iktirān itdiğinden filhākīka Hāce 'Abdülkādīr, fetih'ten muqaddem veya mu'ahhar vefāt itmiş ise kendisine mūsikī nokta-i nazarından bir zamān-ı zuhūr taqdīr edilebilür ki bu bizim için şimdilik kāfidir.)

Bu iki fıkrā bir kaç cihetle muhtāc-ı taşhīhdir. Çünkü kütüb-i tārīhiyye meydānda duruyor: Hüseyin Baykara'nıñ ku'üdu 846 (1442/43) senesi degil 875 (1470/71) tārīhine müşādiftir; irtihāli daħi 884 (1479/80) degil 911 (1505/06) senesinde vukū' bulduğundan 36 sene hükümdārlık itmiştir. Hāce 'Abdülkādīr ise *Habībū's-Siyer fi Aḥbāri Efrādi'l-Beşer* nām tārīh-i mu' teberde zikridildiği üzere 838 (1434/35) tārīhinde irtihāl-i dār-ı beḳā itmiştir ki Hüseyin Baykara'nıñ ku'üdundan temām 37 sene muqaddemdir.

Şu haḳāyīka nazaran Hāce 'Abdülkādīr'in Herat'da Hüseyin Baykara'nıñ sarāyında nedimlik şerefine nā'il olduğuna, hükümdār-ı müşārünileyhiñ tertīb ittiği bir meclis-i huşūşide Gülām tarafından gizlice zabtidilen eşerleri Hāce'nin yanında oḳununca kendisinin taḥammül idemeyüb bayıldığına ve bu vāḳı'adan sonra pek az yaşayub irtihāl ittiğine dā'ir olan lāflara -velev ihtiyār hācelerden işitilmiş olsun- inanmayacak olur isek haḳīkatperverāne bir ihtārda bulunmuş ve Hāce merhūmu da aşısız, esassız bir isnāddan kurtarmış olacağımız derkārdir.

Bir de naḳil ve irād olunacak ma'lümāt-ı tārīhiyye vesā'ireniñ me'hazlarını göstermek uşūlüne ri'āyet idilmesi, tezkire-i mūsikīşināsān gibi bir eşer için ḳat'iyen elzem olduğuna dā'ir maḳāle-i sabıḳamızda 'ācizāne bir ihtārda bulunmuş idik; çünkü o hālde eşer bir ḳat daha ciddiyet kesbidecek ve münderecātı haḳḳında var olabilecek i'tirāzāta bu şüretle daha şimdiden metīn bir siper-i müdāfa'a teşkil edilmiş olacak idi.

Naşılsa bu fikrimiz daħi Nūrī Şeydā Begefendi birāderimiziñ mazhar-ı taşvībi olamadığını ma'a't-teessüf gördük. Avrupa muḥarrirleriniñ bu yolda tārīhe 'aid veyāḥūd bir mes'ele-i mühimme haḳḳında evvelce yazılmış olan muhtelif eşerleriñ tettebbu'u neticesi olarak yazdıkları maḳālātta naḳlittikleri ārā ve efkārın me'hazlarını tasrihten çekinmedikleri ve bu uşūlüñ pek çok fevāid ve muḥsenātı görüldüğü haḳḳındaki ifādātımızı münāzırımız taşdiḳ ile berāber bizim için "bu gibi mühim işlerde aşḫāb-ı

sa'y ve gayretiñ ta'yîn-i me'ħazda ma'zür" 'addolunması lâzım geldigini beyân ve ber-vech-i âti tenvîr-i müdde'āya kıyām idiyorlar:

(...Bizim gibi okuyanı az, heveskārānı çok bir kavm içinde erbāb-ı ihtişāşa lâyıķ me'ħaz irāesi istifādeden ziyade mazarrat irāş ider. Niçün mi? İşte şunuñ için ki böyle ciddî kitāblardan bir şey kaçmaķla meydān-ı mu'ārazaya atılmaķ isteyenlerimiz bi'l-ħuşuş şu mūsîķi mes'elesinde henüz *Kenzü'l-Elħān* gibi bir eşeri şüret-i lâyıķada tedķiķ etmeksizin bu mühim işe qarışan gençlerimiz -elde bulunan mektupları mahfûz olduğu cihetle- pek çok olduğundan böyleleriniñ işi teşvîş ile cevāb mecbûriyetinde bulunan muħarririñ işinden alıķonulmasını intāc itmesidir.)

Şu fıķra meālinden añlaşıldığına göre tedķiķātı noķşān bir zāt saçma ba'zı i'tirazātı ħāvî olarak mîr-i muħtereme bir varaķa göndermiş olabilür ya? Bu gibi şeylere muħarrirlik idenleriñ alışması iķtiza ider... Yine bu şırada beyân buyrulduğu vechile vākı'a (şimdiye kadar şahāif-i maţbuatca açılan bunca mes'eleler üzerine her taraftan yağdırılan i'tiraz maķāleleri seyyiesiyle hiçbir baĥşîñ biĥaķķın netice-pezir olmadığı) ma'lûmdur. Lākin tarafeynde bir mes'eleniñ ĥalli için ciddî bir ĥüsn-i niyyet olduğdan ve tarafeyn yekdigelerini techîl ve taĥķîr vādilerine ve nihāyet şahşiyyāta intikāl itmeyerek şırf o mes'ele ĥaķķında te'āfi-i efkār itdikten soñra ĥallolunmayacaķ mes'ele mi taşavvur olunur?

Elĥāşıl münāzır-ı muħteremimiz tarafından dermeyān idilen bu esbāb-ı mānia' me'ħaz taşrihi ĥuşuşunda ciddî bir ma'zeret teşķil idebilecek derecede bulunmadığından bu bābdaki ricāmızıñ tekrārına lüzüm görüyoruz.

Mūsîķişināsānın terācim-i aĥvālını yazmaķ için mürāca'at idilmesi iķtizā iden kitāblarıñ esāmisini beyân ve ta'dād iden münāzır-ı fezā'ilperverimize bu 'ināyetlerinden tolayı 'azîm teşekkürler ideriz. Bu kitāblardan bir kısmını zāten gözden geçirmiş idik. İĥtār-ı 'ālîleri üzerine digelerinden daĥi istifādeye müsāra'at idecegimiz tabiidir.

Dede Efendi 'unvānlı maķāle-i vālalarında muħtāc-ı taşĥîĥ görülen ba'zı cihetler üstād-ı müşārünileyhten baĥiş olarak yazılacaķ maķāle-i 'ācizide 'arzolunacaĥı cihetle şimdilik andan baĥşe lüzüm görmüyoruz.

Hakk-ı kemterāneme de bir eſer-i teveccüh ve iltifāt-ı mahſuſ olmak üzere ba'demā yazılacak ſeyleri elde bulunan kütüb-i nādireye mürāca'atla te'āfī-i efkār iderek birlikde kaleme almaqlıgımıza dā'ir olan teklif-i taltif-ſi'āri-i fāzilānelerine gelince, vazā'if ve meſāgil-i 'āciziniñ keſreti münāsebetiyle bendelerince bu cihetiñ mümkün olamayacağını ma'a't-teessüf 'arza mecbürum. Zāt-ı 'ālileri yine kemā fi's-sābık neſr-i maqālātda devām buyurursunuz, muhliſiñiz de lüzüm gördükçe ve vaqit bulabildikçe müfāla'āt-ı kāſırānemi 'arz itmekte kuſūr itmem. Bu gibi mebāhiſ-i fenniyyede fikirlerimiz biraz teḫālūf itdi diye birbirimize tarılacak degiliz ā! Cidden meftūn-ı kemālāt ve 'irfanları olduğum cihetle hakk-ı 'āliñizdeki ḫürmet ve ri'āyet-i ſamīmiyyem zerre kadar ḫalel-pezīr olmadığı gibi olmak imkānı da yokdur. Bu maqālede biraz serbest idāre-i efkār idiſim ise müsā'ade-i vālālarına olan kemāl-i iḡtirārımdan nāſīdir ki cūr'et-i vākıanıñ ḫüsn-i niyyetime bağıſlanacağına berā'at-ı istihlāldir.

'Oſmānlı müſikisince en mühim eſātizeden ma'dud olan Ḥāce 'Abdülkādīr-i Merāḡi hakkında bugünlerde ſahāif-i maṭbū'ātda bir kaç maqāle görüldü. Ḥāce merḫūma dā'ir herkes bildiğini söylüyor, *ikdām* idāreḫānesine gönderilüb ber-vech-i zīr 'aynen derc idilen varāka daḡi o cümledendir. Bināen'aleyh maqāle-i ātiyemiz müſārünileyhiñ mükemmel tercüme-i ḫāliyle āſār-ı müſikīyyesinden baḡıſ olacaktır.

Ra'uf Yektā

‘ABDÜLKADİR-İ MERĀĠ

Necib ‘Āşım Efendi'ye

Zāt-ı ‘ālileriyle hiçbir mu‘ārefem olmadığı hâlde bilvesile işbu ‘arīza-i ‘ācizānemi bittahşış zāt-ı ‘ālilerine taqdime mütecāsir bulunuyorum, şöyle ki: Bugünlerde tezkire-i müsikîşināsānıñ taḥrîr ve tertîbi mes’elesine dā’ir *ikdām* gazetesiyile neşridilen maḳālelerden birinde esātize-i müsikîşināsāndan bulunan ‘Abdülkâdir-i Merāġi'nin hangi ‘aşırda yaşadığı taḥkîk edilemediği beyân idiliyor idi. *ikdām'da* zāt-ı ‘ālî-i fāzılāneleri tarafından neşrolunan maḳālede daḥi ‘Abdülkâdir-i Merāġi'den bahşolunduğu mütālā'a-güzār-ı ‘ācizānem oldı. Anıñ üzerine kendi kendime biraz düşündüm. Bu ‘Abdülkâdir-i Merāġi ismini bir vaḳit bir târiḥde okumuş ve görmüş gibi oldum. Hele eve gideyim de bir kerre târiḥ kitāblarına bakayım didim. Dün aḳşam eve gelir gelmez -kendimce antikalığı ḥasebiyle ḥırz-ı cān gibi şaḳladığım bir târiḥ kitābım vardır ki- memleketimizde fenn-i tıbā'atıñ mūcidi ve müessisi bulunduğu târiḥen müşbet bulunan İbraḥîm Müteferriḳa'nıñ 1142 (1729/30) sene-i hicriyyesinde; kendi ma'rifetiyle Dārü't-tıbā'atü'l-‘Āmire'de tab‘ ve temşil eylediği (*Târîḥ-i Timur-ı Gürgān li-Nazmizāde*) nām târiḥdir - hemān ḳarışdırdım. Kitābıñ 117. ve 118. varāḳalarında Timurleng'in zamān-ı ḥükümetinde mevcūd bulunan ḥükümdārān ve vūzerā ve ḥükemā ve ‘ulemā ve fużalā ve ḥuffāz ve müsikîşināsān vesā'ireyi mü'ellif-i kitāb taḥrîr ve ta'dād eylediği şırada ol vaḳtiñ ḥuffāzını daḥi ‘ale'l-müfredāt yazıyor. Bu meyānda ‘aynen: "...‘Abdülkâdir el-Merāġi olub merḳüm ‘ilm-i müsikîde yegāne idi." ‘ibāresine teşādūf idiliyor.

Bu beyānāt içinde ‘Abdülkâdir-i Merāġi ḥaḳḳında bu ḳadarcıḳ bir söz geçmiştir. Şu ḥâlde ‘Abdülkâdir'in Timurleng ‘aşırında berḥayāt ve müsikîşinās ve ḥüsn-i şavt aşḥābından oldığı şarāḥaten añlaşıyor ise de târiḥ-i tevellüd ve vefātına ve aḥvāl-i sâ'iresine dā'ir başḳa bir ḳayda teşādūf idemedim.

Ceride-i Meḥākim İdāresi Baş Katibi ‘Abdülḥalîm Ḥaḳḳı

ḤACE ‘ABDÜLKĀDIR-İ MERĀĠĪ

Şark mūsikīsiniñ bir fenn-i müstaqil şüretinde tedvîn idildiği zamāndan başlayarak ‘aşrımıza kadar ne gibi teraqqiyāta mazhar olduğunu, bu rūh-nevāz mūsikīye kimleriñ ne yolda hıdmetleri sebķ ittigini añlamak fikriyle tāriḥ-i mūsikīyyeye bir nazār ‘atfidilecek olsa, nām-ı mübāreki bu şābitenin mevķi-i bālā-yı iḥtirāmını tezyîn iden Ḥāce Kemāleddin ‘Abdülkādir bin Ğaybi'l-ḥāfiż el-Merāġi ḥazretleri kadar ğavāmiz-i fenn-i edvāra vuķūf-ı ‘ilmî ve ‘ameliyyesi olan bir üstād-ı ‘ālî ħadr yetişememiş olduğu bilātereddüt teslīm olunur.

Beş yüz seneye ħarib bir müddetten beri ḥāfiża-ārā-yı tevķir olan o mu‘azzam eşerleriñ bestekārı, kütübḥāne-i ħadirşināsānda maḥfūz-ı cāy-ı ḥürmet, olan o mükemmel muşannefāt-ı fenniyyenin mü‘ellif-i ebedi'l-iştihārı Ḥāce ‘Abdülkādir, sekizinci ħarn-ı hicrî evāşıtında İrān'ın Āzerbaycan eyāletinde vāki‘ olup Nāşıruddin-i Tūsî'nin bina itmiş olduğu raşathāne ile kesb-i iştihār iden Merāġā nāmındaki ħaşabada dünyāya gelmiştir.

Peder-i büzürgvarları, ‘aşırında teferrüt eden meşāhir-i füzalādan Ğıyaseddin Ğaybî ḥazretleridir ki envā-‘i ‘ulūm ve fūnūnda ḥāiz-i nisāb-ı kemāl olduktan başka, fenn-i nāzikterin-i mūsikīyyede daḥi şāhib-i iḫtidār idi. Ḥattā ‘Abdülkādir merḥūmuñ aşārının birinde peder-i müşārünileyhten bahşettiği sırada:

(درانواع علوم شتى يد طولی و مرتبه) اعلى داشت، خصوصا درین علم و عمل همانا که کسی

بدو نرسیده و غالبا نرسد)

dimesine bakılırsa fevķal‘āde bir iḫtidār-ı mūsikī aşḥābından olduğu añlaşılmaktadır. Ğıyāseddin Ğaybî maḥdūm-ı fezāil-mevsūmu ‘Abdülkādir'iñ ta‘līm ve terbiyesine bizzāt naşb-ı nigāh-ı itinā itmiş ve kendisi gibi bir fāzıl-ı bî-müdāniye ezher cihet lāyık bir ḥayrū'l-ḥalef olmasına pek ziyāde çalışmıştır.

Fāzıl-ı peder, mālik olduğu ḥazāin-i ‘ilim ve ‘irfāna tamāmiyle oġlunu vāriş ittiği gibi fāzla bir meziyyet-i ‘alü'l-‘āl olmağ üzere ‘Abdülkādir'in ḥāfiż-ı kelāmullahî

olmasını da arzū itmiş ve bu emeline muvaffak olmuştur. Hele necl-i necībiniñ bir mevhibe-i fiṭrat olarak ḥāriḳul'āde bir ḥüsn-i şādā şāḥibi olduğunu görünce büsbütün şevki artarak fenn-i mūsikīce daḥi müşārün bi'l-benān olacağı derecede iktisāb-ı ma'lūmāt itmesine şarf-ı verziş-i bī-pāyān eylemiştir.

Ḥāce ' Abdülkādır Maḳāşidü'l-Elḥān fī ilmi'n-Naḡām ve'l-Evzān nām kitabında, kendi ta'līm ve terbiyesi ḥuşuşunda pederiniñ ne derece ihtimāmkārāne davrandığını 'ibāre-i ātiyye ile beyān idiyor:

(تمنون بحال این بندلاه ضعیف فقیر حقیر اهتمام تمام و شفقتی مالا کلام داشت، و دراصناف

علوم تعلیم و ارشادمی فرمودند، خصوصاً درین فن که بیمن همت مبارکش خبرت و مهارت و تصرفات درین علم و عمل بمرتبہ رسید که بر عالمیان واضح و لایح شد، و غرض آن حضرت از لیم بنده درین فن آن بود که تمنون قرأ نرا حفظ کردم، خواست تا معرفه نغمات کما ینبغی معلوم این

تع

بنده کردد، تا تلاوت قرآن بنغمات طیبه کنم و آن از سر و قوف باشد.)

Ḥāce-i müşārünileyhiñ iḳtidār-ı mūsikīyyeden baḥşiden İnan müverriḫleri üstād-ı yegāne-i devrān olduğunu müttefīkan beyān idiyorlar. Ez-an cümle müverriḫ-i şehīr Ḥandmir, Ḥāce ḥaḳḳında:

(و در علم موسیقی و ادوار هیل کس از ابنای روز کار باوی خیال مساوات میرامن خاطر نمی

کذاشت)

‘ibâretiyle taqdîrḥân oluyor.

Yine mezkûr târiḥleriñ rivâyetine göre Ḥâce merḥûm mûsikîden başka ‘ilm-i kırâ’at ve şî’irde daḥi fâiku’l-akrân imiş.

Şanâyi-‘i nefiseniñ hemen her bir kısmı için bir isti’dâd-ı fıtrıyyeye mâlik olduğu añaşılın müşârünileyhiñ ḥaṭṭ-ı celîyi de pek nefis şûrette yazdığı yine müverriḥ Ḥandmir’iñ:

(ودر نوشتن کتابه | بقاع خیر ید بیضامی نمود)

cümlesiyle ḥüsn-i ḥaṭṭını medḥ ve şenâ itmesinden müstebân olmaktadır.

‘Abdülkâdir pederiniñ kurb-ı rahmete intiḳâlini müte‘âkip müvelledi olan Merâgâ kaşabasını terk iderek seyâḥate çımıḥ ve bir aralık Tebrîz’e uğramıḥ idi. 745 (1344/45) târiḥinde te’sîs ve 813 (1410/11) târiḥine kadar ‘Irâḳ-ı ‘Arap’ta devâm iden İlḳâniyân Devleti’niñ üçüncü ḥükümdârı olup 776 (1374/75) senesinde mevkî-‘i ḥükümdâriyyeye irtikâ iden Sultân Ḥüseyn b. Şeyḥ Üveys o sırada Tebrîz’de bulunuyor imiş. ‘Abdülkâdir’in şöret-i şâyi’ası zâten ḥükümdâr-ı müşârünileyhiñ mesmû‘u olduğundan Tebrîz’e vürüdunu ni‘me’l-vesîle ‘addiderek Ḥâce’yi bi’d-defâ‘ât huzûruna kabul ile teganniyât-ı rûḥ-nevâzını istima‘ itmiş ve müstağraḳ-ı in‘âm ve iḥsânı kılmıḥ idi.

778 senesi Ş‘abânü’l-mu‘azzamıñ yirmi sekizinci günü (10 Ocak 1377) idi ki ḥükümdâr-ı müşârünileyh Şeyḥ Kecec-i Tebrîzî ve Emîr Şemseddîn Zekerıyyâ gibi efâzıldan ve Şâfiyyüddin ‘Abdülmü’min’iñ te’lifât-ı mûsikîyyesinden *Kitâbul-Edvâr* ve *Şerefıyye* nâm eserlere şerḥ yazmıḥ olan Celâleddîn Fazlullah el-‘Ubeydî ve Şa‘deddîn Küçek ve Ömer Tâc-ı Ḥoraşânî gibi mûsikîşinâsândan ve Ḥâce Raḳıyyüddîn Rıḳvânşâh ve üstâd ‘Ömerşâh ve sâ’ire gibi hoḥ ḥânân ve müteğanniyân-ı dehrden ve âlât-ı zevâtü’l-evtâr ve âlât-ı zevâtü’n-nefḥ müntesibiniñ en meşhûrlarından mürekkeb olarak aḳdittiği bir meclis-i muşâḥabeye Ḥâce ‘Abdülkâdir’i daḥi da‘vet itmiş ve mûsikî üzerine münâzara itmelerini emriylemiş idi.

Zemîn-i münâzara taşnîfât-ı mûsikîyyeden ḥangisiniñ daha müşkîl olduğuna intiḳâl itti. Biraz mübâḥaşeden soñra o zamânın ıstılâḥınca *nevbet-i müretteb* nâmı

virilen parçaların bestelenmesi eñ güç āşārdan olduğu dermeyān idilerek bir *nevbet-i müretteb'in* bir ayda bile silk-i sürüda çekilemeyeceğine karar verildi. Bu kararı işiten 'Abdülkādir'in gayret-i müsikīyyesi galeyāna gelerek bī-mehābe:

- Siz ne diyorsunuz? Bir ay zarfında bir degil tamām otuz 'aded *nevbet-i müretteb* te'lifī mümkündür! İddi' āasını serdetmesine karşı diger üstādların cümlesi istib' ād-ı tavri gösterince, Hāce merhūm tekrār kelāma āgāz ile didi ki:

- İddi' āamı her zaman fi'ilen işbāta muqtedirim, mādem ki sözlerime vāhi bir iddi' ā nazarıyla bakılıyor, işte bu ramazānın ibtidāsından i'tibāren günde bir *nevbet-i müretteb* te'lif iderek her gün gelip huzuruñuzda okuyacağım gibi 'arefe günü de otuz 'adet *nevbet-i mürettebi* sırasıyla tekrār ideceğim!..

Mecliste hāzır bulunan şarihān-ı edvār ve muşannifān-ı rūzgār ve 'ale'l-ħuşūş Hāce Rıdvānşāh-ı nāmdār, bu iddi' ānıñ mümkünü'l-ħuşūş olmadığını ve vüs'-ı beşer fevķinde bulunduğunu beyān itdiler. Hāce Rıdvānşāh -ki Tebriz'in en büyük üstād-ı müsikīsi idi- şu sözleri de 'ilāve itdi:

- Olabilir ki Hāce 'Abdülkādir, bunları vaķtiyle te'lif itmiştir de şimdi bize yeñiden besteliyorum diye okuyacak!..

Hāce merhūm buna cevāben didi ki:

- Her gün bestelenecek ebyāt ve eş'ārı siz intihāb idiniz, yine her gün hangi makām ve hangi uşūlden yapılmasını arzū iderseniz bu cihetlerde yine tarafıñızdan ta'yin olunsun, ta ki hiçbir veķhile şübhe ve tereddüde maħal kalmaya...

Bunuñ üzerine Sulţān Hüseynin her güne 'aid olan ebyātın Şeyh Kecec ve Emir Zekeriyā ve Celāleddin el-'Ubeydi ve Hāce Selmān-ı Saveci tarafından, maķāmāt ve uşūlün daħi Hāce Rıdvānşāh'ın inzimām-ı re'y ve muvafaķatıyla muşannif üstādlar tarafından ta'yin olunmasını ve ramazān-ı şerifin birinci gününe maħşūş olacak nevbet-i müretteb eş'ārının kendi nāmına maħşūş olmak üzere hemen o mecliste tanzim idilmesini ve bunuñ beş kıt'adan 'ibaret olarak dört kıt'asmda Hüseyni maķāmınıñ ve soñ beşinci kıt'ada daħi on iki maķām ile altı āvāzenin icrāsını emir buyurdu. Bu emir mūcibince tanzimi iktiza iden beş kıt'a mecliste bulunan efāzıl-ı şu'arā tarafından

söylenerek Hâce 'Abdülkâdir'e teslim olundu. Celâleddîn el-'Ubeydî'nin eşeri olan birinci kıt'a bervech-i âtidir.

ايا اكرم الناس كن دائما

على البر والعدل والاهتدا

سعادتنا اليوم فى مقدم

لسلطاننا خير اهل الورى

Abdülkâdir'deki kudret-i müsikîyyeniñ derecesini şununla taqdîr itmeli ki, bir müddet mülâhaza ve tefekkürden soñra –ta'yîn idilen üşûl ve şerâite tamâmiyle muvâfık olarak- mañlûb *nevbet-i müretteb'i* derhâl besteleyip daha o mecliste kendisine mañşûş edâ-yı güzîn ile okumağa başlamasın mı? İbtidâ huzzâr-ı mecliste nümâyân olan hayret 'alâmetleri Hâce kıra'atında devâm ittikçe gayr-i ihtiyârî alkışlara mübeddel olmağa idi... *Nevbet-i müretteb* hitâm bulunca hâzır bi'l-meclis olanlar Hâce'nin muvaffakiyetini tebrik itdiler. Hükümdâr-ı müşârünileyh dañi üstâd-ı 'alîkadrı in'am ve ihsânına müstağrağ kıldı.

Ramazân-ı şerifin hülûlüyle berâber Hâce 'Abdülkâdir de her gün yazılıp kendisine virilen ve şerâit-i müsikîyyesi o şırada ta'yîn idilen ebyâtı hemen besteleyerek bâlâda mezkûrû'l-eşâmî üstâdân hâzır olduğı halde meclis-i hükümdaride okumağa idi. Vaqfâ ki yevm-i 'arefe geldi, bir aydan beri bestelenen otuz 'adet *nevbet-i mürettebi* iddi'âsı vechiyle serâpâ tekrâr itdi... Sultân Hüseyin'in zâten fenn-i müsikîyyeye pek ziyâde rağbeti olduğundan bu vaq'a üzerine naşıl bir dâhî-i a'zam olduğuna meydâna çıkan Hâce'yi vefâtına kadar bezm-i muşâhabetinden ayırmadı.

Hüseyin bin Şeyh Üveys'in vefâtından soñra cā-nişini olan birâderi Sultân Añmed Celâyirî dañi Hâce'ye ziyâdesiyle hürmet ve ri'âyet itmiş ve müşâhâbânı silkine idhâl eylemiş idi. O eşnâlarda Timurleng zuñûr iderek 788 (1386) târihinde Āzerbaycân taraflarını zabtidince Añmed Celâyirî firâr ve Bağdat şehrini kendisine dârü'l-arar ittiñâz eyledi. Hâce dañi müşârünileyhiñ ma'iyetinde olarak Bağdat'a geldi. Timur, İraq-ı

‘Arab cihetlerine iřāl-i pāy-ı şür ile 794’te (1391/92) Bağdat’ı fetħitmesi üzerine Aħmed Celāyirī oradan dağı firār ile firdevs-āřiyān Yıldırım Bayezid Ĥān ĥazretlerine ilticā itmiş idi.

Aħmed Celāyir’in firārını müt‘eakib Timurleng Bađdat’a dāđil olmuş ve orada bulduğu erbāb-ı ‘ilim ve ma‘rifet ve řan‘atı -evvelce fetħittiđi Ĥarezmi ve řirāz’da eline geöen ‘ulemā ve řan‘atkarān gibi- doğruca Semerkant’a i‘zām itmiştir ki Alman müverriħlerinden meřhūr Ĥammer’in kavline.²⁴ Ĥāce ‘Abdülkādir dağı o meyānda bulunmağta imiř.

‘Abdülkādir muahħaran Timurleng’in üçüncü oğlu Mirzā Miranřāh’ın nüdemāsi meyānına dāđil oldu. Miranřāh her naşılsa pederiniñ rızası ĥilāfında ba‘zı nālāyık ĥarekāta cür‘et itmekle Timurleng, Mirzā Miranřāh nüdemāsınıñ cümleten şatlini emritti. O eřnāda biĥāre Ĥāce bir takrīb ile yağayı şurtararak firāra muvaffağ olabildi.

Aradan bir ĥayli müddet geödi, ötede beride iħtifa-güzin olarak ĥalecan içinde vakit geöirmek cānına kār itmiş olmalı ki Ĥāce, herĥi-bād-ābādı göze alarak Müverriħ Ĥandmir’in ta‘birī vechiyle Timurleng’iñ bārgāh-ı sipāh-ı sipihr-iĥtibāhı cānibine řitāb itti. Birgün sokakta Timurleng’e rast gelerek řāhipķirāniñ nağar-ı diĥkati kendisine ma‘tūf olduğunu görünce āvāz-ı bülend ile Kur‘ān okumağa başladı. ‘Abdülkādir’in bu ĥāli Timurleng’in tebessümünü müciib olarak:

(ابدال زيبم بمنك در مصحف زد)

mıřř‘ını ođudu ve Ĥāce’yi mađhar-ı ‘afķıllarak ĥilāt iřřāniyla kār-in-i iltifat eyledi. Timur-ı pür-řuruñ meřhūr-ı āfāķ olan mezāalimi ile berāber ‘ulemāya ĥürmet ve ri‘āyeti dađı ma‘lūm olduđundan ma‘iyetinde her fende řāhib-i kemāl bir ĥayli ‘ulemāyı i‘lām gezdirdiđi gibi Ĥāce ‘Abdülkādir’i de o zümreye ilĥāk itdi.

Ĥāce merĥūm, durmağ oturmağ bilmeyen Timurleng’in yanına bilā-ārām seyr-i saharī ve cibālden bıķmıř usanmış idi. Timur’un maķārr-ı ĥükümet ittiĥāz ittiği Semerkant şehri mecma‘-ı ‘ulemā ve fuzelā olduğundan orada iħtiyār-ı iķāmet itmeyi

²⁴ Devlet-i ‘Ořmāniyye Tārīĥi, Cild 2, řāĥife 35.

cānına minnet biliyor, ma'amāfih *korqusundan bu arzūsunu bir türlü Timur'a 'arz idemiyor idi.*

800 (1397/98) tarihinde Timurleng Hindistān'a 'azimet itmek üzere bulunmasından ittiḥāz-ı fırsat ve aḥvāl-i şıḥḥıyyesiniñ meşakḳ-ı seferiyyeye taḥammül edemeyeceğini maḳām-ı ma'zerette 'arza cür'etle Semerkant'a 'azimetine müsā'ade 'iṭāsına istirḥām itdi.

Timur 'Abdülkādīr'iñ bu istirḥāmını kabūl iderek Ḥāce'nin kendi tarafından Semerkant ekābir-i 'ulemāsına tavsiyesini mutazammun bir nişan tahririni münşī-i dīvān-ı ḥasşşı bulunan Şemseddīn'e emritti.

Bu nişanın bir şüreti Ḥāce merḥūmuñ, kütübḥāne-i 'ācizide mevzū-ı cāy-ı ḥürmet olan te'lifātından *Maḳāşidü'l-Elhān* 'unvānlı eṣer-i bīnazirin nihāyetinde muḥarrerdir. Nüşhası ender bulunan bu kitāb, Ḥāce'nin ḥaṭṭ-ı destiyle taḥrīr ve ba'zı yerlerine yine kendi ḳalemiyle ba'zı şürüh ve ḥavāşī teṣṭır ittiği bir nüşḥa-i nādiredir ki muḥarrir-i ḥaḳırce bahā taḳdīri mümkün olamayan enāfis-i āşārdandır.

Gāyet kıymetdār bir eṣer-i tārihi olan ve ber-vech-i ātī risālemize naḳlidilen mezkūr nişānıñ mütāla'asından müstefād olacağı üzere Timurleng tarafından Ḥāce ḥaḳḳında o derece iḥtirāmḳārane lisān isti'māl idilmiştir ki ḳadirşināslığın bu mertebesi Timur gibi bir kimsede bulunabileceğine insānın ḥayret itmemesi ḳābil degildir:

(صورت نشان امیر جهانگیر امیر تیمور کورکان درباب سضارش)

(حضرت خواجه باهل سمرقند نوشته بانشای مولانا شمس الدین منشی)

” فضلاى آفاق و فصحاى عصر على الاطلاق تخصیص افاضل و اکابر سمرقند“

” بدانند، مؤلف نغمات طیبه و مصنف تألیفات مستعذبه | مستطربه | اصول اختراع،“

” درازل ازال تلفیق تلقیق ابعاد طبقات ادوار و ترتیب مقادیر ایقاع لیل و نهار“

” بحکمت بالغه | (وربك يخلق مايشاء) باظهاررسانیده، درمقسم دوکاه (وهديناه النجدین)“

” هر کس را از خواص انام و مستعدان ایام (اولئك الذين انعم الله عليهم) بتوفیق قطع“

” مسالك حجاز توجه بصوب کعبه | کمالات بمقتضای (تؤتی الحکمة من یشاء) ارزانی“

” داشته که در عالم تشخصات مظاهر عنصری که (یؤت کل ذی فضل فضله) بر مثال“

” نفوس قدسیه مطلع فیضان انوار... ربانی و بدایع لطایف صمدانی می باشند“

” و بدین واسطه تنون فیض عماد مشهور آفاق، تنون بدر تمام منظور احداق“

” می شوند و (ذلك فضل الله يؤتیه من یشاء والله ذوالفضل العظیم) هر آینه ترجیب“

” و ترجیب و استحسان و اعلائی شان و رفع مکان و تشهیر مآثر و فضایل تننین مستعدان“

” بر سلاطین روزگار و خواقین رفیع مقدار واجب بود، و مقصود از سیاق این“

ات شرح خصال حمیده و کمالات سدیده | جناب مولانای اعظم قدوة الفصحا“

” کلمه

” فی العالم، او حد زمان نادره | جهان:

آنکه در ادوار مثل او نیامد در وجود

”

و آنکه بر مجموع موسیقی شناسان کجاست“

” از صفی الدین که کویدزانکه همیشه فضل او

صد تنو فیثاغورث استاد یونانی کداست“

” زهره تنون تمنك از خحالت سربه كيش افكنده است

تا جهان از صيت صوت دلنوازش كبر صداست“

” در حجاز از زمره دانش تمنين كامل كه ديد

ني مخالف شد سخن همتاش درعالم كجاست“

” تنون ضميرش كو كبي از مشرق رتبت نتافت

تنون وجودش شعبه از روضه دانش نخاست“

” و آنكه از تأثير ساز روح بخشش درعراق

هينو بلبل كار عشاق صفاهان با نواست“

” هم اشارتش بنور علم مصباح نجات

هم عبارتش زفرط لطف قانون شفاست“

” من تمنكد از لفظ در بارش زلال سلسبيل

آبدارى سخن بين لاجرم مخصوص ماست“

” استاد البشر محسودالافاضل محمودالخصايل مولانا كمال الملة والدين (عبدالقادر)“

” رفع الله معارج اقداره وقرنت بانجاج... شرايف اعصاره است، آنكه،“

” صدای صيت كمالات او صخره صماء شنیده و تا ارغنون ساز دواير افلاك“

” نهفت سراير دلهاي عشاق رادر کرده راست نوامي دهد، درقانون فن موسيقي كه“

” از علوم رياضي است مثل مستعدى زبان بنغملأه سرايى نكشاده است:

” زدست خجك آواز عود اوزهره على الدوام خوردكوشمال تنون طنبور“

” بگاه خواندن قرآن بعقل جان بخشد بننانكه نغملأه داود دراداي زبور“

” وواضح تبياناً وواضح لهجّة، واعظم برهاناً واكمرم موردا، واحسن اخلاقاً“

” والطف شيمّة، واطيب اعرافاً واشرف محتدا،... ايكار مبرقع افكار نكارينش“

” بصفت حورعين كامثال لؤلؤ مكنون اتصاف يافته و تنهره | خجته سيماي لطايف“

” الفاظ مباركش درسلك خطاب (افسحر هذاام انتم لاتبصرون) منتظم كشته“

” عباراته فى النظم والنثر كلها، غرايب تصطادالقلوب بدايح، تا طفل غنينه درمهد“

” زبرجدى به تنسم رياح ربيعى مبتسم است، بلبلى خوش الحان ترازو دركلزار معانى“

” مترنم نشده، بدين سبب تنون آفتاب جهان تاب مشهور و تنون سخن“

” مذكور هر زبان كشته است:

” خجل از لذت شهد سخنش آب حيوه“

” واله از نكهت انفاس خوشش بادشمال“

” هم هنر شرف رتبت ازويسته لوا“

هم سخن را نظر فکرت او داده جمال“

” آنله تاباغ جهانست بنین نشانده است

دست دهقان ازل در بنمن فضل نهال“

” و با وجود هیأت مطبوع و طبیعت موزون و کمال فصاحت و بلاغت رعایت رسوم“

” ملازمت و آداب مجلس بروجهی ملکه ا ذات ملکی الصفات اوست که در نور قرص“

” آفتاب نکتلاه اعتراض میداتوان کرد و درماید فایده نعمت محاسن خصال او“

” میدا نتوان کرد، لقد جاء اقسام الفضائل کلها، فامسی وحیدا فی فنون الفضائل،“

” فلا جرم منظور نظر رلهفت و مخصوص حضرت فردوس حصرت(?) داشته“

” بتقرب تام و خصوصیت مالا کلام فائق و فایز کردانیده شد و بنون مستحق صنوف“

” عنایات خسروانه است همکنان برین جمله محقق شناسند و در استرضای او کوشند“

” وانجاج مطالب و تحصیل مآرب او بجای آورند و تعظیم او واجب شناسند و شکر“

” او مؤثر دانند تحریراً فی غرلاه رجب المرجب سنه ثمانمائه.“

بمشافهلاه حضرت خاقانی

مرقوم کشت

‘Abdülkadir bu nişan-ı mefâret-beyânı hâmil olduğu hâlde bârgâh-ı Timur’dan müfârekat ve doğruca Semerkant’a rev-be-râh-ı ‘azîmet olmuştur. Şehr-i mezkûra

muvâşalatında Hâce'nin âfâk-gîr-i iştihâr olan kemâlât-ı müsîkîyyesi Semerkantça zâten ma'lûm bulunduğundan bilcümle 'ulemâ-yı belde ziyâretine şitâbân olmuştur idi.

Hâce Semerkant'ta ikâmet ettiği müddetçe oradaki meşâhîr-i müsîkîşinâsânî o derece mazhar-ı hürmet ve ri'âyeti olmuş idi ki mesâ'il-i müsîkîyyece olan müşkillerini gelip kendisinden sorarlar idi.

Bir gün Hâce merhûm, 'ulemâ-yı Semerkant'tan Hâce 'Îmâdeddin 'Abdümelik ve Hâce Kemaâeddîn 'Abdülevvel ve Emîr Seyyid Şerîf ve Mevlânâ Nu'mânüddîn-i Harezmi nâm zâtlarla 'ağd-i meclis-i şoḥbet itmiş idi. Esâtize-i müsîkîyyeden Naşrullâh-ı Kaânî elinde bir kitâb olarak meclise dâḥil oldu. Hâce kitâbîñ neden bahîş olduğunu sordu. Naşrullâh-ı Kaânî:

- Şafiyüddîn 'Abdülmü'min'îñ te'lifâtından olan *Kitâbü'l-Edvâr'a* 'âcizâne bir şerḥ yazdım; nazâr-ı taḥḥîḥ-i taḥrîrânelerinden geçmek üzere taḥdîm ediyorum, diyerek kitâbı Hâce'ye verdi. Müşârünileyh lâletta'yîñ bir şaḥîfesini açınca mebahîş-i müsîkîyyeden (taḥsîm-i vitr) bahşi teşâdüf itdi. Bu bahîşte şâriḥiñ irat ettiği mütâla'âtta ba'zılarınıñ muḥtâc-ı taḥḥîḥ olduğunu gören 'Abdülkâdir, müsîkîşinâsân beyninde öteden beri ba'îş-i kîl u ḳal olan bu bahşi o derece vâḳıfâne bir şürette izâḥ ve ḥaṭâ-yı vaḳti bir şüret-i muḳnî'ada işbât itdi ki şâriḥ-i mûmaileyh bilâtereddüt bu ihtârâtı ḥüsn-i ḳabûl ile Hâce'ye 'azîm teşekkürler itmeğe mecbûr oldu.

807 (1404/05) senesi Timurleng'in vuû-i vefâtına mebnî Hâce 'Abdülkâdir, müşârünileyhiñ dördüncü oğlu olan Mu'inüddîn Şâhrûḥ'a intişâb itmiş ve Şâhrûḥ'daki Hâce'yi muşâḥipleri zümresine idḥâl itmiş idi.

Hâce merhûm Şâhrûḥ nâmına te'lif ettiği *Câmi'ü'l-Elḥân*, ismindeki eşerini 818 senesi Şafer'iniñ üçüncü Cumartesi günü (14 Nisan 1415) ikmâl iderek ḥükümdâr-ı müşârünileyhe taḥdîm eylemiştir.

Hâce'nin ḥaṭṭ-ı destiyle muḥarrer olduğu için en kıymettar bir eşer olarak ḥıfzittigini bâlâda 'arz ittigim *Maḳâşidü'l-Elḥân'ı* daḥi 826 senesi Şafer'iniñ yirmi dokuzunda (11 Şubat 1423) itmâma muvaffâḳ olmuş ve kitâbîñ soñuna şu beyti yazmıştır:

‘Abdülkâdir’in firdevs-âşiyân ebü'l-feth Sulţân Meĥmed Ĥân ĥazretleri devrinde İstanbul'a geldiği rivāyet idilmekte ise de bu rivāyet kārīn-i şıĥhat degildir; çünkü zırde beyān olunacağı vechiyle Ĥāce'nin vefātı 838 (1434/35) târiĥine müşādif, bināen‘ aleyh feth-i Ķostantīniyye'den tamām on sekiz sene muĥaddemdir. Ancaĥ *Maĥāsıdü'l-Elĥān* ‘unvānlı eĥeriniñ muĥaddemesini cennetmekān Sulţân Murād Ĥân-ı şānī bin Meĥmed-i evvel ĥazretleri nāmına te‘lif ittigine nazaran Ĥāce'nin ol zamān Devlet-i ‘Aliyye-i ‘Oĥmāniyye’niñ pāyitaĥtı olan Bursa'ya ĥadar gelerek eĥerini müşārūnileyh ĥazretlerine taĥdīm ittiği, İstanbul'a geldiği rivāyetiniñ de bundan ĥalat olacağı istidlāl idilebilir.

‘Abdülkâdir’iñ cümle-i te‘lifāt-ı mūsikīyyesinden biri dağı, ĥulefā-yı ‘Abbāsiyye’den Müsta‘şım zamānında Bağdāt'ta ber-ĥayat bulunan üstād-ı mūsikī Ĥāce Şafiyyüddīn ‘Abdülmü’min bin Fāĥir el-Urmevi'nin āĥārından *Kitābü'l-Edvār* için yazdığı mükemmel bir şerĥ-i Fārisīdir ki her ne ĥadar târiĥ-i te‘lifi ĥātme-i kitāb'ta işāret ĥılınmamış ise de derūn-ı şerĥte bi'd-defā‘ at *Cāmi‘ü'l-Elĥān* ve *Maĥāsıdü'l-Elĥān* isimlerinin zikridilmiş olmasına baĥılınca mezkūr şerĥiñ bu kitāblardan ōnra yazıldığı müstebān oluyor.

Ĥāce *Kenzü'l-Elĥān* nāmıyla bir eĥer daha yazmıĥtır ki sā‘ir te‘lifātında mübhem ve muđlaĥ görünen baĥişlerin tafşilātı için hep *Kenzu'l-Elĥān*'a mürāca‘atı tavşiyye itmekte olmasına ve āĥārından birĥoĥ kārların, naĥışların notasını yazaraĥ bu kitāba zeyl ittigini beyān itmesine nazaran en mühim eĥeriniñ *Kenzü'l-Elĥān* olduğuna şüphe yoktur.

Çi fā‘ide ki on seneden beri bu kitābı bulabilmek için her tarafta icrā ittigimiz taharriyātın bir semere ĥāşıl olmadı. Bu kitāb-ı nāyāb ĥaĥķında mā‘lūmatı olan zevāt-ı kirām olub da muĥarrir-i ‘ācize lūţfen iş‘ār buyururlarsa teraĥķkiyyāt-ı mūsikīyyemize büyük bir ĥidmet itmiş olurlar.

‘Abdülkâdir’in ‘ud-nevâzlıkta daği mağâreti olduğu cümle-i rivâyettendir. Nâmına mensüb olan *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ* şâhibi meşhür Devletşâh Şâhrûh’tan bahşettiği sırada bil-münâsebe Hâce hakkında şu sözleri yazıyor:

” کویند بنهار هنرمند در کهای تخت شاه رخی بوده اند که ذکر ایشان در آفاق مشهور است،

و در ربع مسکون مثل خود نظیر نداشته اند: (خواجه عبدالقادر مراغی) در علم ادوار و موسیقی،

(یوسف اندکانی) در خوانندگی و مطربی، (استاد قوام الدین) در معماری و هندسی و (مولانا خلیل)

مصور که معمر ثانی بوده...“

1526 numaralı *ikdām’da* küçük bir varaka münderic idi ki hulâsa-i ma‘âli Hâce merhûma isnâd idilen ve mâhiyeti evvelce teşrih olunan mâhûd hurâfeyi doğru göstermek için vâkı‘anıñ, Timur’un hafidi Mirzâ Baykara -ki tabii Hâce'nin mu‘âşırıdır-zamânında ceryân itmiş olması ihtimâlini beyândan ‘ibâret idi. Buna cevâben deriz ki:

Gerçi ‘Abdülkâdir Mirzâ Baykara’ya mu‘âşır ise de muşâhibliğinde bulunduğuna dâ’ir hiçbir rivâyet-i târihiyye mevcûd degildir; bil’akis Hâce'nin, Timur’un vefâtını müte‘âkib mağdûmu Şâhrâh’a intisâb iderek vuķû’-ı irtihâline kadar müşârinileyhiñ ma‘iyetinden ayrılmadığını müeyyed rivâyât-ı mevsûka-i târihiyye vardır ki müverrih-i şehîr Handmir’in târihinde görülen

(واجہ عبدالقادر بعد از فوت صاحبقران کیتی سنان در ملازمت کادشاه عالیمکان ” شاه رخ “ سلطان

بسر میبرد، تا در سنه ۸۳۸ بواسطه طاعون آهنگ سفر آخرت کرد)

‘ibâresi rivâyât-ı mezkûre cümlesindendir. (Raḥimehu'llah-u ‘aleyhi raḥmeten vâsi‘a.

‘Abdülkâdir’in esâmisini bâlâda zikrettiğimiz *Cami‘ül-Elhân* ve *Maķāşidü'l-Elhân* nâmındaki eşerleriyle Şafiyüddîn ‘Abdülmümin’in *Kitâbü'l-Edvârî* için yazdığı şerh’de baş ve beyân ettiği nazariyyât-ı fenniyye tedkik idilecek olur ise Şark müsîķisiniñ ne kadar metin, ne derece ma‘kûl esâslara müstenid bir fenn-i daķik olduğu piş-i nazar-ı im‘ânda tecellî ider.

Hâce merhūmuñ, Fārābī, ‘ibn-i Şinā, Şafiyüddīn ‘Abd’ül-mü‘mīn gibi fenn-i mūsikīnin cihet-i nazariyyesi hakkında te‘lifâtı olan hükemânın ‘aşārını mükemmelen tetkik ettiği, bu eserlerde gördüğü bir takım ihtilâfâtın eşbâb-ı mucibesini izâh ile beraber ba‘zı cihetlerini de vâkıfâne ve müşikâfâne bir şürette taşhîh ederek kendi ‘aşārını nümüne-i kemâl addolunabilecek bir tarz-ı bedâyi-perveride taḥrîr etmesinden anlaşılmaktadır. ‘Allāme-i şehîr Kütbüddīn Şirāzī’nin *Dürre-tū‘t-Ṭac fi‘ İzzeti’d-Dibâc* nāmıyla ansiklopedi tarzında te‘lif ettiği mecelle-i nefisenin fenn-i mūsikīyeden bahiş olan kısmında ‘allāme-i fâzıl tarafından hükemây-ı müşārünileyhimiñ te‘lifât-ı mūsikīyyesi hakkında bir takım itirazât der-meyân olundugunu gören ‘Abdülkâdir bu itirazâtan ekserisinin vâriḥ olamayacağını edille-i fenniyyesinin irâdıyla işpad eylemiş ve ‘allāme Şirāzī’nin bu itirazlarda bulunmasmın sebebini de -‘ulūm ve fūnūn-ı sairede müsellemler olan iḥatâ-i külliyyesiyle beraber- mūsikīnin cihet-i ‘ameliyyesiyle ‘âdem-i iştigâli oldugunu ibâre-i ‘atıyye ile beyân etmekten çekinmemiştir:

سلطان العلماء مولانا قطب الدين شيرازى نوراہ مرقدہ اکر بمنہ درانواع علوم کامل و ماہر بودہ و يد

و مرتبہ اعلى داشته اين معنی واضح ولايح و اظهر من الشمس است، اما تحقيق اين فن بآن میسر

طولی

شود کہ جامع باشند بین العلم والعمل مع الذوق، وآن صاحب کمال غالباً بعملیات این فن اشتغال

(نموده لاجرم سخنان او شاهد است برین معنی...)

Hâce'nın te‘lifât-ı fenniyyesinden mevzûbâhîs olan nazariyyât-ı mūsikīyyenin ne gibi şeyler oldugundan bahşedecek olsaḡ söz uzar; âlâ-târîki'l-ḥulâsâ yazılsa da kârîin-i kîrāmca bir fikr-i saḡḡi ḡuşûlüne olsun hizmet edemez. Binā‘enāleyḡ bu ‘eserlerin münderecâtı hakkında söylenecek sözleriñ, nazariyyât-ı mūsikīyyemizden bahîs olarak te‘lifine çokdan beri şarf-ı naḡdîne-i ihtimâm ettiğimiz‘ eserde arz edilmek üzere şimdilik teḡîri münâsib görüyoruz.

Ma'lumdur ki mütekāddīmin indinde mūsīkī nağamātı, seyyārāt-ı şebānın dönmesinden husûle gelen latîf sedâlardan mehûz olduğuna dair bir zehâb mevcûd idi; mūsīkiye 'ilm-i tencim nāmını vermeleri de bu fikre mebnî idi. Mu'ahhārân bazı hūrāfāt-perdāzân bu kadarıyla da iktifâ etmeyerek maķamāt-ı burçlara ve daha ġarîbi olarak ânāsır-ı erbaā-ya nişped ve her maķām için bir zāmān-ı teğannî ta'yin etmeğe kalkışdıkları ve hattâ bu hūrāfāt bir taķım mü'ellefāt-ı mu'teberede dahî yer bulabildiği halde Hâce merhûmün te'lifâtında -her şüretle mugayir-i aķıl ve hikmet olduğuna şüphe edilemeyen- bu gibi hūrāfâtan katîyen bahşolunmaması müşarünileyhiñ ne derece haķiķāt-bîn bir fażıl-ı güzin olduğunu isbât idecek delâ' il-i bahiredendir.

Çi fa'ide ki bu te'lifât-ı ciddiyye şimdiye kadar kimseniñ nazâr-ı diķķātini celb edememiş ve kütübhâne küşelerinde güveleriñ fû'ma-i dendân-ı şahrîbi olmakdan başka bir şeye yaramamıştır.

Hâce merhûmuñ 'asâr-ı ber-güzidesinde mevzû eşaşlar o vaķitten beri haliyle terk edilmeyerek ilca't-ı zamāneye göre terāķķi ettirilmiş olsa idi şark mūsīķisinin ne demek olduğuna bir türlü aķıllarını erdiremeyen Avrûpâ elhânşināsânına ibrâz edilebilecek şürette bugün Oşmānlı mūsīķisiniñ mükemmel bir nazâriyesi elimizde bulunur idi.

Ma'āmāfih velinimet-i bî-minnetimiz şeġenşâh-ı ma'ārif-penâhımız efendimiz ġazretleriniñ 'asr-ı ġümâyün-ı mülûkaneleri 'aşâr-ı füyüzât-nişârandan olmaķ üzere şu'âbât-ı 'ulüm ve fünunca 'aşâr-ı salifeye ġıpta-bahş olacak derecede saha-ârâ-yı ġuşul olan terakkiyât-ı cidiyyeden fenn-i nefiş-i mūsīķiyyenin de hissedâr-ı teceddüd olacağı bedihî bulunmaķla kâriben mūsīķi ġuşuşunda dahî büyük büyük terakkiyâta mazġarîyetimizi görmekte kâri'rü'l-ayn olacağımıza şüphe etmemekteyiz.

Bâlâda 'arz ettiğimiz veçhile Hâce 'Abdülķâdir'in telifât-ı mūsīķiyyesi her nasılsa bizim mūsīķişinâslarımızın nazâr-ı diķķātini celb etmediği halde Avrûpâ 'ülemâ-yı mūsīķiyyesinden birçoķları eşerlerinde Hâce'den ķadirşināsane bahşetmişler ve müşarünileyhi şark mūsīķisinin en büyük ricâlinden olarak zikreylemişlerdir.

Hâce'nin te'lifâtı Avrûpâ kütübhanelerinde bile bir mevkî-i ġürmet işğal ediyor; Felemenk'te ka'in Leiden şehrî Darü'l-fünün'una maġşuş olan kütübhaneniñ 1061

nümaralı cildini açacak olsağ ‘Abdülkâdir’iñ cümle-i te‘lifâtından bulunan bir eşere tesâdüf ederiz ki kütübhanē fihrisinde dahî bu raqamıñ hizâsında hüruf-ı Ārâbîyye ile (*Ķitâbū Maqâsıd’l-Elhân fi ‘İlm-i Te‘lif’-n-Negân ve’l-Evzân*) ibâresiniñ yazılı olduğı görülür.

Avüstüryâ müsikişinâsânından olup 1850 tarihinde Viyânâ qurbunda Bâden’de vefât eden meşhür Kiesewetter nâm zâtiñ *Ārâplarınñ Mūsikîsi*²⁵ ünvânıyla te‘lif ettiğı eşerine derc olunmaq üzere müşteşik-i şehîr Hammer, Hâce’niñ ‘aşârından en mühim bulduğı aqşâmı Almâncaya tercüme ederek mü‘ellif-i mü‘mâileyhe vermiş ve Kiesewetter dahî eşerinde arâp müsikîsi haqqında verdiğı izâhata bu aqşâm-ı mütercemeyi eşaş ittihâz eylemiştir.

Berlîn Darü’l-fünûnu mu‘âllimlerinden hikmetşinâs ma‘rûf Helmholtz dahî *Mūsikînin Nazâriyyât-ı Fizyolojikîyyesi* üvânlı eşeriniñ 372 nümaralı sayfasında ‘Abdülkâdir’in te‘lifâtındaki nazâriyyât-ı müsikiyyeyi ‘arîz ve ‘amîk nazâr-ı tetkikten geçirmiştir.

Nurüosmaniye Ca‘mi-i şerîfi qurbündeki kütübhanede fenn-i müsikiyyeden bağış Fârîsî bir kıtâba tesâdüf etmiş idik ki ‘ismi *Naqâvetü’l-Edvâr* idi, muqâddemesinden mü‘ellifin Abdülazîz ibn Hâce ‘Abdülkâdir olduğı ve kıtâbın cennetmekân Ebü’l-feth Şultân Muhammed Hân hazretleri nâmına te‘lif edildiğı anlaşılıyor idi. Demek ki Hâce merhûm -tarîh-i vefâtı 838 (1434/35) senesine müşadîf olmak münâsebetiyle- bid-tabîi İstanbûl’a gelmediğı halde mağdumu Abdülazîz’in de-bâr-ı şevket-çarâra geldiğı şu eşerle şabîit oluyor. Yine o kütübhanede *Maqâsıd’l-Edvâr* nâmıyla bir kıtâb dağa bulunuyor ki Hâce’nin hâfidi tarafından yazıldığı muqâddemesinde Muhammed ibn Abdülazîz ibn Hâce ‘Abdülkâdir isminin muhârrer bulunmasından anlaşılıyor.

Hâce merhûm, 813 (1410/11) târihinde te‘lif ettiğı *Ca‘miü’l-Elhân* üvânlı eşerinin hâtimesinde Nureddin Abdurrahmân, Nizâmeddîn Abdürrâhîm nâmlarında iki oğlu olduğundan ve senelerce ömür şarfiyla bestelediğı kârlarını meşk edecek,

---

²⁵ Die Musik der Araber nach original quellen, etc. (La musique des Arabes, d’apres les sources originales avec un avant-propos, par le Baron de Hammer-Purgstalt.

naẓāriyyāt-ı mūsīķiyyeyi öğretecek kimse bulamadığından bahiŝle bāri muhādiminin bu fenn-i bī-adilede iktisāb-ı maḥāret etmelerini temennī etmekte olmasına ve başka oğlu olduğunu zikretmemesine nazārān Abdūlaziz'in, Ḥāce'nin en küçük oğlu olduğuna ve 813 tārīhinden soñra tevellūt ettiğine hüķmetmekliğimiz tabiīdir.

Eŝerleriniñ 'adem-i intiŝārından dolayı Ḥāce'nin ne ķadar te'essūf ettiğini ve Cenāb-ı Ḥaķķ'ın kendisine iki evlāt iḥsān buyurmasından dolayı onların 'ulūm ve fūnūn-ı saire ile beraber mūsīķice dahī ḥa'iz-i mertebe-i kemāl olmalarına ziyādesiyle iḥtimām ve iḥtinā eylediğini yazdığı sırada meḥādīmi ḥaķķında istimāl ettiği lisān-ı ŝefkāt-ı beyān mūtālāya ŝayān olduğu gibi gerek mūŝārūnileyhiñ ve gerek sāir eŝātizeniñ eŝerlerini erbāb-ı istidāttan ketmederek kendileriyle meẓār-ı nisyanā götürmek sevdāsında bulunanlara dahī bir ders-i intibāḥ teŝkīl edecek fiķrātı ḥavī bulunduğundan ber-vech-i atī harfiyyen naķline lüzūm görüyoruz:

(وجود درین علم، کسی دیگر نیافتم که اوراقابلیت تکمیل این علم و عمل باشد تا بتعلیم او

اشتغال نمایم لاجرم تصانیف که در عملیات ساخته بودم و سالها دران سعی بلیه بتقدیم رسانیدم اکثر

آنها مستورماند و مشهور نشد، نه يك دري که هر دم هزار باد دري ! اکنون حق سبحانه و تعالی

زاندن بخشیده است؛ امیدوارم که قادر مطلق کمال توفیق رفیق ایشان کرداند و سعادت دوجہانی بر

فر

ایشان نیز کرامت فرماید، و درین ایام که این کتاب را تألیف کردم فرزند اعز و اکرم (نورالدین

عبدالرحمن) درس دوازده سالکی و فرزند عزیز (نظام الدین عبدالرحیم) درس هفت سالکی بود،

حاليا بنده زاد کانرا بحضرت خالق بی زوال تعالی شانہ و توالی احسانہ سض رده ام، وازان تضرع

کرده ام که ایشانرا بعداز توفیق ایمان و اسلام بتکمیل این فن موفق کرداند، و حاليا بتعلیم و تربیت

ایشان اشتغال نموده ام، هر روز بعد از تلاوت کلام الهی و درهر علم، بعلم و عمل این فن مشغول

می شوند امید که حق تعالی مدد فرماید و ایشانرا درعلوم خصوصا درین علم و عمل خبرت و

مهارت تمام حاصل شود.)

‘Abdülkâdir’iñ güyâ eşerlerini kimseye öğretmemek fikrinde olduğunu gösteren maḥûṭ ḥikāye-i ḥurāfāt-alūda muḳābil Ḥāce-i maḡfuruñ bālādaki sözleri intāḳ-ı haḳ ḳābilinden addolunsa sezâdır.

‘Abdülkâdir-i Meragî’niñ ūd-nevâzlıkta maḥâret-i fevḳâlâdesi bulunduḡu gibi sedâsının dahî gâyet latîf olması ‘Abdülkâdir-i güyende nâmiyla iştiḥârına sebep olmuş idi; ūddan başka âlât-ı mûsikîyyeden ekserîsiyle de ūlfeti olup hattâ bir ḳaç nev’ sâz iḥtirâ ettiği eşerlerinde muḥarrerdir.

Bunlarıñ en garîbi muḥtelîf kıt’âda i’ māl edilmiş çinî kâselerden vŭcūda getirdiḡi ‘alet-i mûsikîyyedir ki *Mâḳâsıdü’l-Elḥān* ūnvānlı ḳitābınıñ nihāyetinde mezkŭr âletin resmini yaparak ne yolda çalınacağını ta’rif etmiştir. Ḥāce bu sazı Tebrîz’de ikāmeti esnâsında iḥtirâ etmiş ve İlkāniyan ḥānedānının üçüncü ḥükŭmdârı olan Şulṫān Ḥüseyin Celāyirî’ye taḳdîm ile birinci defâ ḥuzŭrunda icrâ-yı ḥüner eylemiştir. Ḥükŭmdâr-ı müşārünileyḥ bu āheng-i rŭh-nevâzı bâde’l-ist’imâ ‘Abdülkâdir’in o muvâffâkiyetini fevḳâlâde taḥsîn buyurmaḳla beraber o mecliste ḥazır bulunan serāmedān-ı şu’ārâ dahî ūştād-ı fezâil-nihād ḥaḳḳındaki ḥissiyât-ı iḥtirāmḳānelerini bi’l-bedāhe irāt ettikleri birer ḳıṫa’ât-ı taḳdîriyye ile izhār ederler. Bunlar meyânında meşāḥîr-i sŭhān-verān-ı ‘asrdan Kemāl Ḥocendî ile Şeref Ramî’nin taḳdîmāmeleri diğەرlerine nisbeten daḡa parlak düşmüş olduğundan Ḥāce-i firdevs-makârriñ ḥātîme-i tercüme-i ḥālî olarak teberrŭken sırasıyla buraya derc edildi:

کمال دولت و دین مقتدای اهل هنر

زهی رسیده هنر از وجود تو بکمال

وجود تست سراسر کمال فضل و هنر

وزان وجود نمود لاه کمال استکمال

بصوت تست نظم قوایم اصوات

بساز تست قوام مجامع افضال

دران مقام که بنواخت عود را تننکت

نوای نغمه داود را نماند مجال

بنان تو بیان معانی ادوار

کنند منتظم ادوار تنرخ را اطوال

دران مقام که داری سر نوازش عود

بنغمه حل کنی ادوار را همه اشکال

تنو آفتاب در آفاق رو شنست که نیست

کمال ذات ترا بر سضهر فضل همال

حرام نیست بقانون عقل اگر کویند

که دل نواز لای ساز توهست سحر حلال

خیال عقل تصور کند نظیر ترا

زهی تصور باطل زهی خیال محال

=====

آواز کاسه | تو این بنده شنید

وز طعم لطیفش بنواها بر سید

این کاسه دیده که بیننده ماست

تا کاسه دیده هست مثل تو ندید

ḤĀCE ‘ABDŪLKADİR’İN AŞĀRI

‘Abdülkâdir merhūmuñ aşārından meşhūr olan ulviyetle nağmelerindeki inşicām ve letāfet diğer eşātizenin hiçbirisinde görülemez. Mūsīķī-i kadīm ile iştigāl eden bir zāt Ḥāce’niñ kārlarını -edvār-ı maḥşūşasıyla oқunmaq şartıyla- ne vaқit işitecek olsa derḥāl tanımaqta güçlük çekmez. Bu eşerlerde zamānımızniñ maḥşūşātından olan kıvraklığı pek de aramamalıdır; bazı eşātizenin yaptığı gibi bunları düz, sāde bularaq tezyine қalkışmaq, meselā müzehāneniñ birisinde қıymet-i tarihīyyesine binā’en mevzā-ı maқām-ı itibār olan bir vazunun üzerine -zinetten arī olduğu için- bir taқım nukūş-ı muşānnaa tersīm etmege benzer ki ne derece münāsebetsiz bir hareket olduğu şüphesizdir.

İtikād-ı acizānemce Ḥāce’nin aşāri, ḥattāt-ı meşhūr Şeyh merhūmuñ yazısına teşbīḥ olunabilir. Ḥa’iz olduğu edvār-ı metine hiçbir zāman қabil-i taqlit değıldir. İtriler’in, Dede Efendiler’in eşerlerinde görülen letāfet ise Rāқım merhūmuñ ḥattındaki mehāsin ve mezāya қabilindendir.

Nūrī Şeydā Beyefendi’nin 1483 nūmaralı İkdām’da mūnderic maқālelerinde Ḥāce’niñ eşerlerinden bahşolunduğı sırada şöyle bir ibāreye tesādūf olunuyor idi: (Nürüosmāniye Қütübhānesi’nde cesīm bir yazma cildiñ serāpā Ḥāce’niñ kārlarıyla memlū olması, bunlardan yirmi yirmi beş қadarınıñ da zamānımıza қadar gelebilmesi cihetiyle ‘āsr-ı sabıқın Dede Efendisi gibi bu zāt da zamānında peқ çok eşer vücūda getirmiştir.)

Bu fikrā muḥtāc-ı taşḥiḥtir. Nūrī Şeydā Bey’iñ zikrettiğı cild-i mezkūr қütübhāne defterinde 3652 nūmaralı mecmu’adır ki mūsīķīye müte’allik aşār taḥarrisi maқsādıyla İstanbūl қütübhānelerinde tolaştıғım zamān müsādif-i nazār-ı acizānem olmuş idi. Bu mecmu’ā fi’l-vāki serāpā Ḥāce’nin kārlarıyla memlūdur, lākin bunlardan yirmi beş қadarının değıl, ḥaḫta bir tanesiniñ bile bestesi bugün kimseniñ ma’lūmu değıldir.

Zāten Ḥāce’nin aşāri olmaq üzere tanıdığımız kārlar, nakışlar, sema’iler ḥaққında bir mütala’ā-i huşūşiyemiz vardır ki kemāl-i ihtirāzla şurada beyāniñdan kendimizi alamıyoruz. Bālāda zikri geçen mecmu’āya Ḥāce’nin aşārını ḥāvī en ziyāde şāyan-ı itimāt bir kütük nazārıyla baқar ve bu üstād-ı muḥteremiñ bestelediğı kārlarını

hep o mecmu'āda görülen tarzda olması lâzım geleceğini teslim ider isek ber-vech-i' Alī zikredeceğimiz eşerleriniñ hiçbirisi orada bulunamamasından kat-ı nazār, mezķūr mecmu'āda muķārrer kārlarıñ arasındaki "terennüm"leriñ de büsbütün başka bir tarzda tertip edilmesinin cihet-i te'vili bulunamaz. 'Acābā bu eşerler eşātize-i müte'aķķirinden ba'zıları tarafından -müsiķi-i ķadimi takliden- bestelendi de her ne maşķāda meb'nī ise Hıace'ye mi isnāt edildi? Meselā aşrımız eşātizesi tarafından 'Abdülķādir'in eşeri olduğu beyan kılınan evķ makamında Heva-yı bađ kārı, nezd-i acizide bulunan kadim bir mecmu'āda (Kār-ı hevā-yı bađ, 'amel-i Abdülālī) kaydıyla Abdülālī nāmında bir üstādın eşeri olarak gösteriliyor! Bu öyle bir nokta-i nazikedir ki ĥalli için uzun uzadı tamik-ı mesele etmeği gönül arzū etmez; bu kadarcık bir işaret erbāb-ı tedķik ve irfān için kāfidir.

'Abdülķādir'e isnāt edilen ve besteleri elyevm ber-hayāt bulunan eşātize-i kirāmiñ ma'lūmu bulunan eşerler, 'eşāmisī zırde ta'dāt edilen 30 parçadan ibārettir ki müşārünileyh gibi yüzlerce besteleri bulunan bir dahī-i bī-nazirin elimizde bu kadarcık aşarı kalmasına ne kadar te'essūf edilse sezādır:

Nev'î	İkâ'ı	Güftesinin birinci mısra'ı
		Rast
Kār (Şevknâme)	Hafif	Ez şevk-i tu ân zülf-i cemâl-i tu nedidim
Kār (Haydernâme)	Düyek	Numüne ist be-güş-i sipihr
Kār (Mühteşem)	Devr-i Hindî	<i>Hey ki yâr yâr yâr ten ne nen nâ</i> ²⁶
Kār	Düyek	<i>Ehînnü şevkân ilâ diyârin</i>
Naķış	Düyek	<i>Âmed neşim-i subh-dem tersem ki</i>
Naķış	Fer ²⁷	<i>Seyr-i gül-i gülşen bî tû harârest</i>
Naķış Ağır Semâ'î	Aķsaķ Semâ'î	Mağ-ı men der-mektebest men der ser-i reğ muntâzır ²⁸
Naķış Yürük Semâ'î	Yürük Semâ'î	Âhü biyâ mirzâm ahü biyâ ²⁹

²⁶ Atüfetlü Ahmet Miṭhad Efendi ḥazretlerinüñ bir maķâlelerinde beyân buyurdıkları vecihle-güfte enķâzından terekķüb eden-bu kârıñ birinci mısra'ını tefrik ķabîl olmadığından baştaki terennümden bir miķtârı yazılmıştır.

²⁷ Bu naķış ekser mecmu'alarda "Muḥammeř" usûlüyle muķayyet ise de "Fer" usûlünde olduğu üstâd-ı ekremin merḥûm Ḥâce Zekâi Efendi tarafından beyân buyurulmuştur.

²⁸ Bu sema'ilerin gerek güfteleriniñ saķmalığına, gerek bend-i sanileriniñ Türkçe olmasına nazârân bunların da Hâce'ye isnât edildiğine şüphe yoktur.

²⁹ Bu sema'ilerin gerek güfteleriniñ saķmalığına, gerek bend-i sanileriniñ Türkçe olmasına nazârân bunların da Hâce'ye isnât edildiğine şüphe yoktur.

		Rehāvī
Naķış Yürük Semā'ī	Yürük Semā'ī	Ger sihī çünin büved çeşm-i tū berhelāk-i mā ³⁰
		Pençgāh
Kār	Sengin Semā'ī	Āh tene nen vāh tene nen ³¹
Ağır Semā'ī	Aķsaķ Semā'ī	Bī tū nefesi hoş nezedem hoş
		Nikrīz
Naķış Ağır Semā'ī	Sengin Semā'ī	<i>Berāy-ı ta 'ne-i ma' in heme der-cevşened</i>
		<i>Nihāvend</i>
Kār	Devr-i Hīndī	<i>Āh gūzeşt arzū ez hād...</i>
		<i>Māhur</i>
Kār	Hafif (Muraşşā)	Gül bī-rūh-ı yār hoş nebāşed ³²
Kār	Hafif	Rūhī fedāke ey sānemi
		Sabā

³⁰ Bu sema'iniñ meyānı olan: (Der heves-i sūkker-lebet "Fezā'i zār cān dāde") mısra'ından, sema'ī güftesiniñ 954 (1547) tarihinde tevellūt eden Hīndīstān meşāhīr-i şu'arasından Şeyh Fezā'i'nin olduđu maznūn bulunmasına göre bu sema'inin de Hāce'nin eseri olmaması muhtemeldir.

³¹ Hāce ' Abdülkādīr'in tehfat-ı müsīķiyyesinden müstebān olan fezā'il ve ahlāk-ı kemāliyyesiyle kıtiyen münāşebet almayacak elfāz-ı müstehceneyi ihtivā eden bu kārın da Hāce merhūma isnād edildiğine kāniyiz.

³² Bu kārın güftesi Hāfız-ı Şirazi'nindir

Naķış	Hafif	Naķā-i Leylī nedāred serbeser hār averd
		Uşşāk
Kār	Hafif	Zi-şevķ-i likā ^ç aşķ cemālest u dīdīm
		Hüseynī
Kār	Muħammes	Cānā zi-lutf eger nazari, suy-ı ma kūnī
Naķış	Muħammes	Leşker keşid ^ç aşķ dilem terk-i can girift
Naķış Ağır Semā ^ç ī	Ağır Aķsaķ Semā ^ç ī	Çeşm i bedķiş be-çeşm-i mestet neresed
		^ç Acem
Kār	Muħammes	Būti dārem gerd-i gül zi-sünbül sayebān dāred ³³
		Arazbār
Naķış Yürük Semā ^ç ī	Yürük Semā ^ç ī	Ta nām-ı cemāli yār bendim
		Segāh
Kār (Şeşāvāz)	Hafif	Ey şehinşāh-ı Ħorāsān yā ^ç imām ibn-ül hümām
Kār	Hafif (Muraşsa ^ç)	Ruhsār-ı tu çun āyīne-i şüret ma ^ç niest
		Evc

³³ Bu kārın güftesi Ħāfız-ı Şirazi'nindir.

Kār (Hevā-yı Bāğ)	Hafif (Muraşsa‘)	İmrüz hevā-yı bāğest
Naqış Yürük Semā‘î	Yürük Semā‘î	Genci vü kitābî vü ħarîfî dü se yek renk
		‘Irāk
Kār (bāğ-ı bihişt)	Hafif	Nemî keşed ser-i mû-yi dilem he-bāğ-ı bihişt
Kār	Düyek	Mın farṭ-ı nārül iştiyāk
Naqış Yürük Semā‘î	Yürük Semā‘î	Her şeb nigertnest meh-i nev tā tū berāyi
		Bestenigār
Naqış Yürük Semā‘î	Yürük Semā‘î	Derviş recā-yı serfirāzî ne küned

Eşâtiz-i Elhân'ın üçüncü cüz'ü müsikîşinâs-i şehîr Hâce Şafiyüddin 'Abdülmü'min ile eşâtize-i mu' ahhîrînden Hacı 'Arif Bey merhûmuñ terâcim-i aĥvâlini ħavî olacak ve mîr-i müşârünileyhiñ bilĥaşşa Viyana'da ħakkettirdiğimiz gâyet nefis bir resmi ile müzeyyen bulunacaktır.

II.3. Dede Efendi'nin Transkripsiyonlu Metni

Ra'uf Yektâ

Esâtîze-i Elhân

Şark u garb meşâhîr-i mûsikî şinâsânınıñ terâcim-i ahvâli ile âşâr-ı nefîse ve mü'ellifât ber güzîdeleri hakkında ma'lûmât-ı mükemmeleyi hâvî bir eşerdir ki eczâsı pey-der-pey neşr idilecektir.

Üçüncü Cüz'

DEDE EFENDİ

İstanbul

Evkâf-ı İslâmiye Maţba'ası – Şehzâdebaşı

1925 – 1341

Fiyât'ı (15) guruşdur

İFĀDE-İ MAĖSŪSE

Birinci ve ikinci cüz'leri 1318 (1902) senesinde neşr idilen (esâtize-î elhân) ın üçüncü cüz'ünü aradan yigirmi iki senelik zaman geçdikten sonra- ancak bugün tab' itdirmek müyesser oluyor.

O târihde, bir taraftan (encümen-i teftiş ve mu'âyene) nâmı virilen sansür hey'etinden müsveddeleriñ tab'ı için ruħşat olmağdaki müşkilât, diğer taraftan bu gibi te'lifata kâri'ler tarafından gösterilen ragbetiñ azlığı hevesimi kırmış ve daha toğrusu eșeriñ tab'ına devâm itmekliğime imkân maddei bırakmamış idi.

(Esâtize-i Elhân) ın ilk cüz'lerini mü'tâlâ'a buyuran ba'zı zevât-ı kirâm, o zamandan beri her vesîle düşdükce bir çok emekler şarfiyla meydâna geldiğini bildikleri şu eșeriñ ikmâl tab'ı için muharrer câcizini teşviken hâlî kalamazlar idi; bu teşvikatdan cesâret alarak yeñiden işe başlamak üzere idim ki ħarb-i 'umümî zuhûr itdi ve taşavvurumuñ icrâsı yine düçâr-ı te'ħir oldu...

Ėamd olsun, şulħ ü sükûnet devriniñ 'avdetini görebildik; bunuñla berâber müsiķi muħibleriniñ eseriñ devâm neşri ħaķķındaki iltimâs ve teşvikleri de günden güne artmağa başladı. Binâ'en'aleyh (umûr-ı merhûnet bâvükâtihâ) kavli muķtezâsınca bu kadar senedir metrûk tûran şu eșer-i nâçiziñ ikmâli zamânınıñ hulûline ħükm iderek tevfiķât-ı ilâhiyyeye mestinden kemâ-fi-s-sâbık cüz' cüz' neşrine ibtidâr idiyorum.

(Esâtize-i Elhân) ın bu cüz'i Türkleriñ büyük üstâd-ı müsiķisi (Dede Efendi) niñ mufaşşıl tercüme-i ħâliyle resmini ve eñ güzide bir eseriniñ noņasını ħâvîdir. Min-el-kerîm yakında bunu diğer cüz'ler ta'ķib idecek ve icrâ'sâiresiniñ de- muħterem kâri'lerden görülecek ragbet nisbetinde şık şık neşrine ħayret olunacaķtır.

Ra'uf Yektâ

Dede Efendi

Türklerin büyük bestekârı ('İtrî)niñ tercüme-i hâlingen baþs olarak vaktiyle (Tevhîd-i Efkâr) gazetesine yazdığımız maqâle münâsebetiyle (mûsikî meraklılarından) imzâlı bir mektûb almış idik. Mektûb şâhibi bizdeki meşâhir-i mûsikiyeniñ terâcim-i ahvâline mütâla'a olmağı pek ziyâde arzu itdiğı ve bu maqşadla kütübhânelerde bir hayli nahriyâtda bulunduğı halde bu mevzû'a da'ir hiç bir kitaba teşâdüf idemediğinden şikâyetle ara sıra bu gibi meşâhiriñ hayât ve âsârı hakkında birer maqâle yazılması târih-i mûsikîmize mühim bir hizmet olacağını ihtâr idiyordu.

Geçenlerde görüştüğümüz diğeri bir heveskâr-ı mûsikî de üstâd-ı şehîr (Dede Efendi) ye dâ'ir bizden ma'lûmât istemiş ve üstâd müşârün-ileyhiñ (Damad İbrâhim Paşa) devri ricâlinden (!) olduğunu ma'lûmundan işitmiş ise de tercüme-i hâlini kimseden öğrenemediğini söylemiş idi.

(Dede Efendi) gibi 1262 (1846) târihinde vefât itmişpek ma'rûf bir bestekârımızı Lâle Devrinde yaşatacak kadar mûsikî târihimizin câhili mûsikî ma'lûmları bulunabileceğini toğrusu mâ'mûl itmezdik; meğerse ne kadar yañılıyor imişiz! Ma'a-hazâ bu bâbda biraz da mûsikî muharrirlerimiziñ kabâhati yok değildir. Öyle ya, bu gibi meşâhiriñ terâcum-i ahvâli tahrîr ve teşbît idilmezse erbâb-ı merâq, bunları nerede arayub bulacak? Revş-i ahvâl gösteriyorki meşâhir-i mûsikiyemiz haqqındaki ma'lûmât-ı mesmû'âtımızı bizler de yazmayacak olur isek esâtizemiziñ bir müddet-i mevķite için ancak isimleri yaşayabilecek ve biraz zaman daha geçtikten sonra belki isimleri de unutulacaktır.

Harb-i 'umûmîden maqdem Almanyaniñ (Leipzig) şehri kitabçılarında biriniñ başdığı bir fihrist elimize geçmiş idi ki münhaşırân Almân dâhi-i mûsikîsi (Vâginer)niñ besteleri ve te'lifâtı ile meslek, hayat ve âsârı haqqında Almanya ve memâlik-i sâ'irede yazılmış bütün kitapların ve tetebbu'nâmelerin isimlerini hâvî idi. (Vağiner) için bir kütübhâne dolusu eser yazılmasına muqâbil, târihi-i mûsikîmizde mevķi'i (Vağiner) niñ Alman mûsikîsi târihindeki mevķi'i derecesinde hâ'izi ehemmiyet bulunan (Dede Efendi) mize da'ir

şimdiye kadar bizde heman hiç bir şey yazılmamış olmasına ne kadar te'essüf idilse azdır.

Millî kütübhanemiziñ bu noksanın 'âcizâne telâfi maqşadıyla bu büyük mûsikî üstadımız haqqında bir kısmını müşâr-ileyhe yetişmiş mevsükül-kelîm zevâtdan taḥkîk ve zabt itmiş, bir kısmını da muhtelif ḥuşûşî mecmû'alarla şayan i'timâd-ı menâbî'-i sâ'ireden toplamış olduğumuz ma'lûmatı bir tafşil-i muhterem kâr'ilerimize 'arz itmek istiyoruz. Türk mûsikîsi târihiniñ pek mühim bir şahsiyeti olan (Dede Efendi) niñ bugün kısm-ı a'zamî, en meşhûr üstadlarımızıñ bile mechûlî bulunan şafaḥât ḥayâtını gösterecek olan bu tetebbu'nâmemiziñ mûsikî ile 'alâkadâr olanlar tarafından lezzetle okunacağı ümidindeyiz.

On ikinci karn-ı hicrîde Türkler arasında yetişen mûsikîşinâsların şübhesiz en muqtediri olub (Dede Efendi) nâmıyla iştihâr iden esbâk sermü'ezzin şehriyârı (Ḥamâmizâde İsmâ'îl Dede) 1191 (1778) senesi zî-l-hiccesinin onuncu günü şehzâdebaşı civârında bir ḥânedede doğmuşdur. Pederi olan (Süleyman Ağa)niñ müvellidi ise eski (manastır) vilâyetimiziñ (Görice) (Şayda) vâlisi Bosnalı (Cezâr Aḥmed Paşa) niñ bir ḥayli müddet mühürdârlığında bulunmuş ise de paşanıñ gaddar ve sefk-i dimâye ziyâdece münhîmiñ olmasından dolayı ḥademetinden bâlâseti'fâ İstanbula gelmiş ve şehzâde başındaki ('Acem Oğlu) ḥamâmını şatun alarak ḥamamcılıkla te'mîn-i ma'îşete başlamış idi. Süleyman Ağa İstanbula geldikten bir müddet soñra (Ruḳiye) isminde bir ḥanımla izdivâc itmiş ve bu izdivâcdan (Dede Efendi) dünyâya gelerek velâdetiniñ Kurbân Bayramınıñ birinci gününe teşâdüfî münâsebetiyle pederi tarafından (İsmâ'îl) tesmiye kılınmıştır.

Küçük İsmâ'îl henüz üç dört yaşlarında iken pederi ('Acem Oğlu) ḥamâmını şatmış ve (Ālet-i mermer)de (Kuru Sebîl) maḥallesinde (Çavuş Ḥamâmî) ile civârında bir de ḥâne alarak o maḥalleye naql-i mekân itmiştir.(İsmâ'îl) sekiz yaşına gelince (Ḥekimoğlu 'Ali Paşa) câmi'-i şerîfi ittişâlindeki (çamaşırcı) mekteb-i ibtida'ına devâma başlamış ve taḥşîlini orada ikmâl itmiştir. Bu mektebe devâmı esnâsında (İsmâ'îl), sesiniñ leṭâfeti ve 'ali el ḥuşûş çocuklarıñ

mektebe başlaması merâsiminde (İlâhicibaşılık) vazîfesini hüsn-i ifâdaki muvaffakiyeti ile nazâr-ı diğkati celb itmekte idi.

Mektebiñ civârında konağı bulunan o çaşrñ esâ-li-ze-i müsikiyesinden (Uncuzâde kîse-dâr-ı Anadolu seyid Mehmed Emin Efendi),çocuğlarından biriniñ (çamaşırıcı) mektebine başlanması münâsebetiyle (İsmâ'îl)in meftur olduğı fevkâl'âde isti'dâd-ı müsikiyi bilhaşşa tağdir iderek (Hamâmizâde)yi halka-i ta'lîmine almış ve şâkird-i güzînine birçok nefâis-i âşâr meşğ itmiştir.(İsmâ'îl)in ilk mürebbî'-i müsikisi işte bu zâtdır ki bilâhire 'âlem-i müsikiniñ rükn-i a'zamî olan (Dede Efendi) gibi bir dâhîniñ mu'lemi olması tolayısıyla târih-i müsikimizde ibkâ-yi nâma muvaffak olmuştur;yoğsa tek bir şarkıdan başka eşeri bulunmayan (Uncuzâde) nâmınıñ çokdan târihiñ zalâm-ı nisyânına karşıacağı şüphesiz idi.

Uncuzâde Efendi (İsmâ'îl)e evlâd nazarıyla bakdığından terbiye-i müsikiyyesine ihtimâmı derecesinde te'mîn-i istikbâlini de düşünmüş ve on dört yaşına gelmiş olan İsmâ'îlin (Baş muhâsebe) kalemine çerâğ olmasına delâlet itmiştir.(İsmâ'îl) yedi sene kadar hem bu kaleme, hem (Uncuzâde)niñ dersine devâm itmekle berâber pazarirtesi ve perşembe günleri de (Yeñi kapu) mevlevîhânesine müdâvemetle o târihlerde pöst-nişin dergâh bulunan (Şeyh 'Ali Nuğk-î Dede Efendi)den fenn-i musikiniñ dağâyığını ta'lîm itdiği cihetle az vakitte pek çok ilerilemiş idi;o derecedeki (İsmâ'îl)in ferti isti'dâdına hayrân olan ('Ali Nuğk-ı Dede) birgün şâkirdini tağdiren:

“-Oğlum!Müsiki fenni sana mevhibe-i ilâhiyye!Öyle görüyorum ki istikbâlin eñ büyük üstâdı olacağsñ;cenâb-ı hağğ feyzini müsdâd itsün...”,

Dimeğe mecbûr olmuşdu. ('Ali Nuğk-î Dede) ile (İsmâ'îl) arasındaki münasebet,'üstâd-şakird'mertebesinde kalmayarak 'ebût-benût' derecesini bulmuş ve şeyh efendi İsmâ'îli evlâdı gibi sevmekte bulunmuş idi.Evvel-i emrde müsiki ta'lîmi vesilesiyle dergâha devâma başlayarak soñraları 'muğâbele' lerde dahî işbât vücûd iden (İsmâ'îl) bu mülâzemetleri sebebiyle olacağ ki-tariğat-ı 'aliyye-i mevlevîyeye karşı pek şamîmî bir incizâb his itmekte idi.Mevlevîliğe olan muhabbetinin günden güne kuvvetlendiğini gören (İsmâ'îl) nihâyet bu meyl

ü ceddānisine muḳāvemēt idemeyecek bir hāle gelir; 1212 (1789) tārīhinde bir gün dergāha gidüp toḡruca şeyḫ efendiniñ yanına çıkararak:

“-Efendim! Faḳīriniz artık ḳalemi falan terk idüb ḳabul buyurursanız bu günden i‘tibāren bu tarīḳ-i ‘alīye büsbütün deḫālet arzusundayım; ‘İḳrār vireceğim’...” dir. (Nuṭḳī Dede) daḫī cevāben:

“-Oḡlum! Peki ‘ala ama burası tekyedir; çilekeşlik kolay deḡildir, soñra yapamazsañ nāfile bu işe girme; çünkü burada insana şırasına göre odun yarıcılık da yapıdırırlar...”

Ma‘ilinde sözlerle mevlevī çilesiniñ müşkilātından baḫs iderise de dervīş-i nevniyāz, her dürlü ḫadimetde ḳuşūr itmemeḡe çalışacağını te‘mīn ile çilekeşliğe ḳabūlünü muşirren ricā ider. Ḥalbuki İsmā‘iliñ ebeveyni yegāne oğullarınıñ bu şüretle dervīş olmasına hiç de rāzı deḡiller imiş; şeyḫ efendi bundan ḫaberdār olduḡu için bu ḫuşuşda evvelā rızā-ı ebeveyniñ istiḫşāli şart olduḡunu söyler. Ma‘a-hazā (İsmā‘il)in fevḳal‘āde ısrārı üzerine ebeveyni de muvāfaḳatlarını ḫazret-i şeyḫe bildirmeḡe mecbūr olurlar; (İsmā‘il)de merāmını irerek şeyḫi (‘Ali Nuṭḳī Dede) niñ dergāhda el-yevm-i maḫfūz bulunan ḫuşūsi mecmū‘asınıñ;

(Zamān-ı meşīḫatımızda dergāh-ı ‘aliyyeye çile çıkarub)

(Dervīş olmaḡa gelen canlar)

Ser-levhālı kısmında muharrer olduḡu üzere 18 zilhicce 1212 (1789) tārīhine meşādūf Cum‘nairtesi günü (21) yaşında olduḡu ḫalde (Maṭbaḫ-ı Mevlānā) ḫadimetine dāḫil olur. Yine bu mecmū‘anıñ (Semā‘-i Şerīfi meşḳ idüb muḳabele-i şerīfe giren canlar) faşlımıñ nihāyetindeki ḳayda nazaran (Dervīş İsmā‘il) maṭbaḫ da çile çıkarır iken semā‘zenliğe temeşşuḳ itmiş vesne-i merḳūme teşrīn olunan 14‘üncü perşenbe günü ilk def‘a semā‘ḫāne-i feyz ü i‘tilāda tennūre-güşā olmuşdur.

(Dervīş İsmā‘il)in çileye girmesinden bir müddet soñra pederi Süleymān Aḡanıñ irtihāli vukū‘ bulur. (İsmā‘il), pederinden kendisine intikāl iden ḫamāmı hemen şatmaḳ ister; vālidesi (Ruḳiye Ḥanum) buna mümānaata ḳıyām iderse de

ğadıncağız küçüklüğünden beri pek sevdiği ve ziyādece yüz virdiği oğluna söz geçiremediğinden nihāyet hamām şatılarak parasıyla dergāhda mut‘ād ‘āyīn-i cem’ ler, ziyāfetler yapılır, hamāmīn parası da bu şüretle şuyunu çeker!...

(Derviş İsmā‘il), çileye girdiğiniñ ikinci senesinde en nefis āşarından biri olan:

Zülfüñdedir benim baht-ı siyāhım

Güfteli meşhūr (büselik) şarkısını bestelemiş idi. Bu şarkı sür‘atle muhāfil-i müsikiyyeye ‘aks iderek herkes tarafından pek ziyāde beğenilür ve mev‘seriniñ (Yeñi Kapū) mevleviḥanesi çilekeşlerinden olduğu añlaşılınca bu derece üstādāne bir şarkıyı besteleyen dervīşi görmek için bir çok müsiki meraklıları dergāha gelüb:

“- Burada bir derviş İsmā‘il var imiş, görmek isteriz...”

dimeğe başlarlar. Dergāhtakiler biṭṭab‘i halkıñ bu tehācümünden memnūn olmazlar. Ma‘māfih şarkınıñ şöhreti gitdikce artmağda olduğundan ḥānendeğān şehriyāri tarafından temeşşuk idilerek (Selīm Şāliş) iñ ḥuzūrunda okunur; şarkı, pādişāhiñ cidden hoşuna gittiğinden bestekārınıñ saraya celbi ḥaqqında irāde-şadır olur. Bunuñ üzerine muşāhiblerden (Vārdāküstā Aḥmed Ağa) dergāha gelüb irāde-i seniyyeyi tebliğ ve müsā‘ide ṭābb idince Şeyḫ Efendi:

“-Emr-i şāhāneleri bāş üstüne, ancağ kendisi çilededir, çilesi de iki seneye bāliğ oldu, ṭarīkimiziñ uşülü icābınca gice ḥāricde қalamaz; ricā iderim her ḥalde aқşām ezanından evvel dergāha ‘avdet itsün...”

Diyerek Derviş İsmā‘ili muşāhib Aḥmed Ağaya terfiқан (Topkapu) sarayına gönderir. (Selīm Şāliş) İsmā‘ili derḥāl ḥuzūruna kabül ile bir çok iltifadlardan soñra (büselik) şarkısını okutur; şarkı pādişāhiñ o derece maḥzūziyyetini mücib olur ki bir def‘a daha oқumasını ister. Bunuñ üzerine (Selim Şāliş) İsmā‘ili ‘aṭiyye-i seniyye ile telatṭufvü dergāha i‘āde ider.

(Derviş İsmā‘il) saraydan çıkdığı vaқit aқşām ezanına ancağ bir sa‘at kaldığından қоşmağa başlayub yol üzerinde bulunan vālidesiniñ ḥānesine uğrar, kapu açılınca:

“-Anneciğim! Hāmāmı şatdık da parasını tekyede dervişlere yedirdik diye baña darılmış idiñ; bak işde pīrim baña neler ihsān itdi...”

Diyerek ‘atiyye-i hāvī kīseyi içeri atar ve ‘ale-l-acele kıpayub vakit ve zamānıyla dergāha yetişür.

1210 (1799) senesi ramazān-ı şerīfine meşādüfdür ki Derviş İsmā‘il (biñbir) günden ‘ibāret olan çile müddetini ikmāl itmesiyle (dede) ‘ünvānını almış ve dergāhıñ kendisine tahşis idilen bir ‘hücre’sine çekilmiş idi.

(İsmā‘il Dede) niñ çilesinin ikmāl idüb (Yeñi Kāpu) mevlevihānesi hücre-nişinleri zümresine dāhil olduktan soñra bilhaşşa muķābele günleri oṭası mesārün-ileyhden istifāde için gelen müsiķi heveskārları ile dolmağa başlamış idi.

Bu ešnāda (Dede Efendi) bir çok bedī‘ eşerler vücūda getirmekte ve bu eşerler dergāha devām iden telemmüzleri vāsıtasıyla İstanbuluñ o tārihlerde pek revnaķdār olan müsiķi maḥvillerine intişār itdikce (İsmā‘il Dede) nāmınıñ büyük bir şöret kazanmasına sebep olmaķda idi. (Dede)niñ eserleri birbirinden parlak düşüyor idi; ‘aliel huşuş (hicāz) maķāmından meşhūr:

Ey çeşmi āhū hicrile tenhālara şalduñ beni

Çün nāfe bağrım hūn idüb şahrālara şalduñ beni

Ey kāmetsi servisemen şalınmada illerle sen

Hāşr oldum didikce ben ferdālara şaldun beni

‘Nakş’ını bestelemesi İstanbul müsiķi ‘ālemince fevķāl‘āde bir hādise olarak telakķi idilmiş idi; o derecedeki her müsiķi merākāyesi bu yeñi şan‘at eşerini idinmeğe büyük bir tehālük gösteriyor idi.

(Dede)niñ cidden nefis eserlerinden biri olan bu ‘nakş’, mu’seri hakkında (Selim Şaliş)ıñ tekrār nazār-ı iltifātını celbe vesīle olmuşdur. Hāķān müşārün-ileyh, (zülfüñdedir benim baht-ı siyāhım) şarkısıyla müsiķideki iķtidārınıā ‘ālī derecelerini añladığı (dede)yi bu ‘nakş’ı bestelemesi üzerine tekrār hūzuruna kıbül ile yeñi eserini diñlemiş ve yine ‘atiyye-i seniyye ile

telaţţuf itdiği (dede)niñ haftada iki def'a sarayda icrā olunan (huzūr faşılları)na devāminı irāde itmişdir. Bir müddet soñra (Dede Efendi)ye (muşāhib şehriyāri) 'ünvānı verilmiş ve arası çok geçmeden (ser mü'ezzinlik) hademeti de 'uhdesine tevcih olunmuş idi.

Hakkında şāhāne iltifatlarıñ bu sūretle tevālisi (Dede) yi pek müteħassis itdiğinden bu te'sir altında bizzāt yazdığı:

Müştāk-ı cemāliñ gice gündüz dil-i şeyda

İtdi nigeħ-i 'aţifetiñ bendeki ihyā

Mesrūr ide hakk kalb-i hümāyünüñü dā'im

Ed'iyye-i hayrıñ dil ü canımda hüveydā

Nażmını (sūznāk) maķāmında ve (darbeyn) ikā'ında besteleyerek rıfkāsıyla berāber (Selim Şāliş)in huzūrunda okumuş ve (Dede)niñ bu şūretle teşekküratını izhār itmesi pādişāhın pek ziyāde maħzużiyetini müceb olmuşdur.

(Ser-mü'ezzin) olduğdan soñra 1216 (1801) senesi evāhirinde (Dede Efendi) ta'ahhül itmiştir. Zevcesiniñ saraylı bir hanım olduğu mervî ise de ismi taħkiķ olunamadı. (Dede) ta'ahhül idince biţţabi' dergāhdaki hücesini terk ile (Aķbük) maħallesinde isticār itdiği bir hānede oturur ve yalnız muķābele günleri dergāhına gidüb kendine maħşuş hücrede şākirdlerine müsikî ta'limiyle iştiğāl ider idi.

(Dede)niñ hem mürşidi, hem de fenn-i müsikide üstadı olan şeyh ('Ali Nuţķi Dede) merhūm vefātından pek az muķaddim (Şevķü tarab) maķāmında bir (āyin-i şerāiif) bestelemiş ve bu şāheşer şan'at ilk def'a olarak 19 rebi'-ül-āhir 1219 (1804) tārihinde (Yeñi Kāpu) dergāhında esnā-yi muķābeledede okunmuş idi. Ma'a-hazā (Nuţķi Dede) bu āyini şākird-i güzinine ithāf itmiş olduğundan (āyin)in dergāh mecmu'asındaki kaydınıñ üzerine (Derviş İsmā'il) nāmını yazmış idi. (Şevķü tarab) āyini okunalı henüz bir ay kadar zaman geçmiş idi ki 1219 senesi cemāat-i el-veliyysinde (Nuţķi Dede) irtiħāl itmesiyle (Dede Efendi) mecmū'adaki āyin güftesiniñ nihāyetine 'aynen şu sözleri yazarak haķiķat hāli 'itirāfa lüzüm görmüşdür:

(Şeyhim ‘azîzim yeñi kapu şeyhi Es-seyid şeyh ‘ali efendi hazretleriniñ re’y-ü tedbiri ve her bir nağmede ta‘rifi munzamm olduğundan hâlâ okunan bestede medhalim yokdur. Hal-i hayâtlarında tenbîhleri mûcibince kendi isimlerin ihtifâ’ ve bālāsına bu faķiriñ ismini taħrîr buyurub faķire ‘ale’t-tarîķülhediyye ihsân buyurdular)

Elfakîr Dervîş İsmâ‘il (Dede Efendi) şeyhiniñ vefâtından çok müte’essir olmuş idi. Bu te’essürü henüz zâ‘il olmadan üç yaşında oğlu (Şâlih) de rahmet-i rahmâna kavuşarak dergâh civârındaki dedegân ve muhibbâna maşşûş kabristâna defnolundu. Elyevm mevcûd olan seng-i mezârınıñ üzerinde (muşâhib şehriyârı hamâmîzâde İsmâ‘il dedeniñ oğlu merhûm ve mağfûr muhammed şâlih dedeniñ revhiçün...) ‘ibâresi ve âletinde 1220 (1802) târihi muharrerdir.

Pek ziyâde sevdiği (Şâlih)ini ebediyen gâ‘ib iden (Dede)yi bu elim ziyâ‘ çok dilhûn itmiş idi. (Beyâtî) maķâmında ve (hafif)ikâ‘ındaki:

Bir gönca femiñ yâresi vardır ciğerimde

Ateş dökülürse yeridir âh-ı serimde

Her lahza hayâli turuyor dîdelerimde

Taķdîre nedir çâre bu varmış kaderimde

Murabba‘ını işte bu sırada kalbini coşturan bî-nihâye te’sirden mülhem olarak yazmış ve bestelemiştir ki haķîqaten süzişli ve pek hazîn bir eşerdir.

Üç sene sonra biçâre (Dede)niñ vâlidesi (Ruķiye) hanım da vefât iderek hafidi (Sâlih)inñ õn tarafına defnedilmiştir. Mezâr taşında (Yeñi Kapu mevlevihânesi dedegânından sermüezzînân şehriyârı İsmâ‘il dedeniñ vâlidesi merhûme ve mağfurlehâ Ruķiye Hanûm...) sözleri vezîrinde 1223 (1808) târihi maħkûkdur.

Artık felâketler birbirini ta‘ķibe başlamış idi; 1220 (1810) senesinde (Dede), ikinci oğlu altı yaşında (Muştafa)niñ da nâgehâni efûliyle muşâb olmuş ve âniden sevgili (Şâlih)iniñ yanına defn itmiştir.

(Dede Efendi)niñ bunlardan soñra muhtelif târihlerde üç kızı dünyâya gelmişdir. Büyük kızı (Ĥatice Ĥanım) ŧanbűri' ŧehir (Keçi 'Ārif Aĝa)³⁴ ile izdivāc itmiş ve bu izdivācdan esbaĝ sermüezzın ma'rűf bestekārlarımızdan (Rıf'at Beĝ) doğmuşdur. Ortanca kızı olan (Fāṭıma Ĥanım), Dürrî Beĝ nāmında bir zāta varmışdır; műlgā műsikī-i hűmāyűn serçavuşlarından hānende Őevket Beĝ bu zātın oĝludur. (Dede Efendi)niñ űçűncű kerimesi ('Aīŧe Ĥanım) tezevvűc itmeden on űç yaşımda iken irtihāl itmişdir.

(Dede Efendi)niñ başımdan bu felāketler geçdiĝi ŧűrede memleketin dāhil-i aĥvāli de pek elim ŧaĥfalar geçirmekte idi. Bir ŧarafdan (Selim Őālīs) in feci' bir ŧűretde ŧehid idilmesi ĥassās ŧalpleri műte'ellim itmiş, diĝer ŧarafdan (Maĥműd Őāni)niñ cűlűsunu műte'ākib zűhűr iden metbű'-i ĝavāil gűnűllerde műsikī ile iŧtigāle heves bırakmamış idi. Gerçi (Maĥműd Őāni) hem bizzāt műsikī ŧinās, hem de bilāhare gűrűldűĝű vechile műsikī erbabına iltifatı mebzűl bir pādīŧah ise de cűlűsunun ilk senelerinde muĥāṭ bulunduĝu műŧkilāt içinde bűyle ŧeyleri dűŧűnmeĝe vaĝit bulamamış idi.

Zāten (Selim Őālīs)in ŧehādetinden soñra (Dede Efendi) bittabi' saraydan ve ser műezzınlıktan uzaklaşmış idi. Tamāmıyla dervīŧlik ĥayātına rűcű' ider (Dede), bu fetret devresini műnzeviyāne geçirmek içűn bir ŧarafdan ŧeyĥi (Nuṭķi Dede)niñ ĥalifi (Nāŧır Seyid 'Abdűlbākī Dede)den neyzenlik űĝrenmeye başıladıĝı gibi diĝer cihetden de kār, murabba', naĝŧ, semā'i, ŧarkı gibi āŧār-ı nefisesini bestelemekle iŧtigāl idiyor idi.

Pazarirtesi ve perŧenbe gűnleri munṭazaman dergāha devām ider ve muttarımhānede 'āyın-i ŧerif' okur idi. Rivāyete nazaran (na'athānlıĝ) vazifesini de ekseriyā (Dede Efendi) ifā ider imiş; ĥatta her muĝābelede okunacaĝ 'āyın-i ŧerif' hangi maĝāmdan ise (Dede Efendi) daĥi ('ıṭri)niñ rast maĝāmındaki meŧhűr na'atını āyiniñ bestelenmiş olduĝu maĝāma bittaĥvıl irticālen bir na'at

---

³⁴ 'Ārif Aĝanın boyu ve kolları ĝāyet kıŧa olduĝundan ŧanbűr çalarken (yegāh) perdesine toĝru inmek istedikce yerinden ŧıçramaĝ mu'tādı imiş ve bu hāli kendisine (Keçi) nāmının verilmesine sebep olmuş imiş! Enderun târihinde bu zāta da'ir bir ĥayli ma'lűmāt vardır.

oçurmuş ki bundaki müşkilâtı iktihâm için ‘ilm-i elhânda ne derecelere kadar mülke şâhibi olmak lâzım geldiğini erbâbı taqdîr ider.

(Dede Efendi) o târihlere kadar maħdûd birkaç maķamdan bestelenmiş olan ‘âyîn’leriñ ‘adedini kâfi bulmayor ve daha birçok laţif maķâmlar bulunduğundan o maķamlardan da birer ‘âyîn’ bestelemegi arzu idiyordu. (Dede) bu arzusunu birgün şeyh (Receb Hüseyn Hüsni Dede)ye açmış ve müşâr-ı ileyhden ümîdiniñ fevkinde teşvîk görmüşdür. Şeyhiniñ bu teşvîki üzerine derhâl (şabâ) maķâmından bir ‘âyîn’ besteleyerek 1239 (1824) senesi cemâdî el âhiriniñ on ikinci günü (Yeñi Kâpu) mevlevîhânesinde kıra’at itmiştir.

(Şabâ) âyiniñ mevlevî meşâyiğ ve dedegâni tarafından mazhar olduğu hüsn-i kabûl (Dede)yi bir ikinci ‘âyîn’ daha bestelemeğe sevğ itmiş idi. (Dede Efendi) bu niyetle hemân çalışmağa başlamış ve bu def’a da (nevâ) maķâmında ’ölmez bir eser olan âyiniñi bestelemiştir. Âyîn-i şerîflerdeki güfteleriñ (Celâleddin Rûmî) hazretleriyle maħdûm mükerrerleri (Sultân Velid) iñ şa’irlerinden intihâbî mu’tâd ise de ba’zen tarîkat ekâbirine ‘â’id eserleriñ bestelendiği de mesbûk idi; binâ’en ‘aliyyeh (Dede Efendi) dağî (nevâ) âyiniñiñ birinci ve ikinci bendlerini evlâd-ı mevlânâdan (Ulu ‘ârif Çelebi) niñ ‘âşîkâne ve mutasavvifâne eş’ârından intihâb itmiştir. Yalnız birinci bendin nihâyetindeki:

Ey rûy-i tû nevbahâr-ı ħandân

İĦnet-i zihî nigâr-ı ħandân

Ey şehri-i cihân ħarâbîyi tû

Ey ħüsr ü şehriyâr-ı ħandân

Beyitleri (Mevlânâ Celâleddin)iñ, üçüncü benddeki rubâ’ilerde maħdûmları (Sultân Veled)iñdir. (Nevâ) âyini 1239 (1824) senesi şa’fbânınıñ evâsiñinde bestelenmiş ve o sene remazân-ı şerîfeniñ (Kâdir gicesi) maķâlesinde ilk def’a olaraî (Yeñi Kâpu) dergâhında muţantân şüretde oçunmuşdur. (Şabâ) ve (Nevâ) âyinleriniñ bestelenmesi mevlevîler arasında

olduğu kadar hāricdeki mūsikī meraklıları bīnende daḥī ehemmiyetle tākı olunmuş idi. Muḳābele günleri (Yeñi apı) dergāhınıñ semā‘ihānesi bu āyinleri diñlemeğe Őitābān olan zūvvār ile mālāmāl olmakda idi.

Yeniçerileri ilgāye muvffa olduđdan Őoñra biraz ii raat itmiŐ olan (Maḥmūd Őānī) 1241 (1826) senesi evāḥirinde perŐenbe gūnū (Yeñi apı) mevlevihānesini ziyāret itmiŐ idi; o gūnūñ muḳābelesinde de teŐādūfen (nevā) āyini okunuyor idi. Bu āyin vesīlesiyile Maḥmūd Őānī (Dede)yi ḥatırlayarak heman saraya celbini irāde itmiŐdir. (Dede) ḥuzūra ıınca pādīŐāh:

“-Ben seni kendime muŐāḥib ta‘yīn itdim; burada al...” dir; (Dede Efendi) daḥī (fermān efendimiziñ, yāñnız baŐımdan sikke-i Mevlānāyı ıaramamaklıđıma mūsā‘de buyuruñ) istirḥāmında bulunur ise de Őādır olan irāde mūcibince (Dede)ye derḥāl Őarıklı bir avu ve enderuna maḥŐūŐ elbise giydirilerek muŐāhibler zūmresine idḥāl olunur.

(Dede)niñ tekrār saraya alınması enderūn hānendeleri arasında kil ũ kollara bā‘is olmuŐdur; ünkü enderūnda mūsikīce teferrūd dā‘iyyesinde bulunan ba‘zı zevāt, (dede) gibi bīnuzīrbir ũstādıñ oraya gelmesi ũzerine eski mevi‘lerini artı muḥāfaza idemeyeceklerini pek a‘lā añlamıŐlar idi. Ezān-ı cūmle ser mū‘ezzin (Őākir Ađa) merḥūm, dedeyi pek ziyāde istirāba baŐlamıŐ idi. (Őākir Ađa) meftūr olduđu fevkāl‘āde ṭabī‘at-ı mūsikīyesine, sesiniñ leṭāfetine mađrūr idi. Ḥalbuki (Dede)niñ sesi o adar gūzel olmamaqla berāber o da ma‘lūmātınıñ ve arīḥasınıñ vūsa‘tı Őolayısıyla (Őākir Ađa)ya her zaman galebe alacađından emīn idi.

(Őākir Ađa), bir vesīle bulub (Dede)yi Maḥmūd Őānīniñ ḥuzūrunda maḥcūb itmeđi o arzu ider imiŐ; bu maŐadla ‘ariz ve ‘amī dūŐūndūkten Őoñra zihninde bir plān tertīb itmiŐdir ki o planda yeñi bir maām-ı mūsikī icādıyla o maamdan kendisiniñ besteleyeceđi eŐerleri vehleten pādīŐāhıñ ḥuzūrunda okumaq ve bu eŐerleri ourken (Dede)yi sūkūta mecbūr itmekden ‘ibāret imiŐ!...

Elh n n slarca ma‘l mdur ki m sikiimizde min-el-kadim (evc) n miyle bir maq m mevcuttur. ( akir Aga), parlaq bir  abi‘at-ı m sikiyyesini n yardımıyla (evc) faşlında taqsım iderken birtakım lahni tezyinat ‘ilavesiyle bu maq mi daha r h-nev z bir tarzda ifr g ider imiş; bu tezyinat s yesinde maq mi n başka bir renk aldığını g ren ( akir Aga) yeni bir maq m icadına³⁵ muvaffaq olduğunu zannitmiş (ve ferahn k) tesmiye itdiği bu maq m ile (Dede Efendi) ye karşı m siki sahasında bir galebe kazanmağı zihnine koymuş idi.

Eski m sikişin slarımızda garib bir zihniyet var idi: ek bir hu urunda fası yapılır iken mesel  hanendelerden biri eslafi n eşerlerinden ve hatta ba‘zi kere bizzat kendi bestelerinden bir parqa oqumağa başlayub da o eşeri bilmeyen arqadaşlarını zımmen s kuta da‘vet ider ise bu h l o zat i un iftihari, refikleri i un de ma cubiyeti badi ‘addolunur idi! ( akir Aga) işte bu ma‘nasız zihniyetle ma‘lul biraz da had-pesend bir zat olduğundan (Dede)ni n haberi olmadan (ferahn k)dan bir faşıl besteleyerek m nasib bir zamanda (Ma mud şani)ni n hu urunda oqumağı ve eşerlerini oqurken s kuta mecbur kalacağ rakibini bu şuretle padişahi n hu urunda ma cub itmeği pek ziyade arzu idiyor idi.

Bu arzusunu kuvveden fi‘ile  ıkarmaq i in kendisine refakat idecek sazendelere de muhtac olan ( akir Aga), şanburi meşur (Zeki Me med Aga)ya taşavvuratından baş iderek yeni maq mdan bir peşrev, (Kemani ‘Ali Aga)dan da bir saz sem isi istedi. Ma‘mafih (ferahn k) maq mina da‘ir kimseye bir şey s ylenmiyor, yapılan eşerler de gizli tutuluyor idi.

( akir Aga) yeni faşlın birinci "murabba‘"sı ile yuruk sem isini  okdan hazırlamış ve bunlara zamimeten;

---

³⁵ Halbuki m siki tarihiimiz g steriyorki bu maq mi n tertib-i şerifi hacce (‘Abdulkadir Meragi)ye ‘aidir; m şarun-ileyh şark m sikisi nazariyesince mer‘i ka‘ideni n hilafına olarak (zevalarba‘)ni n (zevalehmis)ye izafesi şuretiyle (ferahn k) maq mını vucuda getirmiş ve ma‘a-heza bu maq mi bir isimle tesmiye itmemiş idi.

Ey şah melik hū kıadd-ı bālā-ı feraħnāk

Vecihiñde muharrer seniñ imzā-ı feraħnāk

Teşriş kıadd ü mekk şeref-i efzā-ı feraħnāk

Naķarat

Cennet gibidir işte bu nevcā-ı feraħnāk

Güfteli ve cismen şan'atlı bir şarkı bestelemiş idi. Bir müddet sonra peşrev ile saz semā'isi de başlamış ve bunları o tārīħde huzūr-hümāyun faşıllarında neyzenlik vazıfesini ifā iden (Muştafa Efendi) daħi³⁶ temaşşuk itmiş olduğundan bir kemān, bir ney, bir de tanbūrdan mürekkebe olan bu takım efrādı (Şākir Ağa) ile berāber enderunuñ aġyārdan hālī bir gūşesine araşıra çekilirler, yeñi faşlıñ i'tinā ile sazlı sözlü provalarını yaparlar idi.

Halbuki (feraħnāk) faşlından kimseniñ haberdār olmaması haķķındaki bütün ihtimāmate raġmen (Dede Efendi) naşılsa Şākir Aġanıñ bu hazırlıġını duymuş idi; hatta birgün teşādūfen enderun koġuşlarından biriniñ öñünden gezerken içeride hafif sesle (feraħnāk) oķundūġunu işiterek durmuş, diñlemiş ve yeñi maķāmın seyrü ref'tarı neden 'ibāret olduğunu añlamış idi.

Bunun üzerine (Dede Efendi) daħi derħal 'aynı maķāmdan (zencir) iķā'ında bir (murabba') ile bir de (Aġır Semā'i) bestelemiş ve güzide şākirdleri olan serhengāndan (İsmā'il) ve (Aħmed) aġalara meşķ itmiştir. Şākir Ağa ise (feraħnāk)dan:

Sāķi benūr bāde bir efrūz-ı cām mā

Muřrib beñu ki kār-ı cihān şid benām mā

---

³⁶ Bilāħire kıāzi-'asker ve reis-ül-ulemā pāyelerini iħrāz iden haķkat ve müsikîşinās meşhūr (Muştafa 'İzzet Efendi)dir ki bu zāt 'ālikadriñ müsikî hāyatı haķķındaki mezbūātımızı da ayrıca yazacaġız.

Güfteli büyük bir (kār) betstelemeğe başlamış ve ancak zemīnini ikmāl idebilmiş idi. Faşlıñ ikinci "murabba'"ı ile ağır semā'isi de henüz hazır değil idi. O eşnāda bir gün (Maḥmūd Sānī) enderūn sāz taqīmını istemiş ve irāde-i seniyye, çokdan beri diñlenilmeyen maḳāmlardan biriniñ icrāsı merkezinde şādır olmuş idi. (Dede Efendi) bu fırsattan bālistifāde:

"Mü'ezzinbaşı kuluñuz (ferahñāk) nāmıyla yeñi bir maḳām icād itmiş; fermān buyurulur ise okuyacak...",

Dimesiyle biçāre (Şākir Ağa) fenā ḫalde şāşālayarak:

"-Henüz faşlı tamam olmadı; yeñi başladığım "kār"ı da yarıdadır; ikinci murabba' ile ağır semā'isi ise bestelenmedi. İnşallah tamam olsun da..."

Gibi sözlerle (Dede)niñ bu yaman mu'zibliğini geçiştirmeğe çalışır. Lakin pādişah (ferahñāk)ıñ naşıl bir maḳām olduğunu añlamağa merāk itdiğinden bestelenmiş olanlarını diñlemek ister. Bir müceb-i irāde heman (Zeki Meḫmed Ağa)niñ şanburla bir taḳsimini müt'ākib o güzel peşrev çalınur; arkasından (Şākir Ağa) fevḳāl'āde laṭif ve tiz sesiyle – 'aynı iḳā' ve maḳāmında – hemānda ğayr-i ḳābil-i tanzir bir řanā'at ābidesi olan:

Meyl ider bu hüsne kim görse ey gülfem seni
Tāze sünbülzāre döndürmüş siyeh perçem seni
Bibedel bir hüsne māliksiñ ki ḳaşı hilāl
Birbirine gösterir çün māh nev'ālim seni

Murabba' ını okur. (Dede) ve refiḳāsı dinlerler. Bu eşer biter bitmez (Şākir Ağa) ferahñāk şarkısını okuyacağı şırada (Dede Efendi), bālāda isimleri geçen (Dellālzāde İsmā'il) ve (Çilingirzāde Aḫmed) ağalarla berāber ferahñāk maḳāmında bestelediği "zencir" iḳā'ındaki;

Fiğān ider yine bülbül bahār görmüşdür

Benim gibi o da bir gül' izār görmüşdür

İkinci murabba' ını okumağa başlamaz mı? Bu def'a sükūt nöbeti Şākir Ağaya gelir; sazlar da pīrülükle iktifā iderler.

Şâkir Ağa neye uğradığını añlar. Ma' mâfih düşdüğü müşkül mevki'den bir an evvel kurtulmak için murabba'î'nin neticesine intizâr ider ise de ümidi de boşa çıkar; çünkü murabba'î'dan sonra (Dede) ile refikler derhal;

Dil-i biçâreyi mecrûh iden tîğ-i nigâhîndir

Beni sevdâlara düş eyleyen zülf-i siyâhîndir

Ağır semâ'îsine başlarlar. (Şâkir Ağa) ikinci murabba'î'nin bilhâşşa "terennüm"lerinde "zemîn" ile "meyân" arasında (Dede) niñ "şedd" yolundan göstermeğe muvaffak olduğu tenâzur-i nağamât ile ağır semâ'îdeki belâgat-ı ifâde karşısında mebhût kalır.

Ağır semâ'îden sonra (Dede Efendi) Şâkir Ağaya ma'nîdâr bir şuratla bakarak;

"-Buyuruñ sıra size geldi!"

Der; (Şâkir Ağa) da sâlif-üz-zikr şarkısı ile cidden şüh u rakşân bir tarzda bestelediği:

Bir dilbere dil düşdü ki maḥbûb dilimdir

Reftârı güzel kâmeti 'ar'ar bedeldir.

Yürük semâ'îsini okur ve arçasından da (Kemânî 'ali Ağa)niñ saz semâ'îsi çalınarak faşla hitâm virilir.

Ġavâmız-ı müsikîye ..... vâkıf ve bizzât elḥânşinâs olan (Maḥmud Şânî) biṭṭabî' ḥuzûrunda vuḳû'a gelen bu müsikî mübârezesini eñ ince teferru'âtını bile nazar-ı diḳḳatden kaçırılmamak üzere ta'ḳîb itmiş idi. (Şâkir Ağa)niñ eşerleri ġayr-ı ḳâbil-i inkâr şüretde rengin ve dilnişin olmakla berâber (Dede)niñkiler şanâ'at ve 'aynı zamanda leṭâfet ve belâgat i' tibârıyla onlara tefevvuḳ idiyor idi.

Faşlîñ hitâmında pâdişâh bu ḥuşûşdaki fikrini açıkca ve daha toġrusu biraz nâmuçibbâ bir ta'ḳîr ḳullanarak – ezḥârdan çekinmemiş ve mü'ezzin başıya hitâben:

"-Şâkir , Şâkir! (Dede) müsikîde bir canavardır; sen onuñla ġüreşemezsiñ !"

Bu faşlıñ (Şâkir Ağa) üzerinde bıraktığı nâhoş te'siri şunla añlamalı ki müşârün-ileyh başladığı ve meyânına kadar bestelediği "kar" ını ikmâl itmemiş ve kıymetdâr eser nâtemâm olarak el-yevm qadirşinâsanıñ hafıza-ı ihtirâmını tezyîn itmekde bulunmuşdur." demişdir. Bu söz gerçi (Dede)niñ mûsikîdeki kemâl-i kudretini temsil için söylenmiş ise de tarz-ı temsil-i merhâlede dersitâne olduğundan (Dede Efendi) pâdişâhıñ bu taqdir-âmiz sözlerinden bil'akis gâyet müte'eşşir olmuş idi; (Dede)ye yetişüb görüşenlerden menkûl olduğu üzere müşâr-ün-ileyh, (Mahmûd Şânî)niñ huzûrundan çıkınca bir köşeye çekilüb ağlamış ve:

"-Pâdişah beni beñzetecek başka bir şey bulamadı mı?" diye mahrem ihbâsına beş şekvâ itmiştir.

1247 (1832) senesi evâhîrinde vuqû'a gelen bu (ferahnâk) müsâbaqası (Dede) üzerinde ye'is-âver bir te'sir hüşûle getirmiş idi; o dereceki bir hayli zaman küçük bir şarkı bile bestelememiş ve bu meâyüsiyyet hâli 1248 (1833) târihine kadar devâm itmiştir.

Bu târihten soñra (Dede Efendi) tekrar fa'âliyet-i mûsikîye ibrâzına başlamışdır; lakin bundan soñraki fa'âliyet, bilhassa pîr-i mükerrrem ve destgîr muhteremi (Mevlânâ Celâleddîn Rûmî) hazretleriniñ âyîn-i tarikatları eşnâsında okunmağa mahşûş muhalledât-ı mûsikîyesini vücûda getirmeğe inhişâr itmiştir ki besteleriniñ şübhesiz eñ kıymetlileri de bunlardır.

Dede Efendi de zâten pek genç iken tezâhür iden 'aşk-ı rûhanî hissiyatı 56 yaşını ikmâl itdiği bu sıralarda bi'ttabi' daha ziyâde te'âlî ve tekemmül itmiş idi; dünyâ lezzetlerinden, saray hayâtından bilküliyye tenakkur itmiş olan (Dede)niñ hücreindeki medâr-ı iştiğâli ba'zen kitab mü'tâla'asından, ba'zen de hissiyâtına tercümân olacak şi'ir parçaları yazmağdan 'ibâret bulunuyor idi.

'Evet; (Dede Efendi) biraz da şâ'irdir; hem fârisî, hem de Türkçe bir miqdâr es'ârı vardır. Vakıtiyle (Şabâ) âyiniñ üçüncü bendine derc ittiği:

Ey maqşûd-ı 'aşığıyn olan (Mevlânâ)

Ey neş'e-i mü'minîn olan (Mevlânâ)

Bîçâreleriz hâlimize rahm eyle

Bîçârelere mu'în olan (Mevlânâ)

Rubâ'îsi tecrübe-i kalem nev'inde ilk yazdığı manzûm eseri idi. Ma'a hezâ (Dede)niñ hassas kâlbî, 'aşk-ı mevlânâ ile o derece lebrîz-i vecd ve hâlet idi ki çoca dâhî-i mûsikî bu mukâvemetsüz câzibe-i ma'neviyye karşısında ba'zen ihtiyârınıñ münselib olduğunu görerek kudret şâ'irânesiniñ taşvîrine müsâde olmadığı mevzû' larda dağî manzûmeler yazmağa kalkışır ve bunun neticesi olarak yine (Şabâ) âyini güftelerinden:

Olduğ yine biz secde bir nâr-ı muhabbet

Olmaz dalmaz beste-i inkâr-ı muhabbet

Cân ü dilimi eyler idim gamzeñe teslim

Maḥrem-i (!) ğam olsa dîlzâr-ı muhabbet

Rubâ'îsi gibi lafz ve ma'na i'tibâriyle ḥaṭâlî eṣerler de vücûda getirir idi. Baḥş itdiğimiz târiḥlerde ise (Dede)niñ bedâyi'-perver ṭabî'atı ziyâdesiyle cûş ü ḥurûşa gelmiş idi.

Men bî ser ü sâmânem

Hasretkeş-i cânânem

Güyende-i (Mevlânâ)

Hem bende-i fermânem

Rubâ'îsi bu şırada söylediği ḥoş-âyende eṣ'ârındandır. Elḥâsıl (Dede Efendi), "ferahnâk" faşlı ḥâdisesinden beri devâm iden sükûtunu muḥâfâza idemeyeceğini nihâyet aḥlâd ve 1248 (1832) senesinde 'ölmez eṣerlerinden biri olan (Bestenigâr) ayîn-i şerîfini besteledi ki hissiyât devrişâhânesiniñ ḥâl-i işbâ'a vuşûlünü, ve bilḥaṣṣa bu hissiyâtıñ vâsiṭa-i nağamâtla ne derecelere kadar taşvîr idilebileceğini gösteren ḥâriku'l'ade bir timşâl-i deḥâdır.

Bu âyiniñ güfteleri ser-â-pâ niyâz-mendâne ve 'âşıkânedir; başdaki:

Ey kıble-i iḳbal cihān-ı ḥāk dert
Sermāye-i muḳbilān kabul nezāret
İmrüz-ı tūyī sākı-i bezm-i tevḥīd
Ferdā be-kenar-ı havz-ı kevser bederet

Rubā'isiyle (Dede) ḥaḳīḳī iḳbālīñ nerede olduğunu dünyā ve māfihāya i' lān-ı istiḡnā iden maḡrūrāne bir lisānı elḥān ile terennüm ider; ma' māfih derḥāl:

Pīr-i men iḥsān-ı men derd-i men dermān-ı men
Can-ı men cānān-ı men mevlāyı mevlānāyı men

Zemzemeleriyle pīr-i destgīriniñ bāb-ı iḥsānına ilticā eyler. Buna mūta'ākib ḳaṣīdeperdāz ṣā' irleriñ tefāḥürü ḳabīlinden olaraq:

Bülbül-i bāḡ-ı o menem 'akıl kücā vü men kücā?
Çeşm-i çerāḡ-ı o menem 'akıl kücā vü men kücā?

Terānesiyle 'aşḡ-ı ilāhī gülizārınıñ āvāre-ser bir bülbülü olduğunu söyler ve bunuñ sebebini de:

Ḥayrān-ı ruḥsār-ı tü'em
Mestān-ı çeşmān-ı tü'em

Vecīzesiyle añlayarak yine kemā-fī-s-sābıḳ (Pīr men iḥsān men...) zemzemesine ric'at ve ma'a hazā:

Mecnūn ü perīşān tü'em destim gīr
Serkeştevü ḥayrān-ı tü'em destim gīr
Her bī ser ü pāy destgīri dāred
Men bī ser ü sāmān-ı tü'em destim gīr

Rubā'isiyle bāb-ı mevlānādan başka melce' ve penāhī olmadığını i'tirāf itdikden soñra kendi maḥşül-i ṭabī' atı olan bālāda muharrer;

Men bī ser ü sāmānem

Maṭla‘lı rübā‘īyi (ḥüseynī) maḳāmında pek sūzişli bir edā-yı ‘āşīkāne ile terennüm iderek āyīn-i şerīfīn̄ birinci bendine ḥitām virir.

Āyīnīn̄ ikinci bendinde ‘ali el keşr bestekārların̄ ḳullandığı:

Sulṭān meni sulṭān meni

Endir dil ü cān īmān meni

Ger men bed mi men zende sevem

Yek cān çeşev? Doşt cān menem

Rubā‘īsiyle (Dede Efendi) yine (Bestenigār) maḳāmına o derece ğayr-ı maḥsūs bir şüretle rücū‘ ider ki bu muvaffaḳıyeti cidden şāyān taḳdīrdir.

Āyīnīn̄ üçüncü bendini teşkil iden ve beş beyitden mürekkeb olan;

Bīdār şev bīdār şev ve zāin cihān bīzār şev

Derkār-ı hakk derkār-ı şev ey dildem-i bīdār şev

Ġazeliniñ bestesi ise (Dede Efendi) nāmını tāriḳ-i müsīḳīmize altun harflerle yazdıracaḳ sāmī‘ e pīrā bir bedī‘ a-ı laḥniyyedir.

Bütün āyīn-i şerīflerīn̄ üçüncü bendine idḥālī mu‘ tād olan

Ey ki hezār-āferīn̄ bu nice sulṭān olur

Ḳavli olan ḳişiler ḥüsrev ü ḥākān olur

Beyitlerinden ‘itibāren (Dede Efendi) yine kendi āşārından olan (Şabā) āyīnine geḳmiş ve (Bestenigār) āyīnini bu şüretle ikmāl itmişdir.

Āyīn-i şerīflerden ba‘zılarının besteleri arasındaki bu iştirākı, ta‘bīr-ı diġerle bir āyīnīn̄ ḳısmen diġer āyīn ile ikmālīne mevlevīlerīn̄ eñ eski āyinlerinde daḥī teşādūf olunmaḳtadır; fielḥaḳīke mecmu‘ālarda bestekārı gösterilmeyerek (beste-i ḳadīm) ḳaydıyla muharrer bulunan ve (ḳale ḳöprüsü) mevlevīhānesi pūsetnişini Aḥmed Dede Efendiniñ beyānātına nazaran (Menlā Cāmii) ḥāzretleri tarafından bestelendiği mervī olan (penç-gāh) (düġāh) ve (ḥüseynī) āyinleri ḳısmen yekdiġeriyle

müşterekdir. Ba‘zı mūsikī münak্কidleri āyinleriñ bu şüretle tanzimini ve ‘al-elhuşuş her hangi bir maķāmdan bestelenmiş olan bir āyiniñ ‘aynı maķāmda karar virmemesine ve ezān-ı cümle (Dede)niñ (Şabā büselik) maķāmındaki āyiniñ (nevā) āyiniyle ikmālini, (nevā) āyiniñde (segāh) perdesinde kalmasını şāyān ‘itirāz görürler.

Bunlarıñ fikirlerine göre ğarb mūsikisinde meşelā (Şonat) dinilen eşerleriñ mürekkebe olduğu mut‘add parçalarıñ bestelenmesi huşuşunda nasıl birtakım kā‘ideler vuzu‘ idilmiş, vāv-i kā‘ideler mūcibince bir (Şonat)ıñ ilk ve soñ parçalarıniñ ‘aynı maķāmdan olması ve şu kadar ki ilk parça "mīnör" bir maķāmdan olduğu taķdirde soñ parçanıñ da ‘aynı qarargāha mālīk "majör" maķāmından olabiliñ ‘aksi hāle mesāğ olmaması gibi kavā‘id vuzu‘ idilmiş ise āyinleriñ bestelenmesinde daħi böyle kā‘idelere ri‘āyet idilmeli imiş!

Bu fikirdeki zevāta virilecek cevāb şudur; mevlevī āyinleri bir bestekār gözüyle tetkik idilir ise başlıca üç sınıfa münkasım buldukları görülür; (1) arada muhtelif maķāmlara geçmekle beraber başlangıcınıñ ğayrı bir maķāmda karar virenler; (2) muhtelif maķāmatı dolaşdıktan soñra başladığı maķāmda kalanlar; (3) aşdan nihāyete kadar ‘aynı maķāmu muħāfaza idenler.³⁷ Bu üç sınıfdan eñ meşhuru muķtedir bestekārlarımızıñ āyinleri bulunduğundan bunlardan biriniñ eşerine iķtifā hiçbir vakit mūceb-i mu‘āhize olamaz; bil‘akis içlerinde muhteşem (segāh) āyiniyle cennet mekān (‘itrī) de dāħil bulunan bu esātizeyi bilāsebeb mu‘āhizeye kalışmak daha ziyāde cālib-i mu‘āhize bir cūr‘et ve ‘ādetā bir küstaħlık ‘addolunur.

‘Al-el-huşuş mevlevī āyinlerini ‘alel‘āde mūsikī parçaları imiş gibi "ħārici" bir nazarla görmek de tođru deđildir. Bunlar rūħānī mūsikiniñ vecd ü hāl maşşülü olan yine rūħānī parçalarıdır; bu şekilleriyle, yāħūd münkaddleriñ ta‘biri vechile bu şekilsiz lekeleriyle, ve hiç şüphesiz münhaşıran bestekārlarınıñ hulūş-i kalbleri

---

³⁷ Yeni kapu mevlevīhānesi meşāyiheden (‘ibdālar ğayyam Efendi) merħūmuñ āyini bu sınıfıñ parlaķ bir mişālidir ki serāpā (ħicāz) maķāmından bestelendiği halde yeknesaklık (Monotonie) şā‘ibesinden tamāmıyla mūberrādır.

icābetinden olarak, oğunmağa muhtaşş bulduklarını evliyā' illāh meydānları şāhibleriniñ hūsn-i kabūlüne mazhar olmuş ve el-yevm el-kıyāme yine o meydanlara müdāvim dervīşān tarafından oğunacağları da şüpheden āzāde bulunmuşdur. Buña muqābil esātizemizden eñ muğtedir zevāt, 'ilmi ve fenni hiçbir eksigi olmayan mut'add āyinler bestelemişlerdir ki her neden ise bunlar mevlevīhānelerde ya bir def'a oğunabilmiş veyāhūd bu şerefe de na'il olamayarak metrūk ve mensī kalmışdır;ııbkı (Süleymān Çelebi) merhūmun yazdığı(menkıbe-i mevlūd nebevī) manzūmesiniñ kazandığı rağbet-i 'ammeye ondan sonra yazılanlarınā na'il olamaması gibi.

Yeñi kapu mevlevīhānesiniñ āyin mecmu'asında (bestenigār) āyiniñ muqayyed bulunduğu şahıfeye (Dede)niñ bizzāt yazarak buraya "'aynen" nakl itdiğimiz fıkrası nazār-ı im'ān ile oğunur ise āyinleriniñ tarikat müntesibleri tarafından ne gibi dervīşāne hissiyatıñ te'siri altında bestelendiğı ve bu gibi eşerlerde zāhir pürsitāne bir takım işgal ve kuvā'ide ri'āyet aranmamak lāzım geleceğı añaşılmış olur:

[1248 (1833) tārīhinde tekmil olub ibtidā'ı kırā'atı dergāh-ı bāb-ı cedidede vāka' olmuşdur. "Men bī ser ü sāmānem" rubā'isi ve "Ey maqşūd 'āşıkın..." rubā'isi şāhib beste dervīş ismā'iliñdir. "Men gāyır hadd" kabūlünü müş'ar-ı niyāz-mendāne vuzū' itmişdir. Cümle dervīşān qarındaşlara ma'lūm ola ki bu 'abd-i ihkara gerçe yedi 'aded āyin-i şerif taşnifi naşib oldu; lakin her beyit-i şerifeniñ heyet taşnifinde güyā bu 'abd-i zeliliñ zebānından hazreti pīr efendimiz inşād buyururlardı; hatta bu biçāre mānende-i müflis pesmande lāl ve hāmuş bimecāl olub inşād olunān āyin-i şerifleriniñ bestelerinde ve her bir perdelerinde zerre misāl müdhalim olmayub cümlesi destgirim 'ālim-i 'ālimyān hazreti mevlāna efendimizindir.]

El-fakīr Dervīş İsmā'il

(Bestenigār) āyiniñ okunduğı gün şeyh efendi ile dervīşler ve muhibler üzerinde hāşıl itdiğı hūsn-i te'sirden (dede) pek müteheşsis olmuş ve gördüğü teşviklerden cesāret alarak (Şabā büselik) maqāmından da bir āyin bestelemeğe karar vermiş idi; halbuki o eşnāda kendisine teblig olunan bir irāde-i seniyye, dedeyi bu qararınıñ icrāsını bir müddet için ta'hīre mecbūr itmiş idi.

(Maḥmūd Sānī) müşīrāndan Ḥalīl Rifʿat Paşayı şihriyyetine naʿil ediyor ve bu münāsebetle İstanbul şehri çokdan beri mişalini görmediği şāhāne bir düğün ile pūrzevk ve neşāt bulunuyor idi. (Dede) bu sūr-hümāyun eşnāsında sarayda oḡunmaḡ üzere baʿzı yeni parçalar bestelemeḡe maʿmūr oldu. Pādişāh,(būselik) maḡāmını pek sever idi; (Dede) bu maḡāmdan-güfteleri kendi eseri olarak-bir "kār" ile bir "murabbaʿ" ve bir de "yürük semāʿī" besteledi.Faslıñ mütebāķī parçalarını da (Dellālzāde İsmāʿīl Efendi) ikmāl itdi."Kār"ıñ güftesini (Dede)niñ eşeri olduğundan dolayı buraya naḡl ideceḡiz:

Sūr şāhı eyledi ālāmı ṭayy

Naḡmesāz oldu göñül mü yār mı

Bu donanma-ı ferhizāde-i cihān

Neşʿesinden hōş eder mānendeni

Āsumandan tā bu sūruñ seyrine

Virdi ḡurşīd nicem vü nāhīdī pey

Dem bu demdir zevḡ ü şev ḡandın göñül

"Kār" a āḡāz ile seven mānendeni

(Būselik Kār) pādişāhıñ ḡuzūrunda oḡundu;Maḥmūd Sānī pek memnūn oldu. Kārdan şoñra oḡunan "remel" iḡāʿındaki "murabbaʿ"ıñ güftesi de şöyle idi:

Olduḡ yine bu şevḡle mesrūr-ı meserret

Lebrīz-i sūrūr itdi dili sūr-î meserret

ʿĀlemde keder ḡalmadı sāyeñde efendim

Her rūzu saīd ü şebīdir nūr-ı meserret

Bu murabba‘ı (Dellälzâdeniñ) ağır semâ‘isi ta‘ķib itdi. Bundan soñra müntaħib bir kaç şarkı vāv-ı meyânda biṭṭabi‘ (Dede)niñ bā‘ iş-i iķbâli olan meşhūr (Zülfüñdedir benim baħt-ı siyâhım) şarkısı³⁸ ve nihâyet yine (Dede)niñ:

Dehr olmada bu sūr ile ma‘ mūr-ı meserret

Güfteli yürük semâ‘isi terennüm idildi. Maħmūd Şâniniñ maħzūzıyeti derece-i nihâyeye vâşıl oldu ve (Dede) ile refiķleri ‘ atıyye-i seniyye ile talṭif buyuruldu.

Bu sūr-ı hümâyun münâsebetiyle tekrâr mazħar-ı iltifât olan (Dede) daħı (ferahñâk) faşlı ħâdisesinden beri pâdişâha qarşı ħalbinde muħâfaza itdiği iğbirârını unuttur gibi oldu. Ma‘ mâfiħ arası çok geçmeden (Dede)niñ saray ħayâtı yine tekkiye ħayâtına münķalb olmuş idi.

1248 (1833) târiħinde icrâ kılinan sūr-ı hümâyun şenlikleri ħitâm bulduktan soñra fi-el-ħaķıķa (Dede Efendi) yeñi ħapu mevleviĥânesindeki hücre-i dervişânesiniñ muħiṭ-i sükünuna çekilmiş ve sūr-ı hümâyunden maķdem bestelemeği taşavvur itdiği (Şabâ büselik) âyiniyle iştiğâle başlamış idi.

Bu âyin-i şerif, (Dede)niñ te‘lif nağamât-ı fünûnda mertebe-i kemâle vusûlünü gösterir bir eşer-i ‘alel‘âdedir. Vākı‘â Dede‘nin bütün âyinleri başka başka naķķât-ı nazardan meziyyât-ı maħşūseyi ħâ‘iz birer şan‘at eserleridir; lakin (Şabâ büselik) âyini uslûbundaki debdebe ve iħtişâm, ṭavr u edâsındaki aşâlet ifâde, besteniñ güfte ile temâmı teṭâ buķundaki muvaffaķiyyet ħâriķul‘âde ‘itibârıyla cidden mümtâz ü müsteşnâ bir mevķi‘ şâhibidir. Bu âyin, ehli ve erbâbı tarafından okunacak olursa, daha başlanırken sâmi‘inden ħassas, müsikî güzelliklerini müdrük zevât üzerinde pek rûĥ nevâz bir te’sir ħuşûle getirir. Âyinin kırâ‘atı devâm itdikçe bu te’sir ibtidâ‘ı artar, eksilmez; besteniñ her satırında iñkişâf iden yeñi yeñi mâzur laħniye qarşısında sâmi‘ada rûĥunuñ derece derece yükselerek nâmütenâhi ‘avâlim-ı rûĥâniyyeye su‘ûd itdiğini duyar. El-ħâşıl (Şabâ büselik) âyini öyle bir şâheserdir ki

---

³⁸ Bu şarkıniñ şâyân-ı i‘timâd menâbi‘den elde idilen noṭası (Dede Efendi)niñ üslûb-ı müsikîsi ħaķķında bir fikir idinilmek üzere qarşuki şâĥifeye derc idilmiştir.

(Dede Efendi) nāmınıñ tã kıyām-ı haşre kadar kıymetşinās lisanlarda hürmetle yād ve tezkārına sebep olacaqdır. Doğrusu muvaffakiyet ve mezhuriyetiñ bu derecesi biz fānilerce şâyān-ı ğıbtadır.

(Şabā būselik) āyini için (Dede)niñ intihāb itdiği güftelerde bilhaşşa ma' nidārdır. (Hāzreti Mevlānā)niñ meşhūr:

Ateş-i nüzned der dil mā elā hū
Hālī nükned menzil mā elā hū
Ger 'ālemyan cümle tabībān bāşed
Hālī nükned müşkül mā elā hū

Rubā' isi "beste-i qadīm" nāmıyla ma'rūf āyinlerden (hüseynī) ile (Nāyī 'Osmān Dede) merhūmuñ (rast), ('uşāq) ve (çār-gāh) āyinlerinde bestelenmiş iken (Dede) bu rubā' iyi hissiyāt mevḥūdānesine o kadar muvaffaq bulmuşdur ki (Şabā būselik) āyini de bu rubā' i ile başlamakdan kendini alamamışdır.

Bu rubā' iden şoñra (Dede), şu'arā-ı mevlevīden (Gülşen-i Tevhīd) nazmı hazreti (Şāhidī)niñ bir manzūmesinden intihāb itdiği:

Hey hey ne 'acā' ib bezemiş ḥüsle yārı
Bu şüret-i yārı bu naqş u nigārı
Herāhul nazar kim göre taḥşin ola kārı
Bu çeşm ü 'izārı qalmaya qarārı

Ebyāt 'aşıkānesini (būselik) maqāmında ve mevzū' ile mütenāsib dervişāne edā ile terennüm itmiş ve yine 'aynı manzūmeden:

'Uşāqı qaṭār eyledi 'aşq icre Muhammed
Ol şāh mümecced ol maṭlub u maqşud

Beyitiniñ nihāyetinde "Sehl-i mümteni'" ta'birine mā şıdk olarak maqām "hicāz" a geçer geçmez gezilen ḥayret baḥş bir sühület-i temzickārı ile acıvirdiği bir (segāh) perdesiyle:

Ey eşter-i dil sen ola gör piş-i kaṭarı

Çek ‘aşk ile bāri bī verd eyle ḥārı

Beyitinde (hüzzām) maḳāmına intikāl itmiş ve āyiniñ eñ şāyān-ı diḳḳat bir parçası olan:

Ben bilmez idim gizli ‘ıyān hep sen imişsiñ

Tenlerde ve cānlarda nihān hep sen imişsiñ

Senden bu cihān icre nişān ister idim ben

Āḥir bunu bildim ki cihān hep sen imişsiñ

Rubā‘ isini de (hicāzkār) maḳāmınıñ o zamana kadar mişli nā-mesbūḳ bir tarz ile bestelenmiştir.

"Vaḥdet-i vücūd" ‘aḳīde-i şūfiyānesini belig bir lisanla taşvīr iden bu rubā‘iniñ bestesi (Dede)niñ müsikideki ḳudret ‘icāznümāsınıñ parlaḳ meşālelerinden biridir; her mıṣrā‘ ıñ nihāyetine ‘ilāve itdiḡi:

Yār yār ma‘būdum Allah

Tevşihāt-ı tahlilkārısı ise ḳıymetdār bir manzūme-i cevheriniñ ötesine berisine serpişdirilüp temāşası gözleri kamaşdıran ateşin lā‘lpāreler gibi-sāmi‘ ayı pek vecdāngiz bir şüretde tenşitt iden terşī‘āt maḳāmında olarak cidden rūḥperver bir leṭāfeti ḥā’izdir.

(Şabā būselik) āyini bestesiniñ bu noḳtasına kadar āşārı ḥayretle görilen ḳudret bestekārı kāfi deḡilmiş gibi (Dede)niñ bīpāyān dehā-ı müsikisiniñ yüksek teẓāhürātından birini de bundan soñra şāhid oluruz. (Ben bilmez idim...) rubā‘isini müte‘ākib Dede Efendi yine (Ḥāzreti Mevlānā)niñ:

Resīdim bir leb-i deryā bedīdim hū veya men hū

Mıṣra‘ıyla başlayan ḡazellerinden münṭaḥib bir ḳıṭ‘ ayı bestelemek ve bunuñla (Şabā būselik) āyiniñ birinci bendini ḥitāme itdirmek istiyordu. Pek ‘ālī bir fikir taşavvufu ihtivā iden bu ḳıṭ‘ ayı şübhesiz (Dede) daḡī mevzū‘uñ ‘ulviyetiyle mütenāsib olarak besteleyecek idi. Fī-el-ḥaḳīḳe bu mıṣra‘ı oḳuyan bir müsikīşināsıñ

gözü önünde muhtedir bir ressam tarafından yapılmış şöyle bir levhanın canlanmaması kâbil değil idi:

“Vâsi‘ bir deñiz; nazır, ufka kadar uzandığı halde mu‘azzam, muhib dalgalardan başka hiç bir hâ‘le teşâdüf itmeyor. Sâhilde hakâyık eşyâyı gören gözlere şahib bir merd-i dil āgah bu ‘ulvî manzara karşısında kudret bālig-i şamedāniyyeniñ tecelliyatından, daha doğrusu bizzāt "hū veya men hū"dan başka bir şey görmediği cihetle vücūda gelerek vakf-ı gayr-ı istiğrāk olmuş düşüyor.”

Bu ma‘nevî ve hayālî tā belva-i mūsikî ile ifade için Dede (Beyātî ‘Erbāb) maqāmını münāsib bulmuşdur.(Muḥayyer) perdesi üzerinde yapılacak medid nağmeler, o füşat saray emvācı bütün enginliđiyle taşvire muhtedir olacak, maqāmın kararındaki (Kārcıgār) nağmeleri de (Hū veya men hū) mazmūnunu niyāz mendāne ve ‘ibādetkārāne ifade eyleyecek idi. Lakin işiñ müşkül bir ciheti kalıyordu ki o da evvelki rubā‘iniñ bestelendiđi (Hicāzkār) ile ānı ta‘kib idecek (Beyātî ‘Arabān) maqāmları arasında gerek qarargah , gerek tavır ve seyr ‘itibāriyla mevcūd olan muḥālefet ve mübāyenet idi; binā‘en ‘aleyh birden bire bu maqāmlarıñ birincisinden ikincisine geçmek hali güç bir mes‘ele-i mūsikiyye idi. İşte (Dede) kudret dāhiyānesiniñ yüksek bir mişālini de burada göstermiş ve:

Dost dost maqşūdum Allah āh pīrim destgīrim

Maḥbūb men āh pīrim destgīrim maḥbūb men

Terennümleri arasında pīr-i mükriminiñ rūḥāniyyetine şığınarak itdiği bir hamle ile bu müşkülü de kolayca ḥallidüb (Beyātî ‘Erbāb)a vâsi‘ bir zemīn hazırlamışdır.

(Dede)niñ muvaffakiyyetini tetevvüc iden bu soñ kıt‘anıñ bestesinden soñra (nevā) āyinine geçilerek bu āyiniñ cidden parlağ olan ikinci, üçüncü ve dördüncü bendleri okunur ki şu halde (Şabā büselik) āyini bir selamdan ‘ibāret kalmış olur.

(Şabā büselik)iñ bestesi ikmāl olununca (Dede) hoş elḥān telāmizine yeñi āyiniñi geçmiş ve 1249 (1833) senesi recebiniñ gürresine meşādüf bir perşembe günü

(Yeñi kapu) mevlevîhânesinde kıaddimizin bāşılıķ mevķi'inde kendisi bulunduğu ĥalde āyiniñ muřantān ŗuretde okunmasına riyāset itmişdir.

Rivāyet olunduđuna gōre Dede Efendiye (hūzzām) maķāmı pek ziyāde te'ŗir idermiř; ĥatta bu maķamdan (Kōmūrcūzāde Ĥāfız Efendi)niñ:

Aldım ĥayāl-i perçemiñ ey māh-ı dīdeme

Güfteli (remel) murabba'ını ilk def'a diñlediđi vaķit (Dede) ferť te'ŗirinden göz yaşlarını zābt idememiş, ĥazin ĥazin ağlamışdır.

Bu sebeple (hūzzām) dan bir āyin-i ŗerīf bestelemeđi kendisi kendisi arzu itdiđi gibi ŗstādiñ bu maķāma ferť incizābını bilen nefāis perverler dađı ĥuřūle geleceđi tabi' i olan bedi' a-ı laĥniyye ile bir an evvel tesnīf āzān idebilmek ićin bu ĥuřūřda (Dede)yi teřviķden ĥālī ĥalmıyorlar idi. Ancak o ŗıralarda 1249 (1833) senesi ramazānınıñ ĥulūlī takrib itmiř idi ve bu mūnāsebetle (Dede) saraydaki sermū'ezzīnlik vazīfesine mut' laķ ĥazırlıķlarda bulunmađa lūzum gōrüyor idi; binā'en 'aleyh (hūzzām) āyiniñ bestelenmesini bayrām irtesine ta' līķa mecbūr oldu.

Dede, (Maĥmud ŗānī)ye kıldıracađı "terāviĥ" namazlarında okunmak ićin bir taraftan yeñi "ilāhī"ler besteliyor,diđer taraftan bunları saray mū'ezzīnlerine meřķ idiyor idi. Nihāyet mūbārek mah-ı ĥāfrān gelüb ĥattı.

Ol tārīĥde (Maĥmud ŗānī)niñ bař imāmı Anadolu pāyelūlerinden (Zeynel' ābidīn) Efendi isminde bir zāt idi. İmām Efendi "' ilm-i Elĥān" ile pek az meřģūl olmuř idi; Ma' a-hezā fevķal' āde tabi' at mūsiķīyesi olduđundan terāviĥ namazında mū'ezzīnler hangi maķāmdan bir ilāhī okusalar derĥāl o maķāmda kıur' ān-ı' aźīm -ūř-řān kıırā'atına muķtedir olur idi. (' İtrī) merĥūm ' ařırandan biri müesses uřūlden olduđu üzere terāviĥiñ ŗoñ dōrt rek' atında (' Acem ' ařıran) maķāmı icrā vāv-i maķāmdan "ilāhī" ler kıırā'at idilmekde ise de el-yevm (ferāĥfezā) dinilen (terķib) o zaman henüz mütēdāvil olmadıđından biťtabi' (ferāĥfezā)dan "ilāhī" dađı yapılmamıř idi. Terāviĥ aralarında nāřinīde ve mūřķūl-el-āhire maķāmlardan "ilāhī"ler okuyan (Dede) gibi bir mū'ezzīnbařı ile (Maĥmud ŗānī) gibi mūsiķiřinās

bir pādīşāhıñ öñüne geçüb namaz kıldırmağ kolay bir iş değıl idi. Bir gice terāvīhden soñra huzūr-ı şāhānede şeref meşüle nā'il olan (Zeynel'ābidin) Efendiye pādīşah:

“-Bizim (Dede), seni epeyce şıkıyor ama, māşa'llah sen de ondan hiç geri kalmıyorsuñ!”,

İltifātında bulunur; bu iltifāt-ı hümāyundan cesāret alan imam-ı evvel Efendi daħī:

“-Mü'ezzin başı kuluñuz dā'ilerine bir 'azizlik yapmağ istiyorum ama...”,

İstizānına cür'et ider.(Maħmud Şānī) bu 'azizliğıñ neden 'ibāret olacağını sormağ lüzüm görmeden:

“-Hay hay; sāde o saña yapacak değıl a!”,

Cevābını virir. Baş imam da müsā' de-i seniyye üzerine hemān ferdāsı günüñ aqşāmı māfi-z-zamīrini icrāya karar virir.

Müsikī erbābınca ma'lümdur ki ('acemaşīrān) mağāmınıñ kararını (yegāh) perdesinde icrā itmesine (ferahfezā)nāmı virilmektedir. Zeynel'ābidin Efendi Kur'an-ı kerīm okurken ba'zen souk tabi'atla (ferahfezā) yapar ve bunun ne olduğunu bilmemekle beraber her halde ('Acem'aşīrān)dan farklı yeñi bir mağām bulduğunu zannider imiş. İşte imām Efendiniñ (Dede)ye yapacağı 'azizlik, terāvīhde bu yeñi mağāmdan okumağ vāv-i mağāmda bestelenmiş "ilāhi" bulunmadığından (Dede)yi müşkül mevki'de bırakarak çāresiz ('acem'aşīrān) bir ilāhī okumağ mecbūr itmekden 'ibāret idi.

O aqşām terāvīhiñ soñlarında mü'ezzinler 'ale-l-uşul "'acem" perdesinden "şatlı-ı 'alī..."dimişler ve imām efendi daħī 'aynı perdeden başladığı halde hilāf-ı mu'tād (yegāh)da kalmış ve ikinci rek'atda yine 'aynı hāl tekerrür itmiş idi. (Dede) bundaki mağşadı añladı; ilk iki rek'atdan fāriğ olunca yanındaki (Dellāl-zāde)ye:

“-Siz idāre idiñ!”,

diyerek hemān mağfiliñ bir köşesine çekildi ve 'ale-l-'acele pek ma'ruf güftelerden:

Şürīde vü şeydā kılan yāriñ cemālidir beni

İlāhisini şoñ rek'atlar kılnurken (ferahfezā) yolunda besteleyerek selāmi müte'ākıb refikāsına:

“-Bana pırülük ediñ!”,

emrini virdi. Bu nāgeh-zuhūr maqām üzerine mü'ezzin başısınıñ hangi maqāmdan ilāhī okuyacağına muntazır olan pādişāh, (Dede)niñ irticālen bestelediği ilāhiyi maħfilinde maħzūziyetle diñlerken itdiğine nādım olan baş imām Efendi de miħrābında, yeñi icād itdiği maqāmdan bestelenmiş bir ilāhiyi naşıl olub da mü'ezzinleriñ okuduğuna bir dürlü 'aқıl irdiremiyordu! Fī-el-vāқ'a (Dede) iki daқıka evvel bestelediği (ferahfezā) ilāhisini okuyor, muқtedir arқadaşları da hiç belli itmeden ser mü'ezzine pırülük idiyorlar idi.

Terāviħden şoñra (Maħmūd Şāni) dedeyi ħuzūruna qabül idüb pek neş'eli bir tavır ile:

“-Dede! Bu yeñi maqāmınızıñ adı nedir?”,

su'ālını irād itmiş ve (Dede Efendi) daħi mācerāyı ħikāye ile berāber bunuñ yeñi bir maqām olmadığını ve (Selīm Şāliş) 'aşrında müşāhiblerden (Seyid Aħmed Ağa) tarafından bulunaraq (ferahfezā) ismi virilmiş bir "terkīb"olduğunu ve ma'a hezā o vaқitden beri bu yolda hiçbir eşer bestelenmediğini 'arz idince:

“-Her ne ise, bu terkīb benim pek ħoşuma gitdi; adı gibi ferahfezā...”,

diyerek (Dede)ye bir ħayli iltifādlarda bulunmuş ve kemāl-i neş'esinden o gice ince saz taқımınıñ (Topқapı) saray-ı ħümāyünü müşttemelātından (Serdāb) qaşrında icrāi āhiniñ itmesini irade itmişdir.

(Topkapı) sarayının arkasında cennetmekân (Selim Şâliş)in vâlideleri için inşâ itirdiği (Serdâb) nâmında³⁹ bir kaşr-ı didinişin vār idi. Sarayburnunun nazâreti kāmıleye mâlik bir noktasına serâpâ bi-lgâmı taşdan yapılmış olan köşk Türk mi' mârisinin bir enmûzec-i bedî' i idi. Kaşrın büyük şalonunun dîvarları âyinelerle kaplanmış ve âyinelerin arasına müzeyyen "selsebîl"ler, nazâr-rübâ çiçek şaksıları konulmuş idi. Şalonun ortasındaki havzın fışkiyesi cidden maşna' idi. Şalonun kubbesine mut' add şam' dānları hāvî şāhāne bir āvize aşılmış, ve selsebîllerin arasına kıymetdār fānuslar teşbīt edilmiş idi. Gice mumlar yanınca mütakābil âyineler ' aks iden ziyâlarından gözler kamaşıyor, şulara ceryān virilince hāşıl olan dil-nevāz seslerden eñ gamkîn gönüller bile ferahla dolar idi.

İşte (Ferahfezâ) ilāhîyi bestelediği gice (Dede Efendi) ile refikleri bu cennet mişâl kaşrda bir (küme faşlı) icrāsına ma'mur olmuşlar idi. Saray ıstılâhınca pâdişāhların huzūrunda icrāsı ba' zen emr olunan bu gibi sâz eglencelerine (küme faşlı) dinilür idi ki sebep tesmiye, bu faşıllara münhaşıran saraydan yetmiş ve çavuşluğdan müşāhibliğe irtikā itmiş müsikî şināslardan mā'adā-i hāricde müsikî tahşil iderek muaḥḥaren müşāhiblikle saraya alınan esātizenin daḥî dāḥil olması idi. Saray 'adetine tevfiқан faşıl erkānı huzūr-ı şāhānede yerlere döşenen kırmızı iḥrāmılara otururlar ve pâdişāhın iltifātına mazhar olduğdan sonra icrā-ı āhenge başlarlar idi.

(Maḥmūd Şānî) 'aşrı ricāliyle görüşen zevātın ifādātına göre o 'aşrındaki (küme faşlı) erkānı, sekizi hānende, ikisi nāyzen, üçü kemānî, dördü de tanbūrî olmak üzere isimleri ātî de muharrer (17) üstāddan mürekkeb idi:

---

³⁹ (Serdâb kaşrı) ile sarayın gülhāne meydanı tarafındaki (İshākiyye) (incili), (Murādrābia') ve (Sultān Maḥmūd) köşkleri yakın vāqıtlere kadar mevcūd iken devr-i 'azizi de (Mekteb-i ḥarbiye) nāzırı olan Gālib Paşanın ser kırenālıkda bulunduğu esnāda "meşādūfi zā'ideyi mücib oluyor" diyerek bu köşkleri yıktırıldığı vak' anuvīs 'abdāllar ḥemen Şerif Begin (tāriḥ-i 'osmānî encümeni) mecmū'asında münteşir bir maḳālesinde görülmüş ise de bizim tahkikatımıza nazaran (Serdâb Kaşrı)nın bilārahm yıktırılması, Rumeli Şemend ve Ferinin saray burnunu dolaşarak 'Sirkeci'ye vāşıl olabilmesi için o vāqtin ricāl hükümeti tarafından kim bilir ne gibi menāfi'-i şahşiye muḳābilinde gösterilen müsā'deden ileri gelmişlerdir. Fî-el ḥaḳiḳe kaşrın hālā görülebilen ba' zı āşarı ḥaḫı-ı güzergāhına pek ḳarīb bir mevḳi' dedir.

Ḥānendeler – Dede Efendi, Dellāl-zāde İsmā‘īl Ağa, "Ferahnāk" maḳāmı mūcidi Şākir Ağa, Çilingir-Zāde Aḫmed Ağa, Suyolcu-zāde Şālih Efendi, Kōmürcü-zāde Ḥāfız Efendi, Başmacı-zāde ‘Abdī Efendi.

Neyzenler – Ḥaṭṭāt şehīr (Muşṭafa ‘İzzet) Efendi ile Muşāhib Bī- nezīr Se‘id Efendi. (Se‘yid Efendi "ney" daḫī çalar ise de kūme faşıllarında "gırift"zenlik ider imiş.)

Kemānīler – "Ṭāhir Būselik" peşrevi şāhibi Rızā Efendi, Şākir Ağa, birāderi Muşṭafa Ağa, "ferahnāk" sāz semā‘īsi şāhibi ‘Ali Ağa.

Ṭanbūrīler- Nu‘mān Ağa, Zeki Meḫmed Ağa, Keçi ‘Ārif Ağa, Necīb Ağa.

Her biri mūteḥaşşış olduđu sazda o devriñ emşālsiz hūnerleri olan bu gibi mūsāhiriñ ve bālāda isimleri geçen refiḳāsiyla bizzāt (Dede Efendi)niñ iştirāk itdiđi böyle bir mūsikī faşlından ḥāşıl olacaḫ āheng-i latīfiñ - ‘Ali-el-ḫuşūş "serdāb ḫaşrı" gibi bir maḫalde –vuḳū‘nu taḫammül bile insānı sermest ḫuzūz itmeđe kāfi iken bu āhengi diñlemek baḫtiyārlıđına nā‘il olanlarıñ ne ḫallere gireceđi şāyān ta‘mil olduğundan biz bu ciheti ḫāri‘leriñ muḫayyilesine terk iderek yalnız vaḳı‘anıñ –yeñi köy dergāhı şeyhi merḫūm Servet Efendiden zabṭ itdiđimiz- ḫuṭūṭ-ı esāsiyesini naḫl ü ḫikāye ile iktifā ideceđiz.

Terāviḫ namazından çıkdıḫdan soñra (Dede) ile refiḫleri serdāb ḫaşrında toplanmışlar ve pādişāh gelmezden evvel hangi maḫāmdan icrāi āheng ideceklerini düşünerek netīce-i müzākerede (‘Arazbār būselik) faşlıniñ icrāsına ḫarar virmişler idi; çūnki bu faşlıñ (Selīm Şālis) devri ricāl mūsikiyesinden (Ḥacı Sa‘dullah Ağa) tarafından bestelenmiş olan:

Mevsim nevrüz irişdi geldi eyām-ı bahār

Ḥūş-ı ḫirāmım eyler elbet yine ‘azm-ı lālezār

Sen de ey dīl-i bülbul āsā nağmesāz ol ki bu dem

Eyleyince kāra āğāz eylesün cānāna kār

Güfteli "kār"ı ile "murabba‘" ve "semā‘ī"leri zāten parlaḫ eşerler olduğđ gibi sultān selīmiñ daḫī bunları pek sevdiğini ve ḫatta her senenin mevsim-i bahārında

kāğıthānede vākı‘a (çağlayan) kaşırına gitdikçe o radde bu faşlıñ okunması mu‘tād olduğunu (Sulţan Maħmud) işitmiş olduğundan (‘arazbār būselik) faşlı okunduğı vakıt pādışāhıñ pek ziyāde münbasit olduğú bil-dif‘āt tecrübe idilmiş idi.

Maħmūd Şānı‘nıñ serdāba vuşūliyle berāber faşlıda başlamış idi. (Muşţafa ‘İzzet) Efendiniñ "ney" ile üstādına bir taķsımına müt‘ākıb "peşrev" çalınmış ve "kār" ile "murabba‘" ve "ağır semā‘ı" de okunduğdan soñra (Kömürcüzāde Hāfız Efendi)niñ diñlemekle doyulmaz mü‘essesesi ve pek müsteşna edāsı ile başladığı "taķsim" (Zeki Maħmud Ağa) ũanbūruyla muķābele itmiş ve sıra şarkılara gelince (Nu‘mān Ağa)niñ:

Sen ey Şāh Melik sımā

Hemān şāğ oluñur megārā

Cihānı eyledik ihyā

Güfteli zemīn ve zamāna münāsib şarkısı ile kemānı-i şehīr (‘Ali Ağa)niñ:

Şāhım seniñ dā‘ım hemān

Müzdād ola zevķ ü şafān

Budur de‘āl-i bendegān

Şarkısı ve daha ba‘zı müntahib şarkılar okunarak eñ soñra (Al göñlümü āyine-i ma‘nādır bu) yürük semā‘ısi ve nihāyetinde terennüm idilen sāz semā‘ısi ile (‘Arazbār Būselik) faşlı meşki el-ħitām olmuş idi.

Faşıl erkānı ĥuzūrdan çıkarken (Maħmūd Şānı) cümlesine beyān-ı maħzūziyetle ‘aũıyye-i seniyye tevzı‘ini emr itmiş ve nezdinde alıķoyduğı (Dede Efendi) ye teveccūh-i ĥıũāb iderek demişdir ki:

-Bu gice pek tatlı bir vakıt; ‘ādetā kendimi cennette zannitdim. (‘Arazbār būselik) faşlı şimdiye kadar bu derece parlaķ okunmamış idi. Ancaķ (Mevsim nevrüz...), kārı, cennet mekān Sulţan Selīm’iñ taħta cülūs itdiğı seneniñ bahārında (çağlayan) kaşırına gitdiğı gün okunmak üzere bestelenmiş bir eşer olduğundan böyle

kış ortasında⁴⁰ okunması baña nâ-be-mevsim göründü. Dedem! Bu gice terâvih namazında meydâna çıkardığınız (ferahfezâ) maqâmından bu kaçır için de "kâr" ile berâber senden mükemmel bir faşl isterim. Kârîñ güftesiyle bestesi (Serdâb)ıñ şu hâlini, şularıñ aqmasını, bunlardan mutehaşşıl âheng-i sâmi'-i nevâzı taşvîr itmesi mat-lüb-ı şâhâne midir. Haydi göreyim seni! Bayram irtesine kadar hazır olsun; inşallah yine burada diñlerim...

(Dede Efendi) bu iltifât ve irâde-i şâhâne üzerine 'arz-ı teşekkür iderek:

"-Emr ve fermân şu kutlu efendimiziñdir.",

cevâbıyla ellerini göğsüne koyarak- mevlevileriñ uşûlünce-eğilmiş ve vaz'iyet-i dervişânesiyle geri geri çekilerek huzûrdan çıkmıştır.

Ramazân-ı şerifiñ yarısı geçmiş olduğundan (Dede)niñ gâ'ib idecek vaqti yok idi. Sultân Maḥmūd'un müsiqiyi ferḥ muhabbetini bilen (Dede), bayram irtesi istenileceği şübhesiz olan (ferahfezâ) kâr için evvelâ bir güfte nazm iderek hemân bestelemeğe başlıyor ve kârdan şöñra:

Ey kaçış kemân tîr-i müjgañ cânıma geçdi

Peykânlarıñ her biri bir yanıma geçdi

Güfteli "fireng-i fer'" bir murabba' ile (Bir dilber nâdide bir kâmet-i müsteşna) ve (Bu gece yine ben bülbülleri ḥâmüş itdim) ağır ve yürük semâ'îlerini de bir an evvel ikmâle çalışıyor idi. Ancak vaqitteñ darlığı (Dede)yi kendisine yardımcı aramağa mecbûr itdi; faşlıñ:

Yârimi gördüm bugün dünyâ görünmez dideme

Güfteli ikinci murabba'ını da güzide şâkirdi (Eyyübî Maḥmud Beğ) besteletirdi. (Dede Efendi) 'aynı maqâmdan birkaç şarkı hazırladığı gibi (Zekî Maḥmud Ağa) da parlak bir peşrev ile bir peşrev semâ'îsi yapmış ve bestelenen eserleriñ bir taraftan giceli gündüzlü ḥânende ve sâzendelere ta'limine devâm

---

⁴⁰ 1249 (1833) senesiniñ ramazân-ı şerifi fi-el-vâkı' kış mevsimine meşâdüf idi.

idilmiş olduğundan bayram geçince (ferahfezā) faşlı diñlenecek hāle gelmiş ve sultān Maḥmud keyfiyetten ḥaberdār idilmiş idi.

Artık faşl-ı mūsikī erkānı (ferahfezā) irādesiniñ şudürünü an be an bekliyorlardı; nihāyet beklenen gice ḥulūl itdi. (Serdāb) qaşrı o gice muṭanṭan şüretde tenvīr idildi. (Maḥmūd Şānī) ma‘iyetinde Ḥüsrev Paşa azatlılarından (Dāmād Se‘yid Paşa) olduğu ḥalde pek beşüş bir sīmā ile qaşra geldi. (Muşāḥib Se‘yid Efendi)niñ ba‘zı laṭif fiḳra ve ḥikāyeleri pādişāhı bir ḳat daha neş‘elendirdi. Ḥavzlı şalonuñ yanındaki oṭada (küme faşlı) sāzendeleri eski ‘acem şāhlarından biriniñ bütün bir faşla tercīhen beğendiği āheng-i iḥzāriya başlamışlar idi! Bir müddet soñra āhengiñ aldığı şekl-i tekāmül, ḥazırlığıniñ tamām olduğunu göstermekde ve bu eşnāda sāzendeleriñ heyecanla yaptıkları şā‘id ve ḥābiṭ temrīnler daḥī- ḥarekete müheyyā vapurlarda istfimiñ ḥal-i işbā‘a gelmesinden makineniñ titremeğe başlaması gibi-faşla başlamak emriniñ beklendiğini ifhām itmekde idi.

Tam bu sırada ta‘alluḳ iden irāde mūcibince bir müddet yerlere iḥramlar serilmiş ve (Dede) ile refiḳāsı birer birer ḥuzūra dāḥil olmuşlar idi. (Maḥmūd Şānī) evvelā (Dede)den (ferahfezā kār)niñ ismini sormuş ve

“-İsmi (kār-ı qaşr-ı cennet)dir pādişāhım!”,

cevābını alınca:

“-Çok münāsib bir isim! Ḥaḳıḳaten burası dünyāda yapılmış bir cennet köşküdür; aman haydi şunu diñleyelim...”,

Diye şabırsızlık göstermiş idi. Faşlıñ ibtidāsında (Kemānī Rızā) Efendiniñ (ferahfezā) taḳsiminden soñra (Zeki)niñ peşrevi çalınırken sazlarıñ sāmi‘eyi oḳşayan cıvıltısı, şalonuñ dīvarlarındaki "selsebil"lerden aḳan şulariñ ḥāşıl itdiği zemzeme-i seyyāl ile ḳarışıyor, leṭāfetiniñ taḳdīri ancak işitmekle mümkün olabilecek ānāt-ı bedī‘a vūcūda getiriyor idi.

(Dede)niñ biraz da şā‘ir olduğunu evvelce söylemiş idik. Üstādıñ mūsikīdeki dehāi ḥāriḳul‘ādesi derecesinde şā‘irlikden daḥī naşībi olsaydı (Serdāb qaşrı) vaşfındaki neşīdesi de bir şāheşer olurdu. Ne fā‘ide ki cenāb-ı Ḥaḳḳ insanları her

cihetce mükemmel yaratmıyor; (Kaşr-ı cennet) kârınıñ zirde ‘aynen münderic güftesi, hilkatıñ ser ve hikmeti añlaşılamañ bu dürlü tecelliyâtından bir numünedir:

Kaşr-ı cennet havz-ı kevser āb-ı hay

Zevk ü şoĥbet gūşe-i hey yār hey

Görmemişdir böyle cā-ı bī bedel

Kayş vü faġfūr ve cem, kāvūs vekī

Pādişāhım ‘ümrañ-ı efzūn ide ĥaĥĥ

Rūz vü şeb virdim bu der mānendini

Ma‘ māfih (ferahfezā) kārıñ bestesi cidden bir eser-i enfesdir. (Dede)niñ bu dil-güşā kārını ne vaķit sazla sözle diñlemiş isem kendisi (Serdāb) kaşrında zannider, naġmelerıñ tarzı tertibinde gösterilen mahāret ĥasebiyle eṭrāfımda şularıñ şırıldısını duyar gibi olurum. Bu, şübhesiz (Dede)niñ büyük bir muvaffaķiyetidir. Üstādıñ bu kārı ile sā’ir mu‘tenā eṣerlerindeki daķāyık-ı şan‘atı ĥaĥķıyla taĥlil ve irā‘e idebilmek için ġarbiyyūndan (birleyū)nuñ (A travers chants) ‘ünvānlı eṣerinde (Bethoven)niñ senfonileri ĥaĥķında yürüdüġü taĥlili ve tenķidi müṭāla‘āt ĥābilinden tedķiķāte ihtiyāc vardır; bu eṣerimizde tefşilātıñ o derecesine girişmeġe imkān olmadıġından bu ĥadar ĥoĥ bir işāretle iktifā idilmişdir.

Rivāyete nazaran (ferahfezā) kārı (Dede) daĥi pek beġenir imiş; ĥatta bir gün bundan baĥş idildiġi şırada:

-Ĥāce (‘Abdülķādir Merāġı)niñ şimdiye ĥadar (‘İtrī) şaġında ben şolunda idim; bu kārı yapıĥdan şoñra ben (şāġına) geĥdim, (‘İtrī) şolunda ĥaldı...

Zemīninde bir söz şarf itdiġi rivāyet idilir ise de biz (Dede)niñ mazbūtumuz olan meşreb-i dervişhānesine pek de muvaffaĥ bulamadıġımız bu sözüñ müşār-ileyhe isnād idildiġine ķān‘ız; ma‘a hezā rivāyet ĥābilinden olarak buraya derc itdik.

El-ĥāşıl o gice (ferahfezā kār) büyük bir intizām ile oĥunmuş ve kārı ta‘ķib iden "murabba‘"larla semā‘iler ve şarķıların terennümünde daĥi ‘aynı intizām gösterilmiş idi. (Sultān Maĥmūd) bundan şoñ derece memnūn oldu ve faşlıñ hitāmında (Dede)yi nezdine celb ile sīne-i ehliyetini kendi iĥdāş gerdesi olan

(Merşâ' Nişân-ı İftihâr) ile tezeyyin itdi. (Dede Efendi) nâ' il olduğu bu 'âtıfet-i seniyyeden pek mütehassıs olmuş ve tekrâr 'al-el-tekrâr-ı 'arz-ı şükran itmiştir. (Dede)ye yetişen zevâtdan mesmû' olduğu üzere cum'a günleri selâmlık resimlerinde ser-mü' ezzinlik vazîfesini îfâ itdiği sırada (Dede) bu nişânı dâ'imâ tağdığı gibi evâhir-i 'ömründe (Ağbıyık) mahallesinde kendisine ihsân olunan konağda mûsikî ta'lîmi ile iştiğâl itdiği günlerde dahî üzerinden eksik itmez hatta (Zekâ'î Efendi) merhûm Haccesi Eyyübî Mehmed Begle ilk def a mezkûr konağa gitdiği gün (Dede)yi bu nişân ile gördüğünü hikâye ider ve:

"-Göğsünde at na' lı gibi murassâ' koca bir nişân olduğu halde köşeye oturub çubuk içerken gördüğüm (Dede)niñ hâli hiç gözümün önünden gitmez" dir idi.

(Serdâb) kaşında Maḥmūd Şāniye (ferahfezâ) faşlını okuyarak bu şüretle mazhar-ı talîf olduğdan sonra (Dede Efendi) her şeyden evvel Ramazân-ı Şerîfiñ ibtidâsından beri dūr ü mehcûr kaldığı (Yeñi Kapu) dergâhına, o mecma' elşâk olan âşiyân-ı mevlevîye kavuşmağı düşündü.

(Dede) dergâhını o kadar özlemiş idi ki saraydan gelirken yolda

Bu ayrılık oduna cânım nice bir tane

Mısrâ' ını lisân-ı teḥessürle terennüm ve tekrâr itmekden kendini alamıyor ve hücre sine girer girmez ramazândan muḳaddem bestelemeğı taşarladığı (hüzzâm) âyinine başlamakta daḳıka fevt itmiyordu.

Dede eñ güzide bir eşeri olan (hüzzâm)âyini güfteleriniñ de teberrüken (Sulṭan Velid) dîvânından intiḫâbını arzu itmiş idi; zâten eşnâ-yı râhide lisânından düşürmediğı bālâdaki mısrâ' dahî (Sulṭan Velid)iñ zırde muḥarrer "malma' "bir kıt' asından alınmış idi;

Mâ mest-i nemîdânım ḥurşid-i raḫt yâne

Bu ayrılık oduna cânım nice bir yâne

Sevda-yı reḫ leylî şedd ḥâşıl mâ ḫayli

Mecnûn gibi vâvîli oldum deli divâne

Binā' en aleyh (Dede) yeñi āyinine bu kıt'a ile başladı.Bu kıt'adan soñra kân ü kâ'liniñ kim olduğu tahkik idilemeyen;

‘ Āşık oldum bilmedim yâr özgelerle yâr imiş

Allah Allah ‘ aşık bunca cefâlar vâr imiş

Beyiti ihtimal ki kendi zâde-i tab'ıdır.

(Hüzzâm) āyiniñ bilhaşşa birinci bendi cân kulağıyla diñlenürse hiss olunur ki (Dede) bu me'alâ eserinde derd-i iştiyâk ile nālân vü giryân olan hassâs ve raķik bir qalbiñ ta'lîmat ve tehsirâtını pek belîğ bir lisân-ı elhân ile terennüm itmiştir.Bu āyin-i şerîf büyük bestekârımızñ serâpâ feryâd ü efgân şeklinde tecessüm itmiş bir âbide dehâsıdır.Çuvvetli bir kelime mâlik olup da (Dede)niñ bu gibi eserlerinde mündemic mezâyâyı bil-tarâf taşvîre muhtedîr olamadığıma çok müte'esefim.Ma'a hezâ bu kadarcık olsun yazmakla te'essüfümü ta'dîl idiyorum.

Yürük müsiķisi, (Dede)ile emşâli esâtîze-i elhânımız tarafından vücûda getirilmiş bu derece mühim ve 'aynı vâdide bugün tanzîri hemân da ğayr-ı qâbil nefâis-i âşârâ mâlik olduğu halde müsiķî heveskârlarımız bunlarıñ hâvî olduğu güzelliklerden ve hatta vücûdlarından bile bî-ğaber olarak bî ser ü bün bir takım eserlerle tazyi'-i evkât itdikten soñra müsiķimizniñ hiçliğine hüküm ile ğarb müsiķisiniñ ekşerisi zevk-i 'ali vü hüsn-i bedi'imize kelîman yabancı qalan maşşülâtıyla imâte-i evkâta mecbûr oluyorlar ki cidden câlib-i te'essüf-i aḫvâldendir.

Bestekârlık fenniniñ bütün ğavâmızına vâkıf olan (Dede), hüzzâm āyiniñ yeknesaklıqdan kırtarmak mühimmesini ihmâl itmemiş ve:

Tümâ hey 'acayib ki mişli nedârı

Bahâr-ı celveh câzrâ der ateş-i sepârı

Maḫla'ıyla başlayan beyitlerde "Tebdîl-i maḫâm" şan'at daķıķasını emşâline nâdir teşâdüf olunur bir mahâretle icrâ itmiştir. Erbâbına ma'lümdür ki maḫâm değişdirme şan'atı, ne derece ğayr-ı muntazır bir anda yapılırsa te'siri de o nisbetde artar; bunuñla berâber bestekâr evvelden bu gülzemîn hazırlamağı bilmeli ve bu hazırlık sâmu' larca aşlâ fark idilmemelidir.

Dinleyenler ne yapılacağını evvelden hissederler ise te'sîr-i ma'lûb hâşıl olmayacağı gibi hazırlıksız yapılan ma'kâm tebdîlâtı da hiçbir işe yaramayarak hadd olur gider. İşte (Dede Efendi) bālâdaki beyitiñ birinci mısra'ında bu de'kâika tamâmıyla ri'âyet itmiş ve ikinci mısra'ında birdenbire (Hüzzâm)dan (Şad' arabân) ma'kâmına öyle gayr-ı ma'şûs ve mâhirâne bir şüretde geçivirmişdir ki bu tebdîl-i ânî karşısında fûrûk-ül-hânî idrâka mu'ktedir zevâtîñ hem mütehayyîr, hem mütelezziz olmaması kâbil değildir.

(Dede) bu muvaffakiyetinden sonra zekâi fıtrıyyesiniñ yeñi bir tezâhürünü de âyiniñ birinci bendiniñ soñ parçasını teşkil iden üç beyitiñ bestesinde göstermiştir. (Baħr-ı recz)den (müfte' ilün mefâ' ilün müfte' ilün mefâ' ilün) veznindeki bu beyitleriñ birincisi olan:

Hüsn yeñi hüsn yeñi yâr yeñi saħn yeñi

Rûħ yeñi beden yeñi yâr yeñi saħn yeñi

Beyitindeki (h)niñ zammıyla (hüsn) kelimesinde (s) ve (n) harfleriniñ sâkin bulunması bu bütün (Devr-i revân) i'kâ'ında bestelenmesi için oldukça müşkül bir vazî'yet ihdâş idiyor idi; burada (Dede) iki şıkdan birini ihtiyâra mecbûr idi: yâ, sâkin olan (n) harfini (müfte' ilün)üñ (t)sine karşı tutarak ta'k'î'ye idhâl ile hür gelecek, yâhûd (s) harfini zamma ile okuyacak idi. Birinci şıkda (hüs-nü) tarzında ğarîb bir güfte ta'ksîmi hâşıl olacağından (Dede) bunu tecvîz itmemiş, hiç hâşıra gelmeyen bir yol bulub (hü) hecesini uşûl-ı nihayetine aldıktan sonra uşûlün başına getirdiği (s) harfini de ma'zmûm okuyarak- biraz kâ'ide-i şekkinâne olmakla beraber mes'eleyi kolayca hallitmiştir. Bu şüretle beyitiñ birinci (sün) hecesi ile (mefâ' ilün) mu'kâbili olan (hüsn yeñi) deki (sen) hecesi arasında "şun' i bir tenâzür" huşûle gelmiştir ki bu da başkaca mû'ceb-i ta'k'dirdir.

İkinci satırdaki (rûħ) kelimesi böyle ta'kidâta mu'htâc olmadığından (dede) bunu 'al-el-uşûl bestelemiş ise de bunu ta'k'îb iden:

Yâr-ı dil hazîn yeñi tâ dem ateşi yeñi

Mülket-i 'aşq vü dîn yeñi yârîñi saħn-ı yeñi

‘Aşk ü melâmetim yeñi saķım ü selâmetim yeñi

Meti‘ ü melâmetim yeñi yârini sahn-ı yeñi

Beyitlerinde güfte taķsımâtı ile "ikâ" arasında müdhiş bir mücâdele hükmefermâ olmasına rağmen (Dede)niñ her iki tarafa da gâlib vaz‘iyetini muhâfaza itdirerek hareketlerine devâm imkânını te'min itmesi o âna kadar bestekârlarımızın kimseniñ hatırına gelmemiş bir fikir-i mübid‘ânedir.

(Hüzzâm) âyiniñ birinci bendini bu gibi şanâyi‘-i nâdide ile tezeyyün iden (Dede), eşeriniñ bir an ol muķâbele-i şerîfede oķunmasını istiyordu; bu arzusu âyiniñ diğer bendlerini bestelemesine mâni‘ oldu. (Şabâ) âyiniñ ikinci bendine geçilecek tarzda bir "ķarâr" ile (hüzzâm)ı ikmâl idüb 1249 (1833) senesi şevvali evâhırinde bir perşembe günü ilk def‘a olarak (yeñi ķapu) mevlevihânesinde ķırâ‘at itdi.

(Hüzzâm) âyini birkaç def‘a bu şekilde oķunduktan sonra ba‘zı ķadirşinâsâniñ tekerrür iden iltimasları üzerine o seneniñ ziel haccesinde dört bende eblâg ve ikmâl edilmişdir ki (Dede) bunuñ keyfiyet vukū‘unu dergâhıñ mecmū‘asına bizzât yazdığı şu satırlarla hikâye itmektedir:

(Bu âyin-i şerîf, evvelâ bir selâm taşnif olunub "şabâ" âyin-i şerîfi ile tekmil olunurdu. İhvân-ı şafâ bu fikire niyâz-mendoldular, ve tekmilini niyâz itdiklerinde fikir dahî Mesnevî-i şerîfden âyin-i şerifiñ tekmili için tefâ‘ül idüb (Devletet pâyende bādâ ey süvâr) beyit-i şerîfi geldiği için âyin-i şerîfi tekmil ve tebriken (Devletet...) beyit-i şerîfini selâm-ı şâlişe vaz‘eyledim.)

Elfaķır

Derviş İsmâ‘îl

(Hüzzâm)ıñ mua‘hharren bestelenen ikinci, üçüncü ve dördüncü bendleri dahî serâpâ rengin ve cidden üstâdâne olub bilhâşşa bu meyânda:

Ey Hâlik-i hefit-i asmân dermânda em-i feryâdersin

Vey-i râzık-ı pîr ü civân dermânda em-i feryâdersin

Ey rahm-ı tū berneyk vū bedāhsan tūvābı hūdū' id

Her laḫza gūyem ey aḫd-i dermānda em-i feryādersin

Güfteli ikinci bendi ile mesnevî-i şerîfden tef'îl idilmesi üzerine zuhūr iden ve:

Devletet pāyında bādā ey sūvār

Raḫmken bir 'āşıkān mu'z ver-i dār

Çün talebgerdi becd-i āmed enzār

Cedd ḫatā nekend-i çünün āmed-i ḫaber

Beitlerini ihtivā iden üçüncü bendiñ (Devr-i kebîr) ikā'ındaki kısmı bilḫaşşa sezāvār-ı tezkārdır.

(Hüzzām)dan şoñra (Dede Efendi) ba'zı muḫibbān ve dervîşāniñ niyāzlarına binā'en (İşfahān) maḫāmından da yine yalnız bir bend olarak bir ayın besteleyerek 1252 (1836) senesi ramazān-ı şerîfiniñ ḫadir gicesi muḫābelesinde oḫumuş ise de çok te'ssüf olunur ki bu āyin el-yevm tamamıyla unutulmuşdur. Rivāyete göre ba'zen (dügāh), ba'zen (ḫüseynî) āyinleriyle ikmāl olunan (işfahān) āyini (Dede)niñ diğerk āyinleri derecesinde, ḫatta onlardan da parlak ve rūḫ-nevāz imiş.

(Yeñi Kāpu) mevlevîḫānesiniñ soḫak ḫapusu üzerinde menḫūş:

Mevlevîḫāneye ('izzet) dedi pîrim tārîḫ

"Yapdı bu dergehi Sulṫan-ı Cihān Hān Maḫmūd"

1232 (1817)

Mısra'ı tārîḫisini ḫāvî manzūmede muḫarrer olduğı vechîle dergāhiñ gerek semā'ihāne ve gerek türbe ve müştemelāt sâ'iresi müşerref-i ḫarāb olduğundan cennet mekān (Maḫmūd Şānî) tarafından tecdîden inşā itdirilerek 5 rābi'a elāḫir 1232 (1817) tārîḫine meşādüf perşembe günü küşād merāsimi icrā idilmiş idi. Ancaḫ aradan yigirmi bir sene geçdikden şoñra dergāhiñ ba'zı mahalleri yine muḫtāc-ı ta'mîr olduğü ḫāḫān-ı müşārileyhiñ mesmū'u olmağla şudür iden irāde mūcibince tekrār mükemmelan ta'mîr idilmiş ve ḫünkār ḫapusu bālāsenede o tārîḫde evḫāf-ı

hümâyün nazarı olan muhibbân-ı mevleviyeden (Zîver Paşa) tarafından söylenen pek belîğ bir manzûme-i târihiye hakk idilmiş idi ki târihi nâtık olan maқта' beyiti bir uca âtidir:

(Ziver) kehrüş çıktı bir târih-i genç tâmeden

Çıldı iki kere benâ bu hân-ı kâhı şehriyâr

1253 (1837)

Mevlevîhâneniñ ta'miri hitâm bularak açıldığı gün (Maḥmūd Şānî)niñ de muqābele-i şerîfede bulunacağı haber alınmağla hünkâr kapusu önünde o zamân henüz (18) yaşında bulunan firdevs mekânşeyḥ ('Osmân Şalâḥâldîn) Dede ile kadvimizin başı (Dede Efendi), sernâyî ('Ali Dede) ve sâ'ir dedegân ve muhibbânşaf teşkil iderek pâdişâhîñ vürûduna muntazır bulunmuş idiler. (Sultân Maḥmūd) râkib olduğu atdan inerek evvelâ şeyḥ efendi ile mürîdânına ülfât itmiş ve müte'âkıben nazardaḫtı kapunuñ üzerine maḥkûk manzûmeye meşâdüf olunca bunu yüksek sesle okuyarak eñ ziyâde:

Menlâ vü şemse ideli ol mihr-i şevket-i aḫterâm

Çarḫ üzere olmuş mevlevî mâhâyla mihr-i tâbedâr

Beyitini taḫdîr itmiş ve orada hazır bulunan (Zîver Paşa)yı talḫifen ba'zı sözler söylemiştir. Manzûmeniñ:

"Sultân Veled" devrinde tâ "gül devri" ahinin evvline

Ol şâhın 'ahd-ı şevket-i nuşretle olsun pây-dâr

Beyitine gelince pâdişah tevâkkuf itmiş ve (Dede) ile neyzenbaşıya 'atıf nazarla:

"-Öyle ise bugün sizden 'gül devir'ini isterim...",

dimişdir. Bu arada mücibince o günki muqābelede (Nâyî 'Osmân Dede)niñ (Rast) maḫâmında tanzîm itdiği meşhûr (gül devri) peşrevi çalınmış ve bunu müte'âkıb yine müşârileyhiñ 'aynı maḫâmdaki âyini okunmuşdur.

Muḳābeleden ōnra ōeyh Efendi ile muṭribḫāne erkānı ve dergāhıñ bütün canları "niyazōāhāne" ile mazḫar 'ātifet olmuſlar ve tekyelerini üzser nev i' mār ü iḫyā iden pādiſāh lūṭufkārı kemāl minnet ve ſükrān ile sur ḳapusuna ḳadar teſyī' itmiſlerdi.

(Serdāb) ḳaſrında (ferāḫfezā) faſlı oḳunduęu giceden beri (Maḫmūd Őānī) bu yeñi maḳāmı çok sevmeęe baſlamıſ idi; o dereceki ḫuzūrunda icrā idilen faſıllarda ekſeriyā (ferāḫfezā)nıñ terennümünü isteyor idi.

Pādiſāhıñ bu maḳāma incizābındañ mevlevīleriñ müſiḳiſi de iſtifāde itdi. Ṭariḳat-ı mevleviyeye ḳarſı fevḳāl'āde muḫabbet ve iḫlāsı olan (Maḫmūd Őānī) ekser ḳarſanba günleri beſiḳtāſ mevleviḫānesine⁴¹ gider,teberrüken āyin-i mevlevīde iſbāt-ı vücūd ider idi. Bir ḳarſanba günü muḳābeleden ōnra Sulṭan Maḫmūd (Dede)yi ḳaęırtmıſ ve üſtāda:

“-Dedem!(Ferahfezā)yı ne derece sevdiğimi bilirsiiñ;bu maḳāmdan da bir āyin-i ſerif besteler iseñ çok memnūn olurum...”

dimiſdir.(Dede Efendi) bu irāde-i ſāhāne üzerine derḫāl (Ferahfezā) maḳāmından ḳāyet rengin ve rühāfezā bir (āyin) ile' aynı maḳāmdan bir de(peſrev) bestelemiſdir.

(Dede)niñ neyzenlikde daḫī mahāreti olduęunu evvelce söylemiſ idik; bu münāsebetle ḳayd idelim ki (Dede Efendi),ferāḫfezā āyinine maḫſūſ tanzīm itdięi binazır peſrevden baſḳa (Beste nigār) ve (Őabā Būselik)āyinleriniñ peſrevlerini de bizzat bestelemiſdir. Bu peſrevler, üſtād-ı ſehiriñ saz eserleri tanzīminde daḫī naſıl yüksek bir iḳtidāra ſāhib olduęunu göstermeleri i' tibārıyla bālūcevā cālib-i diḳḳattir.

---

⁴¹ O tārīḫlerde beſiḳtāſ mevleviḫānesi ſimdiki muḫterik (ḳıragān) sarayınıñ mevḳi'inde idi. (1286) (1869) senesinde sarayın inſāsına baſlandığından mevleviḫāne (maḳḳa)ya naḳ idilmiſ ve nihāyet o rāyede Maḳḳa ḳıſlasınıñ inſāsı tekerrür itdiğinden (1292) (1874) de (Eyüb Sultan) civārında "Bahriye" de müceddeden bir binā yapılarak orası mevleviḫāne ithāz idilmiſdir.

1254 (1838) senesi hicriyesi evâhîrinde (Maḥmūd Şānî)niñ mizacına inḥirāf târi olmuş ve ḥastalığı devām itmekde bulunmuş idi.(Feraḥfezā) āyinini bilḥaşşa pâdişāhîñ emriyle bestelenmiş olduğundan ekseriyesi dedeniñ şākirdlerinden olan ḥünkār mü'ezzinleri ile dergāhîñ āyin ḥānenleri tarafından müsāraaten temeşşuk idilmiş ve bestekār-ı şehîriñ soñ āyini olan bu şāheşeri şan'atıñ 18 muharrem 1255 (1839) târiğine meşādūf bir Çarşamba günü beşiktaş mevlevîḥānesinde muḫaṭṭan şūrette okunmasına karar virilerek keyfiyetten bilvāsıta pâdişāha da ma'lūmāt virilmiş idi.

Muḫāvele günü Beşiktaş dergāhı bir çok meşāyüh, dervişān, muḥibbān, mūsikîşināsān ile ḥıncaḥınc ṭolmuş idi. Herkes (ikinci Maḥmūd) uñ vürūduna muntazır bulunduğu sırada dergāha bir yāver gelerek "inḥirāf-ı mizāc-ı ḥümāyünleri münāsebetiyle zāt-ı Şāhāneniñ muḫābelede bulunacakları şübheli olduğunu ve ma' ahezā (ferahfezā) āyiniñ o gün herḫalde okunması muḫtezāi irāde-i seniyyeden bulunduğunu" baş kâtip beğden aldığı emr üzerine şeyḫ efendiye tebliğ itdi. Bu ḥaber biṭṭabi' ḥazāriñ mūcib ta'sifi olarak icrā-ı āyin için sema'ḥāneye girildi. Henüz (na' at-ı şerif) iñ kıra'atına başlanmış idi ki ḥilāf-ı ma'mul (Sulṭān Maḥmūd) dergāha gelivirdi! Bu ḥāl, ḥazāriñ ve ezān-ı cümle hey'et-i muṭribeniñ şevḫini arttırdı ve ferahfezā āyini cān ve dilden bir 'aşḫ ve şevḫ ile okundu. Muḫābeleden soñra pâdişāh (Dede)yi maḥfiline çağirtarak:

“-Çok rahatsız idim, gelemeyecek idim, gayretle geldim; lakin çok işābet itmişim. (Ferahfezā) āyini baña iksir-i ḥayāt gibi te'sir itdi. Ḥamdolsun 'ādetā iyileştirdim...”

Zemīninde iltifātlar ibzāl itdi ve o gün "niyāz-ı 'āfiyet-i seniyye" olarak dergāhîñ şeyḫinden i' tibāren bütün dervişlerine "aṭıyyeler" dağıtıldı.

Fî'elḥaḫāḫa Maḥmūd Şānîniñ ḥastalığı epeyce zamāndan beri devām idiyordu. O günkü sözleriniñ (mūsikî)niñ rūḫ üzerine yaptığı te'sir-i laṭif altında ḥis itdi ki mūḫat bir iyilik ile söylendiğine şübhe yokdu. Nitekim o günden soñra ḥastalığı bir kat daha artmış ve niḫayet (ferahfezā)niñ kıra'atındañ (2) ay (1) gün geçmiş idiki (19 rābi' a el āḫir 1255) (1839) târiğinde irtihālî vuḫū' bulmuşdur.

(Ferahfezā) āyini o ‘aşrın mūsikī şināsları tarafından pek ziyāde taqdir idildiği halde (Dede) bil‘akis bu eşerini hiç beğenmez ve bundan bahş olunduğça :

“-Diğer āyinlerimi hep şeyhlerimiñ emr ve ta‘rifleri mūcibince bestelemiş idim. (Ferahfezā)yı ise pādīşāhın emriyle bestelediğim için o kadar rūhlu olamadı; onlardaki zevk ve neş’eyi (ferahfezā) da bulamıyorum...”

diyor imiş. Ma‘māfih muḥarrir-i ‘acziñ fikir ve müṭāl‘asına göre bu söz (Dede)niñ ma‘nevī hissiyatı i‘tibārıyla doğru olabilir; yoksa mūsikī fenni nokṭa’-ı nazarından bu āyin , serāpa "sehl-i mümteni“ iṭilākına şāyān ve cedd-i müsteşnā bir üslūb ile bestelenmiş bir eser dehādır ki burada taḥlil ve tedkiki uzun tefşilāt-ı i‘ṭasına mütevaḳıf olduğundan teṭāvül kelāmeden ihtirāzen bu ḳadarcık bir işāreti kāfi ‘add ideceğiz.

Sultān Maḥmūd’uñ irtiḥālinden soñra oğlu (‘Abdü’l-mecid) taḥta cülūs idince (Dede Efendi)yı yine mü’ezzin başılığda iḳā itdi. Sarayda haftanıñ mu‘ayyen günlerinde ḳadimen mu‘tādd olduğu vechile mūsikī faşılları icrā olunuyordu. Bu faşıllar dedeniñ riyāseti ve idāresi altında bulunuyor ve bu münāsebetle (Dede Efendi) pādīşāhın mūkerren iḥsān ve iltifātlarına mazḥar oluyor idi.

1258 (1842) tārīhinde (Aḥver Ḳapu) civārında vaḳf bir ḳonağın⁴² maḥlūl olduğunu (Dede) işitmiş ve kendisi senelerden beri kirāḥānelerde dolaşmağdan bıkmış uşanmış olduğundan ḥaḳḳındaki teveccūh-i şāhāneye iğtirāren bu ḳonağın ‘uhdesine iḥsānı için pādīşāha bir ‘arz-ı ḥāl taḳdīm itmiş idi. ‘abdūlmecid derḥāl (Dede)niñ istid‘asını is‘āf itmiş ve ḳonağın ‘ā’id olduğu vaḳfa virilecek icrāsını ḥazīne-i ḥāşşadan tasviye idilmek üzere Dede Efendi nāmına ferāgeniñ icrāsını irāde etmek lūṭufkārılığında bulunmuşdur.

Bu ḳonağın el’ān mevcūd olduğunu işitdiğim cihetle geçende bir gün bilḥaşşa o tarafa giderek bu tārīḥi bināyı arayub buldum. (Aḳbıyık) cāmī’-i şerifi ḳarşısında bir çeşme ve cāmī’iñ diğer köşesinde de (Aḳbıyık ḥamāmı) vār; bu cāmī’iñ tam

⁴² (Esātize-i Elḥān)ın 13 ve 17nci şāhifelerinde mevzū’ bahş olan ḳonağdır ki üstād-ı ‘azizim merḥūm (Ḥacce Zekā’i Dede) bir müddet oraya devām itmiş ve Efendiden bir ḥayli āşār-ı nefise temeşşuḳuna muvaffaḳ olmuşdur.

karşısında ve çeşmeniñ ittişâlinde kâr-ı kadîm, kırmızı renkli bir binâ görülüyor ki burası konağın selamlık kısmı imiş; arkasındaki harem kısmı muqaddemâ münhedim olmuş ve 'arşası da şimdiki halde cihet-i 'askeriyeye 'â'id eşyâ hıfzı için depo hâlinde müsta'mil bulunmuşdur.

Konağın kapusunu açık bulduğumdan içeri girdim; orada kimseyi bulursam içini gezmeğe müsâ'de isteyecek idim. Görünüşe nazaran konağa muhâcirin iskân idilmiş idi. Konağın hâl-i harâbîsi te'sşirimi müceb oldu. Soğak kapısının o gündeki binek taşından başlayan merdivenlere bakınca (Eyyübî Meḥmed) Begiñ şakirdi ḥâfız Zekâ'î Efendi ile yukarı çıktığını görür gibi oldum. İhtimâl ki birkaç seneye kadar büsbütün yıkılacak olan bu ḥarâbezârı gezmekten vazgeçerek te'essürle dışarı çıktım...

Garb memâliğinde yetişen meşhûr bestekârlardan ba'zılarınıñ tercüme-i hâlini okurken bu bahtiyâr insanlarıñ doğdukları, oturdukları, vefât ittikleri evleriñ maḥalli belediyeleri tarafından satın alınarak hâl-i aşliyesiyle ta'mîr ve ḥüsn-i muḥâfazalarına i'tinâ idildiğine kemâl-i taqdîr ile maḥla' olmuş ve ḥatta bu evleriñ fotoğraflarını da görmüş idim.

(Dede Efendi)niñ Türk müsiķisi târihindeki mevķi'i herḥalde mebhûş'ana garb bestekârlarınıñ kendi milletleri nezdindeki mevķi'nden aḡağı değıldir. Binâ'en'ileyh bu konağın cem'iyet-i 'umûmiye-i belediyece istimlâğına qarâr virilerek eski ḥâliyle ta'mîr vâv-i şüretle müstemirren muḥâfazasına i'tinâ idilse ve dedeniñ irtihâline meşâdüf günün her yıl dönümünde orada bir ihtifâl yapılsa hem bütün bir qardeşinâslık gösterilmiş ve hem de müsiķişinâslık mesleğine dâhil olacak gençlerimiz için müyesser ve dâ'imî bir vesîle-i teşvik vücûda getirilmiş olur.

Garbda her mesleğini meşâhiri nâmına âbideler regz idiliyor; bu 'âbid müsteḥsine henüz bizde mer'î değıl ise de yakın bir zamanda mer'î olacağına şübhe yokdur. O vakite intizâren hiç olmazsa şimdilik (Dede Efendi) gibi meşâhirimiziñ kadir ve kıymetini bildiğimizi gösteren bu gibi icrâata başlanılması cidden şâyân temennîdir.

‘ Abdülmecîdiñ Dedeğe karşı olan iltifât ve tevcihî bir devâm olmağla berâber pâdişâhıñ bir tarafından da ğarb mûsikîsine rağbet göstermekde olması ve bunıñ nefâyecinden olarak mûsikî-i hümâyun dâ’iresinde alafranga mûsikî ile iştiğâliñ gündün güne ziyâdeleşmesi Dedeniñ canını şıkmağla başlamış idi. Dede, zâten çokdan beri hacc ferîzesini îfâ itmeğî de arzu idiyordu; binâ’ en’aleyh pâdişahdan müsâ’ de-i maşşûşa istiğşâl iderek 1262 (1845) senesinde İstanbuldan hicâza ‘ azîmet itdi.

Hacc yolunda dedeye güzîde şâkirdlerinden (Dellalzâde İsmâ’ il Efendi) ile (Mutâfzâde Aḥmed Efendi) refâkat idiyorlardı. Yolda Dede Efendi şakirdlerine (Nâyî ‘ Osmân Dede) merḥûmuñ meşhûr "mîrâccîye" siniñ bestesini meşq itmiş idi. (Bahriye) mevlevîhânesi şeyḥi merḥûm Ḥüseyn Faḥrâldîn Efendi bu besteyi (Mutâf Zâde) den temaşşuk itmiş ve tamâmıyla kimseye öğretmeğe muvaffaq olamadan irtihâl itmişdir. "Mîrâccîye" niñ zamânımızda (Ḥazret Sünbül Sebân) dergâhında vesâ’ir maḥallerde okunan ve birçok cihetleriniñ kelî taḥrîfât ve ‘ilâvâta uğradığı şübhesiz bulunan ṭavrı ile (Dede)den intikâl iden ṭavır-ı maşşûşu arasında çok esaslı farklar var idi. Ma’ a el te’essüf o "ṭavr" bugün unutulmuşdur.

Ka’be-i muazzamanıñ ṭavâfı eşnâsında (Dede) ile Dellalzâde arasında bir ḥâdişe⁴³ vuḳû’ a gelmişdir ki ğarâbetine binâ’ en buraya derc ideceğiz; ḥâdişe şudur:

Dellalzâdeniñ ‘ilm-i nücûma çok merâkı var imiş. Müge-i mükerreremeye vâşıl olduğı sırada hacılardan hem müneccim, hem mûsikîşinâs bir hindli ile teşâdüfen görüşen Dellalzâde, o zâtdan mûsikî maḳâmılarınıñ "Seyyârât-ı seb’i" ve "ber-vech-i esnî ‘aşr" ile olan münâsebet mevḥûmesine dâ’ir bâ’ zı şeyler öğrenmiş. Dellalzâde esâsen mükemmel taḥşîl görmüş bir adam olmadığından bu ḥurâfâta o kadar büyük bir ehemmiyet virmiş ki ṭavâf eşnâsında (Dede Efendi)ye rast gelince hemen yanına şokularak:

“-Müjde üstâd! Mûsikî ‘âleminin nazariyyatını öğrendim...”

---

⁴³ Ḥâdişeniñ râvisi Mutâfzâde Hacı Aḥmed Efendi’dir.

dimiş ise de Beytu'l-lâhîni tavâfi ve cenâb-ı Hakkîni zıkr ve fikriyle meşğul olduğu sırada Dellâ'l-zâdeniñ bu hafif meşrebâne hitâbı dedeniñ infî' âlini müceb olmuş ve:

“-Haydi oradan deli!...”,

hitâb-ı per' tâbıyla şâkirdini başından def' itmiştir.

Cidden mü'min ve mütdin bir merd-i mu'tekad olan (Dede Efendi) yi tavâf merâsimi vâv-i eşnâda çağırılan (Lebbeyk Allâhümme Lebbeyk) nidâları fevkelhad müte'essir itmiş idi. Yanında bulunanlardan menkûl olduğu üzere tavâf iderken (Dede) kendisini tutamamış, te'essüründen için için ağlayarak tavâf itmiştir. Tam bu sıralarda idi ki (Dede Efendi), dervîş (Yunus)uñ:

Yürük değirmen gibi dönerler

El ele vermişler haçça giderler

Gönül ka'besini tavâf iderler

(Muhammed)iñ kevsî çalınur bunda

Ol sultanıñ demi sürülür bunda

Güfteli 'âşıkâne ilâhîsini hatırladı. Bu güfte, binlerce haccâc-ı kirâmîni iştirâkıyla icrâ olunan tavâf merâsiminiñ 'azimet ve ihtîşâmından mütehaşıl te'essürât-ı kalbiyesini izhâr ve teşbît için Dede Efendiye bir "kânevâ" hadimetini görmüş idi. (Şehnâz) maqâmından (evsat) ikâ'ındaki meşhûr ilâhîsini işte bu eşnâda bestelemiştir ki (Dede)niñ soñ eseridir. Muñtelif tarîk-i şüfiyeye mensûb dergâhlarda zıkr eşnâsında hâla okunan bu güzide ilâhîyi tavâfi müte'âkib şâkirdleri (Dede)den temaşşuk itmişler ve ba'de-l-hac İstanbula getirerek ta'mim ve intişarına vasıta olmuşlardır. Dedeniñ hacca gittiği sene-i hicâzda şiddetli kolerâ hastalığı zuhûr itmiş idi. Biçâre (Dede) ferîze-i haccıfâdan soñra 1262 (1846) senesi zi-lihiccesiniñ onuncu günü akşam ezanı vaktinde bu müthiş hastalığa tutulmuş ve o gece şabağa karşı (Minâ) da irtihâlı darbıkâ eylemiştir. Cenâzesiniñ cemâ'at-i kebiri ile kaldırılarak Hazret-i (Hadîcet-el-Kebîri)niñ merkadd-ı şerifleriniñ ayak ucuna defn idildiğini muñâfzâde Aşmet Efendi merhûm hikâye ider idi.

Tesādüfât-ı ğarîbedendir ki (Dede)niñ velâdeti de, vefâtı da (zî-el-hic-ceniñ onuncu günü) vâqa' olmuşdur! (Cenâb-ı Hâkık ğafrân ve rahmetine mazhar eylesin)

Sevgili üstâdlarını ebediyyen ğâ'ib iden (Dellazâde Hacı İsmâ'îl) ve (Muţâfzâde Hacı Aĥmed) efendileriñ İstanbula 'avdetleri çok elîm olmuş idi. Dedeniñ vefâtı ğaberi de İstanbula bu zâtlarla gelmiş ve büyük bestekârın ğadir ve kıymedini bilenleri bittabi' pek ziyâde müte'essir itmiş idi.

O 'aşrıñ be-nâm şâ'irlerinden ve Dedeniñ aĥşş-ı muĥbânından meşhûr (Kâzım Paşa) telâfi ğabûl itmeyen bu zîya'-ı 'azîm ğaĥĥındaki tahsisâtını izhâr için şu târiĥi söylemiştir ki birüce zîr 'aynen derc idiyoruz:

Hâzret-i Farâbî-i Şânî mü'ezzin başı kim

Zâtına olmuşdu 'ilm-i mûsikî iĥsân-ı ğaĥĥ

Ăşinâ-ı her maĥâm itmişdi ğalb âgehin

Sâye-i mollâda lütf vü himmet-i merdân-ı ğaĥĥ

Pertev-i şems-i ğaĥîĥatden ğılub kesb-i kemâl

Zerre-i nâĥîz iken oldu ma tâbân-ı ğaĥĥ

Fehm olur bundan maĥâm-ı ğurba âheng itdîĥi

Hâcc idüb Mînâda oldu vaşl-ı ğufrân-ı ğaĥĥ

Ĉâr tekbîrin ğeküb (Kâzım) didi târiĥini

"Keşş-i cânın ğıldı İsmâ'îl Dede ğurbân-ı ğaĥĥ"

1262 (1846)

(Dede Efendi)niñ Āşarı

ve

Mūsikideki Mesleği

(Dede Efendi)niñ āşarı "üslüb" i' tibāriyle gāyet aşil ve kibārānedir. Büyük bestekārimızıñ hüviyet-i üstādānesinde herşeyden evvel göze çarpan huşūşiyet Türk mūsikisinde 'İtrileriñ ve emşāli esātize-i sālifenin himmetleriyle 'aşrlardan beri te'essüs iden 'it'nevī tarz u tavrın gāyet ri'āyetkār-ı muḥāfaza olmasıdır. Bununla berāber Dede Efendiniñ bu ri'āyetkārılığı eşerlerini eslāfınıñ gösteremediği yeñiliklerle tezeyyün ve ibdā'ına māni' olmamışdır. Biltereddüt denilebilir ki şoñ 'aşırda yetişen teferrük-i bestekārları içinde (Dede Efendi) derecesinde hem "kālāsık" üslūba tamāmıyla şādık kalmış, hem de bu üslūbuñ kayūd ve şerūḥundan dışarı çıkılmamak şartıyla nağmekārılıqda mütecedidāna ve terk-i pürvirāne eserler vücūda getirmeğe muvaffak olmuş bir bestekār daha gösterilemez.

Bir de şurası şāyān-ı diqqatdir ki (Dede Efendi) ba'zı bestekārlarımız gibi eñ ziyāde yalāız bir nevi' eserleriñ tanzīminde ihtisās şāhibi olan esātizeden degildir: meşelā (Hacı 'Arif Beg) merḥūm yalnız "şarkı" vādisinde 'aşrınıñ teferrüd itmiş bi-nez'ir bir üstādı idi. Başka vādilerde her naşılssa 'aynı iktidārı gösterememiştir; nitekim bir aralık (nihāvend) maḳāmından bir "murabba'" bestelemek arzusuna düşmüş ise de onda daḥi muvaffak olamamış ve bu eşerinden şoñra bir daha kār, murabba', semā' i gibi parçalar bestelemekten bu sebepten vaz geçmiştir.

Bu nokta-ı nazardan bakılınca (Dede Efendi)niñ her nevi' āşar-ı mūsikīye tanzīminde gösterdiği ḥārikāl'āde muvaffakiyeti lisān-ı taqdīrle yād itmemek mümkün olamaz. "Mūsikī-i rūḥānī"deki (āyin)leri, (ilāhī)leri, (durak)ları ile (Dede Efendi) nāmı tāriḥ-i mūsikimizde 'ādetā eslāfına ḡıbḡa-ı baḡsa pür-mevki' iḥrāz itmişdi.

"Klasik" mūsikimiz vādisinde (Dede)niñ vücūda getirdiği (kār)lar, (murabba')lar, (naş)lar, semā' iler-ḳıymet ve şan'at i' tibāriyle eslāfınıñ āşarından aşağı olmadıqdan başka ba'zı noktalarda eslāfını bile geçmiştir.

Şarkılarına gelince, o ‘aşrda bir hayat olan mûsikî şinâslâr arasında (Dede Efendi)niñ şarkılarından daha parlak ve daha üstâdâne şarkı yapan bir bestekâr teşâdüf idilemediğini haqq-el-insâf teslime mecbûruz.

El-ğâşıl (Dede Efendi) bir hayat olduğı müddetçe Türk mûsikîsi ‘âleminiñ hiçbir rakîbi olmayan bir kûşbu idi. (Dede)niñ âşârı o kadar çokdur ki bunlarıñ cümlesini birer birer burada ta‘dâd ve bu eserleriñ hâ’iz oldukları kıymet ve meziyetleri tedkîk ve taħlile imkân yoktur. Ma‘amâfih (Esâtize-i Elhân) ımızda ittiğâz itdiğimiz uşûle tevfiķen eñ ziyâde meşhûr olan kâr, nakş, murabba‘, semâ‘î, şarkı vâdisindeki âşârını bir vech-i âtî derc ideceğiz:

Nev' i	İkâ' ı	Güftesiniñ Birinci Mışra' ı
Kâr-ı nev	Düyek	Gözümde dâ' im hayâl-i cânân
Şarkı	Aksağ	Sevdi gönlüm bir dilberi
Şarkı	Düyek	Bu hüsn ile sen dilrubâ
Şarkı	Düyek	Üftâdegim ey bî-vefâ
Şarkı	Yürük semâ' i	Yüzüñdür cihânı münevver eden
Şarkı	Yürük semâ' i	Yine bir gülñihâl aldı bu göñlümü
		Rehvâi
Murabba'	Muhammes	Ne edâdır bu ne kaküldür
Şarkı	Düyek	Ey bülend-i ahter, şeh-i sahib kerîm
		<i>Rast-ı cedîd</i>
Kâr	Hafif	'Aşğ-ı tû nihâl hayret-âmed
Murabba'	Çenber	Nâvek-i gamzeñ ki her dem bağrımı pür hün ider
Ağır semâ' i	Sengin semâ' i	Ba-tü yek-dem baht-ı bed hemdem nemi sazed mera
Nağış Yürük Semâ' i	Yürük semâ' i	Oynar yürek terennüm-i çeng ü çegânedan
		<i>Nihâvend</i>

Naķış Yürük Semā'î	Yürük Semā'î	Rencide Őaķın olma nigāh eylediğimden
		NevāŐer
Murabba'	Zencir	Naşıl edā bilür ol dilber-i fedāyî görün
Naķış Yürük Semā'î	Yürük Semā'î	Diyemem sine-i berrāķı semenden gibidir
		Sūznāk
Murabba'	Dürbîn	MüŐtāk-ı cemāliñ gice gündüz dil-i Őeydā
Naķış Ağır Semā'î	AķŐak semā'î	Nesiñ sen a güzel nesiñ hürî mi yā melek misin
Naķış Yürük Semā'î	Yürük semā'î	Cānā firāk-ı 'aŐķıñ ile sūznāķiñim
		<i>Pesendide</i>
Murabba'	Darb-ı Fetih	Her ne dem 'aŐķıyla deryālar gibi cūŐ olayım
Naķış Yürük Semā'î	Yürük Semā'î	Ey āfet-i cān-ı 'aŐķ-ı āzār
Yürük Semā'î	Yürük Semā'î	Ne gönül Őafāya mecbür ne esir-i dilberdir
		<i>Māhūr</i>
Murabba'	Hāfif Yürük	Ey gonce-dehen hār-ı elem cānıma geÇdi
Naķış Yürük Semā'î	Yürük Semā'î	Yine zevraķ-ı derūnum ķırılıb kenāre düşdü

Şarkı	Akşāk	Saňa lāyıkımı ey gül-i ten
Şarkı	Düyek	Gördüm bugün cānān-ı dil
		Şabā
Naķış	Muħammes	Sünbülī sünbülī siyeh cānem
Yürük Semā'ī	Yürük Semā'ī	Güş itdi nāyī nālelerim nāza başladı
Şarkı	Akşāk	Baňa ğayrı ğarışma
Şarkı	Akşāk	Küçücükden bir yār sevdim ezeli
Şarkı	Düyek	Güş eyle gel bülbülleri
Şarkı	Sūfiyān	Gel güzelim gülistān-ı güle gel
		'Uşāk
Murabba'	Darb-ı Fetih	Dil nāle ider bülbül-i şeydā revişinde
Şarkı	Ağır Akşāk Semā'ī	Pür āteşim açdırma şaķın ağzımı zinhār
Şarkı	Akşāk	Aman felek 'ömrüm felek
		Beyātī
Murabba'	Ħafif	Bir ğonca femiñ yāresi vardır ciĝerimde
Şarkı	Ağır Akşāk Semā'ī	Aĝlatma beni incitme aman
Şarkı	Akşāk	Karşıdan yār güle güle
Şarkı	Āydīn	Aĝladırılar güldürürler

Şarkı	Düyek	Bir bî-bedel şüh-ı cihân
Şarkı	Düyek	Her dem idüb hayal-i cefâ
Şarkı	Düyek	Nice bir ‘aşkıñla feryâd ideyim
Şarkı	Süfiyân	Mübtelâyım ey gül-i ra‘nâ saña
		<i>Kârcıgâr</i>
Şarkı	Akşâk	Girdi gönül ‘aşq yoluna
Şarkı	Akşâk	Gel derim gelmez yanıma
		İşfahân
Şarkı	Akşâk	‘Āşık olalı sen yâre gönül
		Hiçâz
Murabba‘	Zencir	Ol mâhtâbı ‘aceb gösterirmi baña felek
Nağış	Düyek	Ey çeşmi âhû hicr ile tenhâlara şaldıñ beni
Nağış Yürük Semâ‘î	Yürük Semâ‘î	Yine neş‘e-i muhabbet dil ü cânım etti şeydâ
Şarkı	Ağır Düyek	Seyr-i gülşen idelim ey şivekâr
Şarkı	Ağır Düyek	‘Aşkıñla ben ey nâzenîn
Şarkı	Ağır Düyek	Çokdur gönülde dâğ-ı melâlim
Şarkı	Ağır Düyek	Ben bilmedim baña noldu
Şarkı	Akşâk	Bahârıñ zamânı geldi

Şarkı	Şüfiyân	Mâh yüzüne 'aşkınım
		Nişabür
Şarkı	Düyek	Bigânelik itdiñ baña
		Nevâ
Murabba'	Muhammes	Zeyn iden bâğ-ı cihânı gül müdür bülbül müdür
Naķış Ağır Semâ'î	Aķşâķ Semâ'î	Ey gonca-i bağ-ı cihânü-i ziynet-i destârı cân
Yürük Semâ'î	Yürük Semâ'î	Ey gonca-i dehen âh-ı seherden hazer eyle
Şarkı	Ağır Aķşâķ Semâ'î	Gülzâre şalın mevsimidir geşt ü güzârîñ
Şarkı	Aķşâķ	Müşkül oldu sūzişim etmek nihân
		<i>Hisâr</i>
Naķış Yürük Semâ'î	Yürük Semâ'î	Hevâ güzel yine gülşende gösteriş günüdür
		<i>Gül'izâr</i>
Şarkı	Aķşâķ	Şular gibi çağladığım
Şarkı	Aķşâķ	Nazlı nazlı seküb gider âh
Şarkı	Aķşâķ	Sular gibi çağladım ben
Şarkı	Aķşâķ	Bî-vefâ bir çeşm-i bîdâd

		<i>‘Arazbār</i>
Murabba‘	Muhammes	Ol perī veş kim melaḥat mülkünüñ sultānıdır
Naķış Yürük Semā‘ī	Yürük Semā‘ī	Derdim baña kār eyledi dermāna el irmez
		<i>Gerdāniye</i>
Şarkı	Düyek	Bir güzeli sevüb bilmezim noldum
		<i>Sipher</i>
Murabba‘	Çenber	Gül yüzüñdür ‘andelibe āh u efgān ettiren
Naķış Yürük Semā‘ī	Yürük Semā‘ī	Ḥalāt-ı dili beñzedemem ḥalet-i seḥre
		<i>Şehnāz</i>
Murabba‘	Zencir	Açıldı lāle ‘izārıñ ceğrde dāğ-ı derün
Naķış Yürük Semā‘ī	Yürük Semā‘ī	Sevdi bu gönül seni yamān eylemedi
Şarkı	Düyek	Saña ey cānımıñ cānī efendim
		<i>Beyāti ‘Arabān</i>
Şarkı	Düyek	‘Aqlın alır ‘aşıklarıñ dil eyler
		<i>Muḥayyer</i>

Şarkı	Düyek	Ben saña 'aşık değilim
		<i>Büselik</i>
Kār	Hafif	Sür-ı şāhı eyledi ālāmı tayy
Murabba'	Remel	Olduğ yine bu şevkle mesrūr-i meserret
Yürük Semā'î	Yürük Semā'î	Dehr olmada bu sūr ile ma' mūr-i meserret
Şarkı	Ağır Aqşāq Semā'î	Zülfündedir benim baht-ı siyāhım
Şarkı	Aqşāq	Edā ile revişlerin
		<i>Şabā Büselik</i>
Murabba'	Çenber	Yār ile ateş mekân olsam da gülşendir baña
Murabba'	Zencir	O naḥl-i bağ leṭāfet-i amān amān geliyor
Ağır Semā'î	Sengin Semā'î	Reng-i rūḥ-ı gülzārı tebāh eyledi bülbül
Yürük Semā'î	Yürük Semā'î	Sevdi seni ey yüzü māhım
Şarkı	Düyek	Şahbāyı doldur sāḳiyā
		<i>Hicāz Büselik</i>
Murabba'	Remel	Bülbül gibi feryād ü fiğānım seheridir
Murabba'	Link Kāḥta	Cānā beni 'aşkıñla ferzāne iden sensiñ
Ağır Semā'î	Sengin Semā'î	Bir āfetiñ 'aşkıyla gönül eyledi ülfet

Naķış Yürük Semā' i	Yürük Semā' i	Açıl açıl gel efendim cihān bahār olsun
		<i>Hişār Būselik</i>
Kār	Devr-i Hendi	Rūy-i tü cān-ı ıarab-ı gülgün-i bād
Murabba'	Muhammes	Her sözün ' uşşāka ihsān her kelāmiñ lütf- i tam
Ağır Semā' i	Aķşāķ Semā' i	Ey humā-ı pādişāhî berser-i bālā-ı tü
Naķış Yürük Semā' i	Yürük Semā' i	Yine bezm-i ' ayş-ı vuşlat dil-i bīķarāra düşdü
		<i>Evc Būselik</i>
Murabba'	Çenber	Ağlar iñler pāyına yüzler sürer göñlüm gözüm
Murabba'	Muhammes	' Ayıb ider hāl-i dil-i āşufte- sāmānım gören
Ağır Semā' i	Sengin Semā' i	Ķūy açılalım bilsin her rāzımı cānānım
Naķış Yürük Semā' i	Yürük Semā' i	Sāķiyā mest ü müdām eyleseñ olmaz mı beni
		<i>Şehnāz Būselik</i>
Murabba'	Remel	Bir devlet için çarķa temennādan uşandık
Naķış	Link Ķāhte	Nevrūza erdiñ ey göñül
Şarkı	Aķşāķ	Seyr edeliden hūsn ü āniñ

Şarkı	Düyek	Ben mübtelâ oldum saña
		<i>Tāhir Būselik</i>
Ağır Semā'î	Akşâk Semā'î	Söyleyin ol yâre benim çeşmimi pürâb itmesün
		<i>Zevk ü Tarab</i>
Kâr	Hafif	Ġonca-i iġbâl ħandîd vü dem-i devlet resid
		<i>Hüzzâm</i>
Murabba'	Zencîr	Gören fütâde olur ħüsn-i bî- bahânesine
Naķış Yürük Semā'î	Yürük Semā'î	Reh-i 'aşķında idüb ħadd'ı kütâh göñül
Şarkı	Akşâk Semā'î	Bir nevcivânîñ ħüsn ü cemâli
Şarkı	Ağır Düyek	Derdimiñ dermânı sensiñ ey perî
Şarkı	Ağır Düyek	Ĥâlimi bir kere takrîr eylesem sulţânıma
		<i>Māye</i>
Murabba'	Zencîr	Olmamaķ zülfüñ esîri dilberâ mümkün değil
Şarkı	Ağır Akşâk Semā'î	Sermest-i gamım bâde-i ħün-ı ciğirimden
		<i>'Irâķ</i>
Murabba'	Remel	Bir âh ile ol ħonca feme ħâlîñ 'ayân it

Murabba'	Devr-i Kebir	Her zamān piş-i nigāhımda hüveydāsıñ sen
Ağır Semā'î	Akşāk Semā'î	Nice bir ağlayayayım 'aşk ile her gāh müdded
Naķış Yürük Semā'î	Yürük Semā'î	Ėasretle temām nā'le döndüm sensiz
Şarkı	Düyek	Hüsnüñ gibi ey bî vefā
		<i>Beste Nigār</i>
Murabba'	Zencir	İrişdi mevsim-i gül seyr-i gülistān idelim
Murabba'	Link Fāhıta	Dil oldu şimdi meftün bir āfet-i zamāne
Ağır Semā'î	Akşāk Semā'î	Men bende şadem bende şadem bende şadem
Şarkı	Şüfiyān	Ben seni sevdim seveli kaynayub coşdum
		<i>Evc</i>
Şarkı	Ağır Akşāk Semā'î	Ebrularıññ zaħmı nihāndır ciğerimde
Şarkı	Ağır Akşāk	Bülbülü āsā revz ü şeb kārım nevā
Şarkı	Akşāk	Söyleyiñ ol nevcivāne
Şarkı	Şüfiyān	Sevdim bir gonca-i ra'nā
		<i>Evc Ārā</i>
Şarkı	Devr-i revan	Bir leţāfetli hevā kim bu şeb ey mehlikā

Şarkı	Şüfiyân	Gel ey güzeller serveri
		<i>Ferahnâk</i>
Murabba‘	Zencîr	Figân ider yine bülbül bahâr görmüşdür
Ağır Semâ‘î	Ağır Akşâk Semâ‘î	Dil-i biçâreyi mecrûh iden tiğ-i nigâhındır
Şarkı	Düyek	Seniñçün ey meh-i hubân
Şarkı	Şüfiyân	Ben mübtelâ olsam saña
		<i>Nühüft</i>
Şarkı	Ağır Akşâk Semâ‘î	Bend oldu dil bir şüh-ı cihâne
Şarkı	Düyek	Ey serv ü nâz-ı nevresim
Şarkı	Yürük Semâ‘î	Kaşdı o şühûñ yine âzâremi
		‘ <i>Acem ‘Aşîrân</i>
Murabba‘	Zencîr	Meşâm hâtıra bûy-ı gül-i şafâ bulagör
Ağır Semâ‘î	Sengin Semâ‘î	Ey lebleri gonca yüzü gül serv-i bülendim
Naķış Yürük Semâ‘î	Yürük Semâ‘î	Ne hevâyı bağ-ı sazem ne kenâr-ı kışt-i mârâ
		<i>Ṭarz-ı Cedîd</i>
Murabba‘	Çenber	İltifâtıyla gönül şād olduğu demdir bu dem

Naķış Yürük Semā'î	Aķşāk Semā'î	Ben bendesiyim bendesiyim bendesiyim
Naķış Yürük	Yürük Semā'î	Hāñ-ı ķademiñ çeşmimize 'ayn-ı cilādır
		<i>Şevķ Efvā</i>
Murabba'	Çenber	Ermesün el o şehiñ şevket-i vālalarına
Naķış Yürük Semā'î	Yürük Semā'î	Ser-i zülf-i 'anberiniñ yüzüñe niķāb idersiñ
Şarkı	Yürük Semā'î	Oldu göñül fütāde
		<i>Ferahfezā</i>
Kār	Muħammes	Ķaşr-ı cennet havz-ı kevşer āb-ı hayy
Murabba'	Frengi Fer'	Ey kaşı kemān tır-i müjeñ cānıma geçti
Naķış Ağır Semā'î	Sengin Semā'î	Bir dilber-i nādīde bir ķāmet-i müstesnā
Yürük Semā'î	Yürük	Bu gece ben yine bülbüleri hāmuş ittim
Şarkı	Aķşāk	El benim çün seni şarmış biliyor
Şarkı	Yürük Semā'î	Bir verd-i ra' nā itdim temāşā
		<i>Sulţānī Yegāh</i>
Murabba'	Murabba' Zencir	Misāliñi ne zemīn ü zemān görmüştür
Murabba'	Hāfif	Cān u dilimiz lütf-ı şehensāh ile ma' mūr

Ağır Semā' i	Akşak Semā' i	Nihān itdim seni sīnemde ey mehbāre cānımsiñ
Naqış Yürük Semā' i	Yürük Semā' i	řād eyledi cān u dilimi řāhı cihānım

TÜRK MÜSİKİSİ NAZARİYATI

‘ilmin en şoñ uşullerine göre Türk müsikisiniñ müstenit olduğu nazārī,ķā‘ ideleri tesbīt ve bu ķā‘ idelerinñ millī müsikimizinñ ‘ameliyyātına ne şüretle taṭbīķ idileceğini izāḥ ider mühim bir eşerdir. Bahrī (12)şahifelik ķurmalar ḥālinde pey-der-pey neşr idilmektedir. Dördüncü ķurması çıķmış ve beşincisi derdest ṭab‘ bulunmuştur. Formasınıñ fiyā’ı (15)ğuruştur.

ŞARĖ MÜSİKİSİ TĀRİĖİ

Şarķ aķvāmınıñ müsikī tārīḥindeki mevķī‘ lerini gösrerir bir (Müdḥal)ile Türk müsikisiniñ tārīḥi ḥaķķında veşī’kā-ı müstenit ma‘lümātı ḥāvī ve şarķ memleketlerinde kullanılan eski ve yeni ālāt-ı müsikīyeniñ resimleri ve tārīḥ-i müsikimize met‘ luķ-ı nādīde āşārınñ noṭaları ile müzeyyen binezīr bir eser olup bu da ķurma ķurma neşr idilmektedir. (Üçüncü) ķurması çıķmıştır. Dördüncüsü ṭab‘ olunmaktadır. Formasınıñ fiyā’ı (15)ğuruştur.

(Esātīze-i Elḥān)ın neşr olunan cüz’leri:

Birinci cüz’ü: Ḥāce Zekā ’i Dede Efendi Fiyā’ı 15 ğuruştur.

İkinci cüz’ü:Ḥāce ‘ Abdül-Kādīr MerāĖi Fiyā’ı 15 ğuruştur.

SONUÇ

Türk kültür hayatı içerisinde önemli bir yer teşkil eden Türk mûsikîsi; Türklerin farklı din ve kültür çevreleriyle ilişkileri sonucu daha da zenginleşerek en verimli sanat dallarından biri olmuştur. Türk kültürünün özüne bağlı bir anlayış ve zevkle öğretilen ve icra edilen Türk mûsikîsi, netice itibarıyla, Osmanlı döneminde zirveye ulaşmış ve bu dönemde bir çok farklı kültürel yapılara sahip toplumların mûsikî hayatını da derinden etkilemiştir. Ancak bu etkileme daha çok mûsikî icrasında meydana gelen bir etkilemeden öte geçmemiştir.

Türk mûsikîsinin diğer toplumların mûsikîleri üzerindeki etkisinin daha çok mûsikî icrasında kendini göstermiş olması, Türk mûsikîsinin tarihi ve teorisi ile ilgili çok fazla araştırma yapılmaması ve yapılan araştırmaların da sınırlı kalması sonucunu doğurmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına kadar mûsikî teorisi hakkında yapılan araştırmalar, daha önceki yıllarda yapılanların tekrarından başka bir şey olmamıştır.

Yapılan araştırma sayısındaki yetersizlik ve yapılan araştırmaların da çoğunun günümüze kadar ulaşamaması, ulaşan eserlerin ise sayı olarak az olması ve mevcut eserlerin bazılarının da özel kütüphanelerde koruma altında olması, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine geldiğinde Türk mûsikîsinin tarihi gelişimi, yaşadığı değişimlerin takip edilmesi, yapılan icraların teorik yönü vb. gibi konularda ciddi bir kaynak sıkıntısının oluşmasına neden olmuştur.

Osmanlı arşivlerine bakıldığında, sanat ve kültür tarihimizi aydınlatacak belge sayısının, yok denecek kadar az olduğu da görülecektir. Örneğin; İtri'nin çağdaşı olan Johann Sebastian Bach (1685-1750) hakkında Avrupa da ciltler dolusu kitap yazılmış, hayatının her ayrıntısı yorumlanmış, her eserinin besteleniş tarihleri de belgelenmiştir. Ancak İtri gibi büyük bir Türk mûsikîşinasının daha doğum tarihi bile belgelenememiştir.

20. yüzyıl başlarına kadar devam eden bu durum, ciddi bir müzikolog ve müzik tarihçisi olan Rauf Yekta Bey'in yayın ve çalışmaları ile son bularak, farklı bir çehre ve

yön kazanmıştır. Rauf Yekta Bey, Türk mûsikî geleneğine, tutarlı ve bilimsel bir tarih bilincinin yerleşmesi için çalışmış bir araştırmacı ve aynı zamanda Türk mûsikîsinin teorik bakımdan da gelişmesine katkıda bulunan bir mûsikî teorisyenidir.

Rauf Yekta Bey; bir yanıyla, çekirdekten yetişerek Türk mûsikîsinin geleneksel tarafını iyi öğrenmiş, yıllarca Zekâi Dede'nin meşk talebesi olmuş "alaylı" bir müzisyen ve besteci olarak karşımıza çıkarken, diğer yandan da geleneksel Osmanlı-Türk mûsikîsinin teorisiyle derinlemesine uğraşmış, mûsikînin teorik sistemini oluşturmaya çalışan uluslararası düzeyde tanınmış "mektepli" bir müzikolog ve müzik tarihçi olarak dikkat çeker.

Mevlevihanelerde "neyzenbaşı" olacak düzeyde ney icracısı olan Rauf Yekta Bey, bestekarlığı ile de Türk mûsikî tarihi içerisinde yerini almıştır.

Rauf Yekta Bey ölümüne kadar geçen süre içinde, kendi imkanlarıyla bazı eserlerini yayımlayabilmiştir. Bir çok zorlukla karşı karşıya kalmasına (özellikle de araya I. Dünya Savaşı'nın girmesine) rağmen, büyük güçlüklerle bastırıldığı kitapları sayesinde, Türk mûsikî tarihi içerisinde yer alan ve daha öncesi hakkında bilgi sahibi olmadığımız bir çok konu aydınlığa kavuşmuştur. Rauf Yekta Bey'in 1902 yılında yayınlamaya başladığı "Esatiz-i Elhan" (Mûsikî Üstâdları) adlı önemli eseri, aradan yirmi üç yıl geçtikten sonra 1925 yılında ancak üç bölüm olarak tamamlanabilmiştir.

Rauf Yekta Bey'in bu eserinin birinci bölümü hocası Zekâi Dede hakkındadır. Eserin ikinci bölümü ise, bu eserin yazıldığı tarihte ölümünden yaklaşık 400 yıllık bir zaman geçmiş olan ve hayatı hakkında bazı efsaneler dışında bilgi bulunmayan Hoca Abdülkadir Meragi'nin hayatı ve mûsikîşinaslığı hakkındadır. Eserin üçüncü ve son bölümü ise, Türk mûsikî tarihi içerisinde çok önemli bir yeri olan Hamamizade İsmail Dede Efendi hakkındadır.

Yukarıda kısaca açıkladığımız bölüm konularından da anlaşılacağı üzere, Esatiz-i Elhan (Mûsikî Üstâdları), mûsikî tarihimiz içerisinde bilimsel olarak hazırlanmış ilk ciddi biyografi eseridir.

Eser incelendiğinde; Rauf Yekta Bey'in ne kadar titiz bir çalışma yaptığı, cümle seçimlerindeki ince zevki, konu ile ilgili farklı düşüncelere sahip diğer yazar ve mûsikîşinaslara, mûsikî terbiyesi içerisinde, verdiği cevaplar hemen göze çarpmaktadır.

Ayrıca kullandığı uzun cümlelere rağmen, anlatım bütünlüğünün bozulmaması, Rauf Yekta Bey'in müzikolog ve mûsikî tarihçiliğinin yanı sıra ne kadar kabiliyetli bir yazar olduğunu açık bir şekilde gösterir.

Rauf Yekta Bey'in okuyucuları sıkmadan, hikaye anlatımı tarzında yazmış olduğu "Esâtîz-i Elhân", anlatımdaki akıcılığı ile de, daha sonra hazırlanmış olan eserlerden farklıdır.

Eser içerisinde yer alan ve ilk ağızdan aktarılan bilgilerin yanı sıra, Rauf Yekta Bey'in yıllarca süren titiz araştırmaları sonucunda ortaya koyduğu bilgiler, eserin bilgi dağarcığı bakımından güvenilirliğini daha da arttırmaktadır.

Öyle ki, eser içerisinde yer alan üç mûsikî üstadının biyografileri ve Türk mûsikî tarihi içerisinde buldukları konumları üzerine verilmiş bilgiler, daha sonraki yıllarda yapılmış çalışmalarda kullanılan temel kaynak olmuştur.

Özellikle Hoca Abdülkadir Meragi'ye ait bölüm, o zamana kadar mitolojik bir Türk mûsikî kahramanı olarak tanıtılan Meragi'nin gerçek tarihi kişiliğini ortaya koymasının yanında, Meragi hakkındaki rivayetleri, tarihi bilgi ve belgeleri birleştiren ilk kaynak olarak dikkat çekmektedir.

Esâtîz-i Elhân, içinde yer alan bilgi ve belgelerle, Türk mûsikî üstadları hakkındaki bütün soruları cevaplamış, zihinlerde çelişki yaratan konulara açıklık getirmiştir.

Bu bilgiler doğrultusunda hazırlanmış olduğum bu çalışma, içerisinde Rauf Yekta Bey'e ait eserin günümüz Türkçesine aktırımı, yine Rauf Yekta Bey'in kendisine ait bilgilerin yer aldığı biyografik bölüm, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başlarına kadar Türk mûsikîsine genel bir bakış ve Türk mûsikîsine tarihi içerisinde hazırlanmış farklı dönemlere ve kişilere ait eserlerin yer verildiği bilgiler ile inanıyorum ki, mûsikî tarihi ve müzikoloji üzerine yapılacak olan çalışmalara iyi bir kaynak olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKBAYAR, Nuri. Esâtiz-i Elhân- Rauf Yekta. İstanbul: Pan Yay.,2000
- BARDAKÇI, Murat. Maragalı Abdülkadir. İstanbul: Tan Yay., 1986.
- BEHAR, Cem. 18. Yüzyılda Türk Müziği (Charles Fonton). İstanbul: Pan Yay. 1987.
- BERKER, Ercüment. “*Türk Müsikîsinin Dünü Bugünü ve Yarını*”, Türk Müsikîsinin Dünü Bugünü ve Yarını. Ankara: 1986, Haz. Feyzi Halıcı.
- DEVELLİOĞLU, Ferit. Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Sözlük. Ankara: Aydın Kitabevi Yay., 1993.
- ERGÜN, Ender; SALGAR, Fatih; AYTAN, Serhan. Dede Efendi Besteleri. Ankara: Kül. Bak. Yay., 1996.
- EROL, Ayhan. “*Mehterhane ve Toplum*” s.33, Tarih ve Toplum. 1996. S.154
- EZGİ, Suphi. Nazari ve Ameli Türk Müsikîsi, İstanbul: Belediye Konservatuarı Yay.,1940.Cilt IV
- İNAL, Mahmut Kemal.Hoş Sadâ-Son Asır Türk Müsikîşinasları.İstanbul:İŞ BANKASI Yay., 1958
- NASUHIÖĞLU, Orhan. Türk Müsikîsi-Rauf Yekta Bey. İstanbul: Pan Yay., 1986.
- ORANSAY, Gültekin. Cumhuriyetimizin İlk Elli Yılında Geleneksel Sanat Müsikîmiz. Ankara: 1973
- ÖZALP, Nazmi. Türk Müsikî Tarihi. İstanbul: M.E.B. Yay., 2000. Cilt: I-II
- ÖZTUNA, Yılmaz. Dede Efendi. İstanbul: Kültür ve Turizm Bak. Yay., 1987.
- ÖZTUNA, Yılmaz. Türk Müsikîsi Teknik ve Tarihi. İstanbul: Türk Petrol Vakfı Yay., 1987.

- ÖZTUNA, Yılmaz. Abdülkadir Meragi. Ankara: Kùltür ve Turizm Bak. Yay., 1988.
- ÖZTUNA, Yılmaz. Büyük Türk Mùsikîsi Ansiklopedisi. Ankara: Kùltür Bak. Yay., 1990. Cilt: I-II.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri. Osmanlı Türkçesine Giriş (Eski Yazı, Gramer, Aruz, Metinler). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakùltesi Yay., 1993.
- TURA, Yalçın. “Cumhuriyet Döneminde Türk Mùsikîsi”, Cumhuriyet Dönemi Türk Ansiklopedisi. Cilt: VI, s.1510.

DERGİLER

- BORREL, E. “Rauf Yekta Bey’in Eserleri Hakkında Birkaç Not” Mùsikî Mecmuası. 1965. S. 203, Çeviren: Erol Pektaş.
- KAM, Ruşen Ferit. “Rauf Yekta Bey” Mùsikî Mecmuası. 1965. S. 203.
- SÜRELSAN, İsmail Baha. “Rauf Yekta” Mùsikî Mecmuası. 1965. S. 203.
- SÜRELSAN, İsmail Baha. “Rauf Yekta Bey’in 1932 Kahire Şark Mùsikîsi Kongresi Dair Notları.” Mùsikî ve Nota Dergisi. 1972. S. 28-32.

YER ve KİŞİ ADLARI DİZİNİ

- Abdülhakim Hakkı, 110
Abdülkâdir Merâgî, 2
Abdülkadir-i Merâgî, 81, 83, 84, 91, 99,
102, 104, 106, 110, 111, 112, 114,
118, 119, 120, 121, 122, 123, 125,
126
Ahmed Midhat, 77, 80, 98
Ahmed Mithad, 82
Ahmet Midhat, 53, 87, 100
Ahver Kapı, 34, 174
Aksaray, 13
Alemdağ, 14
Ali Nutki Dede, 136, 137
Ali Şir Nevai, 99, 102
Almanya, 134, 324
Arel Kütüphanesi, 3
Arif Bey, 7, 13, 14, 54
Asuriye, 99
Avni Bey Efendi, 53, 54
Azerbaycan, 111, 114
Bab-ı Alî, 16
Baden, 121
Bağdat, 114, 119
Bahariye, 15, 44, 48, 49, 50, 51, 52, 53,
55, 56, 57, 58, 60
Berker, Ercüment, 8
Berlin, 121
Beylerbeyi, 13, 20
Bursa, 118, 305
Çamlıca, 13
Çemenzade Mehmet Çelebi, 88
Damat İbrahim Paşa, 14, 134
Dâr-ül-Şefika, 43
Dede Efendi, 7, 10, 11, 12, 20, 21, 23,
26, 27, 31, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40,
41, 43, 44, 47, 50, 51, 52, 55, 58, 61,
62, 77, 78, 79, 84, 91, 95, 101, 109,
125, 131, 133, 134, 135, 136, 139,
140, 141, 142, 143, 144, 145, 146,
147, 148, 149, 151, 154, 155, 156,
158, 160, 161, 163, 164, 166, 168,
170, 171, 172, 174, 175, 176, 177,
179, 180, 194, 199, 201, 202, 203,
204, 205, 207, 208, 210, 212, 216,
219, 225, 229, 233, 250, 253, 259,
268, 274, 280, 290, 321, 337, 338,
339, 340, 342, 345, 346, 348, 352,
353, 354, 355, 356, 358, 359, 360,
363, 365, 367, 368, 369, 372, 373,
387, 391
Dellâl-zade, 5
Derviş İsmail, 137, 138, 140, 153, 170
Edhem Efendi, 74, 246
Emin Ağa, 7
Ender Ergün, 11
Enderun, 141, 144, 145, 332
Ercüment Berker, 8
Esad Efendi, 28, 95, 99, 102
Fatih Salgar, 11
Fatih Sultan Mehmed, 2
Fazıl Bey, 28, 39
Felemenk, 121, 308
Fenike, 99, 278
Galata, 4, 8, 15, 21
Gavsi Dede, 101
Giuseppe Donizetti, 8
Hacı Arif, 5, 7, 10, 22, 23, 24, 82, 130,
179
Hacı İsmail Efendi, 43, 46
Hafız Ahmed Bey, 49
Hafız Ahmed Efendi, 40, 43, 52
Hafız Ahmet Efendi, 58
Hafız Hamdi Efendi, 37, 38
Hafız İbrahim Zühtü Efendi, 32
Halep, 14
Halil Bedîî, 17
Hammâmîzade İsmal Dede Efendi, 7
Handmir, 112, 114, 119
Haşim Bey, 7, 65
Hitay, 99
Hindistan, 115, 128
Hoca Abdülkadir, 11, 12, 20, 75, 81, 82,
83, 85, 86, 90, 95, 97, 99, 102, 103,

- 105, 106, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 121, 122, 389, 390
- Hoca Abdülkadir-i Merâgî, 81, 83, 85, 86, 90, 95, 99, 102, 103, 105, 106, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 121
- Hüseyin Fahreddin, 15, 58, 176
- Hüseyin Haşim, 71
- Hüseyin Sadeddin Arel, 18
- II. Ahmed, 3
- II. Mahmut, 5, 8
- II. Murad, 6
- III. Ahmet, 5
- III. Selim, 5, 6, 8
- Irak, 18, 86, 112, 129, 188
- Itri Efendi, 5, 88
- İbn-i Sina, 1, 120
- İkdam, 16, 31, 58, 79, 81, 82, 83, 85, 87, 90, 91, 97, 98, 100, 104, 105, 109, 110, 119, 125
- İkinci Mahmud, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 154, 158, 159, 161, 162, 163, 164, 166, 172, 173
- İran, 11, 99, 102, 111, 112, 164
- İsmail Dede, 5, 21, 33, 135, 138, 139, 141, 178, 389
- İsmail Hakkı Bey, 9
- İstanbul, 2, 3, 4, 6, 8, 13, 14, 16, 20, 21, 22, 23, 24, 39, 40, 42, 43, 79, 83, 87, 100, 103, 118, 122, 125, 132, 135, 139, 153, 176, 177, 193, 195, 209, 264, 282, 305, 322, 329, 344, 391, 392
- Kantemiroğlu, 3, 24
- Keldaniye, 99
- Kemal Batanay, 22
- Kemal Hocafendi, 123
- Kerbela Çölü, 86
- Ladik, 2
- Latif Ağa, 5
- Leiden, 121, 308
- Leipzig, 134
- Madrid, 1
- Mahmud Ragıp, 17
- Mahmut Sebüktekin, 99
- Mehmed Çelebi, 2, 103
- Mehmed Emin Efendi, 13, 14, 135
- Mehmed Rauf, 13, 14
- Mehmet Bey, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 43, 44, 45, 46, 62, 166
- Mehmet Nuri Bey, 58
- Meraga, 83, 99, 111, 112
- Meragi, 2, 10, 11, 12, 75, 144, 389, 390, 392
- Mesud Cemil Bey, 16
- Mevlana Celaleddin, 143, 148
- mevlevihane, 172
- Misel Meşakka, 18
- Molla Camî, 21
- Muiddin Şahrüh, 118
- Mûsa Süreyyâ Bey, 9
- Mustafa Fazıl Bey, 39
- Mustafa Fazıl Paşa, 35, 40, 44, 48
- Mutafzâde Ahmed, 177
- Nasrullah-ı Kaani, 118
- Nazilli-Kuyucak, 15
- Necib Asım, 82, 100, 102, 103, 104, 109, 279
- Nedim, 5
- Numan Ağa, 5, 161, 162
- Nuri Şeyda, 81, 83, 87, 90, 91, 97, 98, 99, 100, 104, 105, 107, 108, 125, 263
- Nuri Şeyda Bey, 81, 83, 87, 90, 91, 97, 98, 99, 100, 104, 105, 107, 108, 125
- Nuruosmaniye Kütüphanesi, 83, 125
- Oxford Kütüphanesi, 2
- Özalp, Nazmi., 6
- Öztuna, 1
- Öztuna, Yılmaz, 2, 3, 8, 11
- Rahmi Bey, 9
- Rauf Yekta, 1, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 30, 77, 78, 79, 82, 91, 95, 97, 98, 100, 109, 132, 388, 389, 390, 391, 392
- Rauf Yekta Bey, 1, 9, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 77, 78, 80, 91, 95, 97, 100, 388, 389, 390, 391, 392
- Safiyüddin Abdülmümin, 103, 112, 118, 119, 120, 130
- Safiyüddin Ö Abdü'l-Mümîn Urmevî, 2

Salih Zeki Bey, 16
Sardunya, 8
Semerkant, 298, 299, 303, 304
Serdâp köşkü, 160
Serhan Aytan, 11
Seyid Ahmed Ağa, 160
Seyyid Hamza, 103
Seyyid Nuh, 90, 94
Sultan Ahmet Han, 90, 94
Sultan Hüseyin Baykara, 83, 85, 107
Suphi Ezgi, 18
Süleyman Çelebi, 152
Şakir Ağa, 5, 7, 144, 145, 146, 147, 161
Şefik Gürmeriç Bey, 3
Şehzadebaşı, 132, 135
Şeref Rami, 123
Şevki Bey, 5, 63
Şeyh Ali Nutki Dede, 8, 136, 140
Şeyh Şahâb, 42
Şeyh'ül-Attar, 18
Şeyhülislam Sait, 90, 94
Tanburî Cemil Bey, 23
Tanbûrî Mustafa Çavuş, 5
Tebriz, 112, 113, 123
Timur, 110, 114, 115, 118, 119, 292,
297, 298, 299, 303, 306
Tura, Yalçın, 7
Turan, 99
Üçüncü Selim, 138, 139, 140, 142, 160,
162
Vaginer, 134
ve Ekrem Zeki, 17
Velid Biha'i Efendi, 28, 29
Vezir Ziya Paşa, 9
Viyana, 121, 130, 320
Yahya Nazım, 5
Yalçın Tura, 6
Yenikapı, 4, 8, 15
Yılmaz Öztuna, 7, 11
Zeka'i Efendi, 29
Zekai Dede, 7, 10, 11, 12, 16, 20, 22,
26, 27, 31, 50, 51, 62, 77, 78, 79, 174
Zekai Efendi, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37,
38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47,
48, 49, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58,
59, 61, 62, 63, 70, 71, 106, 166, 175
Zekâi Efendi, 33, 34
Zeynelabidin Efendi, 158, 159

ÖZET

Bu çalışma, 1871-1935 yılları arasında yaşamış olan Rauf Yekta Bey'in, 1902 yılında iki bölümünü ve 1925 yılında üçüncü bölümünü yayınladığı "Esâtiz-i Elhân" (Mûsikî Üstâdları) adlı biyografi eserinin günümüz Türkiye Türkçesine aktarılması, transkripsiyonlu metni ve incelenmesinden oluşmaktadır.

Çalışmanın "Giriş" kısmında Rauf Yekta Bey'in hayatı, eserleri, Türk musikisinin gelişimi ve Türk Mûsikîsi hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. Bu kısımda, Rauf Yekta Bey ve eserleri yanında, Türk Mûsikîsi'nin tarihi gelişimi hakkında yazılmış önemli bazı eserler de kısaca tanıtılmıştır.

Çalışmanın sonraki kısımları ise Rauf Yekta Bey'in eserinin günümüz Türkiye Türkçesine aktarılması, Osmanlıca olan orijinal metnin transkripsiyonlu metninin verilmesi ve kısa bir incelemeden meydana gelmiştir. Rauf Yekta Bey'in eserinin büyük bir kısmının Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından önce ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında yayınlanmış olması dolayısıyla, eser Arap harfleriyle, Osmanlı Türkçesinde yazılmış ve yayımlanmıştır. Bu sebeple, eserin ilkönce günümüz Türkiye Türkçesine aktarılması ve araştırmacılara kolaylık sağlamak amacıyla transkripsiyonlu metninin de hemen aktarmadan sonra yer alması bir zorunluluk olmuştur. Çalışmanın giriş kısmından sonraki kısımları, Rauf Yekta Bey'in eserinin orijinal şeklini aşağıdaki gibi izlemiştir:

Esâtiz-i Elhân'ın ilk bölümü meşhur Türk mûsikîşinası Hoca Zekâi Dede'ye adanmıştır. Bu bölümde Zekâi Dede'nin hayatı, ustaları, ailesi, öğrencileri ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölüm, Hoca Abdülkâdir Merâgî hakkında yapılmış ayrıntılı bir araştırmadan oluşmuştur. Rauf Yekta Bey, Merâgî hakkındaki tarihi gerçekleri bularak, bu meşhur mûsikîşinasın hayatı ve eserlerini, onun ölümünden dört yüz yıl sonra, aydınlatmış ve onun hakkındaki tartışmaları sonuçlandırmıştır. Eserin üçüncü ve son bölümü ise, 18.-19. yüzyıllar arasında yaşamış, başka bir ünlü Türk mûsikîşinası olan Hamamizade İsmail Dede Efendi hakkında yapılmış ayrıntılı bir araştırmanın sonuçlarından meydana gelmiştir.

Rauf Yekta'nın eserini takiben, çalışmanın "Sonuç" kısmında, kitap hakkında kısa bir inceleme yapılmış ve onun Türk Mûsikîsi araştırmacıları için önemine değinilmiştir.

ABSTRACT

This study is a research on the “Esatiz-i Elhan” (Masters of Music), which was written and published by Rauf Yekta Bey who lived in between 1871 and 1935. Rauf Yekta Bey published the first two parts of the book in 1902, and the last part in 1925.

The “Introduction” part of my study provides information on the life story, works and the views on the Turkish music of Rauf Yekta Bey. I also provided a brief information on the historical developments, and some of the important works about Turkish music.

The following parts of my work is the translation of Rauf Yekta Bey’s work into contemporary Turkish. Since, most parts of the Rauf Yekta Bey’s work was published before the Republic of Turkey, it was written and published in Arabic alphabet and in Ottoman Turkish. Although the final part was published during the Republican era, it was also prepared and published in Arabic alphabet in Ottoman Turkish. Therefore, it was necessary for me to, first, translate the book in contemporary Turkish, and also transcribe it into Latin alphahabet used in Turkey. While preparing this study on Rauf Yekta Bey’s work, I followed its original format as below:

The first chapter of Esatiz-i Elhan is dedicated to the famous Turkish composer Hoca Zekai Dede, including his life, his masters, his family, his students and his works.

The second chapter is a detailed research on Hoca Abdülkadir Meragi. In this part, Rauf Yekta provided a detailed information on this famous composer, and by finding historical facts, he concluded the discussions about Meragi four centuries later.

The third, and also the last part of the book provides the facts and detailed information on Hamamizade İsmail Dede who is also famous composer lived in 18th-19th centuries.

Following the translation and the transcription of Rauf Yekta Bey’s work, in my “Conclusion” part, I briefly examined the book, and provided information on the importance of this book for the researchers of Turkish music. My study also includes a brief bibliography of cited works.

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ GİRİŞ FORMU

YAZARIN
Soyadı: YÜKSEL
Adı : Halil İbrahim

Merkezimizde Doldurulacaktır

Kayıt No:

TEZİN ADI

Türkçe : Rauf Yekta Bey'in Esâtiz-i Elhân Adlı Eseri ve İncelenmesi

Yabancı Dil : Rauf Yekta Bey's Work of "Esatizi Elhan" and it's Evaluation

TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans [X] Doktora [ ] Doçentlik [ ] Tıpta Uzmanlık [ ] Sanatta Yeterlilik [ ]

TEZİN KABUL EDİLDİĞİ:

Üniversite : EGE ÜNİVERSİTESİ

Fakülte :

Enstitü : SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Diğer Kuruluşlar :

Tarih :

TEZ YAYINLANMIŞSA :

Yayınlayan :

Basım Yeri :

Basım Tarihi :

ISBN:

TEZ YÖNETİCİSİNİN
Soyadı, Adı : EKİCİ, Metin
Ünvanı : Doç.Dr.

TEZİN YAZILDIĞI DİL: TÜRKÇE

TEZİN SAYFA SAYISI: 394

TEZİN KONUSU (KONULAR): RAUF YEKTA BEY'İN ESÂTİZ-İ ELHÂN ADLI ESERİ
VE İNCELENMESİ.

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER :

- 1- Rauf Yekta
- 2- Zekâi Dede
- 3- Abdülkâdir-i Merâgî
- 4- Dede Efendi
- 5- Esâtiz-i Elhân

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER : (Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstrakt ve thesaurus'ları kullanınız)

- 1- Rauf Yekta
- 2- Zekai Dede
- 3- Abdülkadir-i Meragi
- 4- Dede Efendi
- 5- Esatiz-i Elhan

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin veriyorum. [ ]
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümün fotokopisi alınabilir. [ ]
- 3- Kaynak göstermek şartıyla tezimin tamamının fotokopisi alınabilir [ ]

Yazarın İmzası

Tarih : 21.08.2001

ÖZGEÇMİŞ

1971 yılında Kayseri’de doğdum. 1977 yılında ilkokula başladım. 1990 yılında lise eğitimimi tamamladım. Aynı yıl Ege Üniversitesi Devlet Türk Müsikîsi Konservatuari’nın Temel Bilimler Bölümü’nü kazandım. 1995 yılında aynı bölümden mezun oldum.

1996 yılından beri Ege Üniversitesi Devlet Türk Müsikîsi Konservatuari Ses Eğitimi Bölümü’nde Öğretim Görevlisi olarak görevime devam etmekteyim. 1994 – 1998 yılları arasında TRT İzmir Radyosu’nda sözleşmeli Tanbur sanatçısı olarak görev aldım.

1993 yılından beri, başta Ege Üniversitesi “Türk Sanat Müziği Korosu” ve Devlet Türk Müsikîsi Konservatuari “Saz Eserleri Topluluğu ve İcra Heyeti” olmak üzere, çeşitli amatör korolarda Genel Sanat Yönetmenliği görevini sürdürmekteyim.

1998 yılında Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları A.B.D. Halk Bilimi Bilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladım. Halen bu alandaki çalışmalarına devam etmekteyim.

Halil İbrahim YÜKSEL